

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE

ARHIVA SOMEȘANĂ

IV

Năsăud — Naszód.

„Aurora” societate de împrumut și păstrare.

2005

www.cimec.ro

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

SERIA A III-A

IV

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”

DEPARTAMENTUL DE ISTORIE

ARHIVA SOMEȘANĂ

**REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A**

IV

Cluj-Napoca, 2005

COLEGIUL EDITORIAL:

Nicolae Bocșan, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie
Toader Nicoară, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie
Gheorghe Marinescu, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Coordonatori:

Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Mirela Andrei, Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca

Membri:

Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca
Ioan Radu Nistor, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud
Claudia Peteanu, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Floarea Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Copertă: Marcela Tamaș

Tehnoredactare: Rodica Pop

Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență referitoare la revista
„Arhiva Someșană” se va adresa:

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor, nr. 19
Tel.: 004-0263-361363

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor, nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
Roumanie

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
apartine exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

ISBN 973-7867-39-4

Editura MEGA

Cluj-Napoca

E-mail: mega@edituramega.ro

www.edituramega.ro

*În memoria profesorului Gavrilă Tomi,
care prin întreaga sa activitate se înscrie
în galeria marilor dascăli ai școlii nășăudene*

LISTA AUTORILOR

Felicia Adăscăliței	Colegiul Național „Sabin Drăgoi”, Deva.
Mirela Andrei	Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca.
Paula Burdeți	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Silvius Ovidiu Chiș	Colegiul Național „Liviu Rebreanu”, Bistrița.
Diana Maria Covaci	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Aurelia Dan	Școala Generală „Lucian Blaga”, Bistrița.
Macarie Marius Dan Drăgoi	Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului.
Leonora Feștilă	Școala Generală Nr. 1 Lunca Ilvei.
Cristian Găzdac	Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca.
Mihai Georgiță	Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor.
Ironim Marțian	Universitatea Tehnică, Cluj-Napoca.
Sorin Mitu	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Gabriel Moisa	Muzeul „Țării Crișurilor”, Oradea.
Leon Muti	Școala Generală „Iacob și Ioachim Mureșanu”, Rebrîșoara.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.
Claudia Septimia Peteanu	Muzeul Grăniceresc Năsăud.
Lucian Petraș	Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”.
Dan Prahase	Muzeul Grăniceresc Năsăud.
Dana-Maria Rus	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Igna Claudiu Șular	Liceul de Arte Plastice „C. Baba”, Bistrița.
Nicolae Teșculă	Muzeul de Istorie Sighișoara.
Gavrilă Tomi	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Dan Lucian Vaida	Muzeul Grăniceresc Năsăud.
Floarea Vaida	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Camelia Elena Vulea	Liceul „Grigore Moisil”, Deva.
Niculae Vrăsmaș	Inginer geolog, pensionar.

I. ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

DAN LUCIAN VAIDA

Fibule descoperite în mormintele celtice din nord-estul Transilvaniei (sec. IV-II î. Chr.)	15
<i>Fibules découvertes dans les tombes celtiques du nord-est de la Transylvanie</i>	23

SILVIUS OVIDIU CHIȘ

Reprezentările Scyllei pe monumentele funerare din Dacia Romană	31
<i>The Scylla's image in the funerary art of Roman Dacia</i>	36

CRISTIAN GĂZDAC

Centru și periferie: politica monetară a Imperiului Roman la Dunărea de Jos la mijlocul secolului 3 p. Chr.	39
---	----

II. POLITICĂ ȘI SOCIETATE

IRONIM MARȚIAN

Momente din lupta năsăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII	49
<i>Aspects du combat des habitants de la Vallée de Rodna pour la liberté au XVIIIème siècle</i>	58

ADRIAN ONOFREIU

Aportul Districtului Năsăud la mișcarea națională românească din Transilvania (1861-1876)	59
<i>La contribution du district Năsăud au mouvement national roumain de Transylvanie (1861-1876)</i>	88

LUCIAN PETRAȘ

Acuzații și acuzați în contextul crizei Partidului Național Român din anii 1910-1912	91
<i>Charges and accused in the context of the Romanian National Party crisis between 1910-1912</i>	104

GABRIEL MOISA

Tulburări bolșevice în Oradea și Bihor în a doua jumătate a anului 1919	105
<i>Russian troubles in Oradea and Bihor in the late 1919</i>	114

III. ȘCOALĂ, BISERICĂ ȘI SOCIETATE

AURELIA DAN

Starea școlilor de pe teritoriul fostului regiment românesc II de graniță în perioada absolutistă (1851-1860)	117
<i>The school system from Năsăud between 1851-1860</i>	138

FELICIA ADĂSCĂLIȚEI

Școală și biserică în protopopiatul greco-catolic al Hunedoarei (1853-1867).....	139
<i>École et église dans l'archidiocèse gréco-catholique de Hunedoara</i>	<i>151</i>

CAMELIA ELENA VULEA

Elemente de identitate și alteritate în discursul greco-catolic și ortodox.	
Cazul școlilor triviale din Hațeg	153
<i>Elements of identity and existence in the Greek Catholic and Orthodox Discourse.</i>	
<i>The case of the trivial school in Hațeg</i>	<i>167</i>

DIANA COVACI

Instalarea Mitropolitului Mihály de Apșa	169
<i>The appointment of the bishop Victor Mihályi de Apșa</i>	<i>186</i>

MIRELA ANDREI

Edificii bisericești în Vicariatul Rodnei în a doua jumătate a secolului	
al XIX-lea și începutul secolului XX	187
<i>Church Edifices in the Vicarage of Rodna in the Second Half of the 19th Century</i>	
<i>and at the Begining of the 20th Century</i>	<i>197</i>

MACARIE MARIUS DAN DRĂGOI

Aspecte ale relațiilor interconfesionale în Transilvania la sfârșitul	
secolului XIX și începutul secolului XX	199
<i>Aspects des relations interconfessionnelles dans la Transylvanie de la fin du XIXe siècle</i>	
<i>et du debut du XXe siècle</i>	<i>207</i>

IV. STRUCTURI DE CIVILIZAȚIE TRADIȚIONALĂ

CLAUDIA SEPTIMIA PETEANU

„Protocolul căsătoriilor” din comunitatea Năsăud în a doua jumătate	
a secolului al XIX-lea	211
<i>„Protocolul căsătoriilor” (Le Protocol des mariés) de la communauté de Năsăud</i>	
<i>dans la deuxième moitié du XIXème siècle</i>	<i>245</i>

DAN PRAHASE

Cazuri de stabilire a hotarului în județul Bistrița-Năsăud. Influența	
nudității magice	247
<i>Situations of fixing the borderline in Bistrița-Năsăud district. The influence</i>	
<i>of the magic nudity</i>	<i>273</i>

V. PERSONALITĂȚI

SORIN MITU

O necesară reparație morală: posteritatea lui Nestor Șimon	277
<i>A necessary moral reparation: the posterity of Nestor Șimon</i>	<i>283</i>

GAVRILĂ TOMI

Ion Ciocan – la 90 de ani de la trecerea sa în neființă	285
<i>Ion Ciocan: 90 years since he passed away</i>	291

IGNA-CLAUDIU ȘULAR

Schiță biografică a omului politic Victor Moldovan (origine, școală, activitate politică).....	293
<i>A Biographical Outline regarding Victor Moldovan (origin, school, political activity).....</i>	313

LEONORA FEȘTILĂ

Pompei Boca – personalitate a istoriei locale	315
<i>Pompei Boca – a great figure of the local history</i>	319

VI. RESTITUIRI

MIHAI GEORGIȚĂ

Încă o istorie a regimentului de graniță de la Năsăud (II)	323
<i>Encore une histoire du régiment de frontière de Năsăud.....</i>	360

ADRIAN ONOFREIU

Contribuții documentare privind istoricul Districtului Năsăud (1861-1876)	361
<i>Contributions documentaires concernant l'histoire du district de Năsăud (1861-1876)</i>	396

VII. VARIA

DANA-MARIA RUS

Populația satului Budești (județul Bistrița-Năsăud) în lumina conscripției iosefine realizate între anii 1784-1787	399
--	-----

NICULAE VRĂȘMAȘ

Izvoare monografice bărgăuane	413
<i>Des sources monographiques de Bârgău.....</i>	431

NICOLAE TEȘCULĂ

Teatrul și presa. Reprezentații teatrale la Sighișoara relatate în presă în a doua jumătate a secolului XIX	433
<i>Theater und Presse. Theatervorstellungen in der Schässburger Presse der zweiten Hälfte des 19. Jh.</i>	438

LEON MUTI

Revista „Vatra” (1935-1940) – publicație învățătoarească din județul Năsăud	439
<i>„Vatra” – magazine (1935-1940) – a publication in the county Năsăud</i>	453

PAULA BURDEȚI

Depresiunea Mogoșeni – studiu geografic	455
<i>The Mogoșeni Depression</i>	460

CLAUDIA SEPTIMIA PETEANU

Nestor Șimon. Corespondență (recenzie)	461
<i>Nestor Șimon. Corespondance</i>	462

FLOAREA VAIDA

Prof. Gavrilă Tomi (in memoriam)	463
--	-----

ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

FIBULE DESCOPERITE ÎN MORMINTELE CELTICE DIN NORD-ESTUL TRANSILVANIEI (SEC. IV-II Î. CHR.)

Dan Lucian VAIDA

În inventarele mormintelor celtice din nord-estul Transilvaniei¹, fibulele constituie o categorie de materiale arheologice bine reprezentată. După cum se știe, acestea au o mare valoare în datarea complexelor din care provin, fiind obiecte care s-au modificat în timp, o dată cu moda. Varietatea fibulelor este considerabilă. Unele tipuri sunt reprezentate printr-un singur exemplar, altele prin două sau chiar mai multe, uneori identice. Apariția unor forme este semnalată acum pentru prima oară pentru teritoriul județului Bistrița-Năsăud, constituind descoperiri recente, înregistrate în cimitirul de la Fântânele-„La Gâța”.

Exemplele consemnate au fost repartizate în două categorii: fibule de schemă Latène timpuriu și fibule de schemă Latène mijlociu. Criteriul principal care diferențiază cele două grupe rezidă în faptul că în primul caz piciorul fibulelor nu este prins de arc, chiar dacă uneori se poate sprijini pe acesta, în timp ce în Latène-ul mijlociu piciorul se prinde de arc printr-un manșon sau semimanșon. Alte elemente considerate importante pentru încadrarea cronologică a fibulelor, cum ar fi numărul spirelor de la resort, dispunerea corzii sau metalul în care au fost lucrate², trebuie folosite cu circumspecție.

I. Fibule de schemă Latène timpuriu

Tipul 1. Fibule timpan. Denumirea exprimă traducerea în limba română a corespondentului din germană, „Paukenfibeln”, folosit frecvent în studiile de peste hotare sau chiar de la noi. Desemnează un tip de piese cu dimensiuni reduse, lucrate din bronz sau fier. În spațiul de care ne ocupăm sunt înregistrate trei exemplare din bronz, rezultate din necropola de la Fântânele-„La Gâța” (pl. I/1-3). Se individualizează prin arcul lățit în formă de semisferă, ornamentat cu mici proeminențe sau cu linii adâncite. Piciorul fibulelor, care se suprapune pe arc dar fără a fi lipit efectiv, prezintă o mică îngroșare sub formă de nod.

¹ Din punct de vedere administrativ, nord-estul Transilvaniei suprapune județul Bistrița-Năsăud.

² D. Măndescu, *Fibule de schemă Latène în perioada timpurie și mijlocie a celei de a doua epoci a fierului, pe teritoriul vechii Dacii*, în *Crisia*, XXX, 2000, p. 46-48.

Resortul se compune din 4 spire, câte două de fiecare parte a arcului, coarda fiind plasată în față.

Analogiile din Transilvania sunt reduse ca număr. Câteva exemplare, inclusiv varianta decorată cu linii adâncite, au fost găsite în necropola de la Pișcolț³. Alte două sunt consemnate la Bratei⁴. Sunt cunoscute și în afara arcului carpatic, prin descoperirile de la Poiana⁵ și Zimnicea⁶. Din alte regiuni cu locuire celtică, menționăm fibulele descoperite în cimitirul de la Rezi-Rezicseri⁷ (Ungaria) și pe cele din necropolele de la Bajč-„Vlkanovo”⁸, Mana⁹ și Chotin¹⁰ (Slovacia).

În principal, aceste materiale sunt datate în Latène-ul timpuriu, încadrându-se, mai exact, în faza Latène B₂ (Krämer)¹¹, respectiv Latène B_{2a} (Waldhauser)¹². La Pișcolț complexele din care au rezultat au fost cuprinse în primul orizont al necropolei¹³; exemplarele găsite în mormântul 9 fiind asociate cu materiale specifice fazei Latène B₁, respectiv brățări cu Steckverschluss și o fibulă de tip Dux timpuriu¹⁴. Tot la Pișcolț a fost documentată și varianta din Latène-ul mijlociu, cu piciorul prins de arc. De această dată, semiglobul caracteristic nu apare pe arc, regăsindu-se în schimb pe picior¹⁵.

Tipul 2. Fibule de tip „Dux” (Duchov). Categorie de materiale care își trage numele de la un faimos depozit votiv, descoperit în 1882 la Duchov (Boemia), datat la sfârșitul secolului al IV-lea î. Chr.¹⁶. Cu unele excepții, exemplarele găsite în Transilvania aparțin unor variante târzii, înregistrate sub denumirea de fibule de tip „Dux târziu” sau „evoluat”.

Se caracterizează prin dimensiuni reduse. Piciorul, care se sprijină uneori pe arc dar fără a fi legat de acesta, este, în general, ornamentat cu o mică

³ J. Némethi, *Necropola Latène de la Pișcolț, jud. Satu Mare (I)*, în *Thraco-Dacica*, IX, 1988, p. 50, fig. 2/1, 2-M.2; 2/3-M.9.

⁴ I. Nestor, E. Zaharia, *Raport preliminar despre săpăturile de la Bratei, jud. Sibiu (1959-1972)*, în *Materiale și cercetări arheologice*, 10, 1973, p. 194; Vl. Zirra, *Les plus anciennes laténiennes en Roumanie*, în *DaciaNS*, XXXV, 1991, p. 180, fig. 2, 7.

⁵ S. Teodor, S. Țău, *Obiecte de port și podoabă din așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați (I), Fibule*, în *Arheologia Moldovei*, XIX, 1996, p. 95, fig. 3/5, 6.

⁶ A. D. Alexandrescu, *La nécropole gète de Zimnicea*, în *DaciaNS*, XXIV, 1980, p. 27, fig. 49/2.

⁷ L. Horváth și col., *Corpus of celtic finds in Hungary*, vol. I, *Transdanubia*, Budapesta, 1987, p. 124, pl. XXXIV/4.

⁸ M. Szabó, *Les celtes de l'est (Le second Age du Fer dans la cuvette des Carpates)*, Paris, 1992, p. 153.

⁹ B. Benadik, *Keltische Gräberfelder in Manä*, în *Slovenská Archeologia*, 26, 1978, fig. 12/3, 20.

¹⁰ P. Ratimorska, *Das Keltische Gräberfelder in Chotin (sudwest Slowakei)*, în *The Celts in Central Europe*, Szekesfehervár, 1975, pl. V/9.

¹¹ M. Čížmař, *Die relative Chronologie der Keltischen Gräberfelder in Mähren*, în *Památky Archeologické*, 66, 1975, p. 424.

¹² J. Waldhauser, *Betrachtungen zu latènezeitlichen Gräberfelder in Böhmen*, în *BerichtRGK*, 68, 1987, p. 37.

¹³ J. Némethi, *op. cit.*, p. 65.

¹⁴ *Ibidem*, fig. 2/M.9.

¹⁵ Idem, *Necropola Latène de la Pișcolț, jud. Satu Mare (III)*, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1-2, 1992, p. 80, fig. 15/1-M.99.

¹⁶ V. Kruta, *Les celtes. Histoire et dictionnaire*, Paris, 2000, p. 585.

sferă. Pe arc pot apărea mici nodozități sau creștături, cele din urmă putându-se regăsi și pe picior. Resortul prezintă un număr mic de spire (4-6), coarda fiind plasată în exterior. Este o formă obișnuită pentru mormintele celtice de la sfârșitul Latène-ului timpuriu.

Pentru zona Bistriței se cunosc patru exemplare din bronz, descoperite în cimitirul de la Fântânele-„La Gâța” (pl. I/4-7). Din același loc, un ac de fibulă împreună cu o parte de resort aparțin, după toate aparențele, tipului în discuție (pl. I/8).

Analogii pentru aria intracarpatică pot fi menționate la Apahida¹⁷, Pișcolț¹⁸, Peșelca¹⁹, Ciumești²⁰, Curtuișeni²¹ și Arad-Gai²². Ele apar frecvent și în alte zone de locuire celtică. Amintim descoperirile de la Rezi-Rezicseri²³ și Muhi-Kocsmadomb²⁴ (Ungaria), Chotin (Slovacia)²⁵, Tuchlovice (Boemia)²⁶, datate, cele mai multe, în faza Latène B₂.

Tipul 3. Fibulă de tip tracic. Ne este cunoscut un exemplar din bronz, desprins din complexele de la Fântânele-„Dâmbul Popii”. Principalul element distinctiv îl constituie forma piciorului. Acesta a fost îndoit în formă de „S” și se termină printr-un buton semisferic. Resortul este format dintr-o singură spirală, dispusă de partea stângă a arcului²⁷ (pl. II/1).

Realizate de obicei din bronz, mai rar din argint și fier, numele acestui tip de artefacte exprimă larga lor răspândire în cea mai mare parte a spațiului tracic, atât la sud cât și la nord de Dunăre. În țara noastră sunt obișnuite pentru sec. IV-III î. Chr. în necropolele și așezările extracarpatică, fiind prezente îndeosebi în cimitirul de la Zimnicea²⁸. Varianta cu piciorul în formă de „S”, terminat cu buton, se pare că este specifică tocmai ariei nord-dunărene.

Exemplarul de la Fântânele trebuie privit ca pe un produs de import, din afara arcului carpatic, mai ales că reprezintă, deocamdată, singurul obiect de acest fel pe care îl cunoaștem în descoperirile bistrițene. Nici pentru restul Transilvaniei nu avem cunoștință despre materiale similare.

¹⁷ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, ed. a II-a, București, 1982, p. 309, fig. 387.

¹⁸ J. Némethi, *Necropola Latène de la Pișcolț, jud. Satu Mare (II)*, în *Thraco-Dacica*, X, 1989, p. 75, fig. 1/1, 2-M.1, p. 79, fig. 3/1 a,b-M.16.

¹⁹ I. H. Crișan, *Descoperiri celtice de la Cluj, Peșelca și Șeica Mică*, în *ActaMN*, X, 1973, p. 51, fig. 6/1-2, 7/1-2.

²⁰ Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, Baia Mare, 1967, fig. 28/Bordei 1/1964.

²¹ J. Némethi, *op. cit.*, p. 103/nota 3.

²² I. H. Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, p. 54, fig. 24/2.

²³ L. Horváth și col., *op. cit.*, pl. XXVII/7.

²⁴ M. Hellebrandt, *Celtic finds from Northern Hungary*, în *Corpus of Celtic finds in Hungary*, vol. III, Budapesta, 1999, p. 218, pl. LXXVIII/5-6.

²⁵ P. Ratimorska, *op. cit.*, pl. IV/10-11.

²⁶ K. Motykova, *L'importance de la Bohême au IIIe siècle av. J.-C. à la lumière de la recherche archéologique récente*, în *Études celtiques*, XXVIII, 1991, fig. 5/1-3.

²⁷ piesă inedită, folosită prin bunăvoința d-lui A. Rustoiu.

²⁸ A. D. Alexandrescu, *A propos des fibules „thraces” de Zimnicea*, în *Thraco-Dacica*, I, 1976, p. 131-141.

Piesa în discuție poate contribui la datarea complexului de care aparține. Conform constatării specialiștilor, fibulele de tip tracic se răresc spre sfârșitul secolului III î. Chr., ca apoi să dispară în prima jumătate a veacului următor²⁹.

Tipul 4. Fibule ornamentate cu o mare sferă aplatizată. Au fost înregistrate două piese din bronz, recuperate din cimitirul de la Fântânele-„La Gâța”. Ambele au arcul înalt și puternic boltit, iar piciorul este prevăzut cu o sferă mare aplatizată, proeminență care, într-unul din cazuri, este decorată în stil plastic (*Reinfestil*). Vârful piciorului a fost ușor lățit și lipit de arc, dar fără să fie legat cu un manșon sau semimanșon după modelul fibulelor specifice Latène-ului mijlociu. Resortul este alcătuit din șase spire împărțite egal, coarda fiind poziționată spre exterior (pl. II/2-3).

Similitudini în Transilvania avem la Pișcolț, lucrate atât din bronz cât și din fier. Acolo aparțin, în principal, mormintelor cuprinse în orizontul II al necropolei (Latène B₂)³⁰, dar se regăsesc și în complexele de la începutul Latène-ului mijlociu³¹. Studiile de specialitate menționează un exemplar și la Curtuiuşeni³². În afara Transilvaniei întâlnim analogii la Kosd³³ și Magyarszerdahely³⁴ (Ungaria) sau Dubnik (Slovacia)³⁵, datate deopotrivă, la finele Latène-ului timpuriu.

Tipul 5. Fibulă masivă din bronz prevăzută cu disc și ornamente în relief. Un exemplar se numără printre primele descoperiri de la Dipșa³⁶. Corpul este ornamentat cu trei „S-uri” în relief, dispuși transversal, în timp ce pe picior este plasat un disc, care în vechime era umplut cu email sau, posibil, altă materie colorată. Resortul se compune din șase spire, dispuse de o parte și de alta a arcului, coarda care le unește fiind plasată spre exterior (pl. II/4, după Vl. Zirra).

Fibula de la Dipșa, cu un pronunțat caracter decorativ, a fost inclusă de I. H. Crișan între descoperirile de tip Münsingen, încadrând-o cronologic la sfârșitul Latène-ului timpuriu sau în debutul intervalului următor³⁷. La rândul său, Vl. Zirra datează aceeași piesă în faza Latène B₂³⁸. În Transilvania o formă înrudită a fost identificată la Cluj-Gheorgheni³⁹, alături de care I. H. Crișan

²⁹ V. Căpitanu, *Fibule de tip Latène descoperite la Răcățâu*, în *Carpica*, XVI, 1984, p. 62.

³⁰ J. Némethi, *op. cit.*, p. 103 (cu menționarea exemplarelor înregistrate).

³¹ Idem, *Necropola Latène de la Pișcolț (III)*, p. 87, fig. 21/3-M.117.

³² Idem, *Necropola Latène de la Pișcolț (II)*, p. 107.

³³ M. Szabo, *op. cit.*, p. 151.

³⁴ L. Horváth și col., *op. cit.*, p. 151, pl. XII/6.

³⁵ J. Bujna, *Das Latènezeitliche Gräberfeld bei Dubnik (I)*, în *Slovenská Archeologia*, 37, 2, 1989, pl. X/3, XIV/1.

³⁶ K. Horedt, *Zwei Keltische Grabfunden aus Siebenbürgen*, în *Dacia*, IX-X, 1945, p. 198, fig. 5/5a-b.

³⁷ I. H. Crișan, *Descoperiri celtice de la Cluj, Pețelca și Șeica Mică*, p. 43.

³⁸ Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des Keltischen Latène in Rumänien*, în *DaciaNS*, XV, 1971, fig. 18/3.

³⁹ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 40, pl. I/2.

menționează și o fibulă găsită la Pruniș⁴⁰, ultima publicată ulterior și așezată între descoperirile de tip Bölcske⁴¹.

Din alte zone cu vestigii celtice remarcăm două fibule găsite la Giumbasco (Elveția), cu o construcție apropiată exemplarului de la Dipșa⁴².

Tipul 6. Fibule ornamentate pe picior cu două nodozități. Asemenea fibule pot fi lucrate din bronz sau fier, având ca ornament pe picior două nodozități mai mult sau mai puțin aplatizate. Piciorul nu este prins de arc, una din cele două proeminențe încheind acest segment.

Varianța din fier este documentată prin două exemplare la Galații Bistriței⁴³ (pl. II/5-6, după Șt. Dănilă), în timp ce forma transpusă în bronz, cu dimensiuni reduse, a fost stabilită în necropola de la Archiud⁴⁴.

Analogiile pentru Transilvania aparțin în primul rând cimitirului de la Pișcolț, unde au fost înregistrate în număr relativ mare⁴⁵. Alte piese se mai cunosc de la Ciumești⁴⁶ și Curtuișeni⁴⁷. Și-au făcut apariția și în regiunile est-carpătice ale României, în descoperirile de la Poienestii⁴⁸. Din teritoriile răsăritene ale Europei celtice, unde totuși nu sunt foarte răspândite, menționăm exemplarele de la Dojna Dolina (Bosnia)⁴⁹ și Donji Grad (Croatia)⁵⁰. Majoritatea cercetătorilor plasează această varietate de fibule în faza de trecere dintre Latène-ul timpuriu și cel mijlociu. Aceeași încadrare cronologică constatăm și în cazul unor exemplare descoperite în cimitirele de la Gumefens⁵¹ și Münsingen⁵² (Elveția).

Tipul 7. Fibule din fier specifice Latène-ului timpuriu. Exemplarele analizate provin, în principal, din cele două necropole de la Fântânele, cercetate în punctele „Dâmbul Popii”⁵³ (pl. III/1-3, după Șt. Dănilă) și „La Gâța” (pl. IV),

⁴⁰ *Ibidem*, p. 43.

⁴¹ I. H. Crișan, A. Rustoiu, A. Palko, *Descoperirile celtice de la Pruniș (jud. Cluj)*, în *Ephemeris Napocensis*, V, 1995, p. 33, fig. 3/1-3.

⁴² J. V. S. Megaw, *Art of the European Iron Age. A study of the elusive image*, Adams and Dort, Bath, 1970, p. 128, fig. 200-201.

⁴³ Șt. Dănilă, *Inventarul unor morminte de incinerare din sec. III-II î.e.n.*, în *Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj, 1955, p. 93, fig. 3.

⁴⁴ cercetări George Marinescu.

⁴⁵ J. Némethi, *Necropola Latène de la Pișcolț (III)*, p. 100 (cu menționarea exemplarelor înregistrate).

⁴⁶ V. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, fig. 28/M.29/5,6; M.18/2.

⁴⁷ J. Némethi, *op. cit.*, p. 100.

⁴⁸ S. Teodor, *Regiunile est-carpătice ale României în secolele VII-II, î. Hr.*, Bibliotheca Thracologică, XXVII, București, 1999, fig. 63/3,6.

⁴⁹ J. Todorović, *Kelti u Jugoistočnoj Evropi*, Beograd, 1968, fig. 19/5, fig. 21/24.

⁵⁰ *Ibidem*, pl. XVI/1.

⁵¹ H. Schwab, *Deux necropoles Laténiennes à Gumefens (Canton de Fribourg, Suisse)*, în *L'Europe celtique du Ve au IIIe siècle avant J.-C.* Memoire Nr. 9 de la société archéologique Champenoise, 1995, p. 249, fig. 9, 15.

⁵² F.R. Hodson, *The La Tène cemetery at Münsingen-Rain, Catalogue and relative Chronology*, în *Acta Bernensia*, 5, Berna, 1968, pl. 72/121, 78/145-146.

⁵³ Șt. Dănilă, *Primele săpături în necropola de epocă La Tène de la Fântânele*, în *SCIVA*, 29, 1978, fig. 5/4-5, 6/2.

excepție făcând o pereche de fibule găsite la Archiud⁵⁴ (pl. III/4-5, *după Șt. Dănilă*). Toate au fost recuperate fragmentar, fapt care împiedică stabilirea unor variante bine conturate. În situațiile fericite în care s-a păstrat și piciorul pieselor, se observă că acesta nu a fost prins de arc, putând fi ornamentat cu o mică nodozitate. Resortul prezintă un număr variat de spire, coarda fiind, din cele constatate, plasată în exterior. Analogiile sunt numeroase în descoperirile celtice de pretutindeni.

II. Fibule de schemă Latène mijlociu

Tipul 1. Fibule ornamentate cu o placă rectangulară. Cele două exemplare cunoscute au fost găsite în cimitirul de la Orosfaia. Asemenea majorității fibulelor de bronz din Latène-ul mijlociu au dimensiuni reduse, piciorul fiind-le, în mod firesc, prins de arc. Se particularizează printr-o mică placă rectangulară prevăzută ca ornament pe picior. Resortul este compus din patru spire, câte două de fiecare parte, coarda fiind trecută pe sub arc⁵⁵ (pl. V/1-2).

Similitudini nu am reușit să stabilem printre materialele celtice publicate pe teritoriul țării noastre, dar se pare că atare piese au mai fost scoase la suprafață tot în zona Bistriței, în necropola de la Fântânele-„Dâmbul Popii”⁵⁶. Încă un exemplar de la Orosfaia, păstrat fragmentar, este posibil să se încadreze în aceeași grupă, dar la fel de bine într-o altă variantă⁵⁷ (pl. V/3). O fibulă ornamentată în același mod se numără printre descoperirile de la Rezi-Rezicseri (Ungaria)⁵⁸.

Tipul 2. Fibulă cu „opturi”. Categorie stabilită printr-o singură piesă, rezultată din necropola de la Orosfaia. Este lucrată din sârmă de bronz, având ca decor trei „opturi” dispuși transversal pe picior. Vârful piciorului a fost prins de arc prin înfășurare. Numărul spirelor de la resort și dispunerea coardei sunt similare exemplarelor incluse în tipul anterior⁵⁹ (pl. V/4).

Fibulele cu „opturi” aparțin, în principal, Latène-ului mijlociu, dar prezența lor a fost documentată încă de la sfârșitul fazei Latène B₂⁶⁰. Descoperirile se concentrează în mediul celtic din regiunea Dunării mijlocii (Moravia, Slovacia, Ungaria) și în spațiul scordisc (Iugoslavia și estul Croației), regăsindu-se, totodată, și în răsăritul bazinului carpatic⁶¹.

⁵⁴ Idem, *Două morminte de incinerare daco-celtice descoperite la Archiud*, în *Arhiva Someșană*, 2, 1974, p. 479-480, fig. 4/9.

⁵⁵ L. Vaida, *The celtic cemetery from Orosfaia (Bistrița-Năsăud county)*, în *Les celtes et les thraco-daces de l'est du bassin des carpates. Les actes du colloque national qui a eu lieu a Bistrița le 16-17 octobre 1998*, Bistrița, 2000, p. 138, fig. 10/1-2.

⁵⁶ Informații A. Rustoiu.

⁵⁷ L. Vaida, *op. cit.*, p. 138, fig. 7/3.

⁵⁸ L. Horváth și col., *op. cit.*, p. 121, pl. XXX/1.

⁵⁹ L. Vaida, *op. cit.*, p. 36, fig. 6/2.

⁶⁰ K. Peschel, *Fibeln mit Spiralfuss*, în *Zeitschrift für Archäologie*, 6, 1972, p. 29-31.

⁶¹ A. Rustoiu, *Despre originea și difuziunea cerceilor cu ornamente spiralice din Dacia preromană*, în *Apulum*, XXXVII/1, 2000, p. 201-213 (la nota 16 a fost întocmită o listă amplă cu descoperiri similare).

Deși aparține ariei estice de locuire celtică, tipul precizat nu este foarte răspândit, cel puțin până în prezent, în complexele celtice din Transilvania. În afară de exemplarul de la Orosfaia, alte trei au mai fost consemnate la Ciumești, unul în necropolă și două în așezare⁶², două la Curtuiuşeni⁶³, și un număr de patru piese în cimitirul de la Pişcolţ⁶⁴. În ultimul caz, se cuprind în orizontul final, corespunzător intervalului Latène C₁⁶⁵. O analogie se cunoaște și de la Ohaba Ponor⁶⁶.

Tipul 3. Fibule ornamentate cu o sferă aplatizată. În necropola de la Orosfaia au fost identificate două fibule din bronz care, spre deosebire de tipul precedent, sunt decorate pe picior cu o sferă aplatizată. Ambele au același număr de spire, câte șase, dispuse egal de o parte și de alta a arcului, coarda resortului fiind plasată în exterior⁶⁷ (pl. V/5-6).

În acest caz este vorba de o categorie destul de răspândită în complexele din Transilvania. Analogii au fost constatate la Pişcolţ⁶⁸, Ciumești⁶⁹ și Sanislău⁷⁰, existând uneori diferențe privind mărimea sau aplatizarea nodozității de pe picior. De asemenea, un exemplar se cunoaște dintr-un mormânt din sec. II-IV d. Chr. de la Obreja, reprezentând probabil o piesă găsită în epocă romană și refolosită ulterior⁷¹. Sunt înregistrate frecvent și în regiunile învecinate, regăsindu-se în descoperirile de la Besenyőtelek⁷² și Bodroghalom⁷³ (Ungaria), Donja Dolina (Bosnia)⁷⁴ sau Rospji Čuprija (Serbia)⁷⁵ etc.

Tipul 4. Varianta din Latène-ul mijlociu a fibulelor cu disc (Münsingen). Dispunem de două exemplare din bronz, recuperate din cimitirul de la Orosfaia⁷⁶ (pl. V/7), respectiv din mormântul de la Fântânele-„Livadă”⁷⁷ (pl. V/8, după I. H. Crișan). De această dată, piciorul fibulelor a fost decorat cu un disc, care în cazul piesei de la Orosfaia este umplut cu o materie albă. Cu certitudine, și în ipostaza de la Fântânele discul era acoperit inițial în același mod.

⁶² Vl. Zirra, *op. cit.*, fig. 28/m. 1/II; Bordei B/1962.

⁶³ Z. Nanasi, *Descoperiri în necropola celtică de la Curtuiuşeni*, în *Crisia*, III, 1973, p. 30, fig. III/4,5.

⁶⁴ J. Némethi, *op. cit.*, fig. 6/1-M.51, 9/2-M.67, 10/1-M.69, 11/2-M.77.

⁶⁵ J. Némethi, *Necropola Latène de la Pişcolţ, jud. Satu Mare (IV)*, în *Thraco-Dacia*, XIV, 1-2, 1993, p. 109.

⁶⁶ C.S. Nicolăescu-Plopşor și col., *Şantierul arheologic Ohaba Ponor*, în *Materiale și cercetări arheologice*, III, 1957, p. 477, fig. 5/6.

⁶⁷ L. Vaida, *op. cit.*, p. 137, fig. 7/1-2.

⁶⁸ J. Némethi, *Necropola Latène de la Pişcolţ (III)*, p. 104 (cu menţionarea exemplarelor înregistrate).

⁶⁹ Vl. Zirra, *op. cit.*, fig. 28/M.32, M.19, M.11.

⁷⁰ Idem, *Noi necropole celtice în nord-vestul României (cimitirele birituale de la Sanislău și Dindești)*, în *StComSatu Mare*, 2, 1972, fig. 3/3, 6.

⁷¹ D. Protase, Obreja. *Așezarea și cimitirul daco-roman (secolele II-IV)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 175, pl. LXVIII/M.194.

⁷² M. Hellebrandt, *op. cit.*, p. 162, pl. LIV/10.

⁷³ *Ibidem*, p. 185, pl. LXV/10-11.

⁷⁴ J. Todorović, *op. cit.*, fig. 19/4.

⁷⁵ *Ibidem*, pl. XXVI/3.

⁷⁶ L. Vaida, *op. cit.*, p. 138, fig. 10/3.

⁷⁷ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 45, fig. 1/1.

În Transilvania a fost stabilit un număr restrâns de analogii, cuprinzând câte un singur exemplar la Curtuiuşeni⁷⁸, Bratei⁷⁹ şi Pişcolţ⁸⁰, datate toate în etapa Latène C₁. Din alte teritorii, amintim exemplarele de la Besenyötelek (Ungaria)⁸¹ sau Chotin (Slovacia)⁸².

Pentru descoperirile din Boemia, J. Waldhauser plasează fibulele cu disc în subfaza Latène C_{1b}⁸³. În cimitirul de la Munsingen tipul este caracteristic orizontului U, care marchează faza de trecere Latène C₁/C₂⁸⁴.

Tipul 5. Fibule din fier specifice Latène-ului mijlociu. Şi pentru Latène-ul mijlociu cele mai multe dintre fibulele din fier sunt puternic corodate şi s-au păstrat fragmentar. Se caracterizează prin dimensiuni mari (6-14 cm). Toate au piciorul prins de arc şi sunt ornamentate cu una sau chiar două nodozităţi. Resortul diferă atât ca număr de spire cât şi prin modul în care a fost dispusă coarda.

În necropola de la Orosfaia au fost înregistrate patru asemenea fibule, recuperate exclusiv din morminte de incinerare⁸⁵. Poate fi remarcat, îndeosebi, primul dintre cele două exemplare rezultate din mormântul 1 (pl. VI/1). În acest caz piciorul, ornamentat cu o mică sferă, a fost prins de arc printr-un semimanşon alungit. O piesă analogă este consemnată într-un mormânt de incinerare de la Ciumeşti⁸⁶. Şi pentru celelalte fibule de la Orosfaia (pl. VI/2-4), avem bune analogii în descoperirile din nord-vestul României⁸⁷, dar şi în interiorul Transilvaniei, cum ar fi la Apahida⁸⁸.

O fibulă din fier databilă în Latène-ul mijlociu a fost găsită izolat, în stare relativ bună, şi în perimetrul cimitirului de la Fântânele-„La Gâta” (pl. VII/1). O formă apropiată se pare că a avut iniţial şi exemplarul de la Cepari⁸⁹ (pl. VII/6). Câte două au mai fost înregistrate în necropola de la Şopteriu⁹⁰ (pl. VII/2-3, după G. Marinescu, Şt. Dănilă) şi în mormântul de la Fântânele-„Livadă”⁹¹ (pl. VII/4-5, după I. H. Crişan).

Fibulele din fier cu piciorul prins de arc, ornamentate cu una sau două nodozităţi, sunt frecvente şi în teritoriile vecine. În Boemia, de exemplu, sunt

⁷⁸ J. Némethi, *op. cit.*, p. 104, nota 16.

⁷⁹ I. H. Crişan, *Descoperiri celtice de la Cluj, Peşelca şi Şeica Mică*, p. 53, fig. 5/2.

⁸⁰ J. Némethi, *op. cit.*, fig. 8/1-M.61.

⁸¹ M. Hellebrandt, *op. cit.*, p. 163, pl. LIV/9.

⁸² P. Ratimorska, *op. cit.*, pl. 2/2.

⁸³ J. Waldhauser, *op. cit.*, pl. 4/111.

⁸⁴ F. R. Hodson, *op. cit.*, p. 88, M.184.

⁸⁵ L. Vaida, *op. cit.*, p. 136, fig. 5/1, 2, 6/3; p. 139, fig. 10/4.

⁸⁶ Vl. Zirra, *Un cimitir celtic în nord-vestul României*, p. 53, fig. 29/m.inc.1961.

⁸⁷ J. Némethi, *op. cit.*, p. 104.

⁸⁸ Vl. Zirra, *La nécropole La Tène d'Apahida. Nouvelles considérations*, în *DaciaNS*, XX, 1976, fig. 18/1.

⁸⁹ I. H. Crişan, *Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti...*, p. 59, fig. 25/4.

⁹⁰ G. Marinescu, Şt. Dănilă, *Cercetări şi descoperiri arheologice în jud. Bistriţa-Năsăud (II)*, în *File de Istorie*, 4, 1976, p. 37, pl. XII/1, 2.

⁹¹ I. H. Crişan, *Mormântul celtic de la Fântânele „Livadă”*, p. 46, fig. 1/3.10.

date în subfaza Latène C_{1a}, existența lor prelungindu-se și în Latène C_{1b}⁹². În același mod sunt date și în necropolele din Ungaria.

În încheiere, precizăm că numărul fibulelor înregistrate până acum în descoperirile celtice din zona Bistriței este mai mare decât exemplarele adunate cu această ocazie. Astfel, nu se regăsesc decât în mică măsură piesele surprinse în necropolele de la Cepari, Galații Bistriței, Archiud și Fântânele „Dâmbul Popii”, din simplul motiv că rezultatele cercetărilor au pătruns doar parțial în circuitul științific. Prin urmare, este de așteptat ca inventarele nepublicate să cuprindă și tipuri de fibule cu totul diferite față de cele prezentate aici.

Fibules découvertes dans les tombes celtiques du nord-est de la Transylvanie

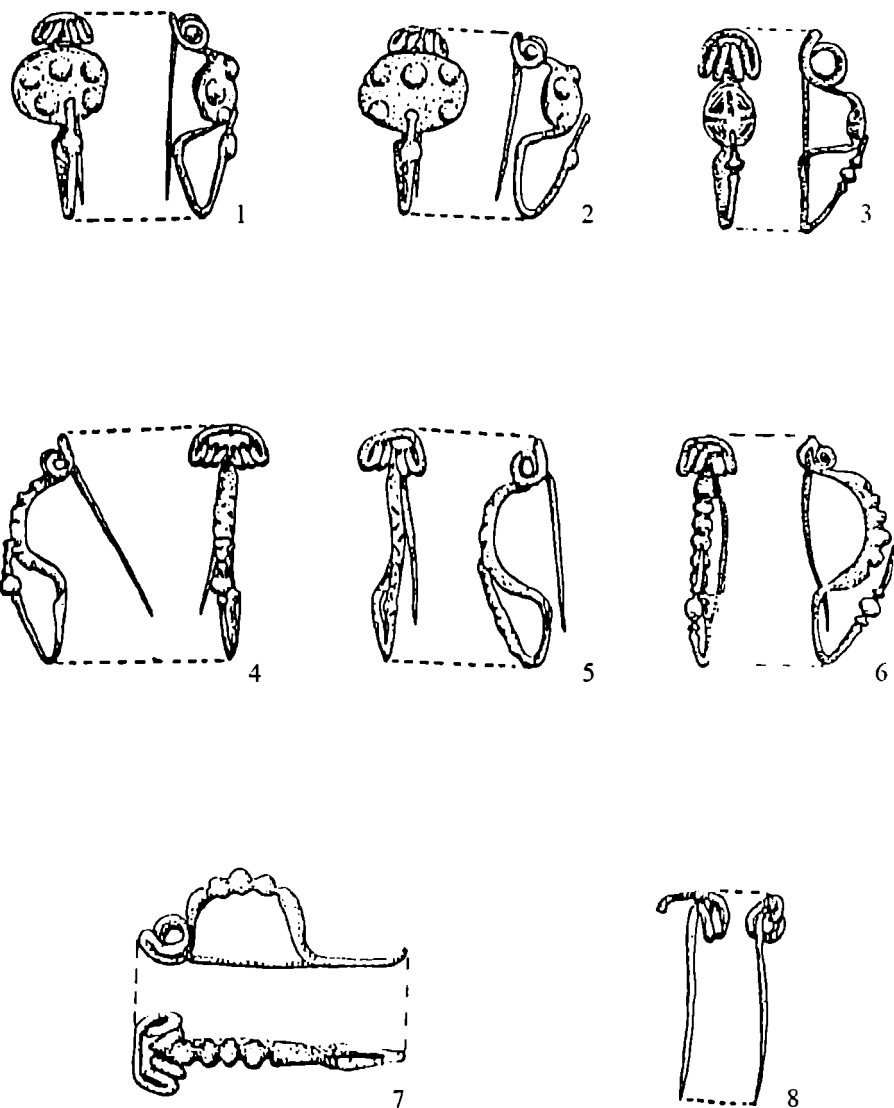
- Résumé -

À la suite des découvertes celtiques du nord-est de la Transylvanie (département Bistrița-Năsăud) on a enregistré plusieurs catégories de fibules.

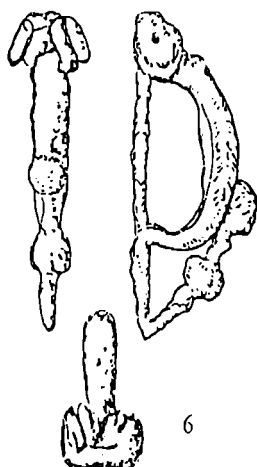
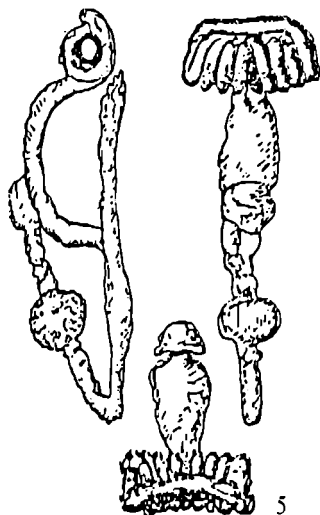
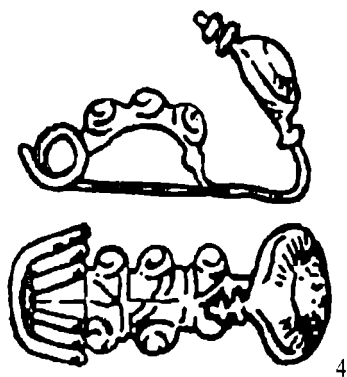
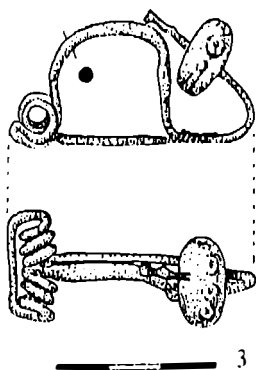
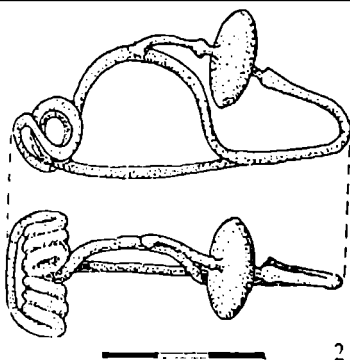
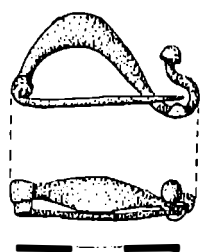
Elles servent bien à dater les complexes d'où elles proviennent, étant des objets modifiés selon le temps, selon la mode.

Celles-ci ont généralement de nombreuses analogies typologiques, tant dans l'espace transylvain qu'aussi dans d'autres aires d'habitat celtique. Certaines pièces trouvent des similitudes dans les zones d'habitat scordisque, mais la majorité se retrouve dans l'espace de l'Europe Centrale ou de l'Ouest, faisant, premièrement, la preuve de la bonne circulation des marchandises dans le monde celtique.

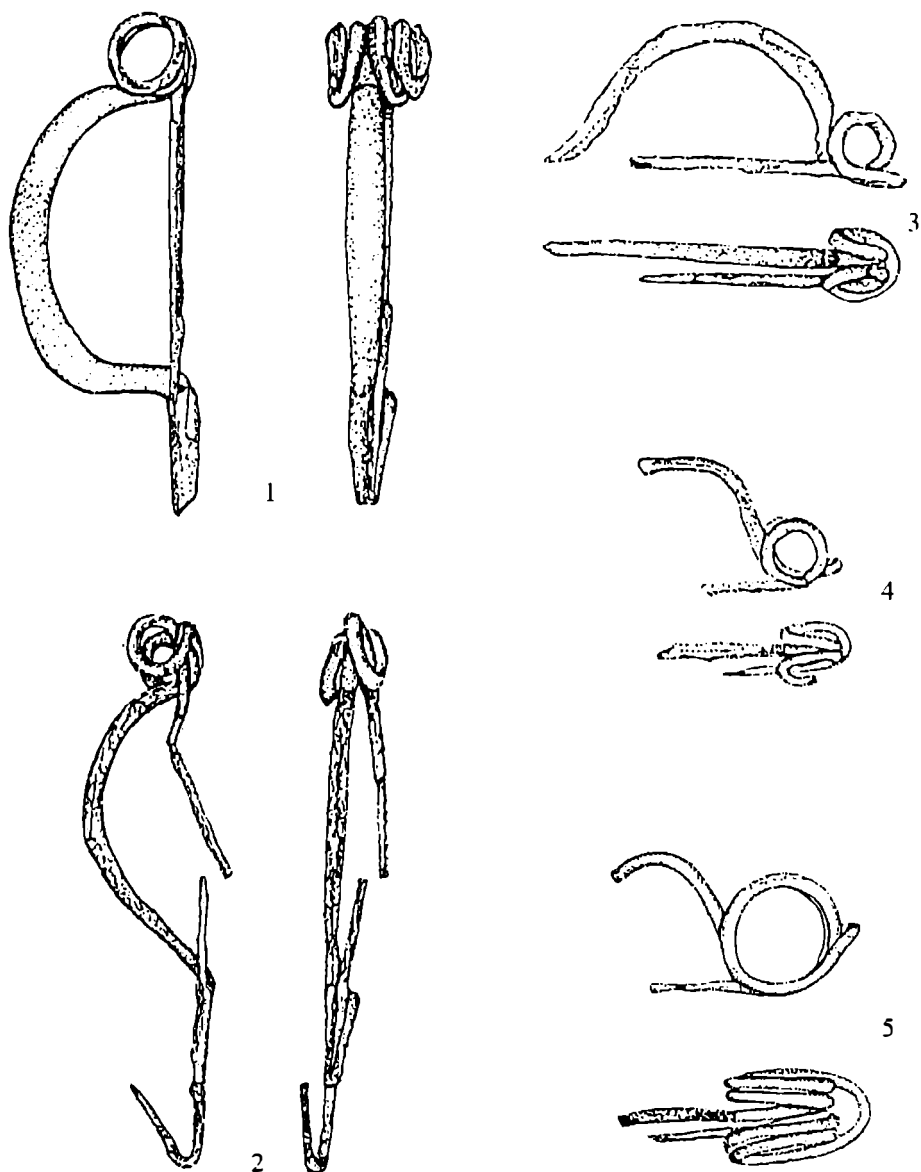
⁹² J. Waldhauser, *op. cit.*, p. 36, fig. 4/98-10.

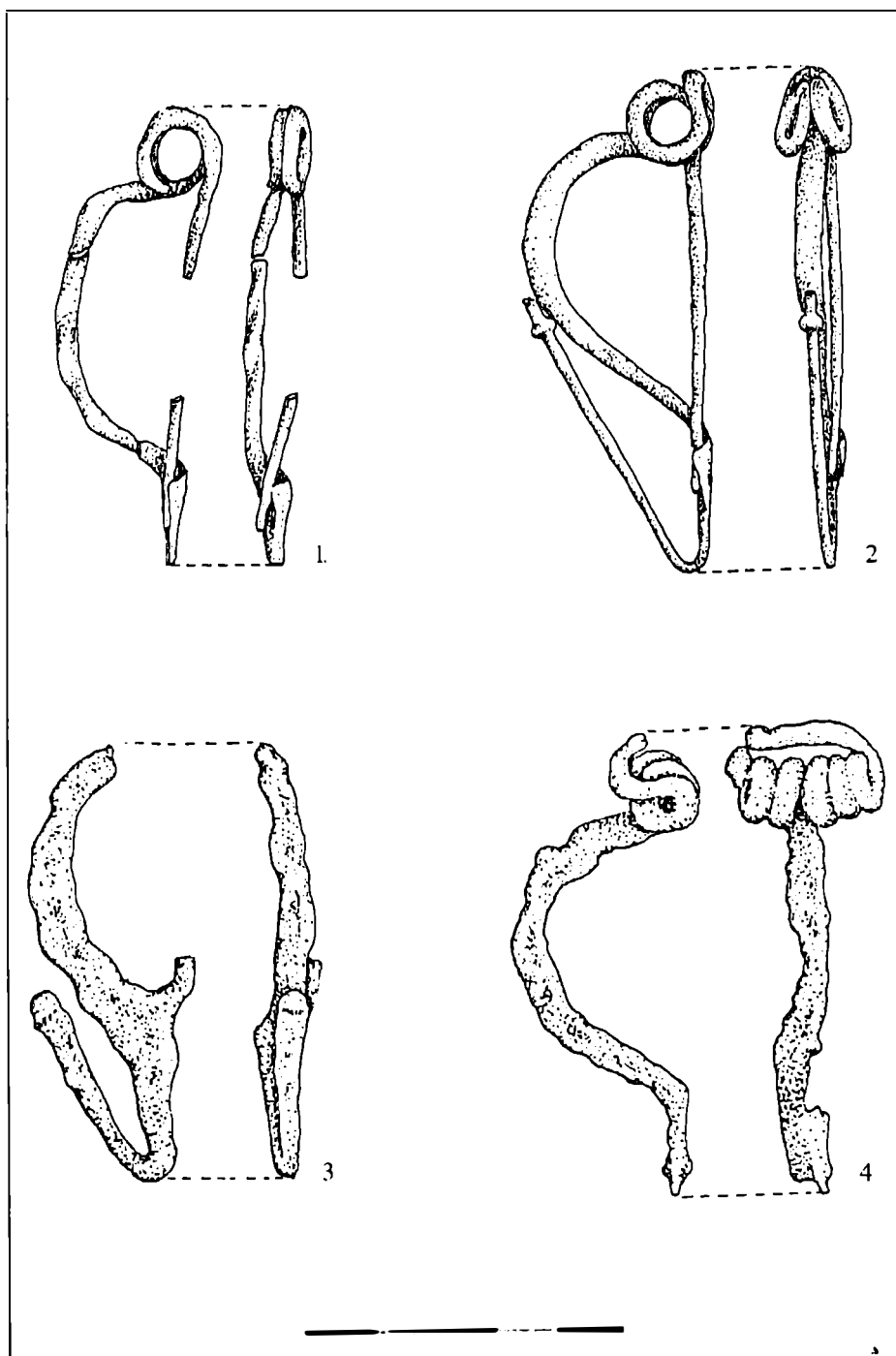
Planșa I

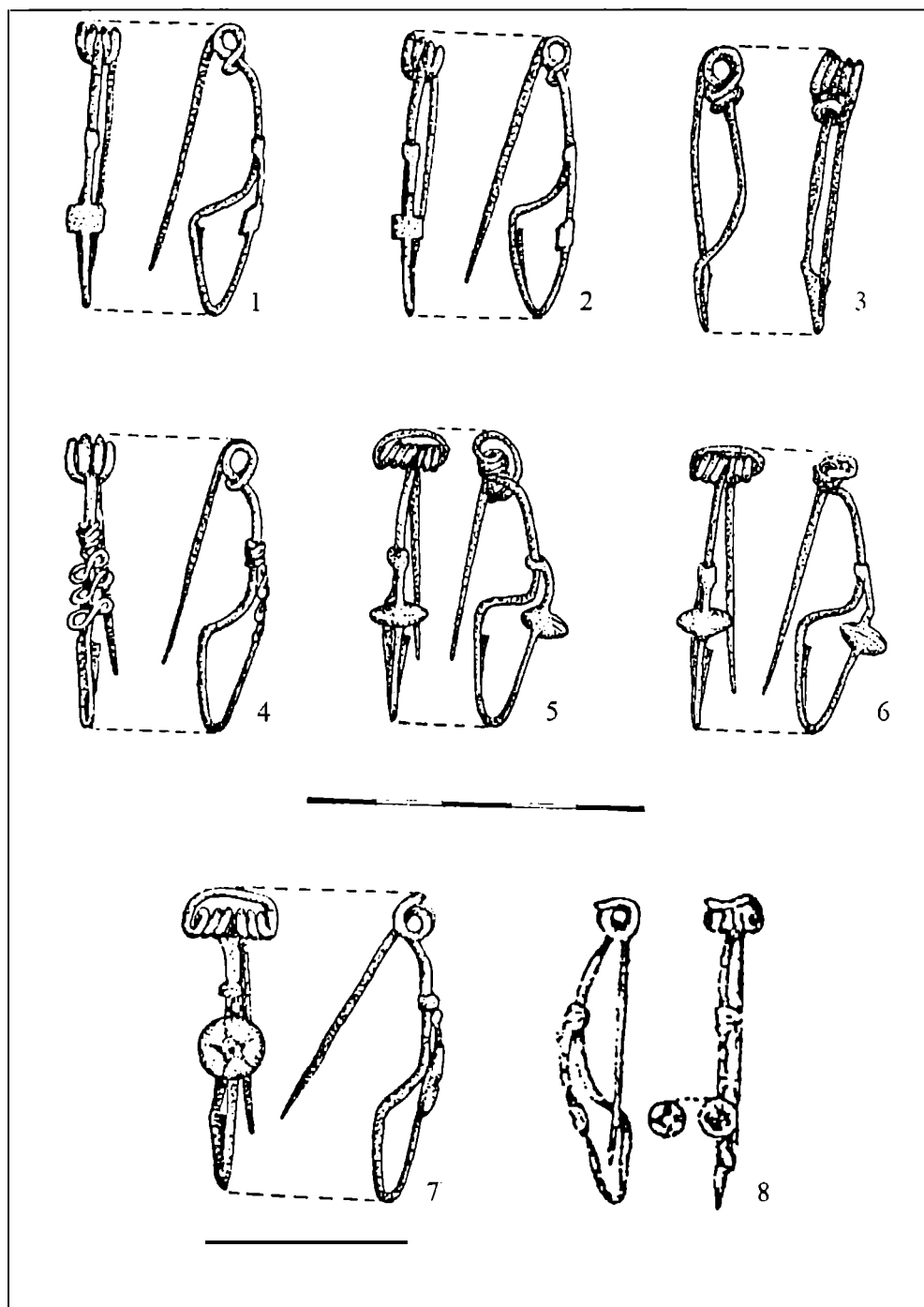
Planșa II

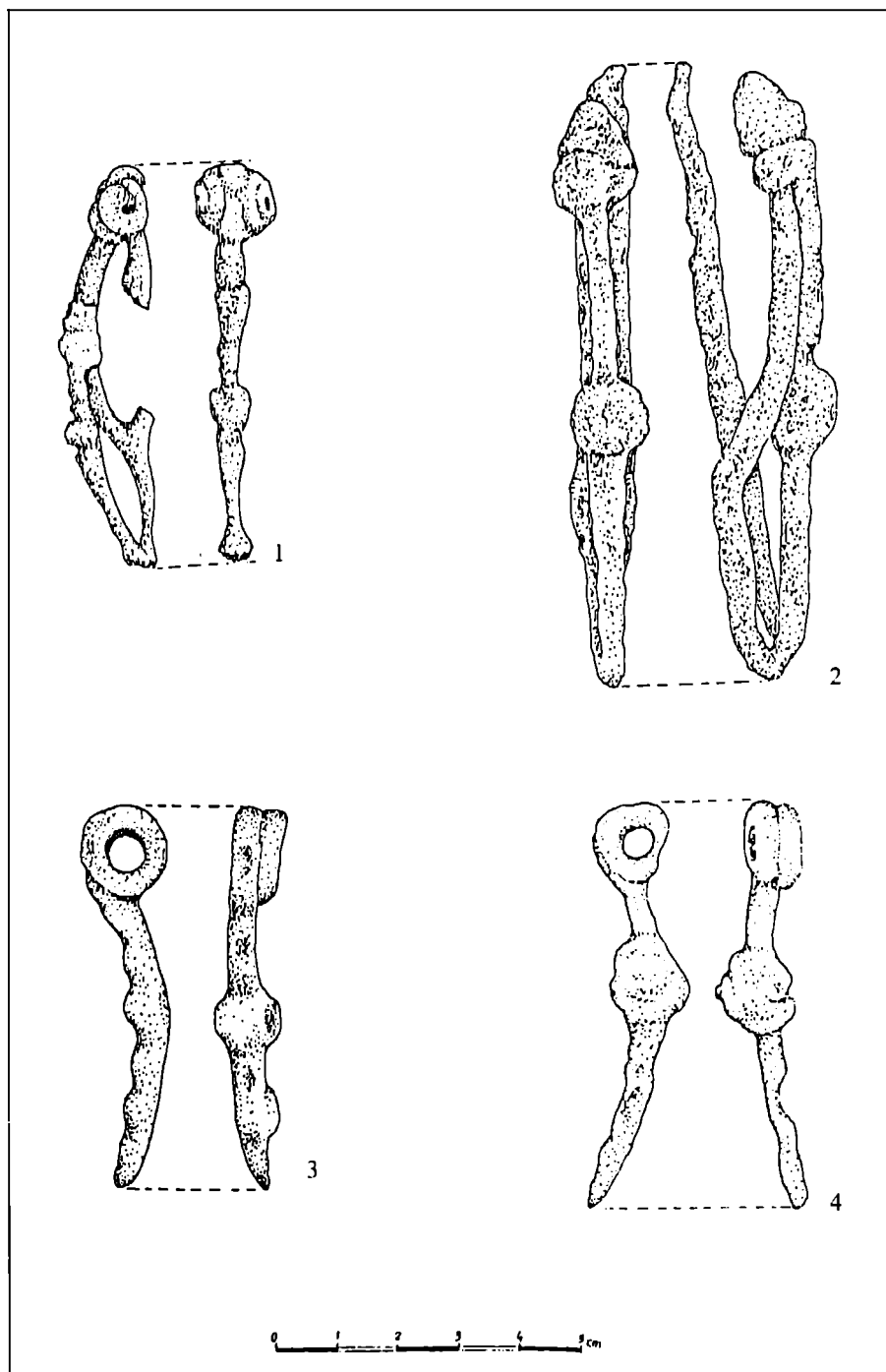
Planşa III

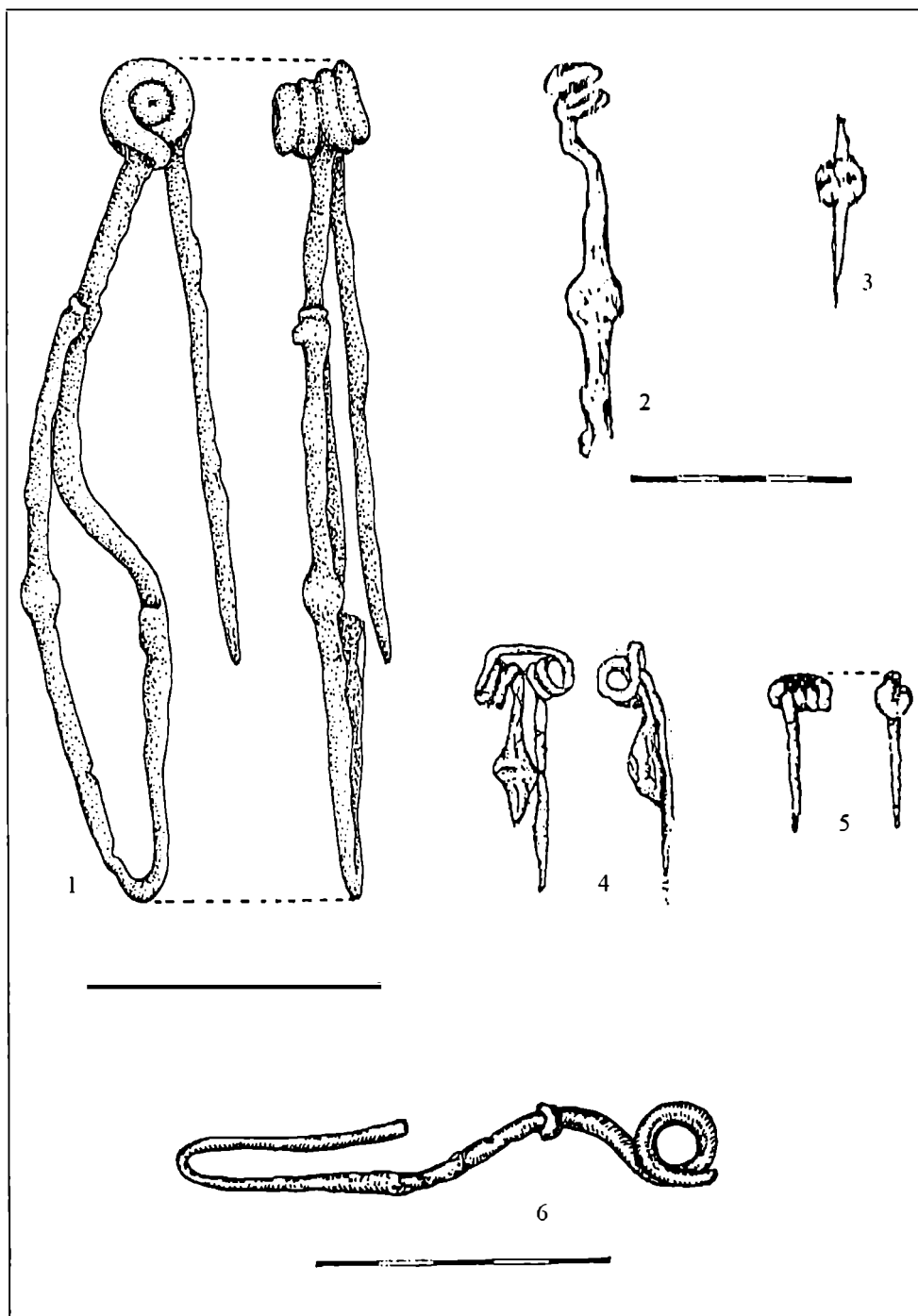
Planșa IV

Planşa V

Planșa VI

Planșa VII

REPREZENTĂRILE SCYLLEI PE MONUMENTELE FUNERARE DIN DACIA ROMANĂ

Silvius Ovidiu CHIȘ

În acest articol ne propunem să abordăm studiul acestei categorii de reprezentări din perspectiva istoriei mentalităților, scopul principal fiind determinarea valorii simbolice a acestui tip de reprezentare pentru locuitorii Daciei romane.

Scylla este un personaj mitologic, un monstru marin care viețuia în strâmtoarea Siciliei și despre care se spune că locuia pe o stâncă, în apropierea Charybdei, un vârtej de apă. Descrierile făcute sunt înfricoșătoare – se spune că avea 12 picioare, 6 capete cu trei rânduri de dinți fiecare și că lătra precum un câine¹.

Nu există opinii clare ale autorilor antici în legătură cu părinții ei; mama ei era considerată a fi Echidna, Lamia, Crateis, iar tatăl ei Forbas-Forkys, Triton, Tifon, sau Tyrrhenos. Se mai povestea despre ea că i-a devorat pe șase dintre tovarășii lui Ulise și că a furat animale din cirezile luate de Herakles de la Gerion, fiind ucisă din acest motiv de către erou².

Unele legende spuneau că, la origine, Scylla fusese inițial o nimfă ce respinsese avansurile zeului mării Glaukos; rivala ei, Circe, îndrăgostită de zeu, s-ar fi răzbunat otrăvind apa în care se scălda și a transformat-o într-un monstru. Altă versiune spunea că a fost transformată în monstru de către Amfitrita, soția lui Neptun, geloasă pe ea din cauza iubirii pe care i-o arăta zeul³.

Mitul Scyllei a suferit și interpretări raționaliste, ea fiind considerată un vas de pirați, un colț de stâncă periculos sau un refugiu al piraților⁴.

Reprezentările plastice ale Scyllei au fost împărțite în trei tipuri:

- a) Tipul A – Scylla apare ca femeie tânără, înveșmântată în chiton, al cărei tors se sfârșește prin una sau două cozi de pește. De sub umeri îi ies două capete de câine, iar uneori are un cap de câine la centură.
- b) Tipul B – Scylla e redată ca o tânără femeie frumoasă, cu o centură de capete de câini, al cărei corp se termină, în general, prin una-trei

¹ R. E. , s. v. *Skylla*, col. 647; D. A., IV/2, s. v. *Scylla* (Gaston Darier) p. 1157; *LIMC*, VII/1, s. v. *Skylla* (Marie Odille Jentel), p. 1137.

² R. E. s. v. *Skylla*, col. 647-649; D. A. , IV/2, s. v. *Scylla*, p. 1157.

³ R. E. s. v. *Skylla*, col. 648; D. A., loc. cit.

⁴ D. A. loc. cit; *LIMC*, loc. cit.

cozi de pește. Uneori e îmbrăcată cu tunică scurtă, dar în general torsul ei este nud și părul îi plutește liber. Ca atribute are cârma, tridentul, lancea, praștia. Apare în două tipuri de scene mitologice – atacul asupra navei lui Ulise și cortegii marine. A servit la decorarea nimfeelor, mozaicurilor cu decor marin, a monumentelor și mobilierului funerar.

- c) Tipul C – Scylla este redată cu un tors feminin, o centură de înotătoare și două cozi de pește. Lipsesc capetele de câine și apare singură, fără context mitologic. Uneori e înveșmântată sau înaripată, și figurează totdeauna pe monumentele funerare⁵.

Gilbert Durand considera că moartea este legată de conștientizarea trecerii timpului de către oameni. Trecerea timpului și spaima produsă de acest fenomen în rândul oamenilor sunt exprimate prin mai multe categorii de simboluri. O primă grupă o constituie simbolurile teriomorfe, iar imagistica animală este una dintre cele mai frecvente și mai comune. O primă manifestare a animalizării este colcăiala, echivalată cu agitația, viermuirea, haosul. Schema agitației accelerate care este colcăiala pare o proiecție a angoasei omului în fața schimbării, iar schimbarea și adaptarea pe care aceasta o motivează este prima experiență a timpului pentru om⁶.

Spaima omenească în fața trecerii rapide a timpului, a schimbării și a morții legată de timp și de schimbare se exprimă prin intermediul imaginilor unor animale, precum calul, leul, taurul, lupul, câinele, tigru, jaguarul. Primele două teme negative inspirate de simbolismul animal sunt teroarea în fața schimbării, a timpului, și în fața morții devoratoare. Animalul este ceea ce aleargă și nu poate fi prins, ceea ce roade sau devorează⁷.

Timpul este reprezentat sub forma tenebrei, a întunericului. Apa și curgerea ei simbolizează trecerea timpului, percepută cu groază de către oameni. Apa este element constitutiv al arhetipului Balaurului; Balaurul este Echidna, mama Himerei, Sfinxului, Gorgonei, Scyllei, leului din Nemea. De tema apei se leagă și lacrimile, care induc indirect tema înecului și tristețea, iar fluviile infernale (Stix, Acheron) sunt imaginate în acest context de tristețe⁸.

În constelația apei negre o imagine frecventă este părul, a cărui unduire amintește de imaginea apei curgătoare. Oglinda este și ea legată de apă și păr, iar oglindirea înseamnă și participare la viața umbrelor. Apa este un element feminin, legat de lună și de moarte prin intermediul sângelui menstrual. Luna este tărâmul morții și semn al timpului; ea poate fi fecioara redutabilă care își vâneze și sfășie iubii, și ale cărei favoruri conferă un somn veșnic, la adăpost de trecerea timpului⁹.

⁵ LIMC, VII/1, s. v. *Skylla*, p. 1145.

⁶ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, București, 2000, p. 69-74.

⁷ *Ibidem*, p. 74-86.

⁸ *Ibidem*, p. 86-93.

⁹ *Ibidem*, p. 94-97.

De acest simbolism se leagă figura „Mamei Cumplite” din psihanaliză, model inconștient al tuturor vrăjitoarelor. Timpul și moartea lunară sunt asimilate cu menstruația și cu primejdiile sexualității. Mitologia feminizează monștrii teriomorfi precum Sfinxul, Sirenele, Scylla, monștri care reprezintă aspectul negativ extrem al fatalității; fatalitatea este întruchipată de personaje feminine precum Circe, Nausicaa, Calypso. Imaginea „Mamei Cumplite”, a feminității care înlănțuie, care leagă, se completează cu imaginile păianjenului și caracatiței. Divinitățile morții sunt caracterizate de lațuri, funii, noduri, iar legătura este imaginea directă a condiției umane, legată de conștiința timpului și de blestemul morții. Caracatița, păianjenul, femeia fatală sunt unite prin puterea magică și nefastă de a lega¹⁰.

Imaginile căderii furnizează a treia mare epifanie imaginară a angoasei umanității în fața timpului. Căderea este legată de rapiditatea mișcării, de accelerație și de tenebre; ea constituie pentru conștiință componenta dinamică a oricărei reprezentări a mișcării și temporalității, și rezumă aspectele redutabile ale timpului. Numeroase mituri și legende pun accentul pe aspectul catastrofal al căderii, al ameteșii, al gravitației sau al zdrobirii. Schema căderii este tema timpului nefast și mortal, moralizat sub formă de pedeapsă. Uneori căderea devine emblema păcatelor trupești, a geloziei, mâniei, idolatriei, crimei¹¹.

În multe tradiții căderea tinde să primească o interpretare sexuală, iar femeia devine responsabilă de păcatul originar. Devierea către sexualitate este însă mai recentă și se manifestă în orfism, în platonism, la gnostici și maniheeni. Ea a fost preluată de Biserică prin intermediul Sf. Augustin¹².

Căderea ajunge să fie simbolizată prin carnea ce se mănâncă sau prin carnea sexuală, ele fiind unificate prin tabu-ul sângelui. Temporalul devine sinonim cu carnalul, căderea se transformă în chemare a prăpastiei morale, iar amețea în ispită. Pântecul ajunge să fie un simbol al căderii, iar tubul digestiv devine reducere microcosmică a Tartarului tenebros și a meandrelor infernale. Porțile acestui infern miniatural sunt gura dințată, anusul și sexul feminin¹³.

În Dacia există 7 monumente funerare cu reprezentările Scyllei, distribuite astfel: Alba-Iulia-3 (nr. 1, 2, 3); Vețel (Micia)-3 (nr. 4, 5, 6); Zlatna-1 (nr. 7). Tipologic, monumentele se împart astfel: baze de monumente-4; edicule-2; element intermediar (pilastru)-1. Imaginea Scyllei a fost un motiv decorativ cu circulație redusă, în valea Mureșului; reprezentarea de la Zlatna ar putea să fie o iradiere dinspre Apulum.

Pe monumente, Scylla apare asociată cu lei (nr. 1, 4), sfincși (nr. 2), Attis (nr. 3), lei cu mască (nr. 7), lei cu Meduză (nr. 1), lei cu Ammon, delfin (nr. 6).

¹⁰ *Ibidem*, p. 98-101.

¹¹ *Ibidem*, p. 104-106.

¹² *Ibidem*, p. 106-108.

¹³ *Ibidem*, p. 109-111.

Analizând reprezentarea Scyllei alături de sfincși, M. Gramatopol considera că ea se încadrează în categoria demonilor infernali, care își așteaptă victimele pentru a le trage spre cealaltă lume¹⁴.

Considerăm că imaginea Scyllei de pe monumentele funerare din Dacia putea să aibă următoarele valori simbolice:

a) Scylla poate simboliza pericolele ce pândesc sufletul în călătoria spre Insulele Fericiților. Scylla este un monstru marin, asociat cu domeniul apelor; de aceea apare pe monumente alături de Ammon și delfin. Ammon este stăpânul apelor, al oceanului, iar delfinii sunt un simbol al călătoriei sufletului peste ocean spre Insulele Fericiților¹⁵.

b) Putea să fie imagine a morții lacome, care îl pândește permanent pe om. Această idee, a morții care îl pândește în permanență pe om, întocmai ca o fiară de pradă, lacomă, este exprimată de o categorie mai largă de imagini în care, alături de imaginea Scyllei, am inclus imaginile leilor funerari, Lupei Capitolina, Gorgonei-Medusa și Sfincșilor¹⁶.

c) Scylla putea fi privită drept paznic al mormântului contra spiritelor rele, drept imagine cu rol apotropaic, de aceea apare asociată cu lei, Sfincși și Meduza. De credința că sufletul rămâne în mormânt și trebuie protejat contra spiritelor rele care ar putea să îi tulbure liniștea, și că aceste spirite rele pot fi ținute la distanță de imagini apotropaice se leagă, pe lângă imaginea Scyllei, reprezentări precum ascia, Ammon, Gorgona-Medusa, Lupa capitolina, leii funerari și Sfincșii¹⁷.

d) Imaginea Scyllei este un indiciu al credinței într-o lume de dincolo concepută în termenii mitologiei clasice, precum este zugrăvită în cartea a VI-a a *Eneidei* lui Vergilius¹⁸.

e) Considerăm că reprezentarea Scyllei poate fi interpretată și drept imagine a timpului care trece, a spaimei produsă de conștientizarea acestei treceri de către om¹⁹.

¹⁴ M. Gramatopol în *Apulum*, 6, 1967, p. 163-168.

¹⁵ Silviu Ovidiu Chiș, *Imaginarul funerar în Dacia romană* (diss), Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2004, p. 197.

¹⁶ *Ibidem*, p. 236.

¹⁷ *Ibidem* p. 237.

¹⁸ *Ibidem*, p. 237.

¹⁹ *Ibidem*, p. 243.

CATALOGUL MONUMENTELOR

Alba-Iulia

1. Bază. Gresie. Dim: 80 x 86 x 60 cm. Muz. Alba Iulia inv. 487.

Are patru laturi decorate. Pe fața anterioară Scylla flancată de doi lei, iar pe fața opusă capul Gorgonei flancat de corpurile leilor. Pe fețele scurte se întâlnesc corpurile leilor.

Datare: sec. III d. Hr.

Bibl.: Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, 1982, p. 177, nr. 6.

2. Bază. Calcar. Dim: 95 x 34 x 39 cm. Muz. Alba Iulia.

Monumentul o reprezintă pe Scylla flancată de doi sfînși.

Datare: sec. II d. Hr.

Bibl.: M. Gramatopol în *Apulum*, 6, 1967, p. 163-167; Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, 1982, p. 177, nr. 7.

3. Element intermediar de la un monument în formă de pilastru. Calcar. Muz. Alba Iulia.

Fața anterioară înfățișează busturile a doi tineri. Fețele laterale sunt decorate cu imagini ale lui Attis. Fața posterioară e decorată cu imaginea unui triton care suflă în scoică (Scylla), și ține în mână dreaptă coada unui delfin. Este flancat de doi delfini, iar la brâu poartă o centură.

Datare: sf. sec. II d. Hr.

Bibl.: Cloșca Băluță în *Apulum*, 25, 1988, p. 253, nr. 3, pl. III/1-4.

Vețel

4. Ediculă-acoperiș orizontal. Gresie. Dim: 110 x 97 x 38 cm. Muz. Deva inv. 110.

Partea superioară are două laturi cu lei întinși pe labe în față și acrotere sferice în spate. Pe fața anterioară un fronton triunghiular o reprezintă pe Scylla care ține o vâslă în mână stângă.

Bibl.: Octavian Floca, Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană* în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLII, 3, 1973, p. 8, nr. 6, fig. 12, 12a, 13, 13a.

5. Ediculă-acoperiș orizontal. Gresie. Dim: 104 x 64 x 30 cm. Muz. Deva inv. 11325.

Acoperiș orizontal cu față triunghiulară, reprezentându-o pe Scylla.

Datare: sec. III d. Hr.

Bibl.: L. Țeposu, L. Mărghită în *ActaMN*, 6, 1969, p. 159, nr. 1, pl. I/1; Octavian Floca, Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană* în *Buletinul*

Monumentelor Istorice, XLII, 3, 1973, p. 8, nr. 7, fig. 14, 14 a; Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, 1982, p. 201, nr. 14, pl. XXXIV.

6. Bază. Calcar. Dim: 78 x 91 x 45 cm. Muz. Deva inv. 3544.

Pe fața anterioară este redat capul lui Ammon flancat de doi lei adosați, iar pe fețele laterale sunt redați Scylla și un delfin.

Date: 150-250 d. Hr.

Bibl.: Alexandru Popa în *Apulum*, 6, 1967, p. 153-154, nr. 5, fig. 5; Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, 1982, p. 179-180, nr. 20; M. C. Budichovsky în *Apulum*, 1986, p. 100, nr. 7.

Zlatna

7. Bază. Calcar. Dim: 100 x 60 x 46 cm. MNIR București inv. 69906.

Fețele mari înfățișează un demon (Scylla) flancat de doi lei, respectiv pe Sol între doi lei, flancat și de două rozete. Fețele laterale sunt decorate cu delfini.

Bibl.: Grigore Florescu, *I monumenti funerari romani della Dacia Superiore* în *Ephemeris Dacoromana*, IV, 1930, p. 119, nr. 72, fig. 61/a-c; Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis*, Oxford, 1982, p. 181, nr. 28; Luca Bianchi, *Le stele funerarie della Dacia. Un'espressione di arte romana periferica*, Roma, 1985, nr. 211, fig. 135.

The Skylla's image in the funerary art of Roman Dacia

- Summary -

The paper studies the Skylla's image in the funerary art of Roman Dacia. There are 7 monuments with Skylla's image, discovered at Alba-Iulia-3, Vetel (Hunedoara county)-3, Zlatna-1. The Skylla's image was a decorative element less spread, concentrated in the valley of river Mures. We consider that this image might had the following symbolic values for the inhabitants of the Roman Dacia:

- the dangers who threatens the soul in his journey to the Islands of the Happines;
- image of the greedy death;
- defender of the tomb, who drives away the evil spirits;
- image of the fear caused to the people by the lapse of time;
- sign of the faith in a mythological after-world.

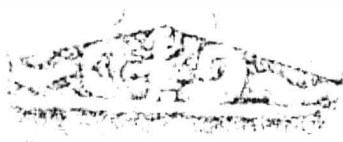
ILUSTRĂȚII

nr. 4

11

nr. 5

nr. 7

Lista abrevierilor:

D. A.= Daremberg, Charles; Saglio, Edm., *Dictionnaire des Antiquités*, Paris, I-V, 1877-1919.

LIMC= *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, Zürich-München.

R. E.= *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly-Wissowa-Kroll)*, Stuttgart.

Ilustrațiile sunt reproduse după:

Octavian Floca, Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană în Buletinul Monumentelor Istorice*, XLII, 3, 1973, nr. 4, 5.

Luca Bianchi, *Le stele funerarie della Dacia. Un'espressione di arte romana periferica*, Roma, 1985, nr. 7.

CENTRU ȘI PERIFERIE: POLITICA MONETARĂ A IMPERIULUI ROMAN LA DUNĂREA DE JOS LA MIJLOCUL SECOLULUI 3 P. CHR.*

Cristian GĂZDAC

Este binecunoscut faptul că de la sfârșitul secolului I p. Chr. și până la domnia comună a lui Valerian I și Gallienus (253-260 p. Chr.) monetăria imperială centrală a fost Roma. Alte monetării imperiale, cum ar fi cele din Orientul Apropiat, au jucat un rol temporar și complementar. Acestea aveau drept scop să acopere atât un deficit în aprovizionarea cu monedă de argint cât mai ales plata trupelor aflate în campanie. După anul 196 p. Chr. statutul acestor monetării „orientale” s-a modificat, devenind din monetării independente filiale ale monetăriei de la Roma¹.

Ch. Howgego a demonstrat că odată cu domnia comună a lui Valerian I și Gallienus (253-260 p. Chr.) politica monetară imperială a trecut la o politică de descentralizare a monetăriei oficiale².

Acest fenomen nu a fost însă unul subit. Au existat unele aspecte care au anunțat cea ce urma să devină o realitate în a doua jumătate a secolului III p.Chr. Din acest punct de vedere, provinciile de la Dunărea de Jos (*Pannonia*, *Moesia* și *Dacia*) constituie exemple foarte semnificative.

Până la domnia lui Septimius Severus descoperirile monetare indică un model comun în cea ce privește aprovizionarea cu monedă a acestei arii geografice. Monetăria de la Roma deținea supremația în aprovizionarea cu monedă. Alte monetării reprezentate în descoperirile monetare sunt cele ale unor orașe grecești dar frecvența de descoperire a acestor monede este foarte scăzută și aproape toate monedele sunt de bronz. Singurele descoperiri de monede grecești de argint din perioada imperială romană găsite la situri romane din *Dacia* sunt cele emise la *Amisus Ponti* și *Lycia*. Emisiunile de argint ale acestor monetării au avut însă o perioadă scurtă de producție: *Amisus* de la Hadrian la Antoninus

* Varianta în limba engleză a acestui studiu a fost publicată în „Centru și periferie” (C. Gaiu, H. Bodale), Bistrița, 2004, p. 71-76.

Graficele de la sfârșitul acestui studiu sunt realizate pe baza lucrării C. Găzdac, *Monetary circulation in Dacia and the provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2002.

¹ H. Mattingly, E Sydeham, *The Roman Imperial Coinage*, vol. IV.1, London, 1968, p. 56-58.

² Ch. Howgego, *Coin circulation and the integration of the Roman economy*, JRA, 7, 1994, p. 12.

Pius³; *Lycia* de la Domițian la Traian⁴. Cazul emisiunilor de argint ale *Caesarea*-ei *Cappadociae* și Alexandriei din Egipt este unul special întrucât aceste monetării aveau un statut aparte. Monetăria din *Caesarea* era monetăria imperială oficială pentru Orient⁵, iar cea din *Alexandria* era legată de sistemul monetar particular al Egiptului roman⁶.

Domnia lui Septimius Severus a reprezentat un punct de turnură în evoluția crizei denarului roman⁷. Creșterea cantității de monedă de argint a fost urmată de o lipsă a celei de bronz. Scăderea producției de nominale de bronz emise la monetăria centrală din Roma s-a simțit încă din timpul domniei lui Commodus, mai ales în cea ce privește nominalele mici (*dupondius* și *as*)⁸. Descoperirile din aria geografică discutată indică chiar o scădere dramatică pentru perioada lui Septimius Severus și a succesorilor lui (vezi pl. 1). Acest fenomen nu este unul specific doar zonei Dunării de Mijloc și de Jos, fiind întâlnit și în alte zone ale Imperiului Roman. În cazul provinciei *Britannia* s-a sugerat că a fost vorba chiar de o întrerupere a aprovizionării cu monedă de bronz în timpul lui Septimius Severus⁹. Ca o consecință a acestei situații nominalele folosite în tranzacțiile mici zilnice (moneda de bronz) au lipsit de pe piață, ca urmare frecvența mai mare de descoperire în această perioadă a cea ce este cunoscut în literatura de specialitate „ca bani de urgență” sau „bani de necesitate” nu constituie un fapt surprinzător. Așa-numitele monede *limesfalsa* (monede turnate cu o slabă calitate a bronzului și cu o greutate mai mică decât a originalelor) sunt mult mai adesea găsite pentru domnia lui Septimius Severus¹⁰. Este încă o chestiune în dezbatere dacă aceste monede erau emise cu sau fără permisiunea autorităților imperiale sau locale.

Legat de subiectul acestui studiu, trebuie luat în considerare un fapt care s-a petrecut în perioada de la domnia lui Commodus la primii Severi (Septimius și Caracalla). După cum se poate observa din graficul monetărilor grecești, în cazul provinciei *Moesia Inferior* procentajul monedelor emise în perioada 180-218 p. Chr. este mult mai mare în comparație cu cel al provinciilor adiacente (vezi pl. 3). Deși s-a sugerat că această situație ar fi rezultatul vizitelor imperiale în regiune¹¹, în fapt avem aici un exemplu de subtilă politică mone-

³ B. Head, *Historia numorum. A manual of Greek numismatics*, Oxford, 1911, p. 497.

⁴ *Ibidem*, p. 694.

⁵ *Ibidem*, p. 752.

⁶ *Ibidem*, p. 860.

⁷ G. Depeyrot, D. Moisil, *Le trésor de Frâncești (Roumanie). Les débuts de la crise du denier (98-235)*, Wetteren, 2004, p. 76.

⁸ C. Găzdac, *Monetary circulation in Dacia and the provinces from the Middle and Lower Danube from Trajan to Constantine I*, vol. I-II, Cluj-Napoca, 2002, pl. Q 4-5.

⁹ D. Walker, *Roman Coins from the Sacred Spring at Bath. The Temple of Sulis Minerva at Bath. Vol. 2. The Finds from the Sacred Spring*, Oxford, 1988, p. 299; C.L. Clay, *The Supply of Bronze Coin to Britain in the Second Century AD*, *Numismatic Chronicle*, 149, 1989, p. 219-220; R. Duncan-Jones, *Money and Government in the Roman Empire*, Cambridge, 1994, p. 108.

¹⁰ C. Găzdac, *op. cit.*, p. 40.

¹¹ D. Boteva, *Dolna Mizija I Trakija v rimska imperiska sistema (193/218 s. sl. Hr.)*, Sofia, 1997, p. 252.

tară a casei imperiale. Practic, printr-o singură lovitură casa imperială a atins două scopuri. În spatele paravanului mărinimiei imperiale de a acorda dreptul orașelor grecești de a bate monedă proprie de bronz – iar prin design-ul monetar grecii, la rândul lor îl flatau pe împărat, o veche tradiție grecească (!)¹² –, iar în același timp împăratul – practic, monetăria centrală a Romei – scăpa de povara aprovizionării cu monedă de bronz ale acestor arii geografice. Un argument în această privință este faptul că orașe ca *Dionysopolis*, *Callatis* și *Tomis*, care la începutul domniei lui Septimius Severus li s-a ridicat dreptul de a bate monede deoarece l-au sprijinit pe Pescennius Niger în lupta pentru tronul imperial, primesc acum din nou dreptul de a emite monedă împreună cu alte monetării din Balcani¹³. Acest aspect al politicii monetare imperiale nu era ceva nou. Deja emisiunile grecești emise în timpul domniei lui Commodus constituie 77.2% dintre descoperirile de la situri romane din *Moesia*, în special *Moesia Inferior* (vezi pl. 3).

Practic, în cazul *Moesiei*, începând cu domnia lui Commodus până la mijlocul secolului III p. Chr. în cea ce privește moneda de bronz, monetăria Romei este dominată de cele grecești.

Acest fenomen nu este unul izolat. El a fost acompaniat de alte măsuri similare în provinciile învecinate.

În anul 239 a fost deschisă monetăria de la *Viminacium* în *Moesia Superior* (astăzi Kostolac, Serbia)¹⁴. La prima vedere s-ar putea crede că nu era vorba decât deschiderea unei alte monetării locale dar descoperirile de monedă de bronz din provinciile *Pannonia*, *Moesia Superior* și *Dacia* (vezi pl. 2) dovedesc că această monetărie a fost deschisă cu scopul de a suplini o aprovizionare deficitară cu monedă de bronz de la monetăria Romei. Un argument în favoarea acestei teorii poate fi considerat faptul că nici o monedă de tip „*limesfalsa*”, care să poarte portretul unui împărat ulterior lui Severus Alexander nu a mai fost descoperită în regiunea analizată. Această dispariție a unei monede de necesitate s-a datorat regularizării aprovizionării cu monedă de bronz oficială, cel puțin pentru o perioadă sau cel puțin cantitatea de monedă de bronz era suficientă acum pentru tranzacțiile de pe piață.

Un alt exemplu semnificativ privind procesul descentralizării monetare imperiale la mijlocul secolului III p. Chr. este oferit de emisiunile monetare „*Provincia Dacia*”.

Chiar dacă emisiunile de tip „*P(rovincia) M(oesia) S(uperior) COL(onia) VIM(inacium)*” emise la *Viminacium*, domină aprovizionarea cu monedă de bronz în această provincie și cele două *Pannonii*, *Dacia* se confrunta totuși cu o situație dificilă în cea ce privește necesarul de monedă de bronz la începutul domniei lui Filip Arabul (244-249 p. Chr.). Ca urmare, în anul 246¹⁵, apar emisi-

¹² A. Burnett, *Roman Provincial Coins of Julio-Claudians, Essay in Honour of Robert Crason and Kenneth Jenkins*, London, 1993, p. 151.

¹³ D. Boteva, *op. cit.*, p. 248.

¹⁴ F. Martin, *Kolonial Prägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Budapest-Bonn, 1992, p. 21.

¹⁵ *Ibidem*.

unile de bronz de tip „*Provincia Dacia*”¹⁶. Pentru întreaga domnie a lui Filip Arabul această emisiune monetară domină descoperirile de bronz din *Dacia*. Dar curând după această domnie fragilitatea acestei măsuri a ieșit la iveală. Pentru perioada 249-253 p. Chr. există o slabă producție a acestei emisiuni, emisiunile de tip „*P M S COL VIM*” predominând în cadrul descoperirilor monetare de bronz din *Dacia*. În ciuda faptului că în timpul domniei lui Valerian I monedele de tip „*Provincia Dacia*” sunt mai frecvent descoperite decât cele emise la *Viminacium* (vezi pl. 3), producția lor monetară a scăzut dramatic pentru ca în anul 257 să fie oprită. Nici soarta emisiunilor de tip „*P M S COL VIM*” nu a fost mai bună, producția lor fiind stopată în anul 255¹⁷.

Legat de subiectul acestui studiu se poate observa că datorită absenței de pe piață a monedei de bronz la mijlocul secolului 3 p. Chr. politica monetară romană a trecut de la un centralism puternic la o descentralizare controlată.

Chiar dacă ambele emisiuni monetare locale - „*P M S COL VIM*” și „*Provincia Dacia*” erau plasate sub autoritatea conciliului provincial¹⁸, ele au fost bătute în concordanță cu iconografia imperială și cu standardele de greutate și mărime ale nominalelor de bronz emise de Roma (*sestertius*, *dupondius*, *as*). Chiar mai mult, aceste emisiuni provinciale au urmat îndeaproape tendințele nominalelor similare centrale: pierderea în greutate, dispariția treptată a nominalelor mici cum ar fi *dupondius* and *as*¹⁹.

În concluzie, putem spune că aceste monetării, aflate la periferia geografică a Imperiului Roman, au devenit ele însele, pentru anumite perioade centre furnizoare de monedă pentru ariile adiacente. Pe baza ariei de circulație monetară s-a putut demonstra că emisiunea de tip „*Provincia Dacia*” a fost destinată în mod special aprovizionării cu monedă de bronz a provinciei *Dacia*²⁰.

Se poate afirma totodată că în secolul III p. Chr. procesul de descentralizare a monetăriei emitente de monedă de bronz a fost unul controlat de către instituția centrală din Roma. Imaginea pe care o avem asupra producției monetare de bronz pentru această perioadă este aceea a unui „corp” central (Roma) care își ține sub supraveghere „sateliții”.

Se poate vedea în această imagine preludiul descentralizării totale a sistemului imperial roman de emisie a monedei din cadrul Imperiului care va avea loc la sfârșitul secolului III p. Chr. dar mai ales în secolele IV-V.

¹⁶ Asupra localizării monetăriei, în *Dacia* sau tot la *Viminacium*, care a emis monedele de tip „*Provincia Dacia*” există încă îndoieli dacă s-a aflat în *Dacia* sau tot la *Viminacium*.

¹⁷ F. Martin, *op. cit.*, p. 21.

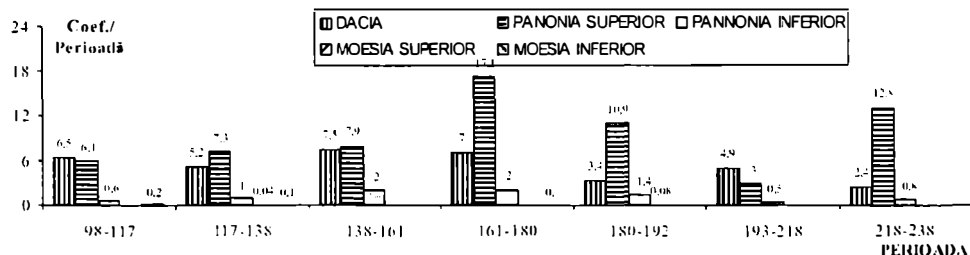
¹⁸ P. Kos, *The Provincia Moesia Superior in Viminacium*, ZPE, 91, 1992, p. 212-214; R. Ardevan, *Monetăria provincială de la Sarmizegetusa*, BSNR, 86-87, 1992-1993, p. 120.

¹⁹ F. Martin, *op. cit.*, p. 20; Á. Alföldy-Găzdac, C. Găzdac, *The role of coinage „PROVINCIA DACIA” in the supply with bronze coin in the provinces from the Lower Danube (AD 246-257)*, *Proceedings of the 13th International Numismatic Congress (Madrid 15-19 September 2003)*, (forthcomig).

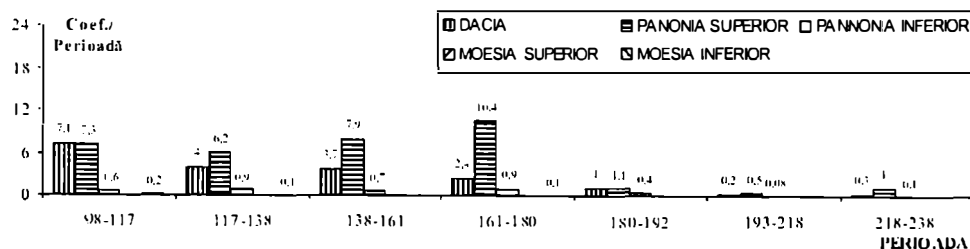
²⁰ Á. Alföldy-Găzdac, C. Găzdac, *The coinage „Provincia Dacia” – a coinage for one province only?*, în „*Acta Musei Napocensis*”, 39-40/1, 2002, p. 254.

Pl. 1. Grafice comparative ale nominalele de bronz emise în perioada 98-238 (descoperiri din situri)

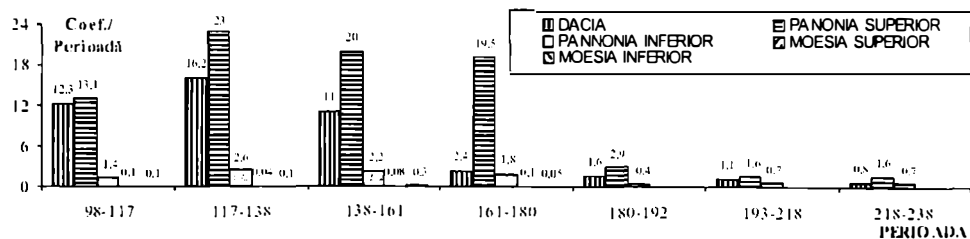
Sestertius

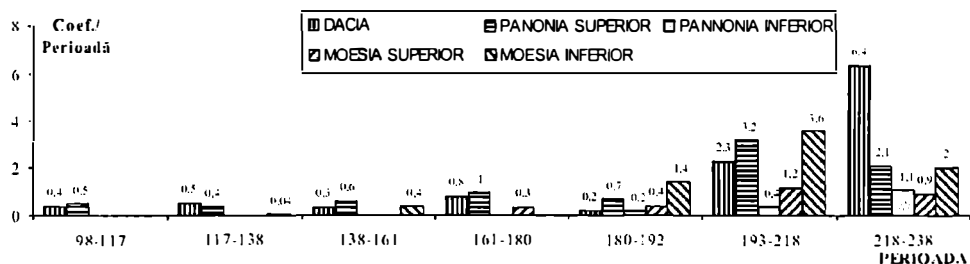
Dupondius

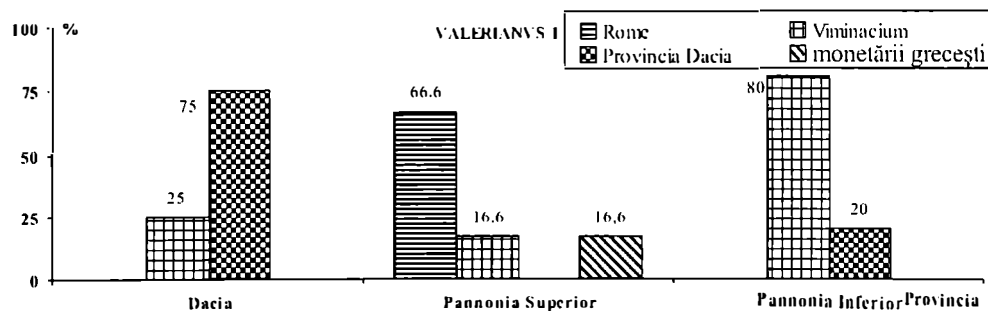
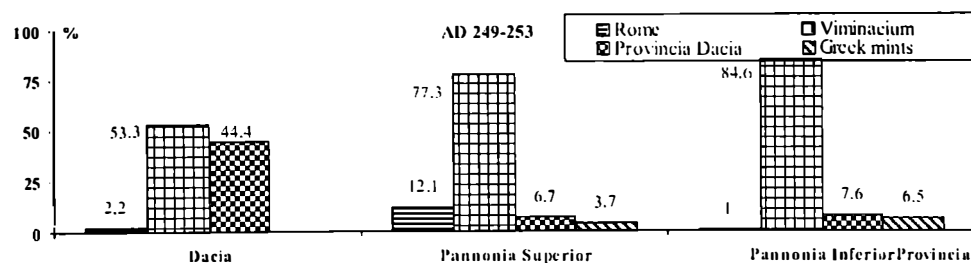
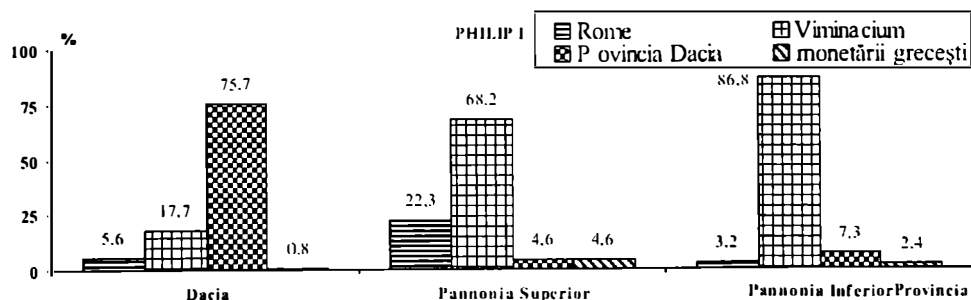
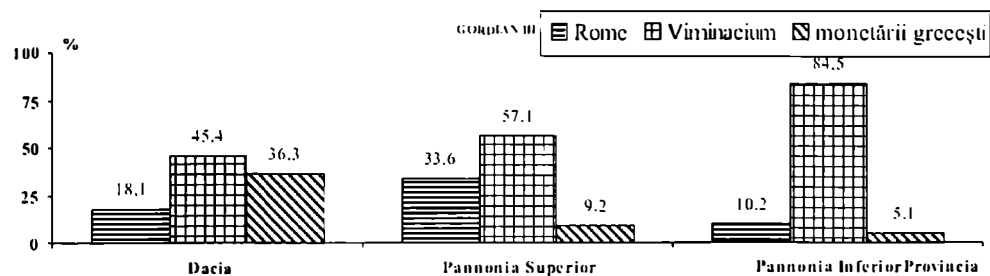
As

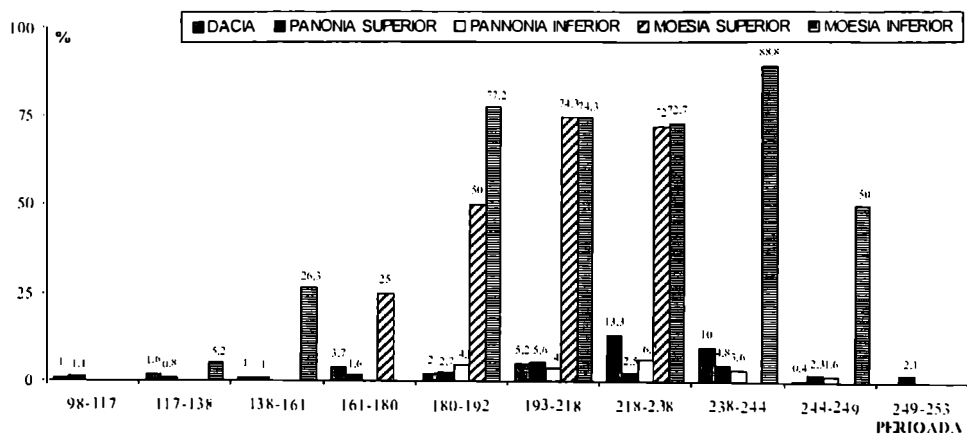
Monede provinciale

Pl. 2. Distribuția monetărilor în Dacia și Pannonia de la Gordian III la Valerian I (monede de bronz; descoperiri din situri)

Pl. 3. Grafic comparativ al % de monede grecești (descoperiri de la situri) pentru provinciile de la Dunărea de Mijloc și de Jos

POLITICĂ ȘI SOCIETATE

MOMENTE DIN LUPTA NĂSĂUDENILOR PENTRU EMANCIPARE ÎN SECOLUL XVIII

Ironim MARȚIAN

În Ținutul Năsăudului, luna mai capătă o dublă semnificație: prima - acum au loc serbările **tradiționalului maial**, după toate probabilitățile cu originea în negura antichității romane, unde, începând din jurul anului 230 a. Chr., renumitele **jocuri florale** erau închinat zeitei Flora, a primăverii¹, iar a doua - cinstirii memoriei martirului Todor (alias Tănase) Todoran din Bichigiu, exponent al luptei pentru dobândirea drepturilor grănicerești.

Revolta din 10 mai 1763 a grănicerilor năsăudeni, condusă de bătrânul-centenar (în unele surse, de 104 ani, iar în altele, de 120 ani), se înscrie în contextul general al luptei de emancipare socială a românilor transilvăneni, ai căror germeni îi găsim în Unirea cu Biserica Romei, act localizat la cumpăna secolelor XVII și XVIII. Efectul Unirii a fost **contrar** celui dorit de stăpânirea habsburgică, instaurată în Transilvania la 26 ianuarie 1699, după pacea de la Carlowitz: în loc să întărească asuprirea, cum se urmărea, se reaprinde ideea romanității noastre, flacăra entuziasmului neolatin, ascendentul numeric al „națiunii tolerate” asupra celor „privilegiate”, vechimea și continuitatea românilor în spațiul carpato-danubiano-pontic reprezentând tot atâtea motive de ridicare întru recunoașterea drepturilor lor politice.

Punctul 3 al celei de-a doua Diplome Leopoldine (19 martie 1701) prevedea astfel de drepturi nu numai pentru preoții uniți, dar și pentru mireni și țărani (*saeculares et plebeae conditionis homines*), adevărații fii ai patriei, realitate respinsă însă de legislația în vigoare a Principatului (*Tripartitum*ul lui Werböczi - 1514, *Approbatæ* - 1653, *Compillatae* - 1669). Deși numita diplomă n-a fost publicată sau aplicată în spiritul textului ei, ca urmare a opoziției Guvernului și Dietei calvino-luterane, trecută doar sub tăcere și zăvorâtă în Cancelaria Aulică a Transilvaniei, de aici se va desprinde firul roșu al trezirii conștiinței noastre naționale și al transformării noțiunii de „națiune română” în națiune politică,

¹ Jocurile florale, specifice lumii latine, au traversat istoria. Suprimate în anul 1790, ele sunt reluate, la 1806, din inițiativa lui Napoleon Bonaparte (Cf. Maria Platon, *Vasile Alecsandri, poezii Felibri și Cîntecul Gintei latine*, Iași, 1980, p. 46). Iuliu Moisil afirmă că serbările **maialului**, care se desfășurau în pădurea de stejari „Dumbrava”, erau dedicate memorabilei zile de 3/15 mai 1848, când a avut loc, pe Câmpia Libertății, Marea Adunare Națională de la Blaj (vezi *Amintiri din viața de liceu, „Arhiva Someșană”* nr. 26, Năsăud, p. 3-28).

odată cu reintegrarea în sfera romanică, occidentală, „a unui număr însemnat și calitativ de ardeleni”², printre care și cei de pa Valea Rodnei. De pe poziția reprezentantului în dietă, episcopul Inochentie Micu-Klein (1728-1751) argumentează cu tărie revendicările poporului; alte două momente istorice – **Suplex Libellus Valachorum** (1791-1792)³ și **Revoluția de la 1848**⁴, constituind creuzetul conștiinței românești moderne, vor marca laicizarea mișcării naționale, în acord cu ideile luminismului european. Iar Școala Ardeleană va găsi în trecut temeuri istorico-lingvistice pentru aspirațiile de viitor ale națiunii.

Așadar, cele două acțiuni catalizatoare, Unirea cu Roma și militarizarea Văii Rodnei, aduceau nășăudenilor bruma de speranță în eliberarea din chingile asupririi, deschideau noi perspective locuitorilor acestui colț de țară transilvan, ca parte integrantă a națiunii române, tocmai prin crearea unor astfel de breșe în corsetul constituțional al Aprobatorilor și Compilatorilor. Înfăptuirii primei acțiuni s-a opus cu vehemență, mai întâi, calvinismul maghiar, care sufocase biserica românească, iar în al doilea rând, mitropolia patronatoare din Carlowitz, pe bună dreptate biserica noastră înainte de Unire fiind caracterizată ca „orientală în formă și calvină în fond”⁵. Sunt cunoscute mișcările inițiate de călugărul sârb Visarion Sarai (1744) și „vicarul sfântului sobor din Carlowitz” Sofronie de la Cioara (1744-1761), ultima susținută și de Magistratul bistrițean, ele determinând, prin violență, lepădarea de Unire a unei bune părți din românii ținutului, cum a fost Valea Bărgăului⁶.

Militarizării i s-au opus nobilimea și, îndeosebi, Magistratul săsesc bistrițean, sesizat de pericolul pierderii atâtor surse de venituri din „depertinența valahă”. Căci aproape trei secole, acesta a eludat prevederile Diplomei regelui Matei Corvin (1458-1490) din 3 iunie 1475, potrivit căroră Valea Someșului se desprindea numai administrativ de Comitatul Dăbâca și se alipea Bistriței nu ca supusă, ci la paritate în drepturi a locuitorilor ei cu ai orașului, adică fără să plătească decât „contribuția regească”. Însă sașii îi supun în mod abuziv pe români la dijme și tot felul de alte prestații feudale. Opresiunea culminează în anul 1754/1755, când, Magistratul, erijat în „domn

² Nicolae Șerban Tanașoca, *Cât de bizantină este civilizația românească?*, *Istории neelucidate*, în „Almanahul estival Luceafărul”, 1987, p. 161-170.

³ Vezi David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967; Idem, *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 819-837.

⁴ Despre participarea delegației grănicerilor la Marea Adunare Națională de la Blaj, din 3-5/15-17 mai 1848, condusă de vicarul și viitorul prepozit Macedon Pop (1809-1873), precum și despre revendicările grănicerești emaneate din adunările ținute la Năsăud, în 10 iulie și 13-14 septembrie, a se vedea Valeriu Șotropa, *Districul grăniceresc năsăudean*, Cluj-Napoca, 1975, p. 254-258.

⁵ Ioan Georgescu, *Istoria bisericii creștine universale*, Blaj, 1921, p. 186.

⁶ Localitățile Văii Bărgăului, aparținând Arhidiaconatului de Tăure, în conscripțiile din anii 1733 și 1750 sunt trecute ca Unite cu Roma, iar conscripția din 1761-1762 ne furnizează următoarele date: preoți uniți 16, la 528 familii, cu 2 biserici; preoți neuniți 0, la 633 familii, cu 6 biserici. Cf. Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, *Secolul al XVIII-lea. Transilvania*, București, 1986, p. 137, 286, 333.

de pământ” (Grundheer), îi conscrie pe someșeni în tabelele de dări ca **iobagi**, an care marchează începutul unei mari revolte populare (1755-1762), avându-i în frunte pe Macavei al Florii și Ieremia al Bucșii din Mocod, Marcu al Berăriții din Nușfalău (Mărișelu) și Ștefan Cute-Nimigeanu din Feldru, apoi intensificarea bejenilor, peste munți, în Moldova. Ea a avut, prin urmare, un pronunțat caracter antifeudal, dar și religios, menită fiind să contracareze efectul mișcării lui Sofronie de la Cioara.

În aceste condiții vitrege românilor din Ținutul Născăudului, procesul militarizării, gândit de Curtea din Viena, însă acceptat, ca și Unirea, cu bună știință de aceștia spre a-și ameliora statutul istoric, demarează.

Proiectul privind înființarea regimentelor grănicerești, elaborat de generalul Adolf Nicola Buccow, comandant militar al Transilvaniei, comisar imperial și președinte al Guvernului (1762-1764), cu anumite amendamente, este aprobat la 20 ianuarie 1762 de Consiliul Aulic de Război. Era format din trupe de infanterie cu 12 companii (3000 militari) și un regiment de dragoni (cavalerie) cu 8 escadroane (1500 militari). În componența lor intrau cele 21 comune⁷ și încă 2 din valea Șieului (Mărișelu și Sântioana). La 1764, se vor adăuga alte 5 comune din Valea Șieului (Budacul Român, Șieut, Gledin, Monor, Ragla) și 2 din Valea Mureșului (Morăreni și Rușii Munți), iar în 1783, din inițiativa lui Iosif al II-lea, și cele de pe Valea Bârgăului⁸, după răscumpărări de la proprietarii feudali. Corpul ofițerilor descinde în iulie-august 1762, comandant al regimentului de infanterie fiind numit lt.-colonelul Georg Raschütz (din 16 martie 1764, viitorul colonel Carol Enzenberg), iar al celui de dragoni (desființat la 23 aprilie 1770), lt.-colonelul Johann Dambrowka⁹. Inițial, exista propunerea ca regimentele să fie alcătuite din locuitori liberi și numai de religie greco-catolică. Ulterior însă s-a renunțat, recrutarea grănicerilor fiind posibilă și dintre iobagi, care **ipso facto** deveneau liberi, sau dintre români neuniți (cum a fost cazul Văii Bârgăului), ținând seama că generalul Buccow le adusese în Transilvania, ca episcop **exempt**, pe sârbul Dionisie Novacovici din Buda (1761-1767), iar la 1759 se emisese Decretul de Toleranță¹⁰, care asigura liberul exercițiu și al altor religii.

Conscripției familiilor doritoare să intre în **militari status** i-au urmat cele două **acte de cesiune** ale magistratului; primul, la 24 mai 1762, completat cu „rezervate” incompatibile existenței regimentelor grănicerești, și al doilea, la

⁷ La 1733: Rodna, Maieru, Sângeorz-Băi, Leșu, Ilva Mică, Feldru, Nepos, Rebra, Rebrîșoara, Născăud, Salva, Coșbuc, Bichigiu, Telciu, Suplai, Poienile Zăgrii, Zagra, Găureni, Mocod, Mititei, Runcu Salvei. Mai apoi se vor adăuga și noile comune: Șanț, Ilva Mare, Măgura Ilvei, Poiana Ilvei, Parva și Romuli.

⁸ Rusul, Josenii, Mijlocenii, Susenii, Prundul, Bistrița, Tiha și Mureșenii Bârgăului.

⁹ Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare născădene – 1762, „Arhiva Someșană”, nr. 24, Născăud, 1938, p. 1-129.*

¹⁰ Cele două acțiuni „pot fi privite ca urmări ale intervenției țarinei Elisabeta Petrovna (1741-1761) pe lângă curtea din Viena, în favoarea bisericii ortodoxe răsăritene”. Apud Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Cluj-Napoca, 1995, p. 115.

1 ianuarie 1763, apoi ordinul lui Buccow ca orașul să recunoască pe românii din Valea Rodnei ca liberi și să cedeze împărătesei toate drepturile și documentele asupra acestei văi (1 septembrie 1762 și 1 ianuarie 1763).

Și totuși, acțiunea de militarizare era mult încetinită. Nu exista, pentru moment, legislație care să reglementeze drepturile, privilegiile și obligațiile grănicerilor nășăudeni. Curtea din Viena era permanent presată de „staturile” țării, acestea fiind nemulțumite să vadă ridicându-se prin arme și cultură o însemnată pătură din sânul „națiunii tolerate” și iobage; Bistrița era afectată de pierderea atâtor servicii și prestații de care beneficiase secole de-a rândul, astfel că semnarea actului definitiv de cesiune a Văii Rodnei va fi tergiversată până la 19 ianuarie 1766. Dacă adăugăm acestor incertitudini lipsa de tact a ofițerilor străini în tratarea populației băștinașe, dar mai ales prevederea înscrisă în jurământ, potrivit căreia grănicerii erau obligați să lupte, la nevoie, oriunde peste granițele imperiului „pe uscat și pe apă”, vom realiza întreaga paletă a cauzelor răzvrătirii conduse de Tănase Todoran.

Ziua de 10 mai 1763 a însemnat momentul izbucnirii ei. O suită militară și civilă, în frunte cu generalul Buccow și episcopul unit Petru Pavel Aron (1752-1764), acesta însoțit de viitorul episcop Grigore Maior, urma să efectueze inspecția (Musterung) trupelor de grăniceri concentrate pe platoul Mocirla de la Salva (unde-și avea statul-major regimentul de infanterie), prilej cu care aveau să fie sfințite steagurile și depus jurământul de credință militar. La Năsăud, aceeași solemnitate în cazul regimentului de dragoni se desfășurase fără probleme deosebite. Și la Salva ceremonia sfințirii steagurilor avusese loc, dar, în timpul depunerii jurământului, a ieșit în fața frontului bătrânul Todoran, făcând un aspru rechizitoriu la adresa Curții din Viena: „De doi ani suntem cătane, adică grăniceri, și carte n-am căpătat de la împărăteasă că suntem oameni liberi. Ne-au scris iobagi, dăm dare, facem slujbe cătănești: copiii noștri vor merge până la marginile pământului să-și verse sângele, dar pentru ce? Ca să fim robi, să n-avem nici un drept, copiii noștri să fie tot proști, ori vor învăța ceva, ori ba? Așa nu vom purta armele, ca și sfânta lege să ni-o ciufulească tisturile. Jos cu armele! Alungați afară păgânii dintre hotarele noastre! Auziți creștini români, numai atunci vom sluji, când vom vedea carte de la împărăteasă, unde-s întărite drepturile noastre; până atunci nu, odată cu capul!”¹¹.

Și Tănase Todoran a avut tăria să-și păstreze sângele rece și dârzenia chiar și la pronunțarea sentinței din 12 noiembrie 1763: **frângerea cu roata** (alți 3 fruntași condamnați la moarte prin ștreang și încă 15 pedepsiți să treacă de 20 de ori printre loviturile de vergi ale 300 soldați¹²), declarând că „nu regretă de a suferi moarte pentru dreptate”. Tragică anticipare a execuției lui Horea și Cloșca de la 1785!

Nu dezavuarea generalului Buccow și înlocuirea sa cu generalul Siskowich la comanda organizării graniței militare, nici fuga episcopului Petru

¹¹ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 70.

¹² David Prodan, *Înfințarea regimentelor de graniță*, în *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 514.

Pavel Aron din fața furiei poporului și adăpostirea lui la Mănăstirea din Zagra¹³ sunt esențiale. Ci consecințele revoltei, care, deși înfrântă, a accelerat emiterea acelei cărți, adică a Patentei, la 16 martie 1764, iar la 12 noiembrie 1766 a Regulamentului de organizare și funcționare a regimentelor românești din Transilvania. Semnificative sunt trei puncte ale patentei privind starea grănicerilor: „atât acei locuitori cât și descendenții lor, scoși din orice supușenie, să fie priviți ca liberi și investiți cu toate prerogativele și imunitățile acestor”, apoi „ei nu vor fi duși din țară în ținuturi depărtate, decât numai dacă necesitatea va pretinde în mod extraordinar” și „grănicerii valahi își vor deschide calea la acele posturi onorifice (adică de ofițeri ai regimentului, n.n.), la care cu plăcere vor fi numiți”¹⁴.

Cunoscător de carte, om fruntaș al Comunei Bichigiu, slujitor ca soldat peste 20 de ani în diferite regimente de linie ale împărătesei, dezertor din regimentul prințului Carol (este vorba despre viitorul împărat Carol al VI-lea, 1711-1740, n.n.), ținut în beciurile Magistratului (1750, căci adăpostise un dezertor „de la miliție”), dar, potrivit tradiției, și „colector de contribuție” (slobodnic) al acestuia în satele de pe Văile Sălăuței și Bichigiului, Tănase Todoran a intuit necesitatea unei baze juridice de reglementare a stării sociale grănicerești.

În legătură cu revolta de la Salva, condusă de Tănase Todoran, sunt exprimate multe păreri contradictorii din partea unor istorici, chiar de renume, fapt sesizat de David Prodan, marele istoric apreciind că „nu s-a reconstituit încă întâmplarea printr-o cercetare riguroasă”¹⁵. Istoricii ortodocși, emit părerea că adevărata cauză a răzvrătirii a fost „apărarea Ortodoxiei”¹⁶, a „legii românești”¹⁷, „forțarea românilor de a renunța la Ortodoxie”¹⁸. Realitatea este însă cu totul alta, cum se va distinge în continuare.

Sunt invocate pentru probare două chestiuni; prima, afirmația din rechizitoriul lui Tănase Todoran: „Așa nu vom purta armele, ca și sfânta lege să ni-o ciufulească tisturile (comandanții militari, n.n.). Jos cu armele!”, iar a doua, motivările supliciuului la care urma să fie supus centagenarul potrivit sentinței: „(...) pentru că a reținut pe oameni de la unire și de la înrolare în statul militar grăniceresc”¹⁹. Ori, „sfânta lege” ne era „ciufulită”, datorită Reformei, prin calvini, Unirea cu Roma însemnând, potrivit „Cărții de mărturie” din 1698, doar acceptarea celor patru puncte florentine, dar „legea”: „(...) țeremoniile,

¹³ Mănăstirea din Zagra a fost edificată la 1718 de către credinciosul Vasile Rai. Cf. Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Născăudului*, în „Arhiva Someșană”, nr. 27, Născăud, 1940, p. 304.

¹⁴ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 103-104.

¹⁵ Apud David Prodan, *op. cit.*, p. 517.

¹⁶ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 214-221.

¹⁷ Ioan Bunea, *Un martir al „legii românești”: Tănase Todoran din Bichigiu*, Îndrumătorul.

¹⁸ Ioan Câmpeanu, *Frământări social-politice în Ținutul Născăudului în perioada înființării regimentului de graniță*, Cluj-Napoca, 2001, p. 97-107.

¹⁹ Vezi Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 79.

sărbătorile, posturile, cum până acum, așa și de acum înainte să fim slobozi a le ține după călindariul vechi”²⁰. Mai departe, Unirea cu Roma a Văii Rodnei era un fapt împlinit încă din Sinoadele generale de la Alba Iulia, convocate de Atanasie Anghel în 7 octombrie 1698 și 4-5 septembrie 1700. Dovada o constituie și Conscriptiile din anii 1733 (aici sunt menționați numai doi preoți neuniți, în Rebrîșoara și Salva), 1750 și 1761-1762 referitoare la Arhidiaconatul Năsăudului, în care toate localitățile de pe Valea Rodnei, de asemenea Mărișelu și Sântioana, apar ca unite²¹. Așadar, asumarea conștientă a condiției românilor de aici că „sunt uniți și vor rămâne și mai departe uniți”²² nu era decât o opoziție fățișă la tendințele ortodoxe ale Carlowitzului și ale nobilimii și magistratului săsesc, de orientare calvino-luterană, purtătorii lor dându-și mâna de aceeași parte a baricadei în a-i acapara și menține fără drepturi, ca „tolerați”.

Istoricul năsăudean Virgil Șotropa, în lucrarea mereu citată, ne oferă „versiuni disparate” din diverși autori, recunoscând: „Din toate vocile și comunicările, în parte introductive și interesante, reproduse mai sus, încă nu suntem destul de lămuriți asupra multor amănunte în legătură cu cele întâmplare pe Mocirlă, iar unele date citate se contrazic”²³. Evident că se contrazic, dacă autorii au atitudini complet diferite față de revoltă și cauzele ei, în funcție de interese. Sunt citați autori ortodocși (Eudoxiu Hurmuzachi), greco-catolici (Augustin Bunea și Zenovie Păclișanu), calvino-luterani (Bod Péter și Friedrich Kramer). Că primii ofițeri străini ai regimentului și-au manifestat disprețul față de „datinile religioase” ale grănicerilor, neștirbite prin Unirea cu Roma, ne-o spune fostul director al „normei” Nistor (Ernst) Istrate (1775-1808, 1809-1834) în a sa „primă istorie a regimentului năsăudean” (copiată de lt. Petru Tanco în anul 1830 și dispărută în vâltoarea evenimentelor Revoluției de la 1848-1849), ceea ce a pricinuit o dezavuare a religiei cu care erau uniți de 65 de ani, dar nu o lepădare de aceasta. Cu alte cuvinte, nu se pune în nici un chip problema „fortării românilor de a renunța la Ortodoxie”! Însă transpare din „istorie” și adevărata cauză a „tumultului”: „Revolta grănicerilor fu promovată și prin faptul că magistratul bistrițean la predarea, în administrația militară, a locuitorilor din Valea Rodnei, i-a clasificat pe aceștia ca iobagi, cu scopul să poată extorca pe calea aceasta ilegală un milion de florini de la stat”²⁴, drept despăgubire. Era cântecul de lebadă al Magistratului săsesc bistrițean.

De fapt, unii autori, precum Augustin Bunea și Ștefan Buzilă, pun degetul direct pe rană: „Tot sașii au fost aceia care, prin (...) Tănase Todoran, au înscenat revoluția de pe Mocirla de la Salva în 1763, când Regimentul grăniceresc al II-lea a fost chemat să depună jurământul de credință către tron”²⁵,

²⁰ Apud Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 191.

²¹ Vezi Costin Feneșan, *op. cit.*, p. 98, 288, 369.

²² Apud Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 211.

²³ Virgil Șotropa, *op. cit.*, p. 66.

²⁴ *Ibidem*, p. 69. Vezi și Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. III, Bistrița, 1977, p. 169-172.

²⁵ Apud Augustin Bunea, *op. cit.*, p. 239.

respectiv: „Câte și mai câte acțiuni perverse de tot soiul făcute contra intereselor vitale ale poporului român sunt a se mulțumi numai sașilor bistrițeni! Sașii bistrițeni până în momentul ultim credeau, sus și tare, că vor putea zădărnici militarizarea, ca să nu piardă aportul bogat ce îl aduceau românii și spre acest scop au folosit cele mai nepermise mijloace prin Todoran”²⁶.

Dar Virgil Șotropa ignoră o corespondență de la 5 noiembrie 1874 a lui George Barițiu cu un asesor al Sedriei districtuale (Tribunalul) din Năsăud, având numele de Ioan Mărgineanu, ca fiind „cu bună intenție, dar și cu multă fantezie”, probabil pentru că aducea în discuție un nou mijloc de tortură care s-ar fi folosit, anume tragerea în țeapă, sau că procesul răzvrătiților ar fi durat numai 14 zile și nu 6 luni, cum a fost în realitate. Aflăm din scrisoarea către istoric a nășăudeanului, printre altele, că: „Acel român, învoit cu mai mulți fruntași, a tratat în anii 1761 și 1762 cu guvernul de atunci din Viena pentru a se militariza 21 de comune de pe văile Bichigiului, Sălăuței și Someșului Mare; el a fost și în persoană la Viena, însoțit de alți oameni fruntași (printre care Ștefan Cute-Nimigeanul, n.n.), unde (...) li s-au făcut cunoscute acolo (...) condițiunile favorabile pentru locuitorii români liberi de pe văile sus-menționate. (...) Cu această ocaziune fiind de față și Tănase Todoran (...), s-a sculat acesta și a spus mula (sic!) și a spus miliției tinere că pactul e falsificat și nu e acela original, că și condițiunile publicate sunt prea apăsătoare pentru ei, și a îndemnat pe popor ca sub acele condițiuni să nu se primească armele și să nu se depună jurământul”²⁷. Oare nu se simte și aici „mâna lungă” a Magistratului săsesc bistrițean?

În acest fel, din orice unghi l-am privi, Tănase Tododran trebuie să rămână exponentul luptei nășăudenilor pentru emancipare în secolul XVIII, luptă deschisă de cele două acțiuni benefice pentru români, deja amintite: Unirea cu Roma și militarizarea Văii Rodnei. Să mai adăugăm aici că răsculații lui Horea au tânjit și ei să fie militarizați, spre a scăpa de iobăgie. Revolta de la Salva constituie un grăitor semnal de integrare a nășăudenilor în lupta social-politică și națională a românilor din întreaga Transilvanie.

Ne dezvăluie în continuare corespondența menționată că la 18 iunie 1863, după un secol de la martiriul lui Tănase Todoran, pe „podereiul Mocirla”, unde-și dorm somnul de veci eroul și camarazii săi, a avut loc în memoria lor un parastas, „procesiune înălțătoare și mișcătoare de suflete”, condusă de prepozitul capitular al Episcopiei de Gherla, Macedon Pop, și vicarul episcopal foraneu al Rodnei din Năsăud, Grigore Moisil, cu participarea a „toată preoțimea din district și mai multe mii de oameni din tot districtul și dinprejur, așa încât tot platoul acela mare era un câmp de sărbătoare, unde fâlfâiau mai multe stindarde și prapuri în onoarea repauzaților bravi români”²⁸.

²⁶ Apud Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 354.

²⁷ Este reprodusă în Anexa nr. 16 a lucrării George Barițiu, *Istoria Regimentului alu II grănițariu transilvanu. După monografia latină din 1830 și după alte documente posterioare*, Brașov, 1874, p. 102.

²⁸ *Ibidem*, p. 103.

Un alt moment, care ocupă un loc bine conturat în cadrul general al luptei românilor transilvăneni pentru înlăturarea oprimării sociale și naționale din secolul XVIII, îl constituie perioada 1790-1792, a petițiilor politice, culminând cu **Supplex Libellus Valachorum**, verigă între revendicările formulate de Inochentie Micu-Klein și anii de foc ai revoluției de la 1848-1849. Etapa aceasta petiționară o deschide **Ioan Para**²⁹, ultimul protopop și **primul vicar episcopal foraneu al Rodnei** cu reședința în Năsăud (1780-1786, 1787-1797), la 14 iulie 1790, când, sub semnătura sa și a vicarului Ioan Halmaghi de Făgăraș, înaintează o petiție Curții din Viena, iar la 21 iulie Guvernului transilvănean, prin care se solicita ca în Dietă să fie admiși, pe lângă episcopul unit (ca „regalist”) și alți deputați din rândul națiunii române, spre a-și expune nedreptățile îndurate. Zadarnic însă! O nouă petiție din același an, cu titlul **Universa Natio valachica magni principatus Transylvaniae**, este înaintată acum împăratului și cerea, în numele tuturor românilor, desfășurarea unui congres național, de tipul celui de care beneficia națiunea „ilirică” (sârbă), unde să se exprime doleanțele celei mai numeroase națiuni din Principatul Transilvaniei, cea română, care suporta și presta și majoritatea sarcinilor publice. Și această întreprindere, ca și o alta, va avea aceiași sorți de izbândă.

Dar Ioan Para nu dezarmează și, împreună cu protopopul de Reghin, unul dintre străluciții reprezentanți ai Școlii Ardelene, Petru Maior (**Ioanes Para Vicarius Rodnensis și Petrus Maior Archidiaconus Gorgensis**), alcătuieste încă un memoriu, separat, în numele regimentelor grănicerești. Aici se argumentează că, deși majoritară, națiunea română nu este socotită decât „tolerată”, cerea să i se asigure egalitatea cu celelalte națiuni, să fie declarată ca a patra națiune constituțională și să se bucure de privilegii în „proporție geometrică” (*juxta geometricam proportionem*), fapt justificat și prin aceea că din rândurile ei ființează două regimente de graniță (Regimentul I - Orlat; Regimentul II - Năsăud) și contribuie într-o foarte mare măsură (trei sferturi) la alcătuirea și întreținerea armatei regulate, obișnuite. Apare acum un nou argument, cel istorico-lingvistic, potrivit căruia națiunea română este cea mai veche, toate celelalte venind în urma ei, prin urmare ea având prioritate asupra lor și nu invers, iar limba fortifica originea daco-romană a poporului român.

Din aceste frământări ale anului 1790 s-a plămădit faimosul **Supplex Libellus Valachorum**, memoriu colectiv al unei pătri românești tinere, dar viguroasă, de intelectuali în formare, capabilă însă să elaboreze un program politic, probând dezvoltarea conștiinței de neam și limbă și transpunerea ei în conștiința națională.

În anii următori, la 1 martie 1791 și 30 martie 1792, se întocmesc și apoi se înaintează împăraților Leopold II (1790-1792) și Francisc I (1792-1835), prin episcopul unit Ignatie Darabant al Oradiei, respectiv episcopul unit Ioan Bob (1782-1830) al Blajului și episcopul ortodox Gherasim Adamovici (1789-1796) al

²⁹ Vezi detalii la Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 251-254.

Transilvaniei, două memorii politice cunoscute sub acest titlu, în numele întregii națiuni române transilvănene (*Clerus, Nobilitas, Militaris, Civicuque Status Universae Nation in Transylvania Valachicae*)³⁰. Și-au adus contribuția la redactarea lor Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Molnar-Piuaru, Ioan Para, Ignatie Darabant, Iosif Meheși (de la Cancelaria Aulică din Viena)³¹, chiar Ion Budai-Deleanu. În esență, argumentele cuprinse în cele două petiții sunt identice celor conținute în programul politic al lui Inochentie Micu-Klein sau în memoriile lui Ioan Para, însă fundamentarea și sinteza lor într-un tot unitar, în care primează argumentul istoric, fac să se constituie în primul program propriu-zis național, care depășea granițele confesionalismului, pe baza căruia națiunea s-ar confunda numai cu o anumită confesiune³², reminiscență depășită ce ne agasează și astăzi. Mai mult, acest program național este pătruns de idei noi, luminist-revoluționare; chiar dacă împăratul Iosif II (1780-1790) le revocase în cea mai mare parte, la 28 ianuarie 1790 (*Revocatio ordinationum*), sub presiunea nobilimii și a patriciatului, reformele sale³³ mai stăruiau în conștiința românească, iar noțiunile emaneate de „Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului”, document fundamental al Revoluției franceze (1789-1794), făceau ca națiunea română, întrecându-le pe celelalte sub aspectul demografic și al prestării de sarcini publice, să fie nu „a patra națiune constituțională”, ci „națiunea dominantă”.

În aceste condiții, Dietele transilvănene, dominate de maghiari, sași și secui, cărora le fuseseră transmise de numiții împărați spre dezbateră memoriile națiunii române, s-au grăbit să le respingă, revenindu-se la „stările” dinaintea „absolutismului luminat”: națiuni „politice” rămăneau trei (maghiară, secuiască și săsească), iar religii „recepte” patru (romano-catolică, reformată, luterano-evanghelică și unitariană). Totuși s-au făcut două concesii: s-a recunoscut liberul exercițiu și al religiei ortodoxe, fără a fi considerată „receptă”, și românii cu pregătirea corespunzătoare li s-a admis să ocupe funcții nerezer-vate prin lege religiilor „recepte”³⁴.

³⁰ Cf. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 821 passim.

³¹ Familia Meheși este una dintre cele mai vechi familii nobile românești din Transilvania. Iosif Meheși, consilier la Cancelaria Aulică din Viena, era fiul lui Avram Meheși, primul protopop unit al Clujului (Cluj-Mănăștur, 1795-1803). Avea încă trei frați: Petru, fost căpitan al Regimentului II de graniță născădean, Teodor, canonic la Blaj, și Vasile, înalt funcționar în Apuseni. Fiica acestuia din urmă, Iosefina Meheși, era mama juristului Vasile Vaida (1780-1834), autorul celei de-a patra ediții a *Poëmation-ului cosmellian* (Oradea 1830). Vezi George Brițiu, *op. cit.*, p. 105-106 passim.

³² Cf. Camil Mureșan, *Confesiune și Națiune, Adevărul în Libertate*, Cluj, An II, nr. 105/27 aprilie 1990, p. 1.

³³ În principal, ar fi următoarele: *Edictul de toleranță religioasă* (8 noiembrie 1781), *Patenta de Unire*, (20 august 1782), desființarea ordinelor călugărești și a mănăstirilor care nu exercitau activitate școlară și de ocrotire a bolnavilor (1781), *Patenta de abolire a iobăgiei în Transilvania* (22 august 1785), libertatea presei, separarea justiției de administrație, reorganizarea administrativă a Transilvaniei, reorganizarea învățământului, înlocuirea lb. latine cu germana etc.

³⁴ Cf. David Prodan, *op. cit.*, p. 828-830.

Așadar, Ioan Para (1744-1809) s-a aflat în fruntea luptei politice a românilor din Transilvania de la sfârșitul secolului XVIII pe calea petițiilor. Mai departe, în anul 1798, de acum vicar al Făgărașului, la un secol de la Unirea cu Roma, a militat, împreună cu alți fruntași transilvăneni, pentru reunirea celor două confesiuni românești (*Reconciliatio cleri*) și alegerea lui Petru Maior ca episcop, acțiune rămasă numai la faza de proiect³⁵.

Ioan Para s-a născut în Silivașul de Jos (jud. Hunedoara). A terminat liceul la Blaj și studiile teologice la Seminarul Central greco-catolic „Sf. Barbara” din Viena, unde fusese trimis de episcopul Grigore Maior (1772-1782). La întoarcere, va fi numit „capelan castrens” al Regimentului II de graniță năsăudean, iar apoi, din 1780, protopop al Năsăudului și învățător la „norma” înființată în anul 1770. L-a avut drept „capelan castrens” pe preotul George Cătiul din Năsăud. Susține, împreună cu protopopul Bistriței, Alexandru Fiscuti, alegerea lui Ioan Bob ca episcop, participând la Sinodul electoral în care a și fost ales episcop fostul protopop de Târgu Mureș, primul „de mir” și nu dintre călugări³⁶. Numitul episcop, în anul 1786 ridică Protopopiatul Năsăudului la rang de vicariat (ca și Făgărașul și Hațegul), **Ioan Para** devenind **primul vicar episcopal foraneu al Rodnei**, cu reședința în Năsăud (1786-1797). A știut să schimbe spada grănicerească prin condeiul atâtor memorii.

Tănase Todoran răzvrătitul și Ioan Para petiționarul trebuie să-și găsească locul cuvenit în Panteonul năsăudean³⁷.

Aspects du combat des habitants de la Vallée de Rodna pour la liberté au XVIIIème siècle

- Résumé -

Dans le present travail, l'auteur s'arrête longuement sur quelques aspects du combat des habitants de la Vallée de Rodna pour la liberté, dans le contexte général du combat des Roumains de Transylvanie, dont les sources peuvent être trouvées dans l'Union avec Rome, plus loin dans la création du Regiment II de frontière. Les deux représentants du combat ont été et ils restent Tănase Todoran, le révolutionnaire, et Ioan Para, le petitionnaire.

³⁵ Cf. Serafim Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, București, 1990, p. 99-100. Vezi și Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 229.

³⁶ Vezi Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 365-366; Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 228-231.

³⁷ Parțial, lucrarea a fost comunicată de autor la Simpozionul „Tănase Todoran”, care a avut loc la Năsăud în 2 iunie 1990.

APORTUL DISTRICTULUI NĂSĂUD LA MIȘCAREA NAȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA (1861-1876)

Adrian ONOFREIU

Trăsături generale ale ideologiei naționale transilvănene

Analiza trăsăturilor regimului dualist, reprezentat de înțelegeri consecutive dintre cercurile conducătoare maghiare și austriece arată că acesta are rădăcini istorice care trebuie căutate încă în primii ani ai dominației habsburgice în Transilvania și pot fi urmărite sistematic de atunci încolo.

Această trăsătură definitorie va avea influență determinantă și asupra luptei politice a poporului român din Transilvania, care a trăit, a suferit și a acționat în același imperiu, aflându-se mereu sub impactul asupririi străine, exercitat adeseori de aparatul monarhiei habsburgice și de cel nobiliar maghiar. Lupta va fi influențată și direcționată de caracteristica principală a acestei atitudini, aceea de perpetuare a unor compromisuri, înțelegeri și contacte bilaterale de stat, care vor constitui un angrenaj de legi și reglementări ce vor sta, cu excepția conflictelor survenite în etapele de ruptură, la baza relațiilor dintre Ungaria și dinastia de Habsburg în toată perioada modernă¹.

În cadrul acestor coordonate definitorii se va dezvolta și maturiza mișcarea politică a românilor transilvăneni, cu accent preponderent pe dimensiunea națională. Venind dintr-un trecut în care condiția românilor era aceea de tolerați, mișcarea lor va cunoaște o evoluție constantă spre dobândirea egalității cu celelalte națiuni din Transilvania.

În acest proces metamorfozele naționalismului și percepțiile asupra ideii moderne de națiune au cristalizat anumite tendințe și direcții ideologice sau doctrinare, complementare curentelor de idei sau orientărilor politice, concordante cu evoluția conceptului pe plan european. Epoca modernă aduce ca noutate faptul că ideea de națiune este un fapt spiritual, națiunea este, înainte de toate, suflet, spirit, este individualitatea spirituală.

¹ Dumitru Suciu, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania. 1848-1867*, București, 2000, p. 6.

Beneficiind de bagajul acumulat în trecutul apropiat, generația ardeleană care a debutat în deceniul IV al secolului XIX a continuat efortul teoretic anterior, cu un spor de coerență și sistematizare doctrinară, așezând ideea de națiune la temelia militantismului politic românesc. A fost ajutat acest proces de trăsături ca progresul intelectual al instrucției, laicizarea mișcării politice românești, activizarea politică a noilor grupuri sociale și profesionale, multiplicarea legăturilor cu românii din exteriorul arcului carpatic².

Punctul culminant va fi definit în tumultul evenimentelor revoluționare din anii 1848-1849. Ruptura ireconciliabilă dintre opțiunile celor două tabere, pe de o parte, maghiarii susținând și impunând uniunea necondiționată a Transilvaniei cu Ungaria; pe de altă parte, românii care doreau păstrarea ființei lor naționale și a autonomiei principatului, vor determina și definirea atitudinilor pentru perioada ce a urmat.

Din planul mișcării anterioare evenimentelor din acești ani, petiționarismul românesc al revoluției evoluează de la solicitarea imperativă a recunoașterii românilor ca națiune politică, egală cu ungurii, sașii și secuii, la obținerea unui statut de autonomie a Transilvaniei, amenințată de spectrul uniunii cu Ungaria³.

Fundamentarea caracterului etnic și politic al ideii de națiune se regăsește în discursul rostit de Simion Bărnuțiu în Adunarea de la Blaj în 2/14 mai 1848. Elementele definitorii ale acestuia cuprindeau încorporarea în națiune a ideii de popor, care conferă forță și greutate prin majoritatea populației, interdependența dintre idealurile naționale și cele social-emancipative, abandonarea perspectivei istoriste în favoarea celei juridice și politice, accentul pus pe limbă ca factor de solidarizare și comuniune națională.

Respingând ideea națiunii politice în favoarea națiunilor genetice, a individualităților etnico-naționale și impunând un liberalism colectiv, programul bărnățian a inaugurat o concepție politică despre națiune ce va fi proprie seriei ardelenе în evoluția sociologică a națiunii la români până la începutul secolului XX⁴.

Vor fi astfel asumate de mișcarea națională principiul eliberării sociale a țărănimii, înlocuirea în viața publică a privilegiului nașterii cu principiul reprezentativ, egalitatea între națiuni, stimularea puternică a dezvoltării culturii și o mai mare liberate de acțiune în toate domeniile. Aceste enunțuri vor determina și fuzionarea celor două mari planuri ale luptei de emancipare românești: cel programatic și reformist, al intelectualității și cel empiric și revoluționar, al țărănimii⁵.

² Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat. Secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca Reșița, 1997, p. 121.

³ Liviu Maior, *Memorandumul-filozofia politico-istorică a petiționarismului românesc*, 1992, p. 8.

⁴ Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 130.

⁵ Simion Retegan, *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul secolului XIX (1860-1867)*, Cluj-Napoca, 1983, p. 7.

După perioada de retorsiune cauzată de regimul absolutist, debutul epocii liberaliste va marca o recrudescență a naționalismelor, comparabilă cu momentul 1848, dar cu o mai accentuată notă de pragmatism și o deschidere mai largă spre ideologia liberală. Potrivit concepției din epocă, rezolvarea chestiunii de naționalitate trebuia să aparțină tuturor popoarelor, în spiritul egalității în drepturi a națiunilor. Acum sunt înglobate acestei idei susținerea dreptului națiunilor de a-și utiliza limba proprie. Națiunea este privită din punct de vedere politic, în relația cu statul iar din punct de vedere al legitimității se optează pentru conceptul de națiune genetică. În acest mod, deceniile VII-VIII ale secolului XIX reprezintă în istoria ideii de națiune la românii din imperiu trecerea de la conceptul liberal la principiul de naționalitate. Discursul național devine preponderent *politic și juridic*, fără a abandona achizițiile ideologice din trecut⁶.

În manifestarea practică, noua ideologie cunoaște mutații atât cantitative cât și calitative.

În plan cantitativ relativa libertate socială a legilor de după revoluție va face ca în scena politică să apară o nouă forță, țărănimea care va aduce argumentul majorității în raporturile cu celelalte naționalități din Transilvania.

În plan calitativ este perioada când rolul episcopilor și al clerului este luat de intelectualitatea laică. O intelectualitate în rândul căreia apar noi categorii: oameni de afaceri, bancheri, juriști, categorii promovate atât de ascensiunea economică cât și de legislația electorală favorabilă⁷.

Perioada coincide și cu reluarea petițiilor și memoriilor adresate Curții Imperiale. Petiționarismul primilor ani ai regimului liberalist, marcat profund de ideile Revoluției de la 1848-1849 a reprezentat o acută manifestare a confruntării dintre vechi și nou⁸.

Acțiunea politică din anii liberalismului va duce la dobândirea unor drepturi fundamentale ale românilor: recunoașterea națiunii, a limbii și confesiunilor; autonomia bisericii ortodoxe, alături de cea a bisericii greco-catolice. În acest mod națiunea română – după expresia lui Șulueșu – cerea nici mai mult, nici mai puțin, decât partea dreaptă din toate.

Considerente interne, la care s-au adăugat cele externe vor determina orientarea cercurilor politice maghiare și austriece spre realizarea unui compromis. *Ausgleichul* din 1867 a însemnat pentru românii din Transilvania o lovitură extrem de grea. Într-un moment când se așteptau efectele benefice ale eforturilor din anii anteriori, cu realizările notabile ale dietei sibiene, au fost puse sub semnul întrebării nu numai terenul câștigat în guvernarea centrală și locală, nu numai legislația favorabilă adoptată la Sibiu, ci chiar cadrul statal al evoluției istorice. Momentul a surprins ideea de națiune la românii din imperiu

⁶ Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 143.

⁷ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii. Mișcarea națională românească din Transilvania 1868-1914*, București, 2000, p. 52.

⁸ Liviu Maior, *op. cit.*, p. 25.

într-o fază de tranziție spre teoria principiului de naționalitate, accentuând caracterul politic și juridic al concepției românești⁹.

Teoriei unei singure națiuni politice - națiunea maghiară - i se va opune principiul de naționalitate, prin câteva componente fundamentale, între ele: valoarea conștiinței naționale și a voinței de a exista ca națiune, calitatea națiunii de subiect a dreptului intern și internațional.

Treptat, conștiința națională trece de pe planul intuiției și spontanului pe acela al expresiei raționale, conștiente, o conștiință activă, care suscită diverse inițiative, permanent consolidată de nemulțumirile cu caracter social, de răspândirea tot mai largă a ideologiei naționale, difuziunea culturii, exercitarea unor drepturi politice¹⁰.

În planul acțiunii politice, având același țel final, apar două orientări care diferă doar prin mijloacele și căile de acțiune. Curentul *pasivist*, majoritar în perioada analizată, reprezentat de George Barițiu, Ioan Rațiu, Ioachim Mureșan, își propunea redobândirea autonomiei Transilvaniei drept principal obiectiv al luptei naționale și se pronunța pentru neparticiparea la viața parlamentară.

Curentul *activist*, reprezentat de Andrei Șaguna, Ioan Pușcariu, Ioan Alduleanu, reclama acomodarea la împrejurări pentru a obține în parlament drepturi naționale. Ambele curente vor fi reprezentate de categorii de intelectuali, de ierarhii bisericilor și parțial, de o parte a funcționarilor. Aceștia vor impune ideea modernă de națiune, bazată pe principiul liberalismului și a ideii de drept, opusă dreptului istoric și dreptului forței.

În același timp se adâncește tot mai mult criza de loialism față de Curtea de la Viena, iar bătălia pentru drepturile naționale se mută în parlamentul de la Budapesta. Românii devin conștienți de faptul că viitorul mișcării depinde de tăria lor și de succesul economic. De aceea, fruntașii mișcării naționale se vor apleca asupra nevoilor țărănimii, vor căuta - prin atenția acordată școlii și culturii¹¹ - să ridice nivelul acestora, să o facă părtașă la progresul economic și social al perioadei.

Evoluția mișcării naționale se înscria pe linia progresului; dacă dreptul și legitimismul istoric de stat, promovat atât de Viena, cât și de Budapesta priveau în urmă, principiul naționalității, dreptul etnic priveau înainte, reprezentau progresul democrației naționale¹².

Ideologia națională a contribuit la transferul către popor a conceptelor democrației veacului XIX; purtătorii acestui transfer au fost intelectualii satelor,

⁹ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, București, 2003, p. 731.

¹⁰ Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 166; Simion Retegan, *op. cit.*, p. 10.

¹¹ Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1868-1918)*, vol. II, Cluj-Napoca, 1992, p. 249; Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii transilvăneni*, București, 1997, p. 39; Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania, ctitor de școală (1858-1967)*, Cluj, 1994, p. 27.

¹² Dumitru Suciu, *op. cit.*, p. 147.

preoți, învățători, notari care cunoșteau și erau în legătură cu zbuciumul vieții sătești. Ei îi dau impulsul tuturor demersurilor politice, ei sunt cei care tălmăcesc poporului interesul diverselor acțiuni, îi stau în frunte cu vorba și cu fapta, în toate treburile politice. Forma de exteriorizare a tuturor acestor dorințe ale lumii rurale erau nenumăratele cereri, declarații, împuterniciri, proteste care coagulate, alcătuiau șuvoiul purtător al pretențiilor drepte ale națiunii române¹³.

Biserica la rândul său, prin circularele episcopale și vicariale/protopopiești adresate preoților din centrele importante Blaj, Sibiu, Gherla, realiza difuzarea în rândul credincioșilor – și nu numai – a conștiinței naționale.

Modalități de comunicare

Cu atât mai mult se impun aceste modalități în zona fostului regiment de graniță de la Năsăud, unde tradiția comunicării cu poporul de rând era prezentă încă din timpul militarizării, când locuitorii erau obișnuiți să asculte în curtea bisericii, după slujba duminicală, așa numitele *porunci*. Ele materializau antrenarea comunităților locale, bazată pe vechi tradiții ale autorității publice, resurse materiale mai largi, o intelectualitate mai numeroasă și mai elevată, mai mulți știutori de carte și o experiență socială mai ridicată¹⁴.

Canalele de comunicare între intelectuali și popor au cunoscut în zona graniței năsăudene forme diverse de realizare. În zona rurală, luminătorii satelor erau preoții și dascălii. Aici, sistemul școlar, realizat cu multă trudă însă temeinic în perioada vicarului Marian și continuat după Revoluția de la 1848-1849, va ușura comunicarea permanentă între dascăli și popor. Primii sunt de-ai locului, participă la activitățile economice și sociale, sunt implicați în tot ceea ce presupune viața comunităților sătești.

Preoții, de foarte multe ori și dascălii, se implică major în viața societății grănicerești. Aici, mai mult ca în alte părți ale Transilvaniei, clerul joacă un rol important. Circularele vicariale/episcopale reglementau nu numai domeniul ecleziastic; ele conțin liniamente generale în probleme bisericești, școlare, sociale și culturale și folosesc un limbaj apropiat poporului.

Un rol important îl are aici segmentul foștilor grăniceri, ajunși la vârsta maturității depline. Participând la campanii militare în Europa, ei sunt cei care transmit experiența acumulată celor de acasă; poziția și prestigiul lor social impun respect, ei sunt ascultați și ocupă locul central în microuniversul comunității rurale.

Aceste trăsături veneau de demult, din trecutul graniței militare care a conturat o conștiință aparte, în care relația drepturi/îndatoriri a avut un caracter biunivoc și a funcționat în beneficiul populației grănicerești.

¹³ Simion Retegan, *Conștiință și acțiune...* 15.

¹⁴ Despre modul de comunicare între autorități și popor în zona Regimentului de graniță de la Năsăud vezi *Poruncile Primăriei Năsăud 1863-1867* (studiu introductiv, note și text Adrian Onofreiu și Simion Lupșan), Năsăud, 2000, p. 55-210.

Pe aceste argumente se bazează toată salba de petiții, cereri, memorii adresate de la nivel local și până la Curtea de la Viena, astfel că populația zonei realiza un permanent dialog cu spațiul transilvan și al imperiului.

În timp ce transmiterea către populație se realiza în format clasic (ordine, circulare, instrucțiuni), acțiunile din interiorul comunităților locale se realizează în numele întregii colectivități; în relațiile cu autoritățile din afară, membrii comunităților locale se arată solidari, trăsătură regăsită în formulele de încheiere a actelor emenate: în numele a toată comunitatea, în numele întregului popor, judele și tot poporul; actele sunt întărite prin aplicarea semnăturilor și a însemnelor autorităților locale (sigilii, peceti, monograme). Cu cât sunt mai numeroase semnăturile, cu atât se dă o greutate mai mare actelor și o sensibilizare la problemele tuturor membrilor comunităților. Sunt toate acestea caracteristici care se vor regăsi peste tot în cadrul mișcării naționale a locuitorilor foști grăniceri, iar angajarea în plan politic va beneficia din plin de aceste modalități de comunicare.

Aceste trăsături specifice vor determina o angajare națională mai profundă decât în comitate, scaunele secuiești și săsești.

Dezghețul perioadei liberaliste. Implicarea Districtului Năsăud

Cu aceste premise enunțate, ne propunem în continuare să arătăm locul și rolul zonei fostului regiment de graniță de la Năsăud în mișcarea națională a românilor transilvăneni. Accentul va cădea pe *latura politică a mișcării*, reflectat în acțiunile și realizările locuitorilor în perioada existenței Districtului Năsăud.

Instaurarea regimului liberalist prin actele inaugurale din 20 octombrie 1860 și 26 februarie 1861 a avut ca și consecință debutul unui dezgheț politic general, resimțit în primul rând în Transilvania unde blocul etnic românesc era cel mai puternic, mai compact, mai conștient de individualitatea sa.

Pe planul realităților practice primele manifestări s-au anunțat prin diverse inițiative culturale, prin readucerea în atenție a problemelor bisericești și începutul acțiunii frunțașilor români în plan politic¹⁵.

În acțiunea mai largă a românilor transilvăneni se va înscrie și efortul reprezentanților Districtului Năsăud privind lupta de emancipare națională. Ca primă formă de implicare în mișcarea cu caracter preponderent politic a noii perioade, amintim că reprezentanții năsăudenilor, Vasile Nașcu, Ioachim Mureșan, Ioan Purcelea și George Lica au subscris la doleanțele petiției prezentate de episcopul Șuluțiu la 10 decembrie 1860 împăratului la Viena, în special pentru organizarea unui congres național în care românii să-și precizeze atitudinea față de noile linii ale politicii vieneze¹⁶.

¹⁵ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom, I, p. 726; pentru cadrul general al vieții politice din Transilvania vezi și Victor Onișor, *Istoria dreptului român*, ed. II, Cluj, 1925, p. 371-381; Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Presa Universitară Clujeană, 2004.

¹⁶ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 196-198.

Acest efort a fost amintit mai mult sub formă de enunț¹⁷ sau cercetat în special pe baza informațiilor oferite de presa timpului¹⁸. Fragmente din implicarea năsăudenilor în mișcarea politică națională din Transilvania sunt surprinse în articole publicate în perioada interbelică în revista *Arhiva Someșană*¹⁹.

Implicarea năsăudenilor s-a realizat pe două paliere distincte. Primul, în care au participat la toate marile evenimente și atitudini ale românilor transilvăneni; cel de al doilea, de apărare a propriilor interese, înscrise în cele generale ale națiunii române²⁰.

De altfel, liniamentele generale ale acțiunii năsăudenilor urmăreau unirea eforturilor tuturor românilor. „Noi pe cale legală – scria George Pop la 9 ianuarie 1861 – vom fi în stare a ne pune temelia la edificiul național, a ne croi un viitor ferice, *numai unire în cuget și simțiri*. Insuflă dar Doamne tuturor românilor curajul să nu se abată nici o urmă de la ele și-i ferește de orice păreri strâmbe și discordie. Așa dacă va domni înțelegerea, nu mă îndoiesc de succes strălucit”²¹.

În acest context la 2 ianuarie 1861, vicarul Grigore Moisil anunța printr-o circulară participarea la Conferința Națională de la Sibiu, care avea ca scop consultarea în privința reprezentării românilor în viitoarea dietă și recunoașterea națiunii române între celelalte națiuni ale Transilvaniei. Susținând deciziile luate la Sibiu, reprezentanții năsăudenilor au reușit să obțină sprijinul celor doi arhieri, Șaguna și Șuluțiu, ca și al altor fruntași români, astfel că adunarea declara că „socoate cauza năsăudenilor de o cauză generală a națiuni române întregi”²².

Pregătirile pentru alegerea deputaților la viitoarea dietă determină intensificarea contactelor și consultărilor între fruntașii mișcării naționale

¹⁷ Ion Rusu, *Din lupta pentru unitate politică în ținuturile Bistriței și Năsăudului în perioada 1859-1918*, în „Revista Arhivelor” – supliment, anul LV, vol. IX, 1979, p. 170-175.

¹⁸ Ioan Pop, *Participarea Districtului Autonom al Năsăudului la mișcarea națională română din Transilvania (1861-1876)*, în „Cercetări de științe sociale”, Târgu-Mureș, 1982, p. 253-278.

¹⁹ Pentru conținutul articolelor vezi repertoarul acestuia în „Arhiva Someșană” (1924-1994), Târgu-Mureș, 1994, p. 155-171.

²⁰ Presa din epocă sublinia rolul important pe care și-l asumau năsăudenii. „Consilierii năsăudeni ca oricare municipalitate, ca și oricare particular, vorbesc numai în numele dumnealor, iar nici de cum al națiunii...se prefac a crede că consilierii guberniali reprezintă jumătatea națiunii, iar năsăudenii, pe cealaltă jumătate”. („Gazeta Transilvaniei”, nr. 90, 15 nov 1861, p. 375).

²¹ „Minerva”, Bistrița, anul II, nr. 15, 1(13) august 1892, p. 142. Vezi pe larg *corespondența inedită* dintre fruntașii năsăudenilor la Adrian Onofreiu, *Corespondența dintre Vasile Nașcu, Ioachim Mureșan și George Pop*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, III, 2004, p. 439-467.

²² Acte, *corespondențe și ordonanțe vicariale*, în „Arhiva Someșană”, nr. 20/1936, p. 299. Din partea năsăudenilor au participat viitorul căpitan suprem Alexandru Bohățel, vicarul Grigore Moisil, pretorii adjuncți Grigore cavaler de Botta și Iosif Grindean, Florian Porcius și Ioan Florian. Bohățel a fost ales în comisia permanentă. („Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 3, 18 ianuarie 1861, p. 22). Pentru dezbateri și hotărârile luate vezi George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, ed. II, vol. III, Brașov, 1995, p. 164-175; *Protocolul ședințelor Conferinței Naționale Românești ținute din 1/13 până în 4/16 ianuarie 1861*, Brașov, 1861, p. 91; Simion Retegan, *Reconstrucția politică...* p. 83-94..

românești din Transilvania. Manifestul din 6(18) martie 1861 – tipărit la Timișoara și exprimând punctul de vedere al băănășenilor – intitulat „Către frații alegători români!” arăta că viitoarea dietă va avea de rezolvat două probleme importante. Pe de o parte, să împace popoarele Transilvaniei, lipsite de drepturi constituționale cu monarhul; pe de altă parte, să împace interesele maghiarilor cu ale celorlalte naționalități, în special ale românilor.

Starea umilă, socială și națională își avea cauza în faptul că soarta românilor a fost statuată tot de către străini; de aceea, în cauza națională numai românii pot decide pentru ei înșiși. Prin urmare, viitori deputați trebuiau să fie aleși numai aceia care vor depune tot interesul spre recunoașterea națiunii și progresul limbii române și care, să fie gata și hotărâți, mai degrabă a renunța la demnitatea de deputat, decât a fi de acord ca soarta și viitorul românilor să depindă și mai departe de voința și plăcerea altora, spre folosul lor și în defavoarea românilor²³.

Un alt manifest, trimis în zona ortodoxă a Districtului Năsăud, exprima punctul de vedere al Sibiului. Principalele cereri cuprinse în manifest se referă la reprezentarea proporțională a românilor în viitoarea dietă, utilizarea limbii române în zonele cu populație majoritar română, reprezentarea proporțională în organele deliberative ale comitatelor. Este criticată politica maghiarilor de a-și continua dominația în Transilvania. În cazul în care cererile românilor nu erau luate în considerare, aceștia trebuiau să adreseze petiții împăratului, care „să curgă ca ploaia”. Dacă în viitoarea dietă românii nu vor fi reprezentați în mod proporțional cu numărul lor, manifestul îndemna ca înainte cu trei zile de convocarea dietei, românii să de adune pe Câmpul Libertății la Blaj, ca la 15 mai 1848. Acolo – arăta manifestul – „dacă dieta va face fără de noi legi, și noi vom face legi fără de ei, iar dacă cancelarul va fi drept, comisia dreaptă și compunerea dietei dreaptă, atunci să fim și noi tovarăși drepecți cu ungurii și sașii”²⁴.

În aceeași notă de reprezentare corectă a românilor în dietă, George Barițiu se adresa la 12 aprilie 1861 vicarului Grigore Moisil cu rugămintea ca nici un român căruia i se cuvine dreptul de alegece după censul nou să nu rămână lipsit de dreptul de a vota. Barițiu cerea de asemenea ca nici un fel de intimidare, corupție și dezbinare să nu învrăjbească pe alegătorii români, iar aceștia să voteze la un loc pentru a dovedi că știu a se folosi de drepturile constituționale acordate²⁵.

²³ Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, fond Ioachim Mureșan, dosar 85, fila 82. (în continuare A.N.D.J.BN., fond...d...).

²⁴ Manifestul se încheia cu îndemnul ca „această epistolă volantă să se lătească din mână în mână ca fulgerul, și tot românul ce știe scrie să o copieze și să o trimită mai departe în toate părțile, dar în taină și cu grijă”. Idem, fond *Oficiul parohial ortodox Josenii Bărgăului*, d. 14/1861-1946, f. 2-3.

²⁵ Idem, fond *Vicariatul Rodnei*, d. 157, f. 147. Același Barițiu mulțumea populației foste grănicerești pentru susținerea sa față de supravegherea din partea autorităților și cerea ca „mai înainte de a ne îngriji de un individ sau altul, să priveghem toți, zi și noapte, pentru viața națiunii”. („Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 15, 12 aprilie 1861, p. 116).

Prin înființarea Districtului Năsăud, pe baza deciziei imperiale din 24 martie 1861, s-a instituționalizat noua formă de organizare a populației foste grănicerești. Acțiunea practică de implicare în mișcarea națională din Transilvania va intra astfel într-o nouă fază. Trăsătura dominantă va fi apelul la legalitatea acțiunilor, respectarea noului cadru constituțional și utilizarea drepturilor acordate prin acesta.

În adunarea de constituire a Districtului Năsăud din 18 iunie 1861, Ioan Florian prezenta comisarilor guvernamentali trăsăturile definitorii ale populației foste grănicerești. „Deși poporul acesta a stat mai mult de un secol sub regim militar – arăta Florian – totuși el știe ce este libertatea constituțională și va ști trăi între limitele constituției, în așa fel încât celorlalți frați vecini le va fi fală de vecinii lor”²⁶.

Alte trăsături definitorii pentru populația districtului erau credința și alipirea către lege și limbă. „Poporul de rând și azi fiind întrebat de ce lege este, răspunde: de legea românească. Legea e una cu limba sa – arată Pamfil Grapini – și tot așa, limba cu legea lui au aceiași obârșie”²⁷.

Bazat pe aceste trăsături se explică votul și atitudinea acestora față de schimbările de la nivelul conducerii Transilvaniei, din toamna anului 1861. Reprezentanții năsăudenilor vor fi tranșanți în luarea lor de atitudine față de votul separat al celor trei consilieri români din guvernul de la Cluj, arătând că aceștia nu reprezintă poporul român din Transilvania²⁸.

Sfârșitul anului 1861 a adus cu sine – prin schimbarea guvernatorului și cancelarului Transilvaniei, prin reorganizarea guvernului, prin numirea unor noi șefi în unitățile administrative locale, prin emiterea altor instrucțiuni privind organizarea unităților administrative – un nou curs al vieții publice din Transilvania. Reactualizarea chestiunii convocării dietei s-a făcut abia la sfârșitul anului 1862, prin răspunsul binevoitor dat memoriilor românești din 1860-1861 de către împărat și conscrierea contribuabililor care satisfăceau censul de 8 florini. Un rol important în aceste acțiuni revine Districtului Năsăud, urmat de Făgăraș, Alba de Jos, Hunedoara²⁹.

²⁶ Iuliu Moisil, Ioan Florian Cămpianu, în „Arhiva Someșană”, nr. 21/1937, p. 612. Decizia împăratului „octroa” (impunea) noua formă de organizare, fără consultarea dietei, ceea ce va constitui un precedent pentru permanentele atacuri ale maghiarilor față de neconstituționalismul acesteia. Vezi în acest sens articolele lui George Barițiu *Octroi*. *Octroyer*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 84-85/1861; *Octroy cu aplicare la patria noastră*, în *Ibidem*, nr. 93/1861.

²⁷ Pamfil Grapini, *Viața religioasă, socială și culturală în ținutul nostru*, în „Arhiva Someșană”, nr. 26/1939, p. 34. Alături de limbă, legea era reprezentată de religie.

²⁸ Poziția năsăudenilor, pe larg în adunarea reprezentanților comunelor din Valea Rodnei din 1-3 noiembrie 1861 („Gazeta Transilvaniei”, nr. 88, 8 nov. 1861, p. 367-368).

²⁹ Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1973, p. 60. Alte inițiative ale năsăudenilor priveau participarea la expoziția românească de la Brașov din 28-31 iulie 1862 (A.N.D.J.B.N., fond Emil Precup, d. 54, f. 115; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 72, 12 sept. 1862, p. 288); abonarea cât mai multor ziare românești, care trebuiau să fie citite de notarii comunali poporului, ca și în timpul graniței, ordinele militare („Gazeta Transilvaniei”, nr. 5, 17 ian. 1862, p. 29). Toate aceste inițiative aveau scopul de a realiza o permanentă colaborare și informare a zonei cu privire la situația românilor transilvăneni, pentru ca populația de aici să poată decide în conformitate cu interesul național.

Pe linia răspunsului la bunăvoința împăratului se înscriu și mulțumirile nășăudenilor pentru actele din octombrie 1860 și februarie 1861, exprimate în ședința districtuală din 25 septembrie 1862. Tot acum nășăudenii cer ca guvernul, tabla regească, direcțiunea financiară și celelalte autorități să utilizeze limba română în corespondența cu Districtul Nășăudului „fiind acesta cel mai puternic mijloc de a corobora credința națiunii române”³⁰.

În planul acțiunilor practice, reprezentanții nășăudenilor Alexandru Bohățel, Leontin Luchi, Grigore Moisil și Vasile Nașcu vor participa la lucrările Conferinței Naționale de la Sibiu din 8-11 aprilie 1863. Dezbaterile vor contura postulatele de urmat de către reprezentanții românilor transilvăneni în viitoarea dietă.

Pentru a nu fi acuzați că adunarea de desemnare a delegaților a fost ilegală, reprezentanții nășăudenilor au organizat alegeri formale, iar cei aleși au primit acreditări, însă nu și instrucțiuni. Trimișii acestora își vor asuma, în numele celor pe care-i reprezentau, hotărârile conferinței³¹.

Convocarea alegerilor de deputați pentru dietă s-a făcut de către mitropolitul Șuluțiu prin circulara din 31 mai 1863. La 4 iunie 1863 vicarul Grigore Moisil adresează o circulară tuturor preoților în care prezintă actul lui Șuluțiu, adăugând și considerații de ordin personal. Districtul Nășăud avea dreptul de a alege doi deputați; vicarul recomanda participarea tuturor celor îndreptățiți la alegeri și votarea candidaților să fie unitară, pentru a nu se împrăștia voturile. „Deci să fiți tare băgători de seamă – preciza vicarul – ca să nu vă înșele cineva să alegeți un neromân, pentru că străinii mișcă tot ca să influențeze alegerea deputaților dietali în Ardeal, și au de cuget de a se vârî și în Districtul Nășăud, curat românesc, ca să fie aleși deputați”³².

Vicarul revine cu circulara din 22 iunie 1863 în care anunță că în ședința comitetului electoral central al districtului din 21 iunie au fost stabiliți candidați pentru dietă, din cercul electoral al Sângeorzului, Maxim Lica și pentru cercul electoral al Nășăudului, Alexandru Bohățel. În cazul în care căpitanul suprem ar fi ales și în altă unitate administrativă, atunci înlocuitorul său a fost desemnat Ioan Florian. Ioachim Mureșan renunța la dreptul de a candida, deoarece nu putea face dovada că a plătit censul de 8 florini în anul 1861-1862.

Ca urmare, alegerile au dat un rezultat prin care au fost desemnați pentru dietă din partea districtului următorii: Ioachim Mureșan, printr-un artificiu de procedură și Ioan Florian. Alexandru Bohățel va fi numit ca regalist în comitatul Solnocul Interior.

Lucrările Dietei de la Sibiu vor consacra legislativ două realizări ale românilor transilvăneni. Pe de o parte, recunoașterea egalei îndreptățiri a

³⁰ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, vol. II, Sibiu, 1904, p. 727.

³¹ „Foaie pentru minte...”, nr. 13, 18 aprilie 1863, p. 103. Dezbaterile conferinței pe larg în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 28-39/1863; *Concordia*, nr. 31-38/1863; Simion Retegan, *Conferința națională românească de la Sibiu din 1863*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, XL, 2001, p. 87-105.

³² *Districtul Nășăud (1861-1876). Contribuții documentare* (autori Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), Ed. Fundației „George Coșbuc-Nășăud”, Nășăud, 2003, p. 261.

națiunii și confesiunilor, pe de altă parte, egala îndreptățire a limbii române, alături de limbile germană și maghiară, în viața politică și social-economică a Transilvaniei.

Cei doi reprezentanți ai Districtului Năsăud vor asigura secretariatul dietei și vor lua cuvântul în dezbaterile acesteia. Alexandru Bohățel, căpitanul suprem al Districtului Năsăud va susține intervenții în cauza înarticulării națiunii române, în ședințele din 28 august și 4 septembrie; privind limba și confesiunea, în ședința din 7 septembrie 1863; în cauza proprietății funciare, în ședința din 8 iulie; privind legea electorală, în ședința din 28 iulie 1864 și privind modificarea patentei din 1854, în ședința din 9 septembrie 1864.

Ioachim Mureșan va susține utilizarea limbii române în justiție în ședința din 19 septembrie 1863; va citi interpelarea deputatului Ioan Rațiu în conflictul dintre localitățile românești Ilva-Mică, Feldru, Nepos și Rebrisoara și cele săsești Livezile (Iad), Slătinița (Pintic) și Dumitra, în ședința din 29 iulie 1864; va lua cuvântul la proiectul de răscumpărare a foștilor iobagi în ședința din 13 septembrie 1864³³.

Rezultatele Dietei de la Sibiu au fost favorabile românilor din Transilvania. Recunoașterea națiunii, a confesiunilor și a limbii române vor deveni fundamente pentru viitorul mișcării lor politice. În concepția unor intelectuali ai zonei năsăudene, se putea face și mai mult, cu rezultate mai pozitive. Corespondența dintre George Pop din Leșu-ofițer în Regimentul 50 infanterie (continuatorul Regimentului II de graniță) și Ioachim Mureșan ne oferă o analiză obiectivă și realistă a activității dietei sibiene. Sunt arătate deosebirile dintre conținutul actelor normative elaborate, sancționate de împărat și aplicarea lor în practică. George Pop acuză pierderea timpului de către deputați în discuții și dispute seci, încetineala cu care erau adoptate legile, faptul că nomenclatura din Transilvania utiliza exclusiv limbile germană și maghiară, rezultând poziția precară a națiunii române. El cerea ca în mape, pe timbre poștale, în listele despre stațiile poștale să fie utilizate denumirile în limba română, „pentru a se vedea românismul pe și în tot locul”³⁴.

Perioada desfășurării lucrărilor Dietei de la Sibiu a reprezentat și o descătușare a forțelor națiunii române. Acum sunt redactate și prezentate nenumărate cereri, memorii și petiții forului legislativ, în credința dreptei soluționări a acestora. În acest cadru general de revigorare a petiționarismului românesc se înscriu și cele două acte adresate dietei de comunitățile din Districtul Năsăud. Prima, o petiție din 13/1 mai 1864 a târgului Rodna, solicita reprezentarea în dietă cu un deputat propriu. Argumente în sprijinul solicitării erau aduse vechimea localității, situația geografică, ca punct de legătură între Transilvania și Bucovina – și slaba reprezentare a districtului în dietă. A doua, o

³³ *Diurni stenografici alu dietei transilvane conchiate la Sibiu pre 1 Iuliu 1863 prin rescript prea înaltu, Sibiu, 1863, passim.*

³⁴ Corespondența dintre George Pop și Ioachim Mureșan privind lucrările Dietei de la Sibiu în A.N.D.J.BN., Colecția Iulian Marțian, d. 23/c; fond personal Anton Coșbuc, d. 315.

petiție din 14 septembrie 1864 a comunităților din Valea Bârgăului solicita constituirea unui for politic și a unei judecătorii proprii, motivat de poziția geografică a localităților, realitățile economice și sociale proprii³⁵.

Dualismul. Pasivism/activism în confruntarea politică din Districtul Năsăud

Efectele benefice ale legislației adoptate de dieta sibiană nu se vor resimți în viața românilor transilvăneni. Începând cu a doua jumătate a anului 1864 și continuând în anul 1865, orientarea împăratului Francisc Iosif spre un compromis cu maghiarii a trecut din domeniul tratatelor secrete în cel al acțiunii politice deschise. Transformările determinate de această atitudine au avut pentru Transilvania un curs abrupt și precipitat. Schimbările din vara anului 1865 au arătat că uniunea cu Ungaria era hotărâtă încă de la debutul tratatelor dualiste, sacrificându-se astfel autonomia istorică a Marelui Principat al Transilvaniei.

Rezultatul a fost convocarea unei noi diete la Cluj pentru data de 7/19 noiembrie 1865, al cărei unic scop era revizuirea legii de uniune din 1848, pentru a o legaliza în noile condiții. Noul for urma să fie alcătuit pe baza prevederilor legii electorale feudale din 1791 care dubla censul față de anul 1863 și revenea la caracterul predominant nobiliar al electoratului.

Este și perioada când revine în actualitate Districtul Năsăud, alături de cel al Făgărașului, ca singure entități administrative preponderent românești. Membrii corpului de funcționari centrali, câțiva profesori ai preparandiei, iar apoi ai gimnaziului grăniceresc, câțiva foști ofițeri, învățători și preoți comunali apără din interior autonomia districtului, nu numai propriile lor cauze – atribuirea proprietăților regimentului foștilor grăniceri – ci și pe acelea ale națiunii întregi. El se impune nu atât prin numărul intelectualității sale, cât prin energia și dinamismul acesteia. Nu o dată, Districtul Năsăud preia el însuși inițiativa în diverse probleme naționale³⁶.

În același timp se conturează și cele două orientări caracteristice pentru mișcarea națională a românilor transilvăneni în perioada de după încheierea pactului dualist. Pe de o parte, deplasarea centrului de decizie și conducere dinspre sfera ecleziastică spre cea laică, astfel că, treptat, capii celor două biserici românești vor fi înlocuiți de intelectualitatea laică. Pe de altă parte, atitudinea față de participarea la viața politică va determina delimitarea celor două curente, pasivismul și activismul. Aceste trăsături se vor reflecta și în cadrul manifestărilor politice din Districtul Năsăudului. Este vizibilă și aici încercarea unor fruntași ai mișcării laice, reprezentați în principal de Ioachim Mureșan de a prelua conducerea acțiunilor politice; bazat pe tradiția și statutul

³⁵ Simion Retegan, *Două petiții din Bistrița-Năsăud adresate Dietei de la Sibiu*, în „File de istorie”, Bistrița, II, 1972, p. 147-157.

³⁶ Idem, *Un memoriu inedit al Districtului Năsăud din anul 1865*, în *Ibidem*, III, 1974, p. 264.

bisericii în zonă, cât și pe personalitatea de excepție a vicarului perioadei, Grigore Moisil, acest efort a dus la întrepătrunderea celor două forme, cu impunerea în continuare a vicarului ca o personalitate decizională în activitatea politică. În același timp, se constată și o scindare de profunzime între funcționarii centrali districtuali, legați de aparatul de stat și ceilalți intelectuali, care vor contura o conduită politică proprie. În fond deosebirea nu erau în privința scopurilor urmate - conservarea autonomiei districtuale și implicarea în mișcarea generală națională din Transilvania - cât în modalitățile de acțiune pentru realizarea acestora. Era normal ca prima categorie, prin pârghiile de decizie care-i stăteau la îndemână să pretindă pentru sine conducerea acțiunilor în această direcție. Precum, la fel de normală era și dorința celorlalți de a se implica în acțiunile districtului.

Sub semnul acestor confruntări interne s-au desfășurat alegerile pentru dieta de la Cluj. O primă atitudine a districtului va fi cea de protest față de articolul din oficiosul guvernamental Kolozsvári Közlöny care acuza inteligența de aici de faptul că, deși trăiește din salarii consistente, ține conferințe împotriva regimului și ar fi exprimat opinia că unirea Transilvaniei cu Ungaria să nu se facă, iar în caz contrar, districtul să fie anexat Bucovinei; de asemenea cereau reînființarea regimentului de graniță iar munții revendicați să se dea în posesia poporului.

Considerând toate aceste aserțiuni ca false, inteligența districtului protesta împotriva calificativelor ziarului maghiar de „înșelători de popor” și cerea sancționarea acestuia conform codului penal, pentru calomnie. Protestul este reluat la 9 decembrie 1865 printr-un memoriu adresat magistratului judecătoriei urbane Cluj³⁷.

Perioada premergătoare alegerilor pentru dietă a cunoscut o intensificare a contactelor năsăudenilor cu fruntași ai mișcării naționale românești din Transilvania. Concretizate în plan politic, acestea vor determina conturarea atitudinii de pasivism față de alegeri. La 21 septembrie 1865, Ioan Rațiu îi scrie de la Reghin lui Ioachim Mureșan, exprimându-și părerea ca la viitoarea dietă din Cluj să nu participe românii, iar unde sunt în minoritate în unitățile administrativ-teritoriale, să nu participe la alegeri. Contând pe poziția favorabilă a districtului în raport cu autoritățile, Ioan Rațiu arăta că „nu așteaptă numai atâta, ci mai mult, adică fiindcă lor le este mai ușor să facă și o reprezentare, că din ce cauză nu voiește poporul a lua parte la alegerile dietale”³⁸.

Aceluiași Ioachim Mureșan i-a revenit misiunea de a răspândi între locuitorii districtului manifestul intitulat *Temeiuri pentru abținerea generală de la alegeri în anul 1865*. Reflectând orientarea pasivistă din mișcarea națională, documentul arăta că din partea românilor, candidații se aflau în minoritate și mulți dintre ei erau unioniști, care urmau să fie ca atare, de partea autorităților.

³⁷ Districtul Năsăud. Contribuții documentare..., p. 315-317.

³⁸ A.N.D.J.BN., fond Ioachim Mureșan, d. 129.

Alegerile urmau să fie conduse de unioniști, care urmau să le influențeze în propriul lor beneficiu. Alegătorii români erau dispersați în unitățile administrative, neputând realiza nici măcar o minoritate care să impună respect. Absența de la alegeri ar arăta că românii știu face diferența între prevederile electorale din 1791 și 1863-1864; dacă vor participa însă la alegeri, atitudinea ar fi privită ca o recunoaștere a dietei din 1865, aproape identică cu cea din 1848. În acest mod românii ar recunoaște că în anul 1848 au meritat să fie tratați ca rebeli. Intrând în dieta de la Cluj, ei nu pot reprezenta națiunea română, ci indivizi aparținători națiunii maghiare, deoarece legea din 1791 și dieta convocată la Cluj nu recunosc națiunea română. Prin intrarea în dietă atât a deputaților unioniști, cât și a celor antiunioniști, regimul ar realiza dezbinarea mișcării naționale românești din Transilvania. Rezistența pasivă în schimb, ar face ca românii să fie mai bine cunoscuți de către împărat.

În concluzie, manifestul arăta deserviciul făcut cauzei naționale de regim, prin ruptura pe care o crea între funcționarii obligați să meargă la dietă și deputații aleși. „Tocmai de aceea - se arată în încheiere - au să simtă și ei, și contrarii națiunii pe viitor ce înseamnă să rupă pe funcționar de corpul național, precum și că națiunea știe să umble și fără amplexați pe picioarele sale”³⁹.

Dilema românilor era și a năsăudenilor. De aceea, la 16 noiembrie 1865, s-au adunat alegătorii îndreptățiți pentru alegerea deputaților la dieta din Cluj, împreună cu membrii comitetului reprezentativ al districtului. Împreună, au elaborat o petiție adresată împăratului. În esență petiția protesta împotriva censului ridicat pentru alegători arătând că astfel românii nu vor putea participa și nu vor fi reprezentați în dietă proporțional cu numărul lor. De aceea împăratul era avertizat că nu va fi în stare de „a auzi opinia adevărată și liberă a naționalităților transilvănene și a românilor nicidecum, în privința întrebării uniunii Transilvaniei cu Ungaria”⁴⁰.

După înaintarea petiției către împărat, s-a trecut la desfășurarea alegerilor. Cele două tabere și-au conturat atitudinea. Majoritatea era pentru neparticiparea la alegeri; restul susțineau participarea la alegeri, intrarea în dietă și apoi declararea acesteia ca incompetentă pentru revizuirea articolului I/1848. Aceasta cu atât mai mult cu cât în zona Năsăudului, amintirea evenimentelor din anii 1848-1849 era încărcată de durerea văduvelor și a pruncilor orfani, cât și aducerea aminte despre incendierea instituțiilor militare ale grănicerilor.

³⁹ *Idem*, d. 85, f. 81. G. Cipăianu publicând documentul îl consideră ca început al pasivismului la românii din Transilvania, atribuindu-i redactarea lui George Barițiu. (G. Cipăianu, *Mărturii documentare despre starea de spirit și politica românilor ardeleni (sept. 1865-mai 1867)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XVII, 1974, p. 293-296). Pătrunderea documentului și la Năsăud arată că orientarea pasivistă era cunoscută și aici, având ca principal reprezentant pe Ioachim Mureșan.

⁴⁰ A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsădene*, d. 3/1772-1889, f. 105.

Au fost aleși deputați, în cercul superior Ioan Florian, iar în cel inferior, Ioachim Mureșan. Aceștia au primit mandat din partea alegătorilor ca petiția înaintată împăratului să le servească de instrucțiune și îndreptar. Ca deputat regalist a fost desemnat Alexandru Bohățel. În dietă s-au conturat trei opinii privitoare la legalitatea acesteia. Opinia românilor exprimată de mitropolitul Șaguna cerea convocarea unei alte diete pe baza legii electorale votate de dieta de la Sibiu.

În cuvântul din 6 decembrie 1865, Alexandru Bohățel s-a raliat opiniei lui Șaguna. După ce arăta deosebirea dintre dieta de la Sibiu, convocată pe baza egalei îndreptățiri a națiunilor și cea de la Cluj, convocată pe baza sistemului electoral feudal, Bohățel sublinia că legile aduse în Dieta de la Sibiu și sancționate de împărat nu se mai pot ignora, deoarece sunt legi legale, iar ignorarea lor ar provoca o zguduire din temelii a statului. Legile aduse în Sibiu, arăta Bohățel, despre egala îndreptățire a națiunii române, despre egala îndreptățire a celor trei limbi ale patriei „cum le-am putea noi toate acestea nimici, cum am putea nimici tot ce a rezultat din acestea și în sunetul lor, fără o zguduire totală ?”⁴¹.

Părerea expusă de Șaguna a fost susținută de toți deputații români care au dat dovadă de atitudine perfect unitară. Punctul de vedere românesc din 9 decembrie 1865 a fost înaintat împăratului ca vot separat, alături de adresa dietei. Deputații ardeleni vor fi convocați pentru dieta de încoronare de la Pesta, pentru a lua parte la executarea unirii în mod satisfăcător pentru toate interesele.

Ca urmare a atitudinii sale din 19 decembrie 1865, guvernul de la Cluj a trimis lui Alexandru Bohățel o adresă. Acuzând atitudinea acestuia și a năsăudenilor, actul se dorea un răspuns la protocolul din 15-16 noiembrie 1865 al adunării districtuale. După ce arată așa zisele „neregularități” în organizarea și desfășurarea alegerilor pentru dieta de la Cluj, este exprimată dezaprobarea față de atitudinea năsăudenilor, cu atât mai mult cu cât această atitudine apare mai evidentă, ținând cont de faptul că districtul își are începutul prin grația împăratului, numai din anul 1861. Amintind de datoria lui Bohățel de a îndeplini – în calitate de căpitan suprem – ordonanțele regimului, guvernul încheia cu reproșul că acesta ar fi mijlocit atitudinea reprezentanței năsăudenilor „ca un exemplu singur stătător între toate comitetele reprezentative, să se compromită într-o așa de mare măsură prin nesupunere și purtare fără de tact”⁴².

Pentru dieta de la Pesta s-au organizat noi alegeri în primăvara anului 1866. Cu acest prilej Florian Porcius, Vasile Nașcu, Maximilian Lica și Vasile Buzdug au înaintat o petiție-protest față de acuzele oficiosului guvernului Kolozsvár Közlöny, referitoare la atitudinea intelectualității năsădene în toamna anului 1865.

⁴¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 98, 23/11 dec. 1865, p. 400. Dezbaterile din cadrul Dietei de la Cluj pe larg în *Protocolul și cartea de documente a Dietei Marelui Principatu Transilvania conchiemată în libera cetate regia Clusiu pe 19 noiembrie 1865*, Clusiu, 1866, p. 23.

⁴² Ioan Vaida, *Două acte memorabile*, în „Arhiva Someșană”, nr. 24/1938, p. 309-310.

Alegerile au avut ca rezultat desemnarea a doi deputați. În cercul electoral superior a fost ales Ioan Alduleanu, vicepreședintele Tablei Regești, iar în cel inferior, căpitanul suprem Alexandru Bohățel. Deși erau amândoi funcționari cu rang înalt ai regimului, nășăudenii și-au pus speranța în activitatea acestora. După confirmarea căpitanului suprem ca regalist, urma să plece la Pesta Ioachim Mureșan. De numele acestuia se legau și multe speranțe ale nășăudenilor. „Acum te vei duce la Pesta a descălci întrebarea cea fatală a uniunii – se arăta în scrisoarea adresată de alegători. Dumnezeu să te lumineze și să-ți ajute ca să secere o dată națiunea noastră din ostenele tale și a altor deputați naționaliști, fructe ferice și să vă binecuvânteze”⁴³.

Dorința cea mai mare a nășăudenilor era aceea de a vedea pe deputații lor în fruntea deputaților români ardeleni, apărând autonomia Transilvaniei și prin aceasta, națiunea română. În ziua de 3 martie 1866 alegătorii din district au înaintat o petiție monarhului, în care protestează împotriva ignorării națiunii române și a dietei de la Sibiu din 1863-1864, și a modului de a lua hotărâri privind soarta românilor după vechea formulă „de noi, fără noi”.

Ceea ce era susținut la nivelul declarațiilor politice era mai greu de aplicat în practică. De aceea, perioada ce a urmat s-a caracterizat prin accentuarea interesului pentru dezvoltarea acțiunii în domeniile economic, școlar și cultural. Amintim că reprezentanții nășăudenilor au fost printre primii care au serbat la 26 octombrie 1866 împlinirea a trei ani de când monarhul sancționase legea de înarticulară a națiunii române. Cu acest prilej, serviciul divin a fost oficiat în toate bisericile din district.

Deși predominant pasiviști, nășăudenii se vor implica activ în plan politic pentru apărarea cauzei românești. Petiția redactată de George Barițiu și Ioan Rațiu și predată de ultimul împăratului la 30 decembrie 1866 a avut și susținerea nășăudenilor. Aceștia vor fi printre primii care vor subscrie conținutul petiției prin semnătura a 73 de reprezentanți ai plenipotenței din 11 octombrie 1866. Susținerea materială – ca și în cazul altor momente importante ale luptei naționale – se va ridica la suma de 300 florini, contribuție egalată numai de reprezentanții Blajului⁴⁴.

Încheierea pactului dualist a determinat ca mișcarea națională românească din Transilvania să se înscrie pe noi direcții de acțiune. Retranșați din prim planul vieții publice, mulți conducători ai acesteia sperau la o atitudine combativă din partea Nășăudului. Funcționarul Iosif Gall scria la 28 februarie 1867, de la Viena, căpitanului suprem Alexandru Bohățel în cauza proprietăților grănicerești. După ce expune stadiul rezolvării problemei de proprietate, își exprimă îngrijorarea pentru ceea ce va urma pentru românii transilvăneni după 10 martie 1867, când ministerul maghiar urma să-și extindă autoritatea asupra Transilvaniei. Exprimându-și speranța în atitudinea nășăudenilor, Iosif Gall stăruia pentru o acțiune unitară și eficientă. Ultima speranță era districtul

⁴³ *Districtul Nășăud. Contribuții documentare...*, p. 278.

⁴⁴ *Petițiunea așternută Majestății Sale Cesaro Regia și Apostolică în 30 decembrie 1866, Brașov, 1867*, p. 14, 16.

Năsăud. Protestului față de uniune al reprezentanților districtului trebuiau să li se alătore cele referitoare la desființarea autonomiei Transilvaniei și solicitarea de noi alegeri, pe baza legislației din 1863-1864. „Lângă acest protest – scria Iosif Gall – să se alătore apoi toate comunele române din Transilvania și corporațiile române prin adrese îndreptate către năsăudeni sau tron; în acest chip s-ar manifesta în mod legal voința tuturor românilor din Ardeal, spre a ne salva barem încâtva onoarea politică”⁴⁵.

Un protest asemănător era înaintat pentru susținere năsăudenilor din partea aceluiași funcționar, la care s-a alăturat și Grigore Silași, la 7 martie 1867. În scrisoarea de înaintare a memoriului se arată că punctul arhimedic al politicii românilor e susținerea autonomiei Transilvaniei cu orice preț. Pentru realizarea acestuia, năsăudenii erau sfătuiți să declare într-o adunare districtuală un protest contra uniunii făcute iar „de noi, fără noi”. Protestul urma să fie trimis lui Barițiu, Rațiu, Antonelli, Axente Sever. Toți așteptau acțiunea de la năsăudeni „pentru a aduce efectul cel mai salutar pentru patrie și națiune”⁴⁶.

Speranțe mari dar greu de realizat în condițiile inaugurate de uniunea din 1867. Definitiv pentru situația districtului, de-a lungul existenței sale și, cu atât mai mult în noile condiții, este scrisoarea vicarului Grigore Moisil din 4 mai 1867. Considerațiile acestuia ne introduc în atmosfera aparte ce domnea aici și exprimă atitudinea de îngrijorare pentru evoluția ulterioară. Adresându-se profesorului blăjean Ioan Micu Moldovan, vicarul arăta că năsăudenii sunt siliți de împrejurări să ducă o politică aparte. „Sunt condamnați la acesta – arăta vicarul. Districtul Năsăudului e un municipiu nou, octroat de împărat și neîntărit de legislație; prin urmare stă ca frunza pe apă și când le va plesni maghiarilor prin cap, se poate șterge. Și – se întreba retoric vicarul – fi-va oare spre folosul națiunii noastre, ca și acest unic municipiu românesc să se șteargă?”⁴⁷.

Aceste trăsături, ca și transformările din interiorul mișcării naționale a românilor transilvăneni vor defini atitudinea viitoare a năsăudenilor. Implicarea lor va cuprinde atât activitatea reprezentanților în parlamentul maghiar, cât și manifestările extraparlamentare ale intelectualilor zonei.

Evoluția atitudinii politice se înscrie pe linia începută prin protestul ferm și hotărât din vara anului 1848 față de uniune și continuă prin alegerea și trimiterea de deputați în parlament, cu scopul de a conserva autonomia Transilvaniei, a națiunii române și implicit, a districtului.

Adunarea generală districtuală din 5-10 august 1867 a fost consacrată reorganizării politico-administrative. Dacă în alte unități administrative locuite de români procesul a dus la schimbări de substanță și impunerea voinței Budapestei⁴⁸, Districtul Năsăud și-a păstrat în mare parte, structura anterioară.

⁴⁵ Districtul Năsăud. Contribuții documentare..., p. 58-59.

⁴⁶ A.N.D.J.B.N., fond Ioachim Mureșan, d. 84, f. 1-7.

⁴⁷ G. Cipăianu, Mărturii documentare..., p. 313.

⁴⁸ Restaurarea vechilor funcționari maghiari ai comitatelor s-a făcut în perioada mai-decembrie 1867 în Zarand, Caraș, Hunedoara; vezi „Albina”, nr. 55-162, 17/29 mai; 58-165, 26 mai/7 iunie; 135-242, 7/19 decembrie 1867.

La 6 august 1867 s-a redactat textul unei petiții care a fost înaintată guvernului de la Budapesta. În petiție erau arătate suferințele cauzate de nerezolvarea problemei proprietăților, ignorarea limbii române de către guvern, îngrădirea accesului la funcții publice pentru români. Comitetul reprezentativ al districtului solicita în consecință, egala îndreptățire a națiunii române cu celelalte națiuni recunoscute, egalitatea limbii române în administrație și justiție cu celelalte din Transilvania, subvenții destinate în mod proporțional cu numărul locuitorilor pentru scopuri culturale și reglementarea potrivit dreptului istoric a problemei proprietății pentru urmașii foștilor grăniceri.

În problema utilizării limbii române, în 10 august 1867 adunarea districtuală solicita într-o nouă adresă, respectarea dreptului de a întrebuința limba română în afacerile districtuale și respingea orice act trimis în altă limbă decât cea a locuitorilor districtului, care era limba română. Respectarea acestui principiu era cerută pentru a se asigura buna conviețuire între locuitorii Transilvaniei, bazat pe uzul din trecut, pe principiul de dreptate, frățietate și egalitate și a reciprocității în relațiile dintre națiunile transilvănene⁴⁹.

Anul 1868 a impus două momente importante pentru națiunea română din Transilvania. Primul este reprezentat de adoptarea legii naționalităților de parlamentul maghiar. Cunoscută sub denumirea de legea privind egala îndreptățire a naționalităților, aceasta stabilea că toți cetățenii Ungariei împreună formează o națiune în înțeles politic, națiunea maghiară unită și indivizibilă. Punând accentul pe drepturile individuale, legea preciza că fiecare cetățean este membru egal îndreptățit al națiunii maghiare; motivat de unitatea politică, se preciza că limba de stat a Ungariei era limba maghiară.

Dezbaterea proiectului în parlamentul maghiar a prilejuit una din cele mai mari bătălii din istoria parlamentarismului maghiar. Încercarea de realizare a unui proiect comun al naționalităților a eșuat datorită faptului că proiectul nu a fost susținut de toți deputații, în special de cei care ocupau posturi retribuite de guvern. Deși a fost unul din inițiatorii proiectului, Alexandru Bohățel a refuzat până la urmă să-l subscrie. Atitudinea sa definește situația echivocă a funcționarilor români guvernamentali, care aveau de ales între adeziunea la programele naționale românești și păstrarea posturilor în administrație⁵⁰.

Al doilea eveniment major l-a constituit acțiunea de evocare și aniversare a Adunării de la Blaj din anul 1848. Ocazia a oferit elitei românești posibilitatea să-și exprime poziția față de dualism prin organizarea unor forme de protest. La inițiativa lui Rațiu și Barițiu a fost redactat un protest împotriva

⁴⁹ A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești născădane*, d. 3/1772-1889, f. 132.

⁵⁰ Elie Măcelariu explica atitudinea lui Bohățel într-o scrisoare trimisă lui Barițiu. „La repetata întrebare că pentru ce nu vine la dietă - scria Măcelariu, citându-l pe Hodoș - răspunde Bohățel că nu poate subscrie proiectul, pentru că i-ar fi fiz Wenkheim că dacă va subșterne acest proiect cu subscripțiunea lui, adică a marelui căpitan, în 24 de ore nu va mai fi căpitan suprem”. (*George Bariț și contemporanii săi*, vol. I, 1981, p. 213). Cu toate acestea trebuie menționat că același Bohățel a susținut cel mai frumos cuvânt la proiectul de lege al naționalităților, apărând pe români și opunându-se lui Deak.

dualismului, Pronunciamentul de la Blaj. În 3 puncte protestul susținea menținerea autonomiei Transilvaniei, recunoașterea legilor votate de Dieta de la Sibiu și redeschiderea dietei Transilvaniei, pe baza unei reprezentări reale, precizându-se că nu se recunoștea dreptul parlamentului maghiar de a legifera pentru Transilvania. Textul Pronunciamentului a fost difuzat prin intermediul presei în opinia publică românească și a fost recunoscut și însușit ca și program politic de către năsăudeni. „Astăzi – se arată în adeviziunea năsăudenilor – tăcerea trebuie să se curme, ca să nu se explice de consimțire; și pentru aceasta venim a declara în fața lumii, că Pronunciamentul făcut la Blaj în 15 mai a.c. e crezul politic și în Districtul Năsăudului”⁵¹.

La începutul anului 1869 cursul evenimentelor și al orientărilor politice se clarifică pentru românii transilvăneni. În zona Năsăudului se conturează două tendințe. Prima, care grupa funcționarii de stat și înclina spre o atitudine de compromis, de respectare a ordinelor și instrucțiunilor guvernamentale, în ideea conservării puținelor drepturi care mai rămăneau românilor și, cu speranța îmbunătățirii situației în viitor. Nu este mai puțin adevărat că unii dintre aceștia: Alexandru Bohățel, Florian Porcius, Alexandru Șotropa, Maximilian Lica exercitau atribuții importante încă de la înființarea districtului și puteau fi acuzați de uzura guvernării pe plan local. Situându-se în fruntea districtului, fiind implicați, prin natura funcțiilor în toate acțiunile de reprezentare a acestuia, în special în acelea de redobândire a proprietăților, au ajuns inevitabil să cultive o birocrație devotată lor, care să le servească și să le apere interesele.

A doua tendință, reprezentată de funcționari mai tineri, care nu fuseseră implicați în actul de conducere și care reclamau pentru ei atribuțiile de reprezentare a districtului. Principalul reprezentant al acestei tendințe era Ioachim Mureșan. Grupul din jurul său s-a implicat major în mișcarea națională, având avantajul că nu era constrâns de actul guvernării; acesta va constitui nucleul curentului pasivist, un pasivism implicat în mișcarea națională și refuzând doar reprezentarea parlamentară.

Era cu atât mai necesară această atitudine cu cât românii transilvăneni se aflau într-o situație dificilă, fără a fi dorită de ei înșiși. Noi românii – îi scria la 24 februarie 1868 Elie Măcelariu lui Ioachim Mureșan – lucrăm, ba orbecăim fiecare după capul și capriciul nostru și încă ce e mai mult, de multe ori, tocmai ura și invidia personală. Prin urmare e de datoria noastră a lua altă direcție și a ne strădui din toate puterile să ne salvăm cel puțin onoarea, care e cel mai scump odor din lume”⁵².

⁵¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 66, 9 sept/28 aug. 1868, p. 163, vezi și Dumitru Suciu, *Pronunciamentul de la Blaj și impactul său asupra evoluției programelor și tacticilor mișcării naționale românești din Transilvania*, în „A.I.I.C.”, XLII, 2003, p. 355-373. La 5 iulie 1867 Tribunalul din Năsăud a fost investit cu putere statarială; acest fapt a durat până la 9 decembrie 1868. Acțiunea era văzută de către români ca demonstrația ministrului maghiar „de a face capabili pe români pentru gustarea libertății maghiare constituționale”. („Federațiunea”, nr. 101, 7/19 iulie 1868, p. 398).

⁵² A.N.D.J.BN., fond *Ioachim Mureșan*, d. 85, f. 1.

Apropierea alegerilor a obligat la definirea atitudinii districtului în plan politic. O primă formă s-a cristalizat în adunarea districtuală din 29 februarie 1869. După ce s-a comunicat convocarea alegerilor pentru dieta de la Pesta din 20 aprilie 1869, s-a constatat necesitatea elaborării unei petiții către împărat, în care să se arate că uniunea s-a făcut fără ascultarea dorințelor națiunii române din Transilvania, că legea electorală exclude inteligența de la dreptul de alege, că limba română nu mai poate fi utilizată în afacerile oficiale. În concluzie, petiția solicita împăratului „să ia toate rugămințile românilor în considerație și mai ales, votul separat al deputaților români în Dieta de la Cluj din 1865 și să se facă o nouă lege electorală, sau să se schimbe din legea electorală paragrafele cele asupraitoare pentru români”⁵³.

Adevăratul crez politic al Districtului Năsăud va fi expus în declarația din 24 martie 1869. Actul urmează conferinței de la Miercurea din 7-8 martie 1869, care a fixat atitudinea pasivistă a românilor față de alegerile pentru dietă. Pentru neparticiparea la conferința de la Miercurea s-a pronunțat Alexandru Bohățel în adunarea inteligenței din Năsăud, din 2 martie 1869, invocând existența legilor sancționate de împărat, o numeroasă inteligență a districtului, care nu făcea necesară consultarea celorlalți din Transilvania. La subscrierea plenipotențelor, „pe când se îndesa fiecare membru spre a contribui pentru scopul național, singur domnul Bohățel refuză coala și pe când ceilalți membrii subscriseră, dânsul ieși din sală neobservat de nimeni”⁵⁴.

După întoarcerea reprezentanților districtului de la conferință, la 13 martie s-a întrunit o nouă adunare în care s-a hotărât ca Năsăudul să nu facă opinie separată și să primească concluziile adoptate acolo. A urmat o altă conferință, la care au participat 250 de reprezentanți, fără prezența lui Bohățel. Aici s-au primit concluziile de la Miercurea cu unanimitate de voturi și s-a exprimat părerea comună de a se abține de la alegeri. Radicalizarea atitudinii era evidentă și se manifesta acum la nivel general. „Decât un district românesc cu limbă maghiară – se arată în dezbateri – mai bine fără district”. Iar în momentul dezbaterii cu privire la soarta proprietăților, toți au concluzionat că „nu ne vom vinde cauza națională pentru proprietăți și pentru district”⁵⁵.

Petiția din 24 martie arăta motivele pentru care locuitorii districtului nu puteau participa la alegerea de deputați pentru ciclul electoral 1869-1872. În sinteză acestea se refereau la faptul că uniunea s-a făcut fără consultarea națiunii române, legea electorală era nedreaptă pentru români, au fost anulate prevederile electorale ale Dietei de la Sibiu, s-a impus articolul de lege 44 din

⁵³ Idem, fond *Administrația fondurilor grănicerești...*, d. 3/1772-1889, f. 134.

⁵⁴ Idem, fond *Virgil Șotropa*, d. 241. Dezbaterile Conferinței de la Miercurea pe larg în *Acte și date despre Conferința română națională din Transilvania, ținută în 7 și 8 martie în opidul Miercurea, Pesta, 1870*, passim.

⁵⁵ *Districtul Năsăud. Contribuții documentare...*, p. 345-350. Vezi și telegramele de adeziune trimise lui Mocioni și Măcelariu prin care-i informau despre primirea unanimă a concluziilor de la Miercurea în „Albina”, nr. 27, 9/21 martie 1869.

1868, care amenința pe români cu absorbția totală de către maghiari. În încheiere se preciza că atunci când „vom vedea că nu e periclitată existența națiunii române din Ardeal, atunci iarăși vom fi gata a participa la legislațiune, conform votului separat al deputaților națiunii române din dieta Ardealului, începută la 19 noiembrie 1865”⁵⁶.

În aceste condiții s-au desfășurat alegerile în Districtul Năsăud. Din totalul locuitorilor districtului de 52.688, doar 1200 de persoane îndeplineau censul care le dădea dreptul să voteze.

Alexandru Bohățel, alături de comitele Bethlen Sandor, de căpitanul Szöts și administratorul băilor de la Rodna, Szeles Farkas, au căutat să-i convingă pe alegători să participe la alegeri și să aleagă deputați. Reacția a fost pe măsură. Lui Bohățel i-au fost amintite atitudinea din timpul evenimentelor din 1848, îndeosebi încercarea de supunere față de maghiari a batalionului I din regimentul de la Năsăud; lui Bethlen Sandor i s-a reproșat modul incorect în care a obținut voturile în cercul Reteagului.

Orientarea pasivistă a fost susținută de profesorul Maxim Pop, de asesorul Lica-junior, protopopul Lupșiai, care și-au exprimat încrederea că alegătorii nu se vor lăsa corupți pentru a alege deputați și vor respecta hotărârea de a nu participa la alegeri până nu se vor recunoaște dorințele drepte ale întregii națiuni române din Transilvania. „Să apreciem fapte, nu vorbe goale – se exprima Lica senior – până atunci nu va crede promisiunilor maghiarilor, de s-ar coborî însuși Isus Cristos din ceruri și să stea bun pentru ele”⁵⁷.

Rezultatul alegerilor a consemnat în cercul de jos, alegerea ca deputat a lui Sigismund Pop, cu votul maiorului Szöts; Bohățel l-a susținut din postura lui de regalist. În cercul superior a fost ales Elek Hossu, cu votul dat de Szeles Farkas. Interesantă este atitudinea medicului din Rodna, Barthe, care alături de alți doi maghiari, s-au abținut de la alegeri. Motivația lor se baza pe faptul că cei care au ales nu erau români sau reprezentau interese străine de district.

În acest mod, prin atitudinea adoptată Districtul Năsăud s-a încadrat în orientarea și conduita generală a românilor transilvăneni, pe linia pasivismului. În același timp și aici se fac simțite influențele politicii de dezbinare și spargere a blocului etnic românesc, atât prin funcționari districtuali docili regimului, cât și prin impunerea unor reprezentanți străini, atât de limbă cât și de district. Este nota care va domina viața politică din district în viitor.

Un argument în plus era oferit de concluziile comisiei districtuale din 15 mai 1869, când s-a discutat problema căilor de comunicație. Luând în dezbatere proiectul ministrului Miko, comisia constata că acesta urmărește doar interesul zonelor locuite de maghiari, ocolind celelalte zone ale Transilvaniei. Ministrul

⁵⁶ T. V. Păcățian, *Cartea de Aur*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 71-73; „Concordia”, nr. 17-776, 18/6 aprilie 1869, p. 802; „Federațiunea”, 14/2 aprilie 1869, p. 155-156.

⁵⁷ A.N.D.J.B.N., fond *Virgil Șotropa*, d. 241. Referindu-se la alegerea lui Bethlen Sandor la Reteag „alegătorii strigară că acele voturi nu i le-au dat românii, ci buțile cu vin și vinars și cei 2000 de heringi”. *Ibidem*.

se exprima în numele națiunii, prin care înțelegea națiunea maghiară, și nu în numele țării sau al statului. De aceea, comisia solicita ca de avantajele viitoarelor căi de comunicație să beneficieze, la fel ca și de povara greutăților, și zonele locuite majoritar de români, deci și districtul Năsăud, ca fiind curat românesc.

O altă latură a politicii guvernului maghiar era aceea de a include în cadrul recensământului din 1869 populația românească a Transilvaniei în rândul altor națiuni decât cea română. Lucrările recensământului ofereau posibilitatea autorităților de a conscrie din alte naționalități la națiunea și confesiunea proprie și îngrijorarea era că tocmai românii vor fi mai tare conscriși pentru alții. De aceea vicarul Moisil cerea preoților să-și dea cea mai mare silință pentru corecta conscriere a românilor „pentru a scoate un număr cât mai mare pentru națiune și confesiunile acesteia”⁵⁸.

În apărarea românilor se pronunța și Gavril Man care la 12 decembrie 1869 scria din Dej lui Ioachim Mureșan să adune plenipotențe pentru fruntașii românilor care luau apărarea în cunoscutul caz al tofălnenilor. Au subscris plenipotențe, din cercul Bârgăului, 117; Sângeorz, 107; Monor, 105; Rodna, 92; Năsăud, 107. Scopul acțiunii era de a genera o mișcare generală a românilor, de a angaja toată inteligența în acțiune, sub deviza „acum ori niciodată”⁵⁹.

Un eveniment deosebit pentru românii transilvăneni a fost adunarea generală a ASTREI, care și-a desfășurat lucrările între 8-10 august 1870 la Năsăud. Prilej de a arăta rolul important al districtului în viața românilor transilvăneni, adunarea a primit, la îndemnul căpitanului suprem Alexandru Bohățel, înscrierea ca membri fondatori a celor 44 de comune foste grănicerești cu suma de 5470 florini, cea mai mare sumă intrată pentru asociație de la înființarea ei. Bohățel a salutat în cuvântul său pe frații de același neam și limbă din întreaga monarhie, ale căror preocupări în cadrul asociației urmăreau să contribuie la înaintarea culturii române și a poporului român. În aceeași adunare s-a reiterat mai vechea idee a înființării unei academii de drept pentru români, de care aceștia aveau mare trebuință. Chemarea vicarului Moisil îndemna pe grăniceri să arate că, așa cum înainte aceștia au fost apărătorii românilor, acum trebuiau să devină luminătorii spirituali ai acestora. „Năsăudul să fie cel dintâi loc – spunea vicarul – între locurile și satele române care și-a adus contribuția pe altarul și la pomelnicul națiunii sale”⁶⁰.

Bilanțul primilor ani de după încheierea pactului dualist pentru zona Năsăudului arăta că s-au apărat după putință, interesele generale naționale. În special dezbaterile adunărilor districtuale din această perioadă și de după apariția legii naționalităților din 1868 dovedeau implicarea în apărarea intereselor națiunii române, prin memorii și petiții, îndeosebi pentru apărarea limbii

⁵⁸ A.N.D.J.BN., fond *Emil Precup*, d. 31, f. 213.

⁵⁹ Idem, fond *Ioachim Mureșan*, d. 85, f. 65.

⁶⁰ Idem, fond *Oficiul parohial gr-cat. Tiha Bârgăului*, d. 5.

române. Ba mai mult, s-a transmis tuturor oficiilor unităților administrative din district că le este oprit a scrie în altă limbă decât în cea română.

În petițiile năsăudenilor se arată că legea de naționalitate din 1868 nu corespunde nici cerințelor timpului, nici gândirii sănătoase și spiritului luminat al secolului, fiind retrogradă pentru dezvoltarea popoarelor. Dacă eforturile depuse în această direcție nu au avut efectul scontat, s-a ajuns la situația în care era în pericol să se țină adunări cu reprezentare legală a districtului. Pentru a evita acest fapt s-a acceptat ca verificarea protocoalelor de ședință, scrise și în limba maghiară să fie făcută de către președinte ca funcționar numit de regim și translatorul oficial, ajutat de vice notar. Aceasta deoarece notarul prim și majoritatea membrilor nu știau limba maghiară. Deși nu se situa la nivelul așteptărilor, districtul rămânea un reprezentant de frunte al apărării românilor din Transilvania, împotriva răutăților promovate de guvernul de la Budapesta.

La această implicare a districtului în mișcarea națională un rol important l-au avut contactele permanente și informarea cotidiană despre viața și activitatea politică din Transilvania și imperiu. Un rol important l-a avut în facilitarea acestor legături presa care circula și era cunoscută în district⁶¹.

Evoluția din primii ani ai dualismului, din punctul de vedere al politicilor promovate de Budapesta, urmărea să pregătească terenul pentru viitoarea politică de asimilare a naționalităților nemaghiare și de consolidare a grupului etnic maghiar. Prin legea administrativă din 1870 s-a introdus controlul politic al guvernului asupra administrației locale; în 1872 se reorganizează justiția, cu o reprezentare teritorială în defavoarea românilor. Deși noile reglementări aveau aplicabilitate generală, Districtul Năsăud a reușit să-și mențină câțiva ani structura sa proprie. Însă pătrunderea elementelor noii politici guvernamentale nu a putu fi evitată.

Spiritul național s-a manifestat în continuare, chiar dacă, potrivit mărturiei unui contemporan, existența districtului era mai mult formală⁶².

Alegerile deputaților pentru ciclul electoral 1872-1875 vor prilejui noi manifestări în susținerea cauzei românilor din Transilvania. Însă disensiunile interne, partidele conturate la nivelul grupurilor de interese vor acționa și în plan politic. Ioachim Mureșan acuză funcționarii districtuali că încearcă să țeasă „o pânză de păianjen” cu ajutorul căreia să reducă în regiune simțul național și să predea districtul în grațiile puterii. Metodele erau caracteristice politicianismului promovat de Budapesta, urmărind asigurarea de posturi de conducere pentru funcționarii docili și supuși căpitanului suprem, încadrarea

⁶¹ În anul 1870 Reuniunea de Lectură din Năsăud avea abonamente la ziare românești: Federațiunea, Albina, Gazeta Transilvaniei, Telegraful Român, Trompeta Carpaților, Traianu, Familia, Transilvania, Convorbiri Literare, Ateneul Român, Gura Satului; ziare în limba maghiară: Kolozsváry Közlöny, Magyar Polgár; ziare în limba germană: Siebenbürgische Boten, Neue Freie Presse, Zukunft, Östen, Reform, Geleherten, Anzieger, Kikiriki. (Idem, *fond Reuniunea Română de Lectură din Năsăud*, reg. inv. nr. 1).

⁶² V. Gr. Borgovan, *Amintiri din copilărie (1859-1873)*, Brașov, 1907, p. 167.

funcționarilor în clubul parlamentar aflat la putere, controlul asupra poliției și justiției, demoralizarea și înlăturarea vicarului Grigore Moisil din implicarea în lupta națională. „Pentru a-și menține influența – menționa Ioachim Mureșan – nu se dau duși din comitetul grăniceresc, din comisia administratoare de fonduri, din comisia permanentă districtuală, și nici din subcomisii cu toate că funcționarii de stat, după lege, sunt opriți de la astfel de misiuni și însărcinări”⁶³. Toate acestea presupuneau conservarea pozițiilor dobândite în actul de conducere, influența asupra deciziilor luate în adunările districtuale și cele administrative ale fondurilor grănicerești și interes financiar, favorizat de bogăția proprietăților grănicerești.

Starea de lucruri își avea originea și în influența și atitudinea contrară intereselor românești manifestată din partea străinilor; din cauza lipsei de unitate, influența acestora nu putea fi diminuată. Disputele interne aveau ca rezultat înlăturarea funcționarilor din perioada absolutistă, comportamentul arogant al celor ajunși în funcții de conducere, care se considerau „patricieni” și nu-i mai ascultau pe „plebei”. Concluzia era că „o rivalitate oarecare, însoțită de intrigi a prins rădăcină și se dezvoltă, deși în secret și încet, totuși mereu. Ambele partide își au partizanii lor. La noi e putred mare și tot ce se mai speră e numai miezul”⁶⁴.

Situația reprezenta și o reflectare a tendințelor centrifugale din mișcarea națională a românilor transilvăneni în cele două curente, pasivismul și activismul, care își disputau dreptul de a se impune ca și conduită la nivel național. Privită din punctul de vedere al funcționarilor de stat, colaborarea acestora cu regimul urmărea păstrarea unui minimum de drepturi pentru români; prin natura funcțiilor deținute ei trebuiau să fie implicați inclusiv în viața politică.

Reprezentanții pasivismului, chiar având funcții în stat, susțineau boicotarea activității politice în general și în special, activitatea parlamentară.

Apropierea alegerilor va intensifica contactele între năsăudeni și reprezentanții celor două tendințe din mișcarea națională. Apelul Clubului Național Român din Țara Oltului trimis în district susținea activismul și participarea la alegerea deputaților dietali. Pentru a se stabili tactica de urmat era necesară înființarea unui organ politic național. Activismul era justificat prin apropierea de această orientare a pasiviștilor de la Miercurea din 1869 și de faptul că hotărârile conferinței au avut valabilitate numai pentru ciclul electoral 1869-1872. Solicitând conlucrarea celor din district apelul se încheia cu dorința ca alegătorii să fie duși în disciplină și solidaritate la urne⁶⁵.

Aceiași orientare activistă era cuprinsă și în apelul semnat de mitropolitul Ioan Vancea la 12 iunie 1872, în care se arăta că națiunea română – deoarece s-a hotărât pentru activitate în privința alegerilor – unde se poate, să

⁶³ A.N.D.J.BN., fond Iuliu Moisil, d. 64, f. 44.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ A.N.D.J.BN., fond Protopopiatul ortodox Bistrița, d. 463/1872, f. 1-2.

se aleagă deputat român, iar în cazul în care acest lucru nu ar fi posibil, românii să voteze candidații guvernului. „Guvernul ne asigură că dorințele noastre se vor împlini. Să-l sprijinim, să-l obligăm cu concursul nostru”⁶⁶.

Orientarea activistă va produce clivaje în rândul inteligenței districtului. Nemulțumit de atitudinea în favoarea tacticii activiste manifestată de funcționarii districtuali, Ioachim Mureșan va convoca pentru 28 iunie 1872 o adunare în care să se înființeze Clubul Național Român al Districtului Năsăud.

În opoziție cu aceasta, atitudinea funcționarilor districtuali era exprimată de Florian Porcius. În pregătirea alegerilor Porcius îi scria la 2 iulie 1872 judeului cercual din Sângeorz, cerându-i să fie combătută tendința de a nu participa la alegeri sau de a alege deputați care să nu participe la lucrările dietei.

În sprijinul atitudinii sale Porcius invoca faptul că districtul are, pe lângă interesele naționale, și interese proprii, speciale. Ceea ce puteau face românii în comitate, nu puteau face necondiționat cei din district. Acțiunea în comitate se putea înscrie pe linia pasivismului, deoarece existau și alți factori care puteau să asigure politica activistă. În district în schimb, acești factori lipseau. Comportamentul astfel adoptat va duce la înrăutățirea situației districtului. *„Îndată ce vom arăta o purtare inamică față cu regimul – scria Porcius – rezultatul cel dintâi este – despre care pot da certificat – că districtul nostru se va dizolva. Valea Someșului se va anexa la comitatul Solnocul Interior, Bârgăul la Districtul Bistriței sau la comitatul Dăbâca, de care a ținut înainte și cercul Năsăudului, și atunci – cred eu – că vor dispune solgăbirăii de unguri peste noi”*⁶⁷.

Soluția propusă de Porcius era de a alege deputați harnici, oameni cu influență și de ai regimului. În caz contrar, chiar și tribunalul din Năsăud și Districtul Năsăud vor fi șterse dintre municipiile Transilvaniei. Rămânea în puterea năsăudenilor de a-și înțelege soarta și a lua deciziile cele mai favorabile lor. Se concentrează în aceste considerații ale unuia din cei mai vechi funcționari districtuali toată amărăciunea și disperarea pentru soarta districtului, funcționar care poate fi acuzat de implicare în aparatul administrativ, dar nu și de lipsa de preocupare pentru viitorul năsăudenilor.

Replica orientării pasiviste este dată de declarația din 15 iulie 1872. Subscrisă în numele locuitorilor districtului de un comitet reprezentativ, declarația readuce în discuție atitudinea din ciclul electoral 1869-1872, când s-a adoptat pasivitatea. Ea constată că în acest interval nu s-au satisfăcut dorințele românilor; de aceea năsăudenii cereau însuși monarhului să deschidă cât mai curând calea națiunii române din Transilvania spre realizarea dezideratelor

⁶⁶ Idem, fond *Virgil Șotropa*, d. 241, f. 100.

⁶⁷ Dilema năsăudenilor se concentra în interogația lui Porcius, care se întreba „mai bine fi-va așa, sau mai bine va fi a ne susține starea de acum. Eu cred că dizolvarea districtului nu va fi binevenită națiunii române. Ba, din contră, ne vor imputa că am fost așa de slabi, de am dus lucrul acolo, de am fost dizolvați”. (*Ibidem*, d. 178, f. 65-66).

sale, prin aprobarea desfășurării unui congres general al românilor din Transilvania, în care aceștia să-și arate din nou cerințele lor.

Năsăudenii cereau dreptul de a alege de deputat al lor „un individ român, de culoare națională, cu condiția ca să conlucre din răsputeri pentru convocarea cât mai curând a congresului general al tuturor românilor din Transilvania, de ale cărui concluzii valide apoi va avea de a se ține mai departe”⁶⁸.

Reflectând starea de spirit din rândurile pasiviștilor, corespondența dintre Atanasie Ușieri din Susenii Bârgăului și Ioachim Mureșan acuză atitudinea funcționarilor districtuali. Aceștia îl acuzau pe Ioachim Mureșan de faptul că prin acțiunile sale a căzut în dizgrația regimului actual și este motivat în acțiunile sale doar de dorința de răzbunare, de a strica tot ce e bun și folositor, de a-și urmări interese private și a înlătura din funcție pe Alexandru Bohățel.

Pentru a se apăra, Ioachim Mureșan argumenta prin convingerea sa că la baza acțiunii politice trebuie așezate interesele naționale și nu interesele particulare ale clicii funcționarilor, care are influență atât în afacerile publice, cât și în cele private din district. El invocă numele, onoarea și reputația națională, încheind cu apelul la trecut și onoarea națiunii. „Faceți cum vă va inspira aducerea aminte de străbuni - scria el - și aveți înaintea ochilor salvarea onoarei națiunii române, a celei batjocorite nu numai de străini, dar și de șerpi crescuți în sânul ei”⁶⁹.

În acest climat de tensiune și acuze reciproce între cele două curente s-au desfășurat alegerile la 15 iulie 1872. În cercul electoral al Sângeorzului (de sus) a fost ales deputat Ioachim Mureșan, iar în cercul de jos, Ludovic Cserey. Alegerea unui deputat străin de district a determinat solicitarea de a se alege un deputat român, care să conlucreze din răsputeri pentru convocarea cât mai grabnică a unui congres național al tuturor românilor din Transilvania.

După încheierea alegerilor, într-o atmosferă mai calmă, în ședința districtuală din 20 decembrie 1872 s-a elaborat o nouă petiție în cauza națională. Documentul reamintește demersurile în această problemă, începute la 4 martie 1869, când s-a protestat împotriva legilor pe baza cărora s-a făcut convocarea la dietă, fapt care s-a repetat pentru alegerile din 1872. Urmările articolelor 43 și 44 din anul 1868 au devenit fapte împlinite pentru românii transilvăneni. Articolul de lege 43 era destinat a introduce treptat limba maghiară în toate instituțiile, în școlile și biserica naționalităților nemaghiare, fiind făcut în scopul unei perfecte deznaționalizări. Articolul 44 își are originea în vremurile tulburi din anii 1848-1849; el anulează autonomia Transilvaniei și a fost introdus fără ascultarea și consultarea voinței celei mai mari părți din populația provinciei, exprimată în adunările din comitate, scaune, districte.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 18-19.

⁶⁹ *Idem*, fond *Ioachim Mureșan*, d. 20, f. 184. Pentru disensiunile și partidele din district este elocventă și corespondența dintre Ioan Mărcuși și Florian Porcius, în *Idem*, fond *Virgil Șotropa*, d. 164.

În sprijinul acestor afirmații se amintea că populația română majoritară în Transilvania contribuie cu averea și sângele la suportarea sarcinilor statului, și cu toate acestea, nu are perspectiva dezvoltării proprii. Solicitând înlocuirea legilor amintite cu altele – spre folosul națiunii române – petiția se încheie prin a arăta că, deși nu-și arogă dreptul de a vorbi în numele națiunii române din Transilvania, ea exprimă dezideratele generale ale acesteia. „Totuși, fiind populația curat românească a districtului Năsăud o parte integrantă a acelei – se spune în petiție – apoi fiindcă i s-a luat ocazia națiunii române de a se pronunța ca atare asupra amintitelor articole de lege, de aceea crede totuși reprezentanța districtului că poate să exprime în nume propriu, sentimentele și năzuințele națiunii române”⁷⁰.

Anii ce au urmat au însemnat acumularea unui șir de acțiuni din partea guvernului maghiar care aveau ca scop restrângerea autonomiei districtuale și în final, desființarea sa. În plan politic, în anul 1874 s-a introdus limba maghiară ca limbă oficială în toate instituțiile districtului. Atitudinea față de această măsură nu era cea așteptată de la o zonă locuită covârșitor de români; mai degrabă domneau indiferența, neimplicarea. Nu s-a mai convocat nici o adunare districtuală iar oamenii cu influență se retrăgeau din primul plan al vieții politice; funcționarii de la tribunal și municipiu nu se implicau, deoarece intrau în conflict cu regimul. Unirea și depășirea dezbinărilor, a antipatiilor personale era necesară mai mult ca oricând, însă speranța era în popor care „era tare indignat și înverșunat, auzind că acum au să se lucreze și facă toate pe ungurește; de la popor se speră mai mult decât de la inteligență”⁷¹.

În acest climat de nesiguranță s-au desfășurat pregătirile alegerilor de deputați pentru anul 1875. Ședința districtuală din 25 februarie 1875 a elaborat o petiție în care erau exprimate doleanțele populației districtului, în special în privința desconsiderării națiunii române și a limbii acesteia.

În petiție se reia critica dietei de încoronare de la Pesta, care a votat articolele de lege 43 și 44. Cu privire la articolul 43 se arăta că acesta lipsește națiunile nemaghiare și, în special națiunea română de individualitatea sa națională și politică, de drepturile naționale. Cu privire la limba română, se arăta că aceasta este exclusă de la utilizare în instituțiile politice și judecătorești, instituții municipale, introducându-se în schimb limba maghiară în administrație și justiție, școală și biserică, ca principal mijloc de deznăționalizare.

Articolul 44 lipsește Transilvania de independența și autonomia seculară care a avut-o și s-a făcut fără întrebarea națiunii române.

În continuare petiția arată că s-au făcut schimbări importante și în tactica alegerilor, începând cu ciclul electoral 1869-1872. Convocarea pentru alegerea deputaților dietali nu s-a mai făcut prin organul administrativ al Transilvaniei, guvernul – de altfel desființat în același an – ci, direct la municipiu.

⁷⁰ Idem, *fond Administrația fondurilor grănicerești...*, d. 3/1772-1889, f. 145.

⁷¹ „Federațiunea”, nr. 9-813, 12 febr/31 ian. 1874, p. 342.

Toate transformările arătate induc opinia că pe zi ce trece sunt aduse legi contrare națiunii române. Ultima lege – articolul XXXIII/1874 privind alegerea deputaților – stabilea un cens cu mult mai ridicat în Transilvania față de Ungaria, ceea ce era, în opinia autorilor petiției o dovadă că însăși legislația nu este perfectă, că recunoaște diferențele dintre Ungaria și Transilvania, și implicit faptul că uniunea nu este perfectă. Legile privitoare la administrație au înmulțit datoriile către stat, fapt ce îngreunează soarta plătitorilor de dări.

La sfârșit este reluată teza dreptului districtului de a prezenta doleanțele sale, expuse în petiție ca fiind ale întregii națiuni române din Transilvania. „Considerând că suferințele românilor îl apasă și pe el – se arată în petiție – cu atât mai vârtos cugetă a fi competent a arăta și descrie durerile înaintea tronului și monarhiei”⁷².

Rescriptul din 29 mai 1875 convoca alegerea deputaților pentru dieta care urma să-și deschidă lucrările la 29 august același an.

Atitudinea față de alegeri a determinat punerea în mișcare a spiritelor în district. Prevederile legii electorale creau premise și aici – într-un teritoriu locuit exclusiv de români – pentru alegerea deputaților maghiari, ca Bethlen Sandor sau Ludovic Cserey.

Dilema alegătorilor din district era aceea că nu puteau nici să absenteze cu totul de la alegeri, deoarece le interzicea aceasta paragraful 96 al noii legi electorale; deci, împotriva voinței lor, trebuia să trimită pe cineva la dietă⁷³.

Desfășurarea alegerilor a fost influențată de concluziile Conferinței Naționale de la Sibiu din 23 mai 1875, care a decretat pasivitatea față de alegeri. Totuși, au fost aleși deputați, pentru cercul Sângeorzului, Senest Földvary, iar pentru cercul Năsăud, Ludovic Cserey⁷⁴.

Datorită faptului că Ludovic Cserey a renunțat la mandat în decembrie 1875 s-au organizat noi alegeri pentru cercul Năsăudului. Partida Senneyei-Lonyai, aflată în opoziție în parlamentul maghiar transmitea, prin intermediul năsăudeanului Ioan Ciocan, considerațiile privind strategia de urmat în alegeri. Potrivit acestora, pentru românii ardeleni nu ar fi altă politică mai practică decât pasivitatea. Însă pasivitatea adevărată nu consta în abținerea alegătorilor de la exersarea dreptului electoral de a alege, deoarece prin această atitudine s-ar ajunge la situația ca în cercuri electorale cu majoritate românească, să nu fie aleși reprezentanți pentru dietă. De aceea recomandarea pentru năsăudeni era aceea că, dacă trebuie să fie reprezentat cercul printr-un maghiar, din două rele, să fie ales răul cel mai mic. Acesta însemnând, în concepția opoziției maghiare, promisiunea ca românii să poată beneficia de sprijinul necesar, în cazul accederii la putere. Chiar și în cazul când ar rămâne în opoziție, reprezentarea

⁷² A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești*..., d. 3/1772-1889, f. 151.

⁷³ Corespondența dintre deputatul Sigismund Pop, fost căpitan suprem al Districtului Chioar și Florian Porcius este relevantă. În această notă se înscriu scrisorile primite de Porcius la 9 aprilie, 28 mai, 14 iunie. (Idem, fond *Virgil Șotropa*, d. 177, f. 44; 46-47; 50-51).

⁷⁴ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 90, 5 ian/24 dec. 187/1876.

în parlament a intereselor districtului ar fi mai onorabilă, decât aceia a partidei liberale a lui Tisza „care nu permite exprimarea părerilor nici în clubul electoral și, cu atât mai puțin, în dietă”⁷⁵.

O ultimă manifestare a opoziție năsăudenilor în perioada analizată a reprezentat-o protestul adresat împăratului la 25 septembrie 1875, „față de apăsările și desconsiderarea națiunii române în folosirea limbii sale”⁷⁶.

Evenimentele anului 1876 au dus la suprimarea existenței Districtului Năsăud. Prin legea de organizare administrativă nr. XXXIII/1876 s-a creat *Comitatul Împreună Bistrița-Năsăud*. Acestuia i-a fost încorporat și teritoriul fostului District al Năsăudului, care înceta să mai existe ca entitate administrativă⁷⁷.

Concluzii

Sintetizând, putem arăta că se desprind câteva trăsături caracteristice ale implicării năsăudenilor în mișcarea națională a românilor transilvăneni pentru perioada de existență a Districtului Năsăud.

În primul rând se desprinde caracteristica generală că districtul s-a implicat atât la nivel general, în problemele mari ale națiunii, cât și urmărind interesele proprii care, de multe ori aveau trăsături specifice și căi aparte de soluționare; rămâne totuși ca trăsătură generală înscrierea în liniile generale ale mișcării naționale a românilor din Transilvania.

Implicarea s-a realizat în două etape distincte, subliniate și în lucrările generale ale temei; perioada de până la 1867 și cea următoare încheierii pactului dualist, în care accentul principal se va pune pe nerecunoașterea acestuia, redobândirea autonomiei Transilvaniei și recunoașterea legislației Dietei de la Sibiu din 1863-1864⁷⁸.

Atitudinea năsăudenilor evoluează în funcție de evenimentele din monarhie, de la lupta pentru recunoașterea națiunii române la principiul de naționalitate, opus principiului națiunii politice promovat de Budapesta după 1867.

În implicarea lor, reprezentanții districtului vor aduce argumentul majorității românești a populației și, implicit a superiorității numerice, cât și

⁷⁵ Tabăra lui Sennyei aveau sprijinul influentului baron Appony care „promitea că va face ceva pentru români”. Cât de mult s-au înșelat românii în privința acestuia! (A.N.D.J.BN., fond *Virgil Șotropa*, d. 178). În același sens scria și Sigismund Pop lui Florian Porcius la 31 decembrie 1875, arătând că „se înțelege de sine, cum că în loc de un român, năsăudenii vor alege pe cutare maghiar”. (*Ibidem*, d. 177, f. 52-53). Pentru dinamica politică din Transilvania, vezi și Stelian Mândruț, *Dinamica electoral-politică în Transilvania între anii 1867-1910*, în „A.I.I.C.”, XLII, 2003, p. 313-325; Idem, *Partidele politice maghiare în viața politică a Transilvaniei (1869-1919)*, în *Ibidem*, XLI, 2002, p. 145-171.

⁷⁶ Idem, fond *Administrația fondurilor grănicerești*...d. 31772/1889, f. 145-153.

⁷⁷ *Legea XXXIII/1876*, în „Törvények Gyűjteménye, 1876, p. 456-457; Anton Dörner, *Administrația Transilvaniei în perioada anilor 1867-1876*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca, XL, 2001, p. 116-117.

⁷⁸ Consecințele instaurării dualismului în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, p. 749-774; Liviu Maior, *op. cit.*, p. 45-62.

tradiția zonei în cultivarea spiritului de autonomie și autoguvernare; în această direcție, ei vor prelua în anumite momente rolul conducător pentru românii din Transilvania, impunându-se prin realizările locale.

Dacă în plan doctrinar năsăudenii și-au însușit principiile generale, în planul evoluției practice se constată o individualizare, exemplificată prin menținerea rolului important al vicarului și a funcționarilor districtuali; spre sfârșitul perioadei, cantonându-se permanent într-un exclusivism local, atitudinea lor se va schimba, prin pătrunderea și aici a elementelor specifice parlamentarismului maghiar: partidele politice, parlamentarismul și grupurile de interese din jurul acestora. Poate mai pregnant decât în alte zone se verifică aici afirmația potrivit căreia structurile elitare au fost dominate de categoriile intelectuale, de ierarhii bisericești și de o parte a funcționarilor publici. Din aceste motive, în mare măsură procesul de instituționalizare a politicului a depins de factorul cultural și elitele bisericești⁷⁹.

Cu atât mai mult acest proces a avut aceste trăsături în Districtul Năsăud, unde toți acești factori erau mai bine ancorați în realitățile cotidiene. Procesul era sprijinit de calitatea actului de învățământ și gradul mai mare de instrucție al intelectualilor laici și a preoților. Acestea toate vor fi părți componente ale întregului reprezentat de mișcarea națională a zonei, din care noi am analizat doar implicarea la nivelul politicului.

Rămâne însă ca un aspect pozitiv implicarea la acest nivel, fapt subliniat și de urmările lichidării districtului. Prin mutarea instituțiilor specifice: tribunal, perceptoratul de dare și spargerea blocului etnic compact românesc, regimul a determinat reacția locuitorilor, concretizată într-o nouă etapă de luptă; de aici înainte, vor păși în alt mod la luptă „*vor considera lupta pentru viață*”⁸⁰. Viață care însemna apartenența la națiunea română, dreptul de a utiliza limba română și instituții specifice, trăsături ce nu vor putea fi șterse de vremelnicii stăpânitori din afară și care vor contura și mai puternic *mentalitatea specific grănicerească*.

La contribution du district Năsăud au mouvement national roumain de Transylvanie (1861-1867)

- Résumé -

Le début de l'époque liberale a signifié aussi la constitution d'une entité administrative, économique, politique et culturelle différente, le district de Năsăud.

Contouré dans le cadre géographique de ce était le régiment de la frontière de Năsăud, le district va s'impliquer largement dans l'activité politique des Roumains de Transylvanie.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 771.

⁸⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 81, 29/17 oct. 1876.

Le rôle important du district est défini par la participation des personnalités représentatifs de Năsăud à tous les moments importants des mouvements pour les droits politiques des Roumains de Transylvanie.

Au cours de son existence, le district de Năsăud a représenté un repère et un espoir pour l'accomplissement des idéals nationaux roumains.

De cette manière, le département va marquer l'évolution ultérieure de la population de cette zone aussi que l'activité politique des Roumains de Transylvanie où ce district a apporté sa contribution définitoire.

L'étude présente les moments importants, les modalités et les conséquences de l'attitude, dans le domaine politique, de la frontière militaire pendant l'intervalle 1861-1876.

ACUZAȚII ȘI ACUZAȚI ÎN CONTEXTUL CRIZEI PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN ANII 1910-1912

Lucian PETRAȘ

Discordia declanșată în interiorul Partidului Național Român, între anii 1910-1912, a determinat o confruntare de idei pe tema necesității reorganizării politice a partidului, dar și o serie de atacuri neprincipiale la adresa unor persoane aparținând celor două grupări implicate în conflict. Odată cu începutul anului 1911, la Arad, va avea loc funcționarea concomitentă a două publicații românești, „Tribuna” și „Românul”. Este perioada în care se remarcă o dispută politică și jurnalistică intensă, în centrul căreia se vor afla, în principal, angajații comitetelor de redacție, precum și acei lideri politici care, prin conjunctura evenimentelor, s-au coagulat în jurul acestor ziare arădene românești și au militat prin articolele publicate pentru impunerea propriilor viziuni și puncte de vedere.

Cel mai important dintre aceștia, din perspectiva talentului și a valorii stilistice, era Octavian Goga. El s-a remarcat printr-o combativitate deosebită, ascuțișul condeiului său conferind fracțiunii tribuniștilor, o forță deosebită în confruntarea cu tabăra adversă. Nu întâmplător, în primăvara anului 1911, Alexandru Vaida Voevod caută să soluționeze criza prin dislocarea din tabăra adversă a personalităților cu cel mai mare talent publicistic. În corespondența cu Valeriu Braniște, Vaida îi dezvăluie acest plan afirmând: *„Până ce nu-i dezlipim pe Goga și pe Lupaș de la <<Tribuna>> orice muncă e zadarnică... În momentul în care aceștia întorc spatele <<Tribunei>>, criza s-a terminat prin supunerea absolută a lui Oncu și Ciorogariu”*¹. Pe această direcție tactică se înscrie și conținutul broșurii lui Vaida „Mangra, Tisa și Tribuna”, unde vinovați pentru dezorganizarea partidului și ruperea solidarității naționale fiind considerați, cu precădere, N. Oncu și R. Ciorogariu, în subordinea cărora se aflau executanții, S. Bocu, I. Montani, I. Scheopul. Accentele critice ale cărții s-au răsfrânt mai ales asupra acestor persoane, în timp ce Goga este rar menționat în cuprinsul tipăriturii. Abia în finalul acesteia, Vaida adresează o scrisoare deschisă către O. Goga, unde caută să-l sensibilizeze pe poet. Vaida recunoaște și apreciază *„genialitatea”* și *„renumele de poet”* al lui Goga, amintindu-i faptul că *„comitetul partidului național a făcut tot ce i-a stat în putere spre”* a-i *„ușura validitatea în viața*

¹ Gheorghe Iancu, Valeriu Braniște. *Corespondență 1911-1918*, vol. IV, Cluj-Napoca, 2001, p. 36.

politică”². Goga este perceput ca și un personaj cheie a cărui dezertare ar permite reinstaurarea normalității în sânul partidului național: „Nu se poate să nu-ți dai seama, că tu ești puterea lor. Nu se poate să nu vezi că dacă tu ai retrage ajutorul tău <<Tribunei>>, ea nu ar mai putea face guvernului maghiar serviciul neprețuit pe care îl face prin revolta ei contra disciplinei de partid”³. Ca urmare, Vaida îi propune ieșirea din fracțiunea tribunistă și revenirea în comitetul de conducere al partidului: „Din dragoste curată față de tine, față de numele tău de poet și față de viitorul poporului te conjur, leapădă-te de tovarășia nevrednică de tine”⁴.

Inițiativa lui Vaida nu are rezultatul scontat, Goga răspunzând acestei oferte în „Scrisoarea deschisă către domnul Alexandru Vaida”: „...nu pot fi mutat așa de la o casă la alta din bun senin...Eu nu pot admite că am fost atât de orb, ca să cad într-o bandă de hoți. Vreau să-i prind mai întâi cu ocaua mică. Arată-mi deci infamia să pot înjura și eu. Până atunci însă, fără supărare nu pot arunca cu pietre în casa unde am fost oaspete primit cu brațele deschise”⁵. Ca urmare a refuzului de a-i abandona pe tribuniști, gruparea adversă va declanșa o campanie de denigrare la adresa lui Goga. Sunt puse sub semnul întrebării abilitățile sale de om politic, valoarea operei literare, iar, într-un final, i se aplică stigmatul trădării de neam ca urmare a unor presupuse legături, neautorizate de către conducerea partidului național, cu cercuri politice guvernamentale maghiare.

Generația „oțeliților” avea în rândurile ei personalități cu preocupări literare, motiv pentru care coloanele ziarului „Românul” încep să găzduiască articole în cuprinsul cărora se minimalizează rolul scriitorilor în politică. Criticii „oțeliților” susțineau deosebirea existentă între literatură și politică, talentul și cultura literară sunt considerate a fi insuficiente pentru îndrumarea politică a unui neam. Ca urmare, așa cum oamenii politici nu au pretenția să poată scrie poezii, nuvele, studii istorice și pedagogice, tot așa tinerii scriitori ar trebui să nu-și manifeste preocupări în politică⁶. Cultura și politica sunt percepute în mod diferit, chiar dacă ambele domenii au impact asupra evoluției societății. Fără să se conteste rolul culturii în transformarea umanității, acțiunea culturii este percepută ca o acțiune ce poate avea rezultate abia în viitor. Scrisul persoanei preocupată de literatură este o forță care lucrează latent, ideea lansată de literatură are nevoie de ani pentru a se propaga în conștiința maselor, pentru ca, în final, tot omul politic este cel care vine și o transpune în practică. De aceea, literatura este văzută ca un domeniu legat de ziua de mâine. Bărbatul politic este omul necesităților prezentului, este personajul realist și practic, în timp ce scriitorul este un ideolog, un visător⁷. Aceste puncte de vedere sugerau inoportunitatea prezenței scriitorilor în politică și cu atât mai mult în disputele

² Alexandru Vaida-Voevod, Mangra, Tisza și Tribuna. Un mănunchiu de dovezi adunate din „Tribuna”, Brașov, 1911, p. 123.

³ *Ibidem*, p. 122.

⁴ *Ibidem*, p. 125.

⁵ „Tribuna”, nr. 126, 10/23 iunie 1911, p. 1-3.

⁶ „Românul”, nr. 164, 28 iulie/10 august 1911, p. 2.

⁷ „Românul”, nr. 2, 3/16 ianuarie 1919, p. 1.

manifestate în sânul mișcării naționale din acel moment. Goga reacționează, catalogând aceste opinii drept prejudecăți regăsite la unii lideri politici aflați în contact cu oamenii de litere⁸.

În momentul instalării discordiei între cele două grupări politice românești, Octavian Goga era unul din liderii politici cei mai reprezentativi, aparținând noii generații de activiști ai partidului. A fost candidatul Partidului Național Român la alegerile parlamentare din anul 1910, devenise membru al comitetului central, impunându-se printre cadrele de bază ale partidului. Totuși, adversarii au căutat să-i minimalizeze calitatea de om politic. I se impută lipsa unei culturi politice care să-i permită familiarizarea teoretică cu rolul și scopul partidelor politice, cu funcționarea internă a acestora, precum și cu deosebirile de factură doctrinară ce pot diferenția un partid politic de altul. Reproșurile se referă și la practica vieții politice, experiența acumulată de Goga în acest domeniu fiind deficitară. Aceste opinii sunt firești la criticii săi, de vreme ce nu a avut posibilitatea să-și dovedească abilitatea politică în cadrul congregațiilor comitatense sau în cadrul luptelor purtate de la tribuna parlamentului. Date fiind aceste considerente, redactorii „Românului” își arată surprinderea față de prezența și implicarea lui Goga în disputele politice ale momentului: *„De unde până unde acest om cu aere de îndrumător în marile probleme ale neamului”* de *„îndrumător al tuturor conducătorilor întreg neamului românesc? – Cum? Ajuns-au la noi ignoranții să dea lecții celor pricepuți? Orbii să dea celor văzători vedere? Foiletoniștii să ne dea direcții politice?”*⁹.

Subiectivismul părerilor exprimate în paginile „Românului” sugera până aici imaginea unui Goga diletant, insuficient calificat și pregătit pentru o carieră politică. Judecarea sa continuă prin abordarea unei sfere de activitate în care Goga practic excela și anume domeniul liric-literar. Este pusă în discuție și evaluată literar poezia „Oltul”. Publicată inițial în revista „Luceafărul” din 1904, poezia, răscolitoare prin mesajul patriotic, s-a impus în percepția contemporanilor ca o chemare la luptă pentru redesteptarea națională. Metaforic, Oltul semnifică ființa națională, biografia râului contopindu-se cu istoria suferinței naționale, cu istoria poporului român¹⁰.

Analiza literară a poeziei este făcută în „Românul” sub semnătura lui Aurel C. Popovici. El face abstracție de simbolistica versurilor și minimalizează valoarea literară a „Oltului”, perceput doar ca o poezie de jale, cu rime bune, scrisă într-o limbă populară îngrijită, calități ce se regăsesc însă și în poeziile altor autori români. Sunt puse în discuție versuri ale penultimei strofe:

*„Ca unda ta strivită, gemem
Și noi, tovarășii tăi buni,
Dar de ne-am prăpădi cu toții,
Tu, Oltule, să ne răzbuni!”*

⁸ „Tribuna”, nr. 112, 24 mai/6 iunie 1911, p. 1.

⁹ „Românul”, nr. 274, 15/28 decembrie 1911, p. 1-2.

¹⁰ Constantin Parfene, *Limba și literatura română*, București, 1989, p. 173-175.

În accepțiunea lui Popovici, autorul nu este o persoană demnă de a juca rolul de îndrumător național, nefiind în măsură să imprime poporului idealuri înălțătoare cum ar fi credința poporului în puterea lui de viață, în mărirea lui în viitor, în steaua lui pe această lume, în nemurirea lui¹¹. Prin prisma acestor versuri, Goga este văzut ca un pesimist, ca un personaj demoralizator, ce caută să frângă puterea de rezistență a poporului și care dorește apropierea morții propriiei națiuni. Răzbunarea Oltului este interpretată ca semn al lașității, poetul lăsând în seama naturii răzbunarea unui popor.

Ultimele patru versuri ale poeziei au parte de același gen de analiză peiorativă:

*„Țărâna trupurilor noastre
S-o scrumi de unde ne-ngropară
Și să-ți aduni apele toate-
Să ne mutăm în altă țară!”*

Prin aceste versuri Goga face, în opinia lui Popovici, testamentul neamului românesc, lăsând Oltului dispoziții *„pentru îngroparea întreg neamului românesc sub coroana Sf. Ștefan”*¹², în timp ce mutarea în altă țară nu sugerează altceva decât evocarea poetică a unui neam de emigranți, de nomazi, de *„vândrălași”*¹³. Poetul este considerat doar un demagog, un meșter al cuvintelor fără dragoste și credință față de semenii săi: *„căci una este a lumina pe cineva și alta este a-l pârlî, a-l frige... A lumina mintea și a încălzi sufletul unui popor, e o faptă națională pentru că pornește din înțelepciune, din dragoste și credință pentru neamul tău. Dar a-i arde ochii minții și ai pustii sufletul este o faptă de demagog sau inconștient sau criminal: în orice caz de demagog”*¹⁴. Atacul final este dat la începutul anului 1912, când Alexandru Vaida-Voevod îl acuză public pe Goga de trădare. În articolul intitulat *„Câteva din numeroasele „licențe poetice” comise de domnul Goga în activitatea sa politică”*, Vaida îi impută contacte neautorizate cu un reprezentant al cercurilor guvernamentale ungare, cu ocazia cărora Goga face declarații privitoare la neînțelegerile existente în interiorul comitetului național, oferindu-i omului politic maghiar chiar și colaborarea la alegerile parlamentare în unul din cercurile electorale cu majoritate etnică românească: *„nici domnul Goga, nici alt membru al partidului național român – afirma Al. Vaida-Voevod – nu are dreptul să-și permită „licența poetică” de a merge la cutare ori cutare bărbat de stat maghiar spre a-și oferi serviciile sale... în contra comitetului partidului național român”*¹⁵. Elementele acestei acuzații de trădare s-au adunat treptat. În vara anului 1910, Vaida și Iuliu Maniu au o întrevedere cu fostul ministru de interne József Kristóffy. Cu prilejul discuțiilor purtate în jurul temei alegerilor parlamentare, Kristóffy le mărturisește celor doi de audiența acordată de curând lui Octavian Goga, de la care aflase de nemulțumirile manifestate de

¹¹ „Românul”, nr. 280, 22 decembrie 1911/4 ianuarie 1912, p. 1.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Românul”, nr. 274, 15/28 decembrie 1911, p. 2.

¹⁵ „Românul”, nr. 282, 24 decembrie 1911/6 ianuarie 1912, p. 1-2.

generația tânără față de conducerea partidului. În cursul anului 1911, în condițiile acutizării conflictului¹⁶, din cadrul mișcării naționale și al transformării lui Goga în principalul purtător de cuvânt al tribuniștilor, Alexandru Vaida-Voevod începe investigațiile pornind de la această informație inițială. Cercetările sale sunt finalizate prin adunarea unor dovezi care păreau să probeze vinovăția lui Goga. Fostul parlamentar, slovacul Milan Hodza, îi dezvăluie lui Vaida că într-o discuție purtată cu Kristóffy, acesta amintise de întrevvederea avută cu Goga. Avocatul Árpád Szokolczai, un apropiat al lui Kristóffy, aduce și el confirmări în acest sens¹⁷.

După adunarea acestor declarații, Vaida publică articolul cu învinuiri în „Românul”, pe care Goga le respinge, declarând că nu îl cunoaște și nu l-a vizitat pe respectivul om politic. Pentru stabilirea adevărului se constituie un juriu avându-l ca și președinte pe Andrei Bârsanu; Lucian Borgia și Octavian Tăslăuan sunt membrii din partea lui Octavian Goga, iar August Venter și Nicolae Vecerdeia îl reprezentau pe Alexandru Vaida. În cursul derulării acestei anchete particulare, aflându-se în fața lui Goga și a martorilor, Kristóffy constată că are în față o altă persoană decât cea care se prezentase la el în vara anului 1910 sub numele de Octavian Goga¹⁸. După ce Kristóffy își reconsideră declarația inițială, se produce o tranșare a opiniilor între membrii juriului. Tăslăuan și Borgia solicită juriului să declare nevinovăția lui Goga, în vreme ce reprezentanții lui Vaida invocă circumstanțe subiective care nu permit tragerea unei astfel de concluzii. Drept urmare, juriul își suspendă activitatea. A fost necesară intervenția conciliatoare a lui Constantin Stere pentru a se pune capăt acestui incident. Concluziile formulate de Stere, asupra cărora Vaida și Goga și-au dat acordul, sunt următoarele: Octavian Goga și Alexandru Vaida sunt victimele unui concurs de împrejurări; O. Goga este nevinovat, el nu a fost la Kristóffy; Al. Vaida și-a formulat acuzațiile într-un moment în care avea convingerea că deține dovezi autentice, dar acum trebuie să renunțe la aceste acuzații; O. Goga trebuie să recunoască buna credință a lui Al. Vaida¹⁹. Printre cei mai atacați conducători ai tribuniștilor se numără Roman Ciorogariu. Adversarii săi văd în el unul din principalii responsabili ai neînțelegerilor existente în interiorul conducerii Partidul Național Român. A fost perceput ca fiind personajul din umbră care orchestrează discordia survenită între liderii partidului. „Am acuzat și acuz – spunea Vasile Goldiș – pe părintele protosinzel Roman Ciorogariu că intenționat a spart partidul național român..., ceea ce după a mea convingere, este cea mai scârboasă trădare de neam”²⁰. Trădarea lui Ciorogariu s-a produs prin complicitatea cu Vasile Mangra, cel care, cu prilejul alegerilor parlamentare din 1910, dezertase în tabăra Partidului Național al Muncii. Voci

¹⁶ „Românul”, nr. 13, 17/30 ianuarie 1912, p. 1-3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ „Românul”, nr. 24, 29 ianuarie/11 februarie 1912, p. 1-4; „Tribuna”, nr. 10, 13/26 ianuarie 1912, p. 1-2.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ „Românul”, nr. 252, 17/30 noiembrie 1911, p. 4.

din comitetul central al partidului spuneau că „Tribuna” devenise un ziar controlat de forțele potrivnice neamului românesc, deoarece Roman Ciorogariu, unul din proprietarii publicației, era afiliat prin Vasile Mangra cercurilor politice guvernamentale. Motivația acestei afiliere putea fi „pretinsul apetit de episcopie” al lui Roman Ciorogariu – despre care amintește Alexandru Vaida Voievod – perspectivă ce putea fi materializată cu sprijinul unor personalități politice maghiare: „*există promisiunea contelui Tisza...că vor spori episcopiile noastre, căci greco-orientalii ar avea mare trebuință de încă trei episcopii*”²¹. Vaida îl considera pe Ciorogariu responsabil pentru negocierile desfășurate cu ocazia alegerii succesorului lui Nicolae Popea în scaunul episcopal de Caransebeș. Fără să nege existența discuțiilor pe tema succesiunii sale în funcția de episcop, Ciorogariu declară că acestea au avut loc fără acordul său, deoarece principalul personaj implicat în această chestiune, Vasile Goldiș, a acționat fără a avea aprobarea sa²².

Unele „păcate” de care Ciorogariu este făcut vinovat, datează de la începutul secolului al XX-lea, când eventuala revitalizare a P.N.R., ca urmare a impunerii neoactivismului parlamentar, devenea o perspectivă nedorită de anumite forțe politice maghiare. În acest context, Ciorogariu ar fi căutat să zădărnicească încercarea revenirii deputaților naționaliști români în parlamentul de la Pesta. Astfel, în 1904, cu prilejul alegerilor parțiale de la Nădlac, noii activiști intenționau să folosească momentul alegerii, prin candidatura lui Ioan Suci, pentru a face propagandă curentului activist. Dar Ciorogariu și Mangra erau, după spusele criticilor, interesați în susținerea candidaturii guvernamentalei Hász Sándor. Acest candidat guvernamental îl avea ca și om de încredere în comisia electorală pe directorul băncii „Nădlăcana”, Aurel Petrovici, unul din apropiații tribuniștilor²³.

Episodul Nădlac a fost, de fapt, o manifestare a anacronismelor create de îndelungata perioadă de pasivism. Tactica pasivistă devenise treptat mai mult un concept politic teoretic, decât o realitate practică. Persuasiunile partidelor maghiare, care aveau candidați în zonele cu populație majoritar românească, îi determinau adeseori pe români să participe la vot. Lansarea candidaturii lui Ioan Suci a fost decisă târziu, la 28 februarie, alegerile propriu-zise urmând să se desfășoare în data de 5 martie 1904²⁴. Suci nu a reușit, de fapt, să-și depună candidatura în mod oficial, datorită depășirii termenului legal prevăzut pentru această procedură. Celelalte partide, liberal și kossuthist, erau deja angrenate în campania electorală. Aurel Petrovici acționa ca agent electoral guvernamental, într-un moment în care nu exista perspectiva unui candidat român. După anunțarea candidaturii lui Ioan Suci, are loc o

²¹ Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 69.

²² Roman Ciorogariu, *Spre prăpastie*, Arad, 1911, p. 19-21; „Tribuna”, nr. 229, 1 noiembrie 1911, p. 3-4.

²³ „Românul”, nr. 281, 23 decembrie 1911/5 ianuarie 1912, p. 2; nr. 256, 23 noiembrie/6 decembrie 1911, p. 2.

²⁴ Ioan Tomole, *Românii din Crișana, Sălaj și Sătmăr în luptele național-electorale de la începutul secolului al XX-lea*, Baia Mare, 1999, p. 10.

coagulare a forțelor politice românești din comitat în susținerea reprezentantului național, de asemenea ziarul „Tribuna” a promovat o campanie de presă incisivă în favoarea lui Ioan Suci.

În 5 aprilie 1910 are loc la Sibiu Conferința electorală a P.N.R., convocată cu scopul precizării atitudinii față de alegerile parlamentare și stabilirii măsurilor organizatorice legate de confruntarea electorală. Cu acest prilej a fost stabilită lista provizorie a candidaților naționali. În cercul Boroșineu a fost propus Sever Bocu, dar candidatura sa întâmpină rezistența unor membrii ai comitetului central și, într-un final, la Boroșineu, este înregistrată candidatura lui Vasile Lucaciu. Ciorogariu este făcut vinovat pentru presiunile menite să impună candidatura lui Sever Bocu, fapt ce a generat neînțelegeri în preajma alegerilor. Aceste disensiuni, spun adversarii tribuniștilor, au constituit un preludiv al sciziunii produse la sfârșitul anului: *„Lucrarea s-a început cu forțarea candidaturii domnului Bocu prin părintele protosinel... Conducătorul din umbră al acestei acțiuni de distrugere a partidului național, părintele Ciorogariu... a amenințat pe domnii Vaida, Vlad și Bontescu că-i vor duce în „lipideu” acasă dacă vor cuteza să intre cu candidații lor pe teritoriul comitatului Arad”*²⁵.

Dincolo de conținutul dur al acestor afirmații, momentul reflecta frământările produse în interiorul partidului cu ocazia alegerilor parlamentare. Pentru o parte a elitei politice arădene, care ani de-a rândul și-a adus aportul principal la sensibilizarea și angrenarea electoratului românesc în acțiuni cu caracter național, era firesc să-și impună candidații în cuprinsul propriului comitat. Imixtiunile unor membrii din conducerea partidului în favoarea schimbării listei de candidați au generat în mod natural reacția unor lideri arădeni, cum a fost cazul lui Ciorogariu, mai ales că Boroșineul era un cerc valoros. Din cei 2153 de alegători, 1696 erau români și 457 unguri, majoritatea românească de 1239²⁶ de voturi putând asigura teoretic o victorie facilă pentru un candidat român.

Culpa principală adusă lui Ciorogariu, și anume „alianța” secretă cu Vasile Mangra, a fost un subiect amplu dezbătut. Relațiile de prietenie și colaborare dintre cei doi erau o realitate bine cunoscută înainte de alegerile parlamentare din 1910. După dezertarea lui Mangra, „Tribuna” se aliniaza curentului de opinie care condamnă afilierea vicarului la partidul guvernamental, criticând deschis fapta săvârșită de acesta. Criticii tribuniștilor consideră, însă, că această condamnare publică a fost doar una de fațadă, în realitate „Tribuna” și Ciorogariu, afiliați scopurilor lui Mangra, doresc distrugerea partidului: *„Pe față <<Tribuna>> n-a îndrăznit să aprobe și să propage politica lui Mangra ... patronii <<Tribunei>> au dat voie poetului Goga să condamne cu asprimea cuvenită politica trădătoare a vicarului Mangra și rolul de zgustător al domnilor Brote și Slavici... Dacă vicarul Mangra nu putea fi apărat pe față, trebuiau combătuți și discreditați cel puțin adversarii lui, membrii comitetului național”*²⁷.

²⁵ „Românul”, nr. 252, 17/30 noiembrie 1911, p. 4.

²⁶ „Tribuna”, nr. 166, 6/19 august 1910, p. 1.

²⁷ *Ibidem*.

Curând după ce neînțelegerile din cadrul partidului național au devenit un fapt general cunoscut, Ciorogariu a încercat să se dezică de Mangra și faptele sale, susținând că a întrerupt legăturile personale și politice cu acesta. Singurele contacte pe care le mai avea cu Mangra erau cele de factură profesională, cei doi întâlnindu-se uneori în cadrul reuniunilor cu caracter bisericesc. În preajma alegerilor din anul 1910, Mangra sosește la Arad și își anunță colegii de partid despre intenția de a candida la Ceica pe lista guvernamentală. Reacția celor înștiințați a fost de a respinge acest demers. Între Ciorogariu și Mangra au loc discuții contradictorii aprinse, fără să se ajungă la vreun consens: „*Atunci am încheiat pertractările cu cuvintele: „Tu ești mort din clipa candidării – la care îmi răspunse părintele Mangra: Mor căci iarăși înviu – și cu aceasta s-au terminat pertractările între mine și părintele Mangra”*”²⁸.

După ce Vasile Mangra trece de partea grupării politice guvernamentale, acesta va primi din partea conducerii partidului național stigmatul trădării de neam. Oricine întreținea raporturi de colaborare sau avea contacte cu Mangra, era bănuț de a fi unul din părtașii planului de distrugere a partidului și a unității românilor din Transilvania. Roman Ciorogariu a devenit prima persoană vizată de o astfel de bănuială, de vreme ce era unul din liderii grupului de opoziție care se manifesta în cadrul partidului și a fost colaborator apropiat al lui Vasile Mangra.

Practic, Ciorogariu nu avea cum să îl evite pe Mangra, dată fiind calitatea lor de slujitori ai bisericii. În toamna anului 1910, la Sibiu, au loc ședințele consistoriului mitropolitan. Acest prilej este folosit de Ciorogariu pentru a-l convinge pe Mangra de falimentul politicii sale, insistând să-și depună mandatul de deputat și să se retragă din viața politică, demers care nu a fost însă soldat cu succes²⁹. Cei doi se revăd la Arad în luna decembrie la ședința sinodului eparhial desfășurat în clădirea Seminarului Teologic Ortodox. După încheierea reuniunii, la ieșirea din clădire, Mangra se confruntă cu o manifestație de protest. Ostilitatea și huiduielile demonstranților îl determină să se refugieze în direcțiunea seminarului, pentru ca, într-un final Ciorogariu, să îi pună la dispoziție trăsura cu ajutorul căreia va reuși să plece³⁰.

Mangra și Ciorogariu se întâlnesc și în martie 1911 pe peronul gării din Arad. După salutările de rigoare și o scurtă conversație formală, Ciorogariu urcă în trenul care mergea la Boroșineu (Ineu), iar Mangra în cel care circula în direcția Oradea³¹. Aceste contacte au fost rapid taxate de către adepții teoriei conspirației, pusă la cale de către cele două fețe bisericești. S-a ajuns la o supralicitare a conotațiilor acestor întrevederi, care au reușit să evidențieze contextul preponderent profesional al acestor legături, nu însă și apartenența lui Ciorogariu la planul ocult de destabilizare a Partidului Național Român.

²⁸ R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 22.

²⁹ *Ibidem*, p. 31.

³⁰ *Ibidem*, p. 30; Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 71-72.

³¹ *Ibidem*, p. 30; *Ibidem*.

Conjunctura în care se găseau Mangra și Ciorogariu nu era unică, deoarece mediul confesional reunea clerici și laici ce aveau orientări și simpatii diverse. În forurile de conducere ale bisericii, cum ar fi sinodul eparhial sau la oficierea slujbelor religioase, conlucrau adesea, datorită circumstanțelor, reprezentanții tribunștilor cu cei din tabăra ziarului „Românul”³².

Nicolae Oncu a devenit și el subiectul discuțiilor purtate de cei care susțineau linia oficială a partidului. Alexandru Vaida-Voevod pune la îndoială implicarea necondiționată a lui Oncu în luptele naționale, considerându-l un cabotin, un lider ce pe parcursul activității sale politice nu a riscat, dar care a căutat să obțină maximum de avantaje din munca de partid desfășurată de colegii săi: „*Domnia sa a fost cel mai strajnic la banchete și în sfatul frunțașilor români, dar s-a ferit să se expună în public la congregație, la adunări populare și la procese. Nu domnia sa, ci domnul Sava Raicu a fost acela care prin muncă, pricepere și înțelepciune, a ridicat institutul <<Victoria>> la înflorire. Dezbateri infinite trebuiau să premergea oricărei acțiuni parlamentare de la sine înțelese, când domnia sa era prezent. Cu atât mai rar se arăta însă domnia sa în cameră și în decurs de 4 ani o singură dată a luat cuvântul*”³³.

Contrar acestor critici, N. Oncu a fost unul din liderii de seamă ai partidului. Făcând parte din generația memorandiștilor, el a avut o activitate politică desfășurată pe parcursul mai multor decenii. Deși implicarea sa în munca de partid a fost depășită uneori prin intensitate și amploare de activitatea unor colegi mai tineri, se poate spune totuși faptul că Nicolae Oncu a fost unul din pilonii pe care partidul național și-a sprijinit activitatea, mai ales la nivelul comitatului Arad. Aprecierile negative făcute de Vaida sunt totuși de înțeles, deoarece erau făcute la adresa celui care, prin poziția sa de președinte al băncii „Victoria”, asigura finanțarea și apariția „Tribunei” și fără al cărui sprijin mișcarea de opoziție s-ar fi dizolvat.

Gruparea tinerilor „oțeliți”, centrată în jurul coproprietarilor „Tribunei”, Nicolae Oncu și Roman Ciorogariu, avea ca purtători de opinie și pe redactorii și colaboratorii acestei publicații. Unul dintre aceștia, Sever Bocu, catalogat de oponenții săi drept „*impegat plătit al <<Tribunei>>*”³⁴, este supus unor acuzații grave în articolul din numărul 12/1912 al „Românului”, intitulat „*Faptele lui Sever Bocu*”. Autorul anonim al acestui articol pune sub semnul întrebării cinstea și integritatea de caracter manifestate de Bocu în plan politic, profesional și personal. Este învinuit de colaborare, la începutul secolului al XX-lea, cu Partidul Liberal de guvernământ, motiv pentru care în anul 1902 candidează la alegerile parlamentare în cercul Lipovei cu program guvernamental, iar în anul următor, tot ca guvernamental, în cercul Radnei. În anul 1906 este prezent în cercul electoral Rittberg, în calitate de candidat național. Sosirea candidatului oficial al partidului, Victor Bontescu, îl determină pe Bocu să părăsească acest

³² R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 32-33.

³³ Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 61-62.

³⁴ *Ibidem*, p. 68.

cerc, dar numai după ce Bontescu îi achită suma de 600 de coroane, reprezentând despăgubirea cheltuielilor celor patru zile de campanie electorală. De aici Bocu se deplasează în cercul Cocotei (Orcifalva), unde, din nou, își anunță candidatura sub program național.

De asemenea, Bocu este acuzat de înșelăciune, deoarece datora importante sume de bani. Spre exemplu, la Cocota, a comandat, pentru ziua alegerii, mâncare și băutură pentru 1110 de persoane. Nedisponând de banii necesari achitării contravalorii acestei comenzi, Bocu îi convinge pe preoții veniți să-l susțină să garanteze sub semnătură pentru plata consumației, banii urmând să fie trimiși de Bocu după întoarcerea la Arad. Bocu uită să-și achite datoria și preoții sunt nevoiți să plătească din propriul buzunar. Și în alte ocazii contractează împrumuturi pe care nu le achită, lăsând acest lucru pe seama acelor care au garantat împrumuturile respective. La banca „Lipovana”, în perioada în care era angajat ca și contabil, este bănuț de delapidare de fonduri, motiv pentru care conducerea băncii îl suspendă, iar apoi îl demite³⁵.

Sever Bocu respinge mare parte din aceste incriminări, declarând că onoarea și corectitudinea sa personală au fost clarificate de un juriu de onoare care în aprilie 1910 a analizat aceleași acuzații. În urma verdictului dat de juriu, Victor Bontescu, susținător al întâmplărilor produse la alegerile din cercul Rittberg și Cocota, a fost nevoit să-și retracteze acuzațiile și să-și exprime regretele. În privința datoriilor bănești acumulate, Bocu neagă că ar avea obligații materiale sau morale față de cineva, invitându-i pe eventuali săi creditori să-și facă cunoscute pretențiile materiale³⁶. Vasile Goldiș este somat să facă cunoscut numele autorului respectivului articol pentru a se putea proba în instanță adevărul sau falsitatea acuzațiilor. Evenimentele nu mai urmează acest curs, întreaga poveste este curând uitată, întrucât după o lună de zile are loc restabilirea păcii și fuziunea celor două publicații arădene.

În condițiile în care confruntarea de idei și chiar atacurile la persoană erau realități cu care membrii grupării tinerilor „oțeliți” se întâlneau în mod curent, era firesc ca și frunțașii taberei adverse să fie nevoiți să facă față aceleiași situații. Cel mai vizat a fost desigur directorul „Românului”, Vasile Goldiș. Una din acuzațiile care îi sunt aduse este aceea a responsabilității pe care o poartă pentru dezbinarea mișcării naționale, pentru ruperea unității partidului, fiind prezentat ca „omul primejdios și viclean”, „autorul războiului fratricid”, „vinovatul principal în spargerea solidarității de partid”, care „a aruncat în mijlocul armoniei frățești tăciunile discordiei”. Argumentele care susțineau aceste afirmații constau în faptul că Goldiș a instigat comitetul partidului național să condamne activitatea „Tribunei” la conferința de la Budapesta din 20 decembrie 1910, iar apoi, în calitate de conducător al „Românului”, a dus un război de distrugere împotriva „Tribunei”³⁷: „Cine ar mai trebui să fie convins că toată dezbinarea aceasta

³⁵ „Românul”, nr. 12, 15/28 ianuarie 1912, p. 5-6.

³⁶ „Tribuna”, nr. 12, 15/28 ianuarie 1912, p. 4.

³⁷ „Românul”, nr. 273, 14/27 decembrie 1911, p. 3.

*fatală de partid, este numai opera acestui om nefast pentru râvna sa de bani și măririi personale?*³⁸. Astfel de afirmații conțin un miez de adevăr, în sensul că Vasile Goldiș a făcut parte din nucleul conducerii de partid care a încercat să pună capăt dizidenței manifestate de ziarul „Tribuna”. Goldiș nu este însă autorul războiului fratricid declanșat în cadrul partidului național, doar că, prin conjunctura evenimentelor, devenind directorul „Românului”, a avut rolul cel mai de seamă în demersurile de „pacificare” cu gruparea oțelișilor.

Acuzațiile redactorilor „Tribunei” reprezintă adoptarea unei noi abordări tactice, prin care o parte din învinuirile ce le-au fost aduse până atunci sunt redirecționate. Teme cum ar fi responsabilitatea pentru distrugerea solidarității naționale sau trădarea intereselor naționale și de partid, prin complicitatea și colaborarea cu mediile politice maghiare, devin subiecte care din toamna anului 1911 se regăsesc în seria atacurilor pe care „Tribuna” le lansează înspre conducerea „Românului”. În felul acesta, tribuniștii își schimbă treptat rolul, devenind din acuzați acuzatori.

Roman Ciorogariu face o reconstituire a activității politice desfășurate de Vasile Goldiș la Arad. Este de părere că aducerea lui Goldiș la Arad s-a datorat în principal lui V. Mangra. Părintele vicar dobânda astfel un colaborator fidel pentru proiectele sale de conciliere româno-maghiară. Goldiș începe să se implice, sub binevoitoarea ocrotire a părintelui Mangra, în politica de împăcare și stabilește contacte cu contele István Tisza. În acest context se înscrie articolul anonim scris în limba maghiară și publicat în „Tribuna poporului” cu nr. 198/1903³⁹. Intitulat, *„Contele Tisza István”*, articolul promova, prin conținutul său, ideea păcii româno-maghiare. Acest articol este valorificat de către Alexandru Vaida-Voevod, constituind una dintre dovezile trădării „Tribunei” și a conducătorilor ei: *„Acel articol de fond era scris în cea mai neaoșe limbă maghiară, ca contele Tisza să se poată delecta și convinge cu ochii proprii că <<Tribuna>> este propagatoarea ideii de pace, așa după cum o înțeleg „pacea” leul de la Gest și nașul său cameleonul de la Ceica*”⁴⁰. Ciorogariu îl combate pe Vaida, susținând că articolul unguresc de împăcare a fost scris de către Goldiș, *„care de la mutarea sa din Arad a intrat în legături cu contele Tisza”*⁴¹. În decembrie 1911, Goldiș își recunoaște public paternitatea asupra articolului, explicând că l-a scris în limba maghiară pentru a-l face accesibil presei maghiare, dar că *„acest articol nu conține nici un singur cuvânt prin care s-ar abandona cât de puțin din aspirațiile națiunii române”*⁴². Conciliatorismul manifestat de Goldiș este exploatat mai departe de către tribuniști. Cu ocazia negocierilor purtate în vara anului 1910 cu guvernul maghiar de către Ioan Mișu, Goldiș se implică într-un mod activ. Este însărcinat de către conducerea partidului cu redactarea memorandumului reven-

³⁸ „Tribuna”, nr. 249, 20 noiembrie 1911, p. 3.

³⁹ „Tribuna poporului”, nr. 198, 28 octombrie/10 noiembrie 1903, p. 1.

⁴⁰ Alexandru Vaida-Voevod, *op. cit.*, p. 41- 42.

⁴¹ R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 14.

⁴² „Românul”, nr. 264, 2/15 decembrie 1911, p. 4.

dicativ care s-a dorit a fi baza discuțiilor ce urmau să fie purtate cu guvernul. În legătură cu aceste discuții avute cu autoritățile maghiare, Goldiș este considerat, în paginile „Tribunei”, ca unul din susținătorii necondiționați ai împăcării româno-maghiare, fiind dintre cei care doreau „împăcarea cu orice preț, chiar și cu jertfirea intereselor noastre naționale”⁴³. Goldiș face eforturi pentru a combate aceste afirmații tendențioase și publică fragmente din corespondența sa cu Mihail din care rezultă că era favorabil unei înțelegeri cu guvernul, cu „condiția ca acea pacea să asigure validitatea deplină politică a românilor și libertatea lor națională”⁴⁴.

În caracterizarea creionată de către Ciorogariu, Goldiș este prezentat, în perioada în care a activat ca și profesor la gimnaziul românesc din Brașov, drept o persoană prudentă în ceea ce privește implicarea în politică. Timp de 16 ani, cât a stat în Brașov, a evitat să viziteze România, Predealul situat în apropiere, pentru a nu fi considerat presupus trădător de patrie. Dorind să fie numit într-un post în învățământul de stat, Goldiș corespundează pe această temă cu unchiul său Iosif Goldiș, precum și cu fostul deputat guvernamental Ioan Beleş. Scrisorile conțineau expresia loialității și sentimentelor patriotice nutrite de Vasile Goldiș, convingeri ce puteau fi utile pentru un aspirant în învățământul de stat. Nu reușește în acest demers, iar, după pensionare, vine la Arad unde episcopul Iosif Goldiș îi oferă postul de secretar consistorial și o remunerație mult mai mare decât cea acordată până atunci funcției respective⁴⁵.

Critica lui Ciorogariu abordează și perioada activității desfășurate în parlament de către Goldiș și colegii săi. Prin greșeli, cum ar fi apropierea lui Goldiș de ideile socialiste și printr-o activitate deficitară, deputații s-au îndepărtat de popor și de programul național, nereușind să-și onoreze cum se cuvine mandatul încredințat de națiune: „Așa și-au estompat acești artiști ai vieții moderne mandatele primite din moștenirea unui popor trezit la conștiința națională de către o generație, a cărei deviză era: totul pentru națiune. Praf și cenușă au făcut din moștenirea aceea prin intrigile lor și prin marxismul dur al lui Goldiș, care a înstrăinat programul național înaintea sătenilor neînțelegători ai teoriei socialiste. Așa s-a ucis idealismul unui popor și a urmat înfrângerea rușinoasă de la 1910...”⁴⁶.

Și la Goldiș, ca și în cazul lui Sever Bocu, este întâlnită acuzația de înșelăciune. Ea își are originile în promisiunile materiale pe care le-ar fi făcut fostei sale soții cu ocazia divorțului: „Adevărat este ori ba, că dumneata de 12 ani de zile furi o nevinovată femeie cu 100 de coroane lunar, pe care ai păcălit-o în fața notarului public să se încreadă în cuvântul dumneata și să nu-și ia pretențiunea sa justă la protocol”⁴⁷. Goldiș apreciază aceste afirmații ca fiind calomnioase, nu se consideră dator fostei soții, deoarece declară el: „Tribunalul a pronunțat sentința

⁴³ „Românul”, nr. 102, 10/23 mai 1911, p. 2.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 62-63.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁷ „Tribuna”, nr. 15, 19 ianuarie/1 februarie 1912, p. 5.

de divorț din vina ei, nerecunoscându-i nici un drept la vreo întreținere. Cu toate acestea i-am dat din milă o sumă considerabilă în raport cu starea mea materială”⁴⁸.

Între sprijinatorii „Românului” s-a numărat și A. C. Popovici care se dovedește a fi un hotărât apărător al conducerii partidului național. El lansează o campanie în plan literar împotriva lui Ilarie Chendi în paginile „Gazetei Transilvaniei”, străduindu-se să lovească în prestigiul unuia din susținătorii cei mai devotați ai tinerilor „oțeliți”⁴⁹. Valoarea literară a lui I. Chendi este apărată de O. Goga în numărul 266/1911 al „Tribunei”, punând în evidență talentul literar și politic al amicului său. A.C. Popovici are, de asemenea, de înfruntat reacțiile lui I. Chendi. Acesta susține că materialul „Replicii” și redactarea unor capitole din aceasta au fost rezultatul contribuției altor persoane decât a lui Popovici, la fel cum tot o altă persoană decât autorul a suportat consecințele închisorii pentru tipărirea broșurii. Cartea „Statele Unite ale Austriei Mari” este considerată drept o utopie, un platonism austriac, care nu are nimic comun cu programul partidului național. Folosește în favoarea opiniilor sale punctele de vedere exprimate de Vasile Goldiș în anul 1906 în privința acestei lucrări: „Domnul Popovici propune ca împăratul să ia un burete mare, să-l moaie în apă și să treacă peste toate constituțiile țării și să facă tabula rasa...De fapt noi românii...nu ne însușim la propunerea domnului Popovici și protestăm cu toată energia în contra tendințelor de a știrbi unitatea politică și teritorială a statului nostru”⁵⁰.

Acuzațiile și atacurile lansate, mai ales pe parcursul anului 1911 și începutul anului 1912, au reflectat situația de criză în care mișcarea națională din Transilvania a ajuns. Deși, la un moment dat, aceste neînțelegeri păreau a fi o confruntare de idei care atrăgea atenția opiniei publice asupra problemelor politice și organizatorice întâmpinate de Partidul Național Român, treptat această dispută a degenerat în exagerări și discuții neprincipiale. Din dorința de a crea o imagine cât mai nefavorabilă grupării adverse, cei implicați în acest diferend și-au combătut obiectiv sau mai puțin obiectiv adversarii. Au fost puse în discuție greșeli politice, trăsături de caracter, chestiuni de viață personală, dar și neadevăruri evidente, aspecte care în ansamblul lor au prejudiciat imaginea P.N.R. și unitatea politică a românilor transilvăneni. De aceea concilierea produsă în martie 1912, cu ajutorul lui Constantin Stere, a fost una binevenită, fiind create premisele reafirmării P.N.R. ca forță, o politică unită, capabilă să promoveze cu eficiență interesele și drepturile românilor transilvăneni.

⁴⁸ „Românul”, nr. 16, 20 ianuarie/2 februarie 1912, p. 5.

⁴⁹ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj, 1986, p. 170.

⁵⁰ „Tribuna”, nr. 34, 12/25 februarie 1911, p. 1.

Charges and accused in the context of the Romanian National Party crisis between 1910-1912

- Summary -

The unleashed discord from the interior of the Romanian National Party between 1910-1913 determined a conflict of ideas regarding the necessity of the political reorganisation of the party and also a series of unprincipled attacks to some belonging to the two involved groups in the conflict: Octavian Goga, Roman Ciorogariu, Nicolae Oncu, Sever Bocu, Vasile Goldis, A. C. Popovici. Starting with the beginning of the 1911, in Arad, the simultaneous functioning of two Romanian publications, "The Tribuna" and "The Românul" begins.

The charges and attacks reflected the crisis situation that the national movement from Transylvania reached. Although, at a certain time, these misunderstandings seemed to be a confrontation of ideas which draw the public opinion's attention on the political and organizational problems that the Romanian National Party met, gradually, this dispute degenerated in exaggerations and unprincipled discussions. Political mistakes, character features, issues of personal life and also obvious lies were discussed, aspects that, generally brought prejudice to the image of the Romanian National Party and to the political unity of the Transylvanian Romanians.

TULBURĂRI BOLȘEVICE ÎN ORADEA ȘI BIHOR ÎN A DOUA JUMĂTATE A ANULUI 1919

Gabriel MOISA

După eliberarea Oradiei și Bihorului de către armata română în aprilie 1919, aici au continuat să existe tulburări sporadice care aminteau de evenimentele nefericite ce au avut loc în această parte a țării. Prolungirea regimului comunist la Budapesta și apropierea Oradiei de capitala Ungariei a făcut ca în perioada următoare eliberării orașului de armata română să se mai manifeste cu oarecare intensitate curente de sorginte comunistă. Acestea erau însă monitorizate îndeaproape de autoritățile militare și orășenești, astfel încât au fost ținute sub control. O întreagă zvonistică, cu urmări dintre cele mai nefaste pentru moralul locuitorilor orașului Oradea, bântuia orașul, întreținută și de oficialități, menținând multe luni după eliberarea orașului de sub bolșevici spectrul reîntoarcerii vremurilor ce tocmai apuseseră.

Oradea era foarte atent supravegheată, întrucât aici era unul din punctele de intrare predilecte ale diverșilor agitatori comuniști trimiși de Budapesta pentru a tulbura apele în zona de contact româno-maghiară și de a reactiva eventual mișcările bolșevice. Cei mai mulți dintre agitatorii comuniști trimiși în România erau chiar ardeleni, de regulă reprezentanți ai minorităților naționale (evrei și maghiari) participanți la revoluția maghiară. Cele mai multe dintre aceste tentative erau cunoscute de către autorități. Într-o notă a Comendurii orașului Oradea Mare către Poliția orașului Oradea Mare, primită la începutul lunii mai a anului 1919 de la Serviciul de Siguranță Cluj, se amintește despre un grup de circa 20 de evrei din Maramureș, pregătiți la Budapesta și trimiși în România pentru a face propagandă bolșevică. Fiecare dintre aceștia a primit între 100.000 și 200.000 de coroane pentru a-și susține demersul¹. Aceeași Poliție a Orașului Oradea Mare era atenționată de către generalul francez Graziani că indivizi suspecti, îmbrăcați în uniformă militară franceză, introduc în unitățile române manifeste care conțin elemente propagandistice bolșevice. Graziani atenționa poliția orădeană că aceștia nu fac nicidecum parte din rândurile armatei franceze deoarece soldații și ofițerii

¹ Arhivele Naționale Direcția Județeană Bihor, Fond *Primăria municipiului Oradea, Oficiul populației*, dos. 336, f. 50 (în continuare ANDJB).

francezi nu ies din zona lor de control fără a avea asupra lor o legitimație semnată de Comandantul unității².

La rândul lor, reprezentanții armatei române atrăgeau, la mijlocul lunii mai 1919, atenția poliției orădene asupra necesității sporirii vigilenței în direcția contracarării propagandei bolșevice. Secția Informații a Marelui Cartier General al armatei române atenționa asupra faptului că mai multe organizații bolșevice din Ungaria și Rusia pregăteau oameni pentru a intra în România și pentru a răspândi ideologia revoluționară bolșevică. Una dintre porțile de intrare urma a fi Oradea, cerându-se autorităților polițienești orădene de a găsi și pedepsi pe cei vinovați³. Pe 29 mai 1919 era semnalat primul agent bolșevic în Oradea, în persoana unui anume Valeriu Marcu, născut la București, de 21 ani, prizonier în Germania până în decembrie 1918, sosit în Oradea cu ordine precise de la Bela Kun pentru a promova ideologia bolșevică⁴. Pe 1 iunie 1919 era alcătuită o listă de 44 persoane din Oradea susceptibile de a se număra printre cei care ar face parte dintre membrii partidului bolșevic și care trebuiau supravegheați îndeaproape. Între aceștia erau (numele sunt redactate așa cum au fost scrise în document):

Bernstein Andrei	Bălan Marcus	Breier Lajos	Nagy Lajos
Kleni Deszô	Nezor Karol	Nelinger Deszô	Palach Deszo
Biró Imré	Bonas Zigmund	Vaisz Ferentz	Nagy Rocas
Olach Carol	Roth Josef	Demian Istvan	Rozingen Zoltan
Hernstaim Herman	Szilagyi Laszlo	Lang Sandor	Budai Tibor ⁵ .
Kutron Lajos	Simon Istvan	Herskovitz Carol	
Bernat Lajos	Fernstein Anton	Gazdac Gyula	
Kepes Jenó	Sfetkovitz Ileana	Kleim Jozsef	
Krausz Tibor	Roth Nandor	Nagy Gabor	
Kanis Lajos	Szilagyi Balint	Firtzic Nantham	
Gellberg Sandor	Bogdan Traian	Kocsi Gyula	

Autoritățile orașului intraseră într-o veritabilă panică în fața acestor date care veneau de la serviciile de informații ale armatei și care prevesteau pregătirea de noi acțiuni bolșevice în Oradea, oraș care tocmai scăpase de teroarea regimului comunist de câteva zile. Orice informație era luată în considerare și verificată chiar și acolo unde aceasta era evident neveridică. Așa au stat lucrurile, bunăoară, cu informația datată 8 iunie 1919, potrivit căreia un copil de 12 ani, venind de la Budapesta a fost interceptat de autoritățile militare cărora le-ar fi declarat că împreună cu el ar mai fi venit încă 150 de copii sub comanda unui gardist roșu de la Budapesta, pentru a provoca tulburări în

² *Ibidem*, f. 103.

³ *Ibidem*, f. 8.

⁴ *Ibidem*, f. 17.

⁵ *Ibidem*, f. 36.

Oradea. Poliția orașului Oradea a intrat în alertă și a trecut la verificarea informației și la supravegherea zonei gării din oraș⁶.

Știrile alarmante au continuat să existe, având ca sursă de informare sursele militare române. Astfel, la 12 iunie 1919, comandantul trupelor din Transilvania, generalul Gheorghe Mărdărescu, atrăgea atenția Poliției orașului Oradea că în oraș se găsește, după toate probabilitățile, un grup de aderenți ai ideilor comuniste care răspândesc informații false despre armata română și conținutul administrației românești, informații care prind mai ales în rândurile populației maghiare și evreiești a orașului. Generalul Mărdărescu a cerut ca acest grup să fie identificat, arestat și trimis în fața Curții Marțiale⁷. O săptămână mai târziu Poliția răspundea generalului Mărdărescu, subliniind că respectivii indivizi sunt aceiași pe care poliția i-a arestat în mai multe rânduri, dar Comenduirea Pieței le-a dat mereu drumul. Soluția dată de poliția orașului pentru împiedicarea propagandei comuniste era arestarea și internarea acestora⁸.

Pe 13 iunie 1919 o nouă notă a Comandamentului trupelor române din Transilvania, trimisă Comendurii Pieței Orașului și de acolo Poliției orădene, cerea acesteia oprirea propagandei bolșevice prin filme. La cinematografele din oraș rula încă filme din perioada bolșevică. Orice reprezentație cinematografică era interzisă până nu avea acordul Diviziei a VI-a din Oradea pentru rularea filmului. Nota era trimisă ca urmare a faptului că existau informații potrivit cărora bolșevicii unguri pregătesc o intensă propagandă bolșevică prin „filme cinematografice” pe care le vor trimite de la Budapesta. Cel mai important motiv a fost dat de apariția în revista budapestană *Köpes Mozvslag* (*Lumea filmelor*) a unui articol, *Literatura filmelor proletariene*, în care se scria despre noile filme care vor înlocui în cinematografe filmele capitaliste învechite⁹. Se insista, de asemenea, pe o atenție sporită acordată și altor tipuri de propagandă bolșevică scrisă sau de orice altă natură. Erau de urmărit o serie de broșuri publicate în românește la Moscova sub îngrijirea unui comitet comunist condus de Alexandru Nicolau. Între acestea se numărau: *Un an de revoluție*, autor Alexandru Nicolau, *Al cui e pământul*, autor Bela Kun, *Programul comunist*, autor Bucko, *Constituția*, autor Lenin, *Armata roșie*, autor Troțky. Acest grup a mai tipărit și manifeste în limba română care urmau a fi aruncate din avion de către puterea comunistă de la Budapesta. Al treilea punct al notei din 13 iunie 1919 cerea atenție sporită poliției orădene în vederea eventualei depistări a trei cetățeni români: Litenstein, Segall și Aizenberg, dezertori din armata română și

⁶ *Ibidem*, f. 123.

⁷ *Ibidem*, f. 110.

⁸ *Ibidem*, f. 105.

⁹ Conținutul articolului: „Ce filme mai sunt în pregătire? Filmul nou va fi demn de spiritul nou al vremurilor noi. Vor dispărea de pe pânza pieselor construite pe temelii ideologice capitaliste învechite și false iar locul lor îl vor lua filme care intră în cadrele epocii revoluționare de astăzi. Dramaturgi, regizori, artiști, au pus cu toată credința și cu toată convingerea sufletul lor în serviciul ideilor mărețe ale lumii noi”.

membri ai grupului comunist de la Kiev condus de Cristian Rakovsky, care s-ar putea ascunde în Oradea încă de pe vremea regimului bolșevic¹⁰.

Pe 20 iunie 1919 o nouă notă trimisă de această dată de la București atenționa poliția orădeană despre potențiala prezență în Oradea a unui grup de bolșevici armeni, pregătiți la Moscova, sosiți prin Berna cu misiunea de a crea celule comuniste în România și Bulgaria. Cei patru erau Tiikoff, șeful grupului, Dujurdunoff, Rotecnaroff și Stefanoff și urmăreau în primul rând penetrarea mediilor studențești. Informația era trimisă Bucureștiului de Șeful Misiunii Militare Britanice din Elveția¹¹. Se credea că vor încerca să pătrundă în România prin Oradea via Budapesta.

Măsurile nu s-au lăsat așteptate, iar rezultatele au venit de la sine. Agenții secreți ai poliției orădene au fost destul de abili în a-i prinde pe o parte dintre cei căutați. Cel mai activ dintre agenții secreți a fost Tóth Imre ale cărui rapoarte, găsite de noi în arhivele orădene, au condus la arestarea multor dintre cei căutați și la anihilarea unor acțiuni bolșevice. Astfel, pe 28 iunie era arestat, la un meci de fotbal din parcul Rhedéy, unul dintre cei mai căutați activiști bolșevici orădeni, inclus pe lista celor 44 de comuniști căutați de poliție, pe nume Breier Lajos. S-a dovedit că în timpul revoluției proletare din Oradea acesta a fost un înfocat susținător al principiilor bolșevice. Breier Lajos a fost arestat și datorită faptului că în respectiva perioadă a fost șeful unei bande de hoți care în numele proletariatului orădean și mondial fura din magazine și casele oamenilor. Acesta nu s-a liniștit nici după eliminarea bolșevismului în Oradea și Bihor și răspândea în continuare manifeste în rândurile populației și soldaților români¹². Tóth Imre propunea arestarea și internarea lui Breier Lajos, astfel încât activitățile propagandistice să fie eliminate. În aceeași zi a fost arestat, în urma informațiilor furnizate de același Toth Imre, și Sulan Samson pentru „agitație comunistă”. Acesta fusese dovedit că a fost unul dintre liderii agitatori orădeni și în vremea regimului bolșevic, făcând parte din aceeași bandă de hoți cu Breier Lajos. Năravurile nu și le-a abandonat odată cu eliminarea bolșevismului, și a continuat să trăiască din hoții și furturi. Constatăm așadar că cei mai mari susținători ai regimului bolșevic erau printre cele mai deklasate categorii sociale, cărora le convenea conținutul ideologic bolșevic care prevedea printre altele împărțirea averilor celor cu stare categoriilor sărace, deci inclusiv celor fără căpătâi precum cei doi amintiți aici. Alături de acesta se propunea supravegherea îndeaproape a numiților Fodor Marton, Fodor Gabor și Pataky David, din aceleași motive legate de propaganda bolșevică¹³.

O lună mai târziu, pe 28 iulie 1919, Comenduirea Pieței Oradea Mare trimitea un ordin prin care cerea prinderea unui grup de propagandiști

¹⁰ A.N.D.J.B, Fond *Primăria municipiului Oradea, Oficiul Poliției*, dos. 336, f. 77.

¹¹ *Ibidem*, f. 2.

¹² *Ibidem*, f. 71.

¹³ *Ibidem*, f. 47.

bolșevici sosiți de la Budapesta în ultimele zile ale Republicii lui Bela Kun. Grupul avea în frunte pe doi dintre cei mai importanți reprezentanți ai secțiunii române a Partidului Comunist din Budapesta. Era vorba despre Kagan și Valeriu Marcu, evrei români, care intraseră prin liniile române în Oradea, unde răspândeau manifeste bolșevice. Se dădeau și semnalmente celor doi pentru a-i depista cât mai repede. Cei doi aveau asupra lor și importante sume de bani primite de la bolșevicii ruși și unguri, pentru a putea duce la bun sfârșit misiunea¹⁴. Agentul secret al poliției orădene, Nicolae Matei, desemnat cu depistarea grupului condus de cei doi nominalizați mai sus, raporta în primele zile ale lui august că în ciuda eforturilor depuse, nu a reușit să prindă pe nimeni, dar că urmărirea continuă¹⁵.

Și în Salonta, unul dintre centrele cele mai consistente ale bolșevismului în comitatul Bihor, încă din luna septembrie 1919 s-a declanșat acțiunea de epurare din administrație și învățământ a celor care fuseseră de partea revoluției bolșevice. În ședința presbiteriului din 7 septembrie 1919 s-a discutat, bunăoară, cazul a 4 învățători: Szabó Lajos, Szabó Gyula, Ritoók Sándor și Máthé Lajos, toți învățători în școlile primare reformate din Salonta, care „în vremea comunismului s-au pus în slujba unor scopuri potrivnice bisericii și credinței”¹⁶. Presbiteriul a cerut forurilor superioare deschiderea unei anchete și, până la definitivarea ei, hotăra ca 3 din cei 4 învățători: Szabó Lajos, Szabó Gyula și Máthé Lajos, începând cu data de 1 septembrie 1919 să fie radiați de la plata salariului. Mai mult, li se interzicea să predea în școlile reformate deoarece: „datorită activității lor comuniste, opinia publică este atât de împotriva lor încât părinții au declarat că nu-și vor mai trimite copii la școală”¹⁷. Un an mai târziu, la 8 august 1920, învățătorul Szabó Lajos adresa o cerere prezbiteriului, în speranța ștergerii sancțiunii din anul precedent, în care „recunoscându-și greșelile, cere uitarea reciprocă a răului făcut în trecut”¹⁸. Prezbiteriul i-a refuzat cererea.

Salvarea acestora a venit din partea statului român, care i-a primit începând cu anul școlar 1921-1922 între cadrele Școlii primare de stat din Salonta. Mai mult, Szabó Lajos a fost numit director al secției maghiare a școlii primare de stat. Statul român s-a arătat astfel mărinimos cu cei care cu numai câteva luni mai devreme militau puternic pentru menținerea integrității statului maghiar îmbrăcat în haine bolșevice.

Măsurile de carantină antibolșevică se derulau cu asiduitate de la o zi la alta. Pe 10 august 1919, Comenduirea Pieței Oradea se adresa Poliției Oradea cu rugămintea de a aresta pe toți indivizii găsiți prin oraș fără legitimații, care dețin arme ascunse sau au fost în armata bolșevică¹⁹. Primul reținut a fost Iosif

¹⁴ *Ibidem*, f. 97.

¹⁵ *Ibidem*, f. 96.

¹⁶ A.N.D.J.B., Fond 302, *Parohia reformată Salonta*, dos. 15, f. 404.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, f. 413-414.

¹⁹ A.N.D.J.B., Fond *Primăria municipiului Oradea, Oficiul Poliției*, dos. 336, f. 152.

Alafi, pentru că deținea arme și era suspectat că ar fi membru al partidului bolșevic²⁰. Erau urmăriți de asemenea liderii bolșevicilor orădeni din perioada martie-aprilie 1919, cei care se mai găseau în oraș. Majoritatea plecaseră, dar cei rămași au fost reținuți. Pe 20 septembrie 1919, Comenduirea Pieței se adresa poliției cu cererea de arestare a lui Kápner Armin, unul dintre liderii bolșevici orădeni din perioada respectivă și care la data respectivă era încă liber²¹.

O adevărată psihoză s-a declanșat în Oradea, ca mai peste tot în partea aceasta de țară, în jurul datei aniversative de un an de la proclamarea republicii maghiare la 31 octombrie 1918. Poliția orașului Oradea era în alertă de la mijlocul lui octombrie 1918 deoarece primise informații potrivit cărora un grup de indivizi de naționalitate maghiară pregătesc aniversarea prin manifestații de stradă a împlinirii unui an de la proclamarea republicii maghiare la Budapesta. Printr-un ordin al poliției erau interzise orice serbare sau manifestație pentru data respectivă atât în rândurile maghiarilor cât și printre români. Cei care vor continua să facă propagandă de acest fel urmau a fi deferiți Curții Marțiale²². Câteva zile mai târziu poliția orădeană interzicea și pentru 1 noiembrie 1919, ziua morților, orice fel de întrunire. În scopul supravegherii respectării ordinului, prin oraș au fost răspândiți mai mulți agenți ai poliției. Măsurile de siguranță au fost prelungite de la o zi la alta, până pe 8 noiembrie. Din acest moment se permitea ținerea tuturor spectacolelor, iar cafenelele și restaurantele puteau fi deschise până la orele 23. După orele 23.30 circulația pe străzi era în continuare interzisă. Mai rămâneau închise cârciumile de noapte și bordelele. Începând din 3 noiembrie erau totuși autorizate întrunirile electorale, întrucât România se găsea în campanie electorală²³.

În general, la finele anului 1919 s-au cam terminat reverberațiile tulburărilor bolșevice din Oradea. Cu toate acestea, în toamna anului 1920 mai apăreau izolat cazuri în care erau raportate elemente turbulente bolșevice care se manifestau într-un fel sau altul. Astfel, în septembrie 1920, preotul din Telechiu, Nyeste István, denunța pe învățătorul Antal Jenó că a făcut parte din Comitetul muncitorilor din localitate în timpul revoluției proletare. Acesta era acuzat că și în septembrie 1920 mai promova încă idei bolșevice. Ca urmare a acestor denunțuri, învățătorul Antal Jenó a fost mutat la Aleșd, eliminându-se în acest fel orice fel de neînțelegeri²⁴.

Un caz similar a fost semnalat și în Chesa, plasa Tinca, unde primarul localității, Vasile Iancu, denunța pe secretarul primăriei, Wesellényi, de propagandă bolșevică. Propaganda acestuia era cât se poate de fățișă întrucât amenința în stânga și în dreapta cu reîntoarcerea vremurilor bolșevice. Astfel, preotului din Chesa, Dimitrie Popa, i-a spus că o să fie iarăși revoluție și să fie

²⁰ *Ibidem*, f. 32.

²¹ *Ibidem*, f. 60.

²² *Ibidem*, f. 30.

²³ *Ibidem*, f. 17.

²⁴ A.N.D.J.B, Fond Prefectura județului Bihor, f. 7 (cotă provizorie, în continuare C.P.).

atent la acest aspect deoarece, dacă va spune acest lucru în biserică sătenilor, va avea de câștigat, iar vecinului său, Flore Iona, i-a spus că nu-i pasă de notăreășie întrucât „*se va face bolșevic și va lua toți boii și vacile oamenilor*”²⁵ din gospodărie. Secretarul Wesellényi s-a supus în cele din urmă situației existente și nu a mai făcut probleme atât cât a mai ocupat funcția de secretar al primăriei.

Măsuri antibolșevice mai erau în vigoare încă în toamna anului 1920. Într-o notă a Ministerului de Interne se atrăgea atenția Prefecturii și preturilor de plăși asupra prizonierilor de război repatriați din Rusia, care erau potențiali purtători ai ideologiei bolșevice subversive pentru statul român. Cei mai mulți dintre soldații întorși de pe front nu aveau acte și erau primiți în locurile de baștină indicate de aceștia numai pe baza propriilor declarații. Se cerea jandarmeriei și polițiilor locale verificarea fiecărei persoane în parte. Într-o primă fază, toți cei care se întorceau de pe front erau trecuți câteva luni prin așa numitul lagăr de carantină morală de la Satu Mare, instituit de autorități pentru a debolșeviza pe eventualii susținători ai acestor idei²⁶. În toamna anului 1920, în Lagărul de la Satu Mare, se găseau conform documentelor oficiale, un număr de 160 de bihoreni repatriați din Rusia. Ei au fost eliberați treptat până la începutul anului 1921, pe măsură ce se considera că erau reeducați în spirit antibolșevic²⁷.

Mai existau, de asemenea, în Bihor și nu numai, mulți foști participanți la război de alte nații, mai ales din spațiul est european, polonezi, ucrainieni, ruși, care nu mai doreau să se întoarcă acasă, mai ales din cauza noilor realități politice din această parte a Europei. Aceștia erau considerați de către autorități potențiale pericole bolșevizante, cu atât mai mult cu cât se știa clar că printre aceștia rămăseseră și susținători cunoscuți ai ideologiei bolșevice, precum polonezul Wladislaw Wrona, urmărit în țara sa pentru activitate bolșevică subversivă. Acesta se găsea în Bihor iar autoritățile erau atente la mișcările acestuia și ale altor personaje din această categorie²⁸. În paralel, pe teritoriul județului Bihor își găsiseră adăpost mai mulți soldați dezertori din armata română. Aceștia fuseseră dați în consemn pentru a fi prinși și arestați. Între aceștia se găseau și locotenentul Vasile Volovici și soldații Sidor Domgan și Seninaciov²⁹.

În toamna anului 1920, Ministerul de Interne al României Mari a dorit să realizeze un bilanț al tuturor victimelor revoluției bolșevice. Pe 4 septembrie 1920, Prefectura Bihor primea un ordin prin care era obligată să întocmească liste cu toți cei care au murit în urma evenimentelor din primăvara anului 1919. În aceeași zi ordinul era transmis plășilor bihorene, cu ordinul ca pe 27

²⁵ *Ibidem*, f. 23-24 (C.P.).

²⁶ *Ibidem*, f. 10 (C.P.).

²⁷ *Ibidem*, f. 10-13 (C.P.).

²⁸ *Ibidem*, f. 15 (C.P.).

²⁹ *Ibidem*, f. 3 (C.P.).

septembrie 1920 toate răspunsurile să fie primite la Prefectură³⁰. Cum unele din administrațiile de plasă nu s-au conformat, pe 4 octombrie prefectul Bihorului cerea imperativ ca în decurs de 24 de ore toate tabelele cu victime să-i fie prezentate la sediul Prefecturii și „*totodată îmi veți raporta care este motivul, că tabloul cerut în 4 septembrie nici până azi nu l-am primit*”³¹. În timpul cerut de prefect au răspuns numai trei administrații de plasă: Marghita, Vașcău și Beiuș; celelalte nu au dat nici un răspuns.

Prima plasă care a răspuns a fost Plasa Marghita. În lista transmisă erau trecute cinci victime:

1. Mihai Dănilă, preot în Dijir, împușcat pe 14 februarie 1919. În urma acestuia au rămas soția și doi copii, Octavian și Ștefan.
2. Ioan Farcaș, primar în satul Satul Barbă, împușcat pe 19 aprilie 1919. În urma sa au rămas soția și șapte copii: Teodor, Laurențiu, Floare, Veronica, Ioan, Gavrilă și Măriuța.
3. Vasile Filip, învățător în Bogeiu, din Lazuri de Beiuș, necăsătorit, omorât la 8 februarie 1919.
4. Ioan Cheregi, plugar din Satul Barbă, necăsătorit, împușcat în aceeași zi cu primarul localității, Ioan Farcaș, la 19 aprilie 1919.
5. Aurelian Bejan din Dornișoara. Data exactă a morții acestuia nu se cunoaște³².

Cea de-a doua plasă care s-a conformat a fost Plasa Vașcău. În 9 septembrie prefectul primea lista cu cele nu mai puțin de 17 victime. Acestea erau:

1. Nicolae Bogdan din Vașcău.
2. Vasile Beduc din Câmp. În urma sa au rămas soția Maria și trei copii, Marian de 15 ani, Saveta de 13 ani și Constantin de 8 ani.
3. Ștefan Stoița din Sohodol. În urma acestuia au rămas soția Marina și trei copii: George de 17 ani, Maria de 12 ani și Marta de 8 ani.
4. Vasile Boldor din Sighiștel. În urma sa au rămas doi copii majori, Tănase de 30 ani și Ilie de 25 ani.
5. Maria Roman din Sghîștel, soția lui Vasile Boldor.
6. Costan Tuduc din Sighiștel. În urma sa au rămas soția Lina și doi copii, Sofia de 18 ani și Floare de 16 ani.
7. Florica Haneș din Sighiștel.
8. Ileana Haneș din Sighiștel, văduvă, în urma sa au rămas doi copii, Nicolae de 25 de ani și Marina de 27 ani.
9. Pașca Precup din Sighiștel. În urma sa au rămas doi copii majori, Costan de 30 de ani și Sofia de 28 ani.
10. Nicolae Baic din Sighiștel. În urma sa au rămas soția sa Catița și doi copii, unul major, Pașca de 28 de ani, și unul minor, Paulina de 14 ani.

³⁰ *Ibidem*, f. 2 (C.P.).

³¹ *Ibidem*, f. 3 (C.P.).

³² *Ibidem*, f. 4 (C.P.).

11. Onisie Pașca, din Sighiștel. În urma sa au rămas șase copii, Nicolae de 26 ani, Veronica de 28 ani, Maria de 18 ani, Ionaș de 12 ani, Tănase de 6 ani, Firica de 16 ani.
12. Todor Terebent din Pietroasa. În urma sa a rămas o fiică, Ileana, de 14 ani.
13. Toma Petrișor din Seliște. În urma sa a rămas soția Maria și cinci copii, Anuța, Iulița, Aurel, Ion și Nichifor.
14. Gheorghe Tilvan din Seliște. În urma sa a rămas soția Saveta și un fiu, Ilie.
15. Iacob Frieș din Criștior.
16. Elena Trușe din Criștior.
17. Ștefan Gergor din Băița. În urma sa a rămas soția Elena și patru copii, Roza de 13 ani, Lucreția de 10 ani, Ana de 8 ani și Simion de 2 ani³³.

Pe 9 septembrie 1920 și Pretura Plășii Beiuș trimitea tabelul cerut de către Prefectura județului Bihor. Aceștia erau:

1. Ioan Ciordaș, avocat din Beiuș. În urma sa a rămas soția Vioara Ignat și doi copii, Ovid de 17 ani și Xenia de 15 ani. A fost omorât pe 4 aprilie 1919.
2. Nicolae Bolcaș, avocat din Beiuș. În urma sa a rămas soția Maria.
3. George Pălcuț, plugar din Finiș, omorât pe 17 aprilie 1919. În urma sa a rămas soția Maria și trei copii, Florica de 18 ani, Iulian de 17 ani și Aurel de 13 ani.
4. George Cuc, plugar din Nimăești, omorât pe 7 noiembrie 1918 la Beiuș.
5. Ioan Măduța, plugar din Belegeni, omorât pe 7 noiembrie 1918 la Beiuș.
6. Ioan Bonchiș, plugar din Poeni de Sus, omorât pe 7 noiembrie 1918 la Beiuș³⁴.

Celelalte administrații de plasă nu au trimis datele cerute decât după a doua somație a Prefectului de Bihor, cea din 5 octombrie 1920. Pretura Plășii Aleșd a trimis pe 5 octombrie 1920 tabelul cu cele 16 victime ale tulburărilor din zonă. Aceste au fost:

1. Mihai Broinaș din Beznea, de 53 ani, mort la 18 aprilie 1919.
2. Toșe Gavril din Valea Mare, de 24 ani, mort la 18 aprilie 1919.
3. George Marușca din Valea Mare, de 21 ani, mort la 18 aprilie 1919.
4. Nicolae Pantiș din Valea Mare, de 26 ani, mort la 18 aprilie 1919.
5. Ioan Pirțe din Valea Mare, de 14 ani, mort la 18 aprilie 1919.
6. Alexandru Bolba din Fechetău, de 60 de ani, mort la 21 ianuarie 1919.

³³ *Ibidem*, f. 11-12 (C.P.).

³⁴ *Ibidem*, f. 6 (C.P.).

7. Mihai Debreczeni din Fechetău, de 45 ani, mort la 20 ianuarie 1919.
8. Vasile Piscoi din Fechetău, de 30 ani, mort la 6 noiembrie 1918.
9. Floare Piscoi din Fechetău, de 16 ani, moartă la 6 noiembrie 1918.
10. Maria Bolba din Fechetău, de 16 ani, moartă la 8 noiembrie 1918.
11. Teodor Gabrian din Fechetău, de 54 ani, mort la 6 noiembrie 1918.
12. Teodor Baița din Fechetău, mort la 6 noiembrie 1918.
13. Simion Ile din Tinăud, mort la 17 aprilie 1919³⁵.

Restul plaselor de pe cuprinsul județului Bihor (plasele Sălard, Valea lui Mihai, Centrală și Tinca) au răspuns că pe teritoriul administrat de ele nu s-a produs nici o victimă. Nici una dintre numeroasele cazuri în care populația civilă românească a avut de îndurat bătaii nu s-a soldat cu victime omenești. Cu toate că în aceste zone ale Bihorului nu au fost raportate victime omenești, și aici au avut loc numeroase abuzuri ale autorităților bolșevice sau ale secuilor aflați în retragere.

Russian troubles in Oradea and Bihor in the late 1919

- Summary -

In this article we present the Russian troubles which took place in Oradea and Bihor during the late 1919 and the autumn of 1920, emphasizing the decisions taken by the army and the local authorities for the order re-establishment in those places.

³⁵ *Ibidem*, f. 15 (C.P.).

ȘCOALĂ, BISERICĂ ȘI SOCIETATE

STAREA ȘCOLILOR DE PE TERITORIUL FOSTULUI REGIMENT ROMÂNESC II DE GRANIȚĂ ÎN PERIOADA ABSOLUTISTĂ (1851–1860)

Aurelia DAN

În secolul al XIX-lea școlile au contribuit esențial nu numai la difuzarea științei de carte, dar și a valorilor civice și morale laice, fiind principalul instrument de dezvoltare a patriotismului și de unificare a limbii române. În acest context, școlile născute au reprezentat în acest segment temporal un adevărat focar de preservare a valorilor tradiționale, creând cadrul propice afirmării identității naționale. Idealului național i s-a substituit deseori unul social-politic a cărui materializare a imprimat vieții școlare și învățământului în general o dimensiune originală.

Depășind stadiul de simplu reflex al procesului evolutiv-organic al societății, educația și-a asociat treptat o componentă deterministă liniară, deductivă, afirmându-se atât ca factor propulsiv de valori cât și generator de idealuri și aspirații. În acest sens, ea s-a aflat într-un dialog continuu cu realitatea, corelând capacitățile creatoare ale diferitelor colectivități locale cu necesitățile lor pragmatice. În raport cu acestea s-au conturat mai multe tipuri de școli – ca institute de educație – a căror evoluție a imprimat învățământului românesc din Transilvania o continuitate înnoitoare, transformând școala într-un element activ al determinărilor materiale și spirituale din societatea românească modernă. Astfel, ca expresie a ierarhizării sociale învățământul a fost structurat pe mai multe nivele, remarcându-se în zonă două tipuri principale de școli: populare (elementare) și secundare (superioare)¹. Dacă prima categorie urma să servească „trebuințelor” poporului răspunzând astfel nevoii stringente de educație și instrucție a maselor lipsite de șansa progresului spiritual și material, a doua categorie s-a născut în urma trebuințelor acelei categorii sociale menite să formeze și să întregască grupa celor erudiți.

Cultivarea maselor prin intermediul școlii însemna extinderea procesului de alfabetizare și implicit crearea unei condiții esențiale a modernizării unei societăți aflate în pragul unei noi epoci. De asemenea, apariția unei

¹ „Raportul al XIII-lea despre gimnaziul greco-catolic din Năsăud pe anul școlastic 1881/1882”, Bistrița, 1882, p. 7.

noi categorii sociale - a erudiților - a constituit veriga de legătură între liderii mișcării naționale și marea masă a țărănimii. Noi promotori ai mișcării naționale constituiau produsul unora dintre elementele fundamentale care au contribuit la conservarea specificului național.

Factor esențial în manifestările culturale, școala - expresia ei instituțională - și-a deschis în ținutul năsăudean drumuri de largi perspective, imediat după militarizare. În concepția absolutismului luminat habsburgic ea avea menirea de a educa tineretul în spiritul loialității și atașamentului monarhic. Pe de altă parte, caracterul birocratic al administrației necesita tot mai multe cadre calificate de funcționari și subofițeri din rândurile armatei. Era una din rațiunile care au dus la sporirea numărului școlilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, îndeosebi pe teritoriul regimentelor de graniță. Într-un raport al Comisiei școlare a regimentului II românesc de graniță din 1847, referitor la situația învățământului în această zonă, erau menționate următoarele școli: Școala superioară (normală) din Năsăud; cele cinci școli triviale din comunele: Sângeorz, Monor, Telciu, Zagra și Prundu-Bârgăului; Școala de fete din Năsăud; 44 de școli comunale (naționale) în toate comunele grănicerești².

Una din consecințele majore ale procesului de militarizare a unor teritorii transilvănene a constat în accederea românilor la educație. Astfel, conform ordinului împărătesei Maria Terezia din 1764, au fost ridicate primele școli din granița militară: școala normală din Orlat, școlile triviale din Hațeg și Vaidarece și școala normală din Năsăud. Aceasta din urmă a avut o lungă existență, devenind una dintre instituțiile școlare de prestigiu ale românilor din Ardeal³. Până la înființarea Gimnaziului, această instituție și-a demonstrat caracterul de factor propulsiv de valori, generând magnetismul necesar mobilizării militanțismului spiritual și civic al populației tinere din această zonă.

Referitor la înființarea acestei școli, „Cultura creștină” din Blaj, în nr. 7-8/1936, scria: „Școala a început să funcționeze la 1 iunie 1771. La 13 martie colonelul Baron Ensemberg scrie episcopului Rodnei că, după stăruințe de aproape 3 ani a reușit să obțină de la Consiliul de Război din Viena înființarea unei școli la Năsăud și să ceară pentru conducerea ei un călugăr din Blaj care să învețe în Năsăud elementele limbii latine, învățăturile lui Dumnezeu și învățăturile regelui pe tinerimea valahă moravurile bune și creștine. Călugărul trimis a fost Ieronim Kalnoki, întors de la studii din Roma în 1769 care, la 7 mai 1771 raporta Institutului de Propaganda Fide preluarea slujbei la începutul lunii iunie”⁴. Această idee este întărită și de Lazăr Ureche care susține că la 1 noiembrie 1771 școala funcționa deja⁵, în timp ce V. Șotropa și N. Drăganu

² Ioan Pop, *Situația învățământului pe teritoriul regimentului II românesc de graniță în preajma revoluției de la 1848-1849*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, 1975, p. 53.

³ Mirela Andrei, *Începuturile învățământului năsăudean*, în „Arhiva Someșană”, II, 2003, p. 37.

⁴ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, Fond *Emil Precup*, dosar IX/112, f. 4.

⁵ Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 22.

situează înființarea acesteia undeva între anii 1770-1777⁶, fără a fixa cu precizie un anumit an.

După 1784 activitatea acestei instituții școlare a fost strâns legată de cea a Institutului militar, „institut de creștere militară, a cărui înființare a încuviințat-o împăratul Iosif al II-lea prin rescriptul din 23 februarie 1782, din fondul de provente. În acest institut se primeau anual 50 de elevi, iar pentru susținerea acestora tot împăratul a aprobat, din acest fond, 1750 de florini anual”⁷. Scopul educațional al acestor instituții era de a crea cadrele necesare atât administrației, cât și armatei și în același timp, de a forma cetățeni disciplinați și credincioși. Ele și-au depășit treptat scopul inițial și au constituit cadrul de formare a primei generații de intelectuali născuți⁸.

După ruinarea Institutului militar în timpul revoluției de la 1848 de către insurgenții maghiari, Școala normală s-a mutat într-un edificiu al cazărmei regimentului, iar după redeschiderea ei, în septembrie același an, a fost încadrată relativ repede cu puteri didactice noi, cu o bună pregătire pedagogică. Urmând linia transformărilor social-politice ale vremii, instituția a fost reorganizată de mai multe ori, îndeosebi prin prisma revizuirii programei școlare și planului de învățământ. La nivelul infrastructurii ea a păstrat o notă ascendentă, calitativă, ocupând un loc principal în ponderea cheltuielilor Fondului școlar central. Deși sumele cele mai mari erau alocate pentru salariile învățătorilor, cateheților și servitorilor școlari, Fondul aloca regulat sume și pentru întreținerea localului școlii, procurarea de colecții științifice necesare predării diferitelor discipline și chiar ustensile impuse de instrucția practică a elevilor în domeniul economiei (pomărit, grădinărit). Încă din primii ani ai reorganizării instituției, aceasta a fost înzestrată și cu o bibliotecă pedagogică necesară învățătorilor⁹.

Printre cele mai vechi instituții de învățământ susținute din fondurile grănicerești născuțene s-au numărat și școlile triviale. Acestea au fost înființate între 1766-1770 în localitățile care erau și reședințe ale diviziilor regimentului: Năsăud, Maieru, Monor, Zagra și Prundu-Bârgăului, fiind întreținute și îndrumate efectiv de autoritățile politice și militare austriece. Cele cinci școli triviale au fost structurate și organizate după o tipologie medievală, dar într-o accepțiune modernă, baza instrucțiunii constituind-o studierea a trei obiecte cu caracter practic: citirea, scrierea și calcularea. Se încadrau în categoria școlilor elementare de 3 ani, cu un program de învățământ mai avansat decât cel al școlilor obișnuite (poporale). Caracterul învățământului trivial era unul militar, însă în cadrul lor era pregătită și mica funcționărimă sătească (juzi, notari, învățători etc.)¹⁰. Funcționalitatea școlilor triviale întărește ideea conform căreia

⁶ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor născuțene*, Năsăud, 1913, p. 13.

⁷ A.N.D.J.BN., Fond Virgil Șotropa, dosar 304, f. 10.

⁸ Mirela Andrei, *op. cit.*, p. 38.

⁹ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 105.

¹⁰ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 72.

învățământul din Transilvania a urmărit în această perioadă o dublă finalitate: pe de o parte conservarea specificului național, iar pe de altă parte formarea de specialiști și creșterea nivelului de alfabetizare al populației.

Înființarea instituțiilor școlare pe teritoriul fostului regiment românesc II de graniță a fost completată ulterior de numeroase dispoziții, norme, instrucțiuni ce reflectă acțiunea conjugată a autorităților politice și ierarhiei ecleziastice pentru reglementarea problemelor școlare din zonă. Evoluția școlilor triviale a urmat constant seria acestor imperative, ele reflectându-se în reorganizările succesive pe care le-au cunoscut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (în 1858, 1864, 1885).

Întreținerea școlilor triviale s-a realizat – pe toată durata funcționării lor – din fondul școlar central, dar cheltuielile au fost mult mai mici, în comparație cu cele făcute pentru celelalte instituții de învățământ cu caracter erarial. Ca și în alte situații similare, ponderea cheltuielilor o dețineau salariile, al căror quantum a crescut simțitor după reorganizarea acestor școli în 1864, dar mai ales după intrarea în vigoare a legislației dualiste (în special a prevederilor care reglementau salariile docenților)¹¹. Celelalte cheltuieli erau legate de întreținerea și funcționarea școlilor (igienizare, încălzire, mobilier, reparații, rechizite de cancelarie etc.), precum și manualele, rechizitele și premiile pentru elevi.

Dificultățile materiale ale fondului școlar central, legate îndeosebi de edificarea și întreținerea Gimnaziului au generat excluderea de pe listele de cheltuieli pentru școlile triviale a manualelor, rechizitelor și premiilor pentru elevi. Reducerea covârșitoare a veniturilor fondurilor, dar și consolidarea rețelei școlilor elementare comunale au dus, în final, la decizia desființării școlilor triviale din Zagra, Telciu și Sângeorz în anul 1890 și a celor din Monor și Prundu-Bârgăului în 1909¹².

În ciuda unor inerente disfuncționalități, atât la nivelul infrastructurii, cât mai ales la nivelul conlucrării dintre factorii decizionali, școlile triviale au deținut un statut relativ privilegiat în rețeaua școlară năsăudeană, beneficiind de o susținere constantă din partea Fondului de provente la care se adaugă contribuțiile obligatorii ale celor opt comunități din vecinătatea fiecăreia. Localurile în care funcționau, construite în timpul regimentului erau din piatră, spațioase, în stare bună, această situație rămânând neschimbată și după desființarea graniței militare. De asemenea, ele erau înzestrate cu obiectele necesare bunei funcționări a procesului de învățământ: scaune, mese, tablă, iar quantumul manualelor școlare satisfăcea trebuințele școlarilor. În concordanță cu tendințele pragmatice ale învățământului timpului, școlile erau dotate cu grădini și școli de pomărit¹³.

Școlile triviale au jucat un rol important în închegarea sistemului școlar năsăudean, contribuind la extinderea barierelor alfabetizării, într-o epocă în

¹¹ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 101.

¹² *Ibidem*, p. 102.

¹³ Mirela Andrei, *op. cit.*, p. 44.

care se resimțea implantarea noilor concepții moderniste și reformatoare. Puterea lor formativă a scăzut însă treptat, odată cu înființarea și consolidarea rețelei școlilor comunale. Scopul lor inițial – de formare a cadrelor militare și a funcționării locale – a fost atins, iar misiunea lor s-a încheiat cu mult timp înainte de a fi desființate.

Din rețeaua școlilor născădane cu caracter erarial, întreținute din Fondul de provente și ulterior din cel scolastic central, mai făceau parte și Școala de fete, Preparandia și Gimnaziul, ultimele două fiind edificate după desființarea regimentului, ca o încununare a eforturilor foștilor grăniceri de conservare și promovare a învățământului românesc de aici.

Evoluția școlii de fete a fost strâns legată de cea a Școlii normale, după desființarea regimentului. Din 1861 – odată cu restituirea drepturilor regalene – instituția a trecut sub patronajul Comitetului fondurilor școlare centrale și de stipendii, iar conform „Învoirii” încheiate de cele 44 de comune ea trebuia să fie organizată asemenea altor școli din patrie astfel ca, „pe lângă învățăturile școlare să se exercite cu cea mai mare diligență deprinderea fetițelor la curățenie, gătirea mâncărilor, lucrul mâinilor de tot soiul și la grădinărit”¹⁴. Necesitatea reorganizării școlii de fete, în concordanță cu cerințele pragmatice, dar și cu spiritul veacului transpare și dintr-o relațiune publicată în „Gazeta Transilvaniei”: „este un adevăr cardinal că, în ceea ce privește progresul în cultură, toate clasele societății sunt într-o sine solidare, astfel că, pătimind una, pătimește societatea întreagă. Neglijând creșterea sexului frumos am jignit educațiunea și bunăstarea societății peste tot”¹⁵.

În ciuda repetatelor cereri și meditații pe această temă, proiectele de reorganizare ale școlii de fete nu s-au concretizat decât parțial, în mare parte și datorită faptului că, în lipsa mijloacelor financiare, ea a cunoscut o administrație comună cu cea a școlii normale, având un singur director și cu o parte din învățători și catehetul comuni. Susținerea școlii de fete privea aceleași tipuri de cheltuieli ca și pentru celelalte categorii de școli întreținute din fondul central, cu mențiunea că fetele ce nu descindeau din grăniceri, nu beneficiau de rechizite și manuale școlare gratuite de care s-au bucurat toți urmașii grănicerilor până în anul 1887¹⁶.

Între 1859-1868 a funcționat la Năsăud, Preparandia, o instituție școlară de un nivel mai înalt, cu o bună reputație în nord-vestul Transilvaniei, a cărei susținere materială a fost asigurată tot din fondurile grănicerești. Scopul acesteia a fost pregătirea învățătorilor din diecezele greco-catolice de Alba-Iulia și Gherla, durata studiilor fiind de 2 ani. În momentul înființării ei (conform ordinului din 26 octombrie 1858) întreținerea a fost finanțată din fondurile locale, în special cel de stipendii. Deoarece majoritatea elevilor preparanți nu erau însă descendenți de grăniceri și, în consecință, neîndreptățiți la beneficiile

¹⁴ A.N.D.J.BN., Fond *Virgil Șotropa*, dosar 384, f. 7

¹⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 34/35, 1882, p. 7.

¹⁶ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 108.

fondului respectiv, fostele comune confiniare au protestat repetat, cerând suspendarea întreținerii acestei instituții din fondul amintit¹⁷. Neînțelegerile dintre factorii decizionali – legate în special de administrare și întreținere – au avut repercursiuni asupra organizării ulterioare a instituției, ceea ce a dus, în final, la strămutarea ei la Gherla în 1869.

Contribuția Fondurilor grănicerești la susținerea școlilor născudene a fost întregită, în deceniul 7 al secolului al XIX-lea prin înființarea și întreținerea Gimnaziului român din Năsăud. Creație pură a Fondurilor grănicerești civile, liceul născudean a reprezentat modelul sacrificiilor făcute de românii transilvăneni pentru școală, pentru propășirea lor prin cultură¹⁸. Această instituție a dobândit treptat un caracter elitar, având un rol deosebit de important în procesul de pregătire al intelectualității românești, asigurându-și prin aceasta un loc privilegiat în rețeaua de învățământ din Transilvania.

Înființarea Gimnaziului este legată de momentul desființării regimentului II românesc de graniță, în 1851: un sfârșit și un început menite a zămisli un ideal peste timp. Deschiderea inaugurală a avut loc la 4 octombrie 1863, iar organizarea instituției a urmat încă de la început normele prescise în „Proiectul de organizare a gimnaziilor și școlilor reale din Austria” publicat în 1849 de ministrul instrucțiunii Leo Thum¹⁹. De asemenea, prin conținutul procesului de învățământ desfășurat aici, gimnaziul a urmat idealurile, scopurile și obiectivele concrete ale educației și instrucției școlare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Scopul învățământului în această perioadă se limita doar la realizarea instruirii general-obligatorie de bază, suficientă pentru integrarea în viața activă de atunci. Prezumția acestei concepții era că, pentru omul de jos era suficient să știe să scrie și să citească pentru a-și semna numele pe acte, în timp ce tinerii capabili puteau să urmeze o școală mai înaltă dacă aveau asigurate mijloacele materiale pentru a fi întreținuți²⁰.

Scopul particular al instrucțiunii gimnaziale era de a cultiva inteligența elevului prin comunicarea de cunoștințe care, având în vedere ideea adevărului, puteau să-i îmbogățească cercul cunoștințelor teoretice. Susținerea gimnaziului și construirea noului local al acestuia au însemnat eforturi materiale considerabile pentru Fondul Școlar central, statul neacordând nici un fel de ajutor pentru întreținerea lui.

Ponderea cea mai însemnată în totalul cheltuielilor o dețineau salariile. Între 1863-1869, salariul unui profesor gimnazial era de cca. 600 de florini v.a., la acesta adăugându-se și „relutul” de cvartir de 80 florini v.a., iar directorului o indemnizație de 50 florini²¹. De asemenea, Fondul școlar central a fost antrenat și la alte eforturi financiare impuse de înzestrarea instituției cu mobilier școlar,

¹⁷ *Ibidem*, p. 109.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ V. Șotropa, N. Drăganu, *op. cit.*, p. 149.

²⁰ *Ibidem*, p. 166.

²¹ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 121.

material didactic, laboratoare și colecții științifice, aparate de gimnastică, de asigurarea funcționării cancelariei și întreținerea localului²². În cadrul acestor cheltuieli cele mai mari costuri le-au constituit achiziționarea fondului de carte pentru biblioteci și dotarea cabinetelor de specialitate (științele naturii, fizică, chimie, desen și caligrafie, muzică) și a sălii de gimnastică.

Conceput inițial ca o creație locală, rezultată în urma inițiativelor (demersurilor) conjugate ale celor 44 de comune foste grănicerești, Gimnaziul din Năsăud a depășit – de-a lungul existenței sale – particularismul regional, afirmându-se ca un veritabil focar de cultură în partea de nord-est a Transilvaniei. Organizarea acestei instituții școlare a fost expresia creativității materiale și spirituale a unui segment social și a unei mentalități (grănicerești) care, prin perseverență a dobândit o continuitate înnoitoare și a imprimat un caracter activ și formativ învățământului românesc de aici, atât în perioada liberalismului, dar și în deceniile dualiste.

O etapă semnificativă în dezvoltarea învățământului năsăudean a reprezentat-o înființarea școlilor comunale naționale în toate cele 44 de sate grănicerești. În timpul militarizării aceste comunități și-au format treptat două fonduri. Fondul de monturu și fondul de provente, ambele administrate prin superiori militari. Cu ocazia dizolvării acestei instituții militare de graniță, în 1851, fondul de provente a trecut din administrarea organelor militare în cea a organelor financiare provinciale, în timp ce, Adunarea reprezentativă a celor 44 de comune foste grănicerești a decis ca acest fond să nu se împartă între proprietarii grăniceri ci să rămână în toată integritatea lui, iar din veniturile lui să se ajute fiii foștilor grăniceri pentru accederea în instituții școlare de nivel superior²³. Constituirea acestor izvoare materiale a reprezentat ulterior fundamentul evoluției școlilor erariale din Năsăud.

Generalizarea învățământului elementar a reprezentat un mare salt în viața socială și culturală a ținutului, dar și o etapă importantă în istoria generală a învățământului românesc din Transilvania. Într-o vreme în care știința de carte era slab răspândită – în mare parte datorită faptului că ea a constituit multă vreme apanajul categoriilor privilegiate – aici, ca și în alte zone militarizate, școala a angajat pătura țărănească făcând-o părtașă – mai devreme decât în alte părți – la beneficiile unei culturi ce se afirmase și așa cu destulă întârziere²⁴.

Școlile primare românești au fost cele mai frecventate instituții de învățământ din zonă și au reprezentat sursa cea mai largă de culturalizare a populației locale. Anterior revoluției de la 1848, în district existau 44 de școli naționale comunale, care, la insistențele vicarului Ioan Marian au fost înzestrate cu localuri de școală noi și spațioase, cu grădini în care copiii puteau să-și

²² *Ibidem*, p. 125.

²³ „Instrument fundațional pentru instituttele de învățământ și educațiune din districtul Năsăudului în Transilvania”, Cluj, 1872, p. 4.

²⁴ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p.127

însușească cunoștințele practice de agricultură, în special pomăritul. Anii revoluției au adus mari prejudicii școlilor comunale, astfel că multe edificii școlare au fost distruse sau incendiate, iar grădinile devastate. Cu toate acestea, școlile primare naționale au cunoscut un proces de regenerare materială și treptat au fost redeschise, însă cu mari dificultăți, cauzate atât de lipsa mijloacelor financiare, cât și de lipsa acută de învățători.

Precaritatea materială și financiară a comunităților rurale a constituit un obstacol insurmontabil în evoluția învățământului elementar, atât înainte cât și după revoluția de la 1848, iar acest fapt a amenințat deseori realizările din domeniul școlar. Pentru înlăturarea acestuia, în deceniul 4 al secolului al XIX-lea, în plin proces de edificare a unei rețele școlare elementare, vicarul Marian a luat inițiativa înființării fondurilor școlare comunale, demers materializat începând cu anul 1837, după acceptarea sa de către Consiliul de război din Viena. Un an mai târziu, forul central acorda aprobarea sa pentru înființarea acestor fonduri, care urmau să se constituie în fiecare comună din veniturile obținute în urma arendării dreptului de cârciumărit pe cele 3 luni de toamnă (29 septembrie – 31 decembrie)²⁵. Din acest fond, comunitatea trebuia să plătească salariul învățătorului, să cumpere cărțile școlare necesare, să asigure materialul de scris și rechizitele școlare și să acopere și alte cheltuieli necesare întreținerii școlii.

Inițiativa înființării fondurilor comunale a avut efecte durabile, concretizate în buna funcționare a școlilor comunale prin asigurarea infrastructurii, condiție esențială a progresului școlar. Pe de altă parte, acestea au reprezentat și un factor principal al consolidării rețelei școlare elementare de pe teritoriul fostului regiment în perioada absolutistă și liberală, dar mai ales, suportul material ce i-a asigurat viabilitate și eficiență în perioada grea a dualismului.

Evoluția școlilor comunale născute a urmat o linie ascendentă pe parcursul secolului al XIX-lea, manifestându-se într-un constant dialog cu realitatea social-politică și cu creativitatea comunităților susținătoare. Punctul de turnură în această evoluție l-a reprezentat disfuncționalitatea provocată de evenimentele revoluționare de la 1848-1849. Cu toate acestea, a doua jumătate a secolului al XIX-lea a înregistrat debutul unei etape noi, semnificative în organizarea învățământului elementar de aici, determinată în subsidiar de o cerere socială de educație. Este momentul în care, inițiativele comunităților locale au început să joace un rol important în apariția și folosirea unui sistem colectiv de educație, motivat de necesitatea ridicării gradului de culturalizare a maselor.

Pe teritoriul fostului regiment II românesc de graniță, primele inițiative în această direcție s-au manifestat în anii 1850, în epoca de regenerare culturală și națională ce a urmat revoluției pașoptiste, când, continuând linia solicitărilor autorităților laice și bisericești, comunitățile libere născute au creat treptat școli elementare în toate comunele fostului regiment²⁶.

²⁵ V. Șotropa, N. Drăganu, *op. cit.*, p. 89.

²⁶ Simion Retegan, *Satele născute la mijlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2000, p. 36.

Amploarea și semnificația acestui demers școlar care se desfășoară în deceniul absolutismului trebuie raportat la atmosfera de înnoire pe care a deschis-o revoluția. În întregirea principalului deziderat al acesteia – emanciparea națiunii române – ea trebuia să aducă românilor și emanciparea socială și chiar eradicarea stării de înapoiere a națiunii, acțiune în care școlii și culturii în general le reveneau un rol foarte important²⁷. Nu întâmplător, în protocolul Adunării Naționale de la Blaj, națiunea română cerea înființarea școlilor românești în toate satele, precum și gimnazii, institute militare și tehnice, seminarii preoțești și chiar o Universitate românească. Noul regim politic prefigura o nouă formație intelectuală și civică a omului de rând, dar fără o implicare substanțială din punct de vedere material în rezolvarea acestui demers.

De aceea, dezideratele românilor în materie școlară s-au materializat treptat, fără concursul Vienei, care a asigurat doar cadrul instituțional favorabil realizării lor. Dominat de concepții aparent retrograde, precum centralismul și germanismul, noul regim absolutist a restrâns posibilitățile de acțiune politică ale națiunilor supuse, favorizând în schimb afirmarea acestora în alte domenii, care să nu permită destabilizarea politică. Este perioada în care, în lipsa altor posibilități de acțiune politică, școala a reprezentat pentru românii din monarhia habsburgică un domeniu larg de acțiune, de realizări menite să confere viabilitate și eficiență unui important segment al vieții social-politice.

În ciuda disfuncționalităților inerente, perioada absolutistă s-a caracterizat în plan cultural și școlar prin organizarea și consolidarea rețelei compacte a școlilor elementare, având drept consecință directă creșterea masivă a contingentului intelectualității, concomitent cu afirmarea acesteia în societate²⁸. Diversificarea societății românești s-a întrepătruns astfel cu o puternică mișcare școlară, desfășurată la nivelul comunităților satești după 1850, concretizată în creșterea numărului școlilor satești, grație eforturilor depuse de diferite comunități. Rețeaua școlară românească a primit astfel o relativă densitate și omogenitate cu care va păși în epoca grea a dualismului. Starea reală a școlilor trebuie corelată însă cu realitățile economice și mentale ale satelor care le-au creat și care le-au susținut. Ritmul mișcării școlare nu este uniform, el diferă de la o zonă la alta și de la un an la altul, rămânând însă spectaculoasă față de intervalul scurt în care s-a remarcat și și-a dovedit vivacitatea²⁹.

Acest fenomen s-a tradus la mijlocul secolului al XIX-lea și printr-o înmulțire a actelor oficiale care priveau școala și problemele ei: legi, instrucțiuni, dispoziții, reglementări, circulare etc. Regăsim în conținutul acestora preocupări constante pentru îmbunătățirea stării școlilor și calității actului didactic, soluții pentru reglementarea frecvenței școlare sau rezolvarea unor situații izvorâte din realitățile social-politice concrete din fiecare comunitate. Analiza acestor documente reflectă acțiunea conjugată a autorită-

²⁷ *Ibidem*, p. 11.

²⁸ *Ibidem*, p. 5.

²⁹ *Ibidem*, p. 9.

ților politice și ierarhiei ecleziastice pentru reglementarea problemelor școlare din zonă și oferă o nouă dimensiune teoretică asupra cadrului în care ar fi trebuit să se deruleze viața școlară. Ele reprezentau, într-o mare măsură, expectanțele factorilor politici și colaborarea ierarhiei ecleziastice cu autoritățile locale, a căror acțiune s-au desfășurat sub semnul aceluiași constructivism cultural și național specific românilor din Transilvania. Finalitatea practică a acestor norme nu a însemnat întotdeauna aplicarea lor *ad-literam* în instituțiile școlare din această zonă, fiind deseori incompatibile cu realitățile concrete de aici.

Demersurile autorităților au fost aplicate și percepute corect la nivelul comunităților locale, contribuind hotărâtor la eficientizarea învățământului prin asigurarea progresului școlar la toate nivelele educaționale. Au existat însă și situații în care școlile – deși considerate adevărate mecanisme de culturalizare și luminare a maselor – au pierdut mult din consistența acestei misiuni, datorită stării deplorabile în care se aflau.

Ca o consecință a noii politici absolutiste ce urmărea centralizarea și germanizarea Imperiului mai ales prin intermediul școlii, la începutul anului 1850, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii din Viena elaborează Principiile generale pentru reorganizarea învățământului din monarhie. Acest act normativ consfințează începutul unei noi colaborări dintre stat și biserică pe tărâm școlar, abordând educația ca o problemă comună a celor două foruri decizionale. Astfel, dacă biserica se ocupa de problemele interne ale școlii (instrucție, educație, disciplină), statul veghea asupra organizării externe și necesității materiale ale instituțiilor școlare prin intermediul autorităților politice: juri comunali, comisari cercuali, Guberniu, Ministerul cultelor și învățământului din Viena, căruia îi era rezervată și conducerea și supravegherea întregului proces al instruirii, atât în școlile publice, cât și în cele private³⁰.

Povara materială a întreținerii școlilor – una dintre premisele esențiale ale progresului școlar și calității actului instructiv-educativ – era lăsată în seama comunităților confesionale (în cazul școlilor comunale) și a fondului școlar central sau de proveniență (în cazul școlilor erariale din Năsăud). În proprietatea și responsabilitatea acestora intrau astfel: întreținerea și edificarea școlilor cu tot inventarul lor, salarizarea dascălilor în conformitate cu necesitățile economice ale timpului, procurarea materialului și mijloacelor didactice, a cărților școlare etc. Organizarea externă corespunzătoare a procesului de învățământ a constituit o preocupare constantă a factorilor decizionali, reflectată în conținutul diferitelor circulare, dispoziții sau alte instrucțiuni. Pe lângă apelurile repetate la conlucrarea autorităților ecleziastice cu cele politice, documentele surprind și condițiile necesare pentru buna și eficienta funcționare a școlilor la nivelul comunităților care le întrețineau și le asigurau funcționalitatea.

În continuarea Principiilor generale pentru organizarea învățământului din monarhie statornicite în debutul epocii absolutiste, o serie de dispoziții și circulare ulterioare au reluat și susținut ideea colaborării dintre stat și biserică

³⁰ *Ibidem*, p. 16.

ca o condiție a progresului cultural, religios și mai ales moral. Astfel, în 1853, printr-un circular adresat autorităților districtuale – care reitiera o dispoziție guvernamentală – se preciza că „pentru ridicarea și buna stare a învățaturii elementare și chiar a progresului cultural-religios și moral, preoții și dascălii din școlile comunale să nu uite de strânsa datorie pe care o au de a colabora cu autoritățile politice, încredințați fiind că acestea nu vor lipsi a da cu promptitudine mână de ajutor de câte ori vor fi solicitate”³¹. În aceeași ordinațiune se mai preciza faptul că atât autoritățile politice, cât și cele școlare trebuiau să relaționeze eficient în vederea bunei conservări a edificiilor de școală, supravegherii frecvenței școlare, asigurării competenței dascălilor etc. astfel ca, în rândul comunităților, să se dezvolte și cultive simțul către școală.

În activitatea școlilor primare născădute din a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au înregistrat însă și numeroase imperfecțiuni, o parte dintre ele cauzate și de nepăsarea notarilor și juzilor comunali sau de incapacitatea acestora de a administra eficient fondurile școlare locale. Aceste deficiențe au avut repercursiuni negative asupra întreținerii școlilor și asupra retribuirii salariale a învățătorilor³².

Un alt factor care a împietat asupra organizării învățământului din această perioadă l-a constituit și nerespectarea ordinațiunilor emise de autoritățile centrale în acest sens. Această realitate, manifestată mai ales la nivel local, a fost surprinsă și relatată de directorii școlari, ceea ce a determinat deseori intervenția guvernului pentru reglementarea ei. În 1857, ca urmare a faptului că multe ordinațiuni având ca scop înființarea și frecventarea școlilor populare nu au fost îndeplinite, ministerul a emis o serie de acte normative în concordanță cu realităților existente în țară, reînnoind apelul la coînțelegerea armonioasă dintre jurisdicțiile bisericești și civile. Astfel, potrivit Ordinațiunii din 23 mai 1857 nr. 6873/777 se cerea ca aceste foruri să îndeplinească următoarele reguli de funcționare a învățământului elementar: acolo unde nu existau școli să se înființeze, iar unde ele existau, să se vegheze asupra frecventării lor, prin întrebuiințarea mijloacelor prescrise în acest sens; dacă dascălii nu erau remunerați suficient, plata să fie mărită, pentru ca în acest fel ei să-și poată îndeplini cu succes misiunea³³.

Starea învățământului elementar în perioada absolutistă a constituit o preocupare constantă a autorităților care, prin fixarea unor standarde calitative au urmărit eficientizarea acestui nivel educațional. Relațiunile și informațiunile periodice despre starea școlilor populare consemnate de inspectorii școlari districtuali au stat la baza emiterii diferitelor norme, regulamente și alte dispoziții cu același caracter. Pentru că relaționarea dintre factorii decizionali a cunoscut deseori disfuncționalități, subiectul acestora a fost reiterat prin repetate apeluri la aplicarea lor. Astfel, în 1856, în vederea finalizării relațiunii centrale despre

³¹ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 50/1853, f. 8.

³² Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 129.

³³ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 97/1857, f. 20.

starea școlilor elementare, inspectorii școlari districtuali erau solicitați ca în răstimp de o lună să completeze formularul transmis pentru fiecare școală în parte, subliniind următoarele: dacă este școală în comunitate și ce venit are, iar dacă nu există, să precizeze cauzele lipsei ei: neglijența sau nepăsarea preoților, poporului sau altele; locul pe care este ridicată școala, înzestrarea ei didactică, precum și soluțiile propuse pentru îmbunătățirea stării acesteia. Trebuiau, de asemenea, precizate fondul din care era întreținută școala, capitalul deținut de aceasta, existența sau lipsa școlii de pomărit și a grădinii³⁴.

Disfuncționalitățile la nivelul infrastructurii în domeniul învățământului au constituit, de asemenea, subiectul unor ordinațiuni sau circulare episcopale, atât în perioada absolutistă, cât și după instaurarea regimului liberal. La sfârșitul anului 1858, prin Ordinațiunea guvernului din 25 octombrie nr. 21019 s-a intervenit din nou în privința mijlocirii dotării școlilor elementare comunale, prin următoarele reguli: 1) pentru a putea funcționa școala, este nevoie de ridicarea unui edificiu potrivit acestui scop, asigurarea dotării ei cu mijloace și materiale necesare, după care să se desăvârșească organizarea ei internă după cerințele școlare prescrise; 2) școlile populare erau institute confesionale și, prin urmare, acestea aveau datoria de a le dota și susține. În acest sens, în coînțelegere cu jurisdicțiile civile, comunitățile bisericești trebuiau să asigure mijloacele necesare atingerii acestui scop; 3) Pentru dotarea edificiilor școlare, trebuiau luate în considerare toate izvoarele materiale: pământuri arabile, grădini, bani din casa comunală, ajutoare din fonduri, fundații și alte beneficii. Ca o alternativă la sursele descrise mai sus, guvernul propunea și crearea unui fond școlar special în fiecare comună bisericească sau politică prin contribuția membrilor acesteia, după exemplul Austriei. În cazul în care aceasta nu dorea introducerea banilor de școală atunci ea trebuia să-i asigure susținerea, de această sarcină neputându-se dispensa³⁵.

Deși dispozițiile privind organizarea instituțiilor școlare conțineau prevederi reale, pragmatice, acestea erau rareori compatibile cu realitățile comunităților. Edificiul școlar – conceput ca locul unde se cresc elevii de vârstă fragedă – trebuia să fie acomodat scopului învățării, adică să fie destul de larg, înalt, să aibă uși bune și ferestre destul de mari pentru asigurarea luminozității necesare; încăperile școlare să dețină sobă și cuptor funcționabile și să fie podite, „împiedicând astfel căldura să absoarbă din pământul cel umed aburii vătămători sănătății”³⁶. O școală bună era asemuită astfel cu lumina care strălucea până în cea din urmă casă; era locul în care dimineața de timpuriu învățătorul, îmbrăcat curat și cuviincios, își pregătea propunerea. În școală se respira un aer proaspăt și curat, iar pământul era măturat cu grijă, astfel că, nimic din ce nu ar corespunde scopului școlar să nu afecteze ochiul sau corupe aerul³⁷.

³⁴ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 84/1865, f. 26.

³⁵ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 120/1859, f. 5-7.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 97, 1855, p. 378.

³⁷ „Magazin pedagogic”, tom I, Năsăud, 1867, f. 1.

Depășind deseori caracterul de postulat, aceste standarde calitative impuse organizării externe a școlilor și-au dovedit aplicabilitatea în majoritatea situațiilor, evident printr-o adaptare a lor la realitățile concrete existente în fiecare comunitate susținătoare de școală. La desființarea regimentului românesc II de graniță, în ciuda distrugerilor provocate de revoluția de la 1848-1849, rețeaua școlară din această zonă subzista în: 44 de școli naționale comunale (funcționale în fiecare localitate fostă grănicerească), 5 școli triviale erariale germane, fiecare structurată pe 2 nivele, o școală normală „superioară” cu 4 clase și o școală de fete, tot cu caracter erarial. Ruinarea parțială sau totală a unor edificii școlare de pe teritoriul fostului regiment, printre care și școala normală, au fost compensate de dorința aprigă de cunoaștere, manifestată de un număr foarte mare de tineri, care numai la această școală depășeau cu mult numărul încăperilor existente³⁸. Prejudiciile produse de revoluție, dar mai ales lipsa și sărăcirea populației, dezolanta stare a docenților sau neglijența antistiilor comunale au constituit o parte dintre factorii nocivi ai progresului școlar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind deseori invocați și-n relatările oficiale care semnalau defectele școlilor.

Edificarea și întreținerea instituțiilor școlare au constituit atribuția principală a comunităților locale (laice sau bisericești). Configurația externă și organizarea internă a fiecărei școli era direct proporțională însă cu disponibilitățile materiale ale susținătorilor ei. Înființarea rețelei școlilor comunale pe teritoriul fostului regiment – ce a debutat în deceniul 3 al secolului al XIX-lea – a fost completată ulterior de crearea fondurilor comunale ca izvor material necesar organizării și funcționalității fiecărei instituții în parte. Cuantumul acestora era diferit de la o comună la alta și-n consecință rețeaua școlară nu s-a caracterizat exclusiv prin omogenitate și uniformitate de-a lungul acestei perioade.

Potrivit relațiunii anuale întocmite de vicarul Grigore Moisil despre starea școlilor pe anul 1851, existau edificii școlare în toate comunitățile foste grănicerești, unele înființate în perioada vicarului Marian, altele existând și anterior. Cele mai vechi școli comunale elementare de pe teritoriul fostului regiment II românesc de graniță au fost edificate între anii 1790-1819, în localitățile: Poiana (1790), Măgura (1802), Nepos (1810) sau Rebra-Mare (1819). Materialul de construcție a fost lemnul, de altfel predominant în întreaga perioadă analizată. Din 44 de școli naționale doar 6 aveau edificii din piatră sau fundament din material solid, respectiv cele de la: Găureni, Maieru, Năsăud, Rebrîșoara, Rodna-Nouă, Salva și se aflau în stare relativ bună³⁹.

Aceeași condiție se întâlnea și-n cazul unor edificii de lemn care, în ciuda materialului de construcție perisabil, erau catalogate în epocă drept școli în stare bună. Printre acestea, pot fi amintite cele din Feldru, Borgo-Bistrița, Hordou, Ilva-Mică, Leșu, Măgura, Mocod, Parva, Rebra-Mare, Rodna-Veche,

³⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 98, 1853, p. 383.

³⁹ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 178/1863, f. 1, 4, 6-7, 10-17, 24-27.

Telciu sau Zagra⁴⁰. Majoritatea edificiilor școlare se aflau în această perioadă în stare rea, improprie desfășurării unei acțiuni educative calitativ ridicate, situație surprinsă de multe ori în relațiunile anuale despre starea școlilor. Demersurile pe calea restructurării sau refacerii acestora au fost rareori inițiate de factorii decizionali responsabili de întreținerea și funcționarea lor. În perioada 1849-1867, în doar 2 localități au fost edificate școli noi, menite a le înlocui pe cele anterioare, devenite nefuncționale. Este vorba de localitatea Feldru, unde în 1862 s-a edificat o școală nouă din piatră care a înlocuit-o pe cea veche, construită din lemn în 1827. O situație asemănătoare s-a regăsit în localitatea Bichigiu, în 1858 începând aici demersurile în vederea edificării unui nou lăcaș de școală, nefinalizate însă în această perioadă⁴¹. Toate instituțiile școlare funcționau ca entități distincte, în așezăminte diferite de alte edificii (casa cantorului, dascălului, preotului sau altor persoane). Școlile au dobândit treptat o identitate proprie în cadrul comunității, polarizând în jurul lor întreaga activitate culturală a membrilor acesteia.

Dimensiunea edificiului școlar implica însă și amenajarea spațiului (habitatului) care, în ciuda imperativelor impuse de specificul activităților de instruire era alcătuit dintr-o singură încăpere școlară, funcțională ca și sală de clasă. Dimensiunile sălilor de clasă erau variate, în funcție de mărimea și starea edificiului școlar respectiv: de la 2 orgii lungime și 2 orgii lățime (în cazul celor de la Năsăud – școala națională și Rodna Nouă), la 6 orgii lungime și 4 lățime (la Sângeorgiu – școala comunală națională). În medie, dimensiunile încăperilor destinate desfășurării procesului de învățământ se încadrau între 3 orgii lungime și 3 orgii lățime⁴².

Potrivit standardelor calitative impuse de necesitatea asigurării calității educației și progresului școlar, sălile de clasă trebuiau mobilate și dotate corespunzător. În acest sens, să fie prevăzute cu scaune pentru elevi, cât mai comode „adică la spate să fie reazăm cât mai înalt astfel încât pruncii să se poată răzima pe spate; să aibă lavița de sub șezut destul de lată, iar cea pe care stau cărțile să fie la fel și numai un pic prăvălită spre prunci, ca să aibă destulă comoditate când scriu”⁴³.

Printre celelalte piese de mobilier destinate procesului educativ se mai numărau și catedra sau masa pentru șederea învățătorului cu tot ce presupunea ea; tablă neagră pentru deprinderea în desen, scris și socotit, care să fie cât de mare, bine făcută și înnegrită. De asemenea, pereții clasei să fie ornați, atât cu portretul Mântuitorului Isus Hristos, cât și cu cel al unor persoane renumite, chiar și cele mai interesante cadre. Pe o altă latură să fie expuse cele mai bune mape, având drept scop stimularea curiozității și memoriei elevilor. Materialul școlar trebuia să fie completat apoi cu un orologiu și alte ustensile folositoare:

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 97/1855, p. 378.

glob, sferă, tăblițe, linie, cerc etc. Pentru desfășurarea activităților practice (cu caracter practic) erau indicate amenajarea unui spațiu de gimnastică și înființarea unei grădini școlare⁴⁴.

Dotarea internă a școlilor presupunea, așadar, asigurarea mijloacelor și materialelor didactice, a manualelor școlare și materialului de scris. Achiziționarea și conservarea acestora era atribuită comunității care utiliza în acest sens fondurile existente. Nu de puține ori însă, demersurile autorităților comunale (ecleziastice sau politice) au fost ineficiente sau chiar au lipsit cu desăvârșire. Dovadă că, în corespondența acestora apar deseori semnalate defectele sau minusurile școlii. Acestea rezidă în: lipsa scaunelor pentru învățător și a catedrei, a tablei, precum și a meselor și scaunelor pentru elevi. Chiar și acolo unde ele există, fie sunt insuficiente, fie sunt în stare slabă și necesită înlocuirea sau cel puțin repararea lor⁴⁵.

În 1853, Direcțiunea școlară din Năsăud primea sesizarea învățătorului din Borgo-Tiha privind o serie de reparații pe care școala le necesita: „hezațiul e tot spart și plouă, patru mese nu se mai pot întrebuința la învățătură, ușa școlii e stricată, iar iarna nu se pot ține copiii în frig”⁴⁶. Situații similare s-au înregistrat și spre sfârșitul epocii absolutiste când, în 1859, la puțin timp după începerea anului școlar, parohul din Măgura trimitea vicarului o notificare potrivit căreia „în școală lipsesc patru ochiuri la ferestre, hârtie, cerneală, cretă, iar cuptorul e stricat”⁴⁷.

În ansamblul rechizitelor școlare un rol important a revenit, fără îndoială, materialului de scris. Importanța scrisului, atât pentru școală cât și pentru viața practică, impunea datoria de a se îngriji de timpuriu ca acest obiect să fie promovat eficient mai ales în etapa inițială, primară a învățării. Atingerea acestui scop depindea însă atât de metoda aleasă pentru instruire, cât mai ales de mijloacele utilizate, respectiv materialul de scris. Suflul înnoitor și modern resimțit și la nivelul instrucției elementare a dus la înlocuirea treptată a primelor mijloace de scriere – tăblița de piatră și condeiul – cu hârtia și cerneala, cererile pentru asigurarea acestora din urmă crescând continuu, mai ales spre sfârșitul epocii liberale. Cu toate acestea, în multe școli învățătorul a continuat să utilizeze în activitatea de scriere cele două mijloace primare, încetățenite deja: tăblița de piatră și condeiul. Întrebuințarea acestora pentru însușirea primelor exerciții scripturistice era susținută din mai multe motive: siguranța și ușurința cu care puteau fi mânuite de elevi (mult mai ușor decât pana și hârtia), corectarea rapidă și fără greutate a greșelilor. De asemenea, tăblița putea fi utilizată și de cei sărmani, în timp ce negreala pentru hârtie nu se găsea în orice casă și nici întotdeauna de bună calitate. În același timp, tăblița și condeiul erau ieftine și, în consecință, puteau fi înlocuite relativ facil în cazul

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 178/1863, f. 1, 4, 6-7, 10-17, 24-27.

⁴⁶ A.N.D.J.BN., Fond Școala normală primară Năsăud, dosar 28/1853, f. 187.

⁴⁷ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 123/1859, f. 4.

deteriorării lor. Ca să poată fi pe deplin funcțională, tăblița necesita o serie de alte însușiri, menite să asigure scrisului calitatea cerută: să fie netedă și lucie, fără zgârieturi, destul de mare, uniformă pentru toți elevii, să fie prevăzută cu material pentru șters și liniată de învățător. La rândul lui, condeiul trebuia să aibă o lungime potrivită, să fie relativ moale și ascuțit la ambele capete⁴⁸.

O școală în adevăratul sens al cuvântului era cea în care nu exista nimic care ar fi putut compromite scopul și misiunea acesteia. Tipul unei școli bune presupunea și o amenajare a spațiului intern și o dotare corespunzătoare a acestuia, implicit prin existența materialului didactic și a mijloacelor necesare desfășurării procesului învățării: „pe pereți să atârne table și mape în simetrie plăcută, iar deasupra scaunului învățătorului să fie icoana răstignirii Mântuitorului, în cadre aurite, iar vis-a-vis de dânsa, chipul Împăratului. În scrinul din cornul chiliei să se vadă curățenie și ordine, iar în sertarul de deasupra, la care ajunge numai învățătorul, să existe listele de lenevire, catalogul și alte scrisori ale acestuia; în cel din mijloc, tabelele de perete, mapele și globul și corpurile geometrice, toate așezate și ordonate corespunzător...”⁴⁹.

Un loc important în ansamblul materialelor didactice revenea manualelor sau cărților școlare. Lipsa acestora impunea deseori asupra desfășurării cu eficiență a procesului de învățământ, constituind o prioritate a școlilor din întreaga perioadă absolutistă, dar și liberală. Inventarul cărților școlare existente în dotarea școlii era realizat, de obicei, de conducătorul acesteia și trimis anual oficialităților districtuale. Acestea aveau îndatorirea de a le procura și trimite ulterior instituției școlare solicitante, care trebuia să achite însă contravaloarea lor în cel mai scurt timp. Necesarul de manuale școlare era direct proporțional cu numărul elevilor dintr-o școală, pe nivel de clasă, și în concordanță cu disciplinele prevăzute în planul de învățământ pentru nivelul elementar sau superior. Obiectele predate în școlile comunale în perioada absolutistă erau: religia, caligrafia, calculul mintal și cifric (cele 4 operații), silabizare și citire, pomicultură, apicultură, legumicultură (teoretic și practic), îndatoririle tineretului grăniceresc, scrierea după dictat și memorizare⁵⁰. Cărțile școlare utilizate cel mai frecvent în rețeaua învățământului elementar erau: abecedarele, catehismele, aritmetica, istoria biblică, rareori geografia, cărțile de citire sau cele despre datoriile supușilor.

Nu întâmplător, cele mai mari lipsuri se înregistrau în rândul acestora, parte datorate deteriorării și ieșirii lor din uz, parte datorate creșterii numărului școlarilor, fapt care nu asigura întotdeauna funcționarea eficientă a transferului manualelor de la o generație la alta. În 1859, în urma unei circulare vicariale privind semnalarea necesarului de carte în școlile naționale comunale, cele mai multe cereri au vizat dobândirea catehismelor. Astfel, școala din St. Joseph solicita 15 bucăți, cea din Zagra 10 bucăți. Același număr s-a regăsit și-n

⁴⁸ „Magazin pedagogic”, tom I, Năsăud, 1867, p. 1.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Ioan Pop, *op. cit.*, p. 65.

solicitarea școlilor din Ilva-Mare, Mititei și Rebrîșoara, în timp ce la cele comunale din Ilva-Mică, Sângeorgiu sau Mocod, numărul acestora era cuprins între 15 și 20 de bucăți⁵¹.

Asigurarea materialului didactic și îndeosebi a cărților școlare – instrument indispensabil activității educative – a constituit o preocupare constantă a autorităților ecleziastice și politice superioare. Dispozițiile acestora nu au înregistrat pretutindeni efectul scontat, dovadă că, la puțin timp de la emiterea unor circulare, conținutul acestora nu cunoscuse nici o parțială aplicabilitate. În relațiunile anuale despre starea școlilor aflate sub inspecția protopopilor (ca directori școlari), aceștia surprindeau constant lipsa cărților, ca un factor care împiedica mult progresul școlar. Pentru eradicarea acestui „defect”, Oficiul diecezan din Gherla – forul ecleziastic superior al școlilor greco-catolice de pe teritoriul fostului regiment II de graniță – semnala, prin circularul episcopului Ioan Alexi din 24 aprilie 1857, existența unor cărți școlare necesare desfășurării învățământului elementar: Catehismul mare, cu prețul de 45 cor.; Istoria biblică la 26 cor. recomandate preoților, dar și învățătorilor școlilor populare pentru întrebuințarea lor de către elevi⁵².

Suportul material pentru achiziționarea cărților școlare era asigurat de comunitatea susținătoare – prin reprezentanții ei – din fondurile comunale existente. Condiția socială precară a locuitorilor săteni a influențat deseori demersurile necesare achiziționărilor de carte. De aceea, pentru a facilita accesul școlarilor la manuale, Ministerul a aprobat tipărirea mai multor exemplare din acestea, o parte fiind destinată exclusiv elevilor săraci sau cu posibilități materiale reduse. Pe această linie s-a înscris și ordinațiunea ministerială din 23 august 1853 nr. 19175 prin care, pentru a suplini lipsa abecedarelor din școlile elementare, guvernul a aprobat tipărirea unui număr de 20.000 de exemplare din care a patra parte urma să se împartă gratis pruncilor săraci⁵³. Hotărârea a fost împărtășită ulterior de celelalte instituții competente, astfel că, la 6 octombrie 1855, vicarul Rodnei, Macedon Pop, confirma primirea a 95 de abecedare pentru școlile elementare de care urmau să beneficieze cei mai săraci elevi din vicariat⁵⁴.

Printre cărțile școlare utilizate în învățământul elementar un rol important a revenit și aritmeticii, ca instrument esențial în însușirea deprinderilor de calcul scris și mintal. Pentru a uniformiza planul de învățământ și implicit metodele utilizate în instruire, Ministerul recomanda deseori cele mai potrivite tipuri de manuale școlare folosite în predarea diferitelor obiecte de studiu. Astfel, prin Ordinațiunea din 29 decembrie 1855, forul superior comunica apariția cărții „Aritmetica sau carte de exerciții la învățătura calculațiunii”, folositoare pentru clasele a I-a și a III-a de la școlile

⁵¹ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 124/1859, f. 13-17, 20-26, 37.

⁵² A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 100/1857, f. 4.

⁵³ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 76/1855, f. 12.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 4.

populare, cerând învățătorilor și școlarilor subordonați procurarea acestora⁵⁵. Rapiditatea cu care aceștia au răspuns acestei recomandări (retransmisă la nivel local prin porunci vicariale) este evidențiată de solicitările învățătorilor din Ilva-Mică, Leșu, Măgura etc. de a achiziționa respectiva carte la prețul fixat de 18 florini v. a.⁵⁶.

În învățământul public elementar și gimnazial, utilizarea cărților școlare necesita acceptul forurilor educaționale superioare. Astfel, manualele trebuiau să corespundă atât cerințelor tematice legate de conținut, cât și normelor didactice, respectând particularitățile de vârstă și intelectuale ale subiecților. Încă din debutul perioadei absolutiste, Ministerul a emis o serie de reglementări în acest sens. Astfel, în 1851, potrivit planului de organizare a școlilor populare și gimnaziale, nu puteau fi utilizate în învățământul public decât cărțile școlare aprobate. În caz contrar, cele declarate necorespunzătoare erau interzise⁵⁷. Practica interzicerii cărților școlare a continuat și în perioada ulterioară. În 1853, Înalțul Guberniu emitea decretul ministerial prin care se interzicea folosirea unei cărți ungurești în toate școlile publice și private: „Maghyaok tortenete” a lui Mich. Stansis, tipărită la Pesta în 1847⁵⁸. Practica interzicerii cărților școlare s-a accentuat după 1868, în contextul intrării în vigoare a legislației dualiste.

Baza material-didactică asigurată de comunitatea grănicerească a constituit o condiție importantă a eficienței învățării școlare și a întregului proces instructiv-educativ. Dacă însușirea cunoștințelor teoretice impunea atât măiestrie didactică cât și mijloace eficiente, aplicarea acestora în activitatea practică reprezenta însă barometrul progreselor realizate de elevi la finalul unei etape de școlarizare. Activitățile practice au imprimat procesului educativ o doză de pragmatism și au deținut o pondere însemnată în creionarea principalelor direcții de orientare profesională a absolvenților școlii. A fost una din rațiunile care au stat la baza introducerii treptate în planul de învățământ de la școlile elementare a disciplinelor cu caracter practic: pomologia, legumicultura, apicultura etc. Motivația promovării acestora transpare din însăși ordinațiunile emise de minister sau guvern în acest sens. În 1857 „luând în considerare foloasele pe care le poate aduce cultura pomilor atât omenirii, cât mai ales economilor lipsiți mai întotdeauna de venituri”, toți preoții și dascălii erau provocați să sprijine și să dezvolte această ramură economică⁵⁹.

Extrapolând scopul educativ al acestor activități practice la nevoile reale ale comunităților, întreținerea grădinii școlare sau a pomăriei devenea ulterior o soluție pentru suplinirea lipsurilor materiale și îmbunătățirea stării materiale a locuitorilor. Condiția modestă a mediului social reprezenta o realitate constantă în această perioadă și un obstacol în calea progresului școlar. De aceea, inițierea

⁵⁵ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 84/1856, f. 1.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 3/1851, f. 1.

⁵⁸ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 50/1853, f. 2.

⁵⁹ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 97/1857, f. 7.

elevilor în formarea deprinderilor practice era privită și ca o alternativă la ameliorarea stării sociale a locuitorilor. Ele puteau contribui la diversificarea spectrului activităților productive, ca noi surse pentru completarea și îmbunătățirea veniturilor. În ordinațiunea locotenențială din 13 decembrie 1857 se preciza faptul că „românii nu pot acoperi lipsurile materiale numai prin vinderea vitelor și a produselor, drept pentru care un alt izvor de câștiguri l-ar putea constitui plantarea pomilor în grădinile lor sau întreținerea stupilor și creșterea viermilor de mătase, practicate cu sudoare de vecinii sași”⁶⁰. Pentru aceasta „în fiecare sat în grădina școlii sau parohiei, precum și în alte locuri comunale să se planteze și să se crească pomi, care altoindu-se, să se răsădească prin grădini și alte locuri goale”⁶¹.

Indiferent de rațiunile care au stat la baza implantării acestei concepții în ansamblul ideilor pedagogice ale vremii, școala de pomărit sau grădina școlii au constituit o preocupare constantă a autorităților însărcinate cu conservarea și funcționarea lor. Nu întâmplător, numeroase dispoziții ministeriale și circulare episcopale sau vicariale conțineau îndemnuri repetate pentru includerea acestei ramuri economice în planul de învățământ și promovarea ei în ansamblul activităților educative.

Între obiectele predate în școlile comunale, deși se puneau un mare accent pe caligrafie, citit sau socotit, un rol important revenea și ramurilor economice: apicultura, pomicultura și legumicultura. Cunoștințele teoretice referitoare la acestea erau predate în timpul iernii, iar primăvara, vara și toamna, când timpul era favorabil, elevii erau deprinși în mod practic în grădinile școlare destinate acestui scop⁶². În acest sens, asigurarea funcționării lor intra în atribuțiile comunităților responsabile de susținerea lor. În aproape toate localitățile foste grănicerești, școala de pomărit și-a constituit o identitate proprie corespunzătoare standardelor calitative ale vremii. Din ansamblul unităților școlare de pe teritoriul fostului regiment, doar o treime din numărul acestora nu aveau școala de pomărit sau grădina școlii. Este vorba de școlile din: Bichigiu, Borgo-Bistrița, Găureni, Ilva-Mare, Leșu, Runc, Salva, Sângeorgiu, Plai, Zagra, Ragla, Gledin, Monor, Șieut, Sântioana⁶³.

Este motivul pentru care inspectorul școlar districtual a semnalat deseori aceste inadvertențe, solicitând aplicarea dispozițiilor școlare emise în acest sens. Dacă instruirea elevilor în pomologie a impus în toate comunele amenajarea grădinilor școlare, au existat și cazuri în care acestea fie lipseau cu desăvârșire, fie erau incompatibile cu misiunea și scopul lor. Școala comună din Leșu semnală Direcțiunii școlare din Năsăud - la 26 aprilie 1866 - următoarele nereguli în desfășurarea acestei ramuri economice ca disciplină de învățământ: nu exista grădina școlară, drept pentru care s-a cultivat doar în

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Ioan Pop, *op. cit.*, p. 65.

⁶³ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 178/1863, f. 1, 4, 6-7, 10-17, 24-27.

grădina învățătorului, pentru că nu era un loc amenajat pentru așa ceva; în acest sens, învățătorul cerea asigurarea de către forurile decizionale a unei grădini de pomărit pentru această școală⁶⁴.

Neglijarea obiectului grădinăritului sau pomăritului a fost o realitate constantă a perioadei absolutiste și chiar liberale, surprinsă deseori în rapoartele juzilor procesuali, responsabili cu descrierea stării școlilor comunale. Pe această direcție se înscrie și relațiunea judeului procesual Toma Hontilă din Mocod adresată Comisiei administrative a fondurilor școlare districtuale din Năsăud, la 5 aprilie 1866. Această informare recomanda ca, printre alte obiecte, „să se propună și frecvențe obiectul grădinăritului care, în toate comunele este foarte neglijat, deși grădinile și câmpurile cele întinse corespund plantării de pomi. Cu toată sărăcia, țăranii cumpără din piața târgului din Năsăud, de la sașii vecini, mere, pere, piersici, gutui și alte soiuri pe care aceștia le-au lucrat în grădini proprii sau pe câmpurile lor bine organizate⁶⁵.

Puterea modelului nu a funcționat întotdeauna în rândul comunităților sătești, mentalitatea acestora a rămas refractară și chiar imună la influențele venite din exterior. De aceea, în foarte multe cazuri „în locul legumelor creșteau nevătămate și neatacate urzicele, lobodele sau alte buruieni sălbatice. Numai acest obiect important ar putea înlesni progresul economiei rurale, prin învățătorii comunali, triviali și normali din acest district și propunerea practică a elevilor”⁶⁶. Pentru remedierea acestei situații, se cerea Comisiei administrative să desfășoare demersurile necesare în vederea impunerii pomăritului, stupăritului și cultivării grădinilor de legume ca obiecte de studiu, atât învățătorilor comunali, cât și celor triviali. În cazul în care aceștia vor neglija aceste dispoziții, lăsând grădinile necultivate și aceste obiecte nepropuse, să fie trași la răspundere și pedepsiți prin transferarea în alte stațiuni docențiale⁶⁷.

În cele mai multe cazuri ponderea activităților practice în ansamblul obiectelor de învățământ era asigurată cu promptitudine atât de către învățător, prin prezervarea acestora, cât și de comunitate, care crea condițiile materiale necesare funcționării lor. Școlile de pomărit adăposteau așadar diferite specii de pomi, altoiți sau nealtoiți, numărul acestora variind de la o școală la alta⁶⁸.

Prefigurând principiul didactic modern al legării teoriei de practică, introducerea disciplinelor economice în planul de învățământ din școlile elementare comunale, triviale sau cele normale a însemnat totodată adaptarea învățământului la ideile pedagogice ale vremii, conferindu-i o notă de pragmatism menită să faciliteze integrarea respectivilor învățăcei în tumultul existenței cotidiene.

Printre virtuțile pe care școala urmărea să le cultive se număra și curățenia. Un cadru plăcut avea deseori influențe pozitive asupra desfășurării

⁶⁴ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 215/1866, f. 12.

⁶⁵ A.N.D.J.BN., Fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, dosar 12/1866, f. 1.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 178/1863, f. 1, 4, 6-7, 10-17, 24-27.

activităților instructiv-educative. Formarea deprinderilor de igienă primară și curățenie respecta atât un principiu moral, cât și o normă etică sănătoasă. Întreținerea și menținerea curățeniei în instituțiile educative revenea în egală măsură servitorului școlii și celor care beneficiau de avantajele acesteia: elevii și dascălii lor. Evaluarea unei școli – realizată de obicei cu ocazia examenelor semestriale – presupunea și identificarea indicilor calitativi în respectarea curățeniei și asigurarea disciplinei. De aceea, Comitetul fondurilor grănicerești din Năsăud adresa, în 1857, Direcțiunii școlii normale din Năsăud apelul de a veghea asupra curățeniei, considerată „o virtute principală la un institut de creștere, nu numai spre a se propune și recomanda tinerimii, ci și pentru a-i păzi pe atari abatatori de la legile școlare”⁶⁹. În vederea atingerii acestui scop, direcțiunea trebuia să înlesnească prin diferite mijloace asigurarea și respectarea curățeniei, atât interne cât și externe, având la dispoziție în acest scop servitorul școlii.

Categoria personalului școlar auxiliar din care făcea parte și servitorul școlii a constituit de multe ori subiectul unor dispoziții speciale emise de forurile educaționale superioare în vederea uniformizării cadrului extern al învățământului. Pe această linie se înscrie și instrucțiunea pentru servitorii școlilor din 1865 care descria condițiile eligibilității lor, precum și obligațiile pe care aceștia trebuiau să și le însușească. Potrivit acestei norme, servitorii puteau fi aleși din rândul celor cu purtare bună și erau supuși nemijlocit directorului școlii respective. Printre îndatoririle lor zilnice se numărau: curățirea sălilor de clasă; încălzirea cuptoarelor; tăierea lemnului necesare pentru școală și curățarea curții; în plus, aveau sarcina de a înștiința direcțiunea de eventualele stricăciuni sau lipsuri din cadrul școlii (ferestre, zaruri, mape, icoane etc.)⁷⁰.

Cultivarea valorilor moral-religioase și conturarea personalității elevilor au constituit principalele direcții educativ-formative ale învățământului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Inițiativele școlare din perioada administrației grănicerești au continuat și după desființarea regimentului, școlile năsădene reușind să-și asigure cadrul instituțional și suportul material favorabil afirmării și consolidării lor. Eficiența și calitatea oricărui demers școlar din această perioadă s-a raportat și la efortul material colectiv al susținătorilor de școală, cunoscând o manifestare direct proporțională cu interesul pentru școală al membrilor respectivelor comunități. Acolo unde receptarea normelor și dispozițiilor autorităților a fost dublată de respectarea standardelor calitative impuse de acestea, școala a funcționat bine, conținând premisele succesului și progresului școlar. Au existat însă și situații în care indolența factorilor decizionali și mijloacele materiale precare au împietat asupra funcționării normale a procesului instructiv-educativ.

Programul de organizare și modernizare a instituțiilor școlare patronate de biserică sau de stat a avut la bază, de-a lungul acestui segment temporal, o

⁶⁹ A.N.D.J.BN., Fond *Administrația fondurilor grănicerești năsădene*, dosar 881/1857, f. 46.

⁷⁰ A.N.D.J.BN., Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 203/1865, f. 107.

temelie organizatorică cu o concepție unitară asupra vieții școlare la toate nivelele educaționale. Ca orice alt deziderat, progresul școlar a înregistrat însă un drum sinuos până la materializarea sa. Efectele dispozițiilor și instrucțiunilor lansate de autorități s-au resimțit imediat în teritoriu, dar aplicarea acestora a întâmpinat deseori blocaje insurmontabile care au redus și chiar au stagnat evoluția acestor mecanisme. Organizarea cadrului extern propice derulării vieții școlare prin conservarea edificiilor și perfecționarea bazei material-didactice au reprezentat o preocupare constantă a factorilor decizionali, susținători de școală.

Starea școlilor a cunoscut astfel o evoluție sinuoasă și s-a raportat permanent la quantumul veniturilor destinate organizării și susținerii lor. La fel ca și în alte compartimente ale vieții social-politice și culturale, formularea unor deziderate și inițierea unor mecanisme specifice pentru derularea lor n-au asigurat un succes imediat și nu s-au ridicat întotdeauna la nivelul expectanțelor. Cu toate acestea, școala românească de pe teritoriul fostului regiment II românesc de graniță a generat progrese evidente, care relevau existența în zonă a unui sistem școlar stabil și o creștere sistematică și regulată a progresului școlar.

The school system from Năsăud between 1851-1860

- Summary -

The school from the farmer border regime had a continual evolution during this period. The real situation of them has reported at the real spirit of each community and it depended by their involvement in a society. From 1858, two important powers have watched over schools evolution, shared their attributes: it is about state and religion. The schools from Năsăud have represented one of the most important way for preservation of the traditional values and national specificity. That's why, they held a very important role in the general school system from Transilvania.

ȘCOALĂ ȘI BISERICĂ ÎN PROTOPOPIATUL GRECO-CATOLIC AL HUNEDOAREI (1853-1867)

Felicia ADÂSCĂLIȚEI

Dezvoltarea învățământului a constituit, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, o constantă a gândirii elitelor românești, promovată în special de biserică, devenită depozitară principală a actului educațional. Raportul dintre instituția de cult și școală va fi orientat spre folosirea puterii credinței în vederea impunerii în comunitățile rurale a unei noi mentalități, vizavi de importanța educației în formarea individului¹.

Mijlocul secolului al XIX-lea, adică perioada cuprinsă între revoluția de la 1848 și pactul dualist, reprezintă epoca celui mai puternic avânt al școlii sătești din teritoriile românești ale Imperiului habsburgic.

În preajma anului 1850, cursul evenimentelor din Transilvania a fost determinat de absolutismul austriac. Intelectualii români au fost obligați să abandoneze cel puțin pentru moment planurile pentru autonomia politică și reorganizarea societății românești pe linii laice. În ciuda tuturor obstacolelor puse de absolutismul austriac în calea dezvoltării naționale, românii au fost despovărați de o mare parte a discriminărilor practicate împotriva lor înainte de 1848 și au făcut unele progrese în educație și cultură. Deoarece aceste probleme au fost de domeniul exclusiv al bisericii și fiindcă biserica a fost singura instituție care a supraviețuit revoluției, episcopii ortodox și unit și-au reluat rolurile de conducători naționali². Demersul politic a fost susținut de un constructivism național pe teren cultural și confesional. Idealul luminării, considerat a fi soluția ridicării calitative a națiunii, domină încă mentalitatea românească, absolutizând instrumentele tradiționale ale acțiunii de luminare în sens național: istoria și limba. Ceea ce a caracterizat învățământul în protopopiatul greco-catolic al Hunedoarei a fost creșterea preocupărilor pentru sporirea numerică a școlilor și a numărului învățătorilor, reflectând extinderea frontierei instrucției, un adaos intelectual obligatoriu pentru formarea unor elite viabile. Amplificarea acțiunii sale, în sens național, la adăpostul autonomiilor confesio-

¹ Camelia Elena Vulea, Luminița Wallner Bărbulescu, *Vizitațiuni canonice în Țara Hațegului (1852-1855)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 67.

² Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Cluj-Napoca, 1987, p. 137.

nale, a menținut întâietatea între instituțiile românești în efortul de conservare a naționalității.

În perioada neoabsolutismului, întreg sistemul de învățământ a fost supus unei vaste opere de reorganizare și modernizare. Principiile generale pentru reorganizarea învățământului din monarhie au fost formulate la începutul anului 1850 de către Ministrul cultelor și instrucțiunii din Viena și aplicate în provinciile imperiului. La 19 aprilie 1850 Wolhegmuth, guvernatorul Transilvaniei, face cunoscute principiile generale privind reorganizarea învățământului prin ordonanța sa: „În privința principiilor pentru organizarea învățământului”³. Pe baza acestor principii, învățământul era tratat ca o problemă comună a statului și a bisericii. Aceste principii au îndeplinit rolul unei legiuri școlare de bază, influențând legislația școlară ulterioară. Statul avea drept de super inspecție asupra tuturor instituțiilor de învățământ și supraveghea întregul proces de instrucție. Biserica se ocupa de problemele interne, având în competența sa tot ceea ce ținea de instrucție, educație și disciplină. Protopopul îndeplinea și funcția de inspector școlar districtual, iar episcopul reprezenta autoritatea supremă ecleziastică școlară.

Învățământul elementar avea un caracter preponderent religios pentru a educa marea masă a poporului ca buni fii ai bisericii și cetățeni supuși puterii politice. Cadrele vieții școlare au fost mai extinse, se viza generalizarea învățământului elementar⁴.

Conform articolului 2 al legii menționate, statul trebuia să acționeze astfel încât să asigure fiecărui copil atâta învățătură câtă se află în sfera școlii populare și elementare.

La cererea mai multor intelectuali, printre care și Paul Vasici, în 1856 se introducea într-o formă schimbată „Constituția școlilor publice din provinciile ereditare ale imperiului”. Modificările esențiale aduse constau în decretarea obligativității frecventării școlii de către toți copiii între 6-12 ani, durata obligatorie de școlarizare de trei ani pentru școlile satești și de patru ani pentru școlile capitale din orașe, scoaterea învățământului din mâna proprietarului de moșie și încredințarea lui comunei și bisericii locale care trebuia să asigure și retribuiția învățătorului.

Ordonanța ministrului numărul 2761 din 11 mai 1857, adresată guvernatorului militar și civil al Transilvaniei, lasă să se întrevadă că tratează problema ca una a statului. Intervenția statului mergea până la folosirea forței pentru a obliga satele să-și înalțe localuri de școală, să asigure plățile pentru dascăli, să-și rânduiască fondurile bănești, să supravegheze prin dregători buna funcționare a acestora. Ordonanța din 11 mai 1857 introducea obligativitatea frecventării școlii de către copiii între 6-12 ani și pedepse bănești până la doi florini pentru părinții care contravin acestei măsuri. La 13 octombrie 1857 se

³ Teodor Pavel, *Contribuții la istoria învățământului românesc din nord-vestul Transilvaniei. Învățământul primar și secundar (1849-1918)* Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1974, p. 6, 7.

⁴ Simion Retegan, *Satul românesc din Transilvania. Ctitor de școală. (1850-1867)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 17.

ordona autorităților politice, comunale și districtuale să-și îndeplinească îndatoririle de îndrumare și control. La aceste legi emise de către autoritățile centrale se adaugă măsurile luate de autoritățile bisericești în chestiunea școlară. Curatorul deținea în arhidieceză și scaunul scolastic, în care calitate numea pe un membru „inspector al frecventării școlii”, iar învățătorul era numit de curatoratul bisericesc⁵. Curatorul, acolo unde este identic cu scaunul scolastic, îl alege și pe învățător, sub conducerea protopopului. Salariile sunt plătite de către susținătorii de școală, iar dacă aceștia nu sunt în stare a le plăti în întregime, pot cere subvenții de la stat⁶. În aceste comunități, preoții și dascălii erau de religie greco-catolică. Protopopii și administratorii protopopești urmau să trimită rapoartele școlare episcopului sub a cărui autoritate se afla problema școlară.

Legislația dată sub absolutism va rămâne aproape neschimbată în anii 1860-1867, având un caracter pur formal pentru învățământul românesc din protopopiate.

Locotenența Transilvană cerea protopopului ca, în calitate de inspector școlar, să facă vizitațiuni școlilor populare, iar la sfârșitul fiecărui an școlar să prezinte situația episcopului⁷. Aceeași instituție, în urma înștiințării venite de la Ministerul de Culte și Învățământ, a ordonat introducerea în 1858 a inspectorilor mireni de școală la școlile populare din Transilvania, cu observația că este necesară introducerea acestor inspectori mireni și în comunele în care școlile populare sunt în curs de organizare, cu scopul de a îndemna poporul spre înființarea și organizarea acestui fel de școli, pentru binele și creșterea morală a tinerimii. Cu toate că se dorea ca inspectorul școlar mirean să fie de aceeași religie de care este și școala, se considera totuși ca fiind spre binele comunei și a școlii ca acest inspector să fie de altă confesiune, fapt realizat mai ales în comunele amestecate. Dacă comuna bisericească în înțelegere cu parohul local erau de acord, puteau să-și aleagă inspector școlar mirean și un „bărbat vestit de altă confesiune”. Datoria acestor inspectori școlari era să urmărească cu luare aminte cum se învață religia în școlile comunale, iar protopopii, cu ocazia vizitațiunilor canonice, dacă constatau nereguli în această privință, puteau trage la răspundere inspectorii comunali mireni⁸. Altă atribuție a inspectorilor școlari mireni era să cerceteze școala o dată la 14 zile pentru a vedea realizările elevilor, dar și pentru a cerceta activitatea învățătorului, pentru a vedea dacă nu cumva acesta trimitea pruncii la trasul clopotelor sau să săvârșească alte treburile casnice⁹.

Alături de preocupările autorităților bisericești pentru dezvoltarea învățământului, constatăm și preocuparea factorilor locali pentru această

⁵ Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară din Transilvania și Ungaria*, București, 1913, p. 63.

⁶ *Ibidem*, p. 119.

⁷ Arhivele Naționale Direcția Județeană Hunedoara – Deva, *Fond Parohia greco-catolică Hunedoara II*, dosar 1/1860, fila 182.

⁸ *Ibidem*, d. 1/1858, f. 190.

⁹ *Ibidem*, d. 1/1854, f. 20.

problemă. Inspectorul școlar era ajutat de un consiliu local districtual. În ceea ce privește membrii consiliului districtual școlar, cea mai mare parte a lor se alegea din consiliul comitatens. Potrivit unui articol de lege, confesiunile care posedau comunitate bisericească pe teritoriul respectiv aveau câte un membru, iar președintele ordinar al consiliului era inspectorul școlar districtual¹⁰.

În condițiile politice ale vremii, învățământul confesional era singura formă posibilă sub care putea să existe un învățământ românesc, haina sub care se făceau majoritatea eforturilor de emancipare națională. E de la sine înțeles că școlile sătești pe care le vedem ființând una lângă alta, sat de sat, comunitate de comunitate, unele cu un trecut mai lung în spatele lor, altele abia aduse și ținute la viață, prezintă între ele diferențe și denivelări în privința edificiului, a înzestrării și pregătirii, a retribuirii învățătorului, a duratei și calității instrucției.

Prin rezoluția din 27 decembrie 1858, Maiestatea cezaro-regească a numit ca inspector peste școlile populare parohiale din eparhie pe Mihail Nagy, canonicul custode al catedralei. Episcopul Alexandru a făcut cunoscut acest lucru inspectorului școlar districtual, pentru ca acest fapt să fie adus la cunoștință și școlilor¹¹.

În instrucțiunile publicate de guvernul regesc din 3 august 1865, referitoare la școlile românești din Transilvania, se cerea ca învățătorii să fie stabili în școlile populare greco-catolice; de asemenea, se punea accent pe pregătirea învățătorilor, ținând cont de faptul că seminarul inferior arhiepiscopesc greco-catolic din Blaj și institutul preparandial din Năsăud, precum și gimnaziul greco-catolic, dădeau „docenți” pregătiți.

Protopopii aveau obligația de a trimite în fiecare an, până la 15 octombrie, conspectele obținute despre starea școlilor și numărul elevilor în fiecare protopopiat¹².

Interesat îndeaproape de biserică și școală, vicarul Ștefan Moldovan, într-o consfătuire cu toți preoții, ținută în 25 august 1852, cerea preoților din subordine să lămurească poporul asupra importanței școlii, să caute imediat în sat o casă în care să deschidă o școală, să se caute dascăl căruia urma să i se plătească de la fiecare prunc un florin. Toți pruncii între 6-12 ani erau obligați a frecventa școala: pruncii cu stare să-și cumpere abecedare de la vicariat, iar pentru cei săraci să se strângă milă¹³. Pretențiile sale cu referire la buna pregătire profesională și la educația moral-religioasă a tinerilor în școli rămân justificate.

Cu privire la Preparandia din Hațeg, pentru înființarea și funcționarea căreia a depus un deosebit interes, Ștefan Moldovan a solicitat Episcopului de Lugoj să-l numească director pe Petru Anca, absolvent al Institutului Pedagogic din Viena, pentru care a depus garanția sa morală¹⁴.

¹⁰ Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, Fond *Iosif Hodoș*, dosar 341/3, f. 3.

¹¹ A.N. D.J.HD-D, Fond *Parohia greco-catolică Hunedoara II*, d. 1/1859, f. 41.

¹² *Ibidem*, d. 1/1865, f. 159.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Maria Basarab, *Aspecte culturale religioase hunedorene din secolul al XIX-lea (III)*, în „Corviniana”, nr. 5, p. 186.

În septembrie 1860 protopopul Ioan Fodor a fost numit de către Locotenența Transilvană, prin episcopul Alexandru al Lugojului, inspector districtual al școlilor, având și obligația de a vizita școlile populare și de a raporta anual situația acestor școli¹⁵.

În condițiile instaurării regimului neoabsolutist introdus în Transilvania după 1849 și, ulterior a dualismului, românii au recurs la singurul mijloc de luptă accesibil, prin canalizarea eforturilor în plan cultural, cu precădere în învățământ; acesta progresa lent datorită încercărilor autorităților habsburgice de menținere a controlului asupra școlilor și a tendințelor nobilimii maghiare de a-și impune limba.

Preocupările pentru dezvoltarea învățământului în cadrul acestui protopopiat datează mai ales din perioada neoabsolutismului. Într-un raport din 1857 este amintită o școală confesională greco-catolică la Băcia, care funcționa și în 1845¹⁶. De asemenea, Conscriptia despre parohii și filiale din 1856 pomeneste existența mai multor școli confesionale greco-catolice în acest protopopiat. O școală greco-catolică funcționa și la Bârcea Mare. Potrivit statisticilor vremii, se pare că această școală era frecventată numai de elevii din Bârcea Mare, prezența elevilor din filiile ce țin de această parohie (Deva, Seulești, Sântandrei) nefiind semnalată¹⁷. Potrivit aceleiași surse, școli confesionale au mai funcționat la Teliuc, Ghelari, Hunedoara, Vâlcelele Bune, Vețel și Căoi.

În concluzie, se poate afirma că funcționau școli confesionale în parohiile mai mari, filiile și parohiile mai mici trimițând elevi la școala din parohia mai apropiată.

Cu prilejul vizitațiunii canonice efectuată în 1859 de către protopopul Hunedoarei Ioan Fodor este pomenită școala din Vețel, având un număr de 25 de elevi la o populație de 346 de locuitori. Rezultatele examenului la care a participat și protopopul au fost bune, fapt datorat și activității învățătorului Alexandru Munteanu.

Protopopul a vizitat școala din Vețel și în 1861/1862. Numărul elevilor a crescut la 30, fiind împărțiți în trei clase; în clasa I erau 6 elevi, în clasa a II-a 19 elevi, iar în clasa a III-a 5 elevi. Vârsta elevilor era cuprinsă între 7-9 ani la clasa a III-a, între 8-10 ani la clasa a II-a și între 11-14 ani la clasa I. În urma examenului, rezultate mai bune au fost obținute la rugăciuni, unde 15 elevi au fost notați cu prea bine, 8 elevi cu bine și 7 elevi cu calificativul de mijloc¹⁸.

Cu ocazia acestor vizitațiuni canonice se alegeau și inspectorii școlari. În Vâlcelele Rele este ales Lazăr Ionașcu, „recomandat cu purtare și năravuri bune”. În această perioadă, potrivit vizitațiunii canonice, în comunitatea Vâlcelele Rele nu exista școală, pruncii frecventând școala din Vâlcelele Bune, unde exista învățător și local pentru școală¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ A.N.D.J.HD-D., Fond *Parohia greco-catolică, Hunedoara II*, d. 1/1857, f. 181.

¹⁷ *Ibidem*, d. 1/1856, f. 132.

¹⁸ *Ibidem*, d. 1/1862, f. 135-138.

¹⁹ *Ibidem*, d. 1/1858, f. 34.

Comunitatea greco-catolică din Boș nu a avut școală până în 1858 când, în urma vizitațiunii canonice, protopopul s-a convins de înapoierea pruncilor și a susținut necesitatea funcționării unei școli. Din 1858 a început să funcționeze o școală într-o casă din sat, până la ridicarea unei clădiri pentru funcționarea școlii. Școala funcționa în 1859 cu 25 de elevi²⁰.

În corespondența dintre Ioan Fodor și episcopul Lugojului din 1862, protopopul arăta că în unele comunități, precum în Boș, Bârcea Mare, Plosca Baia, pruncii au umblat la învățătură în casele private ale învățătorilor, nefiind localuri pentru școală, în afara celui din Plosca Baia însă, și în această comunitate învățătura pruncilor a încetat, comunitatea nefiind în stare să întrețină învățătorul²¹. De altfel, Fodor va întreprinde acțiuni repetate pentru dezvoltarea rețelei școlare în protopopiatul pe care îl conducea.

Prin efortul comunităților sătești, al protopopiatului și chiar al administrației locale, au fost înființate școli și în alte comunități. Deși realizările nu au fost pe măsura dorințelor, ele au pus bazele unui sistem de învățământ mai dezvoltat, la al doilea nivel decât înainte de revoluție, cu un aport însemnat la formarea inteligenței. Numărul școlilor confesionale înregistrează o oarecare creștere, școala confesională fiind pentru români singura posibilitate de a dezvolta un învățământ în limba națională. De remarcat este faptul că toate școlile din protopopiat sunt școli populare confesionale cu două sau trei clase. Școala populară din Vețel funcționa în 1861 cu trei clase. Acestea erau școli sătești cu un singur învățător, iar cursurile se desfășurau într-o singură clasă. După fiecare semestru se organizau examene menite să arate învățătorului și părinților în ce grad și-au însușit elevii cunoștințele predate.

Starea reală a acestor școli nu poate fi înțeleasă fără a evoca mai întâi realitățile economice și mentale ale satelor care le-au creat și care le susțin din propriile lor puteri. Însă aceste sate sunt în general de proporții relativ mici, au o înzestrare economică deficitară, luptându-se pentru a-și asigura de la un an la altul, de la o recoltă la alta, o existență cu adevărat grea. Aceste colectivități țărănești nu dispun decât foarte rar de bunuri colective care ar fi putut fi destinate școlii; ele întrețineau singure nu numai școala, ci și biserica, cu tot aparatul ei, ca și întreaga administrație comunală: jude, notar, jurați. Dar intuim de foarte multe ori din acte că aceste colectivități sunt la limita puterilor, că nu pot face mai mult pentru cauza școlii.

Desigur, grija traiului de toate zilele nu apasă cu aceeași putere asupra tuturor comunităților: există ani buni și ani răi, sate bogate și sate sărace, familii înstărite și familii sărmene, însă condiția materială deficitară a mediului social românesc rămâne un obstacol omniprezent și durabil în fața învățământului rural. Locuitorii satelor sunt îndrumați să-și trimită elevii la școlile mai apropiate, iar părinții care nu-și trimit copiii la școală urmau să fie constrânși moralmente la aceasta, la nevoie prin pedepse moderate în bani.

²⁰ *Ibidem*, d. 1/1859, f. 39.

²¹ *Ibidem*, d. 1/1862, f. 169.

În cazul comunelor în care nu se găsesc posibilități pentru ridicarea unei școli, guvernul a propus ca singură soluție afilierea mai multor comune spre a-și ridica o școală comună la un loc²².

În prezentarea situației școlilor din protopopiat, Ioan Fodor arăta că în afară de Hunedoara și Vețel, comunități unde există școli, nici o altă comunitate nu este în stare de a-și construi case școlare și de a asigura învățătorului mijloace de trai. Argumentul susținut de către protopop este că aceste comunități sunt amestecate cu neuniții și „cu popor puțin”, neavând „nici un izvor de venit pentru întreținerea învățământului scolastic, apoi în câteva parohii amestecate ca în Boș, Măceu, Vâlcelele Rele, Vâlcelele Bune au mai fost trimiși învățători prin decretele episcopale învățând pruncii în casele proprii, iar alții în casa plătită cu bani de către părinții pruncilor care frecventau școala. Acești părinți văzându-se în situația de a nu mai putea suporta singuri greutățile pentru plata învățătorului și a caselor de școală au refuzat să-și mai trimită pruncii la învățătură”. Protopopul greco-catolic susține că nu se pot înființa școli din partea neuniților, căci în toate comunele amestecate neuniții sunt numeroși sau, dacă alte școli se puteau alătura în comunele din vecinătatea lor, comunitățile greco-catolice nu pot face acest lucru pentru că sunt la depărtare una de alta și au un număr mic de credincioși în comparație cu neuniții.

Pentru rezolvarea acestei situații, protopopul cere episcopului să aducă la cunoștința Înaltului Guvern ca și în comunele amestecate să se înființeze numai școli naționale, cu cheltuiala și lucrarea ambelor comunități. Altfel credincioșii greco-catolici, fiind în mai multe comune amestecate mai puțini, nu vor putea ridica școli pentru luminarea poporului și vor rămâne în cele mai multe locuri în întunericul neștiinței²³.

Această situație a școlilor din protopopiat a fost comunicată episcopului și în 1864 și în 1865. În aceste rapoarte, Ioan Fodor a susținut ideea înființării de școli confesionale greco-catolice, pentru că altfel copiii vor merge la școlile neunite sau chiar vor părăsi unirea²⁴.

Autoritățile civile au susținut, mai mult prin regulamente decât material, dezvoltarea învățământului confesional românesc. Episcopul Alexandru Dobra a trimis protopopului 20 de exemplare din lucrarea „Dispozițiunile guverniale despre îndatorirea de a cerceta școlile populare și despre împiedicarea și pedepsirea neglijenței”. Aceste reguli și datoria pruncilor de a frecventa școala comunală până la 12 ani, iar de la 12 la 15 ani școala de repetiție, urmau a fi puse în practică și în protopopiatul condus de Ioan Fodor²⁵.

Sumele rezultate din amenzile plătite de către cei care nu frecventează școala vor fi folosite pentru cumpărarea de manuale școlare în folosul copiilor săraci. Astfel, în districtul arhiepiscopal Hunedoara, elevii ai căror părinți nu

²² *Ibidem*, d. 1/1866, f. 34.

²³ *Ibidem*, d. 1/1865, f. 188.

²⁴ *Ibidem*, d. 1/1864, f. 67.

²⁵ *Ibidem*, d. 1/1864, f. 30.

sunt în stare să le procure cărți școlare le vor primi pe gratis. În protopopiat, în urma acestei înștiințări, au fost solicitate 6 Abecedare și 2 cărți de aritmetică, pentru școala din Hunedoara, 3 Abecedare și 2 cărți de Geografie la școala din Bârcea Mare. Pentru școala din Vețel au fost solicitate 3 cărți de Geografie, la Plosca Baia 7 Abecedare, la Ghelari 4 Abecedare, 6 cărți de Geografie și 6 cărți de aritmetică, astfel încât și acei elevi foarte săraci să se poată bucura de manuale școlare²⁶.

Edificiul școlar este proprietatea comunei respective. Ținând cont de situația economică deficitară a comunității, nici starea școlilor nu este mai bună. Localul școlii din Plosca Baia „nu este departe de casa parohială, școala comunală este făcută din gardele pe fundament de piatră, lipită cu pământ, cu podul de scânduri de brad, și cu acoperișul de scânduri. Școala are două despărțăminte: casa de școală cu două ferestre și cămara”²⁷. În Hunedoara, casa școlii o susține biserica din venitul său anual, iar pentru încălzirea școlii dă anual două orgii de lemn din pădurea sa. În Vețel, școala era susținută din venitul comunei, pentru încălzirea școlii comuna acordând din pădurile sale patru orgii de lemne pe tot anul.

Locuitorii din Măceu au primit o casă ce se află pe fondul bisericesc, ridicată cu cheltuiala lui Moise Pop și a părinților.

Judele primar al cercului Mureșului de Sus, George Filip, recomanda în 1862, ridicarea unei școli comunale, în comunitatea Bârcea Mare. În alte comunități școala se ține într-o casă din sat, ca și în Vâlcelele Rele²⁸.

Protopopul Ioan Fodor lua legătura cu mai marii săi ori de câte ori o impuneau obligațiile profesionale și morale. Astfel, în octombrie 1861 l-a anunțat pe episcopul Lugojului despre situația grea a „pruncilor din Vâlcelele Rele, Boș, Măceu, care nu au unde să învețe pentru că nu au școală și pentru că sătenii nu pot întreține învățătorul”²⁹.

Administrate de către biserică, ea însăși săracă, școlile se aflau într-o stare precară; lipseau dascălii laici, lucru ușor de explicat în condițiile în care această profesie oferea puține satisfacții materiale. Învățătorii rămâneau la discreția comunităților care hotărâau nivelul venitului. Născute pe un asemenea sol, atât din îndemnul propriu al obștilor satești, care se contaminatează una pe cealaltă, cât și din sila poruncilor împărătești sau episcopale, multe din aceste școli nu aveau un local propriu, ci își desfășurau activitatea în câte o casă din sat. Nu aveau întotdeauna un dascăl cu o pregătire adecvată chemării sale, ci această funcție era deținută, de la un an la altul, de un om cu ceva carte, fie diacul bisericii, fie preotul, fie un tânăr cu câteva clase normale ori cu una sau două clase gimnaziale. Beneficiind de un suport material propriu modest, acesta nu le oferea o garanție de stabilitate și dezvoltare.

²⁶ *Ibidem*, d. 1/1857, f. 135.

²⁷ *Ibidem*, d. 1/1862, f. 101.

²⁸ *Ibidem*, d. 1/1866, f. 121.

²⁹ Maria Basarab, *op. cit.*, p. 190.

În privința alegerii învățătorului, datorită sărăciei în care se zbăteau satele, oameni vor prefera întotdeauna pe cineva din sat cu locuință și moșie, indiferent de pregătire.

Poporul unit din Măceu nu este în stare să ridice o casă care ar fi bună pentru școală și, datorită lipsei învățătorului, au binevoit să aducă pe teologul Antoniu Popp, până când va primi darul preoției și din toată sărăcia lor se obligă a plăti pentru fiecare prunc două vedre de vin și 50 de creițari „și această plată în două rânduri o plătesc după puterea lor”³⁰. Această cerere este adresată episcopului, motivația lor fiind că în acest tract protopopes, ca și în cele mai multe parohii, uniții sunt amestecați cu neuniții și din partea uniților în toate comunele se află mai puțini poporeni; din acest motiv, numirea lui Antoniu Popp ca învățător i-ar ajuta pentru a începe cât mai degrabă învățarea pruncilor.

Instrucțiunile venite din partea autorităților sunt altele; se cerea ca în școlile populare să fie numiți învățători numai cei care au învățat în preparandii și școli normale, absolvind patru clase și având doi ani vechime³¹. Există în protopopiat și învățători care corespund acestor cerințe. Ioan Pop din Boș a absolvit cursurile pedagogice la Preparandia din Orlat, are și cunoștințe de limba germană, știe scrisul și cântările bisericești³².

Numirea lui Antoniu Popp ca învățător în Măceu s-a făcut printr-un contract semnat de către protopop și judele cercual. În 1866, în Măceu erau 29 de familii greco-catolice cu 120 de suflete, iar numărul pruncilor apți de școală era de 15.

Școlarizarea și frecvența au ridicat și ele probleme, generate de mentalitatea țărănească refractară operei de instruire școlară și de calendarul muncilor agricole. Structura neomogenă a claselor formate din copii cu vârste cuprinse între 6-12 ani afecta calitatea actului educativ. Începerea școlii avea loc la 15 septembrie sau cel târziu în cursul lunii octombrie și se încheia cu susținerea examenelor de vară în luna mai. Regula va fi în general respectată, chiar dacă frecvența va rămâne în continuare deficitară.

În cazul școlii din Vețel, protopopul a cerut episcopului ca, pentru această școală vacanța să țină de la 1 august până la 20 septembrie a fiecărui an, deoarece părinții copiilor sunt lucrători rurali și au nevoie de ajutorul copiilor, mai ales în lunile de vară³³. Adesea, școlarizarea efectivă se reducea la lunile de iarnă, începând cu prima săptămână a Postului Mare, după ce se aduna totul de pe hotar, și cam până la sărbătorile Paștelor, când animalele începeau să fie din nou scoase la păscut. În urma vizitațiunii canonice efectuate de protopopul Ioan Fodor în 1861 la școala din Vețel, acesta menționa că s-au ținut cursuri în 110 zile din an, afară de sărbători, zile libere și vacanțe³⁴. Frecvența elevilor se

³⁰ A.N.D.J.HD-D., Fond *Parohia greco-catolică Hunedoara II*, d. 1/1866, f. 113.

³¹ *Ibidem*, d. 1/1866, f. 128.

³² *Ibidem*, d. 1/1864, f. 187.

³³ *Ibidem*, d. 1/1866, f. 199.

³⁴ *Ibidem*, d. 1/1861, f. 52-53.

îmbunătățește mai ales după 1860, când constatăm o creștere față de perioada anterioară, dar în comparație cu numărul total al populației, numărul copiilor care frecventau școala este destul de redus. În comunitatea Vețel, la o populație de 346 de locuitori, 25 de elevi frecventau școala (s-au luat în considerare numai locuitorii de religie greco-catolică). Copiii de vârstă școlară reprezentau doar 7,2% din numărul total al populației greco-catolice. Numărul elevilor în aceste școli variază în funcție de numărul locuitorilor și de starea materială a comunității. În 1866, numărul elevilor din Vețel era de 35 (25 de băieți și 10 fete), iar dintre aceștia nu frecventau școala cinci băieți și cinci fete³⁵. În comunitatea Băcia, la o populație de 115 locuitori, frecventau școala 14 elevi în 1855³⁶, iar la Bârcea Mare, la o populație de 172 de persoane, frecventau școala 21 de elevi. La Vâlcelele Rele, înainte de 1855, nu exista școală; în 1859, școala funcționa cu 12 elevi în casa dascălului³⁷.

În urma vizitațiunii făcute de protopopul Ioan Fodor, în calitate de inspector districtual al școlilor, la sfârșitul fiecărui an școlar, s-a constatat în 1861³⁸ la școala din Vețel frecvența bună a elevilor; astfel, din cinci elevi în clasa I absențe aveau doi elevi, respectiv trei cu șase absențe, din cauze casnice, iar în clasa a III-a o elevă avea opt absențe, dar din cauze medicale. Rezultatele obținute de elevi au fost bune, dovedind preocuparea învățătorilor pentru buna desfășurare a procesului de învățământ. La Abecedar, citit și aritmetică elevii au obținut rezultate bune. La fel și la cântările bisericești, când 11 elevi au obținut calificativul „bine”. De asemenea, la rugăciuni 7 elevi au obținut calificativul „prea bine”. În urma acestui examen, cel mai slab calificativ l-au obținut elevii la „moravuri”, unde cei 21 de elevi au obținut calificativul „de mijloc”.

Școala din Hunedoara funcționa în 1867 cu 53 de elevi: 32 de băieți și 21 de fete. În ceea ce privește frecvența, după relatarea protopopului Ioan Fodor nu există diferențe în frecventarea școlii în perioada de vară și perioada de iarnă.

În cadrul procesului educațional, figura centrală o reprezenta învățătorul, care rămânea la discreția comunităților care hotărau nivelul remunerației³⁹. Sub raport social, el se află în slujba comunității școlare, alcătuită dintr-un sat sau chiar mai multe, prin a cărei contribuție se constituie fondul școlar și se asigură funcționarea școlii. Prin contribuția comunității se asigură salarizarea învățătorului, în funcție de starea materială a comunității școlare. Sub raport social statutul învățătorului era inferior în comparație cu cel al preotului, care îndeplinea în cele mai multe localități funcția de director de școală și avea un cuvânt hotărâtor în conducerea școlii. În unele școli, preotul sau cantorul mai dețineau încă funcția de învățător, iar patronul școlii era preotul local.

³⁵ *Ibidem*, d. 1/1866, f. 134.

³⁶ *Ibidem*, d. 1/1856, f. 132.

³⁷ *Ibidem*, d. 1/1859, f. 69.

³⁸ *Ibidem*, d. 1/1861, f. 52-54.

³⁹ Camelia Vulea, Luminița Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 69.

Venitul învățătorului era în funcție de starea materială a comunității respective. În parohia din Băcia, potrivit raportului din 1856⁴⁰, dascălul nu avea venit; în parohia Bârcea Mare venitul dascălului era a patra parte din pământul parohului și de la fiecare prunc umblător la școală primea câte 40 de creițari pe an. În parohia Hunedoarei, dascălul avea salariu din fondul școlii, iar de la fiecare prunc primea 5 florini pe an. În parohia Vețel dascălul primea de la fiecare prunc un florin și un car de lemne pe tot anul, iar la Căoi dascălul, care era și cantor, avea a treia parte din pământul preotului.

În comunitatea Vețel, după moartea dascălului, pentru ca pruncii din această comună să nu rămână fără învățăturile cele cuviincioase din partea mai marilor bisericii, ca și dascăl a fost recomandat Alexandru Munteanu din Hunedoara, acceptat de întreaga comunitate. Venitul dascălului era de 70 de florini pe an, 8 măsuri de grâu, 12 măsuri de cucuruz, la care se adăugau 9 stânjeni de lemn pe an. Învățătorul era absolvent al învățământului preparandial din Hațeg, în timp ce învățătorul din Boș a absolvit studiile pregătitoare la școala trivială din Orăștie, cu purtare și rezultate bune⁴¹. În 1854, Ștefan Moldovan, vicarul Hațegului, a trimis protopopului o circulară prin care anunța deschiderea unui curs preparandial pentru dascăli⁴².

Veniturile dascălilor, nu au cunoscut modificări esențiale nici în perioada liberală. În parohia Plosca Baia, venitul dascălului în 1862 era de 8 orgii de bucate, 6 orgii de lemne de foc pentru școală; salariul se lua de la Camera Regească, oficiul de păduri, la sfârșitul fiecărei luni. Învățătorul primea venitul în grâu la capătul fiecărui pătrar de an, iar lemnele odată cu venirea iernii.

În 1862, în Plosca Baia preotul Ioachim Eliu era și învățător⁴³. Gheorghe Mogoșiu din Ghelari, în calitate de învățător, a avut în 1866 de la Înaltul Erariu un venit de 6 orgii de lemne pentru sine și pentru școală și 5 cubuli cu grâu. În 1867, Direcția montană din Cluj a trimis 4 orgii de lemne la școala din Ghelari, cu condiția ca elevii să studieze și iarna fără întrerupere.

Învățătorul din Hunedoara, George Boși, care a absolvit școala gimnazială din Blaj, înregistra în 1866 un venit de 32 de florini și 50 de creițari. Învățătorul primea salariul din fondul scolastic⁴⁴. În 1867, același învățător avea un venit de 52 de florini și 50 de creițari, constatându-se sporirea venitului învățătorului din același fond scolastic. În comunitatea Vețel, școala și învățătorul aveau susținerea materială a comunei. Învățătorul avea, în 1867, un venit în bani 120 de florini⁴⁵.

Documentele de arhivă păstrează o plângere a comunității din Hunedoara față de curatorul primar al bisericii, care nu ar face suficiente

⁴⁰ A.N.D.J.HD.-D. fond, *Parohia greco-catolică Hunedoara II*, d. 1/1856, f. 107-111.

⁴¹ *Ibidem*, d. 1/1857, f. 145.

⁴² *Ibidem*, d. 1/1854, f. 119.

⁴³ *Ibidem*, d. 1/1862, f. 101.

⁴⁴ *Ibidem*, d. 1/1866, f. 134.

⁴⁵ *Ibidem*, d. 1/1867, f. 183.

eforturi pentru sporirea veniturilor învățătorului, astfel încât acesta din urmă „să poată sta la învățătură cu copii, motiv pentru care își caută subzistența prin alte părți”. Locuitorii Hunedoarei afirmă că se văd nevoiți să ducă copiii la alte școli „străine”, unde trebuie să învețe religii diferite de ale lor. Motivul invocat cel mai des de către membrii unei comunități în cazul când apare vreo nemulțumire este posibilitatea de a părăsi unirea dacă problema lor nu-și găsește rezolvare⁴⁶.

În ceea ce privește obiectele de studiu în școlile confesionale, un loc privilegiat îl dețin obiectele cu conținut religios, fără a se neglija însă nici obiectele cu un conținut practic. La clasa I se studiau: Catehismul cel Mare de la Blaj (despre întâia și a doua parte a îndreptării creștinești), Catehismul cel Mic al sfintei uniri de la Blaj (despre purcederea Duhului Sfânt de la Fiul și de la Tatăl, despre salvarea sufletelor morților în locul cel curățitoriu, și despre tristețe urmări ale bisericii răsăritului după ce s-a despărțit de cea a apusului), Catehismul cel Mic de la Gherla, Istoria bisericească a Noului Testament, Aritmetica (despre adunare, scădere, înmulțire și împărțire), scrierile în limbile patriei. Pentru clasa a II-a, obiectele de studiu nu diferă prea mult: Rugăciunile, Abecedarul, Istoria Biblică a Vechiului Testament, Cântările bisericești ale Sfintei Liturghii, scrierile în limbile patriei. În clasa a III-a se studiază: Abecedarul, Cântările bisericești ale Sfintei Liturghii etc.⁴⁷

Aceste manuale nu pot fi găsite în toate școlile, învățătorii semnalând lipsa lor. Învățătorul din Bârcea Mare cere protopopului să mijlocească trimiterea manualelor tipărite de tipografia greco-catolică pentru că, deși școala are rânduială foarte bună, stau foarte rău cu cărțile pruncilor fiindcă sunt toate tipărite la Sibiu, deci ortodoxe⁴⁸.

O altă caracteristică a învățământului în această perioadă este orientarea acestuia spre cerințele practice. Astfel, când în depozitul administrației de cărți școlare din Viena a ieșit la lumină și ediția în limba română a metodelor de calcul sub titlul „Metodica calculațiunii cu cifre”, Ministerul de Cult și Învățământ a aprobat această carte și pentru școlile populare din acest district⁴⁹.

Constatăm că, conținutul instrucției școlare se rezuma în general la citit, scris, socotit, cântări bisericești și rugăciuni.

Procesul modernizării învățământului confesional românesc, realizat cu greu prin propriile sacrificii ale națiunii, a mers paralel cu tendința de întărire a spiritului național care sălășluia în el. Noile instituții școlare nu numai că fac să licărească în fața satului – e drept, încă departe de luminile culturii –, dar devin treptat mici focare de susținere a sentimentului și conștiinței naționale, devin efectiv „școli naționale”, așa cum au fost numite de la început. Surprindem acest rol din felul în care se desfășoară examenele de sfârșit de an în satele mai

⁴⁶ *Ibidem*, d. 1/1867, f. 145.

⁴⁷ *Ibidem*, d. 1/1861, f. 52-53.

⁴⁸ *Ibidem*, d. 1/1860, f. 237.

⁴⁹ *Ibidem*, d. 1/1860, f. 99.

mari, examene care devin foarte adesea adevărate sărbători naționale. În școlile împodobite, în prezența conducătorilor satelor, a judei cu jurații săi, a preotului împreună cu curatorii, în prezența notabilităților române din împrejurimi, a părinților, se aud poezii și cântece naționale, se țin cuvântări, se adoptă hotărâri privind soarta instituției, se organizează colecte⁵⁰.

Chiar dacă progresele școlare din deceniul premergător dualismului sunt în primul rând cantitative, comparativ cu starea materială a lumii sătești, cu înapoierea în care ea a fost ținută, suntem martorii unui început care apare promițător în ochii contemporanilor, un început care deschidea perspective largi ridicării culturale a națiunii.

École et église dans l'archidiocèse gréco-catholique de Hunedoara

- Résumé -

L'archidiocèse gréco-catholique de Hunedoara a été constamment préoccupé à élever le nombre d'écoles et d'enseignants. Dans l'archidiocèse il y avait des écoles confessionnelles mais dans les paroisses plus importantes. confessionnelle a représenté pour les roumains de l'archidiocèse la seule possibilité de développer un enseignement dans la langue nationale. L'Etablissement scolaire était la propriété du village. Les écoles avaient une situation précaire et il n'y avait pas d'enseignants laïques. Le revenu de l'enseignant dépendait de l'état la propriété du village. Les écoles avaient une situation précaire et il n'y avait pas d'enseignants laïques. Le revenu de l'enseignant dépendait de l'état matériel du village. Les objets d'études à contenu religieux étaient privilégiés.

En général le contenu de l'instruction scolaire se résumait à l'écriture, à la lecture, aux calculs, aux chants religieux et aux prières.

⁵⁰ Simion Retegan, *Sate și școli românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1867-1875)*, Cluj-Napoca, 1994, p. 11.

**Școala română greco-catolică din comuna Vețel. Conspect despre
progresul pruncilor la învățătură**

Nr. crt.	Studiile propuse	Progresul școlarilor după obiecte		
		Prea bine	Bine	De mijloc
1	Rugăciunile	7	11	3
2	Catehismul cel Mare de la Blaj	2	-	-
3	Catehismul cel Mic de la Blaj	3	2	-
4	Catehismul cel Mic cu litere latine	3	1	1
5	Istoria biblică a Vechiului Testament	2	6	2
6	Istoria biblică a Noului Testament	2	6	1
7	Abecedariu român despre cunoașterea literelor, silabisirea și citirea	3	10	3
8	Aritmetica	3	6	7
9	Cântările bisericesti	2	11	8
10	Scrierea în limbile patriei	3	6	10
11	Talentul	3	14	4
12	Silița	3	14	4
13	Moravurile	-	-	21

ELEMENTE DE IDENTITATE ȘI ALTERITATE ÎN DISCURSUL GRECO-CATOLIC ȘI ORTODOX. CAZUL ȘCOLII TRIVIALE DIN HAȚEG

Camelia Elena VULEA

Zona Hațegului, prin coloritul său confesional și mai ales prin apropierea de spațiul ortodox al Țării Românești, a favorizat apariția unor elemente de identitate și alteritate între ortodocși și greco-catolici, cu atât mai mult cu cât aceștia din urmă, majoritari în satele hațegane, erau minoritari în orașul Hațeg. Ca atare, disputa asupra școlii triviale se anunța a fi una deosebit de interesantă în condițiile în care ambele confesiuni se considerau în mod egal îndreptățite și, pentru a-și legitima revendicările, au uzat de un registru variat de argumente, unele dintre ele comune celor doi competitori.

După 1858, în paralel cu încercările de a redeschide preparandia, ierarhia greco-catolică a vicariatului și-a concentrat atenția înspre școala trivială¹ și cea națională din Hațeg. Subiectul a generat controverse, dând naștere unei corespondențe stufoase în care își fac loc o serie de argumente și motivații menite să justifice dreptul greco-catolicilor și al ortodocșilor la școala trivială sau la școala națională. Se deschidea astfel seria unor lungi dezbateri cu final neprevăzut, dar cu efecte asupra relației dintre membrii celor două confesiuni. Din fericire, documentația păstrată permite o reconstituire curată a problemicii care a reclamat o examinare atentă din partea forurilor ecleziastice unite, vicarial și episcopal. Demersurile în această problemă s-au întins pe mai mulți ani, preocupându-i în egală măsură pe vicarii Gavril Pop și Petru Pop, dar și pe canonul Ștefan Moldovan care, de la Lugoj, nu a încetat nici un moment să-și manifeste interesul pentru această zonă. Cei doi vicari se adresează mereu Episcopiei, cerând o intervenție urgentă și hotărâtă pe lângă guvern în vederea soluționării favorabile a problemei. Luările lor de poziție sunt expresia evidentă a tendinței, afirmată cu putere după 1853-1854, de

¹ Subiectul a fost prezentat, într-o abordare evenimentială, de către Ioachim Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 190-195; Idem, *Învățământul românesc din orașul Hațeg în perioada 1848-1918*, în „Sargeția”, XXX, 2001-2002, pp. 451-478; Nicolae Florea, *Contribuții la istoria învățământului. Școlile de reuniune grănicerească*, în „Sargeția”, XVI-XVII, 1982-1983. În paginile de față ne propunem să depășim prezentarea evenimentială și să încercăm abordarea acestei teme și din perspectiva relațiilor de alteritate formate la nivelul comunităților ortodoxă și greco-catolică din orașul Hațeg.

constituire a unei rețele școlare viabile, capabile să asigure instruirea tinerilor în acord cu cerințele statului și cu cele mai moderne concepte educaționale.

În ceea ce privește școala națională, informațiile sunt foarte sărace. Imobilul se pare că a fost construit de către grăniceri în anul 1834, suferind de-a lungul timpului mai multe schimbări ale destinației: a fost spital și depozit pentru revoluționari la 1848². Materialul documentar lacunar nu permite refacerea succesiunii dascălilor. Au activat aici, printre alții, Aron Sora la 1830 și Nicolae Muntean între 1832-1851³. Desființarea regimentelor de graniță, prin rescriptul gubernial⁴ din 18 februarie 1851 semnat de Wolgemuth, a marcat și sfârșitul singurei școli românești din zonă, prin plecarea ultimului învățător. În schimb cealaltă școală prezintă o istorie mult mai bogată. Primul care și-a îndreptat atenția asupra ei a fost vicarul Ștefan Moldovan dar, în pofida demersurilor sale, nu a reușit transformarea ei în școală românească și nu a obținut nici introducerea limbii române în programă. Astfel, în binecunoscutul memoriu din 19 august 1852, solicita guvernatorului Schwarzenberg transformarea școlii triviale germane în școală elementară cu limba de predare română⁵. Actualul învățător, Iosef Moritz, să fie înlocuit și postul să se scoată la concurs. Se referea și la fosta școală națională, momentan ocupată de jandarmi, cerând redarea ei scopului inițial. Rezoluția gubernială favorabilă în această chestiune a fost anulată de opoziția magistratului orașului Hațeg. Singura favoare obținută a fost, în final, introducerea predării limbii române.

Atitudinea răuvoitoare a autorităților locale a dus la trecerea pentru câțiva ani pe planul secund a acestei problematice, în condițiile în care întregul efort s-a îndreptat înspre susținerea preparandiei. Cel care a reluat problema școlii triviale, respectiv a cedării ei greco-catolicilor, a fost vicarul Gavril Pop⁶. Argumentația sa a debutat prin fixarea unor puncte esențiale în care accentul a căzut pe factorul sentimental. Resortul declanșării întregului demers l-au constituit încercările eșuate de înființare și susținere a unei școli populare în orașul reședință a scaunului vicarial (în anul 1858 s-a deschis o asemenea școală, dar nu a rezistat). Ca atare, în viziunea sa, cea mai adecvată soluție era transformarea școlii triviale în școală centrală pentru vicariatul Hațegului. Într-o lungă scrisoare, presărată cu argumente și considerente menite să valideze o astfel de intervenție, expunea episcopului toate tentativele de organizare a unei școli populare „mai înalte” pentru „creșterea tinerimei române greco-catolice”. O astfel de întreprindere își afla justificarea în interesul pentru educația și cultura tinerimii căci, neavând altă școală, aceasta „va rămâne proastă fără învățătură religioasă” sau va fi nevoită să meargă la școala neuniților. Această alternativă,

² Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913, p. 145.

³ Ioachim Lazăr, *Contribuții la istoria învățământului elementar românesc din județul Hunedoara (1780-1848)*, în „Sargeția”, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 222-223.

⁴ *Foiaa legilor provinciale și a guvernului pentru țara de coroană Transilvania*, Viena, 1851, p. 76-77.

⁵ Iacob Radu, *op.cit.*, pp. 146-149.

⁶ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Hunedoara-Deva (ANDJHD), fond Vicariatul greco-catolic al Hațegului, 2/1858, f. 28-29.

inacceptabilă, incumbă mai multe conotații negative chiar decât perspectiva privării totale de educație. Soluția propusă era cedarea școlii triviale din Hațeg și transformarea în școală populară. Mobilurile acțiunii sale sunt înșirate pe scurt, fără a fi prea convingător și fără o serioasă documentare. Își justifică cererea pe baza rațiunilor de ordin economic, identificate în precaritatea materială a comunităților, cărora li se adăugau temeuri de natură emoțională, istorice, invocând dreptul la școală a urmașilor direcți ai celor care au construit-o și anume grănicerii români care, în opinia sa, au fost majoritari greco-catolici.

Bun cunoscător al realităților hațegane, canonicul Ștefan Moldovan a fost însărcinat de către episcop cu analiza acestei chestiuni. Fără îndoială că lui îi aparține cea mai documentată și argumentată luare de poziție adresată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, concepută ca răspuns la oferta Locotenenței, din 10 februarie 1859, prin care li se oferea greco-catolicilor posibilitatea de a alege alt edificiu erarial din Hațeg⁷. Pasiunea sa pentru istorie și numeroasele vizite efectuate pe teritoriul vicariatului în răstimpul în care s-a aflat la Hațeg i-au oferit materialul probatoriu de care avea nevoie pentru a pleda în favoarea cedării școlii triviale pe seama confesiunii căreia îi aparținea. Într-o abordare punctuală și concretă, el realiza o inventariere precisă a tuturor elementelor care puteau veni în întâmpinarea cauzei sale. Pregătită cu minuțiozitate, analiza apare ca un melanj de temeuri istorice, confesionale, școlare, fără a minimaliza importanța numărului. Logica sa avea ca suport dreptul istoric conferit de construirea școlii în cauză de către regimentul românesc de graniță, format în mare parte din greco-catolici, și de caracterul catolic avut din 1786. Ignorând contribuția ortodocșilor, arată că la edificarea imobilului școlar au mai participat comunitățile romano-catolică și helvetică. Acestea, deși sunt îndreptățite, nu formulează nici o pretenție asupra școlii. Atârna greu în balanță argumentul numărului, arătându-se că copiii greco-catolici (44) și cei romano-catolici (22) erau majoritari în raport cu cei de confesiune ortodoxă (44). Omite, însă, să aducă în dezbatere situația demografică din oraș, unde majoritari erau ortodocșii și orientează discursul înspre alte aspecte. Prevederile Diplomei Leopoldine, care stipulau înființarea unei școli greco-catolice în Hațeg, sunt un motiv suplimentar sortit să legitimeze demersurile cercurilor ecleziastice și ale comunității locale. Cât privește acest punct, se remarcă, prin îmbinarea cu următorul, preluarea și perpetuarea unui clișeu dezvoltat la nivelul mentalului colectiv care îi are în vedere pe cei de altă confesiune, dar nu pe cei de altă nație.

Un loc important în economia prezentării sale îl ocupă demontarea argumentelor părții ortodoxe. Demonstrația contribuției ortodocșilor la ridicarea școlii, bazată pe apropierea dintre școală și biserica ortodoxă, este contestată, considerând că acestora li se cuvine așa-numita școală națională. Cu ajutorul documentului istoric, vicarul probează că școala a fost edificată în anul

⁷ *Ibidem*, 2/1859, f. 90-91, 112-113.

1786, iar biserica abia în 1826. Vechea dispută dintre „uniți” și „neuniți” îl împinge pe autorul documentului spre exagerarea proporțiilor evenimentului, sugerând că ultimii, dacă primesc școala, nu vor mai permite primilor să studieze aici. Atunci când lansa această afirmație avea în vedere circulara lui Șaguna prin care se interzicea ortodocșilor întreținerea unor școli comune cu greco-catolicii, deși se va dovedi că, în cazul de față, această restricție nu s-a aplicat, iar temerile sale s-au dovedit a fi nefondate. Preluarea acestui institut de învățământ, în scopul educării tinerilor greco-catolici, oferea garanția solidă a păstrării credinței, evitând diluarea ei prin frecventarea școlilor aparținând, în acest caz, confesiunii ortodoxe. Se evidențiază faptul că ortodocșii mai aveau o școală erarială la Dobra și echitabil ar fi ca cea din Hațeg să fie supusă inspecției Bisericii Române Unite. Textul se încheia prin evocarea unui motiv de mare succes și actualitate în actele vremii, și anume pericolul permanent ce amenință comunitățile greco-catolice *„din toate părțile înconjurați cu neuniți în masă compactă”*. Pentru a da mai multă greutate cererilor legitime, subiectul era pus în relație de interdependență directă cu viitorul educației tinerilor, a vicariatului și chiar a religiei catolice. Din perspectiva sa, dispoziția de a supune inspecției Bisericii Unite școala în cauză era cu atât mai necesară cu cât reverberațiile ei ar fi fost mai mult decât pozitive, contribuind la sporirea interesului populației pentru educație și la creșterea nivelului cultural al zonei.

Argumentația sa a fost una cu mare impact asupra elitei ecleziastice, care își va adapta rapid discursul prin reluarea și dezvoltarea unora dintre punctele expuse mai sus. În paralel cu demersurile forului episcopal pe lângă minister, a continuat acțiunea forului vicarial pe lângă autoritățile locale și pretura din Hațeg. Intensa mediatizare a problematicei a avut ca efect direct cointeressarea acestor oficialități care, în 4 mai 1859 nr. 178, în vederea unei informări exacte, solicitau vicarului informații detaliate referitoare la școală: cine a construit-o și care confesiune a contribuit mai mult la edificarea școlii⁸. Practic, prin modul în care au pus problema, organele civile au alimentat clasică dispută dintre cele două confesiuni. Ajungând la cunoștința vicarului Gavril Pop faptul că guvernul transilvan înclină să confere școala ortodocșilor, acesta se adresează Episcopiei și, reiterând într-o manieră sintetică unele din temele expuse anterior, cu accent deosebit pe pericolul părăsirii unirii, solicita o nouă intervenție în această direcție. În favoarea cererii anexa conscripția elevilor realizată de învățătorul Petru Leluțiu, din care rezulta clar preponderența greco-catolicilor (39 față de 24 ortodocși)⁹.

Se prefigura o competiție între cele două confesiuni românești, de lungă durată și cu rezultat imprevizibil, în condițiile în care ambele părți își susțineau cauza cu convingere. Nici în anul 1859 nu s-a înregistrat vreo schimbare, iar soluționarea problemei nu se întrevedea. Ca atare, au urmat ani de tatonări și

⁸ *Ibidem*, f. 97^r, 98-99.

⁹ *Ibidem*, f. 100.

dezbatere, atacuri și contraatacuri, propuneri și intervenții pe lângă autorități din partea ambelor tabere competitive. În anii următori, G. Pop¹⁰ a apelat mereu la Episcopie în vederea urgentării demersurilor, mai ales că prețurile din Hațeg încerca să-i convingă pe oameni să nu mai doneze împrumutul statului pentru școală, fiind imperios necesară stoparea acestuia. Dacă dorește „*fericirea tinerimei noastre de pe aici prin școli*”, episcopul era rugat să intensifice acțiunile pe lângă guvern. Momentul se dovedea a fi unul oportun pentru a lua pulsul opiniei publice cu privire la disponibilitatea acordării unui sprijin financiar școlii. Pentru a da greutate și legitimitate revendicărilor și a dovedi că nu este o vorba de o inițiativă particulară, în 15 august 1860 vicarul expedia declarațiile unor comune care se angajau să susțină școala prin alocarea sumelor provenite din dreptul de cârciumărit, pășunat și dobânda împrumutului din 1854¹¹. În același sens se adresează episcopului și toți preoții din vicariat¹². Astfel, demersurile teoretice au fost dublate de o acțiune practică, prin cointerесarea și mobilizarea populației.

„Neaflându-se în acest vicariat de 85 comune nici o școală mai înaltă elementară, mai multe comune greco-catolice și mai toți preoții din acest vicariat s-au deobligat să ofere pentru înființarea unei școli mai înalte greco-catolice în Hațeg, camăta obvenitorie după împrumutul dat statului respective; însă din cauză că unii oficiali regești, mai ales fostul pretor de aici, desmăntă oamenii să nu concurgă în acest mod la înființarea școlii din Hațeg – dorința comunelor pentru ridicarea unei mai înalte școli în Hațeg, cu mare daună e educării tinerimii, se află neîmplinită și rugărilor date în astă privință la În[altul] C.R. guberniu încă în anul 1859, în 10 octombrie, până astăzi într-un lucru așa de momentos cum este înființarea școlii, sunt fără de rezultat și stagnează, iar camăta împrumutului în multe comune se întoarce spre scopuri imorale, precum spre exemplu în comuna Ponor unde judele comunei camăta căpătată după împrumutul statului a împărțit-o în birt la respectivii locuitori ai acestei comune, care nu s-au mișcat din birt până ce nu au băut-o toată.”

Pe baza documentației primite, Episcopia a intervenit pe lângă cancelaria transilvăneană¹³. Rezoluția acesteia ca, până la stabilirea deciziei finale, neuniții să nu aibă dreptul de a desfășura activități în această școală, nu mulțumește nici o parte. Abia în 14 aprilie 1861 intervine decretul Locotenenței transilvane cu nr. 5649-737 în privința școlii triviale¹⁴, care nu schimba cu nimic datele problemei, ci doar conserva o stare preexistentă. Un răspuns clar nu este formulat nici măcar în privința pensionării învățătorului Leluțiu. Se precizează doar că postul va fi suplinit de o persoană greco-catolică propusă de prefectura Orăștiei. Episcopul, în 22 aprilie 1861 nr. 337, îi cerea vicarului să facă recomandări în acest sens¹⁵ dar, vizibil nemulțumit, acesta arăta că o situație tranzitorie nu reprezenta

¹⁰ *Ibidem*, 2/1860, f. 14-15; 2/1861, f. 31-32.

¹¹ *Ibidem*, 2/1860, f. 26-27, 36-37, 38-39.

¹² *Ibidem*, 3/1862, f. 6-10.

¹³ *Ibidem*, 2/1861, f. 7.

¹⁴ *Ibidem*, f. 1-2, 20.

¹⁵ *Ibidem*, f. 1-2, 14, 19, 20.

soluția. „*Condus pe de o parte de amorea ce o nutresc în inima mea către cultura morala a tineretului de aici, iară de altă parte mișcat de durere, ce-mi sfâșia sufletul pentru desolata și trista soartă a școlii triviale de aici*”, vicarul răspundea prin condamnarea, în termeni duri, a trăgănării de care dădeau dovadă autoritățile în privința unei hotărâri definitive¹⁶. Anii următori rețin continuarea, pe același ton și cu aceleași argumente, a acțiunilor cercurilor ecleziastice pe lângă guvernul transilvan și cancelarie¹⁷. Urmare a numeroaselor demersuri, decretul gubernial din 30 august 1864 nr. 24552 a semnat un succes de scurtă durată prin supunerea școlii triviale din Hațeg inspecției Ordinariatului greco-catolic¹⁸. Sentința a stârnit protestul vehement al comunității ortodoxe, care își exprima consternarea față de punerea școlii „*sub inspecțiune străină*”. Se considera că o asemenea decizie nu a fost posibilă decât datorită unei informări eronate „*netemeinice*” aparținând adversarilor și, pe un ton imperios, magistratul orașului era provocat să înainteze la cancelaria aulică recursul lor¹⁹.

Cert este faptul că a fost vorba de o situație tranzitorie deoarece, în pofida eforturilor Lugojului și Hațegului, decizia gubernială din 30 decembrie 1864 nr. 35170 a dat o turnură neașteptată lucrurilor prin statuarea dreptului ortodocșilor la școala trivială²⁰. Se cerea ca predarea celor două edificii să se facă în condiții civilizate și în stare bună²¹. Corespondența ulterioară lăsa să se întrevadă iritarea ce cuprinsese cercurile lugojene și hațegane vizavi de această decizie. Predarea-preluarea completă și definitivă s-a făcut abia în cursul anului școlar 1869-1870, când protopopul ortodox I. Rațiu informa²² cu privire la numirea unui învățător de către partea ortodoxă. Această amânare a alimentat într-o oarecare măsură speranțele oficiului vicarial, care nu a renunțat la acest obiectiv până în 1869²³ când recursul²⁴ înaintat Ministerului Cultelor a fost respins ca nefondat, anulând orice intervenție în acest sens. Anul școlar 1864-1865 a fost ultimul în care, teoretic, școala a funcționat în vechea formulă, fiind organizat examen în 29 iulie 1865, la care au participat 113 elevi, majoritatea greco-catolici (58 plus 47 ortodocși, 8 romano-catolici)²⁵. Rezultatele finale au fost aduse și la cunoștința Direcției școlare din Orlat sub a cărei inspecție se afla școala. Cursurile au continuat, însă, conform cataloagelor păstrate²⁶, în 1866-

¹⁶ *Ibidem*, f. 10-11.

¹⁷ *Ibidem*, 2/1863, f. 29-31; 1/1864, f. 4, 6-7, 17, 18-19, 20-21; 2/1864, f. 30-31, 32-35, 36-37.

¹⁸ *Ibidem*, 2/1865, f. 5-6.

¹⁹ *Idem*, fond *Protopopiatul ortodox Hațeg*, 2/1864, f. 2.

²⁰ *Idem*, fond *Vicariatul...*, 2/1865, f. 12.

²¹ *Idem*, fond *Protopopiatul ortodox...*, 2/1865, f. 9; 1/1870, f. 1.

²² *Idem*, fond *Vicariatul...*, 2/1869, f. 23-24; 2/1870, f. 38-39, 40-41.

²³ *Ibidem*, 2/1868, f. 96-97, 98-101.

²⁴ *Ibidem*, 2/1869, f. 21-22, 27-28.

²⁵ Obiectele din care elevii au dat examen au fost: Catehism, Istoria biblică, scriere și citire în limba română și germană, pronunție și tradus, Istorie, Geografie, Istoria naturală. S-a mai acordat atenție inteligenței, moralității și frecvenței. Este o programă inspirată din cea a școlilor normale. Vezi *Ibidem*, 2/1865, f. 18, 52-53; 67-68.

²⁶ *Ibidem*, 2/1868, f. 71-74; 2/1869, f. 15-18, 47-50.

1867 cu 63 elevi (40 greco-catolici, 16 ortodocși, 6 romano-catolici, 1 reformat), în 1867-1868 cu 32 elevi (38 greco-catolici, 17 ortodocși, 7 romano-catolici) și în 1868-1869 cu 16 elevi în clasa I, 14 în a II-a, 20 în a III-a (28 greco-catolici, 15 ortodocși, 7 romano-catolici). Notarea aplicată de învățătorul Vasile Dumbravă relevă un progres considerabil, cu rezultate relativ mai scăzute la gramatica limbii germane și latine, precum și la fizică.

Argumente similare au fost prezentate de partea ortodoxă. În referatul²⁷ către guberniu în care se prezentau rezultatele examenului din 7 aprilie 1863, desfășurat în prezența inspectorului Vasici, principiul major invocat era cel al numărului: „Locuitorii gr[eco] orient[ali] sunt în comuna Hațeg astfel reprezentați încât nu numai că formează numărul cel preponderent al locuitorilor, ci și posesiunea cea mai mare este în mâinile lor”, succedat de cel al contribuției la edificarea imobilului școlii grănicerești: „Pentru că comuna Hațeg, ca atare, a dat locul pentru școală și pentru grădina și școala de pomi; prin urmare ca și aci gr[eco] orientalii au contribuit mai mult”. Raționamentul „uniților” cum că sunt mai numeroși în jurul orașului nu era unul cu greutate, din considerentul că la ridicarea școlii au contribuit doar locuitorii Hațegului. Un element comun al demonstrației părților implicate este acuza adusă autorităților de favorizare a celuilalt. Școlile de la Dobra și Borgoprund primite de ortodocși au fonduri mult mai mici în comparație cu cele din Năsăud, Orlat și cele cinci școli triviale rezervate greco-catolicilor. Elementele de alteritate se evidențiază și atunci când se sugerează posibila apariție a unor tulburări dacă școala ar reveni „uniților”, datorate apropierei de biserica ortodoxă. Speculând indisponibilitatea statului față de susținerea financiară a școlilor minorităților confesionale, se sugera posibilitatea deschiderii celei de a doua clase fără nici un inconvenient de natură financiară din partea ortodocșilor și fără nici o obligație din partea statului.

În acest cadru conflictual, stabilirea definitivă a caracterului celor două școli hațegane, trivială și națională, a ridicat problema împărțirii fondului fostului regiment care aparținea, de drept, ambelor confesiuni ai căror membrii fuseseră grăniceri. Criteriul propus a fost cel al proporției numerice, imediat acceptat de către greco-catolici, majoritari în Țara Hațegului, deși vicarul Petru Pop opina că o astfel de repartizare va alimenta certurile și neînțelegerile²⁸. În vederea găsirii unei soluții convenabile ambelor părți, Lugojul solicita vicarului o informare amănunțită asupra comunelor foste grănicerești²⁹, asupra stării și dimensiunilor școlii erariale și a pământului aferent. O astfel de campanie avea un dublu scop, cel de informare fiind conceput în strânsă legătură cu posibilitatea organizării unui protest de amploare față de „răpirea” școlii triviale, cu

²⁷ ANDJHD, fond *Protopopiatul ortodox Hațeg*, 1/1863, f. 38-39.

²⁸ Idem, fond *Vicariatul...*, 2/1867, f. 20-21; 2/1869, f. 9-10; Idem, fond *Protopopiatul ortodox...*, 1/1872, f. 31-36, 37-39.

²⁹ Idem, fond *Vicariatul...*, 2/1868, f. 3; 5/1871, f. 9-10 – comune foste grănicerești: Baru Mare, Coroiești, Coroieșteni, Galați, Livadia de Câmp și de Coastă, Mațiești, Paroș, Paroșeni, Râu Alb, Sălașuș de Sus cu 115 familii de foști grăniceri.

participarea tuturor comunităților grănicerești îndreptățite la fond³⁰. Pentru o cât mai corectă decizie în această chestiune delicată a împărțirii fondului, aproximat la 300.000 fl., vicarul propunea instituirea unei comisii formate din reprezentanți ai ambelor confesiuni, un delegat oficial al confiniului și unul din partea autorităților politice. De altfel, previziunea sa cu privire la discuții s-a adeverit. La adunarea grănicerilor convocată în acest scop în 11 august 1869³¹ nu s-a ajuns la nici o înțelegere, dezbaterile fiind dominată de altercații și dispute confesionale. Nici chiar decretul ministerial din 10 aprilie 1870 nr. 4926 și ordinațiunea comisarului regesc transilvan din 20 aprilie 1870 nr. 2603 prin care se dispunea³² Ordinariatului din Lugoj, Ordinariatului ortodox și comitetului de la Sibiu împărțirea competențelor fiecărei confesiuni nu a fost dus la îndeplinire. Doi ani mai târziu acest fapt se va dovedi superfluu în condițiile semnării pactului.

Fondul de montură al foștilor grăniceri a fost destinat, printr-o decizie împărțitească din 1861, a deveni fond școlar, modul de folosire a lui urmând a fi reglementat ulterior de proprietarii de drept ai acestuia. Conferința din 22-23 aprilie 1863³³ a stabilit definitiv organizarea și scopul fondului din care se vor susține „școlile de reuniune grănicerească” sistematizate după „*Normativul privitor la organizarea învățământului în școlile centrale a Reuniunii grănicerești din fostul regiment de graniță român*”. Noua ordine era adusă la cunoștința protopopului ortodox Ioan Rațiu de către vicarul episcopesc Nicolae Popea³⁴. Din acest fond se asigurau diverse cheltuieli școlare, inclusiv salariile dascălilor de la școlile grănicerești din Hațeg și Râu Alb³⁵. Prin transformarea, în 1896, în școală comună, Comitetul Central administrativ a păstrat doar rolul de simplu intendent al fondului, statul fiind cel care va ordona procesul didactic din aceste școli.

Întârzierile mari cu care autoritățile răspundeau și decizia finală negativă, au determinat forurile ecleziastice să caute o soluție alternativă. Punerea în discuție a strămutării școlii grănicerești din Orlat a dus la reorientarea demersurilor înspre aceasta. Propunerii guvernului de mutare la Alba Iulia i s-a prezentat oferta fixării la Hațeg. Alături de argumentul numărului, care deține un rol important, se specula cursul politicii oficiale prin sublinierea nevoii de educare a tinerilor în conformitate cu interesele statului de a avea cetățeni instruiți. Se sublinia că statul are o obligație morală față de foștii grăniceri români, cedarea școlii fiind considerată o răsplată meritată pentru serviciile lor în slujba patriei³⁶. De data aceasta, acțiunea a avut efectul scontat și în aceeași zi în care școala trivială din Hațeg era cedată ortodocșilor, în compensație, cea din

³⁰ *Ibidem*, f. 11-12.

³¹ *Ibidem*, 2/1869, f. 19-20.

³² *Ibidem*, 1/1870, f. 8-9.

³³ Nicolae Florea, *Contribuții la istoria învățământului. Școlile de reuniune grănicerească*, în „*Sargeția*”, XVI-XVII, 1982-1983, p. 559.

³⁴ ANDJHD, fond *Protopopiatul ortodox Hațeg*, 1/1871, f. 17r.

³⁵ ANDJHD, fond *Vicariatul...*, 3/1871, f. 8-9.

³⁶ *Ibidem*, 2/1863, f. 32-33; 2/1865, f. 1-4, 7-8.

Orlat era strămutată în Hațeg și supusă inspecției organelor bisericești greco-catolice³⁷. Scopul reparatoriu era unul evident, iar schimbul s-a dovedit a fi extrem de avantajos din punct de vedere financiar deoarece fondul acestei școli permitea întreținerea a trei învățători: primar, secundar și un suplinitor, cu un salariu de 400, 300, respectiv 200 fl., în timp ce fondul Hațegului suporta doar 300 fl. ca remunerație pentru un singur dascăl. De asemenea, fondul de premii era mai consistent, de 30 fl. la Orlat față de 15 fl.³⁸.

După primirea deciziei favorabile în privința școlii de la Orlat ce urma să funcționeze în clădirea ce aparținuse școlii naționale³⁹, organele ecleziastice greco-catolice nu au pierdut timpul și au propus un pachet de măsuri care să facă funcțională Școala capitală greco-catolică, deschisă în 1869⁴⁰. Dar această hotărâre gubernială, ca și altele de fapt, nu s-a aplicat, iar noua instituție școlară greco-catolică nu a primit trei dascăli, ceea ce a determinat autoritățile ecleziastice hațegane să propună un plan de restructurare a școlii erariale prin transformarea în școală normală. De asemenea, la 16 aprilie 1867, vicarul Petru Pop redacta un proiect de reorganizare în care prevedea salarii pentru încă doi învățători care urmau să primească și bani pentru chirie și lemne, precum și plata unui catehet. Cheltuielile urmau să se acopere din așa-numitul fond de montură, care a aparținut fostului regiment I românesc de graniță și care a primit destinație școlară⁴¹, fond preconizat a fi împărțit între cele două confesiuni românești după proporția familiilor⁴². Răspunsul guvernului, comunicat cabinetului mitropolitan⁴³, a fost unul negativ în ceea ce privește asigurarea veniturilor docentale din acest fond, fapt care, ulterior, a determinat reluarea propunerii⁴⁴. În paralel, s-a încercat transformarea acesteia în școală normală, așa cum o dovedește și programa aplicată. Școala a funcționat în anul școlar 1869-1870⁴⁵ cu 15 elevi în clasa I, 15 în a II-a și 11 în a III-a, elevi care în 31 iulie 1870 au susținut examen, 31 absolvind cu calificativul *prima*, 7 *prima cu eminentia* și 3 cu *eminentia*. De-a lungul anului li s-a propus și au fost examinați, în funcție de clasă, din Catehism, Istoria biblică, citirea, scrierea și gramatica limbii române, germane, maghiare și latină, Istoria patriei, Geografia patriei, Fizică, Istoria naturală, aritmetică, muzică, fiind apreciată și purtarea, atenția.

Acțiunea greco-catolicilor de dobândire a școlii triviale în vederea constituirii unei școli centrale pentru zona Hațegului nu a fost lipsită de piedici.

³⁷ *Ibidem*, 2/1865, f. 13-14, 46-47.

³⁸ *Ibidem*, 2/1865, f. 46-47.

³⁹ Față de această decizie, greco-catolicii au continuat să protesteze considerând că imobilul cedat ortodocșilor era mai spațios și mai bine întreținut decât cel al școlii naționale. Aceeași inechitate era acuzată și în cazul loturilor funciare care reveneau fiecărei școli.

⁴⁰ ANDJHD, fond cit., 2/1867, f. 75-76; Iacob Radu, *op. cit.*, p. 160.

⁴¹ *Ibidem*, f. 3-4.

⁴² *Ibidem*, f. 7-8.

⁴³ *Ibidem*, f. 5-6.

⁴⁴ *Ibidem*, 2/1867, f. 9-10, 11-12, 13, 16-17; 2/1868, f. 67-68.

⁴⁵ *Ibidem*, 2/1870, f. 1-4, 5-7.

Astfel, pretorul local a urmărit să blocheze orice inițiativă în acest sens și a reușit să convingă comunele Totești și Peștenița să nu mai acorde împrumutul de stat școlii, iar pe cei din Tuștea îi îndemna să-și schimbe religia pentru a scăpa de plata dascălului⁴⁶. Vicarul a adresat Episcopiei repetate semnale de alarmă, dar se pare că demersurile sale și ale episcopului erau lipsite de eficiență deoarece comunele au persistat în atitudinea lor negativă.

În pofida acestor impedimente, eforturile de încheiere a unui fond școlar nu au fost abandonate⁴⁷. În această direcție au acționat atât vicarul G. Pop cât și parohul secundar al Hațegului, Atanasie Filip. Cei doi propuneau un adevărat plan pentru susținerea unei școli centrale și solicitau acordarea dreptului ca Hațegul, pe lângă cele două târguri existente deja, să aibă dreptul să mai organizeze încă două. Din veniturile obținute și din fondurile rămase de la preparandie urma să se pună bazele unui fond cu destinație școlară, pus sub administrarea unei comisii desemnate de guvern.

Un alt aspect sensibil al acestei competiții a fost acela al învățătorului de la școala trivială, chestiune care a adâncit disparitățile dintre cele două confesiuni, fiecare disputându-și dreptul de a-l numi. Situația se complică după ce învățătorul Petru Leluțiu își anunță intenția, adusă și la cunoștința guvernului, de a se pensiona la sfârșitul anului școlar 1860-1861⁴⁸. „*Condus pe de o parte de amorea ce o nutresc în inima mea către cultura morală a tineretului de aici, iară pe de altă parte mișcat de durere[ă] ce-mi sfâșie sufletul pentru dezolată și trista soartă a școlii triviale de aici...*”, vicarul G. Pop, în 12 martie 1861, scria⁴⁹ episcopului cu indignare, arătând că ortodocșii vor să numească ca dascăl pe „*copilul unui idiot ignorant, neprevăzut cu însușirile dascăliei*”. Corespondența ulterioară demonstrează faptul că adevărata problemă nu se referea la lipsa de calificare a candidatului, ci la confesiunea căreia îi aparținea, adică ortodoxă. După ce încercările de a-l determina pe P. Leluțiu să își amâne⁵⁰ decizia au eșuat, Episcopia avansa ca posibilă soluție o idee puternic marcată de confesionalism și, invocând acordul exprimat al locotenenței, îl îndemna pe vicar să găsească urgent un suplinitor greco-catolic⁵¹.

Evenimentele iau o turnură neașteptată, însă, după ce învățătorul P. Leluțiu s-a îmbolnăvit și, cu acordul judeului, a lăsat ca suplinitor pe un ortodox, Cornea, fără chemare sau pregătire pentru oficiul docental⁵², fapt care a atras după sine protestul vehement al scaunului vicarial. În consecință, în 29 aprilie 1861, la sugestia parohului secundar Atanasie Filip, vicarul propunea desemnarea provizorie a învățătorului calificat Ioan Popescu, din Grădiște⁵³.

⁴⁶ *Ibidem*, 2/1860, f. 32-33.

⁴⁷ *Ibidem*, 2/1859, f. 112-113, 114-115, 116-117; 2/1860, f. 14-15; 2/1862, f. 12-14.

⁴⁸ *Ibidem*, 2/1861, f. 8-9.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 10-11.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 12.

⁵¹ *Ibidem*, f. 1-2, 14, 19, 20.

⁵² *Ibidem*, f. 16-17; Iacob Radu, *op. cit.*, p. 160.

⁵³ *Ibidem*, f. 18.

Deoarece procesul de atribuire a școlii triviale era în plină desfășurare, Episcopia se dovedește extrem de atentă și, considerând că situația necesită o documentare mult mai aprofundată, solicită actele școlare ale acestuia, mai ales pe cele referitoare la absolvirea cursului preparandial⁵⁴. Vicarul a expediat repede actele cerute⁵⁵, însoțite de un certificat care atesta buna purtare profesională și morală și atestatul de limbă germană și maghiară, astfel încât în 14 mai 1861 Episcopia era în măsură să solicite guvernului numirea provizorie a lui Ioan Popescu⁵⁶. „În urma acestei ordinațiuni pentru complinirea stațiunii învățătoresci la școala trivială menționată, am onoarea a propune și recomanda pe candidatul Ioan Popescu care, precum arată alăturatele testimonii A-D, școala trivială și cursul preparandial prescris în Hațeg cu calcul de eminenția l-a absolvit, posedă cunoașterea limbii române, maghiare și germane; în cursul unui an a fost aplicat la C.R. Pretură în satu[l] Sebeș ca scriitor, iar ca învățător mai întâi în Clopotiva, după aceea în Grădiște; prin purtarea sa morală, metoda de propunere și progresul documentat a meritat mulțumirea și deplina îndestulare a respectivilor săi superiori ...”.

În privința suplinitorului, procedura de dispunere pe post, în totală contradicție cu normele în vigoare, a generat reacția puternică a oficiului vicarial care reclama autorităților comitatense atitudinea judeului local. Deși dregătoria comitatului Hunedoara a hotărât că este ilegal ca învățătorul sau judele comunal să desemneze pe succesorul acestuia, nu s-a întreprins nimic în această direcție din moment ce, la 21 septembrie 1861, mitropolitul informa că guvernul a recunoscut dreptul învățătorului Ioan Cornea la salariu începând din luna mai⁵⁷.

Problema era departe de a-și găsi rezolvarea. Mai mult, se pare că învățătorul Cornea a rămas în continuare deoarece în august 1864, apropiindu-se începutul anului școlar și numărul elevilor fiind de peste 100, se solicita deschiderea celui de al doilea post de învățător în Hațeg⁵⁸, fiind propus Vasile Dumbravă. În ședința din 30 august guvernul a aprobat această cerere⁵⁹, cu un salariu de 113 fl. 40 cr.⁶⁰, nu fără oarecare opoziție din partea ortodoxă⁶¹ care, în ședința reprezentanței bisericești din 2 octombrie 1864, propunea desemnarea unei comisii de doi membri însărcinate cu misiunea de a prezenta protestul la guvern. Salariul se pare că era de 300 fl., restul sumei fiind completată din fondul școlar al regimentului. Noul învățător Vasile Dumbravă, absolvent al preparandiei din Viena⁶², și-a luat postul în primire la 23 octombrie⁶³, îndeplinindu-și cu succes îndatoririle⁶⁴ fapt pentru care a fost și premiat. În anii

⁵⁴ Ibidem, f. 15.

⁵⁵ Ibidem, f. 27-28.

⁵⁶ Ibidem, f. 23-24, 25-26.

⁵⁷ Ibidem, 3/1861, f. 21.

⁵⁸ Ibidem, 2/1864, f. 6-7, 12, 13-14.

⁵⁹ Ibidem, f. 11-12, 19-20, 22-23, 26.

⁶⁰ Ibidem, f. 27.

⁶¹ Ibidem, f. 19-20; 3/1864, f. 25-26.; Idem, fond Protopopiatul ortodox..., 2/1864, f. 6-7.

⁶² Idem, fond Vicariatul..., 2/1864, f. 32-35.

⁶³ Ibidem, f. 28-29.

⁶⁴ Ibidem, 2/1867, f. 14-15, 30-31; 2/1868, f. 60, 61, 69-70.

în care el a funcționat aici, în școală, limba română a fost înlocuită cu germana ca limbă de predare⁶⁵. Pentru validarea numirii, întreaga documentație trebuia să parcurgă un drum lung, de la Direcția Financiară, înființată în 22 februarie 1851⁶⁶, la magistratul local și apoi la Ordinariat.

Confirmarea lui V. Dumbravă nu a soluționat problema, școala trivială având în continuare doar un învățător la 112 elevi, după înlăturarea lui Cornea⁶⁷. Tocmai de aceea se solicita din nou al doilea învățător⁶⁸, iar pentru ca bugetul statului să nu fie împovărat se înainta propunerea ca salarizarea acestuia să se facă din fondul grăniceresc destinat scopului școlar după desființarea regimentelor. Din același fond se prevedea a se construi cea de a doua sală de clasă și locuința pentru învățător. Debutul discuțiilor cu privire la strămutarea școlii din Orlat a blocat pentru moment acțiunea deoarece, în aceste condiții, nu se mai resimțea nevoia celui de-al doilea post⁶⁹. De altfel, școala a continuat să funcționeze cu un singur învățător și după transferul lui V. Dumbravă, cu începere din 28 februarie 1868⁷⁰, la Gherla, din considerente de natură financiară. I-a urmat, pentru o scurtă perioadă, Moise Roman ca suplinitor, iar din 13 martie 1868 Paul Olteanu, teolog absolut de Blaj⁷¹ și absolvent al gimnaziului din Beiuș. Deși și-a început activitatea încă din acel an, până în 1870 nu primise confirmarea Consistoriului mitropolitan, survenită abia în 7 mai 1870⁷², după ce la Blaj ajunsese acordul scris al eforiei școlare. Senatul școlar districtual a aprobat numirea acestuia abia după ce s-a convins că poseda cunoștințe suficiente de gramatică a limbii maghiare și germane⁷³. Odată ales, s-a cerut ministerului cultelor să aprobe plata remunerației ce i se cuvenea⁷⁴.

În același timp, la școala ortodoxă funcționa Florian Vasile⁷⁵, iar din 1879 Nicolae Sîmzianu, preparand de Sibiu. Situația s-a menținut până în anul 1872, când cele două confesiuni au încheiat un pact prin care se angajau să susțină o singură școală, numită grănicerească, cu doi învățători și doi cateheți, unul greco-catolic și unul ortodox⁷⁶. Din 1901, prin pensionarea învățătorului Paul Olteanu, postul a fost ocupat de Aurel Pinte. Ca urmare a legilor referitoare la salarizarea dascălilor, fondul grăniceresc asigura celor doi învățători 1212 coroane, restul fiind suportat de oraș.

⁶⁵ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 160.

⁶⁶ *Foaia legilor...*, p. 78-79.

⁶⁷ ANDJHD, fond cit., 2/1865, f. 17-18, 19-20.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 9-10, 11.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 39-40.

⁷⁰ *Ibidem*, 7/1868, f. 3; 1/1870, f. 31-32; 2/1870, f. 61-62, 80, 81-82.

⁷¹ *Ibidem*, 2/1870, f. 44; *Dieceza Lugojului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 442.

⁷² *Ibidem*, f. 42-43, 51-52.

⁷³ *Ibidem*, f. 47-48, 53-54, 71-72, 73, 75-76, 78-79.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 19, 20-21, 29-30, 45-46; 2/1871, f. 7-8.

⁷⁵ *Idem*, fond *Protopopiatul ortodox Hațeg*, 1/1872, f. 43r, 64r.

⁷⁶ *Idem*, fond *Vicariatul...*, 2/1872, f. 9r; 2/1880, f. 172-173; 2/1888, f. 65-66. *Dieceza Lugojului...*, p. 443; Iacob Radu, *op. cit.*, p. 161.

Inițiativa unificării celor două școli confesionale într-una singură a pornit dinspre Comitetul administrativ de la Sibiu care, în 3 decembrie 1871, comunica magistratului orașului Hațeg intenția de a forma în Hațeg o școală unică, normală „fără cea mai mică favorizare a uneia sau altei confesiuni în dauna și prejudiciul celeilalte”⁷⁷. Se preconiza deschiderea acesteia în localul fostei școli naționale, iar administrarea treburilor școlare urma să fie încredințată unei eforii școlare comune din care să facă parte, pe lângă membrii ordinari, vicarul Hațegului Petru Pop, protopopul ortodox Ioan Rațiu și învățătorii. Demersul s-a bucurat de sprijinul cercurilor ecleziastice și al comunității locale, astfel încât școala a funcționat în această formulă până în 1895. Singura opoziție a venit dinspre ierarhul ortodox Șaguna, care îndemna⁷⁸ la nesocotirea propunerilor comitetului de la Sibiu pornind de la considerentul că amestecul acestuia în afacerile școlii era ilegal. Ca atare, respingea pactul pe motiv că „nu are bază în legile țării”. Cursurile s-au desfășurat în clădirea ridicată din piatră, în anul 1833⁷⁹, cu cheltuiala comunei confiniare și refăcută în 1881⁸⁰ din fondul fostului regiment I românesc de graniță, amplasat pe un intravilan de 1750⁸¹. Edificiul a fost proiectat să asigure locuință pentru doi învățători și sala de clasă dotată cu toate rechizitele. A fost frecventată de băieții aparținând ambelor confesiuni, atât din oraș cât și din împrejurimi. În anul școlar 1878-1879 învățau aici 29 de elevi greco-catolici și 53 ortodocși⁸².

Pactul⁸³, acceptat în unanimitate de cei prezenți și semnat în 22 august 1872, specifica faptul că grănicerii se întrunesc într-o asociație al cărei scop era susținerea unei școli cu patru clase. Se pare că finanțarea urma a fi asigurată din fondul școlar de la Sibiu, fondul de provente și alte surse identificate de semnatari. Membrii eforiei erau stabiliți în funcție de proporția locuitorilor la 6 ortodocși și 3 greco-catolici. Inspirat din Normativul votat în 1863, eforia era investită cu drept de inspecție a școlii, elevilor și învățătorilor, organiza concurs pentru ocuparea posturilor docentale și informa Comitetul asupra alegerii. Pentru moment, anul școlar fiind început, se lăsau în funcție Paul Olteanu și Vasile Florian. Urmărindu-se criteriul competenței, se preciza că învățătorul diriginte va fi întotdeauna cel mai calificat. Predarea religiei revenea organelor bisericești.

Întreținută din fondul fostului regiment românesc, școala grănicerească românească din Hațeg a devenit școală comună în urma deciziei ministeriale din 15 septembrie 1895, emisă în contextul noii legislații dualiste. Astfel,

⁷⁷ ANDJHD, fond *Protopopiatul ortodox Hațeg*, 1/1871, f. 47.

⁷⁸ *Ibidem*, 1/1872, f. 85.

⁷⁹ *Șiematismul veneratului cler al Diecezei românești greco-catolice a Lugojului pe anul Domnului 1877. De la înființarea scaunului episcopesc anul 24, Lugoj, 1877*, p. 74.

⁸⁰ *Șiematismul veneratului cler al Diecezei românești greco-catolice a Lugojului pe anul Domnului 1891. De la înființarea scaunului episcopesc anul XXXVIII, Lugoj, 1891*, p. 81.

⁸¹ ANDJHD, fond *Vicariatul...*, 4/1899, f. 22; *Idem*, fond *Parohia greco-catolică Hațeg*, 1/1875, f. 10^v.

⁸² *Ibidem*, 2/1879, f. 40-43.

⁸³ *Ibidem*, 2/1872, f. 7-8; *Idem*, fond *Protopopiatul ortodox Hațeg*, 1/1872, f. 29-30.

comitetului grăniceresc de la Sibiu i-au fost lăsate doar atribuțiile ce țineau de administrarea fondului, întreținerea edificiilor și plata învățătorilor. Fără a-și asuma nici o obligație, statul supunea instituția senatelor școlare comunale care aveau datoria de a înainta toate deciziile spre aprobarea inspectorului regesc și comitetului comitatens, a căror autoritate se extindea și asupra acestei școli, confesională în esență.

Tot Comitetului de la Sibiu îi era supusă școala centrală din Râu Alb, al cărei edificiu a fost refăcut în 1873⁸⁴. Reorganizarea fondului de montură a declanșat o adevărată campanie de informare asupra situației prin conceperea unor planuri de reorganizare a școlilor grănicerești. Un astfel de plan, redactat în anul 1868, cuprindea propunerea de înființare a unor școli centrale la Bara Mare pentru ambele Livadii, la Sălașul de Sus și Vulcan, la Râu Alb pentru Mațiești, Paroș, Corioești și Galați⁸⁵. Pentru ultima se prevedea angajarea a doi învățători, școala primind și ajutor din partea statului. În cursul anului 1868 a fost numit însă doar un învățător, în persoana lui Moise Ilea. Clădirea a fost ridicată pe un intravilan de 300, școala având și 8 iugăre de pășune, 8 i. 831° de pădure și 1 i. 358° pământ arabil⁸⁶.

Din 1875 peisajul școlar românesc s-a îmbogățit prin deschiderea unei școli comunale pentru fete, în casă închiriată, cu limba de predare română și întreținută din veniturile comunei. Învățătoarele au fost și ele de origine română: Ida Bălașu, Elisa Popovici, Aurelia Filipescu⁸⁷, Cornelia Lupu, Valeria Cuteanu, Eugenia Simzianu⁸⁸.

Cu toate eforturile depuse de ierarhia ecleziastică, cu începere de la Ștefan Moldovan, Gavril Pop și Petru Pop până la episcopii Lugojului, în orașul reședință a vicariatului greco-catolic al Hațegului nu s-a reușit înființarea unei școli populare centrale pentru confesiunea căreia i-au aparținut. Cu excepția scurtelor momente în care a funcționat preparandia și apoi școala grănicerească, tinerii au fost nevoiți să frecventeze școlile altor confesiuni sau pe cele de stat.

Una dintre cele mai mari realizări ale școlii grănicerești din Hațeg a fost aceea că pentru prima dată s-a reușit depășirea divergențelor interconfesionale dintre „uniții” și „neuniții” din Țara Hațegului. Ea a dat expresie unei idei mult vehiculate în epocă, dar care a rămas la nivel de deziderat, aceea a „școlii comune”⁸⁹, unice, înființată, organizată și susținută peste diferențele confesionale.

⁸⁴ Idem, fond Vicariatul..., 2/1865, f. 33-36; 5/1871, f. 1-2, 4, 5-6; 2/1873, f. 9-10.

⁸⁵ Ibidem, 2/1862, f. 12-14; 1/1868, f. 20-21; 2/1868, f. 4-5, 12, 13-14, 15-16; 3/1868, f. 44-45.

⁸⁶ Ibidem, 4/1899, f. 35, 88; 5/1908, f. 42.

⁸⁷ Ibidem, 2/1880, f. 132; 4/1883, f. 9-14.

⁸⁸ Iacob Radu, op. cit., p. 162; Cornel Stoica, Mircea Valea, *Contribuții la cunoașterea dezvoltării învățământului în ținutul Hunedoara de-a lungul vremurilor*, în „Sargeția”, V, 1968, p. 480.

⁸⁹ Simion Retegan, *Aspecte ale biconfesionalității românești din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în „All Cluj”, XXXV, 1996, p. 182.

Elements of identity and existence in the Greek Catholic and Orthodox Discourse. The case of the trivial school in Hațeg

- Summary -

The hereby study proposes a new approach towards this subject, different from the observational one. We considered the analysis of the relationship between the Orthodox and Greek Roman communities in Hațeg in what concerns the trivial school claimed by both parts. In this matter, an important role was played by the arguments brought by the competitors in trying to demonstrate the rights they had upon the school. The trial took many years and eventually the chance favored the Orthodox Church. But, in the end, the representatives of both confessions chose to collaborate to insure a better function of the school. The significance of this pact consisted mainly in overcoming inter confessional disagreements. The agreement gave expression to a long time unrealized idea of a „Common school”, founded and organized without being interested in inter confessional.

INSTALAREA MITROPOLITULUI VICTOR MIHÁLYI DE APȘA

Diana Maria COVACI

În data de 31 iulie 1892 a decedat Ioan Vancea de Buteasa, Arhiepiscopul și Mitropolitul de Alba Iulia și Făgăraș, iar scaunul arhiepiscopesc de Făgăraș a devenit vacant¹. Au urmat o serie de demersuri ale reprezentanților arhiecezei greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș, în frunte cu vicarul capitular Ioan Micu Moldovan, prin care s-a încercat obținerea din partea guvernului maghiar și a regelui Francisc Iosif I a dreptului de liberă alegere a arhiepiscopului. Francisc Iosif I, la sfatul ministrului de culte maghiar, a acordat dreptul de alegere, dar sub anumite condiții². Alegerea a avut loc în 16 aprilie 1893, la Blaj, iar cei trei candidați aleși de către reprezentanții clerului greco-catolic au fost Victor Mihályi de Apșa, Episcopul Lugojului, Ioan Micu Moldovan, vicarul capitular și Ioan V. Russu, protopopul Sibiului³.

Cu toate că reprezentanții clerului își manifestaseră opinia în legătură cu alegerea celor trei candidați la scaunul arhiepiscopesc de Făgăraș, acest lucru nu însemna că vacanța scaunului arhiepiscopesc luase sfârșit. Numirea unui ierarh bisericesc consta în mai multe etape, fiind necesară și recomandarea guvernului către împărat, în privința persoanei unuia din cei trei candidați aleși. De aceasta depindea apoi numirea oficială din partea împăratului și preconizarea din partea Sfântului Părinte de la Roma, cu condiția ca persoana propusă de ministrul de culte să întrunească asentimentele Vienei și ale Romei⁴.

1. Preparativele instalării Mitropolitului Victor Mihályi de Apșa

Numirea lui Victor Mihályi de Apșa de către împăratul și regele apostolic a survenit abia în 9 noiembrie 1894⁵; printre motivele întârzierii numirii

¹ Arhivele Naționale Direcția Județeană Alba (de acum înainte A.N.D.J.A.), *Fond Mitropolia Română Unită Blaj* (de acum înainte M.R.U.B.) – *Cabinetul Mitropolitului. Inventar suplimentar*, D. 3/1892, f. 1.

² „Unirea”, nr. 7/1893, pp. 56-59.

³ Diana Maria Covaci, *Aspecte privind alegerea mitropolitului Victor Mihályi de Apșa*, în „Anuarul Școlii Doctorale (Istorie, civilizație, cultură)”, I, Cluj-Napoca, 2005, pp. 347-364.

⁴ Gábor Adriányi, *Lo Stato Ungherese ed il Vaticano (1848-1918)*, în vol. „Mille anni di cristianesimo, a cura di Pál Cséfalvay e Maria Antonietta De Angelis”, Budapesta, 2001, p. 122.

⁵ Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (de acum înainte A.N.D.J.C.), *Fond personal Victor Mihályi de Apșa*, Doc. 19/1894, ff. 1-2.

se numărau și tergiversările guvernului de la Budapesta, care nu considera că vreunul dintre cei trei candidați aleși de cler corespundea criteriilor sale de patriotism și ascultare față de autoritățile civile, astfel că nu se grăbea să propună împăratului vreun nume din lista de trei trimisă de la Blaj⁶.

Pregătirile pentru instalarea mitropolitului la Blaj au început însă imediat după ce vestea numirii sale de către împărat a fost oficial anunțată și s-a răspândit în arhidieceză și în diecezele sufragane provinciei mitropolitane de Alba-Iulia. Aceste preparative vizau mai multe direcții: astfel un moment important care trebuia îndeplinit era cel al **depunerii jurământului de credință față de împăratul și regele apostolic Francisc Iosif I**. Prescris și în textul Concordatului încheiat în 1855 cu Sfântul Scaun⁷, acest jurământ obliga la supunere față de stat și față de suveranul de la Viena. Convocat să depună jurământul de credință⁸, Mihályi s-a deplasat la Viena, unde a îndeplinit această etapă importantă⁹.

Canoanele specificau ca la instituirea unui episcop sau mitropolit, după denumirea din partea împăratului, dar înainte de preconizarea din partea Sfântului Scaun să se realizeze **procesul canonic**. Acesta constă în prezentarea celui ales la nunțiatură, pentru examinarea sa, luându-se în considerare mai multe informații legate de persoana ierarhului, dar și de starea diecezei pe care urmează să o preia în administrare. Pe lângă ierarh mai erau prezenți încă doi martori, canonici capitulari, fie ai diecezei vacante, fie din cadrul aceleiași provincii mitropolitane, care trebuie să depună mărturie despre persoana ierarhului ales¹⁰. Cu această ocazie, ierarhul depunea și profesiunea credinței și jurământul de supunere față de Sfântul Părinte, care se alătura acestui proces informativ. În final, dosarul acestuia era trimis la Roma, unde, dacă nu apărea vreo piedică canonică, urma preconizarea sa de către Pontif, în cadrul unui Consistoriu secret¹¹.

În 24 noiembrie 1894, în scrisoarea sa către Mihályi, nunțiul apostolic, Antonio Agliardi, îl felicita și îi comunica că lui îi revenise atribuția de a efectua procesul canonic de înălțare. Astfel, îi cerea lui Mihályi să găsească doi martori care să poată depune mărturie despre persoana sa și despre calitățile sale, dar

⁶ „Unirea”, nr. 16/1895, p. 122.

⁷ *Studi sul Concordato austriaco del 18 agosto 1855. Prima versione del tedesco*, Verona-Milano, Dallo Stabilimento di G. Civelli e C., 1856, p. 137.

⁸ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1035/1895, f. 32.

⁹ După cum rezultă din jurnalul său, mitropolitul Mihályi a depus jurământul în prezența împăratului și regelui apostolic Francisc Iosif I, a lui Orczy Béla, maestrul suprem cubicular regesc, a ministrului regesc ungar de pe lângă persoana regelui, Samuil Josika, iar formula jurământului fusese citită de consilierul de secțiune Géza Vértessy. *Ziarul întâmplărilor mai momentose din viața Episcopului Victor Mihályi al Lugojului, scris cu mâna-i proprie în următoarele...* (de acum înainte *Ziarul întâmplărilor...*) în curs de apariție, sub redacția Nicolae Bocșan și Ion Cârja. De asemenea, vezi și A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1051/1895, f. 1.

¹⁰ Ioan Boroșu, *Ierarhia bisericească sau Explicarea ceremoniilor sacre prescrise la chirotonia gradelor s. ierarhice*, Gherla, 1894, p. 263.

¹¹ *Ibidem*.

care să-i cunoască și activitatea din timpul episcopatului la Lugoj. Totodată îl anunța că, la o dată ulterioară, va fi convocat la Viena, să depună jurământul canonic în fața sa¹².

Mihályi recurge la vicarul capitular mitropolitan Ioan Micu Moldovan și la canonicul custode al Capitlului catedralei Lugoj, Petru Pop, pentru a depune mărturie despre persoana și acțiunile sale. Primul era canonic lector la Blaj și îl ajutase pe Mitropolitul Vancea să administreze provincia mitropolitană de Alba-Iulia și Făgăraș, iar al doilea participase ca martor la procesul său canonic din 1874, înainte de instalarea sa ca episcop de Lugoj¹³.

Martorii au depus mărturie în 11 decembrie 1894¹⁴, iar pentru data de 18 decembrie a fost convocat și Victor Mihályi la Viena, pentru a depune jurământul¹⁵. Deși inițial Mihályi a răspuns că nu se putea prezenta la Viena la acea dată, deoarece fusese convocat de Primatul Ungariei la Strigoniu la o conferință episcopescă¹⁶, datele din jurnalul său atestă că a depus jurământul la Viena în 18 decembrie: „...la 12 ore mersei la Nunțiatură, unde dimpreună cu denumitul principe episcop de Cracovia, Ioan Puzyna Kniaz de Kozielsko, făcurăm mărturisirea credinței catolice, eu după formularul prescris de Urban al VIII [-lea] pentru orientali, iară el după formularul prescris de Pius al IV [-lea]; după aceea ambii am iscălit formularele respective cu câte doi martori”¹⁷.

La fel de importante erau și demersurile de obținere a bulelor pontificale de preconizare a sa ca arhiepiscop și mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș. Încă din luna ianuarie 1895, contele Otto Brandis, cubicular regal și imperial, consilier la Legație și agent pentru afacerile ecleziastice regești-imperiale din Roma, îl felicita pe Victor Mihályi pentru numirea sa și îi comunica faptul că primise suma de 6500 lire italiene (peste 3000 florini austrieci), ce urma să fie folosită pentru obținerea bulelor pontificale și a paliului sacru¹⁸. Paliul sacru, conform canoanelor bisericii latine, era acordat de către Suveranul Pontif numai Mitropoliților, în semn de distincție și jurisdicție. Fără acesta, Mitropolitul nu-și putea exercita puterile și nici dispune de drepturile care-i reveneau prin oficiul pe care trebuia să-l ocupe¹⁹.

Preconizarea papală a venit în urma Consistoriului secret din 18 martie, în cadrul căruia Leon al XIII-lea a aprobat prin două bule încetarea jurisdicției

¹² A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Cabinetul Mitropolitului, D. 1018/1894, ff. 45-46.

¹³ *Ibidem*, ff. 42-43.

¹⁴ Ziarul întâmplărilor... .

¹⁵ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Cabinetul Mitropolitului, D. 1018/1894, f. 17.

¹⁶ *Ibidem*, f. 20.

¹⁷ Ziarul întâmplărilor... .

¹⁸ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Cabinetul Mitropolitului, D. 1035/1895, f. 5. De altfel, acest proces era unul destul de costisitor, ținând cont de faptul că, în final, cheltuielile oficiale legate de obținerea acestor documente și a paliului sacru s-au ridicat la aproape 6200 lire italiene; Mihályi a dispus ca restul de bani să fie investiți în construcția bisericii Sf. Ioachim din Roma, dedicată Papei Leon XIII, și pentru o donație pe seama obolului Sfântului Petru. *Ibidem*, f. 80.

¹⁹ Ioan Boroșu, *op. cit.*, pp. 312-314.

episcopale a lui Victor Mihályi asupra Episcopiei de Lugoj și transferul său în scaunul arhiepiscopal de Făgăraș, pe care trebuia să-I preia în urma înscăunării oficiale. Tot în cadrul acestui Consistoriu secret, Mihályi a primit și paliul sacru de investitură²⁰. Totodată, Papa i-a mai acordat lui Mihályi puterea de a împărți indulgențe plenare și de a oferi iertarea de păcate celor care urmau să ia parte și își mărturiseau păcatele la prima slujbă pontificală pe care mitropolitul urma să o celebreze după înscăunarea sa oficială²¹.

Bulele de numire le-a primit direct de la Roma, pe când paliul sacru i-a fost trimis prin intermediul ministrului de culte de la Budapesta, primindu-l mai târziu, în 9 aprilie²². De asemenea, în 15 aprilie 1895 Papa Leon XIII anunța, printr-o scrisoare apostolică adresată clerului și credincioșilor din dieceza de Făgăraș, că Victor Mihályi era dezlegat de orice jurisdicție asupra diecezei Lugojului și era mutat în arhidieceză, pentru a ocupa scaunul mitropolitan vacant de la moartea lui Ioan Vancea²³.

Având asupra lui principalele documente care atestau numirea sa la Blaj, Victor Mihályi a inițiat **demersurile pentru predarea administrației diecezei Lugojului**. Din luna ianuarie a anului 1895 fusese sfătuit de către contele Otto Brandis că era momentul să pregătească de acest aspect administrativ, deoarece se știa că, după ce împăratul îl numea oficial, preconizarea papală nu putea întârzia. De asemenea, chiar împăratul, în cadrul audienței acordate cu ocazia depunerii jurământului de credință, îi comunicase lui Mihályi faptul că aflase că la Roma urma să se întrunească Consistoriul în luna martie²⁴, iar în final informația oferită de împărat s-a dovedit corectă, întrucât în luna martie a avut loc preconizarea sa.

În ședința consistorială diecezană desfășurată în 25 aprilie, Victor Mihályi a renunțat la guvernarea diecezei Lugojului și a încredințat această atribuție Capitlului catedralei din Lugoj; membrii acestui Capitlu au decis să-l aleagă vicar capitular, însărcinat cu administrarea diecezei pe durata vacanței scaunului episcopal, pe canonicul custode Petru Pop²⁵. Alături de acesta a inițiat Mihályi transpunerea bunurilor episcopoești administrate de el până la acea dată, după cum rezultă din inventarul întocmit în 17/29 aprilie, predând toto-

²⁰ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Cabinetul Mitropolitului, D. 1035/1895, f. 61; Ziarul *întâmplărilor*....

²¹ „Îți conferim (concedem) în Domnul, putere de a împărți tuturor fidelilor lui Christos de ambe sexe, indulgența plenară și iertarea de păcate, celor care, vărsând rugăciuni evlavioase către Dumnezeu, mărturisindu-și păcatele și fiind împărtașiți cu S. S. Sacramente, vor asculta prima missă sacră pontificală ce o vei celebra în zisa Biserică de Alba-Iulia și Făgăraș sau și în alte locuri mai distinse ale prezisei tale dieceze, fiind cu devotament prezenți la binecuvântarea care după săvârșirea missei pontificale o vei împărți în aceeași zi ce se săvârșește sacrificiul missal pentru concordia principilor creștini, extirparea eresurilor, întoarcerea de la păcate și înălțarea Vădiei Sfintei Mame biserica. Acestea au valoare numai pentru această ocazie”. A.N.D.J.C., Fond personal Victor Mihályi de Apșa, Doc. 65/1895, f. 1.

²² A.N.D.J.A., M.R.U.B. – Cabinetul Mitropolitului, D. 1035/1895, f. 83; ff. 85-86.

²³ A.N.D.J.C., Fond personal Victor Mihályi de Apșa, Doc. 16/1895, f. 1.

²⁴ Ziarul *întâmplărilor*....

²⁵ „Unirea”, nr. 18/1895, p. 141.

dată și arhiva diecezană²⁶. Imediat după aceea, Mihályi a anunțat oficial faptul că nu mai deținea jurisdicția asupra diecezei de Lugoj, printr-o serie de adrese expediate nunțului apostolic Antonio Agliardi²⁷, autorităților civile²⁸, dar și prin circularile adresate Ordinariatelor episcopoești de Oradea-Mare și Gherla²⁹.

Între aspectele care trebuiau urmărite în perspectiva instalării mitropolitului Mihályi la Blaj se afla și **preluarea domeniului mitropolitan**. La moartea lui Vancea, domeniul mitropolitan trecuse în administrarea Capitlului mitropolitan; de conducerea sa urma să se ocupe economul în cele temporale, conform canoanelor și statutelor capitulare³⁰. Acest oficiu era ocupat, în urma alegerii desfășurate în ședința capitulară din 4 august 1892, de Ioan Rațiu³¹.

Pentru predarea domeniului și a averii arhiepiscopoești și mitropolitane pe seama noului mitropolit, s-a constituit o comisie. Aceasta consta din doi reprezentanți din partea Ministerului de Culte, un reprezentant al Capitlului Mitropolitan și un reprezentant al lui Victor Mihályi. Cei doi comisari ministeriali erau secretarul ministerial Ladislau Papp Szilágyi, care urma să predea averea mobilă și imobilă a beneficiului arhiepiscopiei greco-catolice, și contabilul Antoniu Fabian, care urma să verifice actele administrației capitulare legate de acest domeniu arhiepiscopesc³². Mihályi l-a trimis ca reprezentant plenipotențiar pe fratele său, Iuliu Mihályi, colonel de husari pensionat, căruia i-a dat instrucțiuni clare privind administrarea domeniului mitropolitan și renovarea reședinței mitropolitane, înainte de a-l trimite la Blaj³³. Reprezentantul Capitlului mitropolitan a fost ales Ioan Rațiu³⁴, cel mai avizat, întrucât acesta administrase efectiv domeniul și putea oferi cea mai bună imagine de ansamblu părților implicate în predarea/preluarea acestuia.

Încă înainte de întrunirea comisiei, Iuliu Mihályi, aflat la Blaj, a inițiat renovarea reședinței mitropolitane, în care urma să locuiască mitropolitul. De asemenea a achiziționat mobilă nouă, a dispus începerea lucrărilor de înșămânțare a terenurilor agricole, încercând pe cât posibil să pregătească domeniul pentru o bună funcționare înainte de venirea mitropolitului. Toate acțiunile sale erau însă atent coordonate de Victor Mihályi, după cum rezultă din schimbul intens de scrisori desfășurat între cei doi frați în lunile martie-mai ale anului 1895. Mitropolitul dorea să supravegheze totul în cel mai mic amănunt; dorea să fie informat de toți pașii făcuți în administrarea domeniului, de la terenurile semănate, la contractele încheiate cu lucrătorii domeniului, la

²⁶ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1033/1895, ff. 83-88; ff. 123-171.

²⁷ *Ibidem*, D. 1027/1895, f. 7.

²⁸ *Ibidem*, ff. 3-6.

²⁹ *Ibidem*, ff. 8-9.

³⁰ *Vezi Conciliul Provincial I al Provinciei Bisericești greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș ținut la anul 1872*, Titlul II, cap. V, Edițiunea a II-a, Blaj, 1886, p. 39.

³¹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Fond Registratura Generală. Acte înregistrate* (de acum înainte *Reg. Gen. Acte înregistrate*), D. 1999/1895, ff. 15-16.

³² *Idem*, *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1024/1895, ff. 27-28.

³³ *Ibidem*, ff. 29-30.

³⁴ *Ibidem*, D. 1033/1895, ff. 1-2.

cheltuielile făcute cu renovarea reședinței. Mitropolitul solicitase chiar un plan exact al camerelor, care trebuia să conțină specificarea exactă a distanțelor dintre uși și ferestre și culoarea pereților, pentru a ști ce mobilă să comande pentru aranjarea reședinței³⁵. Astfel, putem afirma că una din caracteristicile noului mitropolit era meticulozitatea, deoarece toate aceste aspecte administrative au trecut prin filtrul său și a încercat să le rezolve pe toate cu aceeași grijă cu care trata problemele delicate ale administrării arhidiecezei.

Cu mare atenție s-a ocupat și de organizarea deplasării la Blaj și de ceremonialul instalării oficiale în scaunul arhiepiscopesc și mitropolitan vacant de aproape trei ani. De altfel, imediat după depunerea jurământului față de împărat și în așteptarea preconizării mitropolitului de către Sfântul Părinte, la Blaj se constituise un comitet executiv, care reunea toate corporațiunile din oraș, sub conducerea lui Alexandru Grama.

Scopul acestui comitet era, după cum îi scria Grama lui Victor Mihályi, acela de a aranja o primire cât mai fastuoasă a noului mitropolit. Cu toate că știa că Mihályi ar fi preferat să renunțe la aceste ceremonii oficiale, Grama considera că acesta era un moment potrivit ca și biserica greco-catolică română să se poată manifesta și să-și arate prestigiul ei: *„...aceasta o pretinde interesul Bisericii noastre, care nu poate privi cum cei competenți stau apatici cu o atare ocazie, când alte Biserici din țară, cu ocaziuni de mult mai puțină valoare, aranjează atari primiri și festivități, în care se manifestează între altele și puterea lor de viață. De aceea, tare credem, că Ilustritatea Voastră, din considerațiunile, care ne-au îndemnat pe noi, nu veți avea nimic în contra esultărei noastre sincere prin aranjarea unei primiri festive a Ilustrității Voastre, în care – repetând încă o dată – nu va avea loc nimic, ce v-ar putea cauza ceva îngrijorare sau v-ar putea produce ceva greutatea”*³⁶. După cum afirma Alexandru Grama, acesta era cel mai bun moment ca greco-catolicii români să se manifeste independent, mai ales în condițiile în care autonomia catolică amenința să înglobeze în cadrul său biserica greco-catolică română. Urma să fie o demonstrație a atașamentului credincioșilor și a inteligenței greco-catolice față de noul conducător de la Blaj, o dovadă în plus că Biserica greco-catolică română era suficient de puternică pentru a fi autonomă.

Mihályi a corespondat cu Consistoriul mitropolitan, și în special cu vicarul capitular Ioan Micu Moldovan, în legătură cu sosirea sa la Blaj. Mitropolitul dorea ca în ziua imediat următoare sosirii sale la Blaj să aibă loc ceremonia instalării, iar pentru cea de-a treia zi programase să fie convocat **Consistoriul plenar arhidiecezan**. La acesta trebuiau să participe toți asesorii consistoriali ai Sfântului Scaun Consistorial Arhidiecezan, despre care se presupunea că oricum vor fi prezenți la Blaj, pentru a asista la ceremonia instalării³⁷. Abia instalat, noul mitropolit începea de pe poziții de forță,

³⁵ *Ibidem*, ff. 5-7; ff. 63-65. O listă exactă cu obiectele comandate de Victor Mihályi de Apșa, la diferiți furnizori, includea mobilă, veselă și chiar articole alimentare preferate de Mitropolit. *Ibidem*, ff. 103-105.

³⁶ *Ibidem*, D. 1023/1895, ff. 57-59.

³⁷ *Ibidem*, D. 1035/1895, ff. 85-86.

dovedind că dorea să cunoască exact situația existentă în arhidieceza pe care o prelua spre păstorire.

Într-adevăr, momentul ales era unul potrivit, deoarece în cadrul acestui Consistoriu plenar puteau fi abordate o serie de probleme legate de administrarea arhidiecezei, dar și de situația Bisericii române unite. Între aceste probleme stringente se numărau și chestiunile legate de noile legi politice-bisericești introduse de guvernul maghiar, dar și autonomia bisericii române greco-catolice sau congrua clerului.

Astfel în perspectiva convocării Consistoriului plenar, Mihályi dorea să știe care erau uzanțele legate de un asemenea Consistoriu, mai ales în legătură cu obiectele care țineau de acest organism administrativ bisericesc, dar nu și de alte corporații³⁸. Răspunsul vicarului general a evidențiat faptul că un asemenea Consistoriu plenar nu se mai întrunise de multe vreme, astfel că era destul de greu să i se precizeze sfera de activitate și să se delimiteze obiectele care țineau de acesta și care trebuia deliberate în cadrul lui³⁹. De asemenea, Micu Moldovan arăta că nu exista vreun regulament publicat în arhidieceză care să delimiteze clar care erau obiceiurile ce țineau de convocarea și funcționarea Congreselor, a Consistoriilor plenare și a Sinoadelor Diecezane sau de obiectele ce urmau să fie dezbătute în cadrul acestora. După opinia sa, anumite reguli se împământeau prin repetare și prin prudența președintelui, care consulta protocoalele Consistoriilor anterioare și încerca, pe cât posibil, să respecte vechile proceduri⁴⁰. De aceea, vicarul capitular considera că redactarea unui atare regulament ar putea constitui un obiect important pe lista celor ce ar fi urmat să fie dezbătute în cadrul Consistoriului plenar.

Correspondența dintre mitropolit și vicarul capitular permite să se întrevadă cu câtă atenție au încercat cei doi stabilirea unor agende ale Consistoriului plenar⁴¹. Mihályi a considerat că aspecte precum noua legislație politico-bisericească, alegerea arhierilor sau autonomia bisericească, deși stringente, erau prea complicate și trebuiau atent documentate, pentru ca reacția oficială a Blajului să fie una pe măsură. Acestea urmau să figureze în agenda unor viitoare Consistorii, convocate ad-hoc⁴². De altfel, subiectele de mai sus reprezentau o parte a solicitărilor clerului greco-catolic român, după cum rezultă din Manifestul clerului arhidiecezan, redactat cu ocazia alegerii din 16 aprilie

³⁸ *Ibidem*, D. 1023/1895, f. 21.

³⁹ *Ibidem*, f. 33.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 34.

⁴¹ În scrisoarea din 23 aprilie 1895, vicarul capitular Micu Moldovan trimitea un extras din arhiva mitropolitană, care indica posibilele subiecte ce ar fi putut fi tratate la Consistoriul plenar. Între acestea se numărau: autonomia bisericii greco-catolice române, congrua clerului, susținerea institutelor de învățământ de toate categoriile din cadrul arhidiecezei, regularea dreptului electoral pentru scaunul mitropolitan și arhiepiscopal din Provincia bisericească de Alba-Iulia și Făgăraș, ținuta clerului și a poporului arhidiecezan în fața legislației curente, obținerea recunoașterii dreptului de a administra unele fonduri aflate la Ministerul Cultelor, prin autoritatea bisericească competentă. Din acestea Mitropolitul putea alege temele de dezbătut, pentru ca referenții să fie pregătiți din timp. *Ibidem*, f. 13.

⁴² *Ibidem*, f. 21.

1893⁴³, astfel că prin includerea acestora în agendele Consistoriului plenar, Mitropolitul ar fi dat un semn că dorințele sale se pliau peste cele ale clerului.

Opinia noastră este că Mihályi a încercat temporizarea acestor chestiuni importante și datorită faptului că urmărea o reacție care să întrunească consensul episcopilor sufragani, deoarece era de presupus că un protest al tuturor episcopilor provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș urma să aibă un impact mai mare decât opinia singulară a unui episcop, chiar dacă acesta era arhiepiscopul de Făgăraș. Nu putem ignora nici faptul că guvernul acceptase numirea lui Mihályi după mai mult de un an de tatonări și încercări de a găsi un candidat care să se încadreze mai bine în tiparul guvernului, mai ales că principala obiecție la adresa persoanei Episcopului de Lugoj fusese tocmai aceea de a fi fost prea radical în chestiunea națională. Astfel, o pronunțare vehementă a Mitropolitului împotriva proiectelor și a legilor bisericești ale guvernului, care ar fi survenit în cea de-a doua zi de la instalarea sa în scaunul Blajului, nu ar fi adus decât un capital negativ de imagine.

În cele din urmă, Mihályi a propus ca temele dezbătute la Consistoriul plenar să fie mai degrabă cele de tip administrativ, legate de preluarea inventarelor, de administrația centrală, de publicarea unui concurs pentru ocuparea postului vacant de avocat arhiepiscopesc, care ar fi urmat să fie ales în timpul Consistoriului plenar.

Alte obiecte urmau să fie, în opinia Mitropolitului, cele legate de fondurile administrate de către Capitlul mitropolitan care fuseseră trecute în administrarea guvernului sau propunerea unor măsuri de păstrare a caracterului confesional al școlilor confesionale greco-catolice. De asemenea, el dorea să știe care era situația exactă a corporațiilor și a personalului care alcătuiau Ordinariatul Arhiepiscopesc, cu o listă a referenților acestuia, în funcție de problemele abordate, probabil în ideea de a cunoaște mai bine situația exactă a celor implicați în administrația arhiepiscopescă, cu care urma să colaboreze în viitor⁴⁴.

⁴³ „Unirea”, Număr extraordinar, 19 aprilie 1893, p. 3-4.

⁴⁴ Alte teme posibile de dezbătut în Consistoriu urmau să fie: prezentarea raportului despre capitalul Fondurilor și Fundațiilor Arhiepiscopescă pe anul 1894, a raportului despre scontul Casei Centrale din anul 1895, urmând a se analiza care erau acele fonduri care nu mai corespundeau scopului pentru care fuseseră create și a se găsi modalități de îndreptare a situației; prezentarea raportului despre averile parohiilor și a protopopiatelor din arhiepiscopie și a situației rațiunilor bisericești pe anul 1894, a raportului despre averile școlilor populare arhiepiscopice pe 1894; prezentarea rapoartelor protopopilor despre parohiile vacante, preoții disponibili și găsirea unor soluții la problemele acestora. Urma ca tot în cadrul acestui Consistoriu plenar să se discute pe marginea găsirii unor soluții pentru creșterea numărului de parohii urbane și a interesării enoriașilor acestora la extinderea parohiilor. De asemenea, Mihályi dorea să afle dacă există în cadrul arhiepiscopiei unele probleme sau cazuri destinate rezolvării exclusive din partea arhiepiscopului. A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1023/1895, ff. 21-25. Micu Moldovan a considerat că această listă impresionantă era prea greu de îndeplinit în cadrul acestui Consistoriu, astfel că a recomandat ca o parte a acestor teme să fie amânate pentru alte ședințe; astfel concursul pentru ocuparea postului de avocat arhiepiscopesc nu putea fi anunțat până ce nu se sistematiza venitul acestuia, fapt care putea fi decis doar în prezența mitropolitului. De asemenea, întocmirea raportului despre averile bisericești parohiale sau protopopești era întârziată de faptul că nu toate parahiile trimiseseră informațiile, cu toate că se dispusese punerea sub sechestru a salariilor unor protopopi, pentru a impulsiona strângerea datelor cerute. *Ibidem*, ff. 33-38.

Tot Victor Mihályi a stabilit **data deplasării sale la Blaj**. Deși în presa din Transilvania circulau zvonuri conform cărora Mitropolitul ar fi urmat să fie înscăunat în 19 mai, redactorii „Unirii” au combătut aceste idei, arătând că mitropolitul stabilise să anunțe Capitlul arhiepiscopal cu cel puțin 10 zile înainte de plecarea spre Blaj, pentru ca totul se fie pregătit din timp pentru sosirea sa. De aceea, se arăta în paginile periodicului blăjean, data sosirii sale la Blaj nu putea să aibă loc mai devreme de 18 sau 19 mai, deoarece la data publicării articolului – 11 mai – încă nu sosiseră asemenea vești de la Lugoj⁴⁵. Într-adevăr, mitropolitul fusese de acord că urma să sosească în luna mai la Blaj, dar nu putuse comunica o dată exactă, deoarece știa că trebuia să participe la o ședință de mare importanță din Casa Magnaților, în care se votau proiectele legilor bisericești. Dar Mihályi promitea că atunci când va stabili data exactă, o va comunica cu cel puțin 10 zile înainte de sosire, împreună cu lista invitaților și cu programul instalării sale⁴⁶.

Redactorii „Unirii” au pronosticat corect, poate și din cauză că sursele lor de informații erau cele mai avizate, întrucât periodicul prezenta punctul de vedere al Blajului. Mihályi a anunțat Consistoriul mitropolitan că urma să sosească în Blaj în data de 25/13 mai și că duminica a VI-a după Paști, adică în 26/14 mai, era potrivită pentru ceremonia de instalare⁴⁷. De asemenea, Ministrul de Culte maghiar, Gyula Wlassics, aprobase data aleasă de Mitropolitul Mihályi⁴⁸.

În jurnalul său, Victor Mihályi își notase că, cu ocazia ședinței din 15/3 mai din Casa Magnaților la care trebuise să participe, deoarece avusese loc votarea proiectului de lege asupra liberului exercițiu al religiei, miniștrii Bánffy și Wlassics îi declaraseră că ar fi trebuit să țină instalarea sa la Blaj în 16 mai, așa cum anunțaseră unele ziare, și să invite la ceremonie câțiva dintre episcopii catolici, deoarece astfel proiectul de lege al guvernului ar fi fost adoptat și în această Cameră⁴⁹.

Câteva zile mai târziu, pe 21 mai, mitropolitul expedia Consistoriului mitropolitan programul instalării sale canonice⁵⁰, împreună cu breva pontificală, pentru orientarea canonicului cantor al bisericii mitropolitane în privința binecuvântării apostolice, arătând că breva pontificală și bulele papale urmau să fie traduse la Lugoj și, ulterior, expediate la Blaj⁵¹.

Unul dintre aspectele de care a trebuit să țină seama Mitropolitul Mihályi era acela de a găsi un **episcop instalator** care să îndeplinească instalarea sa canonică în scaunul de la Blaj. În condițiile în care canoanele

⁴⁵ „Unirea”, nr. 19/1895, p. 149.

⁴⁶ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1023/1895, f. 21.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 54.

⁴⁸ *Ibidem*, ff. 51-53.

⁴⁹ *Ziarul întâmplărilor...*

⁵⁰ Vezi programul în Anexe.

⁵¹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1023/1895, ff. 79-80.

prevedeau ca de hirotonirea unui episcop să se ocupe alți doi episcopi⁵², iar în cadrul provinciei mitropolitane greco-catolice de Alba-Iulia puteau efectua această investire episcopii Mihail Pavel de Oradea-Mare și Ioan Szábo de Gherla, situația părea rezolvată. Totuși, problema nu era chiar atât de clară, deoarece la Blaj, în 26 mai, a oficiat doar episcopul Pavel. Acest fapt nu contravenea canoanelor, care specificau că beneficiind de concesiunea pontificală, de hirotonirea unui nou episcop se putea ocupa doar un episcop, ajutat de alți doi demnitari bisericești⁵³. Putem doar specula asupra motivului pentru care episcopul Szábo nu a participat la înscăunarea de la Blaj. Un posibil motiv ar fi că episcopul Szábo nu a dorit să participe, deoarece a apreciat că ar fi fost o situație destul de ciudată să-l înscăuneze pe contra-candidatul său la scaunul arhiepiscopal. Amintim faptul că între cei aleși la 16 aprilie 1893 la Sinodul de la Blaj se număra și Episcopul de Gherla, chiar dacă acesta nu a avut un număr suficient de voturi pentru a intra în lista celor trei⁵⁴.

Astfel putem afirma sigur că Mihályi l-a contactat pe episcopul Pavel, cerându-i să fie episcopul care îi va înmâna paliul sacru și-l va introduce în scaunul de la Blaj⁵⁵. E posibil ca și episcopul Gherlei să fi fost contactat, dar cum documentele cercetate până acum nu susțin această ipoteză, în calea noastră se deschid două posibile interpretări. O primă variantă ar fi aceea în care Mihályi îl contactează și pe Ioan Szábo, cerându-i să participe la instalarea sa, în ideea că astfel vor oferi imaginea unor ierarhi uniți în jurul conducătorului lor, imaginea unei bisericii puternice. Dar Szábo refuză să participe, sub diverse motive, astfel că Mihályi se mulțumește doar cu Episcopul Pavel. A doua interpretare, mult mai plauzibilă, este aceea că Mihályi a apelat doar la episcopul Oradei-Mari și, cum canoanele permiteau ca la instalare să officieze doar un singur episcop, a obținut concesiunea Sfântului Părinte în acest sens. În sprijinul celei de-a doua interpretări ar veni și faptul că în registrele de intrare-ieșire ale Ordinariatului mitropolitan nu se regăsește menționată o asemenea cerere adresată Gherlei. Pe numele episcopului Ioan Szábo regăsim doar invitația oficială de a asista la ceremonialul de instalare, care a fost trimisă tuturor participanților⁵⁶. De asemenea, în scrisoarea sa către episcopul Pavel, Mihályi nu oferă indicii că ar fi avut de gând să-l roage și pe episcopul Szábo să officieze introducerea sa în scaunul de la Blaj sau că ar fi făcut deja acest pas. Or, dacă ar fi dorit să-l cheme și pe Ioan Szábo ar fi trebuit să-l anunțe pe Pavel, pentru ca cei doi episcopi să poată discuta procedurile de urmat cu această ocazie solemnă și împărțirea funcțiunilor.

Tot Victor Mihályi a întocmit și **lista invitaților care să participe la această instalare**. În 18 mai acesta a expediat invitații către o listă impresionantă

⁵² Ioan Boroșu, *op. cit.*, p. 271.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Diana Maria Covaci, *op. cit.*, p. 362.

⁵⁵ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Cabinetul Mitropolitului*, D. 1023/1895, ff. 25-26.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 44.

de nume, între care se regăseau personalități eclesiastice și militare, funcționari civili, intelectuali, precum mitropolitul ortodox Miron Romanul, cei doi episcopi greco-catolici sufragani, episcopul latin de Alba-Iulia Francisc Lönhart, membrii Capitlurilor diecezane de Oradea Mare, Gherla și Lugoj, comandantul Corpului XII de armată de la Sibiu, Galgoczy Tivadar, comandantul cercului VI honvezi din Cluj Hild Gyula⁵⁷. Toți cei invitați trebuiau să confirme sosirea la Blaj, pentru ca Alexandru Grama și comitetul său să le poată asigura primirea și cazarea conform rangului.

Deși Mihályi a fost cel care a redactat lista invitaților, unele sugestii în legătură cu întocmirea ei pot fi identificate și din direcția familiei sale, mai ales a fratelui său Petru Mihályi. Astfel acesta îl sfătuia în 16 mai, ca să invite și reprezentanți ai statului catolic maghiar din Transilvania, deoarece deputatul Ugron Gábor, membru al statului catolic, îl rugase acest lucru. De asemenea, la fel de importantă era și invitația adresată episcopului romano-catolic de Alba-Iulia și chiar unor credincioși ai săi, deoarece, după cum argumenta Petru Mihályi, „...cu concursului romano-catolicilor din Ardealu și va fi existența din Transilvania mai suportabilă”⁵⁸. Acesta mai anexa și o listă de nume ale unor personalități din administrația civilă, care se regăsesc în lista finală trimisă la Blaj.

Sfatul fratelui mai mare care era și deputat dietal, a precedat cu două zile expedierea listei de invitați. Nu putem estima în ce măsură lista a fost întocmită sub influența fratelui sau dacă ea reflectă doar opiniile mitropolitului, deoarece e posibil ca și Victor Mihályi să se fi gândit deja la o parte a acestor nume, mai ales că știa că pe unii dintre ei îi va întâlni și în calitatea lor oficială, după ce prelua administrarea arhidiecezei. Astfel o întâlnire preliminară, desfășurată într-un cadru festiv ar fi înlesnit stabilirea unor eventuale legături de prietenie și colaborare sau le-ar fi consolidat pe cele existente deja. Este cert însă că la instalarea sa, Mihályi a dorit să întâlnească reprezentanții tuturor confesiunilor din Ardeal: a invitat reprezentanți ai ortodocșilor, romano-catolicilor și reformaților⁵⁹.

O absență notabilă de la ceremonia de instalare era cea a lui Gyula Wlassics, invitat la Blaj de mitropolit. Pe 21 mai ministrul de culte a anunțat că nu poate participa în persoană la instalarea mitropolitului și că în locul lui urma să participe consilierul ministerial George Szatmary⁶⁰. Inițial păruse că ministrul urma să participe la instalare prin simplul fapt că aprobase data

⁵⁷ Pe această listă se mai regăseau și comitele suprem și vicecomitele Albei Inferioare; vicepreședintele Curții supreme de contabilitate din Budapesta Iosif Hossu; juzii la curia regală din Budapesta, Andrei Frink și Iosif Pop; consilierul ministerial Samuilă Poruțiu din Bistrița; baronul David Urs de Marginea; Iosif Gáll, membru al Casei Magnaților; juzii de la Tabla regească din Cluj, Ioan Mezei și Ladislau Hossu; judele la Tabla regească din Târgu-Mureș, Alesandru Onaciu; Ladislau Pop, jude la Tabla regească din Timișoara; deputații dietali Nicolau Șerban, George Szerb, Iuliu Vincz, Silviu Rezei. *Ibidem*, ff. 46-47.

⁵⁸ *Ibidem*, ff. 61-67.

⁵⁹ *Idem*, M.R.U.B. - Reg. Gen. Acte înregistrate, D. 1989/1895, f. 3.

⁶⁰ *Idem*, M.R.U.B. - Cabinetul Mitropolitului, D. 1023/1895, f. 85.

aleasă pentru aceasta. O posibilă explicație a absenței sale ar putea fi legată de situația politică de la Budapesta, deoarece în Camera Magnaților se dezbăteau proiectele legilor politice bisericești, iar relațiile cu Sfântul Scaun erau încordate și din cauza scandalului legat de vizita nunțului Agliardi în Ungaria⁶¹.

2. Instalarea Mitropolitului Victor Mihályi de Apșa

Mitropolitul Victor Mihályi de Apșa a părăsit Lugojul în 24 mai, dar nu înainte de a celebra o ultimă liturghie în catedrală. Informațiile legate de zilele de 24-26 mai sunt foarte bogate, deoarece „Unirea” a publicat un număr întreg dedicat instalării mitropolitului, beneficiind de un corespondent la fața locului, care a redactat toate etapele cu lux de amănunte⁶². Astfel în dimineața de dinaintea plecării, la catedrală, în fața unui public numeros de credincioși și inteligenție locală, asistat de membrii Capitlului catedralei și de parohul și capelanul local, Victor Mihályi a celebrat liturghia, rostind și un discurs în care își lua rămas bun de la credincioși. Din descrierea corespondentului, mitropolitul era foarte emoționat, chiar înlăcrimat, lucru explicabil, deoarece se despărțea de cei pe care îi păstorise de aproape două decenii.

După terminarea slujbei, prepozitul Ștefan Moldovan și-a luat rămas bun în numele Capitlului de la Mitropolit, iar apoi Mitropolitul a fost condus la locuința sa de către prepozitul capitular împreună cu credincioșii care asistaseră la slujbă. Pregătirile de plecare au continuat, iar seara a fost condus la gară, plecând spre Timișoara, de unde urma să ia trenul spre Blaj⁶³. Însoțitorii săi erau prepozitul capitular Ștefan Moldovan, vicarul capitular Petru Pop, secretarul consistorial Nicolau Nistor, dr. George Dobrin. Însă, după cum remarca chiar Mihályi: „*Seara la gară s-a aflat public românesc ales, lumea oficială nu era, se supăraseră că nu i-am invitat la Blaj la instalare*”⁶⁴. Acest aspect nu fusese bine primit de cei cu care colaborase în timpul păstoririi sale la Lugoj, fapt taxat ca atare, prin absența oficialităților civile la plecarea sa.

La Timișoara a fost așteptat de mai mulți credincioși, dar și de reprezentanții clerului romano-catolic, prin Episcopul și vicarul general Iosif Németh și membrii capitlului de la Cenad⁶⁵. De la Timișoara, Victor Mihályi a luat trenul spre Blaj, unde a ajuns în ziua următoare la amiază. În timpul călătoriei sale prin dieceza Lugojului, poporul l-a așteptat în gări pentru a-și lua rămas bun. Însă **primul contact cu arhidieceza** l-a avut în Vințul de Jos, unde credincioșii conduși de protopopul Sebeșului l-au așteptat pentru a-l felicita,

⁶¹ Gábor Adriányi, *Fünfzig Jahre Ungarischer Kirchengeschichte 1895-1945*, V. Hase&Koehler Verlag – Mainz, 1974, pp. 28-29.

⁶² „Unirea”, nr. 22/1895, pp. 171-175.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ziarul întâmplărilor...*

⁶⁵ *Ibidem*.

așa cum se stabilise în programul solemnităților, întocmit de către comitetul de la Blaj, condus de Grama⁶⁶.

Unul din cele mai emoționante momente avusese loc, conform corespondentului „Unirii”, în gara din Teiuș, unde s-au întâlnit trei trenuri: primul sosit a fost cel dinspre Oradea Mare și Cluj, în care se afla Episcopul instalator Mihail Pavel, primit cu manifestări de bucurie. A urmat trenul de la Blaj, în care se afla un număr mare de preoți și laici, care doreau să-l întâmpine pe mitropolit. Acesta a sosit cu cel de-al treilea tren. *„Miile celor ce așteptau sosirea trenului, ieșiră pe peron și întâmpinară pe Înalt Preasfinția Sa cu strigăte nesfârșite de: „Să trăiască!”*. În câteva clipe se petrece mestecarea mulțimii celor ce veneau din Banat și din părțile ardelenale ale diecezei de Lugoj cu miile celorlalți adunați. *Înalt Preasfinția Sa însoțit de Ilustritatea Sa Ștefan Moldovan și de Reverendissimul Petru Pop sosi în sfârșit în mijlocul nostru*”⁶⁷. Au fost rostite discursuri de întâmpinare a Mitropolitului de către protopopul Aiudului și de către protonotarul consistorial și conducătorul comitetului de întâmpinare, Augustin Bunea. Lor le-a răspuns Mitropolitul într-un mod pe care îl putem considera foarte diplomat. Mihályi a afirmat că știa că Blajul era un far al Bisericii greco-catolice române și spera că acesta îl va lumina și pe el, astfel încât să se poată ridica la înălțimea antecesorilor săi. Nu a uitat însă să arate că spera că membrii gremiului blăjean îl vor ajuta, astfel încât imaginea Blajului să nu aibă de suferit. Cu această declarație, Mihályi încerca probabil să-și apropie preoții din gremiu, care participau la administrarea arhidiecezei, deoarece știa că fără colaborarea lor, conducerea sa ar fi fost una dificilă, mai ales că numirea sa la conducerea arhidiecezei venise în dauna unuia dintre cei mai respectați preoți din Blaj : Ioan Micu Moldovan. De asemenea, nu trebuie uitat faptul că liderul comitetului de întâmpinare, Augustin Bunea, fusese unul din cei mai fervenți susținători ai dreptului arhidiecezei de a-și alege singură candidații pe care-i dorea, fără participarea reprezentanților celorlalte dieceze. Astfel, trebuie să luăm în considerare faptul că, dacă dezideratul acesta s-ar fi împlinit, probabil că altul ar fi fost cel înscăunat la Blaj, deoarece în timpul alegerii din 16 aprilie 1893, reprezentanții arhidiecezei susținuseră intens candidaturile lui Ioan Micu Moldovan și a lui Alexandru Grama⁶⁸. Pe de altă parte în cadrul acestei ipoteze, nu putem exclude faptul că Victor Mihályi fusese unul dintre apropiații Mitropolitului decedat Ioan Vancea, sub aripa căruia se formase. Persoana și opiniile sale erau deci cunoscute colaboratorilor apropiați ai Mitropolitului decedat, astfel că la fel de bine ar fi putut fi alesul arhidiecezei și în cazul în care teoriile lui Bunea ar fi fost puse în practică.

⁶⁶ În 18 mai, după ce Mihályi comunicase data sosirii sale, Alexandru Grama publicase în „Unirea” programul festivităților aranjate de comitetul de primire din Blaj. Acesta prevedea între altele, ca în toate gările din arhidieceză prin care urma să treacă mitropolitul în drumul său spre Blaj, începând cu Vințul de Jos, să fie așteptat de credincioșii conduși de preoți și protopopi, astfel încât acesta să simtă că era așteptat cu brațele deschise. „Unirea”, nr. 20/1895, pp. 156-157.

⁶⁷ Idem, nr. 22/1895, pp. 171-175.

⁶⁸ Diana Maria Covaci, *op. cit.*, pp. 347-364.

La primul său contact cu Blajul în preziua instalării, acesta i-a lăsat corespondentului „Unirii” imaginea unui sat mort. În fapt, după cum ulterior a descoperit și acesta, populația Blajului era strânsă în jurul gării sau pe două șiruri pe marginea drumului de la gară la catedrală sau la reședința mitropolitană, având în mâini ramuri verzi, așa cum dispusese comitetul organizator⁶⁹. Mitropolitul a fost întâmpinat în gară de către oficialitățile civile și de alți membrii ai comitetului de primire, iar apoi a fost condus cu trăsură, în care urcase și Episcopul Pavel, spre catedrală, fiind permanent ovaționat. *„Este o intrare solemnă, triumfală, cum numai capetelor încoronate li se face”*⁷⁰.

La catedrală, a fost întâmpinat de către membrii Capitlului arhiecezan, conduși de vicarul capitular, Ioan Micu Moldovan. Din nou Mitropolitul a asigurat Capitlul că are nevoie de ajutorul său pentru a apăra biserica de toate primejdiiile ce ar apărea în calea ei⁷¹. În catedrală, mitropolitul a participat la celebrarea Înseratului, după care s-a deplasat la reședința mitropolitană⁷². Conform programului festivităților aranjate, seara a avut loc o **paradă cu torțele și iluminarea orașului**. Parada a pornit cu aproximativ 100 torțe dintr-un capăt al Blajului, și în sunetele muzicii, a trecut pe strada cea mare, pe lângă tipografie și prin piața din fața bisericii catedrale, până la castelul mitropolitan, unde s-au rostit noi discursuri din partea organizatorilor și a Mitropolitului. În tot acest timp, se ceruse locuitorilor Blajului să-și ilumineze casele, astfel încât întreg orașul să fie scăldat în lumină⁷³.

De altfel, această paradă venea perfect în prelungirea cuvintelor Mitropolitului, care declarase că el considera Blajul drept farul Bisericii române unite, dorind ca lumina sa să-l ajute să fie la înălțimea așteptărilor credincioșilor greco-catolici. Lumina pare a fi un laitmotiv al instalării Mitropolitului la Blaj, deoarece la plecarea sa din Timișoara, protopopul George Trăilă al Timișoarei îl comparase pe Mitropolit cu soarele care apune pentru dieceza Lugojului, doar pentru a răsări la Blaj: *„Excelența Voastră răsăriți azi ca un soare lucitoriu, pe scaunul mitropolitan din Blaj, și suntem plini de mângăiere și speranță, că acea lumină se va revărsa și asupra diecezei Lugojului”*⁷⁴. La fel, Bunea, în discursul său din Teiuș, arătase că farul Blajului care răspândește razele credinței, civilizației și culturii române asupra tuturor, era sprijinit prin numirea lui Mihályi, de la ale cărui virtuți și activitate putea să-și întărească puterea și să mărească lumina răspândită.

După ce parada s-a sfârșit și luminile s-au stins, poporul s-a retras la case, în așteptarea evenimentelor zilei instalării oficiale de a doua zi.

⁶⁹ Locuitorii Blajului fuseseră rugați ca, în măsura în care locuința lor se afla pe traseul întocmit pentru deplasarea Mitropolitului spre catedrală sau reședința mitropolitană, să dispună înfrumusețarea acesteia cu verdeață. „Unirea”, nr. 20/1895, pp. 156-157.

⁷⁰ Idem, nr. 22/1895, pp. 171-175.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Idem, nr. 21/1895, p. 164.

⁷³ Idem, nr. 20/1895, p. 156.

⁷⁴ Idem, nr. 22/1895, p. 172.

„Duminică în 26 a.c. încă de pe la 4 ore dimineța bubuituri de trescuri vesteau că ziua aceea va fi zi de mare bucurie. Iar pe la 5 ore trecea muzică veselă prin străzile și piața Blajului”⁷⁵. Astfel, comitetul organizator s-a asigurat că nimeni nu urma să piardă principalele momente ale instalării Mitropolitului. Oamenii s-au adunat de timpuriu la biserică, pentru că, conform programului, după ora 8 începeau **ceremoniile legate de instalare**. Aceasta a decurs conform programului trimis de Mitropolit încă din 18 mai și publicat în circulară în 25 mai⁷⁶. În cadrul ei, s-au citit bulele pontificale și decretul regal de numire a lui Victor Mihályi de Apșa ca Arhiepiscop și Mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș, astfel încât cei adunați în catedrală să poată constata legalitatea ceremoniei. Un alt moment important a fost cel al înmânării însemnelor puterii noului Mitropolit: paliul sacru, cheile catedralei. Toiagul arhiepiscopesc îi fusese înmănat mai devreme, când preoții se deplasaseră la reședința mitropolitană cu ornatele sacre, pentru a-l aduce pe mitropolit la catedrală. Paliul sacru îi fusese pus pe umeri de către Episcopul instalator, prin concesiunea primită de la nunțiatul de la Viena, după ce anterior Victor Mihályi rostise în genunchi jurământul Sacrului Paliu, prescris de canoane. Având toate însemnele puterii sale și fiind oficial introdus în scaunul mitropolitan, toți preoții participanți, începând cu membrii Caputlului, au prestat omagiul de supunere față de noul Mitropolit.

Opinia unui redactor „Unirea” participant la ceremonii a fost aceea că acestea au înflăcărat inimile românilor uniți și nu numai, deoarece au arătat lumii imaginea unei bisericii unite în jurul liderului ei. Acest observator considera că unul din cele mai emoționante momente a fost cel al omagiului Episcopului Pavel, care a prestat actul de supunere în fața noului Mitropolit, pe care cu 20 ani în urmă îl instalase în Episcopia de Lugoj⁷⁷. Pavel sărutase mâna Mitropolitului, deoarece așa cereau canoanele, dar imaginea acestui bătrân ierarh prestand omagiul de supunere față de superiorul său fusese una semnificativă. Acest omagiu era cu atât mai important cu cât în anul de dinaintea numirii lui Victor Mihályi, și Episcopul Oradei fusese abordat de guvernul maghiar pentru a prelua arhidieceza, dar Pavel refuzase, arătând că nu fusese ales candidat de către cler. În contrast cu acesta, nu putea să nu fie observată absența Episcopului de Gherla sau a reprezentanților Capitlurilor diecezane de Gherla și Oradea Mare, care nu au participat la instalarea Mitropolitului Victor Mihályi de Apșa, deși ulterior au trimis telegrame de felicitare.

După ce liturghia s-a terminat, Mitropolitul a împărțit binecuvântarea apostolică, conform puterii acordate de Suveranul Pontif. După Slujbă, clerul i-a însoțit pe Mitropolit și pe Episcopul Pavel la reședința mitropolitană, unde fusese aranjată masa festivă. În cadrul recepției aranjate, Mitropolitul a primit felicitările reprezentantului guvernului, ale comitetului suprem al comitatului Alba Inferioară, ale delegațiilor numeroase ale oficialilor administrației civile,

⁷⁵ Idem, nr. 22/1895, p. 174.

⁷⁶ Vezi în Anexe.

⁷⁷ „Unirea”, nr. 22/1895, p. 177.

ale delegaților Episcopului și Capitulului latin din Alba-Iulia, ale delegaților trimiși de Mitropolitul Miron Romanul, ale preoțimii diecezei de Lugoj, ale clerului arhidiecezan etc.⁷⁸.

Ceremoniile s-au încheiat cu concertul aranjat în onoarea acestui moment festiv, la care a participat și Mitropolitul. După terminarea acestuia, Victor Mihályi s-a retras, deoarece a doua zi avea programat Consistoriul plenar. În cadrul acestuia avea să cunoască situația exactă a arhidiecezei pe care o preluase oficial în păstorie prin ceremoniile petrecute cu o zi înainte.

În 27 mai 1895 a fost redactată circulara prin care Victor Mihályi făcea cunoscută instalarea sa la Blaj, saluta clerul arhidiecezan și își manifesta speranțele că numirea sa urma să aibă efecte benefice pentru Biserica română unită, pentru ca moștenirea primită de la antecesorii săi să se poată dezvolta⁷⁹. De asemenea această circulară a fost remisă tuturor episcopilor catolici din Ungaria, precum și oficialităților civile-politice cu care Mihályi urma să aibă de-a face⁸⁰.

Ceremonialul instalării a fost trimis spre verificare și nunțului apostolic din Viena. Agliardi l-a felicitat cu această ocazie și i-a comunicat că a trimis la Roma jurământul rostit în fața Episcopului Pavel, cu ocazia acordării paliului sacru⁸¹. Astfel, toate formalitățile legate de instalarea oficială a lui Victor Mihályi la Blaj fuseseră realizate.

În urma ceremoniei desfășurate în catedrala din Blaj la 26 mai 1895, după aproape trei ani de vacanță, scaunul arhiepiscopesc și mitropolitan a fost din nou ocupat. Semnificația acestui moment este una de seamă, deoarece numirea lui Victor Mihályi de Apșa în scaunul de mitropolit al românilor uniți deschidea o nouă filă în istoria Bisericii greco-catolice române, una în care existența și independența acesteia a fost amenințată poate mai mult decât oricând, atât din direcția politicului, cât și din cea a Bisericii catolice maghiare. Un aspect caracteristic al păstoririi sale a putut fi evidențiat încă de pe acum: acela că Mitropolitul a căutat mereu ca reacția ierarhilor Bisericii române greco-catolice să fie una unitară, uniformă. Dar, la fel cum la instalare nu s-a bucurat decât de prezența Episcopului Pavel, și pe parcursul păstoririi sale s-a văzut confruntat de mai multe ori cu manifestările unilaterale ale unora dintre sufraganii săi.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 175.

⁷⁹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Reg. Gen. Acte înregistrate*, D. 1999/1895, f. 416.

⁸⁰ „Unirea”, nr. 23/1895, p. 183.

⁸¹ A.N.D.J.A., M.R.U.B. – *Reg. Gen. Acte înregistrate*, D. 2081/1895, f. 1.

ANEXĂ

Programul⁸²

**Solemnităților după care Preasfinția Sa Dr. Victor Mihályi de Apșa va fi
să se introducă în formă canonică în posesiunea
Scaunului Arhiepiscopesc și Mitropolitan de Făgăraș și Alba-Iulia
Duminica a VII-a după Paști în 26/14 Maiu 1895
în Biserica catedrală mitropolitană din Blaj a cărei hram este S. Treime**

1. Mitropolitul sosește la Blaș de către Teiuș Sâmbătă în 25/13 Maiu 1895 cu trenul, care intră în gara din Blaj la 2 ore 35 minute după amezăzi; el trage de-a dreptul la s. Biserică Catedrală Mitropolitană, unde-l va aștepta Prea Veneratul Capitul Miropolitan în ornat sacru la porta bisericii pe atriu; acolo îl îmbracă în mandie și camilafcă, și după răspunsul la cuvintele de întâmpinare, va intra în Biserica Catedrală și va celebra cu asistență Înseratul; după deslegare va fi condus până la porta bisericii, unde desbrăcându-se de ornate, se va duce la Curtea mitropolitană.
2. Duminică în 26/14 Maiu la 8 ore dimineața se va aduna Veneratul Cler la s. Biserică Catedrală și se va îmbrăca cu toate ornatele. La 8 ¼ ore vor veni cu procesiune până la Reședința mitropolitană și vor aduce cu sine camilafca, mandia, epitrichilul, mănuși și toiag: atât pentru Episcopul Instalatoriu, cât și pentru Arhiepiscop
3. Arhieriei îmbrăcați în ornat sub pulsul tuturor campanelor vor fi conduși la s. Biserică Catedrală.
4. În biserică Arhieriei vor înainta până la treapta din Presbiteriu, de unde Episcopul Instalatoriu se va sui pe tronul împărătesc, iar Arhiepiscopul oprindu-se, insinua-se-va pe sine, ca pe denumitul și preconizatul Mitropolit, căruia îi va răspunde Reverendissimul Vicariu Capitulariu Mitropolitan, străpunându-i cheile s. Biserici Catedrale Mitropolitane. Era Mitropolitul cheile le pune pe îngenunchiarul pregătit spre aceea, și însuși îngenunchind se roga, iar corul cântă „Împărate ceresc”.
5. Terminându-se chemarea Spiritului Sfânt, Mitropolitul va cuprinde scaunul pe amvon, în mijlocul Presbiteriului și va demanda a se citi toate documentele, și anume: a) Decretul regesc de denumire; b) Bullele Pontificii de preconisațiune.
6. După publicarea Bullelor Pontificii, ambii Arhieriei se vor îmbrăca în toate ornatele arhieresti. Apoi Mitropolitul va demanda a se citi Bulla Paliului Sacru, apoi Bulla către Arhierieul Instalatoriu și îngenunchiat va presat jurământul Sacrului Paliu.
7. După jurământ, Episcopul Instalatoriu amesurat formeii prescrise în Bullă, va așeza pe umerii Arhiepiscopului Sacrul Paliu Mitropolitan și va cuvânta

⁸² „Unirea”, nr. 21/1895, p. 164.

- către Arhiepiscopul introdus, iar Arhiepiscopul va răspunde Episcopului Instalatoriu.
8. De aici întreg Veneratul Cler: începând de la Reverendissimul Vicariu Capitulariu Mitropolitan, până la cel mai tânăr preot va face Mitropolitului omagiul îndătinat; după care Rev. Vicariu Capitulariu Mitropolitan rostește o cuvântare către Mitropolitul, era Mitropolitul către toți.
 9. Terminându-se cuvântările Mitropolitul va da binecuvântare cu dicherion și tricherion, corul va intona „Întru mulți ani dispunătorile” și Arhieriei vor pleca înaintea iconostasului împreună cu Veneratul Cler concelebrante spre a-și lua timp de pregătire la S. Liturghie; și se va începe S. Liturghie, la care vor asista în sanctuaru toți Preoții, care vor servi după ritul prescris, iar ceilalți vor sta în Presbiteriu.
 10. După rugăciunea amvonului se va cânta „Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu” cu ecteniile de la Litie.
 11. După „Fie numele Domnului” Canonicul cantor va încunoștiința poporul adunat Brevea Pontificie pentru indulgenție și cumcă Mitropolitul va da binecuvântarea papală împreună cu indulgențe plene; din acest îndemn va provoca pe popor să îngenunche.
 12. Arhieriei după deslegare vor depune ornatele pontificale și se vor îmbrăca în mandie, camilafcă, șcl., și de către întreg Veneratul Cler vor fi conduși în procesiune la Reședința Mitropolitană, sub pulsul tuturor campanelor: de unde Veneratul Cler reîntorcându-se iarăși în precesiune în Biserica Catedrală Mitropolitană, va desbrăca ornatul sacru.

Dr. Augustin Bunea
Protonotariu consistorial

The appointment of the bishop Victor Mihályi de Apșa

- Summary -

The present article treats some aspects regarding the appointment of the Romanian Greek-Catholic bishop of Alba-Iulia and Făgăraș, Victor Mihályi de Apșa. He was appointed to rule the clerical province following the electoral synod that took place at Blaj, on the 16th of April 1893. The appointment happened on the 26th of May 1895, two years after his election, as, according to the canons, he had to wait his official appointment by the emperor Francisc Iosif. The event took place at the end of 1894, followed by his devotion oath towards the emperor and by his submission oath towards the Saint Father from Rome. On the 26th of May 1895, during a pompous ceremony, Victor Mihályi de Apșa was appointed to the archiepiscopal and episcopal chair from Blaj.

EDIFICII BISERICESTI ÎN VICARIATUL RODNEI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Mirela ANDREI

Starea edificiilor bisericesti, completată cu date despre condiția materială a clerului, reprezintă o reflectare fidelă a stării economice a parohiilor. Majoritatea bisericilor din vicariat, în primii ani, care au urmat revoluției pașoptiste se prezintă într-o stare precară. Foarte multe necesitau urgente și majore îmbunătățiri, reparații, iar unele datorită stării avansate de degradare reclamau grabnica înlocuire cu localuri bisericesti noi. În epocă, singura resursă financiară stabilă a bisericii era lada bisericească, însă și aceasta foarte săracă în majoritatea parohiilor, banii ajungând în cel mai bun caz pentru cumpărarea unor haine preoțești, procurarea unor cărți sau obiecte bisericesti și eventual efectuarea de mici reparații¹.

În fiecare an preotul avea datoria de a prezenta spre control vicarului „rațiunile bisericesti”, care nu reprezentau altceva decât o evidență detaliată a banilor intrați în lada bisericească, forma sub care au intrat și a celor ieșiți, precum și modul și scopurile în care au fost cheltuiți. În 1857 episcopul de Gherla, I. Alexi trimitea preoților din vicariat formulare standard, tipărite, în baza cărora urmau în continuare a fi întocmite bugetele bisericesti locale. Însemnările urmau a se face ținându-se cont de câteva categorii de venituri: banii rămași din anul precedent, veniturile obținute din pământurile bisericii, via, moara dacă exista, venituri din târguri, pădure, ținuturi, venituri fundamentale, venituri obținute prin vinderea articolelor materiale (ex. grâu, lemne etc.) sau obținute prin testament, colectele de milă. Preotul trebuia să redacteze 3 astfel de exemplare pentru ca unul să rămână la parohie, altul să ajungă în arhiva vicariatului și un al treilea să fie remis arhivei episcopale².

Veniturile bisericesti destinate casei „ecleziei”, în cea mai mare parte a parohiilor din vicariat proveneau din 2-3 surse: în primul rând din așa-numita milă sau donații ale credincioșilor, din banii bisericesti împrumutați cu camătă la săteni și din „ținuturi”, adică din certificatele matriculare eliberate de preoți

¹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.B-N), fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 58/1853, ff. 14-15 r.

² *Ibidem*, dos. 97/1857, ff. 47-48 r.

enoriașilor. Taxele pentru „testimoniile” matriculare au fost reglementate încă din 1850 de către guvernul din Sibiu. Astfel, pentru publicarea unei căsătorii, cât și pentru un extras matricular din registrele parohiale ale nașcuților, botezaților și morților se plătea câte 15 cr. argint. În circulara care aducea aceste precizări se prevedea că neachitarea acestei sume atrăgea drept pedeapsă plata întreită a sumei plus o amendă de la 2 la 50 florini, după circumstanță³. De asemenea, tot în lada bisericească se depuneau și banii obținuți din diferite amenzi, cum ar fi cele pentru beție, comportare violentă sau imorală⁴.

În câteva dintre comunitățile foste grănicerești existau și alte resurse financiare: moara bisericii la Năsăud⁵, Șieuț⁶ și Sătioana⁷, venituri din vinderea de lemne, ca în cazul Gledinului, care a reușit pe această cale să-și edifice o biserică nouă din lemn (sfințită în 1854)⁸ sau din arendarea munților. Tânărul preot din Măgura, Iacob Siterița îi scria vicarului în 1854 că reușise să-i convingă pe săteni ca din suma pe care o primesc anual pentru arendarea muntelui Lopadna să depună în casa bisericii în tot anul câte 5 florini, sumă derizorie, dar care reprezenta totuși un început într-o parohie săracă cum era Măgura, unde aceasta era goală la acea dată. Autoritățile locale au respectat angajamentul, astfel că în același an în lada bisericii erau depuși deja 10 florini, banii pentru anii 1852-53⁹. Același preot care administra și parohia vacantă învecinată, Poiana, a reușit să-i convingă și pe locuitorii de acolo să depună anual 10 florini în lada bisericii¹⁰.

Numeroasele scrisori ale preoților trimise vicarului, în care zugrăvesc starea bisericilor, solicitând sfatul, sprijinul sau acceptul pentru utilizarea banilor bisericești în acțiuni de renovare reprezintă dovezi grăitoare ale stării materiale și financiare ale acestora. Noul preot din Șieuț, Ștefan Șoimoșan, îl înștiința în vara anului 1851 pe vicar că s-a făcut contract cu niște maiștrii din Reghin pentru acoperirea turnului bisericii cu tablă¹¹. În aceeași perioadă, preotul Gr. Moisil din Tiha Bârgăului îl informa pe vicar că s-au făcut pași importanți pentru edificarea bisericii: s-au obținut după lungi dispute cu autoritățile locale o grădină parohială în mijlocul satului, unde avea să fie construită biserica nouă, din material solid, s-a dat un avans de 50 fl. maiștrilor cu care s-a făcut contract. În acest context, preotul din Tiha Bârgăului relua o mai veche rugămintă referitoare la posibilitatea contractării unui împrumut din fondul „monturului” și prospecta condițiile în care acesta s-ar fi putut realiza, pentru câți ani și cu ce dobândă¹².

³ *Ibidem*, dos. 18/1850, f. 24 r.

⁴ *Ibidem*, dos. 34/1851, f. 5 r.

⁵ *Ibidem*, dos. 58/1853, f. 14 r.

⁶ *Ibidem*, dos. 41/1852, f. 10 r.

⁷ *Ibidem*, dos. 58/1853, ff. 1 r., 4 r.

⁸ *Ibidem*, dos. 63/1854, f. 50 r.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 35/1851, f. 2 r.

¹¹ *Ibidem*, f. 4 r.

¹² *Ibidem*, dos. 40/1852, f. 33 r.

Îngrijorarea determinată de starea bisericii din Monor, construită din lemn, foarte veche și mică, aproape de dărâmare, îl îndemna pe preotul locului, în același an 1854, să expună vicarului un plan care viza înmulțirea capitalului bisericii, care în acel moment se ridica la 400 fl. argint, prin acordarea de împrumuturi a câte 100 fl. pe maximum un an sătenilor mai bogați cu o dobândă de 20 fl. pe an. Se prevedea în acest plan ca în cazul neachitării la timp a banilor, debitorii să fie deferiți judei și curatorilor bisericii¹³. Se impuneau a fi luate astfel de măsuri de precauție, întrucât în foarte multe sate preoții, pe lângă sărăcia lăzilor bisericești, se confruntau cu problema imposibilității obținerii banilor împrumutați cu camătă la săteni¹⁴. Cu toată teama și riscul, împrumutul cu dobândă a banilor existenți în casa bisericii reprezenta, potrivit informațiilor din documentele epocii, unul dintre mijloacele de a înmulți resursele financiare ale bisericilor, practică, în pofida caracterului etic discutabil, în întreagă Transilvania.

Parohul comunei Romuli, R. Cornea, îi scria pe 17 martie 1855 lui M. Pop rugându-l în numele întregii comunități să „dea slobozenie” pentru utilizarea puținilor bani – 35 fl. – existenți în lada bisericii, obținuți din vânzarea unor terenuri bisericești, pentru acoperirea bisericii – „de tot ruinată” – cu șindrilă. Preciza faptul că sătenii s-au angajat să completeze diferența necesară acestor reparații, și în baza acestei promisiuni se făcuse târg cu un meșter din Hordou care avea să efectueze respectiva muncă în schimbul a 65 fl. argint. Cu probleme asemănătoare, care constau în necesitatea stringentă a unor reparații, cum ar fi lărgirea sau acoperirea bisericii, se confruntă și parohiile mari din vicariat, cum erau Năsăudul sau Rodna¹⁵.

Comunitățile foste grănicerești ieșite din războiul civil cu mari distrugerii materiale, dau dovadă de hotărâre, perseverență și mai ales credință și sfidând sărăcia și vitregia vremurilor, prin eforturi impresionante, dăruiesc din puținul lor în favoarea reconstrucției sau renovării bisericilor. Unele dintre aceste sate nu s-au putut alinia la exigențele lansate de forurile ecleziastice superioare, printre care și aceea de înlocuire a bisericilor din lemn cu cele din material solid. Locuitorii comunei Gledin au apelat, susținuți de inspectorul vicarial I. Ștefan, în repetate rânduri la vicariat în vederea obținerii încuviințării de a ridica o biserică din lemn¹⁶. Odată obținut acordul au reușit să-și edifice o biserică nouă din lemn, care a fost sfințită pe 8 noiembrie 1854. Alte parohii, îndemnate mai mult de un deosebit curaj, decât de disponibilități financiare, au reușit cu mari eforturi – donații în bani, materiale, prestări de diferite munci – să ridice biserici din piatră¹⁷. Astfel, în deceniul șase al secolului al XIX-lea, numărului restrâns al bisericilor din material solid existente în vicariatul Rodnei (Năsăud, Șieuf, Mocod, Feldru, Rodna, Maier și Leșu)¹⁸ i se adaugă alte câteva: Bistrița Bârgăului (1852), Tiha-Bârgăului (1854) și Munții-Ruși (1856)¹⁹.

¹³ *Ibidem*, dos. 63/1854, ff. 2-3; dos. 79/1855, f. 7 r.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 69/1854, f. 1 r.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 81/1855, f. 18 r.

¹⁶ *Ibidem*, dos. 58/1853, f. 1 r.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 92/1856, f. 4 r.

¹⁸ *Ibidem*, f. 11 r.-v.

¹⁹ *Idem*, fond Iuliu Moisil, dos. 204, Nestor Șimon, *Vicariatul Năsăudului*, cap. III, f. 28 r.-v.

Între anii 1860-1880, care au coincis în regiune cu revenirea la o normalitate politico-economică, în pofida progreselor înregistrate și a instaurării unei stări de prosperitate evidente în ținutul fostului regiment grăniceresc năsăudean, efortul material al comunităților bisericești locale se concentrează cu precădere pe reparații și renovări ale edificiilor bisericești existente. Acestea cunosc o gamă variată de operațiuni, de la simple reparații și renovări, până la operații mai complicate și costisitoare. Considerăm relevantă și necesară să prezentăm cititorului o descriere sumară a pașilor care trebuiau făcuți de o parohie, care intenționa să renoveze localul bisericesc. Prima etapă consta în încheierea contractului cu un meșter (arhitect). Astfel, în 23 martie 1870, comunitatea bisericească din Tiha Bârgăului încheia cu meșterul Daniel Vollman din Bistrița, un contract care prevedea câteva operații de reparare a bisericii din localitate, constând în „văcăluirea” turnului și a întreg frontonului, văruierea acesteia, atât interior, cât și exterior, refacerea gardului bisericii în partea dinspre drum. Suma prevăzută pentru manopera acestor lucrări era de 200 fl., comunitatea asumându-și obligația de a asigura toate materialele necesare lucrării (lemne, scânduri, scoabe, piatră, var), inclusiv pâlmași. Arhitectul primea 20 fl. avans, la încheierea contractului, alți 30 fl. la începerea lucrului iar restul sumei la finalizarea lucrării²⁰.

Odată stabilite condițiile între comunitate și meșter, reprezentanții comunei²¹ aveau obligația de a aduce la cunoștința oficiului vicarial demersurile întreprinse până în acel moment. În numele comunității în cauză, vicarul se adresa apoi Ordinariatului din Gherla²², căruia îi comunica intenția respectivei parohii de a repara biserica, precum și cauzele ce au determinat acea hotărâre. În cazul prezentat anterior necesitatea renovării consta în faptul că frontonul era ruinat din cauza ploilor. Realizarea efectivă a reparațiilor impuse de starea precară a unui edificiu bisericesc nu putea avea loc decât după ce se obținea aprobarea din partea Ordinariatului. În cazul prezentat, aprobarea nu a fost acordată imediat. Ordinariatul a solicitat mai întâi curăției bisericești din Tiha întocmirea unui proiect de spese, care împreună cu contractul încheiat cu meșterul ce se angajase la efectuarea amintitelor reparații, să fie trimis la Gherla²³. Proiectul de spese trebuia să fie făcut de un maestru-arhitect. În urma acestei decizii consistoriale, oficiul parohial Tiha Bârgăului a apelat la maestrul bistrițean, Lindorfer²⁴, cel mai cunoscut arhitect în zonă, căruia i se datorează cele mai multe și mai reușite construcții arhitectonice, eclesiastice sau civile, din teritoriul Bistriței și districtului năsăudean, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

²⁰ Idem, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 279/1870, f. 2 r.

²¹ De obicei cei care reprezentau comuna în încheierea contractului de reparații cu un maestru-arhitect și întreprindeau cele necesare aprobării cererii de renovare a bisericii de către forurile eclesiastice superioare erau preotul, învățătorul, judele, curăția bisericească, precum și alți săteni din rândul fruntașilor din parohie.

²² A.N.D.J.BN., fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 279/1870, f. 4 r.

²³ *Ibidem*, f. 5 r.

²⁴ *Ibidem*, f. 9 r.

Finalizarea întregului „dosar” de acte ce urma a fi trimis Ordinariatului gherlean în vederea obținerii aprobării efectuării reparațiilor stringente la biserica parohială a avut loc câteva luni mai târziu. Pe 16 iunie 1870, preotul din Tiha, Moise Pop, trimitea oficiului vicarial toate actele necesare, printre care proiectul de spese întocmit pe baza planului arhitectonic al bisericii, pentru ca acestea să fie înaintate la Gherla²⁵. O observație, care se impune, este aceea că, indiferent că era vorba de reparații sau de edificare a unei biserici din vicariat, procedurile administrative erau aceleași, destul de complicate, anunțând, în fapt, birocrăția timpurilor moderne. Odată elaborate de către un maestru-arhitect, actele vizând reparații sau edificări de biserici erau expediate spre consultare oficiului vicarial, iar de acolo, spre verificare și aprobare Ordinariatului episcopal.

După obținerea aprobării din partea autorităților superioare, actele se reîntorceau, pe aceeași cale, a vicariatului, către oficiul parohial. Existau și situații în care o comunitate, mai degrabă din necunoaștere, decât din spirit rebel, pune la episcopia în fața faptului împlinit. O asemenea situație s-a întâmplat, spre exemplu, în 1884 în Rodna Nouă, unde curația bisericească a votat o anumită sumă (338 fl.) din lada bisericii pentru niște reparații stringente, le-a efectuat și abia apoi s-a adresat și a cerut forurilor superioare aprobarea. Luând act de această situație, vicarul sfătuia curația respectivei parohii să-și modifice cererea și să solicite nu aprobarea, ci „postaprobarea” cheltuielilor făcute²⁶. În acest caz, precum și în altele similare, episcopia și-a dat acordul, însă, în general, s-a străduit să împiedice repetarea lor, cerându-i vicarului rodnean ca la rândul său să-și îndemne preoții să evite în viitor astfel de situații²⁷.

De asemenea, trebuie făcută precizarea că, în cele mai multe cazuri întâlnite în cercetarea noastră, banii necesari executării operațiilor de renovare sau construire a unui nou local bisericesc erau adunați din timp în lada bisericii respective, iar când quantumul lor era insuficient erau completați din veniturile comunale, donații individuale. Așa stând lucrurile, forul episcopal trebuia doar să fie de acord și să aprobe cheltuirea acelor în scopul menționat. Comunitatea sătască asigura, de asemenea, și materialele de construcție necesare (lemn sub formă de scânduri, dranițe pentru acoperiș, poditura, var etc.)

Între anii 1870-1914, foarte multe dintre bisericile parohiale existente în hotarele vicariatului năsăudean, vechi de cel puțin 100 de ani, au necesitat diverse reparații. La 1884, biserica din Borgo-Bistrița era una dintre cele mai vechi din vicariat, foarte mică ca dimensiune, lipsită de un „fundament sigur” și aflată într-o stare gravă de deteriorare. Mai mult din cauza sărăciei credincioșilor din parohie, care în plus erau împovărați și cu „darea regească și alte multe sarcini din partea statului”, aceasta nu a putut fi reparată la timp și nu existau speranțe în acest sens nici pentru viitor. Reprezentanții comunei se adresau pe data de 17 octombrie 1884 episcopului din Gherla, prezentând această tristă situație și solicitând susținerea ierarhului lor în găsirea unei

²⁵ *Ibidem*, ff. 13 r., 20 r.

²⁶ *Ibidem*, dos. 530/1884, ff. 5 r., 8r., 9 r.

²⁷ *Ibidem*, f. 12 r.

soluții. Ei vedeau, ca singură posibilitate, acordarea unui ajutor financiar din fondul diecezan, precizând că în cazul în care nu s-ar fi întreprins în scurt timp operații de reparare a bisericii, aceasta „se va ruina de tot”.

Situația nu era îmbucurătoare nici pentru episcopie, întrucât risca să-și piardă din credincioși, aceasta pentru că greco-catolicii din Borgo-Bistrița au afirmat că în cazul degradării totale a bisericii parohiale aveau să frecventeze biserica orientală din localitate²⁸. Realmente, îngrijorat de problema prezentată, episcopul I. Szabò îl însărcina pe vicarul Rodnei, prin circulara nr. 6078/21.10.1884, să se informeze asupra stării de lucruri existente în parohia amintită²⁹. Renovarea bisericii din parohia amintită nu era făcută nici în 1887³⁰, între timp starea acesteia devenise și mai „slabă”. Comunitatea dispunea de 1148 fl., sumă destul de mică, dar însemnată pentru o parohie modestă, cum era cea în cauză. În 1889, preotul acestei comunități bisericești solicita din nou susținere din partea episcopiei, care să intermedieze un ajutor financiar de la împărat. Cererea era motivată prin faptul că, Maiestatea sa acordase astfel de ajutoare, altor biserici și școli românești³¹. Situația disperată a acestei parohii avea să-și găsească o rezolvare fericită, prin edificarea unei biserici noi.

În vederea formării unei imagini veridice referitoare la tipurile de renovări reclamate și executate în acest interval de timp la bisericile parohiale din vicariat, menționăm câteva astfel de situații. S-au realizat reparații pentru refacerea frontonului bisericii din Leșu, una dintre puținele edificii de piatră din vicariat (1870, cost 500 fl.)³², pardosirea bisericii celei vechi și repararea celei noi din Maieru (1886, 500 fl.)³³, repararea bisericii și a turnului din Tiha Bârgăului (1887, peste 800 fl.)³⁴. Alte reparații s-au realizat în această perioadă, cu ajutor venit și de la stat, în Ilva Mare, Suplai, Feldru, Mititei etc.³⁵

În vicariatul Rodnei s-a înregistrat în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului XX, un proces febril de edificare de biserici. Bisericile ridicate în perioada specificată au fost construite din material solid și, cu toate că au avut dimensiuni diferite, de la o parohie la alta, determinate de starea economică a respectivei comunități, prezintă același stil arhitectonic, care în fapt preia modelul arhitectural catolic, întâlnit în epocă în întreaga Europă Centrală.

Edificarea unei noi clădiri bisericești era un proces complex și presupunea câteva faze, prima dintre ele, fiind conștientizarea necesității construirii acesteia. Urmau apoi etapele concrete ale procesului edificator: găsirea soluțiilor financiare pentru susținerea acestui efort, alegerea amplasamentului, pregă-

²⁸ *Ibidem*, dos. 530/1884, f. 22 r.

²⁹ *Ibidem*, f. 27 r.

³⁰ *Ibidem*, dos. 592/1887, f. 6 r.

³¹ *Ibidem*, dos. 627/1889, f. 23 v.

³² *Ibidem*, dos. 279/1870, f. 19 r.

³³ *Ibidem*, dos. 571/1886, f. 1 r.

³⁴ *Ibidem*, dos. 592/1887, ff. 2-3 r.

³⁵ *Ibidem*, dos. 820/1899, f. 28 v.

tirea materialului necesar (operație care uneori se realiza pe parcursul câtorva ani sau cel puțin luni de zile), contractul cu un meșter-arhitect, elaborarea documentației aferente de către un specialist, înaintarea documentației forurilor superioare, aprobarea actelor, debutul lucrărilor, punerea fundamentului (ceremonie la care de obicei participa și ierarhul locului, vicarul foraneu, care binecuvânta piatra de temelie a edificiului), continuarea și finalizarea lucrărilor și consacrarea noului edificiu. Edificarea unei biserici, cu toate acțiunile premergătoare și propriu-zise aferente erau aceleași, indiferent de zona sau confesiunea în sânul căreia erau inițiate³⁶.

Cauzele ridicării unui edificiu bisericesc nou erau de cele mai multe ori aceleași pentru parohiile din vicariatul năsăudean, ca și în alte locuri: vechimea, starea de degradare avansată a bisericii existente, dimensiunile reduse. În general, tipul de biserică întâlnit în multe dintre parohiile vicariatului, acea bisericuță de lemn, „îmbătrânită” sub curgerea timpului, a devenit necorespunzătoare în raport cu numărul credincioșilor, în condițiile creșterii demografice care se înregistrează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De altfel, fenomenul a fost unul general la nivelul întregii provincii transilvănene. Spre sfârșitul secolului XIX, o altă motivație care a impulsionat această activitate a comunităților s-a născut din dorința credincioșilor de a-și adapta localurile bisericesti la cerințele timpului. Astfel, a început acțiunea de modernizare a bisericilor în sensul de a le înlocui pe cele vechi, în general din lemn, cu altele noi, moderne, spațioase și luminoase, rezistente, construite, în cele mai multe cazuri, din material solid. În cuprinsul vicariatului situat pe valea superioară a Someșului Mare, cu mici excepții, bisericile parohiale au fost construite cu bani din lada bisericească și din cea comunală, colecte benevole.

Se impune remarcat faptul că la ridicarea noilor biserici în vicariat a contribuit o situație cu totul deosebită. În cadrul conferinței preoțești din 31 octombrie 1897, desfășurată la Năsăud, s-a făcut propunerea ca „fiecare la locul său și toți împreună să lucrăm să se asigure din venitele pădurilor anumite sume pe seama bisericilor din vicariat și peste tot să facem ca în fiecare parohie să fie biserică frumoasă și corespunzătoare”. În consecință, după doar doi ani de zile, urmare a străduințelor preoților și fruntașilor comunităților năsăudene, s-au adunat, cu aprobarea „forurilor competente”, 132.000 fl., bani destinați zidirii de biserici noi sau repararea celor vechi³⁷. Acest fond a permis continuarea procesului de edificare de biserici noi, moderne, din material solid, în ținutul Rodnei. În Găureni, unde biserica a ars în anul 1888³⁸, în 1889 era în curs de edificare una nouă, iar în Bistrița Bârgăului lucrările la ridicarea unei biserici noi fuseseră deja încheiate. În scurt timp urma a începe construirea de edificii bisericesti în Romuli, Telciu, Salva, Rebrisoara, Rebra Mare, Nepos, Rodna Nouă. În proiectul înnoirii bisericilor din vicariat, într-o a doua etapă se

³⁶ Pavel Vesa, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, 2000, pp. 4-12.

³⁷ A.N.D.J.BN., fond Vicariatul Rodnei, dos. 820/1899, f. 28 v.

³⁸ *Ibidem*, dos. 799/1898, f. 30 r.

preconiza a fi ridicate localuri bisericesti noi în Bichigiu, Runc, Ilva Mare (în partea numită Lunca, azi Lunca Ilvei), Hordou, Poiana, Măgura³⁹.

Cel mai costisitor edificiu bisericesc construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în vicariatul Rodnei, a fost cel din Năsăud, care s-a ridicat la suma de 62.040 fl. v.a.⁴⁰. Biserica veche, tot din piatră, a ars parțial (biserica bărbăților și altarul) în timpul evenimentelor din anii 1848-1849⁴¹. Planul noii biserici, care avea să fie edificată în sediul vicarial, a fost întocmit în schimbul sumei de 200 fl. de cunoscutul arhitect al zonei, Lindorfer, căruia îi revine meritul de a fi ridicat numeroase biserici greco-catolice în țara Năsăudului. Acesta a fost dezbătut în ședința consiliului bisericesc din 12 ianuarie 1868 și aprobat de Consistoriu în noiembrie 1873⁴². Pe data de 8 mai 1876 a venit la fața locului inginerul Andreas Kall din Bistrița, pentru stabilirea locului destinat edificării bisericii⁴³. În 12 iulie 1880, într-o zi de luni, a avut loc ceremonia de punere și sfințire a pietrei de temelie. Cu toate că a fost invitat, episcopul I. Szabò nu a putut participa, fiind reținut de alte probleme la Gherla, însă el l-a încredințat pe vicarul Moisiș să binecuvânteze piatra „fundamentală” a viitoarei biserici greco-catolice din Năsăud⁴⁴. În 7/19 octombrie 1884 s-a consacrat noul edificiu⁴⁵. Lucrările au continuat și în perioada următoare (1885-1886)⁴⁶.

Așadar, în pofida intențiilor regimului politic de a stopa ampla operă de construire de noi biserici⁴⁷, în ținutul năsăudean s-au ridicat numeroase edificii,

³⁹ *Ibidem*, dos. 820/1899, f. 28 v.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 530/1884, f. 32 r.

⁴¹ *Ibidem*, f. 36 r.

⁴² *Ibidem*, f. 34 r.

⁴³ *Ibidem*, f. 36 r.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 40 r.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 50 r.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 45 r.-v.

⁴⁷ *Idem*, fond *Administrația Fondurilor Grănicerești Năsăudene* (A.F.Gr.N.), dos. 3/1762-1889, *Cronologia regimentului II românesc de graniță de la Năsăud*, ff. 170 v.-177 v., 204 r., 213 v.-217 r., 223 r.-v., 242 r. Dacă sub administrația comitelui suprem Ferdinand Hössler năsăudenii au putut construi fără probleme edificii bisericesti, situația comunelor foste grănicerești s-a înrăutățit odată cu venirea la conducerea comitatului Bistrița-Năsăud a contelui Desideriu Banffy (1883), care înrudit fiind cu familia Kemény a promovat o politică de revanșardă împotriva năsăudenilor. Prin toate măsurile luate, el a urmărit să preia controlul total asupra administrării și utilizării banilor obținuți de comunele foste grănicerești din arendarea pădurilor, pășunilor și munților din regiune, expropriată din decizia împăratului Franz Josif de la familia nobiliară Kemény și trecuți în mod definitiv din 1861 în proprietatea acelor comunități. Pentru a-și atinge obiectivul Banffy a hotărât ca toate aceste venituri, precum și veniturile comunale realizate din dreptul anual de cârciumărit să nu mai intre în casele comunale, ci să se administreze la casa municipală, întrucât așa el putea dispune în mod arbitrar de aceste venituri. Același comite a dorit apoi înlăturarea tuturor funcționarilor români și mai ales pe urmașii grănicerilor din toate oficiile publice, creând în schimb posturi pentru oamenii săi de încredere. De asemenea, a urmărit sistarea dreptului comunelor năsăudene de a folosi banii obținuți din arenda proprietăților amintite pentru construirea edificiilor bisericesti. În acest sens, în 1885, Banffy a făcut o „relațiune” ministrului de interne Kalman Tisza, care a avut drept consecință emiterea ordinului ministerial din 20 iulie 1885, nr. 14.872, prin care li se interzicea comunelor din fostul district al Năsăudului să mai voteze bani din casele comunale pentru a ridica biserici, precum și pentru a sprijini financiar școlile confesionale.

în majoritate de piatră, în: Monor (1883)⁴⁸, Năsăud (1884)⁴⁹, la Ilva Mare (1885)⁵⁰, Mititei (1886)⁵¹, Rebra-Mare (1902)⁵², Rebrîșoara (1903), Romuli (1905)⁵³, Rodna Nouă (1906)⁵⁴, Nepos (1906)⁵⁵.

Un moment cu o semnificație și o importanță aparte în viața unei comunități bisericești, și uneori a întregii regiuni, îl reprezenta ceremonia consacrării, a sfințirii unui nou edificiu bisericesc. De obicei, la eveniment participau episcopul, preoții din satele învecinate, precum și un numeros popor. Era o zi de mare trăire spirituală și bucurie pentru credincioșii din zonă, o sărbătoare absolut specială pentru toți participanții, care îi situa în afara timpului profan, cotidian. În vicariatul Rodnei, atunci când episcopul, dintr-un motiv sau altul, nu putea lua parte la acest eveniment, locul său era ținut, la cererea și cu binecuvântarea superiorului, de vicarul năsăudean. Cu prilejul consacrării (binecuvântării) bisericii noi din Monor, protopopiatul Budacul-Român, eveniment desfășurat în data de 16 septembrie 1883, au participat episcopul armenopolitan, Ioan Szabò, canonicul D. Coroianu, vicarul năsăudean Gr. Moisil, viceprotopopul din Nușfalău (superiorul locului), Iacob Pop, mulți alți preoți și circa 3000 de locuitori, de ambele rituri, din Monor și satele apropiate. Prilej de înălțătoare trăire, sfințirea unei biserici, ca și în cazul Monorului, reunea locuitori de ambele rituri, greco-catolici și greco-ortodocși, dar și de confesiune evanghelică și reformată. Iată cum acest tip de ceremonie avea darul de a dilua granițele confesionale, lăsând loc domniei ecumenismului și armoniei interconfesionale.

Episcopul a venit în parohie cu o zi înainte, a fost întâmpinat de o deputație la granița fostului cerc al Monorului, iar la intrarea în localitate a fost ridicată o poartă triumfală cu inscripția „Bine ați venit!”, fiind așteptat de o altă deputație, formată din notarul opidan, corpul învățătoresc și mai mulți „intelenți” din Monor și satele învecinate. În fața acesteia episcopul gherlean și-a exprimat mulțumirea pentru buna primire și „alipirea arătată de către popor către sfânta religie apostolică”⁵⁶. În aceeași zi, Ioan Szabò i-a vizitat pe toți curatorii bisericești și pe membrii primăriei. A doua zi, în 16 septembrie 1883, la ora 8 dimineața a început solemnitatea consacrării bisericii, îndeplinită de însuși episcopul, secondat de un mare număr de preoți. La orele 15.30 p.m. toți participanții au fost invitați la un prânz festiv, care a fost deschis de către episcopul I. Szabò cu toasturile închinat în cinstea Maiestății Sale Împăratul și casei domnitoare, Excelenței sale mitropolitului I. Vancea, episcopului Mihail Pavel, canonicului D. Coroianu, vicarului Gr. Moisil.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 164 r.-v.

⁴⁹ *Ibidem*, fond Vicariatul Rodnei, dos. 530/1884, f. 32 r.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*, dos. 552/1886, f. 18 r.

⁵² *Ibidem*, dos. 904/1902, f. 10 r.

⁵³ *Ibidem*, dos. 984/1906, f. 1 r.

⁵⁴ *Ibidem*, dos. 987/1906, f. 25 r.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 13 r.

⁵⁶ *Idem*, fond A.F.Gr.N., dos. 3/1762-1889, *Cronologia regimentului II românesc de graniță de la Năsăud*, f. 164 r.

O solemnitate asemănătoare s-a desfășurat un an mai târziu, în 19 octombrie 1884, la Năsăud, cu ocazia consacrării bisericii române greco-catolice de acolo⁵⁷. Episcopul Ioan Szabò a sosit la Năsăud cu o zi înainte, pe 18 octombrie. El a fost întâmpinat la granița fostului district grăniceresc de o deputație în frunte cu judele procesual. În Mocod și Salva a fost așteptat de preoții greco-catolici îmbrăcați în veșmintele bisericești și însoțiți de intelectuali și popor.

La capătul din jos al Năsăudului, unde a fost ridicată poarta triumfală cu inscripția „Bine ați venit!”, ierarhul a fost primit de primar, mai mulți „intelenți”, popor, corpul pompierilor voluntari. La cuvântul de bun venit rostit de primar, episcopul a răspuns că „a avut de mult dorința să vină în acest ținut, care formează o piatră prețuită în alma dieceză a Gherlei”. Întregul cortegiu, adunat în jurul episcopului de la intrarea sa pe teritoriul vicariatului năsăudean, l-a însoțit până la biserică. Acolo a fost întâmpinat de cler, îmbrăcat în „ornat”, împreună cu care a ținut slujba vecerniei (înseratul). S-a deplasat apoi la casa vicarială, unde a primit diverse grupuri care au dorit să-și prezinte salutul: tinerii studenți ai gimnaziului, intelectuali etc. A doua zi la ora 8 a.m. a început solemnitatea consacrării pe care a îndeplinit-o episcopul, însoțit de un mare număr de preoți, „care se pot vedea în Năsăud numai când sunt sinoade vicariale”. În timpul liturghiei a hirotonit 10 preoți, iar după citirea Evangheliei a ținut o predică despre însemnătatea sacrificiului din legea nouă. Ceremonia odată încheiată, la ora 13.30 a început prânzul, care a fost precedat de cunoscutele toasturi și citirea telegramelor și scrisorilor de felicitare, trimise din toate părțile. Dintre acestea amintim mesajul mitropolitului I. Vancea, care și-a exprimat regretul de a nu fi putut participa la acea solemnitate, din cauza stării precare a sănătății sale, a episcopului de Lugoj, Victor Mihalyi, a episcopului ortodox, Miron Romanul, a col. Waczger, r. c. Maior Sassy etc.⁵⁸

Prezentul nostru studiu a urmărit să creioneze o imagine de ansamblu asupra situației materiale a bisericilor din vicariatul foraneu năsăudean, cu precădere a acelor din districtul Rodnei, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În baza acestei prezentări, se poate observa faptul că și în această regiune, comunitățile s-au confruntat cu probleme de natură financiară în dorința lor de a-și renova lăcașurile de cult sau de a-și edifica noi biserici. Cu toate acestea, credincioșii au reușit să găsească resursele și mijloacele economice necesare procesului de înlocuire – în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea și deceniul întâi al secolului XX – a celor mai multe edificii bisericești de lemn din zonă cu construcții din material solid, adecvate necesităților și cerințelor timpului, încadrabile stilului arhitectonic care a funcționat la vremea respectivă în Europa Centrală.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 167 v.

⁵⁸ *Idem*, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 530/1884, ff. 50-51.

Church Edifices in the Vicarage of Rodna in the Second Half of the 19th Century and at the Begining of the 20th Century

- Summary -

The present study succinctly describes the manner in which the state of worship places has evolved in the Rodna deaneries throughout the second half of the 19th century. The conclusion that it draws is that of an unquestionable gradual progress made in a few stages. In the 5th decade of the XIXth century, as a natural consequence of the 1848 revolution, most of the churches in the deanery were in a precarious state. Many of them required urgent and major repairs and some of them, because of the extensive state of dilapidation, had to be rapidly replaced with new places of worship. This situation was difficult to solve since the only stable financial source of the church was the church chest. This, however, was very poor in most of the parishes, since at the best the money was enough for buying some priestly clothes, acquiring some books and church objects and eventually doing small repairs. Despite all these, the number of churches built of solid material and which existed in the Rodna deanery (Năsăud, Sieuț, Mocod, Feldru, Rodna, Maieru and Leșu) presents a slight increase in the 6th decade of the 19th century. New stone places of worship were erected in Bistrița-Bârgăului (1852), Tiha-Bârgăului (1854) and Munții-Ruși (1856). The period between the years 1860-1880, which coincided with the return to a political and economic normality in the region, despite the acquired advances and the appearance of an obvious state of prosperity in the region of the former frontier regiment of Năsăud, the material effort of the local church communities was pre-eminently directed towards repairing and renovating the existing places of worship. An ardent process of church erecting was to be registered in the Rodna deanery in the last 2 decades of the 19th century and the first years of the 20th century. The churches erected in this period were built of solid material and although they had different dimensions from one parish to another, depending on the economic state of the specific community, they present the same architectural style that in fact copies the catholic architectural model characteristic of the epoch in the entire Central-Europe. Despite the intentions of the dualist Austro-Hungarian political regime of stopping the ample work of building new churches, numerous edifices were erected in the region of Năsăud most of them made of stone. These places were: Monor (1883), Năsăud (1884), Ilva Mare (1885), Mititei (1886), Rebra-Mare (1902), Rebrîșoara (1903), Romuli (1905), Rodna Nouă (1906) and Nepos (1906).

ASPECTE ALE RELAȚIILOR INTERCONFESIONALE ÎN TRANSILVANIA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIX ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Macarie Marius Dan DRĂGOI

Linia de delimitare între cele două confesiuni românești ale Transilvaniei pornea din Munții Apuseni, regiune amestecată sub aspect confesional, străbătea apoi zona Alba Iulia, zona Mediașului și a Sighișoarei și se oprea în Secuime, unde românii din Mureș și Ciuc erau greco-catolici, pe când cei din fostul județ Trei Scaune erau ortodocși. În sudul acestui areal existau puternice comunități greco-catolice, legate cu precădere de Regimentul I de graniță românesc, în Hațeg și Făgăraș, unde funcționa și câte un vicariat. În nordul Transilvaniei se găseau enclave ortodoxe și unite de mărime variabilă, în ținuturile Lăpușului, Clujului și Bistriței¹.

În ceea ce privește raporturile dintre cele două confesiuni românești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, încercăm să urmărim trei aspecte privind principalele puncte de interferență confesională, anume: căsătoriile mixte, convertirile individuale sau colective dinspre ortodocși spre uniți sau invers și școlile mixte susținute de cele două comunități românești. Relațiile dintre cele două comunități și Biserici românești ardelenice au fost variabile în timp; cunoaștem astfel o gamă foarte largă de raporturi, de la cele senine, de colaborare și solidaritate, până la cele mai tensionate, ducând uneori la separarea strictă a românilor pe criterii confesionale.

Căsătoriile „mestecate” între ortodocși și greco-catolici au generat, pe durata celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, puternice disensiuni în sânul clerului, fie în ceea ce privește dreptul ofierii lor, fie în privința apartenenței religioase a copiilor și a educației acestora.

Prin legile XXXI-XXXIII din 1894, despre dreptul matrimonial, despre religia copiilor și despre registrele de stare civilă, s-a introdus căsătoria civilă obligatorie și registrele de stare civilă de stat, ținute de primării, iar cele care se aflau în grija preoților diferitelor confesiuni nu mai aveau aceeași importanță, din punct de vedere al administrației de stat, ca până atunci, rămânând doar documente cu caracter confesional. În aceste noi împrejurări, partea greco-cato-

¹ Simion Retegan, *Aspecte ale biconfesionalității românilor din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1867)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, 1996, p. 177.

lică pierdea tot mai mult teren în favoarea ortodocșilor, la oficierea căsătoriilor mixte². Preoții greco-catolici au sesizat acest aspect, în sinoadele lor protopopești, sugerând să se ia atitudine în acest sens. De pildă, în ședința preoților Protopopiatului Greco-Catolic din Sebeș, parohul Ciugudului, Ioan Magde, într-o propunere pe care a și înaintat-o ulterior Consistoriului de la Blaj, remarcă faptul că „până acum la căsătorii mestecate partea gr[eco] or[todoxă] mai întotdeauna trecea la gr[eco] cat[olici] așa cătu biserica noastră câștiga suflete”³.

Reorientarea preferințelor românilor spre preoții ortodocși se datora așa-numitelor „țidule protopopești”: taxa de 4 coroane și 70 de fileri, pe care o percepea preoțimea unită în cazul mariajelor mixte. Desigur că cei care contractau căsătorii mixte preferau să se cunune la ortodocși, aceasta deoarece Consistoriul din Sibiu nu percepea nici o taxă, iar drept urmare clerul greco-catolic era catalogat ca fiind „lacom după bani”. Singura soluție pe care o propunea sinodul protopopesic mitropolitului de la Blaj era ca aceste taxe să fie abolite. Victor Mihályi le-a răspuns că «țidulele» nu pot fi anulate, îndrumându-i pe preoți să fie mai vigilenți în ceea ce privește catehizarea tinerilor greco-catolici. Recomanda, deopotrivă, ca măsură de precauție, absolvirea celor care nu puteau să plătească această taxă, pentru a contracara trecerea la o altă confesiune⁴.

Un alt caz similar s-a petrecut în anul 1897, când preotul ortodox Atanasie Hopârtean din Spălnaca se plângea superiorilor săi de imixtiunile parohului greco-catolic Candid Cristea, din aceeași localitate, îndeosebi în chestiunile bisericesti ale parohiei ortodoxe, mai ales când era vorba de căsătoriile mixte. „Am trăit cu preotul greco-catolic timp de 14 ani în bună armonie – remarcă parohul ortodox – și s-a și putut face mult cu înțelegere bună, dar dânsul tot căuta prilejuri de ceartă, eu însă le știam încunjura”. Mărul discordiei a intervenit atunci când preotul unit din aceeași localitate i-a propus celui ortodox ca Taina Cununii la mariajele mixte să fie oficiată de preotul mirelui, ceea ce parohul ortodox nu a putut accepta, calificând această inițiativă drept „o faptă atât de contrazicătoare cu praxa veche”. Preotul greco-catolic a căutat prin toate mijloacele să cunune o fată ortodoxă, pe Iulica Achim, cu un tânăr de confesiune unită, Ilisie Costan, apoi să le boteze și să le înmormânteze pruncul, fără ca tânăra respectivă să treacă oficial în Biserica unită, lucru care a făcut să crească disensiunile dintre cei doi preoți⁵. Aceași situație complicată a avut de înfruntat și parohul ortodox Iosif Crișan din Boian, când protopopul greco-catolic din Sâncel, Zaharia Bran, a eliberat un certificat fals unui văduv ortodox

² Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 1999, p. 62-67.

³ Arhivele Naționale Direcția Județeană Alba (în continuare: ANDJA), Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Sebeș*, dos. 10/1902, f. 21.

⁴ *Ibidem*, f. 20.

⁵ Arhiva Arhiepiscopiei Sibiu (în continuare: AAS), Fond *Consistoriul Arhiepiscopesc*, dos. III 180/1896, nr. 7204.

din Boian, căsătorit cu o văduvă greco-catolică. În actul eliberat se prevedea ca pruncii din acea căsătorie mixtă să fie botezați și crescuți „în religiunea greco-catolică”. Va lua atitudine, în acest caz, însuși Consistoriul ortodox din Sibiu, care s-a adresat organelor juridice pentru soluționarea chestiunii⁶.

Printr-o reclamație adresată Consistoriului de la Sibiu la 21 noiembrie 1896, preotul Clement Muntean din Limba era învinuit că ar fi îngăduit unui preot greco-catolic din Oarda de Sus, Avram Stoian, să officieze în lăcașul de cult ortodox o căsătorie mixtă. S-a efectuat o anchetă, aflându-se totodată că preotul greco-catolic ar fi ofensat în cuvântul său de învățătură Biserica Ortodoxă. S-a dovedit că preotul unit slujise, într-adevăr, cununia în lăcașul din Limba, însă fără știrea parohului ortodox, mai cu seamă că mirele era nepotul preotului greco-catolic. Deși Cununia era programată spre a fi oficiată în biserica unită din Oarda de Sus, mireasa ortodoxă din Limba nu a vrut să iasă din satul ei necununată și astfel nuntașii, profitând de faptul că preotul ortodox nu se afla acasă, au intrat în biserica ortodoxă, unde li s-a oficiat slujba de către preotul greco-catolic, unchiul mirelui. Este binecunoscut faptul că, în mentalitatea tradițională a timpului, se considera a fi o mare rușine ca o mireasă să iasă necununată din satul ei natal⁷. Acestea sunt rapoartele oficiale date autorităților bisericești, însă este de presupus că vor fi existat anumite înțelegeri tacite între părțile implicate în desfășurarea acestui episod. Pe de altă parte, această situație ne relevă felul în care practicile religioase se întâlnesc cu structurile de mentalitate tradițională ale satului românesc.

După introducerea căsătoriei civile au fost multe nemulțumiri din partea ortodocșilor în privința mariajelor mixte. Acestea se datorau noilor prevederi ale Bisericii Catolice, implicit ale Bisericii Unite, ca persoana necatolică să-și dea acordul, înainte de oficierea căsătoriei civile, ca pruncii ce se vor naște, atât cei de parte bărbătească, cât și cei de parte femeiască, să fie botezați și educați în religia catolică, respectiv greco-catolică. În 1911, de exemplu, tânărul ortodox Zahei Roșu din Hăpria intenționase să se cunune la greco-catolici cu viitoarea lui soție greco-catolică din același sat, Maria Roșu, însă când i s-au adus la cunoștință condițiile cerute de Biserica Unită, a refuzat categoric, preferând cununia în Biserica în care „fuseseră crescuți”⁸.

Un alt câmp al întâlnirilor și interferențelor dintre cele două confesiuni românești a fost cel al convertirilor, individuale sau colective, ale preoților sau ale mirenilor, din convingere sau din interes, dinspre ortodocși spre greco-catolici sau în sens invers, dinspre greco-catolici spre ortodocși. Dispozițiile guvernamentale prevedeau, la fel ca înainte, ca trecerea la o altă confesiune să fie condiționată de probarea unor martori, de o „perioadă de instrucție” care să dureze 6 săptămâni, de două atestate semnate de preotul confesiunii abandonate⁹.

⁶ Idem, dos. III 666/1895.

⁷ Idem, dos. III 342/1896.

⁸ ANDJA, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Sebeș*, dos. 4/1905-1915, Hăpria, f. 51, 58.

⁹ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 181.

Un mare număr de treceri dinspre greco-catolici înspre ortodocși a fost stabilit în anul 1900, când din 1653 de noi ortodocși, 1452 au provenit din rândul uniților, celelalte cazuri de convertire ale sașilor și ungurilor protestanți sau romano-catolici, precum și ale evreilor, erau puține¹⁰. După anul 1880, în partea de nord a Transilvaniei, în câteva parohii curat ortodoxe, se fac treceri masive la greco-catolicism, aceasta în mare măsură și datorită câtorva preoți ortodocși din zonă, care au căzut victime prozelitismului fervent coordonat de episcopul greco-catolic Ioan Szabo de la Gherla. Așadar, primii care au inițiat aceste treceri au fost preoții ortodocși locali care, după toate probabilitățile, au îmbrățișat confesiunea unită din oportunism, interes ori din alte rațiuni. Îi amintim pe Vasile Buzure din Săcătura, Ioan Fărcaș din Sic, Teodor Vaida din Gârboul Dejului, care au făcut presiuni asupra enoriașilor ortodocși, determinându-i în cele din urmă pe mulți dintre aceștia să devină greco-catolici¹¹.

Imixtiunea preoților români în problemele celeilalte confesiuni a determinat autoritățile bisericești, în urma reclamațiilor, să apeleze frecvent la forul juridic, bisericesc sau civil. Preoții uniți se plângeau deseori Centrelor protopopești și eparhiale că „preoți orientali” săvârșesc pentru enoriașii greco-catolici diferite servicii religioase și în special „cununiile de noapte”, pentru aceia care se căsătoreau a doua sau a treia oară. În acest sens se plângea parohul greco-catolic din Ponor, la 8 septembrie 1904, mitropolitului Victor Mihályi, față de acțiunile parohilor ortodocși din Munții Apuseni, în special a celor din Sohodol și Vidra, care fuseseră deja sancționați de către Consistoriul de la Sibiu pentru oficierea unor cununii clandestine¹². În situația în care preoții ortodocși interveneau necanonic în comunitățile greco-catolice pentru servicii religioase, aceștia erau obligați să restituie parohului în cauză taxa pentru slujba respectivă¹³.

Acțiunile cu caracter prozelit pornite din partea Bisericii greco-catolice în direcția celei ortodoxe au determinat luări de atitudine. Astfel, în repetate rânduri s-a discutat în sinoadele protopopești ortodoxe, despre prozelitismul susținut la care erau expuse comunitățile ortodoxe din partea prelaților greco-catolici. Se primeau deseori la protopopiate și la Mitropolie plângeri împotriva preoților uniți. Protopopul ortodox, Ioan Papiu, de pildă, se plângea la 25 noiembrie 1896, Consistoriului din Sibiu, acuzându-l pe parohul greco-catolic din Stenea, Marian Paculea, că „în felurite chipuri ar încerca a abate pe puținii noștri credincioși de la religiunea strămoșească, pe unul punându-l de cantor; pe altul amenințându-l la împărțirea lemnului din pădurea pusă pe nedrept în cartea funduară pe numele bisericii gr[eco] catholice... și alte șiretlicuri”¹⁴. Din

¹⁰ Valeria Soroștineanu, *Viața religioasă și sentimentul religios în Arhiepiscopia Ortodoxă a Transilvaniei în timpul Mitropolitului Ioan Meșianu* (mss.), Cluj-Napoca, 2001, p. 439.

¹¹ Teodor Hermann, *Monografia istorică a Protopopiatului Ortodox Român Dej. Lupte, treceri și procese religioase*, 1925, p. 172-180.

¹² ANDJA, Fond Mitropolia Română Unită, Cabinetul Mitropolitului, dos. 1376/1904, f. 39-41.

¹³ AAS, *Protocolul Consistoriului Arhiepiscopiei ca Senat bisericesc*, ședința nr. 2 din 21 I 1914; nr. 15 din 29 IV. 1914; nr. 22 din 25 VI 1914; nr. 24 din 8 VII 1914; nr. 39 din 18 XI 1914; nr. 41 din 9 XII 1914.

¹⁴ Idem, Fond Consistorial Arhiepiscopiei, dos. III 330/1896.

acest motiv, preoților ortodocși nu le era îngăduit să slujească împreună cu greco-catolicii nici măcar la înmormântări.

În 1897, într-o rubrică din „Tribuna” de la Sibiu, era consemnată înmormântarea preotesei greco-catolice Pelaghia Dologa din Tiha Bârgăului și faptul că în fruntea soborului de preoți greco-catolici care au oficiat prohodirea s-a aflat protopopul ortodox din Bistrița, Simeon Monda. Mitropolitul Miron Romanul, citind gazeta, a cerut protopopului un raport pentru că „a săvârșit funcțiuni religioase la o răposată de confesiune străină și împreună cu preoți de confesiune străină, ceea ce este în contrazicere cu așezămintele Bisericii noastre”¹⁵. La 30 ianuarie 1897, protopopul s-a justificat în scris, pentru faptul că a participat la înmormântare, motivând că aceasta a fost „dorința expresă a răposatei”. Totodată mai arată că pe Valea Bârgăului, fiind „multe sate, atât ortodoxe cât și unite”, la înmormântări „din bătrâni am apucat că preoții au celebrat laolaltă” și că „deși aceasta a fost și este contra disciplinei, a avut ca urmare acel bine că între ambele confesiuni a domnit totdeauna cea mai bună armonie și înțelegere și niciodată nu s-au întâmplat agitări la trecere”. Consistoriul îl avertizează totuși că, dacă pe viitor se va mai repeta acest lucru, „va simți asprimea canoanelor”¹⁶. În același sens au fost dojeniți preoții Pantelimon Nastea din Perșani și David Chindea din Șinca Nouă, care au înmormântat-o pe văduva greco-catolică Luiza Merzun din Grid¹⁷.

Numeroși credincioși uniți au preferat, din cauza greutăților materiale și a sărăciei, mai ales în urma secetei din 1904, să revină în sânul Bisericii Ortodoxe, fiind dezamăgiți în special de stolele și lecticalele ridicate pe care le pretindeau preoții greco-catolici. Așa s-a întâmplat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea cu două localități fruntașe din nord-vestul Transilvaniei, unde nu existau comunități ortodoxe, anume Săcel în Maramureș și Stârciu în Sălaj. Principalul motiv de trecere în masă a multora dintre acești săteni o constituia „lăcomia popilor uniți”. În Săcel, de pildă, protopopul Ioan Gyenge a pretins ca plată pentru o înmormântare mare nu mai puțin de o pereche de boi¹⁸, sumă colosală pentru vremurile de restriște și privațiuni pe care le trăiau țăranii în acel timp. Aceleași pretenții exagerate le aveau și preoții greco-catolici din Sălaj, care n-au ținut seama de îndemnurile confrăților uniți din Mitropolia Blajului, care se mulțumeau cu venituri mai mici, dată fiind starea de precaritate materială a preoțimii de țară. Pe acest fond de nemulțumiri din Sălaj, ivindu-se la Stârciu instalarea unui preot nedorit de săteni, o mare parte dintre aceștia au trecut la Biserica ortodoxă, văzându-se totodată ușurați și de lecticalele și stolele la care preoții ortodocși nu aveau pretenții exagerate. La scurt timp, cei reveniți din Stârciu și-au construit o biserică din lemn, care a fost târnosită în noiembrie 1904 de către un sobor de 5 preoți ortodocși,

¹⁵ „Tribuna”, vineri 17/29 ian. 1897, an XIV, nr. 12, p. 47.

¹⁶ AAS, Fond Consistoriul Arhidiecezan, dos. III 22/1897.

¹⁷ *Ibidem*, dos. III 756/1899.

¹⁸ Teodor Hermann, *op. cit.*, p. 182.

sărbătoare la care au participat mulți credincioși uniți din zonă. Exemplul celor din Stârciu a fost urmat de mulți greco-catolici din satele învecinate: Seredeni, Hurez, Pria, care au revenit „cu grămada” la ortodocși. „Dacă vrajba aceasta nu se va putea sufoca până încă în unele comune e numai în spuză, întregul Selaj va fi aprins”, se exprima cu îngrijorare protopopul Vasiliu Pop al Almașului într-un lung raport adresat Consistoriului din Blaj, la 6 martie 1905, cu privire la situația delicată în care se aflau uniții din zona Sălajului¹⁹.

Și în Maramureșul de confesiune integral greco-catolică până la sfârșitul secolului al XIX-lea, au trecut la Biserica ortodoxă, în anul 1900, 416 locuitori și capi de familie din Săcel, iar o delegație a reprezentanților acestora s-a deplasat la Sibiu, cârând mitropolitului Ioan Mețianu preot ortodox. A fost numit paroh Gregoriu Crăciunaș din Ciubanca. Însoțit de protopopul ortodox din Dej, Teodor Hermann, noul paroh s-a deplasat în decembrie 1900 spre Săcel. La intrarea în Maramureș cei doi prelați au fost întâmpinați cu un alai format din 160 de călăreți, fiind conduși astfel până în Săcel, unde îi așteptau sutele de țărani îmbrăcați în straie de sărbătoare. Trupele de jandarmi înarmate s-au opus intrării în localitate a clericilor ortodocși, somându-i să părăsească zona. S-a creat o busculadă, jandarmii fiind pe punctul de a deschide focul însă, prin tactul protopopului Hermann, situația tensionată s-a aplanat, reușindu-se, după multe stăruințe, să se obțină aprobările necesare pentru a sfinți o casă de rugăciune pentru parohia ortodoxă nou înființată, lucru care se realizează la 2 ianuarie 1901, în prezența protopopului ortodox din Dej. La întoarcerea spre casă, Teodor Hermann va suporta un ger deosebit de aspru, pierzându-și la scurt timp „dantura întreagă”, însă era împăcat sufletește pentru modul demn și impunător cu care „a reprezentat interesele Bisericii”²⁰.

În ciuda presiunilor făcute de autorități asupra ortodocșilor din Săcel, treceri la Biserica ortodoxă au mai avut loc și după 1900. Mai mult, în localitatea învecinată Dragomirești, în 1903, peste 70 de familii cu aproape 300 de credincioși au revenit la ortodoxie. Numărul de treceri creștea de la an la an²¹. Trecerea credincioșilor greco-catolici la Biserica ortodoxă nu s-a întâmplat fără probleme de tot felul, mai ales că autoritățile bisericești unite se opuneau prin tot felul de mijloace. Așa s-a întâmplat cu marea majoritate a credincioșilor reveniți din Tetișa, protopopiatul Unguraș, cărora le-a fost intentat un proces²².

Documentele vremii ne dezvăluie situațiile în care se aflau cei care optau pentru a trece de la o confesiune la alta. Astfel, nemulțumirile față de „corupțiunea” din „nefericita diecesă a Gherlei” sunt exprimate într-o scrisoare adresată mitropolitului Victor Mihályi, la 4 iunie 1902, de către preotul Sigismund Lengyel din Câțcău. Acesta, nemulțumit de atitudinea episcopului

¹⁹ ANDJA, *Fond Mitropolia Română Unită*, Cabinetul Mitropolitului, dos. 1399/1905, f. 1-7.

²⁰ Teodor Hermann, *op. cit.*, p. 182-185.

²¹ *Ibidem*, p. 185-193.

²² Mircea Păcurariu, *Încercări și reveniri de preoți și parohii unite în sânul Bisericii strămoșești până în anul 1948*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVI (1968), nr. 9-10, septembrie-octombrie, p. 1006.

Ioan Szabo, a preferat să treacă în Biserica ortodoxă, fără a mai face „apelațiuni la forurile mai înalte”. „Știu eu că nu s-au îndestulit – se justifica preotul Lengyel – de a-mi face nedreptatea cea mare, de a mă osândi nevinovat, de a-mi răpi onoarea și buna reputațiune ce o am ca preot și om corect și ca portare exemplară, ci acum mă calomniază pe toate căile și mă ponegresc, voind a se mângâia și a-și justifica nedreptățile săvârșite în contra mea”. În final, îi aducea la cunoștință mitropolitului de Blaj că „multe cazuri sunt în dieceză de nedreptate strigătoare la ceri și mulți preoți harnici și buni sunt aduși la desperare prin Episcopul de Gherla, carele se pare a fi trimis de pedeapsă și stricăciune asupra diecesei”²³. Dintre preoții uniți trecuți la Ortodoxie, mai pot fi amintiți: Alexie Ilieșiu din Lemniu, în jurul anului 1900²⁴, Ioan Hanzu din Curtuiuş și Ioan Coc, în 1902²⁵.

O altă mare zonă de interferență confesională a fost cea a școlilor elementare mixte din satele românești. Datorită faptului că susținerea materială a școlilor cădea în sarcina comunităților românești de ambele confesiuni, soluția școlilor comune era mai mult decât necesară²⁶. „Buchiiile – cum se constata în «Gazeta Transilvaniei» la 1851 – nu sunt nici unite, nici neunite”²⁷.

În perioada dificilă a regimului dualist (1867-1918), școlile confesionale mixte iau un puternic avânt. În această perioadă, școala confesională a reprezentat o soluție viabilă de rezistență în fața politicii oficiale a statului austro-ungar²⁸. În satele mixte confesional, în care parohia unită sau cea ortodoxă nu putea susține singură o școală, se apela și la sprijinul confesiunii minoritare, școala respectivă păstrându-și caracterul confesional în funcție de numărul familiilor care o susțineau. Așadar, erau școli cu caracter predominant ortodox sau greco-catolic. În localitățile unde numărul sufletelor și implicit al elevilor era egal din punct de vedere confesional, școala avea dublu caracter: ortodox și greco-catolic. Amintim școala din localitatea Bârla, din zona Bistriței, care înainte de anul 1896 avea doar caracter unit. Datorită faptului că numărul ortodocșilor era același cu cel al greco-catolicilor, până la urmă s-au obținut aprobările necesare ca școala să aibă și specific ortodox. S-a convenit ca învățător să rămână greco-catolicul Gregoriu Șuteu, iar director să fie parohul ortodox de acolo, Vasile Nașcu²⁹.

De remarcat faptul că echilibrul confesional, atât de necesar pentru susținerea și funcționarea unor astfel de școli, s-a putut menține cu mare greutate. Existau neînțelegeri între cele două senat școlare, fie în privința întreținerii școlii sau asigurării salariului pentru „docente”, fie asupra

²³ ANDJA, *Fond Mitropolia Română Unită*, Cabinetul Mitropolitului, dos. 1358/1903, f. 1-3.

²⁴ AAS, *Protocolul Consistoriului Arhidiecezan ca Senat bisericesc*, ședința nr. 37 din 19 IX 1900.

²⁵ Idem, Ședința nr. 26 din 13 VIII 1902.

²⁶ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 182.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei”, XIV, nr. 25 din 26 martie 1851, p. 110.

²⁸ Simion Retegan, *op. cit.*, p. 183.

²⁹ AAS, *Fond Consistoriul Arhidiecezan*, dos. IV 899/1896.

contribuției bănești, în funcție de numărul elevilor care frecventau cursurile. Pe de altă parte, erau tot mai dese observațiile pe care le făceau superiorii bisericești ca preoții să fie vigilenți pentru o educație cât mai fidelă în spiritul confesional. De pildă, la 9 iulie 1901, protopopul de Sebeș, Alexandru Dobrescu, era aspru criticat de mitropolitul Mihályi, deoarece s-au introdus preoți și credincioși ortodocși în senatele unite ale școlilor confesionale mixte din localitățile din protopopiat: Boz, Hăpria și Berghin. Ierarhul blăjean se exprima cu duritate: „Acesta este semnul cel mai evident de imbecilitatea preoților noștri și de indeferentismul Frăției Tale. Și de vor mai merge lucrurile așa, este teama, că azi-mâne, precum băgați preoți greco-orientali în senatele parohiale greco-catolice și lăsați ca autoritatea confesională greco-orientală să dispună în afacerile interne ale comunelor bisericești greco-catolice vă veți trezi că și-n bisericele greco-catolice vor sluji preoți greco-orientali”³⁰. Totodată, Mihali îi reamintea protopopului Dobrescu de articolul de lege XXXVIII din 1868, în care se stipula că dacă într-o localitate unde se afla școală confesională mixtă existau mai puțini de 30 de prunci, în partea minoritară, în această situație numai părinții elevilor minoritari aveau datoria să plătească taxele școlare, nu și celelalte familii care nu aveau copii.

În câteva școli mixte cu caracter ortodox din protopopiatul Sebeș, precum Oarda, Ciugud, Totoiu, Drâmbar, Berghin, Daia și Dobârca, uniții se plângeau forurilor superioare că și aceleora dintre cei care nu aveau copii de școală li s-au perceput taxe din partea parohilor „orientali”. În Dobârca, de exemplu, erau numai vreo 7-8 copii uniți care frecventau școala³¹.

De cele mai multe ori, neînțelegerile dintre cele două confesiuni surveneau când era vorba de „arunc”, contribuția bănească pentru „leafa” învățătorului și întreținerea școlii, cum a fost la Hăpria³². În Drâmbar³³, în Șomfalău³⁴ ca și în alte multe sate din Transilvania, când era vorba de edificarea unei școli noi, partea minoritară, fie ortodoxă sau unită, avea pretenția ca totul să fie întăbulat și pe ea. De aici se iveau multe certuri și acuzații, care se stingeau uneori doar odată cu generațiile.

La 24 aprilie 1895, protopopul de Târnava raporta Consistoriului din Sibiu că în majoritatea școlilor mixte din protopopiat, ortodocșii în majoritate aveau neînțelegeri cu uniții minoritari, în special în privința întreținerii financiare a acestor instituții. Atmosfera era tensionată de animozitățile care existau între preoții celor două confesiuni, în special datorită „intrigilor popilor uniți”. Consistoriul hotărâse ca în Cetatea de Baltă, unde existau cele mai multe neînțelegeri, „Biserica să-și susțină școala sa fără amestecul greco-catolicilor, și

³⁰ ANDJA, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Sebeș*, dos. 2/1894-1936, f. 6r-7r.

³¹ Idem, Fond *Mitropolia Română Unită*, Acte înregistrate, dos. 3201-3300/1901, f. 1-3.

³² Idem, Fond *Protopopiatul Greco-Catolic Sebeș*, dos. 4/1905-1915, f. 73-74.

³³ *Ibidem*, f. 152r-v.

³⁴ AAS, Fond *Consistoriul Arhiepiscopiei Arhidiecezan*, dos. IV 935a/1895.

aceasta cu atât mai vârtos cu cât edificiul școlii” era aproape terminat, iar numărul copiilor trecea „peste minimul de 80 și primirea greco-catolicilor ar reclama instituirea de un al doilea învățător”³⁵.

Privite din perspectiva istorică, relațiile dintre ortodocși și greco-catolici în Transilvania, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX, prezintă o înfățișare complexă, din care nu au lipsit disensiunile, neînțelegerile, situațiile conflictuale. Cu toate acestea, s-au găsit și căi de apropiere și conlucrare, spre binele general al națiunii, depășindu-se granițele confesionale. Cu toate că ierarhii celor două Biserici țineau ca viața bisericească și școlară în general a păstoriților lor să se desfășoare strict în limitele confesiunii proprii, numeroase situații concrete, de pe teren, din lumea satelor ardelene, obliga la apropiere și la găsirea unor soluții comune, mai ales în ceea ce privește menținerea școlilor. Trecherile de la greco-catolicism la ortodoxie (sau invers) au avut de cele mai multe ori la bază, fie inițiative ale preoților, fie dificultăți materiale greu de suportat pentru credincioși. Trecerea la „ceilalți” nu pune probleme deosebite în mentalitatea credinciosului român din această epocă, datorită faptului că era vorba, în amândouă cazurile, de „Biserici românești” ale căror rânduiri liturgice se desfășurau deopotrivă după ritul răsăritean.

Aspects des relations interconfessionnelles dans la Transylvanie de la fin du XIXe siècle et du début du XXe siècle

- Résumé -

La ligne de démarcation entre les deux confessions roumaines de Transylvanie commençait à partir des Montagnes Apuseni, région mélangée du point de vue confessionnel, pour traverser ensuite la région d'Alba Iulia, de Mediaș et de Sighișoara et s'arrêter dans le pays des Szeklers, où les Roumains de Mureș et de Ciuc étaient des catholiques de rite oriental, alors que les Roumains qui habitaient dans la région recoupant l'ancien département Trei Scaune étaient orthodoxes. Au sud de ce territoire il y avaient de puissantes communautés catholiques de rite oriental, liées surtout au Régiment 1er roumain de frontière, dans les régions de Hațeg et de Făgăraș, où l'on pouvait trouver aussi un vicariat actif. Au nord de la Transylvanie, il y avaient des enclaves orthodoxes et uniates de largeur variable, dans les pays de Lăpuș, de Cluj et de Bistrița.

Envisagées selon une approche diachronique, les relations entre les orthodoxes et les catholiques de rite oriental, dans la Transylvanie de la fin du XIXe siècle et du début du XXe siècle, montrent un aspect complexe, qui n'a pas exclu les dissensions, les malentendus et les situations conflictuelles. On a réussi toutefois à trouver des voies de rapprochement et de collaboration, surmontant les frontières confessionnelles pour le bien-être de la nation. Malgré

³⁵ Idem, dos. IV 274/1895.

le fait que les chefs des deux Eglises exigeaient qu'en général, la vie ecclésiastique et scolaire de leurs fidèles se déroulât strictement dans les cadres de la confession propre, de nombreuses situations concrètes, sur le terrain, dans le monde des villages d'Ardeal, imposaient le rapprochement et la recherche de solutions communes, surtout pour ce qui touchait à l'existence des écoles. Les passages du catholicisme de rite oriental à l'orthodoxie (ou les situations inverses), se sont le plus souvent fondés sur des initiatives venant de la part des prêtres, ou bien, sur des soucis matériels difficiles à surmonter par les fidèles. Le passage aux « autres » ne soulevait pas de problèmes particuliers, dans la mentalité du fidèle roumain de cette époque-là, vu le fait qu'il s'agissait, dans les deux cas, d'« Eglises roumaines », dont les services liturgiques suivaient, en chaque cas, le rite oriental.

STRUCTURI DE CIVILIZAȚIE TRADIȚIONALĂ

„PROTOCOLULU CĂSĂTORIȚILORU” DIN COMUNITATEA NĂSĂUD ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Claudia Septimia PETEANU

Căsătoria reprezintă unul dintre momentele cele mai importante din viața unui individ, dar și una din marile ocazii sociale ale colectivității, un prilej de sărbătoare, de evadare din cotidian. Rit de trecere spre viața matură, cu multiple implicații sociale și culturale, aceasta a intrat de timpuriu în sfera de interes a bisericii și apoi a statului modern¹.

La mijlocul secolului al XIX-lea era foarte dificil să trăiești de unul singur într-o comunitate rurală, astfel încât căsătoria s-a impus în primul rând ca o necesitate economică, mai degrabă decât una socială sau psihologică. Din această cauză, de foarte multe ori, mariajul era o afacere de familie pe care o contractau părinții tinerilor ce urmau să formeze un cuplu. După exprimarea opțiunilor maritale ale tinerilor, strategia încheierii unei căsătorii valide, în conformitate cu legislația laică și ecleziastică, trebuia să parcurgă anumite etape² impuse de tradiție și care răspundeau imperativelor familiilor și comunității: cererea în căsătorie, stabilirea zestre sau altfel spus, încheierea unui contract matrimonial, logodna și abia pe urmă căsătoria propriu-zisă.

În general, istoriografia problematicii căsătoriei a fost studiată din perspectivă demografică urmărindu-se câteva direcții majore: evoluția cantitativă a mariajelor, mișcarea sezonieră a căsătoriilor, situația stării civile a persoanelor ce contractau căsătoria, vârsta la căsătorie, confesiunea soților și proveniența lor geografică³.

* Documentul se păstrează la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN.), *Fond Primăria orașului Năsăud*, dosar 203. Meritul descoperirii documentului revine dl.-ui Adrian Onofreiu, prilej cu care îi adresăm mulțumiri pentru semnalarea acestuia și pentru sprijinul acordat în transcrierea documentului.

¹ Toader Nicoară, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 152.

² Pentru amănunte vezi: Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, pp. 75-99.

³ Amintim câteva studii și lucrări de referință: I. Bolovan, Sorina Bolovan, *Aspecte privind căsătoria în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Acta Musei Porolissensis”, XII, Zalău, 1988, pp. 845-849; Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*; Ioan Bolovan (coord.), „Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică”, Cluj-Napoca, 2002.

Studiul de față, fără pretenția de a fi exhaustiv, valorificând un interesant material documentar păstrat la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud⁴, își propune să surprindă câteva aspecte legate de cea de-a doua etapă importantă în încheierea unei căsătorii, respectiv stabilirea zestrei mirilor din localitatea Năsăud între anii 1862-1880. Cercetarea acestui aspect din istoria familiei în spațiul năsăudean ne permite redescoperirea trecutului într-un sector care, după cum vom vedea, pune în lumină anumite trăsături și structuri mentale specifice zonei foste grănicerești.

Între anii 1762-1851 autoritățile militare, asociate cu cele ecleziastice, și-au rezervat dreptul de a autoriza și controla căsătoriile în toate cele 44 de comune care au format Regimentul II românesc de graniță. Interesul manifestat de către autoritățile militare vizavi de această problemă este justificat, deoarece căsătoria în cuprinsul graniței implica numeroase consecințe de ordin juridic în legătură cu domiciliul, cu reunirea sau împărțirea sesiilor etc.

Dacă până la 1851 relațiile matrimoniale au fost condiționate de obligațiile ce au decurs din existența regimului militar, după această dată, legislația matrimonială validă pe teritoriul Transilvaniei se va aplica și în cazul comunelor năsăudene foste militarizate. De regulă, în spațiul transilvănean în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, stabilirea zestrei era realizată astfel: viitorii soți însoțiți de părinți și de martori se prezentau în fața parohului din localitate pentru a-și exprima intenția de a întemeia o familie și, probabil, pentru a discuta aspectele legate de zestrea ce urma să o primească tânăra pereche. Zestrea era de fapt averea ce o aducea mireasa bărbatului și ea devenea automat proprietatea soțului, valoarea lucrurilor aduse de soție fiind înscrisă într-un act în fața judecătoriei civile⁵.

Protocolul căsătoriilor din Năsăud, publicat în anexă, dovedește faptul că la Năsăud, cea mai importantă localitate de pe Valea Someșului, cel puțin între anii 1862-1880, stabilirea zestrei tinerilor miri se realiza într-un mod aparte față de ceea ce se întâmpla în Transilvania aceleași perioade. Deși afirmația riscă să fie catalogată drept una îndrăzneață, în studiile noastre de până acum nu am mai întâlnit un exemplu similar.

Documentul este redactat sub forma unui registru în care sunt trecute cronologic toate „contractele” de căsătorie începând cu data de 2 februarie 1862 și până în 10 ianuarie 1880. Fiecare rubrică conține numele mirelui, miresei, a părinților acestora, zestrea mirelui și zestrea miresei. Veridicitatea celor declarate este autenticată, de cele mai multe ori, prin semnăturile părinților, ale martorilor și ale primarului sau notarului din localitate.

Așadar, conform Protocolului, tinerii care se căsătoreau la Năsăud, însoțiți după caz, de părinți, de rudele cele mai apropiate, de tutori și martori, nu se prezentau în fața preotului pentru „aranjarea” nunții, ci în fața

⁴ A.N.D.J.BN., Fond *Primăria orașului Năsăud*, dosar 203.

⁵ Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, pp. 81-84, apud A. Șaguna, *Compendiu de dreptul canonic*, Sibiu, 1868, p. 62.

autorităților laice din localitate. Nu știm dacă tinerele perechi ajungeau și în fața forurilor ecleziastice, cert este că înfățișarea acestora în fața oficiilor laice din Năsăud era obligatorie. În 25 ianuarie 1863 într-o poruncă emisă de primăria din Năsăud se cerea: „Fiecare mire cu mireasa și părinții ambeloru au a se presenta la Cancelaria opidană unde în Protocolul numitu spre asta se va însemna atātu zestrea mirelui câtu și a miresei”⁶. O lună mai târziu, în 8 februarie 1863, porunca se repetă: „Să aduce iară aminte că fiecare mire și mireasă și părinții ambiloru, au a se presenta la Cancelaria opidană, a se lua la Protocolu zestrea lor”⁷.

În mod cert avem de-a face cu perpetuarea în timp a mentalității grănicerești vizavi de etapele încheierii unui mariaj. În timpul graniței, prin Ordinațiunea regimentului din 29 octombrie 1844 nr. 1692 s-a impus o condiție importantă tinerilor grăniceri care doreau să-și întemeieze o familie. Este vorba despre obligația încheierii unui „contract de căsătorie” care cuprindea declarația ambelor părți „cum că de bună voie și din plăcere voiescu a păși în căsătorie”. Acest contract era înregistrat sub formă de „protocol” de către comandantul de companie și de primarul comunal, iar ulterior se subscrisa cu martori. Separat, preotul din localitate împreună cu primarul și bătrânii comunei eliberau o adeverință în care atestau dacă „candidatul de însurătore” are purtare morală bună și dacă este capabil să-și susțină familia, arătându-i-se starea materială⁸.

În final, pentru a obține autorizația de căsătorie, mirii erau obligați să susțină un „examen” în fața comandantului regimentului și a autorităților religioase care să dovedească buna cunoaștere a lucrărilor agricole și casnice, cunoștințele religioase și morale ale tinerilor⁹.

În ceea ce privește zestrea pe care trebuia să o dețină o fată pentru a se putea căsători în timpul graniței militare, aceasta consta, în principal, dintr-un car de mălai, o vacă cu lapte, o bute de curechi „varză” și un porc gras¹⁰.

Din studierea Protocolului se observă că această tradiție a prezentării în fața autorităților laice din localitate pentru încheierea „contractului de căsătorie” care demonstra buna învoire a celor două părți implicate, se conservă și după desființarea regimentului de graniță. Diferența este că locul comandantului de companie a fost luat de notar, care alături de primar a supervizat în continuare acest capitol important din viața comunității năsăudene. Totuși, cu trecerea timpului, această tradiție a fost tot mai puțin respectată (vezi Tabelul nr. 1); nu știm când a încetat cu desăvârșire, deoarece ultimele file din actul menționat s-au pierdut.

⁶ Simion Lupșan, Adrian Onofreiu (studiu introductiv, note și text), *Poruncile primăriei Năsăud (1863-1867)*, Năsăud, 2000, p. 67.

⁷ *Ibidem*, p. 71.

⁸ A.N.D.J.BN., Fond Iulian Marțian, dosar 32, filele 51-52.

⁹ Valeriu Șotropa, *Districul grăniceresc năsăudean*, Cluj-Napoca, 1975, p. 203-209.

¹⁰ Adrian Onofreiu (volum îngrijit), *Nestor Șimon. Corespondență*, Cluj-Napoca, 2005, p. 194.

Tabel nr. 1 - Repartiția „învoielilor” de căsătorie pe ani

An	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1879	1880	Total
Nr.	8	7	8	9	2	10	13	1	8	11	15	8	2	1	3	1	2	109

O altă considerație importantă care decurge din textul Protocolului este cea legată de lunile anului în care erau perfectate aceste angajamente. Deși am fi tentați să credem că acestea se încheiau cu puțin timp înainte de data nunții, din text descoperim că stabilirea zestreii tinerilor se făcea cu luni bune înainte de ziua nunții. De departe se disting lunile februarie și ianuarie ca perioade favorite pentru „negocierile” legate de zestre ce urma să o primească tânăra familie. În cealaltă extremă se plasează lunile iulie și decembrie care nu apar deloc în Protocol în cei 18 ani studiați; în luna august se înregistrează un singur contract matrimonial, iar în martie și mai câte două (vezi Tabelul nr. 2).

Tabel nr. 2 - Repartiția „contractelor” de căsătorie pe luni

Luna	Ian.	Feb.	Mart.	Aprl.	Mai	Iunie	Iul.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Total
Nr.	34	47	2	3	2	4	-	1	3	7	6	-	109

Explicația este dată, în primul rând, de calendarul muncilor agricole aflate în plină desfășurare în lunile de vară și de toamnă. Stabilirea cuantumului și a componenței zestreii celor doi tineri presupunea întâlniri și discuții între cele două familii înainte de prezentarea la Primărie pentru consemnarea în Protocol, ceea ce ar fi răpit din timpul destinat muncilor agricole; iar într-o comunitate care trăia aproape în exclusivitate din agricultură, acesta nu era un aspect neglijabil.

În ceea ce privește proveniența celor doi miri, constatăm că la fel ca în majoritatea localităților din mediul rural, și în Năsăud se prefera încheierea contractului marital cu parteneri din aceeași localitate. Totuși, putem accepta ca o posibilă explicație înmulțirea legăturilor de rudenie care va determina căutarea unui partener în altă parte. În cazul Năsăudului, un număr important de miri (18) provin, cu o singură excepție (localitatea Visuia), din localitățile aflate în imediata vecinătate: Salva, Prislop, Rebrîșoara, Lușca, Runc, Mititei, Zagra. Acest număr dovedește o mai mare mobilitate de mișcare a bărbaților, comparativ cu cele șapte mirese venite din afara localității studiate. Statutul eminamente casnic al femeilor limita posibilitatea contractării unei căsătorii externe de către acestea.

Înainte de a discuta despre componența zestreii viitorilor miri, trebuie să subliniem că textul Protocolului ilustrează faptul că, dacă viitorilor soți li se admitea de către comunitate lipsa zestreii, miresele erau oarecum „obligate” să

aibă zestre (vezi Tabelul nr. 3). Aceste valori (nu am luat în calcul ultimele două contracte de căsătorie, deoarece lipsesc filele care consemnează averea) ilustrează faptul că un bărbat era acceptat într-o familie chiar  i fără avere fiindcă forța sa de muncă, bra ele sale, erau o garanție și o necesitate pentru respectiva familie. Intervenea, în egală măsură,  i factorul biologic determinat de cerin a asigurării continuit ii familiei.

Tabel 3 – Nr. mirilor  i a mireseilor cu avere  i fără avere

Viitorii soți	Cu avere	%	Fără avere	%
Miri	76	71%	31	29%
Mirese	104	97%	3	3%

Partea cea mai importantă  i mai interesantă a Protocolului este reflectată în componența zestrei mirelui  i a miresei. Aceasta ne arată care erau mijloacele de subzisten   ale unei familii nou întemeiate în Năsăudul celei de-a doua jum t  i a secolului al XIX-lea, în interiorul unei colectivit  i care   i asigura traiul zilnic, prioritar, prin cultivarea pământului  i creșterea animalelor.

Cu puține excep ii, elementele care compun zestrea mirelui nu sunt diferite de cele ale miresei. Nici cuantumul acestora nu este foarte diferit. Se observă cu claritate că un mire bogat se c s toare te cu o mireasă la fel de bogată, la fel cum un mire cu o situație materială mai precară   i ia o mireasă de pe același e afod social.  n orizontul mental al comunității năsăudene, delimitările între cei boga i  i cei săraci sunt respectate cu stricte e. „Procedeul  ncuscririlor” care dep  e te rar limitele unei demarcații sociale rigide urm re te prioritar un proces de concentrare a p m nturilor, prin str ngerea laolaltă a două averi mai mari sau mai mici, în scopul  mbun t  rii situației materiale a tinerei familii.

 n contextul în care pământul reprezintă principalul mijloc de producție al lumii rurale, principalul mijloc de subzisten  , dar  i un semn al bog  iei, nu este de mirare faptul că principala componentă a zestrei mirilor năsăudeni era pământul.  n majoritatea căsătoriilor, în alcătuirea zestrei, cea mai mare propor ie revine loturilor de p m nt, începând de la p m nturi arabile, p m nturi pentru f na , pentru cultivarea c nepii etc. Suprafa a lor se exprimă în zile de arătură, care cu f n sau mălai, iar pentru identificarea cu exactitate, pe lângă numărul topografic  i denomina iile locurilor, sunt enumera i  i vecinii lotului respectiv.

La fel de frecventă este  i zestrea formată din animale domestice, indispensabile unei gospodării, semnatarii Protocolului dovedind scrupulozitate în ceea ce privește v rsta, situația de gesta ie și numărul acestora: boi sau junci (de regulă doi); vaci „a f ta” sau cu vi ei; oi  i capre; porci; cai; stupi de albine.

Mai rare sunt cazurile în care t n ra familie primește o anumită sumă de bani, o casă, o moară sau părți din acestea. De regulă, casa  i moara se  mp r teau între mo tenitorii de sex masculin ai familiei, surorile urmând să fie

despăgubite cu sume de bani. Motivația¹¹ era ca averea familiei să nu fie împărțită între frați, ci exploatată, cât s-ar putea mai intensiv, în comun, iar cei care ar ieși din indiviziune, în cazul nostru moștenitoarele de sex feminin, să fie recompensate în bani.

O componentă specifică a zestrei, menționată doar în cazul viitoarelor mirese este reprezentată de „veșmintele trebuincioase” sau altfel spus, trusoul indispensabil unei fete care se pregătește să se mărite în Năsăud, la jumătatea secolului al XIX-lea. Din păcate, doar într-un singur caz aflăm din ce se compune acesta: „10 cămeși cu pole, 4 perechi de pânzături, 2 pieptare înfundate și unul unguresc”. Acestora li se adaugă veșmintele de pat: „7 perini îmbrăcate, 1 pilotă, 7 lepedee, 2 țoluri de lână, 4 fețe de masă, din care două sunt de lână și două de cânepă, 10 gingeao”¹².

La multe „învoieli” de căsătorie observăm tendința părinților de a-și lua angajamentul să ofere o parte din zestre după un anumit timp de la data consemnării în Protocol: „pe la Rusalele 1866”, „la primăvară”, „40 fl. v.a. bani gata peste unu [an, n.n.] să se dea”, „o vacă după creșterea copilului”, „deocamdată 100 fl. și să se suporte spesele ospățului” etc. De asemenea, în unele situații, tinerii urmau să își primescă zestreă abia după moartea părinților și după ce se realiza partajul cu ceilalți membrii ai familiei.

În concluzie, modul de formare al familiei în Năsăud între anii 1862-1880, pare a fi un apanaj al comunității ce implică importante aspecte economice și de rudenie care, în mod cert, în multe cazuri, primau în fața aspectului afectiv. Ceea ce face interesul cu totul aparte al acestui Protocol este imaginea pe care o proiectează asupra mentalității societății năsăudene de la mijlocul secolului al XIX-lea. Putem surprinde printre rândurile documentului, în afara informațiilor de natură economică, de natură juridică (modul de reglementare a moștenirii), o societate profund ancorată în valorile tradiționale, moștenite din perioada existenței instituției de graniță și respectate cu sfințenie ani buni după desființarea acestuia.

Fiind vorba de un text care nu se adresează în exclusivitate specialiștilor, în transcrierea documentului, am căutat să respectăm formele de limbă ale epocii, însă ortografiate după normele actuale, eliminând unele forme latinizate care îngreunau inutil lectura. De exemplu: di a devenit zi, prein - prin, deca - dacă, dein - din, neci - nici, seau - sau, su - sub etc.; cuvintele cuprinzând vocale cu accent au fost transcrise în formele actuale: móră - moră, póle - pole etc.; nu am transcris -u final dacă nu avea rol de articol hotărât. În schimb, numele de persoane, toponimele și anumite cuvinte specifice spațiului năsăudean au rămas cu grafia originală.

¹¹ Simion Retegan, *Aspecte ale stratificării sociale în satul românesc din Transilvania la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, XXIII, 1980, Cluj-Napoca, p. 320.

¹² A.N.D.J.BN., Fond *Primăria orașului Năsăud*, dosar 203, fila 6.

AnexĂ: Protocolulu cĂsĂtoriiilor

Nr. crt. 1 – 2 Faur 1862.

Numele mirelui: Georgiu Sandu; PĂrinții mirelui: Zenovia Sandu.

Numele miresei: Varvara Ionașicu; PĂrinții miresei: Georgiu Ionașicu.

Zestrea mirelui: nu apare nici un fel de zestre.

Zestrea miresei: una vacĂ a fĂta și veșmintele.

Nr. crt. 2 – 10 Faur 1862.

Numele mirelui: Ioan Popp din Prislop; PĂrinții mirelui: Georgiu Popp.

Numele miresei: Zenovia Vasele Catarig; PĂrinții miresei: Vasele Catarig.

Zestrea mirelui: nu apare nici un fel de zestre.

Zestrea miresei: una cĂsuția lĂngĂ Someș sub nr. 97 și partea de gredinĂ.

Nr. crt. 3 – 14 Faur 1862.

Numele mirelui: Vasele Scefan; PĂrinții mirelui: Ioan Scefan.

Numele miresei: Paraschiva Vasilichi; PĂrinții miresei: Veronica Vasilichi.

Zestrea mirelui: nu apare nici un fel de zestre.

Zestrea miresei: 2 junci de un an și veșmintele.

Nr. crt. 4 – 14 Faur 1862.

Numele mirelui: Michaila Scefan; Nu apar pĂrinți.

Numele miresei: Veronica Neșcuțiu; PĂrinții miresei: Marinca Neșcuțiu.

Zestrea mirelui: 6 oi mari, 4 mici, 2 pĂmĂnturi pe Costa, 1 Ăn Costa Baltelor, 1 la CĂnepisce, 1 dupĂ DumbrĂviția, 1 Ăn, n.n.] VĂrful Cailor, 1 la ObĂrșie, 1 la SecĂtura, 1/3 parte de gredinĂ, – MihĂilĂ se obligĂ 6 ani a locui Ăn casa miresei.

Zestrea miresei: un pĂmĂnt Ăn Lunca Morii de una zi arĂturĂ, 1 pĂm. Ăn PoșicĂniasa, 1 pe GĂci și unu Ăn Poiana, – de cumva s-a ĂntĂri prin JudecatĂ iar dacĂ nu, HotĂrĂria dtto. [Ăn, n.n.] 10 nov. 1860, Nr. 1630.

Nr. crt. 5 – 14 Faur 1862.

Numele mirelui: Angel Anton; PĂrinții mirelui: Ioan Anton.

Numele miresei: Anisia Onigoe; PĂrinții miresei: Ioan Onigoe.

Zestrea mirelui: nu apare nici un fel de zestre.

Zestrea miresei: doi boi de 4 ani și veșmintele.

Nr. crt. 6 – 17 faur 1862.

Numele mirelui: Maramon Onigoe; PĂrinții mirelui: Toader Onigoe.

Numele miresei: Maria Crau; PĂrinții miresei: Varvara Crau.

Zestrea mirelui: 4 oi și un pĂmĂnt Ăn Restoci.

Zestrea miresei: un pĂmĂnt sub Piatra și unu pe Ruptura, apoi veșmintele.

Nr. crt. 7 – 25 octobr. 1862.

Numele mirelui: Nicolau Sandu; Părinții mirelui: Oana Sandu.

Numele miresei: Dochia Catarig; Părinții miresei: Dumitru Catarig Bruhoianu.

Zestrea mirelui: casa sub Nr. 295, totă moșia, 2 boi, 2 cai, 50 oi.

Zestrea miresei: pământurile din Lușica Cârstei de sub Nr. top. 232 și 327.328 și 400 fl. v.a. în Obligațiuni și veșmintele.

Nr. crt. 8 – 13 novbr. 1862.

Numele mirelui: Toader Crau; Părinții mirelui: Mihăilă Crau.

Numele miresei: Sofia Bacheșiu; Părinții miresei: Maria Bacheșiu.

Zestrea mirelui: casa sub Nr. 215/b, moșia și 2 junci.

Zestrea miresei: una vacă a fâta, pământurile pe Prisacă, Singeriș, la Rebra și sub Lazuri.

Obs.: Sub aceste date este trecut: Încheiat în 31 decembrie 1862. Semnează I. R. Prădan, notar.

Nr. crt. 1 – 26/1 1863.

Numele mirelui: Filip Morariția; Părinții mirelui: Veronica Morariția.

Numele miresei: Raveca Sceopu; Părinții miresei: Toader Sceopu.

Zestrea mirelui: pământurile: în capul satului lângă Lupu Sermeșianu și la Șianțiu și Sabinția.

Zestrea miresei: 2 junci de doi ani și veșmintele.

Nr. crt. 2 – 28/1 1863.

Numele mirelui: Petre Nescuțiu; Părinții mirelui: nu apar părinți.

Numele miresei: Livia Palageșiu; Părinții miresei: Veronica Palageșiu.

Zestrea mirelui: 1/2 moșia, 1/2 parte din moră, casa din napoi rămasă de Dionisie Nescuțiu.

Zestrea miresei: 2 vaci de jug fără viței și veșmintele.

Nr. crt. 3 – 29/1 1863.

Numele mirelui: Nicolau Oarcașu; Părinții mirelui: Varvara Oarcașu (Ioan Zegrean în absența).

Numele miresei: Anna Vasilichi; Părinții miresei: S. Vasilichi tutore, Nastasia Iftone Vasilichi.

Zestrea mirelui: 2 boi, porci, casa și moșia împărțită în 2 cu frate seu Afrim.

Zestrea miresei: mai nainte 100 fl. v.a.: una suta fl. v.a., 50 fl. în 1/12 1863 și 1/12 1864, 50 fl., apoi veșmintele; – apoi rămâne mai încolo ce i se va hotărî prin Jud. a 5-a parte cu arangere ca apoi să nu mai pretindă mai mult nici la casă nici la moșie.

Nr. crt. 4 - 12/2 1863.

Numele mirelui: Nicolau Morariu din Salva; Părinții mirelui: Ileana Morariu.

Numele miresei: Marinca Figanu din Năsăud; Părinții miresei: Ioan Figanu.

Zestrea mirelui: 2 junci, 2 vaci, casa și moșie.

Zestrea miresei: 6 oi sau capre cu lapte, 2 sterpe, 1 porc, un pământ după Valea Podului lângă movilă și veșmintele.

Nr. crt. 5 -11/5 1863.

Numele mirelui: Ilie Ionașc Oltian; Părinții mirelui: Dumitru Ionașc Oltian.

Numele miresei: Onița lui Dumitru Larion Rus; Părinții miresei: Dumitru Larion Rus.

Zestrea mirelui: o sută de florini aramă ori 40 fl. mo., casa, șura, grajd și moșia de jumătate.

Zestrea miresei: doi junci de doi ani, on loc după Lazuri între vecinii Petter Pavel și Dumitru Cosmi, on pământ peste Șes între vecinii Pavel Echim și Ilisie Ionașc.

Nr. crt. 6 - 30/10 1863.

Numele mirelui: Dumitru Onigoae; Părinții mirelui: Ioan Onigoae.

Numele miresei: Parasciva lui Dumitru Lușcan; Părinții miresei: Dumitru Lușcan.

Zestrea mirelui: 2 junci de un an și după mormântul meu, averea mea, adică: se se împărțească între ficiorii și fetele mele.

Zestrea miresei: una vâcuția de un an și veșmintele trebuincioase.

Nr. crt. 7 - 9/11 1863.

Numele mirelui: Dimul Niculae Pop jun.; Părinții mirelui: Niculae Pop și Verona.

Numele miresei: Oana Nicu. Vasele Cattarig; Părinții miresei: Niculae și Domniția.

Zestrea mirelui: nu apare nici un fel de zestre.

Zestrea miresei: 2 boi de 3 ani, 20 de oi cu miei, 2 porci de 2 ani, 2 stupi tineri, 4 parcele de pământ, adică: La Valea Spinului 1/2 zi, în Răstoci 1/2 zi de arătură, în Lușica Cârstei pe Valea Nimigeanului fânaș de 5 care de fân, din Ernatecu de 1 zi arătură, 10 darabe taleri a 2 fl. 10 v. a.

Nr. crt. 1 - 1/2 1864.

Numele mirelui: Ioan Pop din Salva; Părinții mirelui: Dănilă Pop, Firoana.

Numele miresei: Ana D. Chittu; Părinții miresei: Dumitru Catiu, Firoana Chittu.

Zestrea mirelui: casa și moșia mea totă.

Zestrea miresei: doi junci de 3 ani, una juninca de 3 ani, un porc de un an, 12 fl. v.a. la tomnă și 3 parcele de pământ, adică: parcella de după Valea Podului între vecinii de apus M. Grigoriția, de către răsărit Ioan Nechitti și două locuri de fân în hotarul Rebrișoarei de 2 care de fân.

Obs.: Aceste date sunt tăiate și peste ele scrie „stricată”.

Nr. crt. 2 – 5/2 1864.

Numele mirelui: Simeon Cattarig din Năsăud; Părinții mirelui: Toader Cattarig, Maria Cattarig.

Numele miresei: Saveta Th. Onigoae; Părinții miresei: Toader Onigoae.

Zestrea mirelui: După petrecerea mea las totă moșia mea și a femeii mele, fiului meu Simion, cu aceea adăogare, ca când (sic!) se va mărita fiica mea Firoana să-i dea 60 fl. v.a. pentru partea ei cuvinită.

Semnează Toader Cattarig.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani la primăvară și un porc de un an, și cele de lipsă veșminte.

Semnează Toader Onigoae prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 3 – 6/2 1864.

Numele mirelui: Iosef Zăbală din Salva; Părinții mirelui: Ioan Zăbală, Doce Zăbală.

Numele miresei: Ana D. Chittiu; Părinții miresei: Dumitru Chittiu, Firoana Chittiu.

Zestrea mirelui: Până a trăi au rămânem laolaltă, de cumva a fi a se despărți îi dau lui Iosef a 3-a parte a moșiei și averii mele, după moartea mea și a femeii mele, partea noastră să o împartă Iosef cu fratele Gavrilă iar în 2 părți.

Semnează Ioan Zăbală prin M. Grigoriția.

Zestrea miresei: 2 junci de 3 ani, una junincă de 3 ani, un porc de un an, 12 fl. v.a. care să-i dau la tomnă, 3 parcele de pământ, adică: una parcella după Valea Podului de arătură, între vecinii de apus M. Grigoriția, de către răsărit Ioan Nechitti și două locuri de fân în hotarul Rebrișoarei de două care de fân.

Semnează Dumitru Chittiu prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 3 – 6/2 1864.

Numele mirelui: Vasele D. Cattarig; Părinții mirelui: Dumitru Cattarig.

Numele miresei: Marinca P. Vasilichi; Părinții miresei: Iftinia P. Vasilichi.

Zestrea mirelui: a treia parte din moșie și după mormintele bătrînilor și casa cu toate celelalte olate¹³ și în cazul de a pretinde frate-o Zaharia parte din casă al rebonifica¹⁴ pe acela.

Semnează în numele tatălui meu, Dumitru Cattarig.

¹³ Anexe gospodărești.

¹⁴ A despăgubi.

Zestrea miresei: doi junci de 3 ani în primăvară, 4 oi cu lapte și miei și 2 miie, 2 parcele de pământ, adică în Baltele din sus, de către răsărit Niculae Bichigean și de apus Onuția Cranitu, al doilea la Glod între vecinii Dumitru Pop și Pavel Gavriluția, apoi 4 taleri.

Semnează Iftinia P. Vasilichi prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 4 – 4/2 1864.

Numele mirelui: Vasele T. Onigoae; Părinții mirelui: Toader Onigoae.

Numele miresei: Ana V. Sceopul; Părinții miresei: Vasele Sceopul.

Zestrea mirelui: 8 oi cu miei și o mână de 2 ani.

Semnează Toader Onigoae prin M. Grigoriția, notar.

Zestrea miresei: Doi junci de 2 ani și una junincă de 2 ani și una purcă de un an.

Semnează Vasele Sceopul prin M. Grigoriția, notar.

Nr. crt. 5 – 12/2 1864.

Numele mirelui: Onuțiu Gilliciu; Părinții mirelui: Ioan Gilliciu și Nastasia.

Numele miresei: Reveca M. Vîrtic; Părinții miresei: Nicolae Vîrtic.

Zestrea mirelui: Doi junci de 2 ani.

Semnează Ioan Gilliciu prin M. Grigoriția.

Zestrea miresei: Jumătate din locul din Lușica Cârstei, în Obcina, locul în Coasta Cionului între vecinul Dumitru Ecim din dios și sus, cu care se află fata îndestulită și nu va face pretensiune după moartea tate-seu.

Semnează Niculae Vîrtic prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 6 – 12/2 1864.

Numele mirelui: Ilie Gusițieu; Părinții mirelui: Marinca Gusițieu.

Numele miresei: Malicia Cucu; Părinții miresei: Paramon Cucu.

Zestrea mirelui: una vacă mânăzată fără vițel, jumătate moșia din Rebrîșoara de la Vasele Gusițieu și de aci 1/2 grădina și moșia care este.

Semnează Maria Gusițieu prin M. Grigoriția.

Zestrea miresei: una junincă de doi ani.

Semnează Paramon Cucu prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 7 – 3/3 1864.

Numele mirelui: Dumitru Ecim; Părinții mirelui: Nastasia Ecim.

Numele miresei: Irina Corui; Părinții miresei: Tănase Corui.

Zestrea mirelui: 2 junci de 3 ani, un cal, 20 de oi mari cu miei și partea din moșia părintescă.

Zestrea miresei: Parcela de pe Găci, din sus Tănase Meruțiu, la Hotar locul cel arătoriu de 34 orgii¹⁵, de apus Pavel Rus și de către răsărit Pavel Corui, le dau fetei mele Irina.

¹⁵ Unitate de măsură, echivalentul a 1,92 m.

Semnează Tănase Corui prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 8 - 20/6 1864.

Numele mirelui: Tănase Todoran (Epure) din Năsăud; nu îi apar părinții.

Numele miresei: Nastasia Ivan (Pop); nu îi apar părinții.

Zestrea mirelui: Eu suscrisul mă învoesc ca în cazul când a-și muri eu mai ante decât femea mea Nastasia, să aibă ea dreptul de locuit în cămara casei cea de piatră, a 3-a parte din grădina casei, de un car de mălai din locul de după Valea Podului și de un car de fân din locul din Lușica Cârstei să le folosească, - atunci când nu s-ar mărita, când s-ar mărita atunci, averea dânsei prescrisă ca zestre.

Semnează Tănase Todoran.

Zestrea miresei: 10 cămeși cu pole cu tot, 4 perechi de pânzături, 2 peptare înfundate și 1 unul unguresc, veșminte de pat: 7 perini îmbrăcate, 1 pilotă, 7 lepedee, 2 țoluri de lână, 4 fețe de masă, din care două sunt de lână și două de cânepă, 10 gingeao.

Nr. crt. 1 - 16/1 1865.

Numele mirelui: Petre Gavriluțiu din Năsăud; nu apar părinții.

Numele miresei: Ana T. Pop din Năsăud; Părinții miresei: Ioan și Vasele T. Pop, frații de părinți.

Zestrea mirelui: nu are.

Zestrea miresei: 2 boi de 3 ani, 10 taleri a 2 fl. v.a. și veșmintele trebuincioase.

Semnează Ion Pop.

Nr. crt. 2 - 23/1 1865.

Numele mirelui: Simeon Onigi; Părinții mirelui: Vasele Onigi, Flore Onigi.

Numele miresei: Maria Valter; Părinții miresei: Mihai Valter și Luciana.

Zestrea mirelui: Eu suscrisul las casa și grădina cu întreagă posesiunea, o las feciorului meu Simeon, la care nu au nici una pretensiune fetele mele dar de acum ante, adică de la căsătoria sa.

Semnează Vasele Onigi, în prezența noastră, Toader Onigoae, Iosif Nistor prin M. Grigoriția, notar și Mihăilașiu, jude opidan.

Zestrea miresei: 42 de florini valută austriacă ce sunt alocați la Dumitru Cosmi și jumătate la Ioan Zegrean, mai încolo un loc de fân în Lușica Cârstei de nord Niculae Bichigeanu și de est Grigore Istrate, vecinii.

Semnează Ioan Ionașicu, contutore, Mihai Valter, părinte, Luciana Valter, mama, Ioan G. Ionașcu, fratele miresei, prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 3 - 26/1 1865.

Numele mirelui: Simeon Svanka din Năsăud; nu apar părinți.

Numele miresei: Oniția Ioan Bobol din Năsăud; n u apar părinți.

Zestrea mirelui: Mirele are zestre ca pandur Districtual, apoi partea de moșie de la părinții din Ciorconu în Galiția care vine lui ab initore.

Zestrea miresei: Oniția Bobol are ca zestre casa de către Domide Morariu precum și partea de grădină de aceea parte, delnița de după grădina școlii, parcela de agru¹⁶ de pe Găgi și Podul Păduriciei, apoi în Poiana Malului ce se recunosc ca proprietatea ei din partea subscrișilor în urma testamentului nr. 15/12 1859.

Semnează Ilie Borceu și Elena Bobol, prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 4 – 6/2 1865.

Numele mirelui: Nicolae Androne din Năsăud; Părinții mirelui: Gacia Androne.

Numele miresei: Lionora Anton; Părinții miresei: George Anton.

Zestrea mirelui: nu are avere.

Zestrea miresei: Eu suscrisul dau fetei mele 2 boi de 6 ani care vin în proprietatea ei pe la Rusalele 1866, 1 vacă de 6 ani fără vițel, 20 de darabe de oi cu lapte, 1 scroafă cu 4 purci, 1 car prost și un plug cu fiere cu tot.

Semnează Georg Anthon în prezența noastră Mihăilașiu, jude opidan și M. Grigoriția.

Nr. crt. 5 – 9/2 1865.

Numele mirelui: Grigore Cosmi; Părinții mirelui: Dumitru Cosmi.

Numele miresei: Maria Bichigean; Părinții miresei: Iov Bichigean.

Zestrea mirelui: a 4-a parte din grădină și din moșie, 2 junci de 3 ani un grajd și parte la șură. Semnează Dumitru Cosmi prin M. Grigoriția.

Zestrea miresei: eu suscrisul dau fetei mele 2 junci de trei ani și o scroafă de un an.

În prezența noastră: Mihăilașiu, jude opidan.

Nr. crt. 6 – 13/2 1865.

Numele mirelui: Gregore Fogorași; nu apar părinți.

Numele miresei: Firoana Pavel; Părinții miresei: Maria Pavel.

Zestrea mirelui: nu are.

Zestrea miresei: Una junincă a făta acum, douăzeci de florini bani gata și o parte de grădină spre a-și face casa de către vecinul Dl. Ioan Lazăr.

Semnează Ioan Pavel. În prezența noastră Ioan Lazăr și Iosif Volf.

Nr. crt. 7 – 30/6 1865.

Numele mirelui: Iuon Gav. Ionașicu din Năsăud; Părinții mirelui: Luciana.

Numele miresei: Varvara V. Chittul din Năsăud; Părinții miresei: Vasele Chittul Béchi din Năsăud.

¹⁶ Pământ arabil.

Zestrea mirelui: posesiunea sa părintească și casa.

În prezența noastră, Mihăilașiu, jude opidan și M. Grigoriția.

Zestrea miresei: Eu suscrisul dau fetei mele Varvara 2 junci de 2 ani, un porc și 2 oi cu miei și veșmintele de lipsă.

Semnează Vasele Chittul Béchi prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 8 - 30/6 1865.

Numele mirelui: Iuon Goriția din Năsăud; Părinții mirelui: Goriția Orbul din Năsăud.

Numele miresei: Firoana Gerg. Zegrean; Părinții miresei: Dl. tutore Toader Ionașicu.

Zestrea mirelui: Eu suscrisul dau zestre fiului meu Ion următoarele, adică: un loc de arătură aflători în Coasta Baltelor între vecinii de către nord, Florea Protase și de către sud, Dumitru Ecim, apoi parcela de agru aflătoare în șesul din dos la Vad de ambe părțile vecini obraturile și parcella deasupra Cicerei între vecinii Florea I. Chittul și pădurea cu aceea adăugare ca cu ziua de astăzi să-și intre în dreptul de proprietate și totdeauna dată să se și transpună pe numele fiului meu Iuon în cărțile fundare și porte el tote greutatea.

Adăugare: în loc de parcela de la Coasta Baltelor și de la Vad, dau eu suscrisul feciorului meu Iuon alte trei pământuri, adică: parcela de fânaț din capul satului din jos la valea Spinului sub Nr. top. 5544 între vecinii Mihăilă Ani Sceopul și Palagea Maței, apoi parcela de agru din Locurile de sub nr. top.: 4541, între vecinii Petre Scean și Niculae Bichigean. Și mai în urmă parcela de pășune din Dumbrăviția de sub Nr. top.: 4808 între vecinii Toader Dănilă și Macedon Grigoriția. - [Acestă adăugare se întărește]. Și cealaltă parte dă, adică contuturile deplin învoit cu aceasta.

Năsăud în 5\2 1866. Semnează Goriția Orbul prin M. Grigoriția, Teodor Ionașcu tutore, Mihăilașiu jude opidan, M. Grigoriția not.

Zestrea miresei: Firoana Zegrean are pretensiul documentului de împoseziune din 15\2 1862 nr. 365, drept de proprietate pe jumătate averea rămasă de tatăl ei George Zegrean și anume la casa și grădina casei apoi la pământele pe podul Iloae, în Mestecini, între văi la Cruci, în Colnic, în Vâlcea Lari și în fața Carpinilor, apoi în Groși și Dosul Rupturii, - care acestea două din urmă nu sunt cunoscute și de jumătate fratelui său Iacob cu împovărare de uzufruct pe a patra parte pentru văduva Pălăge. Pe lângă aceasta are orfana Firoana un împrumut de 4 fl. v. a. la văduva Pălăgea. Tutorul Toader Ionașicu s-a învoit dimpreună cu văduva Pălăgea, apoi cu Goriția Orbul și cu fiul său Iuon să nu-i relese locurile în casa orfanală să folosească întreaga fasciune¹⁷ pe lângă obligamentele de a plăti contribuțiunea, de a presta serviciul comunal, apoi de a căuta de orfanul Iacob pentru îmbrăcăminte și hrana lui, apoi a nu împiedica pe văduva Pălăgea de la dreptul ei de uzufruct pe a 4-a parte și de la locuința în casa comună având datoria încă a tocmi și acoperi casa.

¹⁷ Proprietate.

Întâmplarea când Iuon a lui Goriția Orbul cu femeia sa Firoana nu ar căuta de orfanul Iacob după cuviință sau pe el dimpreună cu pe văduva ar batjocori și maltrata dovedindu-se aceasta, își pierde dreptul de a locui în casă și de a lucra și partea orfanului Iacob și a văduvei, rămânându-i numai dreptul de proprietate după sunetul documentului de împosesionare.

Semnează Firoana G. Zegrean mireasa, Palagea G. Zegrean văduva, Teodor Ionașicu tutore în prezența noastră, Mihăilașiu, jude opidan, M. Grigoriția notar, Nicolae Mathei protocolist districtual.

Nr. crt. 9 - 23/9 1865.

Numele marelui: Grigore Rusu din Năsăud; Părinții marelui: Florea Gh. Rusu.

Numele miresei: Maria Georg. Sfurca; Părinții miresei: Grigore Sfurca (Granciu).

Zestrea marelui: nu are.

Zestrea miresei: Eu subscrisul pe baza vorbirei a socrului meu dau eu zestre, Sfurca în fața martorilor Macedon Grigoriția și Toader Onigoae din Năsăud mai înainte de a muri, fiicei lui George Sfurca, Măriuca 40 fl. citește! patruzeci florini (valută austriacă) care să-i fie datoriu și până în patru săptămâni, adecă 23/10 1865 apoi, parcela de agru aflătoare la Coasta Ilii între vecinii Toader Gherman și Florea Protase, parcela de agru de pe Valea Podului între vecinii Toader P. Vasilichi și Iacob Cantor, apoi parcela de agru din Bucini între vecinii Iuon Florea și Iosef Chittul, apoi totă sămănătura și fânul de pe anul acesta ce se află pe pământele ce s-au ținut în folosire prin dânsul, adică prin George Sfurca.

Năsăud, 23 septembrie 1865. În prezența noastră Grigore Granci, Mihăilașiu, jude opidan și Grigoriția notar.

Nr. crt. 1 - 20/1 1866.

Numele marelui: Iacob Zegrean din Năsăud; Părinții marelui: Nastasia Zegrean.

Numele miresei: Marinca Sandu; Părinții miresei: Oana, mama sa, Niculae, fratele ei și Dl. Toader Anton, contutore.

Zestrea marelui: Posesiunea întregă părintească și casa, afară de 3 parcele care le-au cumpărat mama sa după moartea tătâneseu care se află în filerca¹⁸ de posesiune sub Nr. top. 1745, 1730 pe Găgii și 3571 în Poieni, apoi doi boi de 5 ani și 10 oi cu lapte. Semnează Nastasia Zegrean prin M. Grigoriția

Zestrea miresei: Îi dă frate-seu Niculae, afară de partea ce au testato¹⁹ ei tatăl său, de bunăvoie din pământul de la Secătura de sub Nr. top. 2883 și 2884, jumătate, și pământul de după Valea Podului de sub Nr. top. 5987, tot, mai încolo 2 junci de 2 ani, 2 porci de un an, zece oi cu lapte și trei sterpe (mici) și

¹⁸ Foaia de posesiune cadastrală.

¹⁹ Lăsată moștenire.

veșmintele trebuincioase, mai în urmă o vacă de 6 ani fără vițel. Semnează Niculae Sandu, Oana Sandu prin M. Grigoriția.

În prezența noastră Theodor Anthon, contutore, a lui Paramon Găzdac, a lui Mihăilașiu jude opidan și a lui M. Grigoriția.

Nr. crt. 2 - 21/9 1866.

Numele mirelui: Iuon Dl. Cattarig Bruhoianu; Părinții mirelui: nu are.

Numele miresei: Firoana; Părinții miresei: Grigore Granciu.

Zestrea mirelui: casa aflătoare în opidul Năsăud sub Nr. cas. 133, posesiunea părintească și bani în obligațiuni 596 fl. 36 cr. v.a.

Zestrea miresei: doi boi de 5 ani, 1 vacă de 4 ani cu vițel, 20 de oi cu lapte, 5 capre, 4 pământuri după Valea Podului.

Nr. crt. 1 - 25/1 1867.

Numele mirelui: Vasele Scefan; Părinții mirelui: Iuon Scefan.

Numele miresei: Saveta Andreșiu; Părinții miresei: Vasele Andreșiu.

Zestrea mirelui: nu are avere.

Zestrea miresei: Doi junci la primăvară de doi ani, o vacă, o parte de grădină de orgii 10 lată și 30 orgii lungă, un loc peste prund și la Valea Malului între vecinii Grigore Granciu și eclezia greco-cath.; una delniția la hotar între Pavel Sângeorzan și Iosef Schottal; un pământ în vad la Valea Spinului în Vătascina între vecinii Pavel Sângeorzan și Paramon Găzdac; un rât din vad la Șieutiu peste șes între Dumitru Ecim și Dumitru Dănilă; un pământ după Dumbrăvița între vecinii P. M. Sceopul și un loc steril, un pământ în Poiană între Vasele Vasilichi și un pământ din Lușica Cârstei pe lângă vecinii eredi George Ionașicu și Dumitru Dănilă, după Dumbrăvița între Vasile Scefan și Iov Nimigeanul, alt loc în Lușca Cârstei între Petre Morăriția și Dumitru Dănilă.

Semnează Vasele Andreșiu prin M. Grigoriția, în prezența noastră Mihăilașiu, jude opidan și M. Grigoriția, notar. Mai semnează și Toader Onigoae prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 2 - 26/1867.

Numele mirelui: Dumitru Crau; Părinții mirelui: nu are.

Numele miresei: Varvara Tănase Urîthe; Părinții miresei: Tănase Urîthe.

Zestrea mirelui: nu are avere.

Zestrea miresei: 2 pământe și anume: un pământ de arătură în Poiana Malului [între, n.n.] Pavăl Gavriluțiu și Iuon Lupu Prahase și între Văile Crucei între vecinii Tănase Nistor și drum.

Semnează Tănase Urîthe prin M. Grigoriția. În prezența noastră Toader Onigoae prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 3 - 31/1 1867.

Numele mirelui: Pantilimon M. Sceopul; Părinții mirelui: Ana M. Sceopul și Vasile Sceopul.

Numele miresei: Maria Sim. Onigi, născută Ionașc; Părinții miresei: Mihai Valter, Ion Gav. Ionașc și Florea V. Onigi.

Zestrea mirelui: nu are avere.

Zestrea miresei: Doi boi de 4 ani, un pământ din Lușica Cârstei între vecinii Niculae Bichigean și Gregore Istrate, apoi Florea V. Onigi dă nurorii sale un pământ de arătură pe Podul Iloei între vecinii Todică Gavriluțiu și Pavel Ecim.

Semnează Ana M. Sceopul, Vasile Sceopul, Mihai Valter, Ion Gav. Ionașc și Florea V. Onigi în prezența lui M. Grigoriția.

Nr. crt. 4 – 31/1 1867.

Numele mirelui: Feciorul lui Toma Nașcu din Salva; Părinții mirelui: Toma Nașcu din Salva.

Numele miresei: Fetița lui Iuon Țiganu din Năsăud; Părinții miresei: Iuon Țiganu din Năsăud.

Zestrea mirelui: Eu Toma Nașcu dau la feciorul meu, doi boi de 4 ani, 10 oi cu miei și doi porci de un an.

Semnează Toma Nașcu din Salva prin Gîlliciu.

Zestrea miresei: una vacă cu vițel, o junincă de 2 ani, 3 oi cu miei și una stearpă și un porc tânăr.

Semnează Iuon Țiganu din Năsăud prin Gîlliciu.

Nr. crt. 5 – 31/1 1867.

Numele mirelui: Dumitru Dănilă Pop din Salva; Părinții mirelui: Dănilă Pop din Salva.

Numele miresei: Marinca Mihăilă Bachișiu Ioan din Năsăud; Părinții miresei: Mihăilă Bachișiu Ioan din Năsăud.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 2 (doi) viței de un an pe la Rusaliile 1867, un pământ de arătură din Sîngerîșiu între vecinii graniția de cătră Salva și eredi după Toader Vasilichi, apoi unul în Comarnici între vecinii Dumitru Lușican și Dumitru Chittul, fiecare câte 5 (cinci) ani de folosință.

Nr. crt. 6 – 6/2 1867.

Numele mirelui: Paramon Tănase Moldovan din Năsăud; Părinții mirelui: Vasele Burzan.

Numele miresei: Florea I. Borzeu din Năsăud; Părinții miresei: Iov Borzeu și George Borzeu.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: banii ce se află alocați în cassa orfanală²⁰, apoi 4 pământuri și anume: a) În Mesteceni între vecinul Iuon Nechitti; b) În Secăturile

²⁰ Casa orfanală este sinonim cu Sedria orfanală, instituție care a funcționat între anii 1861-1876 cu rol de ocrotire a minorilor până la vârsta majoratului.

din sus Dumitru Lușicanu și Iuon Sîrbu; c) În Prisacă între vecinii Dumitru Sz. Moldovan și Iuon Th. Chittul; d) tot pe Prisacă între vecinii George Pădure.

Nr. crt. 7 - 8/2 1867.

Numele mirelui: Gavrilă Pavel; Părinții mirelui: Maria P. Pavel.

Numele miresei: Marinca N. Tomuția; Părinții miresei: Florea N. Tomuția.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 2 junci de 3 ani, 1 junincă de 3 ani.

Nr. crt. 8 - 9/2 1867.

Numele mirelui: George Onigoae; Părinții mirelui: Iuon Onigoae.

Numele miresei: Nastasia D. Maftעי; Părinții miresei: tutorele dl. Toader Anton și văduva Irina.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: nu are zestre.

Nr. crt. 9 - 1/3 1867.

Numele mirelui: Vasele Cantor; Părinții mirelui: Niculae Cantor.

Numele miresei: Feron a Rodovicei Meruțiu; Părinții miresei: Rodovica a lui Domide Meruțiu.

Zestrea mirelui: doi junci de trei ani și dreptul de comproprietate la casa și posesiunea părintească care îi va veni după reporesarea tatălui meu, Niculae Cantor.

Zestrea miresei: grădina cu casa între vecinii Tănase Meruțiu și Toader Onigoae și posesiunea după cum dovedește filera de posesiune și operatele cadastrale.

Nr. crt. 10 - 9/11 1867.

Numele mirelui: Dănilă Mititeanu din Runc; Părinții mirelui: nu apar părinți.

Numele miresei: văduva Maria Ilie Sfurca; Părinții miresei: Ilie Sfurca.

Zestrea mirelui: nici una condițiune.

Zestrea miresei: Eu Ilie Sfurca dau fetei mele Marinca următoarea zestre, adică: a) partea de gredină pe care se află casa dănei de una lungime de [spațiu gol, n.n.] și una lățime [spațiu gol, n.n.] de orgii pătrate; b) pământul de fânaș în Dosul Rupturii; c) Pământul de la Mora Mandeii între Iosef Sângeorzan și [...]; d) la Valea Spinului între vecinii Simeon Ciherea și Florea Protase.

Năsăud în 9/11 1867, Ilie Sfurca prin M. Grigoriția. În prezența noastră Georg Anton, Toader Ruleanu, Niculae Catarig în calitate de martori, prin notarul M. Grigoriția.

Obs.: În continuare este consemnată o nuntă din anul 1869 după care se continuă cu anul 1868.

Nr. crt. 1 – 15/2 1869.

Numele mirelui: Vasele Rus dīn Nāsāud; Pārīnții mirelui: Dumitru Rus sen. dīn Nāsāud.

Numele miresei: Domnica Moldovanu dīn Rebrīsoara; Pārīnții miresei: Iuon Moldovan dīn Rebrīsoara.

Zestrea mirelui: datu fīciorului meu Vasele sā foloseascā pāna la mortea mea urmātoarea avere imobilā: jumātate locul de arātūrā de sub Lazaru, jumātate locul de sub Dumbrava, īn capul satului dīn jos cānepisce²¹ de 2 mierțe, peste drum și partea abvinitore²² de pāmānte la Dealu de cumva nu se va putea īnvoi cu fīciorul se obligā ai ajuta la facerea unei case cu thindā.

Zestrea miresei: locul la fāntānā la mormānt īn Lușica Cārstei de fānaț, de 10 care de fān, 6 oi cu miei la primāvarā.

Nr. crt. 1 – 14/1 1868.

Numele mirelui: Gregore Bichigeanu; Pārīnții mirelui: nu apar pārīnți.

Numele miresei: Raveica Urīthe; Pārīnții miresei: Tānase Urīthe.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: Eu subscrisul dau ca zestre fetei mele un pāmānt īn Bucium de o zi și unul la Sabintia de douā zile.

Semnează Tānase Urīthe și Niculae Urīthe prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 2 – 24/1 1868.

Numele mirelui: Gregore Gāsdac; Pārīnții mirelui: nu apar pārīnți.

Numele miresei: Doce Onīșior; Pārīnții miresei: George Onīșior.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 1 junincā de 2 ani și 1 porc de un an și veșmintele de lipsā.

Semnează George Onīșior prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 3 – 25/1 1868.

Numele mirelui: Timoftei Matei; Pārīnții mirelui: Palagia Maței.

Numele miresei: Firoana Gāsdac; Pārīnții miresei: Paramon Gāsdac.

Zestrea mirelui: toată averea rămasā de tatāl său.

Zestrea miresei: 20 de oi mari cu miei, 10 taleri a 2 fl. 10 cr. v.a. și nesce spicie de argīnt.

Semnează Paramon Gāzdac.

Nr. crt. 4 – 31/1 1868.

Numele mirelui: George Olariu dīn Rebrīsoara; Pārīnții mirelui: Palagia Olariu.

²¹ Lot de pāmānt cultivat cu cānepā.

²² Cūvenitā.

Numele miresei: Marinka Iuon Ștefan din Năsăud; Părinții miresei: Iuon Ștefan.

Zestrea mirelui: toată averea de la părinți, lasă la moarte: casa, un pământ de 2 care de mălai în Vetaștina în șesul din jos și o vacă de șase timpuri; de moare lăsând muierea văduvă, rămânând prunci de dâșii să rămână lor.

Semnează George Olariu.

Zestrea miresei: 20 de florini acum gata; 2 pământuri: unul pe Găci și unul [în, n.n.] Răstoci sau la Hotar care lasă după moartea mirelui, neavând prunci, iar când având prunci, rămânând acestora.

Semnează Iuon Ștefan și Marinka, fata lui prin Neșcuțiu, jude opidan.

Nr. crt. 5 – 1/2 1868.

Numele mirelui: Petre Kîttiu; Părinții mirelui: Toader Pop Kîttiu.

Numele miresei: Varvara, văduva lui Petre Găsdac; Părinții miresei: Toader Sceopul și văduva Găsdac.

Zestrea mirelui: dreptul de ereditate la posesiunea și averea rămasă de tatăl său, Toader Chittiu, apoi pământele din filerca de posesiune Nr. 448.

Zestrea miresei: 2 vaci și pământul din Zăvoi și partea de avere ce i să va cuvini de la Judecată.

Nr. crt. 6 – 6/2 1868.

Numele mirelui: Casian Homcu din Telciu; Părinții mirelui: Niculae Telceanu, unchi.

Numele miresei: Maria Fl. Chittul din Năsăud; Părinții miresei: Florea Chittul.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 1 vacă de 4 ani, un porc de un an și 40 fl. v.a. bani gata până peste unu [an, n.n.] să se dea.

Nr. crt. 7 – 6/2 1868.

Numele mirelui: Dumitru a lui Toader Isip; Părinții mirelui: Toader Isip.

Numele miresei: Rafina a lui Toader Știopul; Părinții miresei: Toader Știopul.

Zestrea mirelui: jumătate sesia părintească, 2 boi, o vacă și un vițel de jumătate de an.

Zestrea miresei: 2 pământuri, unu pe șesul după Valea Podului, unu în Poiana Lungă, 60 de florini v.a., adică pentru acei bani care să-i capete din grădină și din casă.

Semnează Vasile Știopul, Dumitru Isip, mire, Rafina Știopul, mireasa, prin Neșcuțiu, jude opidan.

Obs.: Sub numele mirilor și a părinților acestora apare următoarea remarcă: amândoi mirii au declarat în prezența martorilor subscriși că averea, în cazul morții mirelui sau a miresei, fără să aibă prunci, să rămână celui rămas în viață.

Nr. crt. 8 – 18/4 1868.

Numele mirelui: Alecsa Bachīșiu din Nāsăud; Părinții mirelui: Petre Durdu și Iosef Nistor, curatori.

Numele miresei: Floarea Iuon Sîrbu; Părinții miresei: Iuon Sîrbu.

Zestrea mirelui: toată posesiunea și întreagă averea.

Zestrea miresei: 2 junci de 3 ½ ani, 10 oi cu miei, 2 miei a se da când se vor cununa și 2 godini, cu aceea adăogare ca să nu mai aibă alte pretensiuni la moșia părintească.

Nr. crt. 9 – 18/10 1868.

Numele mirelui: Valea Alexandru din Visuia; Părinții mirelui: Valea Artimiu.

Numele miresei: Susana Chittul din Nāsăud; Părinții miresei: Anisica Chittul și Gavrilă Vasilichi, contutore.

Zestrea mirelui: 4 boi de o părechie de trei ani și una de 6 ani, casa și posesiune, 40 de oi, 1 vacă, 1 cal.

Zestrea miresei: 8 oi, 4 stupi, o vacă după creșterea copilului și veșmintele.

Nr. crt. 10 – 23/10 1868.

Numele mirelui: Iuon Chittul din Nāsăud; Părinții mirelui: Vasele Chittul.

Numele miresei: Firoana Ruleanu din Nāsăud; Părinții miresei: Toader Ruleanu.

Zestrea mirelui: partea de avere la averea părintească, pe jumătate.

Zestrea miresei: 1 vacă de 3 ani, 8 oi mari, 4 stupi, pământul din Șesul din sus din Baltă de un car de mălai și unul de fân între vecinii Mihăilă Sceopul și Ilisie Ionașc și veșmintele ce le are.

Nr. crt. 11 – 24/10 1868.

Numele mirelui: Iuon Nistor din Rebrīșoara; Părinții mirelui: Alecsa Nistor.

Numele miresei: Marinca Pop; Părinții miresei: Dumitru Pop.

Zestrea mirelui: partea de posesiune părintească abvinitore.

Zestrea miresei: 2 junci, care să se dea la primăvara anului 1869 și doi stupi în vara anului 1869, un loc de arătură din Hotarele de două zile de arătură și veșmintele trebuincioase.

Nr. crt. 12 – 7/11 1868.

Numele mirelui: Niculae Dumitru Pop; Părinții mirelui: Dumitru Pop.

Numele miresei: Nastasia Iuon Onigoae; Părinții miresei: Iuon Onigoae.

Zestrea mirelui: din grădina casei de una zi de arătură și una casă, locul pe Valea Podului din jos, locul pe coastă la Podul Păduricei și locul în Halasteu, pământul de fânaș în Lușica Cârstei la Arsirișiu.

Zestrea miresei: 100 fl. de florini valută aust. bani gata și 3 talleri de 2 fl. v.a., 4 darabe de 1 cr. v.a. și 4 husari de argint care sunt proprii ai dânsei dimpreună cu veșmintele, apoi după petrecerea tatălui ei, partea din averea lui, atât mobilă, cât și imobilă ce i s-ar cade după legi împărțitorii între frați.

Nr. crt. 13 - 23/11 1868.

Numele mirelui: Iuon Gatina Sceopul din Năsăud; Părinții mirelui: nu apar părinți.

Numele miresei: Maria Susica din Săcel; Părinții miresei: nu apar părinți.

Zestrea mirelui: casa și grădina sub Dumbravă de 1½ zi de arătură, în Dumbrăviția de 1½ zi, în Vârful Cailor de o zi de arătură, pe Șes de 1/2 zi în cânepisci.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în primăvară și bani gata 32 fl. v.a..

Nr. crt. 1 - 29/1 1870.

Numele mirelui: Onisim Pop din Salva; Părinții mirelui: Pantica Pop.

Numele miresei: Maria T. Sceopu; Părinții miresei: Vaseleuț Sceopu.

Zestrea mirelui: 2 junci de 120 fl. v.a., 14 oi cu lapte și 6 miei, 1 vacă, 1 mână de 3 ani, parte de moră, apoi parte de moșia după ce i se vine.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani, la primăvară, 1 junincă de doi ani, 1 porc și veșmintele de lipsă.

Nr. crt. 2 - 31/1 1870.

Numele mirelui: Vasele Lupu Floroae din Năsăud; Părinții mirelui: Lupu Floroae.

Numele miresei: Gafina D. Bichigeanu din Năsăud; Părinții miresei: Dotsea Bichigeanu și Pavel Sângeorzan.

Zestrea mirelui: jumătate parte din moră, 1 car întreg înferecat, 1 casă de locuit, apoi a treia parte din posesiunea ce i s-ar cuveni, apoi asemenea și din averea mobilă a treia parte ce i s-ar cuveni.

Semnează Lupu Floroae.

Zestrea miresei: 40 fl. v.a. bani gata, 1 porc de un an și veșmintele de lipsă.

Semnează Dotsea Bichigeanu și Pavel Sângeorzan prin Gîliciu.

Nr. crt. 3 - 4/2 1870.

Numele mirelui: Iuonu Ștefan din Năsăud; Părinții mirelui: Ștefania Ștefan.

Numele miresei: Firoana Anton din Năsăud; Părinții miresei: Victor Anton.

Zestrea mirelui: partea [de, n.n] avere ce i s-a estrădat prin documentul de împosesionare judecat.

Zestrea miresei: în bucate și bani are în prețul de 140 fl. v.a.; 1 pământ de 1 zi de arătură între Văile Bucei, 1 zi de arătură la Sabințiu și 1 porc.

Nr. crt. 4 – 7/2 1870.

Numele mirelui: Petre Niculae Budicu din Năsăud; Părinții mirelui: Niculae Budicu.

Numele miresei: Iuona Cosma Vasele din Prislop; Părinții miresei: Cosma Vasele.

Zestrea mirelui: 1 pământ pe Valea Podului de 1½ de arătură, 1 pământ pe Vâlce, 1 pământ de cânepisce de 1 mierță de sămânță, 2 junci de doi ani și locu de casă dinapoia care este.

Semnează Niculae Budicu.

Zestrea miresei: 1 pământ în prelucă lângă vale, de 1 zi de arătură, 1 pământ în Dâmb la pârul Cifii, 2 juninci de 2 ani și veșmintele de lipsă.

Semnează Cosma Vasele din Prislop prin Giliciu.

Nr. crt. 5 – 23/2 1870.

Numele mirelui: Toder Tănase Todoran; Părinții mirelui: Tănase Todoran.

Numele miresei: Firóana a Florei Suciu; Părinții miresei: Florea Suciu.

Zestrea mirelui: Din totă averea mea imobilă îi dau spre a se folosi până la moartea mea, partea ce i s-ar cuveni frățiască afară de pământul din capul satului și din gredina casei rămân până la moartea mea spre folosința lui Tănase Todoran, apoi să se împărțească totă averea în părți asemenea între fii mei. Semnează: Tănase Todoran, Epure, Toder Todoran, Epure.

Zestrea miresei: 1. jumătate partea din gredina casei, 2. locul de la hotar lângă Paramon Găsdac, 3. pământul în Halasteu lângă a Dumit. Rusimir; 4. pământul după Vârful Zăpodiu între drum și hucii, 5. pământul după Vârful Groșilor pe lângă Maria Matheoae, 6. Pământul între Văile Crucii pe lângă a lui Todoran, apoi iară una 7. delniță între Văile Crucii de o ½ zi pe lângă Param. M. Morariu și Tănas. Nistor, 8. pământul jumătate pe Podul Iloii pe lângă Onuțiu Craiuțiu, mai în urmă încă îi slobod casa din Zăhata sau ulița morii din dos pe doi ani ca să poată șiede până ce se vor putea ei face casă pe pârțica ei de gredină și veșmintele trebuincioase.

Semnează: Florea Suciu prin Giliciu, Toader Ionașc, Feroana Florea Suciu prin Giliciu.

Nr. crt. 6 – 25/2 1870.

Numele mirelui: Dănilă Corui; Părinții mirelui: Tănase Corui.

Numele miresei: Florea D. Lușicanu; Părinții miresei: Dumitru Lușicanu.

Zestrea mirelui: casa, gredina și întreaga posesiune după moartea lui Tănase.

Zestrea miresei: un junc ori 1 junică de 2 ani până în toamna anului 1870 și 1 porc de 1 an și veșmintele trebuincioase și o delniția pe sub Cistețiu pe lângă Iuon G. Istrate.

Nr. crt. 7 - 30/4 1870.

Numele mirelui: Ilie Iacob din Salva; Părinții mirelui: Iuon Iacob din Salva.

Numele miresei: Firoana I. Pradan; Părinții miresei: Dumitru Bachșișiu, tutore.

Zestrea mirelui: totă averea mea mobilă și imobilă.

Zestrea miresei: deocamdată 100 fl. v.a. și să se suporte spesele ospetului.

Nr. crt. 8 - 10/6 1870.

Numele mirelui: George Pavaloae din Rebrîșoara; Părinții mirelui: Costan Pavaloae din Rebrîșoara.

Numele miresei: Firoana Cathiul; Părinții miresei: Josef Chitul, contutore.

Zestrea mirelui: are averea lui proprie.

Zestrea miresei: partea de avere ce i se abvine după documentul de împosesionare.

Nr. crt. 1 - 20/1 1871.

Numele mirelui: Iuon Neșcuțiu; Părinții mirelui: Maria Neșcuțiu și Paramon Găsdac.

Numele miresei: Nastasia G. Anton; Părinții miresei: George Anton.

Zestrea mirelui: partea de posesiune părintească, 2 junci de 2 ani, 8 vite mari.

Zestrea miresei: 2 boi de 4 ani, 1 vacă, 20 de vite, adică: oi și capre cu lapte și 1 scrofă cu porci.

Nr. crt. 2 - 20/1 1871.

Numele mirelui: Niculae Ionașicu; Părinții mirelui: Maria Ionașicu.

Numele miresei: Florea Lușicanu; Părinții miresei: Dumitru Lușicanu.

Zestrea mirelui: partea de posesiune și avere părintească.

Zestrea miresei: 1 junică de 2 ani pe tomna anului 1871.

Nr. crt. 3 - 21/1 1871.

Numele mirelui: Donisie Nistor; Părinții mirelui: Maței G. Nistor.

Numele miresei: Oniția Iuon Ilovan; Părinții miresei: Iuon Ilovan din Lușca.

Zestrea mirelui: 2 junci de 3 ani și partea de posesiune părintească.

Zestrea miresei: 2 juninci de 3 ani trecut, una a fâta și una stearpă pe timpul plugului, 2 pământuri de arătură și anume, în Purcărițiu, [între, n.n.] Pop Pantea și Toader Ilovan și unul în Poiana între Ionică Poca și Bura Mendelsohn.

Nr. crt. 4 – 21/1 1871.

Numele mirelui: Dănilă Coruiu; Părinții mirelui: nu apar consemnați.

Numele miresei: Firoana T. Todoran; Părinții miresei: Tănase Todoran.

Zestrea mirelui: nu apare zestre.

Zestrea miresei: a patra parte din posesiune: a) parte din casă după moartea mea parte în bani; b) a 5-a parte din locul din capul satului; c) a 5-a parte din locul de după Valea Podului; d) locul de o zi de arătură, capătul de către răsărit; e) în Zăpodi locul de o zi de arătură; f) pe Prisacă deasupra de ½ de zi darabă din Vâlcea către Halasteu; g) în Mestecini a 4-a parte; h) în Săcături locul de pe fața Săcăturilor; i) din locul din Lușca Cârștii a 4-a parte din primăvara anului 1871.

Nr. crt. 5 – 22/1 1871.

Numele mirelui: Petre Dl. Gîliciu; Părinții mirelui: Iacob Hanțiu și Maria Gîliciu.

Numele miresei: Marinca Cosma; Părinții miresei: Toader Cosma.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în primăvara curinte dacă vor și încerca.

Nr. crt. 6 – 28/1 1871.

Numele mirelui: Toader V. Sceopul din Năsăud; Părinții mirelui: Vasele T. Sceopul.

Numele miresei: Firoana Mititeanu; Părinții miresei: Oniția Mititeanu și Iuon Pop.

Zestrea mirelui: nu apare zestre.

Zestrea miresei: 1 casă.

Nr. crt. 7 – 28/1 1871.

Numele mirelui: Vasele T. Vasilichi din Năsăud; Părinții mirelui: Toader P. Vasilichi.

Numele miresei: Rodovica Gregore Chita; Părinții miresei: Gregore Chita.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 2 pământuri în Lunca Morei pe lângă Florea Dl. Neșcuțiu și unul pe lângă Clesia și un pământ de două zile în vârful Carpinilor între vecinii Iuon Chita, două juninci de 4 ani, după plug în anul 1871 și pământurile din primăvara anului 1871.

Nr. crt. 8 – 28/1 1871.

Numele mirelui: Vasele Coruțiu; Părinții mirelui: nu apar părinți.

Numele miresei: Marinca Vasele Sceopul; Părinții miresei: Vasele A. Sceopul.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 2 junci de 3 ani după ce vor ieși boii din plug ori la Bulgiu²³, 1 junică de 3 ani, 1 porc.

Nr. crt. 9 – 30/1 1871.

Numele mirelui: Dumitru Tomuția; Părinții mirelui: Florea V. Tomuția și Vasele Tomuția.

Numele miresei: Nastasia I. Catarig; Părinții miresei: Iuon V. Catarig.

Zestrea mirelui: 2 junci de 3 ani și a 4-a parte de moșie.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani la Paști 1871, 10 oi cu miei, 2 scrofe de 1 an și 2 roi din vara anului 1871, un pământ din Lunca Morii între Petre Morariția și Florea Lazaruțiu din Urșei jumătate partea [cuvânt indescifrabil] de către Paramon Găzdac.

Nr. crt. 10 – 4/2 1871.

Numele mirelui: George Cosmi; Părinții mirelui: Dumitru Cosmi.

Numele miresei: Ioana VI. Pop; Părinții miresei: Nicolau Pop jun., contutore.

Martorii: Gabriel Gîliciu și Dumitru Morariția.

Zestrea mirelui: partea de avere părintească și apoi un pământ în șesul din sus.

Zestrea miresei: Doi junci de 2 ani în toamna anului 1871, veșmintele sale proprii și 1 purcel și 1 purcea în postul mare a anului 1871.

Nr. crt. 11 – 18/2 1871.

Numele mirelui: Simeon Moldovan din Zagra; Părinții mirelui: nu are părinți.

Numele miresei: Firoana V. Crau din Năsăud; Părinții miresei: Varvara P. Crau. Martorii: Gabriel Gîliciu și Niculae Găsdac.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: Dau fetei mele Firoana pământul de arătură de la Podul Păduricea între vecinii Pahone Siotu și Paramon Găsdac, pe Coastă între Maței G. Nistor și Dumitru Rusu jun., apoi să aibă drept a șede cu bărbatul dânzei în casă cu mine până mă vor omîni.

Nr. crt. 1 – 26/1 1872.

Numele mirelui: Iuon Dt. Anton din Năsăud; Părinții mirelui: Dumitru Anton din Năsăud.

Numele miresei: Parasciva lui Iuon Pop Sandu din Feldru; Părinții miresei: Iuon Pop Sandu din Feldru.

Martorii: Gabriel Gîliciu și Toader Ruleanu.

²³ Bulgiu = târg.

Zestrea mirelui: deocamdată dau 2 junci de 2 ani și partea de posesiune ce-i va veni.

Semnează Dumitru Anton prin M. Grigoriția.

Zestrea miresei: deocamdată dă fetei sale o vacă a făta cu vițel de un an, apoi trei darabe de pământ și anume: a) pământul din jos de sat de arătură între vecinii drumul și Ștefan Pop Sandu; b) pământul al doilea din jos de sat între vecinii Arsente Pop și Ștefan Pop Sandu; c) din pământul de fânaș din Valea Stircului de 4 care de fân. Mai încolo veșmintele trebuincioase.

Semnează Iuon Pop Sandu prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 2 – 2/2 1872.

Numele mirelui: Iuon T. Rusu; Părinții mirelui: Doce Rusu.

Numele miresei: Oniția M. Zegreanu; Părinții miresei: Mihăilă Zegreanu.

Martorii: Iacob Pradanu și Gabriel Gîliciu.

Zestrea mirelui: doi junci, jumătate gredina casei apoi următoarele pământe: a) în șesul din sus la cânepisci între vecinii Niculae Pop și Ioan N. Borzeu; b) tot acolo între Niculae Pop și eclesia greco-cath.; c) pământul la Cruce între Dumitru Putileanu și Rosinia Putileanu; d) în Halașteu peste vale între Iuon A. Istrate și Macedon Grigoriția și Iuon I. Cathiul; e) o delniță în Bruhoia între Toader Dănilă și George Cosmi; f) una delniță în Sîngerîșiu între Gregoriu Mihăilașiu; g) la vârful Săcăturilor între Pavel Coruiu și obratiurile; h) sub Dumbrava între vecinii Rosinia Putileanu și Pahone Siotu; i) una sură și un grajd; j) dreptul de locuit și de proprietate la casă.

Semnează Gregore Rusu prin M. Grigoriția.

Zestrea miresei: două juninci de trei ani, oricând vor voi, apoi următoarele pământe: a) locul la Coasta Bălților de una zi de arătură între vecinii Alecsa Nistor și Mihăilă Ionașicu; b) un pământ de fânaș în Bruhoia între vecinii Niculae Morariu și Ilisie Bachîșiu; c) un pământ de arătură în Vârful Bruhoii între vecinii Iov Nimigeanu și drum; d) un pământ la Săcătura între eredi lui Toader V. Anton și Toader Ecim; veșmintele trebuincioase. Mai în urmă, pământul dintre Văile Crucii între vecinii Iuon Faifarul și comună, apoi să nu [cuvânt indescifrabil] din cealaltă parte părintescă ce se va compete.

Semnează Mihăilă Zegrean prin M. Grigoriția.

Nr. crt. 3 – 3/2 1872.

Numele mirelui: Vasele Luca Mutti; Părinții mirelui: Luca Mutti.

Numele miresei: Oniția Mihăilă Ivan; Părinții miresei: Mihăilă Ivan.

Martorii: Gabriel Gîliciu și Toader Ruleanu.

Zestrea mirelui: a doua parte din grădina mea, începând de la Dl. Petri încoace, pentru clădiri în comun cu fratele său Iuon laolaltă; pământul în Costiș de arătură care l-am cumpărat de la Monu deînpreună cu codina care au lăzuit-o Vasele; pământul pe Costă de o zi de arătură între vecinii Ștefan Pop și Iacobaș Hanțiu; din pământul din fânașele dintre vecinii Toder Echim și Petre Visiul, de

jumătate; pământul din Ranca, jumătate a lui Vasele și jumătate a lui Iuon; pământul în Măgura de fânaș, jumătate lui Vasele și jumătate lui Iuon cu aceea adăogire ca fiesce care să îndestulească câte pe una soră în preț cu bani; locul pe Vâlcea de 1 zi de arătură, afară de râț, partea din dos. La Costa Baltelor de 1 zi de arătură. La Rebra pământul la Migla de 2 zile de arătură cu fânaș cu tot. În Hotarele de 2 zile de arătură.

După moartea mea să aibă dreptul la partea de moră deinpreună cu frate-seu Iuon, îndestulând fiesce care câte 1 soră în prețul de 80 fl. v.a. bani gata. Semnează Luca Mutti.

Zestrea miresei: Mihăilă Ivan dă fetei sale Oniția, una junincă de 2 ani și veșmintele de lipsă.

Semnează Mihăilă Nistor Ivan.

Nr. crt. 4 - 8/2 1872.

Numele mirelui: Toader Vl. Sceopul din Năsăud; Părinții mirelui: Vasele A. Sceopul din Năsăud.

Numele miresei: Raveica George Olariu din Rebrîșoara; Părinții miresei: George Olariu din Rebrîșoara.

Martorii: Gregoriu Mihăilașiu și Macedon Grigoriția.

Zestrea mirelui: 2 junci de 2 ani și 1 junincă de 3 ani, 1 scroafă a fâta și partea de moșie a treia din primăvara 1872.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în primăvara 1872, un pământ la hotar de arătură [între, n.n.] Iuon Ilovan și Simion Bohaiu, 16 florini valută austriacă în taleri, mai încolo, 1 porc mare de doi ani, precum și veșmintele de lipsă.

Nr. crt. 5 - 10/2 1872.

Numele mirelui: Iuon Dotsea Cantor; Părinții mirelui: nu are.

Numele miresei: Tecla Niculae Rotariu din Rebrîșoara; Părinții miresei: Niculae Rotariu din Rebrîșoara.

Martorii: Macedon Grigoriția și Gabriel Gilliciu.

Zestrea mirelui: casa cea veche, șura și grajdul, dimpreună cu a 3-a parte de grădină iar din posesiunea părintească, încă a treia parte.

Zestrea miresei: 1 pământ de arătură de 2 zile pe Skrada între vecinii Iosef Pop și pădurea; 1 pământ de fânașiu de un car de fân în Poiana între vecinii Leonte Iloanu și Vasele Pop și veșmintele de lipsă.

Nr. crt. 6 - 14/2 1872.

Numele mirelui: Clement Dumitru Rusu; Părinții mirelui: Dumitru Rusu.

Numele miresei: Florea Doroleanu din Bistrița; Părinții miresei: Nicolau Dorolenu din Bistrița.

Martorii: Gregoriu Mihăilașiu și Iacob Pop.

Zestrea mirelui: 1. un loc de arătură sub Laziuriu de jumătate; 2. un loc sub Dumbrava, jumătate; 3. un loc la Obârșie de jumătate; 4. în Zepode a treia parte.

Zestrea miresei: 2 junci în prețiu de 120 fl. v.a.; veșminte în prețiu de 120 fl. v.a.; 2 pământ de arătură de 4 mierre de sămăntură.

Nr. crt. 7 – 15/2 1872.

Numele mirelui: Toader Belei din Salva; Părinții mirelui: Ilie Belei din Salva.

Numele miresei: Firoana I. Figanu din Năsăud; Părinții miresei: Iuon Figanu din Năsăud.

Martorii: M. Grigoriția, notar, Gregore Mihăilașiu, jude opid.

Zestrea mirelui: 2 boi de 4 ani acum, dreptul de a șede în casă și partea de posesiune părintească la timpul său.

Zestrea miresei: 6 oi din care sunt 4 cu miei și două sterpe în primăvara anului 1872, doi junci de 2 ani pe toamna anului 1872, un porc de un an la toamna anului 1872, iar veșmintele trebuincioase.

Nr. crt. 8 – 21/2 1872.

Numele mirelui: Vaselie Dt. Anton; Părinții mirelui: Dumitru Anton.

Numele miresei: Marinca V. Sceopul; Părinții miresei: Vasele A. Sceopul.

Martorii: Gabriel Gîliciu și Macedon Grigoriția.

Zestrea mirelui: partea sa abvinitore din averea mea ori și când.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani la Bulgișior, 1 junincă de doi ani, 1 scroafă, apoi veșmintele de lipsă.

Nr. crt. 9 – 22/2 1872.

Numele mirelui: Iuon Nașicu din Salva; Părinții mirelui: Vaselie Nașicu.

Numele miresei: Firoana George Ionașicu; Părinții miresei: Toader Cosma contutore și Maria George Ionașicu, tutoriția.

Martorii: Macedon Grigoriția și Gregore Mihăilașu.

Zestrea mirelui: partea de posesiune și doi junci de trei ani, un pământ la Rebra mare de 4 iugăre, 15 oi mari, 5 oi mici.

Zestrea miresei: a) pământul la Valea Podului între vecinii Petre Bachîșiu și eredi lui Dumitru Maței; b) [la, n.n.] Buciumi între vecinii Dumitru Rus sen. și Iuon L. Prahase; c) pe Coasta între vecinii eclesia greco-catholică și Vasele Cathiu Bechi; d) în Lușlca Cârstei între Gavrilă Vasilichi și Petre Morariția; e) în Săcăturile din jos între Toader Ruleanu și Dumitru Maței; f) una mânăză.

Nr. crt. 10 – 22/2 1872.

Numele mirelui: Paramon Găsdac din Năsăud; Părinții mirelui: de sine stătători.

Numele miresei: Maria Blaga văduva Borgovanu; Părinții miresei: de sine stătători.

Martorii: nu apar.

Zestrea mirelui: Eu subscrisul dechiar că la cazul când a-și muri să aibă dreptul soțul meu pe următoarele beneficiuri și anume: a) să aibă dreptul a șede în casă cu un fiu al meu; b) pământul din Vătășiniția de patru care de mălai; c) 20 de oi mari; d) în Lușica Cârstei pământul de fânaț între Iuon Zegrean și Larion Cathiu; e) pe Mesa între Dănilă Coruiu și Ilisie Bachișiu; f) o vacă; g) în părțile de hotar ce vin în țarină la deal în fiecare furdulașiu câte de trei zile de arătură, parte de grâu, parte de ovăz. Averea mobilă să aibă dreptul de a dispune liber, iar averea imobilă să fie obligat de a lăsa la un fiu de-al meu care va omini-o mai bine.

Semnează Paramon Găzdac.

Zestrea miresei: ce se ține despre partea de avere a mea, fiindcă eu încă nu am împărțit-o cu consîngenii mei așa eu nu poci înșira nemica până după împărțire.

Nr. crt. 11 – 22/2 1872.

Numele mirelui: George Roșiu din Mititei; Părinții mirelui: Ștefan Roșiu din Mititei.

Numele miresei: Ioana Șt. Pop; Părinții miresei: Ștefan Pop din Năsăud.

Martorii: Macedon Grigoriția și Grigore Mihăilașu.

Zestrea mirelui: 2 boi de 4 ani, 1 junincă de 2 ani, 10 oi cu lapte și cu miei, 4 porci, 2 stupi, partea din posesiunea mea.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în primăvara anului 1872, 5 oi cu miei în primăvara anului 1872, doi roi demantaiu, 8 taleri, parte cu cruce, parte cu coroană, 3 husari, veșmintele trebuincioase.

Nr. crt. 12 – 23/2 1872.

Numele mirelui: George Prădan; Părinții mirelui: Ion Prădan.

Numele miresei: Angilica a lui Dionisie Furcea; Părinții miresei: Dionisie Furcea.

Martorii: Teodor Ruleanu și Grigore Mihăilașu.

Zestrea mirelui: a 5-a parte din casă, de la moșie și de la moară.

Zestrea miresei: 20 de oi, dintre care să fie 12 cu miei și 8 cârlani, 1 vițică de doi ani, 40 fl. v.a.

Nr. crt. 13 – 23/2 1872.

Numele mirelui: Ștefan Pop; Părinții mirelui: Ștefan Pop.

Numele miresei: Feronă M. Zegrean; Părinții miresei: Mihăilă Zegrean.

Martorii: nu apar.

Zestrea mirelui: nu are avere.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în prețul 64 fl. v.a., 1 vacă de 6 ani a fâta, 1 meluția, 1 berbecuțiu și veșmintele trebuincioase.

Nr. crt. 14 – 20/10 1872.

Numele mirelui: George Zăgrean din Năsăud; Părinții mirelui: sunt ambii văduvi.

Numele miresei: Carolina Gregore Petri, născută Clesia; Părinții miresei: sunt ambii văduvi.

Martorii: nu apar.

Zestrea mirelui: totă averea.

Zestrea miresei: nu are avere.

Nr. crt. 15 – 10/11 1872.

Numele mirelui: Macedon Dt. Lușican; Părinții mirelui: Dumitru Lușican.

Numele miresei: Rodovica Sermeșian; Părinții miresei: Cifor Sermeșian din Lușca.

Martorii: această rubrică nu mai apare.

Zestrea mirelui: casa în care locuiesc cu jumătate grădina și ocolul, apoi jumătate posesiunea.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în primăvară cu ocaziunea căsătoriei, o delniță de arătură de o zi pe hotarul comunei Lușca pe Poiană, vecinii Ioan Ilovan și Cifor Mititeanu, un loc de un car de fân pe vîfrie pe ambele laturi Sari Simu, o delniță de pădure în posonitură între Andrei Dărăban și Simeon Sermeșian; această fată după moarte mea ce va mai rămâne din avere să aibă dreptul ca și alt fiu al meu.

Nr. crt. 1 – 24/1 1873.

Numele mirelui: Iuon Corui, orfan; Părinții mirelui: nu are părinți.

Numele miresei: Dotsa Toder Moldovan; Părinții miresei: Toder Moldovan.

Zestre: nu apare la nici unul dintre ei.

Nr. crt. 2 – 24/1 1873.

Numele mirelui: Iuon Mutte; Părinții mirelui: Luca Mutte, reprezentat prin curatorele lui, Niculae V. Cattarig.

Numele miresei: Firoana George Ionașcu; Părinții miresei: tutorele Toader Cosma.

Zestrea mirelui: pământul din Capul Costișului jumătate, partea de la deal; pământul pe Coastă de o zi de arătură deasupra între vecinii Gavrilă G. Ionașc și eredi lui Tănase Ștefan; jumătate pământul din Fântănele, partea de la vale între vecinii Petre Visiul și Vasele Mutte; jumătate din pământul din Bucini, partea de la vale; de 2 zile de arătură din pământul de la Hotarele, partea de la vale; din pământul de pe Vâlceaua Lari de o zi de arătură partea de către via lui Szots; jumătate locul din Ranca de pe hotarul Rebrîșoarei; jumătate locul din Măgura. După moartea mea să aibă dreptul la partea de moră

dempreună cu frates-o Vasile îndestulând fiecare câte 1 soră în prețul de 80 fl. v.a. în bani gata.

Semnează Luca Mutte, Vasele Mutte și Niculae Cattarig.

Zestrea miresei: pământul sub Lazuri de 1/2 de zi de arătură între vecinii Iuon G. Ionașc și Timoftei Maței; pământul de rît sub Mocirle de fânațiu între vecinii Gavrilă Vasilichi și Iosef Chittu; pământul din Secăturile din jos de 1 zi de arătură între vecinii Tod. Ruleanu și George D. Maței; pământul pe Costă jumătate partea de la vale între vecinii Dumitru Lușcan și Alecsa G. Ionașcu; pământul la Hotar de o 1 de arătură, partea de către apă, între vecinii Niculae Sandu și Dumitru Tomuția; pământul pe Găgi de 1/2 de zi de arătură între vecinii Iuon G. Istrate și Niculae Olariu; pământul în Zăpodii, sub răpă, între vecinii Gavrilă Gilliciu și Niculae Catarig; pământul la Obrișie, jumătate, partea de la vale între vecinii părău și Iuon Vasilichi și Gavrilă G. Ionașcu; pământul din Săcăturile din sus de galcan; în Lușca Cârștii pământul de fânaț la fântâna Sitariului delniția; apoi 1 junincă de 2 ani în prețul de 17 fl. v.a. și veșmintele trebuincioase.

Semnează Toder Cosma, tutore prin Gilliciu și Niculae Ionașc, frate, prin Gilliciu.

Nr. crt. 3 - 1/2 1873.

Numele mirelui: Petre N. Catarig; Părinții mirelui: Niculae Cattarig.

Numele miresei: Florica a lui Ștefan Pop; Părinții miresei: Ștefan Pop.

Zestrea mirelui: Din totă averea mea mobilă și imobilă îi fâgăduiesc a 4-a parte a-i da.

Semnează Niculae Catarig.

Zestrea miresei: 2 junci de 2 ani în prețul de 64 fl. v.a.; 6 oi cu miei; 2 roi; 8 taleri mari și 5 husari; pământul de fânaț după Vârful Groșilor între vecinii George Cucu și Maței G. Nistor.

Semnează Ștefan Pop.

Nr. crt. 4 - 4/2 1873.

Numele mirelui: Iuon Toder Turcu; Părinții mirelui: Toder Turcu.

Numele miresei: Firoana Clement Pop; Părinții miresei: Clement Pop.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 1 vacă de 6 ani a făta; 8 taleri a 1 fl. v.a. cu torți și 12 husari vechi, apoi spre folosință în tot anul următoarele pământe și anume: pământul în Poiana Lungă [de, n.n.] arătură între vecinii Iuon Reboreanu și Toder Pop; pământul arător în Tinosă între vecinii Iuon Floroe și Tănase Meruțiu; pământul pe Costă între Paramon Surdu și Vasele Ungurul; pământul în Locurile între vecinii Ștefan Pop și Gavrilă Vasilichi; pământul sub Dumbravă între vecinii Niculae Floroae și costa; pământul în Bruhoia de arătură între vecinii Grigore Pop și Ion Neșcuț; pământul tot în Bruhoia între Toder Echim și Dumitru Rusu.

Semnează Clement Pop.

Nr. crt. 5 - 7/2 1873.

Numele mirelui: Iuon Iftode Vasilichi; Părinții mirelui: nu are părinți.

Numele miresei: Firoana Toader German; Părinții miresei: Toader German.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 1 junincă de 3 ani în prețul de 40 fl. v.a., apoi pământul în Locurile între vecinii Ștefan Pop și Iuon Lazăr, pământul sub Piatră între eredi lui Vasele Andreșiu și Dumitru Sârbu, mai încolo, veșmintele trebuincioase.

Nr. crt. 6 - 19/2 1873.

Numele mirelui: Macedon Dumitru Lușcan; Părinții mirelui: Dumitru Lușcan.

Numele miresei: Maria Urîte; Părinții miresei: Florea Suciu.

Zestrea mirelui: averea după testamentul din 19/2 1873.

Zestrea miresei: 2 junci de 4 ani în prețul de 120 fl. v.a., apoi pământe următoarele: a) pământul de la Căsoia de fânaț între vecinii Nicolae Sandu și eredi lui Lazăr Prahase; b) pământul din Bruhoia de fânaț între vecinii Nicolae Pop și Toader Cosma.

Nr. crt. 7 - 18/9 1873.

Numele mirelui: Leon Iluția; Părinții mirelui: Ioan Iluția.

Numele miresei: Iliana Vasilichi; Părinții miresei: Macedon Grigoriția, tutore.

Zestrea mirelui: îi dă loc să-și facă o casă și grădină, pe jumătate.

Zestrea miresei: una sumă de bani pe care o are depusă la Sedria orfanală.

Nr. crt. 8 - 25/10 1873.

Numele mirelui: Ilisie Zaharia Steopol; Părinții mirelui: nu are.

Numele miresei: Ana a lui Niculae Isip; Părinții miresei: nu are.

Zestrea mirelui: partea lui de avere de o posedă.

Zestrea miresei: partea ei de avere părintească abvinitore.

Nr. crt. 1 - 17/4 1874.

Numele mirelui: George Cirilă Sfințeanu; Părinții mirelui: Cirilă Sfințeanu.

Numele miresei: Feroana a lui Tănase Meruțiu; Părinții miresei: Tănase Meruțiu.

Zestrea mirelui: După petrecerea noastră, a părinților lui, îi rămâne casa și grădina feciorului.

Zestrea miresei: 1 pământ de arătură de una zi în Colnic, apoi un pământ de arătură de 1/2 de zi pe Găgi. Semnează Tănase Meruțiu.

Nr. crt. 2 - 20/5 1874.

Numele mirelui: George Zegrean; Părinții mirelui: Iuon Zegrean.

Numele miresei: Saveta Toder Ruleanu; Părinții miresei: Toader Ruleanu.

Zestrea mirelui: După petrecerea noastră, a părinților lui, rămâne lui totă averea noastră mobilă și imobilă.

Zestrea miresei: 5 oi mari cu miei și 3 capre mari cu iezi, 4 stupi, 2 junci de 2 ani, o delniță la Podul cel rău cu 2 capete, o delniță de fânaț din Săcătura din vale, o delniță de fânaț în Bruhoia, apoi una mai din sus; un pământ pe Vâlceaua Lari.

Nr. crt. 1 - 25/1 1875.

Numele mirelui: Ioan P. Găsdac; Părinții mirelui: Paramon Găsdac.

Numele miresei: Firoana Cl. Pop; Părinții miresei: Simion Catarig, contutore.

Zestrea mirelui: 10 oi cu miei și 2 junci de 3 ani, 1 pământ sub Lazuri la Obratiuri, locul la Ariniș în Lușica Cârstei până voi trăi, apoi după moartea mea partea abvenitoare de la posesiunea estravilană.

Semnează Paramon Găsdac.

Zestrea miresei: veșmintele de lipsă apoi 1/3 parte din întreaga avere imobilă. Semnează Simion Catarig.

Nr. crt. 1 - 26/1 1876.

Numele mirelui: Ionică Mititeanu din Lușca; Părinții mirelui: Ioan Mititeanu a Oniții.

Numele miresei: Marinca P. Vusiul din Năsăud; Părinții miresei: Petre Vusiul.

Zestrea mirelui: 1/2 jumătate gredina casei de la deal, jumătate râțul pe cărbunariu din jos, pământul pe Colnic și pe râpă.

Semnează Ioan Mititeanu a Oniții prin Macedon Grigoriția.

Zestrea miresei: 2 junci de 1 an acum, 1 godin, pământul la hotarul din sus, pământul din Carpini și pământul din Zăpode din jos în Colnic.

Semnează Petre Vusiul prin Macedon Grigoriția.

Nr. crt. 2 - 12/2 1876.

Numele mirelui: Angelu Granciu din Năsăud; Părinții mirelui: nu are.

Numele miresei: Maria I. Pop; Părinții miresei: Ioan Pop.

Zestrea mirelui: nu are zestre.

Zestrea miresei: 4 junci de câte 2 ani, 16 taleri, mai încolo 4 pământuri și anume: pământul de arătură din Bruhoia, pământul de pe Găgi de la Alecsa Ionașicu, în Lușica Cârstei cumpărată de la Ioan Gavrilă două delnițe.

Semnează Ion Pop prin Macedon Grigoriția.

Nr. crt. 3 - 20/8 1876.

Numele mirelui: Alexa Nicolae; Părinții mirelui: nu are.

Numele miresei: Firoana Isip; Părinții miresei: nu are.

Zestrea mirelui: Eu dau după moartea mea a treia parte din casa, grădina, pământ și de la câmp și marha să rămână muierii mele Firoana. Semnează Alexa Nicolae prin Maței.

Ca martori: Toader Onigoe și Timoftei Maței.

Zestrea miresei: Să capete din averea părintească a 6-a parte din casă, grădină pământuri de la câmpii – apoi hainele tote câte trebuie la o fată.

Nr. crt. 1 – 18/2 1879.

Numele mirelui: Ioan N. Tomuția; Părinții mirelui: Mihăilă Zăgreanu, tutore.

Numele miresei: Floarea N. Granciu; Părinții miresei: Petre Granciu.

Zestrea mirelui: 2 vaci, de una de 5 ani și una de 6 ani și partea de avere imobilă, apoi carul.

În prezența noastră, Macedon Grigoriția.

Zestrea miresei: 2 boi în preț de 120 de fl. v.a., după plugul anului 1879, 1 vacă din două care i-a plăcea, 6 orgii grădină în lățime până în fund spre a-și face casă sau prețul grădinii cu 100 fl. v.a. bani gata, locul de la Coasta Baltelor de la Ioan Gavrilă, cânepisce între Maței G. Nistor și Nicolae Sandu, locul din Streginosa în Vârful Pleșiului, locul de la Arsinișiu de la Cornieni între Toader Ecim și Paraschiva Coruiu.

Semnează Petre Granciu.

Nr. crt. 1 – 26/1 1880.

Numele mirelui: Gavriluțiu Vasele; Părinții mirelui: Pavel Gavriluțiu.

Numele miresei: Ioana Brudicu; Părinții miresei: Ioan Brudicu.

Zestrea mirelui: filă lipsă.

Zestrea miresei: filă lipsă.

Nr. crt. 2 – 10/1 1880.

Numele mirelui: Nicolae Prahase; Părinții mirelui: Maria Prahase.

Numele miresei: Elisabeta Rus; Părinții miresei: Vasele Rus.

Zestrea mirelui: filă lipsă.

Zestrea miresei: filă lipsă.

„Protocolulu căsătoriilor” (Le Protocol des mariés) de la communauté de Năsăud dans la deuxième moitié du XIXème siècle

- Résumé -

Dans cet article, on publie un document inédit et quelques considérations concernant la modalité de la fixation de la dot des jeunes mariés au milieu de la communauté de Năsăud, entre 1862-1880.

CAZURI DE STABILIRE A HOTARULUI ÎN JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSĂUD. INFLUENȚA NUDITĂȚII MAGICE

Dan PRAHASE

Moto 1:

„... omul de afaceri îl învăța pe băiat cum să deosebească hotarele moșiilor. Singura ambiție a lui José era să devină „țăranul familiei”; dar el era disperat că nu reușea niciodată să descopere pietrele de hotar. Burthe număra pinii așezați la rînd, dădea la o parte arbuștii țepoși, săpa pămîntul, și dintr-o dată piatra îngropată ieșea la iveală, pusă acolo în urmă cu secole de strămoșii păstori. Păstrătoare ale dreptului de proprietate, aceste pietre ascunse, dar mereu prezente, îi inspirau, cu siguranță, lui José un sentiment religios, izvorît din străfundurile neamului său. Yves uita să mănînce, se uita pe furiș la Jean-Louis, gîndindu-se și el la misterioasele pietre de hotar: ele căpătau viață, pătrundeau în lumea tainică pe care poezia sa o scotea din adîncuri.”

(François Mauriac, *Misterul Frontenac*)¹.

Moto 2:

„- Hai, fa, îmbracă-te mai repede! zise Tita, răstindu-se spre soră-sa. De ce nu-ți cîrpești fusta aia, nu vezi că ți se vede buca?

- Ce să mai cîrlesc, am tot cîrpit-o ... ia lasă-mă în pace! Dacă mi se vede, ce? Cine o vede, să mi-o mănînce! Ei! răspunse Ilinca la fel de răstit.”

(Marin Preda, *Moromeții*)².

În studiul de față vom încerca să abordăm - din punct de vedere etnografic și istoric, dar nu numai - câteva aspecte din trecut legate de problematica hotarului și a pietrelor de hotar. În același context vom discuta, pornind de la o serie de cazuri concrete, despre semnificația, importanța și efectele *nudității magice*.

Punctul de plecare al articolului de față îl constituie prezența unui stîlp de piatră într-una dintre sările de expoziție ale Muzeului Grăniceresc Năsăudean

¹ François Mauriac, *Misterul Frontenac*, în *Genitrix*. *Misterul Frontenac*, 1969, p. 129.

² Marin Preda, *Moromeții*, p. 20.

(foto 1). Această piatră, conform informațiilor oferite de Ioan Chintăuan, este din gresie și a fost utilizată în Năsăud ca stâlp de poartă³.

Dacă privim lucrurile în general, trebuie să pornim de la ideea că în timp au apărut la suprafața pământului o serie de pietre neprelucrate. Acestea sunt părți metrice (și aici specificăm: bucăți, fragmente, blocuri), constituite din roci dure (andezit) sau relativ dure (calcar, gresie). Ele au fost luate și transportate din locurile unde au apărut, apoi au fost poziționate vertical. Astfel, ele devin încă din cultura populară arhaică un semn și, totodată, un simbol al durabilității și, deoarece au fost ridicate de oameni în poziție verticală, se numesc „pietre înălțate”, în opinia lui Ioan Chintăuan. De altfel, cultul pietrei apare la toate popoarele, în toată lumea⁴.

În ceea ce privește locurile unde pot fi întâlnite, amintim: pe marginea drumurilor, la porți, porțițe și garduri, în livezile sau ogrăzile țărănești, lângă cimitire și biserici, la marginea locurilor cultivate și a fânașurilor, la fântâni și izvoare, pe pășuni. În aceste locuri, unele apar în scop de *semn-simbol*, iar altele au rol decorativ sau utilitar (de exemplu la gard, la poartă etc.). O parte din ele n-au suferit intervenții umane, dar pe altele se cunosc astfel de intervenții. Aici ne referim îndeosebi la incizarea pe ele a unor *semne-simboluri* care ar constitui urme ale unei culturi arhaice ce nu a ținut cont de timp și de spațiu. Astfel, am avea o cultură verticală care indică legătura dintre Pământ și Cer și, mai departe, între Om și Divinitate. După cum ne explică Ioan Chintăuan, piatra ilustrează perenitatea pe care omul și-a dorit-o dintotdeauna⁵. În momentul când omul și-a dat seama de locul său pe Pământ și în Univers, și-a recunoscut vulnerabilitatea și, în consecință, a realizat pe piatră incizii constând în semne care reprezintă credința în Pământ-Natură, Cer și Divinitate. Astfel, ia piatra din Pământ-Natură, o înalță spre Cer și o închină în acest fel Divinității, care îl protejează și îl ajută⁶.

În mare proporție, aceste „pietre înălțate” sunt *pietre de mejde*, aceasta însemnând că ele stau vertical și delimitează două terenuri ce aparțin la două familii (sau persoane) diferite. Ele se mai numesc și *pietre de hotar*. Însă *pietrele de hotar* veritabile sunt, de fapt, cele amplasate la limita dintre pământurile sau hotarele a două comunități (de exemplu sate). În cazul în care pietrele au fost puse la hotare cu alt scop decât acela de a separa în mod clar proprietăți aparținând comunităților sau unor persoane, ele se consideră ca fiind *pietre ale neuitării* sau *pietre aduceri-aminte*, conform lui Ioan Chintăuan. Amplasarea lor – în acest ultim caz – fără nici o prelucrare se face în scopul de a nu uita o anumită persoană, un grup de persoane sau un eveniment de mare importanță. Mai apoi, în locurile respective au fost puse cruci și troițe (răstigniri) de piatră⁷.

³ Ioan Chintăuan, *Pietre înălțate*, Cluj-Napoca, 2002, p. 50.

⁴ *Ibidem*, p. 47-48.

⁵ *Ibidem*, p. 48.

⁶ *Ibidem*, p. 48.

⁷ *Ibidem*, p. 49.

Vorbind de pietrele amplasate în poziție verticală, o situație deosebită prezintă cele care sunt puse la porți și porțițe; acestea fie înlocuiesc stâlpii de lemn, fie îi sprijină. Astfel, respectivele pietre verticale sunt construite nu doar din gresie, ci și din riolit, calcar, andezit etc. și au suferit prelucrări (în majoritatea cazurilor). Prelucrarea a constat în modificarea suprafețelor și dimensiunilor. De asemenea, pe unele suprafețe (față, spate) s-au realizat incizii reprezentând *semne-simboluri*⁸.

Majoritatea „pietrelor înălțate” amintite până acum în acest studiu se găsesc – în cadrul județului Bistrița-Năsăud – în zona Salva-Zagra.

În Salva, stâlpii porților de lemn masive din gospodăriile țărănești se întăreau (erau dublați) cu stâlpi mari din gresie. Pentru a exista posibilitatea prinderii de stâlpul din lemn, aceste bucăți masive de gresie erau găurite (o dată sau de două ori) în treimea superioară. În cazuri mai rare stâlpii de piatră au fost incizați cu *semne-simboluri*. Stâlpul de piatră care se găsește într-una dintre sălile de expoziție ale Muzeului Grăniceresc din Năsăud este astfel incizat.

Respectivul stâlp din gresie are o gaură de prindere. Sub ea este incizat, ca o terminație a unui arbore-pom al vieții, un semn al crucii. Un al doilea semn al crucii apare în urma unei incizii făcute cam la jumătatea pietrei (foto 2 și foto 3). Conform afirmațiilor lui Ioan Chintăuan, aceste *semne-simboluri* și stâlpul de piatră pe care au fost incizate sunt contemporane⁹.

Cazuri deosebite de stabilire și modificare a hotărârilor

Din păcate, sursele disponibile pentru relatarea următoarelor întâmplări nu ne indică cu exactitate perioada în care s-au desfășurat ele, mărginindu-se a aminti că s-au petrecut în trecut. Opinăm totuși că ele s-au desfășurat, probabil, între secolul XVIII și prima jumătate a secolului XX, dar nu este exclus să se fi desfășurat și anterior secolului XVIII.

Referindu-se la o așa-zisă jurisprudență veche, obișnuită pe valea Someșului (Rodnei), Ioan S. Pavelea – de la care aflăm aceste fapte – ne spune mai întâi că, în anumite cazuri de furt, dacă nu se putea descoperi concret făptașul dar se știa din ce comună face parte, întreaga comună din care se trăgeau hoții era răspunzătoare și „trebuia să facă despăgubirea cu vârf și îndesat”¹⁰. Astfel, deoarece satele din această zonă erau împrăștiate pe hotar, hoții tindeau să fure din satele vecine, unde nu erau cunoscuți prea bine. În aceste condiții, regula și tradiția erau următoarele: „Dacă dai de urma tâlharului, atunci pământul peste care el a mers cu lucrul furat – dacă pământul era proprietatea furului – tot cădea în favorul păgubașului urmăritor”¹¹.

În continuare, prezentăm câteva cazuri concrete.

⁸ *Ibidem*, p. 49-50.

⁹ *Ibidem*, p. 50.

¹⁰ Ioan S. Pavelea, *Legiuri din trecut*, în *Arhiva Someșană*, no. 7, Năsăud, 1927, p. 89-90.

¹¹ *Ibidem*, p. 90.

1. Litigiul între comuna Runcu Salvei (Runc) și comuna Salva

Mai întâi se precizează că în comuna Runcu Salvei și-au găsit azil multe feluri de oameni: și de omenie, dar și mișei. Datorită acestei ospitalități, a avut mult de suferit și a apărut – după cum spune Ioan S. Pavelea – povestea răutăcioasă „că ar fi făcută din tâlhari”¹². În acest prim caz, autorul amintește că un om din Runc a furat de la comuna Salva un cal. Deoarece nu l-au extrădat pe hoț (nu l-au știut sau n-au vrut să-l dea de gol), pedeapsa a suferit-o întreaga comună Runcu Salvei. Astfel, cei din Salva au tăiat pielea calului în curele (sfori) subțiri și, întinzând-o la maximum (cât a ajuns pielea), au luat de la comuna Runc partea de hotar denumită *Soci*. Acest nume îi vine de la faptul că pe lângă vale cresc și tufe de soc. În legătură cu aceasta, Ioan S. Pavelea remarcă faptul că, mergând la fața locului și observând ce întindere are, se ajunge la concluzia că acele curele din pielea calului au putut doar să indice o direcție, întregul teritoriu neputând fi cuprins¹³.

În continuare, ni se relatează o povestire pe care Ioan S. Pavelea a auzit-o fiind în închisoare „la Cazaci”¹⁴. Ea se intitulează *Legendă Turcească (din Asia Mică)* și i-a fost povestită în rusește de către un kurd; în ea se narează despre sultanul Mahomed al II-lea care reușește să obțină de la împăratul Bizanțului aprobarea de a-și ridica un palat în Constantinopol, pe un loc cât poate cuprinde o piele de bou. Împăratul acceptă, iar sultanul taie pielea în fâșii subțiri ca firul și astfel acaparează un spațiu foarte mare. Împăratul este nevoit să accepte situația dar, când îi prinde pe turci la necaz, îi alungă. Înfuriat, Mahomed al II-lea pornește în fruntea armatei sale și cucerește Constantinopolul. Legenda este relatată în versuri. Așadar, iată că motivul întâlnit în județul nostru apare, după concluzia autorului, în Asia (în Kurdistan)¹⁵.

2. Litigiul între comunele Runcu Salvei și Găureni

Comuna Runcu Salvei nu avea taur și, pentru a rezolva acest neajuns, runcanii au furat un taur de la Găureni. Faptul a fost dovedit și, ca despăgubire, „comuna Găureni a primit jumătate partea de hotar numită *Buciumaș* și „*Fundul luncilor*” (în Idecu)”¹⁶.

Așadar, comuna de care aparțineau hoții dovediți ceda comunei păgubite în mod liber o parte a hotarului, sau era silită să facă aceasta după anumite reguli.

3. Litigiul între comuna Runcu Salvei și comuna Hordou (Coșbuc)

Unor oameni din Hordou li s-au furat vite. Mergând pe urmele hoțului, ei au găsit intestinalele vitelor la *Vârful Cicerii*. Drept urmare, Runcu Salvei a pierdut partea de hotar a versantelor de către Hordou, și anume: *Șuliga*, *Mailat*,

¹² *Ibidem*, p. 90.

¹³ *Ibidem*, p. 90.

¹⁴ *Ibidem*, p. 91.

¹⁵ *Ibidem*, p. 91-92.

¹⁶ *Ibidem*, p. 92.

Arsița Cosmenilor, Piciorul Telciului și Fața răchiții. Spre deosebire de situațiile prezentate anterior (*Soci, Buciumaș și „Fundul luncilor”*), în care runcanii pierduseră cu totul posesia asupra pământului, în acest caz familiile din Runc care posedau pământul își păstrau mai departe proprietatea particulară, doar că mulțimea nu mai avea drept de pășunat. Însă în curând runcanii au găsit o modalitate de a recupera terenul pierdut.

După cum afirmă Ioan S. Pavelea, cu ocazia unor lucrări de măsurare a terenurilor, oficiantul ce fusese însărcinat cu stabilirea acestui cadastru lucra de zor la dealul *Vârful Cicerii*. Însă lucrul era destul de anevoios, avându-se în vedere că trebuia să stea printre spini și tufișuri. Conform regulii de atunci, comuna care trebuia să se îngrijească de hrana acestui slujbaș era cea în serviciul căreia se afla el. Deoarece își cam terminase merindea, oficiantul a cerut primarului din Hordou să-i trimită mâncare. Dar acesta din urmă fie n-a vrut, fie n-a putut, fie a întârziat. Cert este că slujbașul a rămas flămând și cu hainele rupte¹⁷.

În această situație, un om din Runc taie niște miei sau iezi („pripași”, conform tradiției) și îi dă oficiantului de mâncare. În timpul mesei, runcanul i se plânge acestuia de nedreptatea suferită de comuna sa prin pierderea acelor terenuri, deoarece hoțul de vite fusese doar presupus și nu dovedit, iar runcanii – având în vedere antecedentele lor – au fost socotiți vinovați. Efectul acestei mese venite la timp este simțitor: comuna Runcu Salvei primește înapoi terenurile cedate, cu excepția locului *Fața răchiții* care rămâne în continuare la hotarul comunei Hordou¹⁸.

4. Litigiul între comuna Runcu Salvei și Poienile Zăgrii

Neavând preot, runcanii s-au hotărât să fure unul. După cum ne spune Ioan S. Pavelea, „popa Ioan” ar fi venit de bunăvoie, dar locuitorii din Poienile Zăgrii nu l-au lăsat. Așa că, într-o noapte runcanii l-au furat și l-au adus la ei. În consecință, comuna Runcu Salvei a pierdut partea ei de pășune din muntele Țibleș, parte numită *Poiana Runcului*¹⁹.

Spre a înțelege mai bine cum de își cedau atât de ușor oamenii pășunile și terenurile, trebuie să precizăm că în timpurile când se întâmplau astfel de fapte oamenii dispuneau de pământ mult și prețul acestuia în comunele din zonă a fost minimal până spre primul Război mondial. Așadar, prețul de cumpărare se putea plăti cu recolta de pe 1-2 ani²⁰.

5. Litigiul între comuna Runcu Salvei și comuna Salva

Nu avem prea multe amănunte legat de acest caz. Stabilirea mejdei de hotar s-a făcut prin desfășurarea unei bătai între doi voinici, ce reprezentau cele

¹⁷ *Ibidem*, p. 92-93.

¹⁸ *Ibidem*, p. 93.

¹⁹ *Ibidem*, p. 93.

²⁰ *Ibidem*, p. 93-94.

două comune. Deoarece flăcăul din Runc a fost învins, Salva a reușit să obțină teren de la Runcu Salvei²¹.

6. Litigiul între comuna Salva și Năsăud

Problema hotarului s-a pus aici pe șes la *Dumbravă*. Să vedem cum relatează Ioan S. Pavelea în 1940 această întâmplare. Menționăm ca am respectat ortografia inițială.

„Lângă drumul dintre aceste două comune era ca mejdă »*piatră de hotar*« o cute mare de piatră. Dacă se află un voinic din cele două sate, să ducă această piatră pe hotarul satului vecin fără de a o lăsa din spate (de pe umăr) și fără de a poposi, locul pe cât va merge se va ținea de hotarul comunei sale. S’a aflat în Salva un mut puternic, care a pornit cu piatra către Năsăud și nu da semne de slăbie sau de oboseală. Năsăudenii erau desperați. Amenințări hule etc. la mut nu contau. Atunci o femeie isteță din Năsăud și-a ridicat poalele, arătându-și goliciunea. Pe mut l-a umflat răsul și a aruncat piatra jos. Acolo a fost apoi mejda hotarului”²².

Asupra acestei situații aparent distractive vom reveni pe parcursul lucrării.

7. Litigiul între comuna Iad (actuala Livezile) și satul Pintic

Situația este oarecum asemănătoare cu cea corespunzătoare stabilirii hotarului între Năsăud și Salva, adică purtatul pietrei de către flăcăi. Aici însă, finalul este tragic. Să-i dăm din nou cuvântul lui Ioan S. Pavelea, cu respectarea ortografiei originale.

„Tot asemenea s’a întâmplat între comuna Iad și Pintic. Iedenii vin cu mejda hotarului până în intravilanul satului Pintic (zis Pinticul săsesc). Adecă pe când omul din Iad intra cu piatra de hotar în satul Pintic, un sătean ne mai putând de ciudă l-a împușcat pe fereastră, din casă în drum. Și nefiind alt voinic să ducă piatra, acolo s’a făcut mejda”²³.

8. Litigiul între comuna Runcu Salvei și comuna Romuli.

Comuna Runc a ajuns la proces cu Romuli pentru o parte de munte. Drept martori au fost aduși oameni din Săcel (Maramureș), care au adus dovezi în sprijinul recunoașterii *miezuinii*. Prin *miezuină* se înțelege, conform DEX: **a.** hat, răzor (între ogoare) și **b.** gardul ce desparte două case²⁴. Mai poate însemna, în zona Orăștie, un zid despărțitor între două camere²⁵. În cazul nostru are

²¹ Ioan S. Pavelea, *Legiuri din trecut: Mejda de hotar*, în *Arhiva Someșană*, nr. 27, Năsăud, 1940, p. 232-233.

²² *Ibidem*, p. 233.

²³ *Ibidem*, p. 233-234.

²⁴ Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, DEX. *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, București, 1998, p. 632.

²⁵ Societatea de Științe Istorice și Filologice din Republica Socialistă România, *Lexic regional 2*, București, 1967, p. 100.

înțelesul de răzor între hotare. Astfel, acei martori au arătat că la *miezuină* ar fi fost îngropate, cu ocazia fixării ei, niște sticle de bere. „Și așa a fost”, după cum afirmă Ioan S. Pavelea²⁶.

În legătură cu acest obicei, trebuie menționat că satele obișnuiau să îngroape la răzorul dintre ogoare (sau *metă*, după cum i se mai poate spune) ceva deosebit. În cazul nostru, sticlele de bere. Totodată, cu ocazia stabilirii mejdei de hotar, „copilandrii fără veste și fără vină erau trași de cap, palmuiți, țuțurați și ciocăniți în frunte, ca să nu uite, că acolo e mejda hotarului”²⁷. Evident că, *fiind bătuți fără vină*, ei nu uitau toată viața locul stabilirii hotarului!

9. Modul depunerii mărturiei la maghiari

Arany János arată într-una din poeziile sale – conform relatării lui Ioan S. Pavelea – o datină ce exista atunci când un martor trebuia să jure că pământul situat sub picioarele sale aparține unei anumite comune. Astfel, martorii maghiari își puneau de acasă în încălțăminte, sub talpa piciorului, pământ din satul lor și jurau strâmb. Arany János afirmă că în acel loc unde se petrecuse jurământul se vede noaptea sperjurul viclean; acesta jură cu o mână ridicată spre cer²⁸.

Acestea ar fi câteva istorisiri legate de stabilirea mejdei de hotar între câteva localități din județul Bistrița-Năsăud. În continuare, ne vom ocupa mai întâi de problematica *hotarului*, și asta din diferite puncte de vedere.

Hotarul. Semnificații și tradiții

După cum susține Ivan Evseev, dacă analizăm structura duală sau tripartită a lumii, structură ce caracterizează culturile arhaice și tradiționale, se observă că orice limită (hotar, graniță, frontieră) constituie un semn al discontinuității spațiului pe verticală sau pe orizontală. În acest context se poate afirma că hotarul joacă un dublu rol: desparte, dar în același timp și unește nivele și zone diferite valoric. Pe de altă parte, hotarul marchează momentul de echilibru și cumpănă și reușește să dețină concentrată în el energia ambelor spații polare, complementare și antagoniste. Acest fapt îi conferă ambivalență. În aceste condiții este evident că orice trecere a hotarului înseamnă, în fond, o schimbare. Această schimbare poate fi în bine sau în rău, fapt ce implică sacralizarea hotarului²⁹.

Ca element de întărire a sacralității hotarului se utiliza amplasarea pietrelor de hotar (a idolilor), a crucilor, a troițelor; uneori se sădeau la hotare pomi sacri. Caracterul ambivalent al hotarului se pune în evidență prin vopsirea barierelor în alb și negru, după cum afirmă Ivan Evseev³⁰.

²⁶ Ioan S. Pavelea, *Legiuri ... Mejda ...*, p. 234.

²⁷ *Ibidem*, p. 234.

²⁸ *Ibidem*, p. 234.

²⁹ Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Timișoara, 1999, p. 203.

³⁰ *Ibidem*, p. 203.

Hotarul în mitologia romană

În mitologia romană există un zeu al hotarelor, al porților și al trecerilor, numit *Terminus*. De fapt, acest zeu era – conform lui Victor Kernbach³¹ – ocrotitorul proprietăților particulare, al teritoriului public al Romei și reprezenta personificarea oricărui sfârșit. Simbolizarea acestui zeu era dată de o piatră de marcaj sau de un stâlp care se planta în cadrul unei ceremonii. Acel semn nu mai putea fi scos sau mutat, iar intervenția asupra lui se considera un sacrilegiu care necesita o pedeapsă. Odată cu finalul vechiului an roman (23 februarie), aveau loc serbările *Terminalia*, ce se încheiau cu ofrande de grâu, prăjituri, miere, vin. Mai târziu s-au utilizat ca ofrande iezi și purcei de lapte. De asemenea, zeului îi erau închinete cântece. Numa Pompilius (al doilea rege legendar al Romei) a instituit pentru prima dată această sărbătoare. Principele sabin Titus Tatius i-a consacrat o piatră pe Capitoliu. Titus Livius – reluat de Victor Kernbach – amintește de altarul zeului *Terminus* în *Ab Urbe condita* (I,55). Drept epitete pentru acest zeu se foloseau *Placidus* și *Quadratus*. Ceva mai târziu, cultul lui *Jupiter* absoarbe atributele lui *Terminus*, iar lui *Jupiter* i se adaugă epitetul *Terminus* sau *Terminalis* (după numele grecesc Ζεύς ὄπιος, adică Zeus Hotarnic)³².

Jean Vertemont – analizând aspecte din mitologiile indo-europene – îl consideră pe *Terminus* ca fiind zeul metaforic al hotarelor, al demarcațiilor existente între bunurile imobile și, de asemenea, ca un zeu ce garantează repartizarea corectă a lucrurilor. *Terminus*, ca reprezentant al frontierelor și bornelor, era considerat ca făcând parte din cortegiul mesagerului zeilor *Mercur* (sau *Hermes* la greci), alături de *Eol* (ca reprezentant al vânturilor) și *Pontus* (ce reprezintă podurile și porturile)³³.

Victor Kernbach remarcă faptul că tot în mitologia romană este întâlnit zeul *Terma* (din grecescul *τερμα*, adică graniță, bornă de hotar), care era zeul pietrelor de hotar. La început, prin *terma* se înțelegea piatra de hotar care se înfigea la limitele teritoriului casnic. Desfășurarea ceremonialului de marcarea a hotarului este descrisă de Siculus Flaccus în lucrarea *Despre condiția ogoarelor*, după cum ne informează Victor Kernbach. În respectivul teritoriu se găseau și mormintele strămoșilor familiei. După cum consideră Fustel de Coulanges – preluat de același Victor Kernbach – în cartea sa *Cetatea antică*, *Terma* amplasată în pământ semnifica religia casnică implantată în sol, adică se stabilea pe vecie proprietatea familiei asupra aceluia pământ; grație poeziilor, mai târziu *Terma* s-a considerat a fi un zeu personal și distinct³⁴.

Practici rituale legate de hotar

Pentru a discuta acest aspect nu se va porni de la hotarul propriu-zis, spațial, ci de la cel temporal. Mai precis, se cunoaște că hotarele anului se pun în

³¹ Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală. Mituri. Divinități. Religii*, București, 1995, p. 617.

³² *Ibidem*, p. 617.

³³ Jean Vertemont, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Timișoara, 2000, p. 98; p. 305.

³⁴ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 617.

evidență în calendarul poporului prin sărbători specifice. În general, acestea coincid cu fazele lunare, cu echinocțiile și cu solstițiile. În aceste momente „de răscruce” din timpul anului, limitele dintre lumea de aici și cea de dincolo, dintre bine și rău, sunt vulnerabile, conform afirmațiilor lui Ivan Evseev. Se creează un echilibru instabil între ordine și haos, iar pentru refacerea acestui echilibru se utilizează numeroase practici magice. O situație relativ asemănătoare are loc și în cazul hotarelor spațiale, îndeosebi la cele care delimitează satul tradițional³⁵.

Referindu-ne la mitologia românească și la satul românesc, Romulus Vulcănescu consideră sacre următoarele părți: *centrul satului, mormintele strămoșilor, răscrucile și hotarele*. În aceste împrejurări, hotarele devin locuri de desfășurare ale unor diverse ritualuri *magico-mitologice*. Romulus Vulcănescu menționează printre altele:

- rituri prin care sunt goniți demonii unor boli (de exemplu *Cămașa Ciunei*);
- rituri legate de legământul solemn în jocurile de Rusalii ale călușarilor;
- rituri de împiedicare a *lykantropiei* (transformarea omului în lup);
- rituri de blestemare a solomonarilor (vrăjitorilor);
- rituri de invocare a intemperțiilor favorabile ogoarelor;
- rituri de apărare împotriva *strigoilor* care bântuie nopțile, între cântători.

În legătură cu acest aspect trebuie menționat că în timpul anului, după ce adunau de prin satele pe care le cutreierau unelte de grăpat, de săpat și de melițat, furci și mături, *strigoii* și *strigoicele* se grupau în „echipe” rivale. Apoi, aceste „echipe de șoc” se deplasau în crucile drumurilor sau la hotarele satelor, iar acolo se băteau între ele sau cu alte fapte demonice care făceau ravagii prin acele locuri³⁶. Dar despre clasificarea, obiceiurile și comportamentul *strigoilor* am discutat într-un studiu anterior³⁷.

- rituri de plimbare a carului funerar cu trupul moșilor din sfatul satului, înainte de desfășurarea ceremonialului de înmormântare³⁸.

Totodată, la hotare se desfășurau și numeroase rituri *juridice*. Din această categorie putem aminti, conform lui Romulus Vulcănescu:

- rituri de alungare din sat sau lapidare (lovire sau chiar ucidere prin aruncare cu pietre) a celor ce se făceau vinovați de încălcarea „legii țării”;
- rituri de legare punitivă (cu scop de pedeapsă) de arborele justițiar, cu scopul îndeplinirii unei *ordalii*. Reamintim că prin *ordalie* se înțelege, conform DEX, modul de stabilire a vinovăției sau dreptății unor părți aflate în litigiu, prin diferite probe (de exemplu: a apei clocotite, a focului, a fierului încins) sau prin duelul judiciar. Acest mod era caracteristic perioadei medievale³⁹.

³⁵ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 203-204.

³⁶ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, 1987, p. 17; p. 303.

³⁷ Dan Prahase, *O variantă a motivului „Don Juan” în zona Ilvelor*, în *Arhiva Someșană*, Seria a III-a, nr. II, Alba Iulia, 2003, p. 287-320.

³⁸ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 17.

³⁹ Academia ..., *DEX* ..., p. 726.

- rituri de înfrățire la nașterea copilului cu un arbore viu;
- rituri de sărutare a pământului la plecarea de pe moșia satului sau din țară și, de asemenea, la întoarcerea pe moșia satului sau în țară;
- rituri de încuscrire între sătenii de pe moșii vecine;
- rituri prin care se marchează hotarele unei moșii familiale folosind jurământul cu brazda în cap sau bătaia copiilor pentru memorarea locurilor (acest ultim aspect, întâlnit și în cadrul județului Bistrița-Năsăud, a fost amintit în lucrarea de față)⁴⁰.

Am amintit când am vorbit despre hotar în mitologia romană că, pentru a fi îmbunați zeii granițelor, li se aduceau diverse ofrande rituale (a se vedea discuția despre *Terminus* și *Terma*). În cazul mitologiei românești este atestat acest obicei prin depunerea de obiecte vechi la marginea satului, prin îngroparea unor animale moarte la hotarele dintre moșii sau prin punerea la hotar a hainelor oamenilor bolnavi sau morți⁴¹. În județul Bistrița-Năsăud s-a întâlnit acest aspect la litigiul între Runcu Salvei și Romuli, când la hotar fuseseră îngropate sticle de bere.

Concluzia trasă de către Romulus Vulcănescu este că în mitologia românească hotarele reprezentau locurile preferate în care se desfășurau cele mai multe, mai semnificative și mai complicate *rituri de trecere*. Acestea constituie o parte importantă în cadrul *sistemului de rituri de trecere* al poporului român⁴².

Alte tradiții populare românești cu privire la hotare

I.-Aurel Candrea afirmă că la hotar mișună și dracul, stând pe acolo de la miezul nopții până la cântatul cocoșilor. De asemenea, la hotare se duc vrăjitorii, după ce se adună în ceată, afirmă același Candrea citând răspunsurile primite la un chestionar de folclor, răspunsuri apărute în publicația *Șezătoarea*⁴³.

Marghioala Covalița din Camena (Bucovina) – preluată de Elena Niculiță-Voronca – relatează despre bătălii desfășurate la hotare între *strigoice* și draci: astfel, *strigoicele* îi împung pe draci cu țepoiul pe care îl mânuiesc și le dau cu lopata în cap⁴⁴.

Maria Braha din Mihalcea (Bucovina), într-o relatare oferită aceleiași Elena Niculiță-Voronca, povestește că înspre Sf. Gheorghe *strigoicele* se adună la hotar în număr de 12. Ele au ca șefă pe una mai bătrână și acolo își prezintă raportul (ce au lucrat), fac exerciții ca soldații, se bat cu melițele (aici credem că povestitoarea s-a referit la limbile de meliță) și dansează în pielea goală⁴⁵.

⁴⁰ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 17.

⁴¹ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 204.

⁴² Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 17.

⁴³ I.-Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, Iași, 1999, p. 145; p. 194.

⁴⁴ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. II, Iași, 1998, p. 241; p. 598.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 238; p. 599.

S. Fl. Marian amintește tradiția conform căreia între hotarele a două sate se pot găsi morminte numite *sniamăt* (sau *sniamăn*, sau *sniamă*). Acestea sunt mormintele unor sinucigași; ei sunt îngropați la hotare (sau pe locul unde s-au sinucis) deoarece cimitirul este un loc sfânt, iar sinuciderea este considerată un păcat de moarte⁴⁶. Despre acest tip special de mormânt am amintit într-o lucrare anterioară⁴⁷.

Gh. F. Ciușanu relatează despre un descântec pentru îndepărtarea epilepsiei; în acest caz evenimentele se încheie cu punerea unei părți din fâșiile de haine ale bolnavului pe movilele de la hotar. Persoana care va călca peste ele va dobândi „boala copiilor”⁴⁸.

În cele ce urmează, vom analiza câteva aspecte referitoare la tradiția stabilirii hotarului dintre Năsăud și Salva, pornind de la întâmplarea relatată de către Ioan S. Pavelea⁴⁹.

Întrecerea dintre flăcăi

Să vedem ce este cu acea întrecere între flăcăi, în ceea ce privește căratul pietrei.

Ioan S. Pavelea ne spune, apelând la istoria dreptului roman, că în cazurile când există neînțelegeri între sate sau comune vecine cu privire la stabilirea dreptului de proprietate asupra unei părți de pământ, teritoriul aflat în litigiu este fie ocupat cu forța (prin luptă), fie se dădea satului vecin de bunăvoie. Dar și în acest ultim caz, când se încheia o învoială, doi oameni din cele două sate trebuiau să se lupte în trântă dreaptă „pro forma”⁵⁰.

Această rezolvare pe care o putem numi dură, bărbătească a litigiului ne aduce aminte de duelurile cavaleresti din Evul Mediu sau – dacă ne întoarcem în timpurile Antichității – de bătălia dusă între cei trei frați Horați (reprezentând Roma) și cei trei frați Curiați (reprezentând Alba Longa) pentru stabilirea supremației în Peninsula Italică, bătălie dusă în secolul VII î. Chr.

Legat de aceste aspecte, să mai spunem că Ioan S. Pavelea amintește, în treacăt, despre un roman scris în maghiară de către Vass Gereben. Acolo se narează că, în lupta în urma căreia Napoleon Bonaparte a cucerit Viena (Ioan S. Pavelea nu ne precizează anul, ar putea fi 1805, dar și 1809), groful Széchenyi a pus – pe propria sa răspundere – de santinelă doi soldați voinici din două sate diferite. Argumentul grofului a fost că flăcăii, fiind rivali în ceea ce privește puterea și eroismul, nu-și vor părăsi postul și nu se vor teme de moarte și de dușman pentru a nu fi unul mai prejos decât celălalt⁵¹.

⁴⁶ S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, vol. III, București, 1995, p. 223.

⁴⁷ Dan Prahase, *Câteva considerații asupra unui basm cules de Ion Pop Reteaganul*, în *Studii și cercetări etnoculturale*, vol. VII, Bistrița, Cluj-Napoca, 2002, p. 211-219.

⁴⁸ Gh. F. Ciușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, București, 2001, p. 185.

⁴⁹ Ioan S. Pavelea, *Legiuiri ... Mejda ...*, p. 233.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 232.

⁵¹ *Ibidem*, p. 232-233.

Un astfel de caz (de luptă între doi voinici din sate diferite) se întâlnește și la rezolvarea litigiului între comunele Runcu Salvei și Salva, după cum am văzut pe parcursul acestui studiu.

Acum va trebui să analizăm – în lumina trecutului și a diverselor tradiții – gestul pe care îl face femeia din Năsăud, adică ridicarea poalelor pentru a-și exhiba goliciunea. Gestul are – după cum s-a văzut – importanța lui, deoarece așa s-a decis stabilirea hotarului dintre Salva și Năsăud. În discuția asupra acestui gest – distractiv și vulgar în aparență dar, după cum se va vedea, plin de semnificații – vom apela la un studiu deosebit de interesant legat de acest aspect, studiu apărut sub semnătura lui Gheorghe Mușu⁵².

În primul rând, trebuie menționat faptul că ritul *nudității magice* nu are o apariție recentă, ci el se întâlnește din timpuri străvechi și prezintă o arie largă de răspândire. După cum se poate deduce cu ușurință, întâlnim *nuditate parțială* și *nuditate totală*. Nu vom încerca însă să clasificăm după acest criteriu cazurile ce vor fi prezentate aici. Ne vom raporta doar la câteva cazuri concrete, spre a putea face legătura cu întâmplarea din județul Bistrița-Năsăud.

Mai întâi ar trebui menționat un alt rit, inclus în cel al *nudității magice*, și anume cel al *piciorului descălțat*. Evident, avem un caz de *nuditate parțială*. Manifestarea magiei prin intermediul descălțării piciorului este atestată pe o largă arie geografică, din vremuri străvechi. În țara noastră nu avem urme documentare clare ale acestui rit, dar apar mărturii documentare în acest sens la tracii de sud. Asume, este vorba de un zeu trac, cunoscut de greci sub numele de *Lycurgos* și care este la origine o formă hibernală a zeului vegetației. Acest *Lycurgos* – care își dispută întâietatea în cult cu *Dyonisos*, zeul vegetației – apare la Ovidiu (în *Ibis*, vs. 345-346) cu un picior neîncălțat, după cum susține Gh. Mușu⁵³.

Să rămânem în partea de sud-est a Europei. Chiar dacă am precizat că în țara noastră nu se întâlnesc urme documentare clare, trebuie amintite câteva manifestări ce pot fi analizate în folclorul românesc și în unele cărți bisericești. În mod concret, se menționează o legendă despre Sfântul Dimitrie Basarabov, care trăise în Valea Timocului, vechi ținut trac. Despre el se povestește că, fiind cioban și căutându-și oile, a călcat cu piciorul drept și a omorât niște pui de pitulice ascunși în iarbă. Drept urmare, fiind foarte mâhnit, s-a hotărât să umble toată viața descălțat la piciorul drept. După alte legende, perioada ar fi fost de doar trei ani. Acest motiv este legat de Sfântul Grigore Decapolitul din Dodecapolis, o cetate situată în partea de nord a Asiei Mici, după cum ne informează Gh. Mușu⁵⁴.

În mitologia greacă avem cazul lui Iason, celebrul conducător al argonauților, care se prezintă în fața regelui Pelias din Iolcos cu piciorul drept încălțat și cu piciorul stâng desculț. Gh. Mușu – preluându-l pe Artemidor în

⁵² Gheorghe Mușu, *Ritul nudității magice pe meleagurile țării noastre și la alte popoare*, în *Studii clasice*, XIII, București, 1971, p. 159-170.

⁵³ *Ibidem*, p. 159.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 160.

Oneirocrit, IV, 63 – afirmă că Perseu, plecând să taie capul Meduzei, poartă numai o sandală⁵⁵.

Macrobius (sec. IV-V d. Chr.) remarcă în cea mai de seamă operă a sa, *Saturnalia*, cartea a V-a, XVIII, 13, faptul că etolienii plecau la război cu piciorul stâng desculț⁵⁶, iar Gh. Mușu preia o remarcă exprimată într-o *scholia* a lui Pindar (*Pythica*, IV, vs. 133), care afirmă faptul că etolienii se încălțau doar cu o singură sandală⁵⁷. Menționăm că în Grecia antică *scholia* era un cântec care se recita însoțit de acompaniament instrumental.

Thucydides, cel mai mare istoric al Antichității, afirmă în opera sa *Războiul peloponesiac*, cartea a III-a, 22, că, spre a scăpa de spartanii care-i asediau, două sute douăzeci de plateeni au părăsit pe furiș Plateea încălțați doar la piciorul stâng⁵⁸. Deși Thucydides spune că războinicii erau desculți la piciorul drept doar spre a nu aluneca în noroi, J. G. Frazer – în lucrarea *Tabou et les périls de l'âme*, Paris, 1927, p. 311 și urm.; 258 și urm., preluat fiind de Gh. Mușu – crede că este vorba despre „o formă de consacrare și de devoțiune îndeplinită într-un mare pericol sau într-o împrejurare critică”⁵⁹.

Din lumea romană, Gh. Mușu prezintă episodul morții Didonei din *Eneida* lui Vergiliu. În versul 517 din cartea a IV-a se spune despre Didona că mergea cu un picior desculț și cu haina descinsă⁶⁰. De asemenea, în cartea a VII-a, versurile 680-690 se spune, prezentându-se vechile neamuri războinice din Italia, că hernicii mergeau la luptă desculți la piciorul stâng⁶¹.

Un exemplu de încălțare doar la un picior ne este relatat și la arabii din apropierea bazinului Mării Mediterane⁶².

Mulți savanți au căutat explicații ritului *piciorului desculț*. J. G. Frazer – citat de Gh. Mușu – ajunge la câteva concluzii importante și acceptate în general de către cercetători. El susține că avem de-a face cu semnificația *nodurilor*. Astfel, în timpurile de demult pantofii erau fixați pe picior cu ajutorul curelelor, care se înnodau. Însă nodul nu leagă doar *corpul fizic*, ci și *sufletul*, din punct de vedere al magiei. Atunci, un picior gol și unul încălțat înseamnă o dezlegare și o legare, adică o eliberare și totodată o piedică pentru cineva. În acest sens, învățatul Servius – reluat de Gh. Mușu – afirmă în cazul Didonei că ea mergea cu un picior încălțat și cu unul desculț pentru ca „Eneas să fie prins și reținut, și pentru ca ea însăși să rămână liberă”⁶³.

Teoria lui Servius, chiar dacă aduce interpretări foarte interesante, nu explică de exemplu plecarea etolienilor cu piciorul stâng desculț. Ar reprezenta un picior pe ei înșiși și celălalt pe dușmani? Este mai greu de afirmat ceva

⁵⁵ *Ibidem*, p. 160-161.

⁵⁶ Ambrosius Macrobius Theodosius, *Saturnalia*, 1961, p. 267-268.

⁵⁷ Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 161.

⁵⁸ Thucydides, *Războiul peloponesiac*, București, 1966, p. 318.

⁵⁹ Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 161-162.

⁶⁰ Vergiliu, *Eneida*, 1956, p. 102.

⁶¹ *Ibidem*, p. 180.

⁶² Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 162.

⁶³ *Ibidem*, p. 163.

categoric. De aceea, această teorie trebuie modernizată, ținându-se cont de mai multe mărturii și lărgindu-se aria de cercetare. În același timp, trebuie luate în considerare și alte manifestări ale nudității, nu doar piciorul.

Hesiod (în lucrarea sa *Munci și Zile*) dă o serie de sfaturi agricultorilor din Grecia. Astfel, ei sunt îndemnați să semene țarina goi, tot goi s-o și are și la fel s-o și secere, pentru a obține recoltă bogată. El spune:

„Depart de noianu-n spume trăiesc pe unde sînt mănoase
Ogoare; doar golaș să semeni și doar golaș să ari pămîntul
Și tot golaș să-ți seceri lanul de vrei să isprăvești la vreme
Corvezile Demetrei”⁶⁴.

Apoi, în secolul I î. Chr., Vergiliu sugerează – în *Georgica I* – oamenilor să are și să semene neîmbrăcați, de asemenea pentru a obține o recoltă mai bună. El spune:

„Cînd este arșița-n toi, să se secere-al holdelor aur
Și tot atuncea fățarul să treiere spicele coapte.
Haina de-o parte, și ară și seamănă! Iarna-i
de-odihnă!”⁶⁵.

Plinius cel Bătrîn – preluat de Gh. Mușu – afirmă în *Naturalis historia*, XXVIII, 23, 1, că pentru a scăpa de omizi, viermi, cărăbuși și alte insecte ce fac rău pământului, femeile înconjoară ogorul goale. În Cappadocia (regiune în centrul Asiei Mici, în Antichitate), pentru a alunga insectele numite cantaride, „femeile aleargă pe ogoare cu fustele ridicate pînă la briu”, conform lui Metrodorus din Skepsis, menționat de Gh. Mușu⁶⁶, iar Columella afirmă – conform aceluiași autor – în lucrarea sa *De re rustica*, X, 357-362, că rezultate asemănătoare se obțin dacă se recurge la dezgolirea sânilor⁶⁷. Revenind la Plinius cel Bătrîn, el ne dă informația, găsită în aceeași sursă, că în alte locuri femeile alergau în acest scop cu părul despletit, cu cingătoarea desfăcută și cu picioarele goale⁶⁸.

Să trecem acum la obiceiurile celților.

Aici, tipică este participarea lor la luptă dezgoliți, pentru a folosi o intimidare magică a adversarului. În *Naturalis historia*, XXII, 2, Plinius cel Bătrîn afirmă că la bretoni, în anumite ceremonii religioase, fetele și femeile apăreau goale dar, după cum spune Gh. Mușu, nu se cunoaște cu exactitate contextul și desfășurarea propriu-zisă a respectivelor ceremonii⁶⁹. Se cunosc însă manifestări ale nudului femeiesc la celții de peste mare. Preluat de Gh. Mușu, M. L. Sjoestedt relatează în studiul său intitulat *Dieux et héros des Celtes* (Paris, 1940, p. 89 și urm.) o întâmplare avându-l în centru pe marele erou al celților, Cûchulainn.

Sêtanta (era numele lui Cûchulainn înainte de a și-l lua pe acesta din urmă, mai consacrat), care era o autoritate în grupul tinerilor de vîrsta sa și nu

⁶⁴ Hesiod, *Munci și Zile*, în Hesiod – Orfeu, *Poeme*, București, 1987, p. 54.

⁶⁵ Vergiliu, *Georgice*, în *Bucolice. Georgice*, București, 1967, p. 65.

⁶⁶ Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 164.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 164.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 164-165.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 165.

facea încă parte din clasa bărbaților, organizează o expediție pe teritoriul inamic și se acoperă de glorie. Revine spre capitala compatrioților săi ulați, Emain și, impulsivat de orgoliul învingătorului, aduce în carul său trei capete ale unor dușmani foarte puternici. Pe drum prinde niște lebede și îmblânzește doar cu privirea un cerb. Aceste necuvântătoare îl însoțesc mai departe. Plin de furie războinică (este vorba de tipul de furie ce nu face diferența între prieteni și vrăjmași), le cere compatrioților săi bărbați să lupte cu el, în caz contrar urmând a-i omorî pe toți cei din cetate. Regele dă poruncă să-i iasă în cale femei goale și acest fapt este îndeplinit de regina Mugain împreună cu femeile sale. În plus, regina îi spune că ele sunt bărbații cu care va trebui să lupte. Sătenta este dezorientat, iar ceilalți profită de aceasta și-l cufundă de trei ori în trei găleți cu apă. Datorită furiei războinice a tânărului, prima găleată pleznește, în cea de-a doua apa fierbe în clocote, iar în cea de-a treia apa se încălzește. De-abia atunci furia i se domolește și este lăsat liber⁷⁰.

O întâmplare asemănătoare întâlnim la Plutarh în *Mulierum virtutes*, cap. IX, după cum ne spune Gh. Mușu. Aici este vorba despre o nemulțumire a eroului grec Bellerophon la adresa locuitorilor din Lycia (în Asia Mică). Astfel, Bellerophon îl roagă pe zeul mării *Poseidon* să-i pedepsească pe lycieni. Ca urmare, valurile mării se înalță și vin după eroul grec înspre Lycia, unde încep să inunde ogoarele. Deoarece bărbații lycieni nu-l puteau îndupleca nicicum pe Bellerophon, i-au ieșit în cale femeile. Acestea și-au ridicat fustele și și-au dezgolit trupurile, fapte ce l-au obligat pe Bellerophon să se rușineze și să se dea înapoi. După el s-au retras și valurile⁷¹.

Așadar, după părerea noastră, ultimele două exemple ilustrează destul de bine caracterul magic al dezgolirii corpului.

La arabi, *nuditatea parțială* sau *totală* semnifică o mare durere, o nenorocire. Astfel, femeile își descoperă fața și pieptul, iar în timpul doliului își sfășie cămașa și rochia, ca și femeile galilor. Și la bărbați situația este destul de asemănătoare. Pentru a exemplifica, să folosim un exemplu din literatură și anume a treia călătorie a lui *Sindbad Marinarul*, unul dintre protagoniștii basmelor arabe din ciclul *O mie și una de nopți* (culegere de basme ce apare în jurul anului 1100). Mai exact, în momentul în care își dă seama că nava se îndreaptă spre deosebit de periculosul Ostrov al Maimușelor, căpitanul vasului „își trage niște lovituri strașnice peste obraji, după ce scrutase zările îndelung, își smulge părul din barbă, își sfășie hainele și își dă turbanul de pământ. Pe urmă începu să se vaicăre, să geamă și să scoată niște țipete de deznădejde”⁷².

Evident că exemplele pot continua.

Și la arabi se întâlnește situația dezgolirii tinerelor fete, cu scopul de a stopa avansarea inamicului⁷³.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 165-166.

⁷¹ *Ibidem*, p. 160; p. 166.

⁷² *** *Povestea cu Sindbad Marinarul*, în *O mie și una de nopți*, vol. 5, București, 1983, p. 195.

⁷³ Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 166.

În ceea ce privește vechimea acestui aspect (manifestarea durerii prin dezgolirea parțială sau totală a corpului), trebuie remarcate – în cazul evreilor – câteva versete din Biblie (Isaia 20; 2-4, Iov 1; 20, Iov 2; 12-13 etc.), fapt ce-l face pe Gh. Mușu să considere originea acestei manifestări în Antichitate⁷⁴.

Să vedem totuși cum se explică retragerea dușmanului la vederea goliciunii. În fond, această *nuditate parțială* sau *totală* ar însemna mizeria, sărăcia și nenorocirea supremă. Imaginea cea mai sugestivă a disperării și tristeții este cea a lui Iov stând gol pe cenușă (Iov 2; 8). Această restrînsă manifestată prin goliciune este interpretată și considerată ca fiind trecută printr-o acțiune magică asupra inamicului! Acesta este tipul de psihologie care contribuie la paralizarea dușmanului și la retragerea lui! În ceea ce privește dezbrăcarea femeilor, forța distrugătoare emanată de nudul lor este sporită deoarece ea se adresează unor adversari de sex opus, respectiv războinici bărbați. Treburile par clare și nu credem că este nevoie de o interpretare în sens freudian a subiectului.

O situație interesantă se întâlnește la semiții din nord-est, și anume coborârea zeiței *Ishtar* în Infern la mesopotamieni. De fapt, după cum afirmă Victor Kernbach, această zeiță se numește *Ishtar* în Akkad și Babilon și *Inanna* în vechiul Sumer. În acest mit întâlnim mai multe simboluri: simbolul pastoral și agrar, simbolul morții și renașterii periodice a naturii, simbolul simplității erotice (deoarece zeița *se coboară* la viața unui păstor); însă, după spusele lui Victor Kernbach, într-un alt mit se relatează un aspect contrar, și anume zeița *urcă* în cele trei ceruri până ce ajunge la zeul suprem *Anu* și se căsătorește cu acesta⁷⁵. Mitul este relatat pe larg de James George Frazer în celebra sa lucrare *Creanga de aur*⁷⁶.

Revenind acum la cazul nostru, trebuie spus că zeița *Ishtar* coboară în Infern, unde stăpânește zeița *Ereshkigal*, cu scopul de a-și salva iubitul, adică pe zeul-păstor *Tammuz* (*Dumuzi*). Interesant este faptul că, la fiecare poartă prin care trece, portarul îi scoate câte un accesoriu vestimentar, astfel că, după trecerea prin a șaptea poartă (ultima), *Ishtar* se înfățișează înaintea stăpânei Infernului complet goală⁷⁷.

O discuție asemănătoare face Julius Evola referitor la dansul celor șapte vâluri, când vorbește despre *nudul abisal afroditic*⁷⁸.

De fapt, acest mit ar putea fi considerat ca fiind semnificația originară a ceea ce astăzi se numește *strip-tease* (evident, vorbind despre *striptease*-ul feminin!). În fond, Andrei Bantaș oferă – pentru substantivul *strip-tease* – explicația următoare: dezbrăcarea treptată (pentru o actriță de varieteu)⁷⁹.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 166-167.

⁷⁵ Victor Kernbach, *Miturile esențiale*, 1978, p. 177.

⁷⁶ James George Frazer, *Creanga de aur*, vol. III, București, 1980, p. 65-72 și urm.

⁷⁷ Victor Kernbach, *Miturile ...*, p. 177-179.

⁷⁸ Julius Evola, *Metafizica sexului*, București, 2002, p. 227-228.

⁷⁹ Andrei Bantaș, *Dicționar englez-român*, București, p. 381.

Problema este însă următoarea: câte dintre persoanele care execută acest dans erotic cunosc care era semnificația lui inițială, la origini? Este un bun exemplu de „diluare” a sensului primordial al unui ritual. Despre un caz asemănător (mitul *Don Juan*) am discutat pe larg în altă parte⁸⁰.

La indieni nu se întâlnește ritualul *descălțării piciorului*, dar apare forța magică a *nudului sacru*. În schimb, civilizația chineză cunoaște și manifestarea ritualului *piciorului gol*, și anume într-o prelucrare cărturărească, nu mai veche de secolul VII î. Chr. Legenda la care ne referim conține un personaj numit Lan Tsao-Ho. Acesta era un cântăreț (după alte variante, o cântăreață) de stradă, mergea cântând și era îmbrăcat în zdrențe. Paul Cauchoud – preluat de Gh. Mușu – ne informează în lucrarea sa *Mythologie asiatique illustrée*, Paris, 1928, p. 324 și 235 că acest adolescent cânta la flaut și umbla cu un picior gol. În ceea ce privește *nuditatea totală*, ea se întâlnește la populația Iolos din sud-vestul Chinei unde, spre a opri înaintarea vrăjmașului, tinerele fete ieșeau înaintea lui și se dezbrăcau⁸¹.

Nuditatea magică în folclorul românesc. Comparații cu folclorul altor popoare

Vorbind despre folclorul românesc, deosebim din punct de vedere al *nudității magice* două categorii de obiceiuri.

Obiceiuri practicate în secret

Aici se pot aminti, printre altele:

- *dezbrăcarea fetelor în fața oglinzii pentru a-și vedea ursitul*. *Catoptrimanția* (ghicitul în oglindă) se cunoștea în Antichitatea greco-romană și, după părerea lui Gh. V. Brătescu, probabil că s-a întâlnit la populațiile pretracice și tracogetice, de unde ar fi existat posibilitatea transmiterii în substratul de obiceiuri și credințe ale românilor⁸². Se practică în noaptea Anului Nou, de Sf. Andrei și în alte momente considerate de cumpănă în popor. În tradiția populară se crede că *nudul* proiectează forța sa magică pe care o dezvoltă în scopul ghicirii viitorului și mai departe, spre orientarea viitorului spre sensul dorit. Oglinda are rolul de a amplifica prin reflexie această forță și de a o direcționa. Ca o variantă a acestui obicei apare *plecarea fetelor în pielea goală la fântână*, la sfatul unei vrăjitoare.

- *dezbrăcarea fetelor în fața focului pentru a face să le sosească iubitul*. În acest caz, se consideră că focul sporește fluidul magic al *nudului* și, prin forța influenței, îl poate face pe fecior să ardă de dorul fetei⁸³.

⁸⁰ Dan Prahase, *O variantă ...*, p. 287-320; *Trecerea supranaturală a timpului și motivul „Don Juan”*, în *Arhiva Someșană*, Seria a III-a, nr. III, Cluj-Napoca, 2004, p. 311-328.

⁸¹ Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 167-168.

⁸² Gh. V. Brătescu, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, București, 1985, p. 94.

⁸³ Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 169.

Obiceiuri practicate în public, în mijlocul obștii

- Tudor Pamfile ne informează că în zona Tecuci, în noaptea spre Sf. Mucenică Marina (17 iulie), femeile se dezbracă de tot, pleacă în bătătură și strâng balegă de vacă sau de bou. Apoi o izbesc de nuiielele gardului, cu scopul de a o usca. După ce a avut loc uscarea, ele strâng balega și o folosesc pentru a afuma cu ea *bubele și năjitul* (probabil în sens de curgere a urechii)⁸⁴.

Menționăm că, în conformitate cu cele afirmate de Gh. Bulgăr și Gh. Constantinescu-Dobridor, prin *năjit* se înțelege în limbaj popular: **a.** nume generic care se dă nevralgiilor, inflamațiilor urechii, durerilor de dinți; **b.** o boală ce apare la vaci și la oi și se manifestă prin apariția unor bube pe față și a unor inflamații pe ugere; **c.** inflamarea urechii⁸⁵.

- *datina paparudelor*. Este un ritual pentru provocarea ploii, pe care nu-l vom aborda decât tangențial, din punct de vedere al subiectului lucrării. Jocul paparudelor se ține la date fixe din an sau, dacă anul este secetos, atunci când este necesar. După spusele lui Romulus Vulcănescu, participanții care se dezbracă sunt: fie o persoană tânără (*o fată sau un băiat*), fie o ceată formată din 3 sau 5 fete, cu vârsta cuprinsă între 12 și 14 ani⁸⁶. Corpul protagoniștilor este gol, cu excepția coapselor ce sunt acoperite cu frunze.

În Transilvania, conform lui Romulus Vulcănescu, în caz că pământul e uscat din lipsa apei, niște fete tinere îndrumate de o femeie mai în vârstă, toate în pielea goală, fură o grapă și o trag peste câmp până ce ajung la un pârâu, unde îi dau drumul să plutească. Se așează apoi pe grapă și aprind câte o flăcără mică în fiecare colț; acestea trebuie să ardă timp de o oră, după care femeile părăsesc grapa și revin la casele lor. În India este o situație oarecum asemănătoare, în sensul că femei în pielea goală trag plugul pe câmp în timpul nopții, iar bărbații se ascund pentru a nu rupe vraja cu prezența lor⁸⁷.

- *ritualuri contra Ciumei*. În folclor, *Ciuma* este privită ca o *fință demonică pestilențială, care ucide prin boală*. Unul dintre aceste ritualuri presupune trasarea unei brazde circulare în jurul satului, pe timp de noapte. Brazda este trasă de femei despletite și goale, mânite de un flăcău gol și el⁸⁸. În legătură cu aceste ritualuri, trebuie însă discutate câteva aspecte.

Mărturia cea mai veche despre obiceiul românilor de a trage o brazdă în jurul întregului sat pentru a-l feri de molime datează de la finele primei jumătăți a secolului XVII. Mai precis, în anul 1646 arhiepiscopul catolic Marcus Bandinus vizitează satele cu credincioși catolici din Moldova aflată sub domnia lui Vasile Lupu. În timpul acelei vizite, în Transilvania era ciumă. V. A. Ureche traduce - chiar dacă cu multe și grave greșeli, după cum ne informează Petru Caraman -

⁸⁴ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români*, București, 2005, p. 109.

⁸⁵ Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, vol. I, București, 2003, p. 319.

⁸⁶ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 417-418.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 419; p. 662 nota 22.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 319-320.

manuscrisul corect numit *Codex Bandini* (sau *Codex bandinianus*, dar în nici un caz *Codex Bandinus*, cum greșit îl intitulează respectivul traducător), scris în care arhiepiscopul povestește o serie de aspecte remarcate cu prilejul vizitei⁸⁹. La un moment dat, în respectiva sursă apare o mențiune interesantă, și anume că într-o noapte, zece flăcăi în pielea goală, mânați de tot atâtea fete bătrâne, goale și ele, au tras brazdă în jurul satelor. În timpul desfășurării acestui ritual, flăcăii și fetele râdeau și cântau, iar locuitorii, cu ghioage în mâini, stăteau lângă brazdă pregătiți de luptă și cu fața întoarsă spre Transilvania. Este în mod evident un gest menit să sperie *Ciuma*, iar *nuditatea flăcăilor și fetelor* este considerată în popor ca o bună posibilitate de apărare împotriva forțelor malefice.

O situație relativ asemănătoare cu aceea descrisă de Bandinus se întâlnește la slavii sudici unde, după cum spune Petru Caraman care-l reia pe Bernhard Stern, dacă pe unele femei fricoase le surprinde noaptea în câmp și se tem de duhurile rele, în momentul în care cred că acestea vor să le atace recurg la gestul de a-și ridica fusta până peste cap și de a arăta spiritelor malefice posteriorul gol. În urma acestui gest, acele duhuri rele dispar⁹⁰.

Dr. Karl Weinhold, în lucrarea *Zur Geschichte des heidnischen Ritus*, afirmă – citat fiind de Petru Caraman – că *stafiile* și duhurile se tem de omul gol⁹¹.

Cert este un lucru: indiferent dacă duhurile rele se sperie sau se rușinează de omul gol, *nuditatea rituală* constituie în tradițiile populare un excelent mijloc de alungare a lor, având astfel un caracter *apotropaic* (care înlătură răul).

Cazul Priapilor. Marcus Bandinus relatează – conform lui Petru Caraman – că, în preajma ultimelor sate moldovenești dinspre Ardeal, românii au ridicat în orice răspântie *Priapi*. Aceasta înseamnă că țăranii au tăiat un stejar foarte mare și l-au cioplit în chip omenesc: cu față, mâini și picioare. În mâna stângă statuia de lemn ține o sabie cu care amenință să izbească, iar în cea dreaptă un arc întins cu două săgeți sau, în alte cazuri, un sceptru (care ar putea fi interpretat și ca o ghioagă). Astfel, după părerea arhiepiscopului catolic, românii credeau că vor speria *Ciuma* care ar veni dinspre Transilvania. Cazul este prezentat pentru localitatea Lucăcești Moldovei⁹².

Este evident că aceste statui sunt străjeri ai satului și sperietori contra *Ciumei*. Dar de ce îi numește Bandinus *Priapi*? Mai exact, *cine este Priap*?

Conform lui Jean Vertemont, *Priap* reprezintă în mitologia latină zeul grădinilor, al fertilității solului, al nașterii și al navigației, fiind și protectorul latifundiilor. Apare și în mitologia greacă. Se consideră că este fiul lui *Dyonisos* (*Bacchus*) și al *Afroditei* (*Venus*). I se consacrau sărbătorile numite *Priapee*. Apoi devine zeul virilității, iar o serie de serbări date în onoarea lui prezintă caracter

⁸⁹ Petru Caraman, *Descolindatul în Orientul și sud-estul Europei*, Iași, 1997, p. 470-471 nota 301.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 429; p. 472 nota 325; p. 513.

⁹¹ *Ibidem*, p. 429; p. 472 nota 322; p. 515.

⁹² *Ibidem*, p. 429-430.

erotic și de multe ori indecent⁹³. Se pare că a avut o mare popularitate în rândul maselor. Este „specializat” în paza grădinilor de zarzavat, a livezilor cu pomi roditori, a prisăcilor, a viilor etc., veghind ca ele să nu fie atacate de prădători. Apare în creațiile a numeroși scriitori de limbă greacă și latină (Leonidas Tarentinus, Theocrit, Lucian din Samosata, Catul, Vergiliu, Columella, Marțial, Iuvenal, Tibul, Horațiu, Ovidiu etc.)⁹⁴.

Elementul tipic al lui *Priap* este însă *falusul* său enorm (organul genital masculin). Nu întâmplător – ne informează Victor Kernbach – romanii l-au numit cu epitetul *Mentulatus* (*Cel cu membrul mare*)⁹⁵. După cum afirmă Petru Caraman, *falusul* a fost considerat de către oamenii primitivi din diferite părți ale lumii drept simbol al *principiului generator al naturii*. Interesant este însă că *falusului* i se atribuia în acele timpuri o deosebit de eficientă *forță apotropaică*. Cele două caracteristici (*principiul generator al naturii* și *forța apotropaică*) se întrepătrund și, reunite și inseparabile, dau explicația utilizării lui *Priap* ca paznic al locurilor cu roade și recoltă.

În anumite ceremonii și practici rituale desfășurate în cadrul unor religii păgâne din Antichitate, *falusul* era considerat, conform lui Petru Caraman, drept un obiect de venerație. În multe cazuri el îndeplinește rolul de *amuletă*; astfel de *amulete* se pot întâlni și ca mijloace de apărare împotriva deochiului, iar în aceste cazuri imaginea ochiului care deoache intră în raza *motivului falic*, după cum ne spune Ch. Daremberg și Edm. Saglio în lucrarea *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Roumaines d'après les textes et les monuments*, reluați de Petru Caraman⁹⁶. Însă *falusul* mai era considerat și principala armă a lui *Priap*, armă cu care statuia de lemn (care mai era prevăzută de multe ori cu o coasă și cu o trestie împlântată în cap, aceasta din urmă spre a speria păsările) îi amenința pe răufăcători (de exemplu pe hoți)!⁹⁷.

Evident că pare șocantă și grotescă amenințarea cuiva cu un *falus* enorm, uneori pe post de măciucă după cum susține Catul într-unul din *carmina priapea*, reluat de Petru Caraman⁹⁸. Se pare însă că aceste interpretări, chiar umoristice, au la bază faptul că inițial *falusul* fusese considerat o armă puternică, în sensul unui soi de *fetiș* ce răspândea o teroare sacră și era marcat simultan de *tabu* (adică o interdicție cu caracter sacru a cărei încălcare atrage după sine pedepse drastice⁹⁹). Explicația pare interesantă având în vedere faptul că *fetișul* – în sens principal – este un obiect cărui în cultele primitive i se atribuiu însușiri magice și era venerat ca atare¹⁰⁰.

⁹³ Jean Vertemont, *op. cit.*, p. 270.

⁹⁴ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 427 și urm.

⁹⁵ Victor Kernbach, *Dicționar ...*, p. 511-512.

⁹⁶ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 437; p. 475 nota 392; p. 503.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 443, p. 478 nota 445.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 445; p. 478 nota 457, nota 458.

⁹⁹ *** *Mic dicționar enciclopedic*, București, 1978, p. 951.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 376.

Iată și asemănarea statuiilor din Antichitate cu cele din Lucăcești Moldovei: ambele variante sunt cioplite cu chipuri bărbătești, adesea în stejar; ambele variante sunt înarmate (statuia romană cu coasă, în mâna dreaptă are uneori o seceră și, mai rar, o măciucă; cea românească are, după caz, arc cu săgeți, sabie și un toiag care poate fi privit ca ghioagă). În ceea ce privește scopul lor, ambele variante de statui trebuie să păzească un anumit obiectiv de pericole!¹⁰¹

Am văzut că moldovenii se protejau, prin acești *Priapi*, de *Ciuma* care ar veni dinspre Transilvania. *Ciuma* este privită – după cum am văzut – ca o *fință demonică*. În cazul tradițiilor romane, s-a menționat deocamdată că *Priap* păzea recolta și roadele grădinii de păsări și de răufăcători. Horațiu afirmă însă că *Priap* – prin forța sa apotropaică – alunga vrăjitoarele. În *Satira* a 8-a din cartea I, scrisă în așa fel încât pare o relatare făcută de însuși *Priap* la persoana întâi singular, se povestește izgonirea a două vrăjitoare (*Canidia* și *Ságana*). Mijlocul de care se folosește *Priap* spre a le alunga este licențios, chiar scârbos. Astfel, el sloboade un vânt atât de puternic încât pocnește ca o bășică când crapă. Drept urmare, vrăjitoarele fug; *Canidia* își pierde dinții, iar *Ságana* părul. În plus, ambele își pierd ierburile și panglicile folosite pentru vrăji. Redăm situația:

„Căci, precum crapă-o bășică pocnind, trăsei una din buca

Mea de smochin despicată, iar ele-n oraș o tuliră.

Dinții Canidiei, cum și a Ságanei chică de păr calp,

Iarba din mâini și vrăjitele lor legături le căzură

Jos, încât mult ai fi râs, și cu poftă, văzându-le astfel”¹⁰².

Petru Caraman consideră că Horațiu, prin grotescul ieșit din comun la care a apelat, a intenționat să satirizeze vrăjitoriile din timpul său¹⁰³.

Un alt motiv înrudit ca grotesc cu acel prezentat anterior în *Satira* a 8-a, cartea I, de către Horațiu este motivul *cossim cacans*. Acest motiv, folosit în special la romani pentru a înlătura deochiul, de a izgoni duhurile malefice și de a păzi de farmece, a fost reprezentat pe diverse amulete și constă în imaginea unui om. Acesta stă pe vine având posteriorul complet gol și își evacuează fecalele! O amuletă unde apare acest motiv alături de ochiul deochetor și de alte motive apotropaice (un șarpe, un corb, un scorpion, un leu, un gladiator cu tridentul) este reprodus, conform celor spuse de Petru Caraman, în cartea lui Daremberg și Saglio, amintită anterior¹⁰⁴.

Legat de cele arătate mai sus, interesant este că în Antichitate, la romani, statui ale lui *Priap* erau puse să străjuiască mormintele. Se pare că motivele pentru care se amplasau acolo erau: 1. să sperie răufăcătorii pentru a nu profana mormintele, în special la cei bogați care își îngropau morții bogat înveșmântați; 2. să oprească mortul de a-și părăsi mormântul ca *strigoi*; 3. ambele motive menționate anterior. Evident, arma cu care îi înspăimânta pe profanatori și pe *strigoi*

¹⁰¹ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 452-453; p. 480 nota 510, nota 511.

¹⁰² Horațiu, *Satire și Epistole*, 1959, p. 48.

¹⁰³ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 448.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 449; p. 480 nota 491; p. 503.

era *falusul* său imens, care era privit – pe lângă rolul său generator – și ca element care anihilează forțele adverse, fie ele oameni, vrăji sau spirite necurate¹⁰⁵.

Să mai spunem că și pe teritoriul Daciei Romane este atestat cultul lui *Priap*, grație unei plăci votive găsite la Alba-Iulia (*Apulum* în acele vremuri) și închinat lui de către doi edili ai respectivei colonii, pe timpul consulatului lui Severus și Sabinianus, în anul 235 d. Chr.¹⁰⁶.

George Coșbuc și obiceiurile populare ce includ nuditate

George Coșbuc remarcă cu ironie practicile populare ce presupun nuditate și le consideră vinovate de bolile ce se abat asupra participanților. Astfel, el amintește nopțile când fetele și nevestele își fac de farmece și de dragoste, adică de Anul Nou, de Bobotează și de Sf. Gheorghe. De asemenea, menționează nopțile când ele fac vrăji la tăietor, numără parii, numără stelele spre a-și afla sortitul, lovesc porcii și boii cu piciorul pentru a vedea după a câta lovitură vor răspunde și, în consecință, peste câți ani se vor mărita. Aceste vrăji se fac în cursul nopților geroase de iarnă, femeile și fetele fiind „dezbrăcate pînă la cămașă, ba chiar și despuiate de tot, de le clănțnesc dinții ca la berze și tremură învinețite de frig”¹⁰⁷. Efectele sunt date de apariția durerilor de oase, de încheieturi, de junghiuri și chiar de pneumonie.

În ceea ce privește culesul unor buruieni de leac (în noaptea dinaintea de Ziua Crucii, toamna, în noaptea dinspre Sân-Toaderul cel Mare, primăvara, și în altele), Coșbuc observă că, dacă bărbații culeg goi până la brâu – și menționează că în nici o superstiție bărbatul nu se dezbracă de tot – în schimb femeile culeg până și busuiocul pentru dragoste dezbrăcate în pielea goală. E adevărat că sunt și cazuri când ele culeg îmbrăcate doar cu o cămașă. Apoi, pentru a goni duhurile, țărâncile mătură casa dezbrăcate până la piele. Fac aceasta de Sân-Toader, de Sf. Andrei, de Sf. Gheorghe. Coșbuc remarcă faptul că, măturând în acest fel, ele cred că gonesc purecii din casă¹⁰⁸.

Tot în pielea goală țărâncile rostesc descântece pentru alungarea ploșnițelor și purecilor și, în zilele consacrate, dau pe ușă cu usturoi și se luptă cu *strigoi*.

Există un obicei popular că, în anumite zile, țărânii să înconjoare de trei ori casa și curtea, „afumînd cu cîrpe, făcînd zgomot cu lucruri de fier, stropind cu apă descîntată ori cu aghiazmă și spunînd din gură descîntece sau rugăciuni de-ale poporului”¹⁰⁹. Scopurile acestei procesiuni sunt: sperierea duhurilor și curățirea casei, a animalelor și a pomilor. Femeile care duc cîrpe aprinse și afumă trebuie să fie goale. „Acest lucru însă nu e tocmai de lăudat, căci ele umblă despuiate așa în vederea altora, mai ales a copiilor. Adevărat e că unele

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 450-451.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 457; p. 482 nota 539, nota 540, nota 541.

¹⁰⁷ George Coșbuc, *Superstițiunile păgubitoare ale poporului nostru. Descîntecul și leacurile băbești. Duhurile necurate. Vrăji și farmece. Sărbători fără de rost*, în *Opere alese*, vol. IV, București, 1979, p. 199.

¹⁰⁸ *Idem*, *Din periodice*, în *Opere alese*, vol. IV, ..., p. 503.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 504.

își iau cămașa în dinți, ceea ce în anumite obiceiuri are o anumită însemnătate, dar aici nu e alta decât o acoperire a trupului pornită din rușine”¹¹⁰.

De asemenea, Coșbuc amintește obiceiul femeilor care în timpul furtunilor de vară înconjură goale casa; ele țin un topor în mână și cu el amenință norii.

Aceste obiceiuri menționate de Coșbuc aveau ca scop alungarea dracilor și puterilor întunericului. Însă apar și obiceiuri în sene contrar, anume de a face vrăji cu ajutorul duhurilor rele. Astfel, pentru furarea manei și a laptelui, femeile se duc pe câmp, în noaptea de Sf. Gheorghe sau în zorii zilei. Acolo își leagă de picior o oală și umblă goale pe tot câmpul cu scopul de a aduna – prin târârea vasului prin iarbă – rouă în vas. Cât de multă rouă izbutesc să strângă în vas, atâta lapte fură de la alții.

Apoi, tot la dezbrăcarea la pielea goală se recurge în cursul vrăjilor pe ursită și pe dragoste, făcute de babe cu ajutorul duhurilor necurate. Nuditatea are rolul de a spori efectul vrăjii¹¹¹.

Încadrarea întâmplării cu stabilirea hotarului între Salva și Năsăud în clasificarea generală. Comentarii

Concluziile lui Gh. Mușu, după menționarea diverselor situații expuse în lucrarea sa, sunt următoarele: *nuditatea* (indiferent că vorbim de *una totală* sau de *una parțială*) este catalogată ca având două semnificații:

a. este folosită drept mijloc magic care paralizează și înlătură forțele de orientare negativă din cadrul naturii și al societății;

b. un al doilea scop este utilizarea ei ca unealtă magică pentru invocarea, trezirea, sporirea sau întețirea forțelor de orientare pozitivă ce se manifestă în natură și societate¹¹².

La categoria a. se pot aminti:

- *alungarea războinicilor străini*: la arabi, la chinezi – cazul populației Iolos, la greci – în special piciorul descălțat (la etolieni, la plateeni), la lycieni – alungarea lui Bellerophon și a valurilor, la italici – cazul hernicilor;

- *alungarea propriilor războinici* (în special la celți – situația lui Cúchulainn);

- izgonirea și distrugerea insectelor dăunătoare (la italici – relatarea lui Plinius cel Bătrân, la cappadocieni – relatarea lui Metrodorus din Skepsis).

La categoria b. sunt:

- ritualurile de nuditate din agricultură relatate de Hesiod;

- ritualurile de nuditate menționate în operele lui Vergiliu;

- ritualurile de invocare a ploii (paparudele), dezbrăcarea fetelor în fața oglinzii, în fața focului etc.¹¹³.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 504.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 505.

¹¹² Gh. Mușu, *op. cit.*, p. 169.

¹¹³ *Ibidem*, p. 169-170.

Ținând cont și de obiceiurile (tradițiile) comentate de George Coșbuc, Romulus Vulcănescu și Petru Caraman, mai putem adăuga:

La categoria a.:

- ritualurile pentru alungarea răufăcătorilor, păsărilor, vrăjitoarelor, duhurilor și *strigoilor* în cazul cultului zeului *Priap*;
- ritualurile contra *Ciumei*;
- ritualurile pentru alungarea puricilor, ploșnițelor, norilor, *strigoilor*, duhurilor (măturatul casei, afumarea cu cârpe, zgomotul cu obiecte de fier) etc.

La categoria b.:

- lovirea cu piciorul a porcilor sau boilor;
- culesul buruienilor de leac și a busuiocului pentru dragoste etc.

Desigur, în această clasificare nu intră vrăjile pentru luarea manei și a laptelui sau cele făcute de babe cu ajutorul duhurilor necurate, deoarece aceste ritualuri nu presupun alungarea influenței malefice și nici invocarea forțelor pozitive.

În aceste condiții, se poate observa că întâmplarea cu stabilirea hotarului dintre Salva și Năsăud va intra la categoria a. Unii ar putea obiecta că, de fapt, femeia din Năsăud a împiedicat, prin ridicarea fustelor și intimidarea mutului, desfășurarea unei întreceri cinstite, deci n-a căutat să oprească vreo forță negativă în desfășurare. Însă nu trebuie uitate două aspecte:

1. Pentru ea, ca năsăudeancă, cineva care le lua văzând cu ochii pământul – chiar dacă, repetăm, întrecerea respecta regulile! – era un agresor, deci întruchipa o forță negativă. Aceasta era percepția în ochii năsăudenilor! Privind situația în acest context, ei au recurs la un mijloc de stăvilire a unei forțe distructive, fapt care încadrează întâmplarea la categoria a.

2. *Imagina mutului în credințele populare.* Mitologic vorbind, *muțenia* este asociată – conform lui Ivan Evseev – stadiilor de început ale creației cosmice și revenirii la starea primordială. J. Cirlot, în *Slovar'simvolov*, Moscova, 1994, p. 338 (preluat de Ivan Evseev) susține că în legende se vorbește de cineva că a amuțit datorită gravității păcatelor pe care le are¹¹⁴. Deci *muțenia* este marca tipică a apartenenței ființei în cauză la lumea spiritelor. De aici rezultă imediat marginalizarea *surdomutului* în cazul societăților tradiționale. Mai mult, acestuia i se acordă însușiri demonice. Așadar, un om ce nu poate vorbi sau renunță la vorbire este, de fapt, un „*străin*” pentru societatea în cauză¹¹⁵. Din acest punct de vedere, *mutul* din întâmplarea discutată aici este un „*străin*”, chiar și pentru cei din Salva. Cu atât mai mult pentru năsăudenii! Și atunci, gestul femeii de ridicare a poalelor este, deci, un gest de luptă împotriva unui personaj care are, conform credințelor populare, caracteristici demonice! În aceste condiții, pare a fi un gest perfect justificat!

În situația în care flăcăul din Salva n-ar fi fost mut, ci ar fi putut vorbi (un om sănătos, deci!), ar fi rămas în picioare doar motivul 1., adică socotirea

¹¹⁴ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 304; p. 512.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 304.

celui care vrea să ia pământul în urma întrecerii drept un agresor care trebuie oprit.

Recapitulând, suntem de părere că femeia în cauză – încercând să-l intimideze pe mut, să-l facă să-și piardă concentrarea și să scape piatra – *declanșează un rit magic cu consecințe paralizante pentru inamic!* În mod cert, mai întâi flăcăul rămâne uimit – *deci paralizat!* – de gestul femeii, neașteptându-se să vadă așa ceva, și abia apoi izbucnește în râs, fapt ce îl face să-și piardă stăpânirea de sine și să azvârle jos piatra. Fără a fi specialiști în psihologie, pare evident că trecerea de la un comportament serios (pe care, conform povestirii, feciorul se pare că îl avea în timp ce căra piatra) la unul de distracție trece printr-o fază caracterizată de uimire, de derută la nivel mental, în scopul adaptării gândirii sale la noua situație creată. Este ca și cum trecerea străzii și staționarea pe trotuar a pietonilor la semafoare (corespunzătoare aprinderii luminilor verde, respectiv roșie a semaforului) este intermediată de momentele când pietonii se pregătesc de traversare (deci se află într-o stare de mijloc, corespunzătoare aprinderii luminii galbene a semaforului).

Dacă analizăm gestul femeii în concordanță cu teoriile susținute de Julius Evola, suntem de părere că ea – fără să știe – încearcă să pună în evidență, prin ceea ce face, *latura letală a nudității feminine abisale* (opusă *nudității uranice*). Nu vom mai intra acum în discutarea acestei teorii dar, pentru a fi mai bine înțeleși, vom spune că un exemplu de *nuditate feminină abisală* se întâlnește în mitologia greco-romană, și anume atunci când *Acteon* o surprinde pe *Diana* scăldându-se complet goală în apele unui izvor și fiind înconjurată de nimfe. Mâniată, zeița îi aruncă în față tânărului *Acteon* apă și-l transformă astfel în cerb. În cele din urmă, după cum ne relatează Ovidiu, cerbul va fi ucis de proprii săi câini¹¹⁶. Așadar, imaginea *Diane*i scăldându-se goală este pentru *Acteon* o viziune *care-l paralizază*, care-i anulează reacțiile și, după cum s-a văzut, această viziune va avea în fond un caracter ucigător.

Una dintre deosebirile principale între *Diana* și cazul femeii din Năsăud este că nuditatea acesteia din urmă este *parțială*, iar a zeiței lunii este *totală*. Acest aspect poate părea nesemnificativ, dar Julius Evola ne informează că, în cadrul *Misterelor grecești*, a viziona imagini complet goale (nuduri) corespundea cu gradul superior de inițiere în aceste *Mistere*¹¹⁷. Am subliniat acest detaliu pentru a putea observa mai bine *evoluția* (sau mai degrabă *involuția*) gestului de exhibare a nudității, și anume de a vedea ce a însemnat aceasta în mitologia greacă și ce a devenit în cazul litigiului dintre Salva și Năsăud. Concret, ceea ce face năsăudeanca este doar o palidă rămășiță a ceea ce a însemnat acest gest în fazele primordiale unde avea, în religiile respective, un caracter îmbibat de sacralitate. O discuție asemănătoare am făcut, într-un alt studiu, referitor la mitul *Don Juan*¹¹⁸.

¹¹⁶ Ovidiu, *Metamorfoze*, București, 1959, p. 67-71.

¹¹⁷ Julius Evola, *op. cit.*, p. 228.

¹¹⁸ Dan Prahase, *O variantă ...*, p. 287-320.

Nu ni se dă nici o informație în plus despre femeie (ca de altfel, nici despre mut). Nu știm numele lor. Nu știm profesia femeii, nu știm gradul ei de cultură. În aceste condiții, nu putem ști dacă femeia respectivă avea idee despre efectele *nudității magice* în cadrul numeroaselor ceremonii aparținătoare diferitelor culturi și civilizații. Dacă a știut aceasta – fapt de care, sincer, ne îndoim, dar este doar simpla noastră părere! – atunci se poate spune despre ea că *a încercat să dezlănțuie o adevărată magie*, după cum afirmă, în mod aproximativ, Manuel, eroul malefic dintr-un interesant roman al lui Mircea Eliade¹¹⁹. Dacă n-a știut aceste teorii savante – și repetăm: părerea noastră este că n-a știut! – apare în mod firesc o altă întrebare: gestul ei, prin care l-a intimidat pe mut, a fost premeditat sau nu? Cu alte cuvinte, s-a gândit de acasă (eventual a putut să se sfătuiască și cu alți cunoscuți) că, dacă concurentul din Salva nu va scăpa piatra, să apeleze la exhibarea goliciunii? Iarăși credem că nu, deși nu e imposibil. Mai degrabă înclinăm să credem că sunt posibile două scenarii: a. se hotărăște să-și ridice fusta pe loc, sub impulsul momentului, văzând că mutul continuă să ducă piatra mai departe (așadar, o reacție instantanee și o prezență de spirit remarcabilă și, de ce nu, salvatoare pentru nășăudeni!); b. se hotărăște la acest gest pe loc, sub impulsul momentului, dar în urma sfătuirii cu persoanele lângă care stătea în mulțime, sau în urma îndemnurilor mulțimii care, după cum se știe din teoriile lui Gustave le Bon, este capabilă de soluții dintre cele mai radicale.

Personal, noi am înclina spre ultima variantă (cea cu influența mulțimii sau a unei părți din mulțime), deoarece este greu de crezut că, înfuriați că mutul nu mai scapă piatra, nășăudenii n-au propus și soluții mai „delicate”, ca de exemplu cea la care de fapt a recurs femeia în cauză. Însă nici prima variantă (cea în care decizia o ia doar femeia, fără îndemnuri și sugestii din jurul ei) nu este de neluat în seamă, mai ales că Ioan S. Pavelea ne spune că este vorba de „o femeie isteată”¹²⁰.

Interesantă poate să pară o altă întrebare: *de ce a fost nevoie ca o femeie să facă acest gest? A fost mai rapidă în gândire și mai hotărâtă decât bărbații din Nășăud?* Să nu uităm că un bărbat a „rezolvat” litigiul dintre Iad și Pinticul săsesc, împușcându-l pe unul dintre concurenți, după cum s-a văzut anterior. *Sau poate că mutul n-ar mai fi râs dacă gestul dezgolirii îl făcea un bărbat?*

Nu este exclus ca bărbații să fi evitat să facă acest gest pentru a nu ajunge apoi în „gura lumii” și a nu fi nevoiți să se rușineze la ieșirea în oraș din motive care țin de „anatomie” (posibil operații la vedere, cicatrice etc.) sau pur și simplu din motive de rușine. Dacă însă și femeia respectivă ar fi fost rușinată, oare unde era amplasat hotarul între Nășăud și Salva? Asta pentru că cine știe cât ar fi rezistat mutul să care piatra. Așadar, este clar că acea femeie n-a făcut un gest demn de a fi urmat (probabil că astăzi ar fi avut probleme cu poliția pentru expunere indecentă în public sau cam așa ceva!), dar în condițiile de atunci gestul a avut importanța sa.

¹¹⁹ Mircea Eliade, *Lumina ce se stinge ...*, vol. I, București, p. 53.

¹²⁰ Ioan S. Pavelea, *Legiuri ... Mejda ...*, p. 233.

În legătură cu diferite cazuri ce implică *nuditatea magică*, inclusiv ritul *piciorului descălțat* (și se poate analiza aici chiar și motivul *Cenușăreasa*), se recomandă studierea cărții lui Carlo Ginzburg *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*.

Ar mai trebui remarcat că există o serie de fobii care au legătură cu o parte din situațiile prezentate în acest studiu. Astfel, conform unei clasificări apărute pe Internet, sunt amintite printre altele:

- *Gymnophobia* sau *Nudofobia* (teama de nuditate);
- *Parthenophobia* (teama de fecioare sau tinere fete);
- *Gynophobia* sau *Gynofobia* (teama de femei);
- *Caligynefobia* sau *Venstrafobia* (teama de femei frumoase) etc.¹²¹.

Dacă este să tragem concluziile de final, vom spune că am reușit, după părerea noastră, să oferim suficiente exemple pentru a pune în evidență faptul că ritul *nudității magice*, cunoscut din cele mai vechi timpuri în diferite locuri de pe glob și sub numeroase și diverse manifestări, apare și în județul Bistrița-Năsăud, împletindu-se cu un alt aspect întâlnit de-a lungul vremurilor, și anume modul de stabilire a unui hotar. Dorința noastră este ca acest studiu să nu rămână în memoria cititorilor doar datorită unor anumite întâmplări distractive și chiar grotești, ci trebuie avut în vedere faptul că acele întâmplări, în timpurile când s-au petrecut, aveau un caracter foarte serios și exprimau anumite ritualuri care, chiar dacă astăzi sunt căzute în desuetudine, la vremea respectivă conturau și puneau în evidență anumite stări de fapt corespunzătoare vechilor culturi și tradiții.

Situations of fixing the borderline in Bistrița-Năsăud district.

The influence of the magic nudity

- Summary -

In its first part, the present work contains some references about the meaning of the borderline and of the stones located at the borders. In this context, some facts that took place in Bistrița-Năsăud district are presented. In its second part, starting from a fact of this kind, a set of aspects concerning the ritual of magic nudity is being analyzed.

¹²¹ A se vedea site-ul www.phobialist.com.

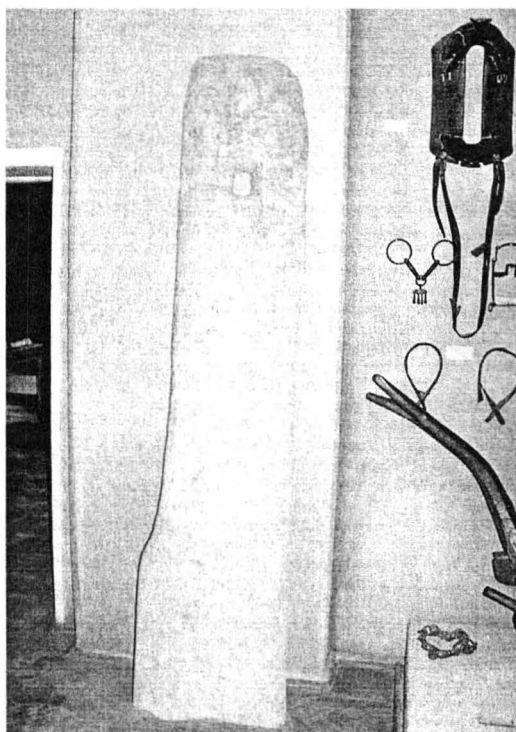

Foto 1

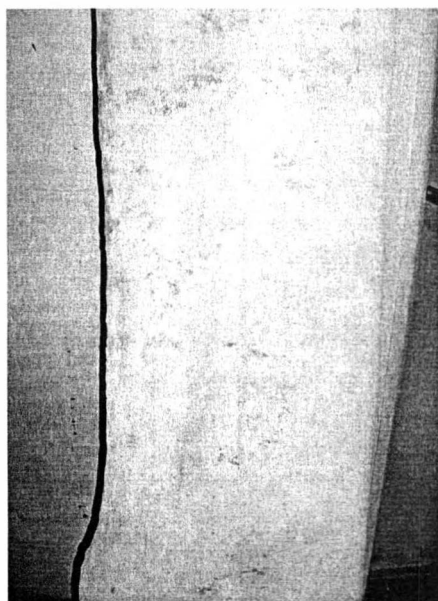

Foto 2

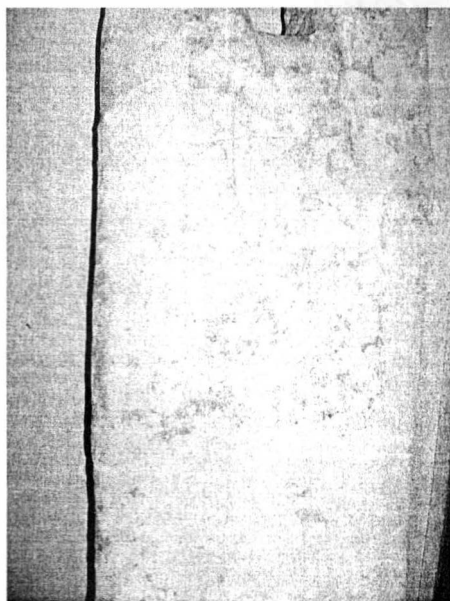

Foto 3

PERSONALITĂȚI

O NECESARĂ REPARAȚIE MORALĂ: POSTERITATEA LUI NESTOR ȘIMON*

Sorin MITU

Transilvania, ca provincie istorică și geografie simbolică, nu reprezintă altceva decât însumarea sintetică și nivelatoare a componentelor sale autonome. Țara Moșilor, Secuimea, Maramureșul, Hațegul, Zarandul, Chioarul și atâtea alte „țări” sau „districte” sunt cele care îi desenează relieful mental, conferindu-i concretețe și viață. În șirul acestor regiuni istorice ale Transilvaniei, Năsăudul ocupă un loc privilegiat. Având la bază și o anumită individualitate geografică, „depresionară”, Năsăudul își datorează specificul, fără îndoială, în primul rând regimentului de graniță, înființat aici la 1762¹. Structurile administrative, bisericesti, economice sau școlare – edificate de autoritățile austriece și maghiare, ca și de localnicii înșiși (regimentul, vicariatul Rodnei, districtul Năsăudului, administrația fondurilor grănicerești) – au oferit cadrul fertil pentru înflorirea unei individualități locale, a unor mentalități și solidarități năsăudene specifice. Ce s-a mai păstrat astăzi din această moștenire, sub presiunea omogenizatoare a comunismului, rămâne să evalueze contemporanii și, poate, să recupereze urmașii.

Dar, ca orice realitate socială, Năsăudul nu este doar rezultanta determinațiilor sale „obiective”, geografice, fizice sau demografice, ci și creația subiectivă a oamenilor care au imaginat, au trăit și au iubit această micro-geografie culturală. Așadar, Năsăudul pe care îl cunoaștem astăzi constituie, în mare măsură, produsul muncii cărturarilor care au scris despre el, al celor care i-au schițat o istorie și i-au configurat un relief cultural aparte. Fără îndoială, patriotisme locale și orgolii provinciale există peste tot în Transilvania, la toate națiunile și comunitățile care consideră că exaltarea trecutului și promovarea specificității culturale nu reprezintă doar un titlu de glorie genealogică, ci și o tehnică de supraviețuire în istorie. Dar cred că nu există nici un alt exemplu în care un teritoriu atât de mic (cele „44 de comune” faimoase ale regimentului) să

* Întreaga documentație a articolului de față mi-a fost pusă la dispoziție de către colegul Adrian Onofreiu, căruia îi adresez și pe această cale publică mulțumirile mele. În dreaptă consecință, tot ceea ce este util și interesant în cuprinsul său trebuie pus pe seama domniei-sale și doar imperfecțiunile redactării pot fi trecute în contul semnatarului acestor rânduri.

¹ Vezi George Bariț, *Istoria regimentului al II-lea românesc grănițiar din Transilvania*, Brașov, 1874; Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania. 1764-1851*, București, 1973; Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Cluj, 1975; Ioan Pop, *Istoria regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, Târgu-Mureș, 1999.

fi generat o cantitate atât de mare de mitologie locală, obiectivată în atâtea destine și repere culturale: de la virtuțile romane reînviată sub privirile ilustre ale lui Iosif al II-lea până la creația lui Coșbuc sau Rebreanu, de la grănicerii care i-au ținut piept lui Bonaparte pe puntea de la Arcole până la cioporul de academicieni nășăudeni din secolul al XX-lea².

Ca urmare, în ultima sută de ani au existat destui istorici care au abordat acest trecut remarcabil. Unii au făcut-o, poate, cu o anumită naivitate și un exces de patos romantic, la standardele profesionale ale unor afluări provinciale. Dar majoritatea au fost animați, pe lângă sentimentele de pietate și venerație la adresa memoriei înaintașilor, și de respectul manifestat față de principiul transmiterii nealterate a adevărilor conținute în documente. Străduințele lor au fost posibile datorită caracteristicilor culturale ale zonei: gradul de alfabetizare mai ridicat, asigurat de școlile nășăudene, precum și existența unei administrații ordonate în regiune au produs, în epoca modernă, o civilizație a scrisului mai dezvoltată decât în alte părți ale Transilvaniei. În consecință, în zona Nășăudului s-a conservat o cantitate apreciabilă de izvoare istorice scrise, narrative sau documentare, referitoare la viața comunităților românești de aici. De asemenea, întotdeauna au existat destui intelectuali locali dispuși să transmită mai departe mărturiile trecutului sau chiar să consemneze pe hârtie fragmente ale istoriei pe care o trăiau.

În mod curent, se consideră că bazele travaliului istoriografic nășăudean au fost puse în perioada interbelică, între anii 1924-1940, atunci când colectivul format din Iulian Marțian, Iuliu Moisil și Virgil Șotropa a editat cele 27 de numere anuale ale revistei „Arhiva Someșană”. Revista avea ca obiectiv introducerea în circuitul științific a materialelor și documentelor de epocă referitoare la istoria nășăudeană. Ca urmare, aici au fost publicate, fără un plan sistematic, o varietate de materiale interesante, referitoare la această istorie³. Lipsa trimitărilor bibliografice și a aparatului critic diminuează însă valoarea științifică a contribuțiilor editate în seria veche a „Arhivei Someșene”. Un efort oarecum similar, de popularizare a istoriei nășăudene (dar de data aceasta preponderent interpretativ, și nu restitativ), a desfășurat în ultimele decenii Teodor Tanco, prin publicarea unei impresionante serii de volume cu un conținut miscelaneu, intitulată *Virtus Romana Rediviva*⁴. Aici sunt prezentate mai ales microbiografii ale personalităților care au făcut cinste regiunii.

O exegeză istoriografică nășăudeană la standarde profesionale, eliberată de balastul hagiografic (demon de respect, sub raport sentimental, dar inadecvat în plan științific) nu a înflorit însă decât în ultima vreme. Din legatul înaintașilor, ea păstrează accentul pus pe restituirea documentară, dar aceasta

² Vezi „Studii și cercetări etnoculturale”, vol. II, ed. revăzută: *Spiritualitatea nășăudeană. Academicienii, Bistrița*, 2001.

³ Vezi O. Filipoiu, *Repertoriul bibliografic al „Arhivei Someșene”*, în vol. „Arhiva Someșană” (1924-1994), Târgu-Mureș, 1994, pp. 155-171.

⁴ Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. I-VII, Bistrița, Cluj, 1973-1993.

este realizată acum în conformitate cu exigențele genului. Simion Retegan, binecunoscut istoric al Transilvaniei secolului al XIX-lea, a publicat numeroase documente care acoperă istoria Năsăudului în epoca modernă, valorificând, totodată, și sub raport interpretativ o parte a acestor surse⁵. Alături de istoricul menționat, Adrian Onofreiu este cel care a stăruit în direcția publicării unor ediții critice de documente, singur sau în colaborare cu alți colegi localnici ori clujeni⁶. Iar Lazăr Ureche, bazat tot pe documentația arhivistică, a publicat o monografie cuprinzătoare referitoare la istoria fondurilor grănicerești năsăudene⁷. În schimb, noua serie a revistei „Arhiva Someșană”, realizată prin colaborarea istoricilor năsăudeni cu colegii lor de la Facultatea de Istorie din Cluj, deși nu a abandonat ideea restituirilor documentare referitoare la istoria locală, pune accentul pe publicarea unor studii cu ambiții științifice de altă factură, racordate metodologic curentelor istoriografice inovatoare.

În acest context cultural și istoriografic mai larg (demn de toată atenția și aprecierea, după cum s-a putut vedea), problema originilor școlii istoriografice năsăudene nu poate fi lipsită de interes. De asemenea, discuția de natură etică și deontologică cu privire la rolul și la meritele înaintașilor, la raporturile morale pe care le întreținem cu propria moștenire spirituală – nu poate fi ocolită tocmai de către cei care au pretenția să cerceteze *trecutul* și *adevărul* acestuia.

*

După cum au putut remarca toți lectorii atenți ai publicațiilor referitoare la istoria năsăudeană, de câțiva ani, colegul năsăudean Adrian Onofreiu poartă o cruciadă discretă, dar tenace, în vederea recunoașterii meritelor științifice ale lui Nestor Șimon, primul istoric – pe nedrept neglijat și uitat – al graniței năsăudene⁸. În opinia colegului nostru, această veritabilă reabilitare a lui Șimon nu are doar valoarea unei mici rectificări în istoria istoriografiei locale. Mult mai important, este vorba despre o reparație morală, menită să facă lumină într-o chestiune de principiu. Se încearcă restabilirea unor adevăruri care nu au fost doar ocluate, ci și mistificate, referitoare la moștenirea științifică a unor renumiți savanți năsăudeni. Pentru că Nestor

⁵ Simion Retegan, *Satele năsăudene la mijlocul secolului al XIX-lea. Mărturii documentare*, Cluj, 2002.

⁶ Adrian Onofreiu, Simion Lupșan (ed.), *Poruncile Primăriei Năsăud. 1863-1867*, Năsăud, 2000; Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu (ed.), *Revoluția de la 1848-1849 în zona regimentului grăniceresc năsăudean. Contribuții istorice și demografice*, Cluj, 2003; Adrian Onofreiu, Simion Lupșan (ed.), *Districul Năsăud. 1861-1876. Contribuții documentare*, Năsăud, 2003; Adrian Onofreiu (ed.), *Nestor Șimon. Corespondență*, Cluj, 2005.

⁷ Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851-1918)*, Cluj, 2001.

⁸ Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, istoric al graniței năsăudene*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, I, 2002, pp. 383-413; Idem, *Nestor Șimon, un istoric omis al graniței năsăudene*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, I, 2002, pp. 151-162; idem, *Nestor Șimon. Omul și opera*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, II, 2003, pp. 383-409; Idem, *Nestor Șimon. O posibilă colecție arhivistică*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, III, 2004, pp. 301-321; Idem, *Nestor Șimon. Manuscrise inedite*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, III, 2004, pp. 469-494.

Șimon nu a fost pur și simplu uitat, afirmă colegul Onofreiu. Mult mai rău, munca sa a fost însușită în mod incorect, a fost furată – de către cei care și-au construit în acest fel un renume pe care nu îl meritau. În consecință, dintr-o simplă notă de subsol, povestea posterității sale se transformă într-o lecție de morală profesională, capabilă să ridice un acut semn de întrebare și în conștiința adormită a generațiilor din ziua de azi.

Nestor Șimon a fost un reprezentant tipic al inteligenței românești ardeleni de la cumpăna secolelor XIX-XX. A făcut parte din generația care a pus bazele solide ale societății civile moderne în rândurile românilor din Transilvania și, în cele din urmă, a realizat unirea cu Regatul României. S-a născut în anul 1862, într-o familie cu mulți copii din granița năsăudeană. A urmat școala trivială în satul Monor, iar în anul 1883, firește, a absolvit cursurile temeinice ale Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud. Formația universitară și-a datorat-o Universității „Ferenc József”, din Cluj, care îi va acorda licența, în anul 1887, și doctoratul în Drept, în 1897. Probabil nu întâmplător, a avut șansa să urmeze o carieră care l-a ținut aproape de plaiurile natale, nu doar la modul fizic, ci și sub raport mental și cultural: întreaga sa activitate profesională a fost dedicată Năsăudului, în calitate sa de secretar la Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, funcție pe care a ocupat-o între anii 1889-1914. A murit în floarea vârstei, în anul 1915, fără să mai aibă șansa de a vedea Transilvania cuprinsă între hotarele lărgite ale unei patrii românești⁹.

Profitând din plin de oportunitățile documentare pe care i le oferea modesta sa slujbă, Nestor Șimon a adunat întreaga sa viață acte, manuscrise și alte mărturii istorice referitoare la granița năsăudeană. În acest scop, a desfășurat o vastă activitate de depistare și colectare a acestor documente, cutreierând satele din fostul district și întreținând o bogată corespondență cu toți cei care îi puteau oferi o mână de ajutor în acest sens. Bazându-se pe acest tezaur documentar, el a lucrat, decenii în șir, la o istorie a Regimentului al II-lea de graniță, pe care o considera nu doar opera vieții sale, ci și o datorie morală pe care o avea de plătit celor din rândul cărora s-a născut. Cu toate că nu a reușit să finalizeze respectivul proiect, se poate spune că Nestor Șimon s-a achitat cu pricepere și devotament de obligațiile morale pe care și le-a asumat. O parte a studiilor și contribuțiilor sale au fost publicate în gazetele și revistele vremii, sub formă de broșuri ori în cuprinsul monografiei masive dedicate activității lui Vasile Nașcu¹⁰. Altă parte a cercetărilor pe care le-a întreprins, mult mai consistentă, a rămas în manuscris, dar recuperarea acestor contribuții – risipite de către urmași, cu destulă neglijență, prin multe arhive și fonduri documentare – este de natură să mai aducă și astăzi servicii neprețuite istoriografiei năsăudene.

Două principii fundamentale stau la baza operei sale istoriografice, așa cum le putem desprinde din paginile pe care le-a lăsat: imperativul conservării

⁹ Pentru biografia lui Nestor Șimon, vezi lucrările citate în nota anterioară.

¹⁰ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911.

și transmiterii documentului istoric, ca mărturie neprețuită a trecutului național („păstrați toate petecele de hârtie și le adunați, și asigurați de unde numai le aflați, căci de multe ori un petec de hârtie cuprinde mai multe decât altele dintr-o arhivă întreagă”¹¹); promovarea spiritului critic și auto-critic, a unei exigențe aspre în raport cu slăbiciunile alor tăi („eu însă, și de aici înainte voi merge după mintea mea și, cât numai voi putea, voi sbiciui mai mult pe români decât pe unguri, pentru că dacă românii – care se numesc și se țin român – ar fi fiecare la locul său și ar lucra așa după cum demandă legea firii (ori, după cum zic juriștii, a naturii) și a legilor dumnezeiești (după cum zic teologii), atunci nimeni nu ar fi mare ca noi”¹²).

Dar soarta manuscriselor lăsate de Nestor Șimon s-a dovedit a fi deosebit de ingrată nu doar datorită incuriei celor care au venit după el. După cum au arătat cercetările efectuate de Adrian Onofreiu, o mare parte a manuscriselor sale au fost preluate și publicate în nume propriu, în perioada interbelică, în paginile „Arhivei Someșene”, de către editorii prestigioși ai acestei reviste: Iulian Marțian, Iuliu Moisil și Virgil Șotropa. Potrivit aprecierilor lui Onofreiu, care a comparat manuscrisele lui Șimon cu textele publicate de autorii sus-amintiți, cea mai mare parte a revistei „Arhiva Someșană” a fost realizată pe baza operei lui Nestor Șimon, dar fără menționarea adevăratei paternități a scrierilor respective. Acest lucru explică și împrejurarea că articolele din „Arhiva Someșană” interbelică sunt lipsite de trimiteri bibliografice și de aparatul critic necesar în vederea identificării surselor utilizate. „Autorii” lor nu puteau produce aceste referințe, altfel decât făcând trimitere la manuscrisele nepublicate ale lui Nestor Șimon. Chiar și fără să le facem (deocamdată) vreun proces de intenție celor trei iluștri autori – în absența unor probe directe –, faptul că aceștia au publicat sute de documente și manuscrise fără să menționeze sursa acestora rămâne o evidență de nezdruccinat, care poate fi verificată de oricine în paginile „Arhivei Someșene”.

Ce mai putem spune noi, cei de astăzi, după aproape o sută de ani, despre această întâmplare nefericită? Istoria unui mare plagiat? Istoriografie de factură romantică, bine intenționată, dar lipsită de standarde profesionale prea exigente? Neglijență și brambureală tipic „valahică”? (...sau, după cum ar fi spus însuși Șimon: „noi avem o istorie atât de frumoasă, atât de strălucită și atât de avută de bravuri, încât stau bun că nici un popor nu se poate lăuda cu o istorie mai sublimă decât acest district; numai că generațiunea de astăzi, neinteresându-se de ea până astăzi, încă nu pot zice că istoria e scrisă complet, ba se pare cum că ar mai dori că și ce mai este să o nimicească.”¹³)

Se pot delimita două extreme între care putem plasa aprecierile noastre. Pe de o parte, dacă privim lucrurile din perspectiva trecutului, știm că în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în Transilvania ca și în Principatele dunărene,

¹¹ Citat în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, I, 2002, p. 152 sq.

¹² Citat în „Arhiva Someșană”, II, 2003, p. 406 sq.

¹³ Citat în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, I, 2002, p. 152.

nu funcționa încă principiul paternității absolute a autorului asupra operei sale. Multe scrieri erau simple compilații, vulgarizări sau adaptări, iar tălmăcirile din autorii străini se publicau adeseori numai sub semnătura traducătorului (fără menționarea sursei originale!). Totul se făcea sub semnul unei urgențe a recuperării decalajelor culturale, potrivit îndemnului alert lansat de Ion Heliade Rădulescu: „Scrieți, băieți, numai scrieți!” Ca urmare, lipsind exigența originalității, nu exista nici conștiința plagiatului, iar cei care copiau din operele altora nu aveau sentimentul că săvârșesc un furt, ci doar că împărtășesc cititorilor lor opera respectivă, în numele unor acute comandamente naționale. Menționarea autorului avea o importanță cu totul secundară, în raport cu aceste imperative superioare.

În concluzie, publicațiile lipsite de trimiteri ale academicienilor nășăudeni de la „Arhiva Someșană” ar putea fi văzute, și ele, ca niște supraviețuiri mult-întârziate ale acestor mentalități auctoriale romantice. În această idee, pentru Șotropa sau Marțian, manuscrisele adunate, transcrise sau redactate de Nestor Șimon nu erau altceva decât bunuri culturale colective, ale întregii națiuni, care trebuiau să vadă lumina tiparului, în orice condiții. Ce mai conta cine era autorul? Oare nu făcuse însuși Șimon același lucru, atunci când le adunase de prin satele nășăudene?

Pe de altă parte însă, nu putem uita că epoca în care scriau compilatorii lui Nestor Șimon era totuși alta. Iar Moisi, Șotropa sau Marțian – fără îndoială, cărturari cu destule merite proprii – își construiau totuși un nume și o reputație, colectând importante beneficii simbolice de pe urma acestor împrumuturi din opera unui predecesor împins în uitare. Dacă privim lucrurile dinspre cealaltă extremă temporală, cea a prezentului și a experiențelor mai recente, constatăm că practica ignorării unor contribuții socotite modeste, în numele unor imperative sfărăitoare, nu a pierit o dată cu ultimele prelungiri ale istoriografiei romantice. Întâmplător sau nu, și astăzi, istoricii care încurcă manuscrisele altora printre propriile contribuții sunt tot iluștri academicieni, coordonatori ai unor *Tratate de Istorie* impozante ca număr de pagini, dar atât de sărace în idei, ca și în note de subsol¹⁴. Aceleași întrebări pe care le-a ridicat posteritatea modestului dar destoinicului cărturar care a fost Nestor Șimon le reactualizează și editorii tratatului de azi, academicienii Dan Berindei și Răzvan Theodorescu: oare a fost numai brambureală atunci când au publicat textele unora sub semnătura altora, sau pur și simplu nu le-a prea păsat, covârșiți de importanța misiunii lor istorice – evident, „națională” –, pe care le-a trasat-o conducerea superioară de partid și de stat?

Fără îndoială, posteritatea palidă și obnubilată a bravului cărturar nășăudean nu mai trebuie încărcată și cu umbrele derizorii ale acestor tribulații contemporane, chiar dacă destinul său nemeritat rezonază cu ecoul altor nedreptăți similare. Pe lângă prețioasele sale manuscrise, adunate cu migală, el

¹⁴ Vezi *Istoria românilor*, vol. I-VIII, București, 2001-2003.

ne-a lăsat moștenire, fără să vrea, și o lecție de morală profesională. Plagiatul și compilația sunt descalificante, iar recunoașterea paternității autorului asupra operei sale nu este doar un exercițiu bibliografic, ci și o dovadă de respect față de memoria înaintașilor, față de adevărul pe care îl căutăm în meandrele înșelătoare ale trecutului. Cei care suntem într-adevăr istorici nu trebuie să ne întrebăm nici o clipă dacă numele lui Nestor Șimon mai merită să fie scos din uitare, cu prețul tulburării apelor și al unor reputații consolidate. Iar statuia pe care colegul Onofreiu visează să o edifice în amintirea predecesorului său, în curtea Muzeului Grăniceresc din Năsăud, nu mă îndoiesc, va fi cândva și ea ridicată, ca replică din bronz sau din piatră a acelei opere plămădite – după cum scria însuși autorul acesteia – „din materie cerească, nesupusă stricăciunii”¹⁵.

A necessary moral reparation: the posterity of Nestor Șimon

- Summary -

The first part of the work deals with the controversial problem of the school origins in Năsăud; the second part is dedicated to Nestor Șimon who had the main role in writing the history of Năsăud.

¹⁵ Citat în „Arhiva Someșană”, II, 2003, p. 397.

ION CIOCAN

- LA 90 DE ANI DE LA TRECEREA SA ÎN NEFIINȚĂ -

Gavrilă TOMI

A scrie despre profesorul și omul politic Ion Ciocan (1850-1915), chiar la aproape un secol de la trecerea sa în neființă, înseamnă un act de curaj, dar și de responsabilitate civică.

Nu cred că greșesc dacă susțin că nici un alt intelectual din ținutul Năsăudului, și nu au fost puțini, nu a fost o personalitate mai contestată și mai controversată decât Ion Ciocan, fost profesor și director al actualului Colegiu Național „George Coșbuc” timp de 20 de ani, în perioada 1878-1898.

Iubit de unii până la idolatrie, vezi tonul și formulele de adresare a mii de scrisori: Magnifice, Ilustrisime, Magnificiența Voastră, Mult iubite, Iubite frate Ioane etc. A fost însă atacat și hulit de alții, mai ales cei din presa naționalistă din Transilvania care-și treceau doar inițialele în publicații ca: *Tribuna poporului*, *Românul din Arad*, *Tribuna*, ș.a., care-l considerau trădător sau chiar renegat, la care se adăugă și mari personalități politice din România ca Nicolae Iorga sau Titu Maiorescu.

Într-o perioadă în care naționalismul și lupta pentru drepturi naționale a îmbrăcat forme radicale, ca influența mișcare memorandistă, Ion Ciocan a preferat calea luptei parlamentare independente și a câștigului modest dar sigur, pas cu pas, în plan economic, cultural, instituțional.

Ca să putem înțelege și descifra adevărata și complexa sa personalitate se cuvine să-i prezentăm obiectiv biografia și realizările sale cele mai notabile, așa cum apar ele în documente și scrieri editate sau în documente inedite cercetate de noi în *fondul arhivistic Ion Ciocan* de la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.

Cea mai completă biografie a sa a realizat-o în 1915 profesorul Ioan Pecurariu în cuvântarea funebă rostită în fața liceului la 8 septembrie 1915 și în care a folosit date din „*Istoria școalelor năsăudene*”, apărută la Năsăud în 1913 sub semnătura profesorilor Virgil Șotropa și N. Drăganu, la care a adăugat unele date personale deținute de el ca fost coleg de serviciu.

S-a născut la 19 februarie 1850 în localitatea Mocod, „poarta” ținutului grăniceresc, într-o familie modestă; tatăl său Andrei Ciocan, țăran mai răsărit, era probabil diacon bisericesc și învățător la școala sătească, iar mama sa Gafta, născută Oltean, se trăgea din localitatea Mintiu, aflată la 7-8 km distanță de

Mocod, dar în afara ținutului grăniceresc. Prozatorul L. Rebreanu spune în romanul „Ion” că ar fi avut doi frați țărani, lucru ce nu-l putem nici infirma, nici susține prin cercetările de până acum, dar cu siguranță a avut o soră al cărui fiu, Alexa David, va deveni unicul său succesor testamentar. I. Ciocan l-a sprijinit foarte mult ca elev și student, devenind apoi un strălucit avocat în Năsăud și unicul moștenitor al averii sale și al socrilor săi Leon și Ana Piciu.

După primele cunoștințe dobândite la școala confesională din sat, părinții îl trimit la școala trivială din Zagra; aici urmează: doi ani clasa I-a și a II-a (1860/1861 și 1861/1862), pentru ca apoi să fie transferat în clasa a III-a (1862/1863) la Școala Normală din Năsăud.

De aici este selecționat între cei 40 de tineri care urmau să înceapă în toamna anului 1863 cursurile la nou înființatul Gimnaziu superior românesc din Năsăud. Printre colegii săi s-au aflat consăteanul Ion Bulbuc, preot în Mintiu, Grigore Pletosu, profesorul de religie al poetului George Coșbuc și Ștefan Rebreanu, preot în Chiuza. 11 din cei 14 absolvenți din 1873 au urmat cariera preoțească, el însuși începând studii teologice la Viena.

Activitatea școlară a lui Ion Ciocan a fost remarcabilă, profesorii evidențiindu-l și acordându-i președinția societății de lectură a elevilor *Virtus Romana Rediviva*.

Termină liceul la 5 iulie 1871 în prima promoție de absolvenți ai liceului și obține „testemoniu de maturitate” (baccalaureatul) „cu eminenta” (s.n.).

Studiile superioare le face în Viena, Graz și Budapesta. În Viena îi cunoaște îndeaproape pe I. Slavici și M. Eminescu cu care a și locuit o vreme, Slavici pomenindu-l în amintirile sale.

Facultățile urmate au fost teologia la început și apoi filosofia, obținând la Budapesta la 27 iulie 1894 „absolutoriu” (examenul de absolvire) și pregătindu-și în următorii ani obținerea diplomei de profesor. În acest interval de 4 ani lucrează în Budapesta la publicația *Albina*, devenind redactor responsabil al acestui jurnal în 1876.

După ce la 10 mai 1878 își obține diploma de profesor pentru limba română și geografie ca studii principale și istorie ca studiu secundar, se reîntoarce la Năsăud. În toamna anului 1878 solicită și primește o catedră de profesor supleant (suplinitor) la Gimnaziul superior românesc din Năsăud, iar peste doi ani este ales și director provizoriu. În 1882 devine profesor ordinar (titular și diriginte) și director definitiv prin calitățile dovedite. Este și anul în care se căsătorește cu Amalia Piciu, unica fiică a lui Leon Piciu, conducătorul Cărții funciare din Năsăud, responsabilitate foarte importantă într-o zonă de mici proprietari funciari cum erau foștii grăniceri năsăudeni. Căsnicia a durat 18 ani, până în 1900, când soția sa moare fără a lăsa urmași. Profund îndurerăți, părinții soției îl adoptă pe nepotul lui Ion Ciocan, avocatul Alexa David.

De la 1 ianuarie 1886, prin ordinul baronului Dezideriu Banffy, comite suprem al comitatului Bistrița-Năsăud, preia conducerea Fondurilor școlare, iar la conducerea liceului este substituit de dr. Paul Tanco, primul doctor român în matematică. După intrarea în vigoare a noilor statute ale Fondurilor școlare,

este ales președinte pe 6 ani, dar își reocupă și funcția de director și profesor la liceu, fiind suplinind la Fonduri de vicepreședintele comisiunii.

Pentru meritele câștigate ca președinte al Fondurilor școlare, dar mai ales ca profesor și director al renumitului Gimnaziu năsăudean, cea mai importantă realizare fiind ridicarea impunătorului edificiu școlar în 1888, despre care și adversarul său, istoricul și omul politic N. Iorga spunea că „este unul din cele mai frumoase pe care le au românii din Ardeal”, a fost decorat cu „Crucea de cavaler” al ordinului Francisc Josef la 5 aprilie 1890. Ea îi va fi înmănată la Năsăud, într-un cadru solemn, la 28 mai 1890, de către baronul Dezideriu Banffy. Nu excludem că această decorare și încrederea acordată de autoritățile austro-ungare să fi determinat atitudinea sa mult prea rezervată față de mișcarea națională a românilor și lupta pentru drepturile naționale din aceea perioadă a românilor năsăudeni. Iată, spre exemplu, că în timp ce el primea aceste onoruri, „finul” său de cununie, tânărul preot Ioan Macovei, era aruncat în închisoarea din Seghedin pentru articolul: „Ei, sau noi!”, în care scria răspicat împotriva dualismului austro-ungar: „statul pentru maghiari este o pâine din care singur maghiarul poate tăia și mânca. Tocmai de aceea ideea de stat maghiar nu poate permite ca afară de maghiari să poată gusta și alții din această pâine. Patria, din contră, este un ogor la a cărui cultivare trebuie să lucrăm cu toții, noi naționalitățile, ca vite și boi de lucru, ca unelte agricole, iar maghiarul ca domn cu bâta și biciul”¹.

Ion Ciocan nu poate interveni sau nu a dorit să intervină, părerile lui politice putând fi caracterizate, cum scria ing. silvic Simion Pop într-o scrisoare găsită de noi în *Fondul Ion Ciocan*, astfel: „Poate acest om privește la luptele naționale de azi cum privim noi fanatismul absurd al luptelor religioase din evul mediu, poate că spiritul lui are avântul unei minți la anul 2000 d. H.”².

Famiiliile Ciocan și Macovei nu-și poartă ranchiună, dimpotrivă. Paulina Macovei îi scrie foarte amical nașei sale Moli (Amalia Ciocan) din Seghedin, unde-și urmase soțul, vizitându-l zilnic la închisoare. Din păcate, Ioan Macovei se stinge din viață după un an și jumătate de detenție în urma tuberculozei contactate în închisoare la numai 35 de ani. A fost considerat un adevărat martir și erou al luptei naționale, dedicându-i-se chiar poezii. Este înmormântat în cimitirul bisericii din Rebrîșoara, unde a slujit.

După consumarea mișcării memorandiste și a procesului memorandist, Ion Ciocan se angajează în, lupta politică ca independent, fiind ales, la 2 noiembrie 1896, deputat în Parlamentul din Budapesta din partea cercului electoral al Năsăudului. Lupta a fost extrem de dură, după cum o arată campania purtată și corespondența aflată în *Fondul Ion Ciocan*, pentru că înfruntă candidați extrem de bogați și de bine văzuți de autorități de origine maghiară sau evreiască, ca bancherul Beck sau Fischer.

¹ Arhivele Naționale, Direcția județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN), Fond I. Moisi, dosar 67, f. 12.

² A.N.D.J.BN., Fond I. Ciocan, dosar 139, f. 38.

Deși deputat, își menține angajarea la liceu până la sfârșitul lunii august 1898, îndeplinindu-și obligațiile de director și luându-și concedii de odihnă anticipat pentru obligația de catedră. Din 1 septembrie 1898 și până la sfârșitul anului 1908 este numit profesor la catedra de limba și literatura română de la Universitatea din Budapesta, după care se pensionează cu data de 1 ianuarie 1909. În aceeași perioadă (1896-1915), deci timp de aproape 20 de ani, cu o singură întrerupere în perioada 2 oct. 1901-9 febr. 1903, a fost deputat dietal la Budapesta și a locuit efectiv în capitala Ungariei, cu excepția concediilor anuale când revenea la Năsăud la nepotul său, avocatul Alexa David.

Ca profesor și director al Gimnaziului superior fundațional din Năsăud, mulți îi recunosc meritele, el însuși spunând la plecarea din Năsăud în 1898: „M-am nizuț continuu și din toate puterile a face din destul în modul cel mai conștiincios tuturor datorințelor ce am avut ca profesor și director. Și am mângâierea sufletească, că mi-a ajutat Atotputințele să le și împlinesc până aici, după cum se cuvine, nu numai cele curente și ordinare, ci și cele extraordinare, provenite mai ales din reviziunile ce s-au făcut și asupra gimnaziului nostru în urma dispozițiunilor articolului de lege XXX/1883. În urma acestora am ajuns a avea:

- Edificiul gimnazial corespunzător;
- Colecțiuni științifice bine ordonate;
- Administrație gimnazială regulată;
- Recunoașterea calificării profesorilor vechi și intrarea lor în stare definitivă;
- Uniformizarea plății profesorilor, îmbunătățită după împrejurări;
- Regularizarea pensiilor profesoriale.

Aceste rezultate obținute datorită colaborării mai multora sunt de o valoare mare și le poți judeca numai cei ce vor studia acest trecut și vor pune în asemănare stările gimnaziale, ce erau când am intrat eu în serviciul acestui gimnaziu, cu cele ce astăzi sunt”³.

Într-adevăr, diferența este enormă și ar fi o mare nedreptate să nu se recunoască aceste lucruri.

În ceea ce privește activitatea sa la Fondurile școlare, se relevă cel mai bine „grănițerismul” său. S-a luptat din răspuneri să le poată păstra și administra potrivit statutelor aprobate în 1880.

De aceea, în 1905, când mulți erau hotărâți să cedeze autorităților, el s-a ridicat în adunare și a spus: „Drepturile ni se pot lua, dar noi nu le putem vinde; noi n-avem dreptul la aceasta; dreptul la stipendie și ajutoare e un drept câștigat și lăsat noua de generoșii fondatori; nu noi dară l-am câștigat, ci alții; noua ne e dat numai spre păstrare a măsurat intențiunii fondatorilor și chiar dacă toți grănițerii de astăzi ar ceda, nu cedează „Instrumentul fundațional” sancționat (aprobat) de Maiestatea Sa, adecă testamentul grănițerilor fondatori,

³ Virgil Șotropa, N. Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 344.

devenit inviolabil, care fără voia testatorilor nu se mai poate modifica; de atacat baza fondurilor, se surpa toată clădirea lor”⁴.

Ca profesor la Universitatea din Budapesta, I. Ciocan a lăsat o impresie bună celor mai mulți studenți, exigența sa rămânând nealterată. Ar fi interesant de studiat notițele cursurilor sale, dar știu sigur că se documenta temeinic pentru ele. L-am găsit în corespondența cu alți profesori universitari ca I. Sbiera de la Cernăuți, V. Borgovan de la București, pentru anumite documentări sau procurări de cărți.

Un fost elev și cunoscut, ing. Simion Pop, îl caracteriza astfel: „Nu te cunosc de un om ce face lucrurile pe jumătate ... am învățat a te cunoaște ca „ciocan” (s.n.) ager, aspru, bun, năpraznic ca Ursan al lui Alecsandri. Ca elev, ba și mai târziu, am avut ocazia a-ți simți asprimea, fără a-mi putea smulge din suflet o magică căldură pentru D'ta, poate căci dreaptă-ți era asprimea, poate fiindcă ca cei dintâi „om model” (s.n.) cum am învățat a te cunoaște din frageda-mi copilărie, m-ai impresionat așa de puternic, că mintea mea numai ca model te poate cuprinde”⁵.

Dragostea față de studenții români și viitorul neamului său îl determină ca în momentul pensionării sale (1909) să creeze „Fundatia E. Ciocan” la Universitatea din Budapesta, cu un capital de 2000 de coroane din care să se premieze din doi în doi ani cea mai bună lucrare cu subiect din sfera limbii și literaturii române.

Referindu-se la perioada budapestană, prof. Ioan Pecurariu spunea că: „Viața lui în timpul cât a fost deputat dietal și profesor universitar, a fost – ca să zic așa – o navigare iscusită între Scylla și Chrybadis. Guvernamental și patriot, știa a fi și român. Rușinea renegatismului nici când nu i s-a putut arunca în față pe dreptul. Despre sentimentele lui românești, poate fi dovadă faptul că în vreme ce în alt loc limba română de mult nu mai suna de pe catedra universitară, între împrejurări grele, i-a susținut acest drept la catedra universitară ce o ocupa el nu odată autoritățile i-au făcut aspre reproșuri despre felul în care vorbea și își trata studenții”⁶.

În privința activității parlamentare, ea nu i-a fost pusă prea mult în evidență, ba chiar a fost uneori luată în derâdere. Memorabilă este pagina pe care prozatorul L. Rebreanu i-o acordă în romanul *Ion*, ironizându-l caustic, dar în care recunoaște că moartea sa a fost în zonă „un eveniment extraordinar” (s.n). „Fusesse om tăcut, ursuz și deci nu tulburase multă apă în capitală” (Budapesta). Răutăcioșii povesteau cu mare lux de amănunte cum, în 15 ani Ciocan o singură dată a căscat gura, când rămânând deschise două uși, ar fi strigat nervos: „Ușa, domnilor, că trage îngrozitor aici!” pentru care improviză oratorică toată Camera l-ar fi aplaudat frenetic”⁷.

⁴ Ioan Pecurariu, *Ion Ciocan ...*, în „Raportul al LIII-lea (53) despre gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar” 1915-1916, p. XIII (13).

⁵ A.N.D.J.BN., Fond I. Ciocan, dosar. 139, f. 38.

⁶ Ioan Pecurariu, *op. cit.*, p. XIV (14).

⁷ Liviu Rebreanu, *Opere alese*, vol. II, București, 1962, p. 290.

În ciuda acestei ironii, probabil gratuite, recunoaște prin gura învățătorului Herdelea „că-i făcuse mici servicii” și că „despre tata se spunea că e cam renegat”, dar pragmaticii știau că: „- Ce bine ar fi dacă viața s-ar potrivi cu visurile, dacă omul ar putea trăi din visuri”⁸.

După corespondența deosebit de bogată aflată în *Fondul Ion Ciocan*, aș spune că s-a zbatut foarte mult să rezolve problemele oamenilor din zonă, indiferent de naționalitate. Îi scriau foarte mulți români, dar și maghiari, germani, evrei în probleme de școală pentru copii, în chestiuni juridice, funciare etc. Este cunoscută intervenția sa reușită pentru Banca Aurora din Năsăud în disputa cu deponenții săi pentru suma de 8.000 de coroane. Încercând să-I caracterizeze pe Ion Ciocan, profesorul Pecurariu spunea că „a fost o figură vrednică de remarcat, atât fizic, cât și psihic”.

De statură mijlocie, cu un fizic robust, fruntea proeminentă, nasul corioat și apăsător în jos, barba puternică și „privirea, vorba, mersul, gesturile toată ființa lui trăda energie, încredere în sine, calmitate, statornicie, gravitate”.

În ceea ce privește caracterul său, tot I. Pecurariu îl caracterizează cel mai bine: „El a fost un, caracter nu de toate zilele, a fost un om rar în felul său ...”.

Și iată de ce: „Prin figura, purtarea și vorba sa avea darul să impună; prin personalitatea și cumințenia sa incontestabil exercita anumită influență asupra celor, cu cari venea în atingere inspirându-le respect și în anumită măsură impunându-le părerile și voința sa. Dovada despre aceasta este faptul că, în tot timpul cât a fost director și prezident la fonduri și director la gimnaziu, el a fost *totum factum* atât acolo, cât și aici, ba și la unele societăți, în care el lua parte (Casina, Hebe, Aurora); voința lui era identică cu hotărârea și nime nu cuteza a i se opune, mai ales că nime nu studia afacerile și actele ca dânsul”⁹. Poate că toate acestea i-au atras porecla de „dictatorul grănițelor”.

Cei care s-au încumetat să-I atace o făceau mai mult din sentimentul de ură personală, că au fost „ciocăniți”, decât pentru corectitudinea cauzelor pentru care se luptau. Ciocan a mers însă înainte, fără a le răspunde acestor detractori, și de aici părerea greșită că el a trădat cauza grănicerilor. Prin felul său rece, serios, rezervat, puțin comunicativ și prin tratarea autoritară, chiar lipsită de finețe față de cei care cutezau a-i face opoziție, „nu odată «ciocănea» pe adversarii săi și atunci ciocanul lui devenea «baros»”.

Acest comportament s-a schimbat foarte mult după stabilirea lui la Budapesta și mai ales „în ultimii ani după moartea soției și primele semne ale bolii nemiloase (cancer de esofag)”. În vara anului 1915 se trata la Băile Balaton împreună cu prietenul său dr. Vasile Hossu, episcopul Gherlei, dar bolile li se vor agrava la puțin timp, grăbindu-le sfârșitul: Ion Ciocan – cancer de esofag, iar episcopul Hossu – insuficiență cardiacă.

Ion Ciocan și-a dat acceptul pentru operație și hrănire artificială printr-un tub, însă eforturile au fost zadarnice. S-a stins din viață la **6 septembrie 1915**, în

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ioan Pecurariu, *op. cit.*, p. VII (7).

plin război, la Sanatoriul Park din Budapesta. Potrivit dorinței sale testamentare, corpul său avea să fie transportat și înmormântat la Năsăud. Moștenitor al întregii sale averi a fost desemnat nepotul de soră, dr. Alexa David – renumit avocat din Năsăud.

Înmormântarea s-a făcut la Năsăud, la 8 septembrie 1915, cu mare pompă, în prezența a peste 20 de preoți și a fostului său coleg de liceu Ioan Georgiu – prelat papal și prepozit capitular în Gherla, a numeroși profesori, elevi și a unui numeros public din împrejurimi.

Din cuvântările funebre, am reținut „iertăciunea”. Dr. Octavian Domide – canonic și vicar – încheia astfel: „să ceară răposatul iertare prin graiul meu de la noi, cari l-am hulit, l-am invidiat, l-am dușmănit, l-am rănit în suflet de atâtea ori, l-am nedreptățit și ponegрит ... el care ne-a condus, ne-a apărut, ne-a ajutat, ne-a sfătuit, ne-a învățat, ne-a fost ca un părinte bun, el să ceară iertare de la noi? Nu! Nu el are să ceară iertare de la noi ci noi de la el, noi cari de atâtea ori i-am greșit, cu voie și fără voie, „cu știința și neștiința...”¹⁰.

Dr. Vasile Pahone – președintele Fondurilor școlare a vorbit și el deosebit de elogios despre cel ce a apărut Fondurile Școlare și Instrumentul Fundațional. A încheiat cerând ca „Dumnezeu să-l odihnească în pace și să-i deie răsplata pentru faptele sale”.

A fost așezat în „Comoară” – cimitirul din Năsăud – alături de soția sa Amalia, decedată în 1900 la nici 40 de ani și de socrii săi Leon și Ana Piciu.

Căutându-i mormântul în această vară, l-am găsit împrejmuit cu un gard vechi de fier forjat, o impresionantă cruce de marmură neagră pe care sunt trecute toate rudele, inclusiv nepotul Alexa David și soția sa Irma, născută Rațiu, și trei tise seculare crescute haotic și neîngrijite de mâna omenească de mai mulți ani.

Propun ca profesorii și elevii liceului să ia în îngrijire și întreținere mormintele marilor cărturari și dascăli năsăudeni care nu mai au rudenii în viață sau în localitate. Ar fi răsplata binemeritată pentru cei care au dat totul pentru școală și pentru școlarii Ținutului năsăudean.

Ion Ciocan: 90 years since he passed away

- Summary -

If we take into account the great figures confession of that time, this work presents the life and activity of Ion Ciocan. He was a professor/teacher and a politician and also a headmaster of the National College "George Coșbuc" Năsăud.

¹⁰ *Ibidem*.

SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ A OMULUI POLITIC VICTOR MOLDOVAN (ORIGINE, ȘCOALĂ, ACTIVITATEA POLITICĂ)

Igna-Claudiu ȘULAR

Victor Moldovan s-a născut la 15 septembrie 1884 la Bistrița „în cetate”, ca fiul lui Constantin Moldovan, executor la judecătorie, și al Mariei Moldovan, născută Chisăliția, ambii părinți fiind de confesiune greco-catolică. Părinții săi locuiau pe strada Badergasse, nr. 3 (azi str. C-tin Dobrogeanu-Gherea)¹. La nașterea sa orașul mai era considerat „cetate”; locuitorii lui erau sași, elementul românesc se găsea la periferii, iar în cetate pătrundeau abia câțiva intelectuali de etnie română.

Tatăl său, Constantin Moldovan, se născuse la 1842 în satul Mica de lângă Dej. La Dej nefiind școli românești, a urmat patru clase primare la Năsăud. Până la Unire a fost: „notar, arhivar, notar la sedria orfanală și, în urmă, executor la judecătorie”. Victor Moldovan și-l amintește pe tatăl său ca fiind un bun român².

Maria Chisăliția, mama lui Victor Moldovan, s-a născut în timpul revoluției de la 1848 în comuna Frâua de lângă Copșa Mică, familia sa fiind înrudită cu Axente Sever.

În timpul copilăriei sale, la Bistrița nu era decât o singură școală primară confesională cu limba de predare română, astfel încât a urmat: clasele primare la școala săsească din Bistrița, liceul la Bistrița și la Năsăud – clasele I, II, V și VI la Liceul evanghelic săsesc din Bistrița, iar clasele III, IV, VII și VIII la Liceul fundațional grăniceresc din Năsăud, unde a luat și bacalaureatul³.

Prietenii săi din copilărie erau sași, în mare parte copii de meșteșugari, el fiind de fapt singurul elev român născut în Bistrița. La școlile din Bistrița, educația era pur germană (literatură, istorie, cultură generală, cântece germane), profesorii fiind absolvenți ai Universităților din Germania.

Despre perioada celor patru clase de liceu de la Năsăud, Victor Moldovan amintește ca având profesori distinși, ca: Pletosu la română și

¹ Victor Moldovan, *Memoriile mele*, mss. la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, p. 3.

² *Ibidem*.

³ „Reportul ... despre gimnaziul superior fundațional din Năsăud”, Năsăud, din anii 1897-1898, 1898-1899, 1901-1902 și 1902-1903.

filosofie, Tanco la matematică, Domide la fizică, Gavrilă Scridon la latină-greacă, Șotropa la germană-maghiară, Pecurariu la istorie, directorul liceului fiind Ion Gheție, autorul „celui mai bun dicționar maghiar-român”. Spre deosebire de Bistrița, la Năsăud viața românească se găsea în bună parte sub influența celei din Vechiul Regat, precizează Victor Moldovan în „Memorii...”, iar conșcolarii săi erau numai români, dintre aceștia majoritatea devenind preoți, notari, avocați sau profesori.

Referitor la perioada studenției sale⁴, Victor Moldovan spune că după bacalaureat, deși intenționa să se facă preot, se înscrie la Facultatea de Drept din Debrețin; acest oraș nu a fost ales la întâmplare, ci datorită caracterului său strict maghiar. După perioada petrecută în școlile din Bistrița și Năsăud, unde se învăța puțină maghiară, Victor Moldovan dorea acum să-și însușească temeinic această limbă pentru a putea fi acceptat în elita societății transilvănene. După doi ani de studiu la Debrețin, anul al III-lea îl urmează la Universitatea din Budapesta, iar al IV-lea la Universitatea din Cluj, unde va absolvi dreptul și își va lua doctoratul la 20 februarie 1909. Din perioada anului de studenție de la Cluj, Victor Moldovan își amintește în „Memorii...” despre conferințele pe care le țineau studenții în satele din împrejurimi. O asemenea conferință a ținut și el la Feleac și la Casina Română.

Vacanțele le petrecea acasă, la Năsăud, în cercul prietenilor. La data de 18 august a fiecărui an, de ziua împăratului, organiza Balul studenților. Tot în timpul acestor vacanțe, făcând practică la biroul avocatului Alexe David, Victor Moldovan își face intrarea în lupta politică a P.N.R. Astfel, în anul 1905, în timpul alegerilor pentru un loc de deputat în Parlamentul de la Budapesta, va părăsi biroul avocatului David, care era susținătorul candidatului guvernamental Ion Ciocan, alăturându-se propagandiștilor lui Victor Onișor, candidatul P.N.R. Tot ca student a fost prezent la adunările „Asociației pentru literatura română și cultura poporului român”, la Bistrița, Șimleu și Sibiu, pe care le considera „adevărate serbări și manifestări naționale”. Reîntors la Bistrița, Victor Moldovan va fi ales în anul 1914 secretar al despărțământului „A.S.T.R.A.” în ținutul Bistrița, director fiind dr. Al. Pop⁵.

După ce-și ia doctoratul, Victor Moldovan intră în biroul avocatului Dionisie Roman din Mediaș ca stagiar candidat de avocat. Trece apoi la Sibiu în biroul avocatului Matyas, iar apoi în cel al avocatului dr. Vasile Dan, unde va sta mai bine de un an. La propunerea deputatului sas Schuller, acceptă să vină la Bistrița pentru a conduce biroul avocatului Dr. Ernő Dahinten, deputat și el. După anii de practică ca stagiar, pleacă la Budapesta pentru a-și susține examenul de avocat însă, „întru-cât legislația din Ardeal, în ce privește dreptul privat era diferită de cea din Ungaria”, se hotărăște să-și dea examenul la Târgu-Mureș. La data de 28 iunie 1912 susținea examenul de avocat în fața comisiei din Târgu-Mureș și în aceeași vară își deschidea biroul său la Bistrița.

⁴ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 25-30.

⁵ Teodor Tanco, *Virtus Romana Rediviva*, vol. IV, Bistrița, 1981, p. 82.

Încă înainte de susținerea examenului de avocat, se logodise cu Gabriela Man⁶, fiica memorandistului Grigore Man din Bistrița. La 1 septembrie 1913 se căsătorește. Gabriela Man s-a născut la 27 octombrie 1892 la Bistrița, a urmat școala primară în Bistrița, la sași, apoi școala de fete a Asociației „Astra” din Sibiu. Era fiica lui Vasile Man și a Valeriei Poruțiu. Gavrilă Man, originar din comuna Zagra, după terminarea studiilor universitare de la Viena, se stabilește ca avocat la Bistrița, desfășurând o intensă activitate culturală, economică și politică, înființând în 1887 Banca „Bistrițeană” și participând la acțiunile pentru afirmarea ființei naționale⁷, fiind semnatar și corector al „Memorandumului”. Valeria Poruțiu, mama soției lui Victor Moldovan, era fiica revoluționarului de la 1848, Samuil Poruțiu.

Deși nu efectuase stagiul militar din cauza unei boli de inimă, în toamna anului 1915 Victor Moldovan este înrolat în Regimentul de artilerie grea „Schwere Haubitz-Regiment Nr. 16” din Sibiu, urmând apoi școala militară la Cislădie. După noi expertize medicale, este clasat pentru serviciul auxiliar ca instructor, trecând apoi la Tribunalul militar „Divisionsgerecht” ca grefier pe lângă șeful acelui tribunal, colonelul vienez Heidrich, redactând sentințele de condamnare. Delegat ca să-l însoțească pe locotenentul Teleagă, auditor-magistrat, la o anchetă la Bistrița împotriva unui grup de tineri români de pe Someș trecuți peste munți în regatul României, Victor Moldovan a fost suspectat de părtinire și transferat la trupă, ca instructor. Ulterior însă urma a fi trimis la Krems, lângă Viena, la un curs de aruncători de foc și măști contra gazelor.

În anul 1916, la intrarea României în război, fiind amenințat Sibiul, s-a dispus de către comandamentul imperial evacuarea trupelor din oraș. Bateria din care făcea parte Victor Moldovan, trecând prin Cluj, Huedin, Ciucea, Oradea, nu s-a oprit decât pe teritoriul Ungariei, la Beretyouifol și Henczida. La Henczida, Victor Moldovan, făcând serviciul tot ca subofițer-instructor, îl avea coleg pe Matei Pop, nepotul lui Maniu. Neavând însă îngrijire medicală în momentul îmbolnăvirii de apendicită, Victor Moldovan va pleca la Budapesta, unde se găsea familia sa, refugiată din Bistrița de teama unei eventuale treceri a rușilor în Ardeal. În urma operației de apendicită este clasat, declarat inapt și concediat din armată. Astfel, soarta îi surâsesse – chiar dacă într-un mod puțin cinic – prin faptul că reușise să se sustragă într-un mod legal de la apărarea unei cauze care-i era absolut străină.

Întâmplările din toamna și iarna lui 1918 îl vor aduce pe Victor Moldovan în mijlocul evenimentelor ce se desfășurau la Bistrița, contribuind alături de întreaga intelectualitate a locurilor la marile realizări naționale care se înfăptuiau în acele zile.

⁶ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 40-41.

⁷ Traian Iuga, *Aspecte ale mișcării memorandiste în județul Bistrița-Năsăud*, în „Revista Bistriței”, VII, 1993, pp. 195-201; Traian Bălan, *Aspecte privind mișcarea memorandistă în ținutul Bistriței și Năsăudului (1884-1895)*, în „File de istorie”, VI, 1889, p. 171-183.

Ultimele zile din luna octombrie 1918 și întreaga lună următoare vor fi zile de intense preocupări patriotice, de angajare neobosită a lui Victor Moldovan în slujba intereselor românești. În acele momente de un înălțător și cuprinzător patriotism, Victor Moldovan și-a făcut oficial debutul pe scena politică, și acest fapt s-a petrecut cu siguranță fără oportunism, fără ipocrizie, cu o adevărată sinceritate și cu o convingere indiscutabilă, izvorâtă dintr-o conștiință românească atotcuprinzătoare.

Locuința lui Victor Moldovan era în acele zile locul unde se luau cele mai importante hotărâri pentru soarta acelor meleaguri și pentru implicarea cetățenilor în organizarea și buna desfășurare a mișcărilor unificatoare din întreaga Transilvanie. „Casina română și biroul dl. Victor Moldovan, precum și toate încăperile locuinței sale din str. Lemnelor, erau un adevărat focar, un stup în plină activitate, unde se adunaseră toți intelectualii români din localitate, civili și militari”⁸. În calitate de secretar general al Consiliului național român județean, Victor Moldovan și-a adus aportul substanțial la realizările primei autorități politice românești a județului.

După împărțirea armamentului și efectelor militare ale fostei unități militare austro-ungare din oraș⁹, depozitul militar al gărzii naționale române era în casa lui Victor Moldovan, tot aici fluturând și primul tricolor românesc din oraș.

Datorită problemelor de preluare a puterii în județ de către Consiliul național român județean, de pregătire a cadrului în care urma să-și desfășoare activitatea prima administrație românească, Victor Moldovan nu a putut face deplasarea la Alba Iulia. Realitățile acelor zile îi reclamau prezența în activitatea sa de secretar general al Consiliului național român al județului.

Și după numirea în funcția de prefect al județului a lui Gavrilă Tripon, Victor Moldovan va dovedi aceeași neobosită muncă în realizarea necesităților locale impuse de noua realitate istorică de după 1 Decembrie 1918¹⁰, însoțindu-l pe noul prefect „la toate instituțiile pentru preluarea puterii de stat”¹¹ și aducându-și de asemenea contribuția la pregătirea notarilor comunali pentru noua administrație a județului¹².

În perioada noiembrie 1919 – martie 1926 va reprezenta electoratul circumscripției Bistrița-română în Camera Deputaților, ca membru al Partidului Național Român. Mă voi limita doar a aminti aici poziția lui Victor Moldovan față de tendințele din cadrul partidului, de unificare cu alte grupări politice. În numărul din 11 aprilie 1920 al ziarului „Patria”¹³, apărea manifestul Partidului

⁸ Pavel Tofan, *Memorii din 1918*, mss. la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, p. 6.

⁹ Idem, *Evenimentele din 1918-1919*, mss. la Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, p. 3-4.

¹⁰ *Dezvoltarea și modernizarea în România interbelică*, București, 1984, p. 13; 41-42; Marcel Știrban, *Din istoria României 1918-1921. Probleme ale vieții politice, economice și sociale*, Cluj-Napoca, 1987, p. 99-100.

¹¹ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 64.

¹² *Ibidem*, p. 64-65.

¹³ „Patria”, Cluj, 11 aprilie 1920, p. 1.

Național Român cu privire la neconstituționalitatea demisiei guvernului Vaida-Voievod, manifest semnat de un număr de 44 de membri marcanți al P.N.R. – printre care și Victor Moldovan – ce reprezentau Comitetul executiv al partidului. Congresul P.N.R., desfășurat în ziua de 24 aprilie la Alba Iulia¹⁴, alegea un nou Comitet executiv care nu-l mai includea și pe Victor Moldovan¹⁵.

Victor Moldovan arată în memoriile sale că, în vederea tratativelor de fuziune a P.N.R. cu Partidul Țărănesc din Vechiul Regat, Iuliu Maniu a cerut organizațiilor județene comunicarea punctului lor de vedere. La data de 14 octombrie 1920, organizația Bistrița-Năsăud a P.N.R. răspundea: „ține de datoria noastră să relevăm propunerea făcută președintelui Maniu, că o fuziune sau colaborare cu Partidul Țărănesc și numirea Partidului Național de Partid Național-Țărănesc ar fi de dorit, pentru că țăranii din județul nostru sunt înflăcărați pentru ideea Partidului Național-Țărănesc ...”. Victor Moldovan mai arăta în memoriile sale că înainte de această dată, în cadrul unor discuții avute la o ședință ținută la sediul central al partidului, și-a exprimat aceeași părere, și anume că nu putea să ia „o atitudine potrivnică mediului în care s-a născut și trăit”.

Ca urmare a demersurilor de fuziune a P.N.R. cu Partidul Conservator-Democrat de la sfârșitul anului 1922¹⁶, Victor Moldovan a fost delegat de către conducerea Partidului Național Român, la fel ca și alți membri de vază ai partidului, cu organizarea acestei fuziuni pe județe. În acest sens, împreună cu Grigore Filipescu, Victor Moldovan a luat contact, în vederea fuziunii, cu ultimele rămășițe conservatoare de la Craiova, Pitești și București.

Victor Moldovan acordă, în preocupările sale, un interes deosebit ideii de cooperatie. Această preocupare¹⁷ începe din 1906 când, cu ocazia expoziției jubiliare de la București, Victor Moldovan, încă student fiind, l-a vizitat pe Constantin Stere care era directorul general al Băncilor populare, interesându-se de mișcarea cooperatistă. În județ, Victor Moldovan pornește la propagandă și organizarea cooperatiei din primăvara anului 1921. El a adus, în același timp, mărfuri ieftine pentru a fi distribuite prin cooperatie, combătând astfel specula. Primul președinte al Consiliului de administrație al Cooperatiei a fost numit, cum era și firesc, Victor Moldovan. În județ, cooperatia luase avânt, înființându-se apoi Băncile populare și „Federala” lor. După ce cooperatia luase un avânt simțitor în dezvoltare, Victor Moldovan a lăsat conducerea efectivă cooperativitorilor, el fiind ales președinte de onoare.

În calitate de reprezentant ales, dar îndeosebi în calitate de avocat, Victor Moldovan și-a făcut datoria față de românii din județ și nu numai, asistându-le și reprezentându-le interesele în fața Comisiilor de expropriere, a Comisiilor județene și de ocol, cât și în fața Comitetului agrar din București, cu

¹⁴ *Ibidem*, 7 aprilie 1920; Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 89.

¹⁵ „Patria”, 29 aprilie 1920, p. 1.

¹⁶ *Ibidem*, 23 noiembrie 1922.

¹⁷ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 132-133.

prilejul aplicării reformei agrare¹⁸. În acest sens, el a oferit gratuit asistență țăranilor din județ, precum și unor sate din județele vecine (Someș și Mureș). Victor Moldovan apreciază în memoriile sale că răsplata a fost morală: mulțumiri, scrisori, slujbe în biserici ș.a.

Ca avocat, Victor Moldovan, deși își desfășura prerogativele de reprezentant al județului Năsăud în Camera deputaților, în toată perioada 1921-1927 apare în listele tabloului de avocați din Baroul Bistrița¹⁹. Între anii 1924-1926, el a fost prodecan al Consiliului acestui barou²⁰.

Așa cum arăta în memoriile sale, în toamna anului 1924 Victor Moldovan s-a mutat împreună cu familia sa la București, cu scopul de a se achita mai ușor de îndatoririle sale de parlamentar. A închiriat o locuință în casa generalului C. Dragu, din strada Azilul de noapte nr. 6, în apropierea Palatului Justiției și Adunării Deputaților și și-a continuat profesiunea de avocat, pledând la Curtea de Casație în procesele ce erau trimise de colegii săi din provincie. Îl avea ca asociat pe Ilie Lazăr, cel care a stăruit în a se muta la București. În lista de alegători din județul Năsăud pe anul 1927 figurează Victor Moldovan având domiciliul în Bistrița, strada Lemnelor (azi Liviu Rebreanu), nr. 36²¹.

Pe fondul frământărilor politice de la începutul anului 1926, marcat de schimbarea de guvern²² și de dizidențele din cadrul Partidului Național Român²³, intervine un moment mai puțin plăcut din viața omului politic Victor Moldovan: părăsirea P.N.R. și trecera sa în Partidul Poporului. Despre cauzele acestei alăturări a lui Victor Moldovan dizidenților P.N.R. (Vasile Goldiș, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir) și a considerentelor care au stat la baza acestei hotărâri, consider elocvente afirmațiile din memoriile sale: „În aceste frământări politice intervine și greșeala mea, pricinuită din considerente familiare și personale. Soția lui Goldiș avea trei nepoate. Una era soția lui Silviu Dragomir, a doua a lui Eugen Savu și a treia a lui Victor Man, cumnatul meu. Toți trei l-au urmat pe Goldiș stăruind să-l urmez și eu. Căutau să-mi demonstreze, că aș fi un mare naiv, deoarece până ce eu mă luptam în Parlament cu liberalii, expunându-mi chiar și viața, fruntașii partidului se înțelegeau de minune cu Brătianu, stând alături de aceștia în consiliile de administrație a Băncilor și întreprinderilor liberale. În urma activității mele, neîntrerupte, parlamentare, biroul meu de avocat începuse să dea îndărăt. Colegii mei, din provincie, știindu-mă prea ocupat și expus politicește, se temeau că nu voi putea apăra cu succes procesele, cu care mă însărcinau să le susțin la Înalta Curte de Casație,

¹⁸ Marcel Știrban, *op. cit.*, p. 258-260; Adrian Onofreiu, *Legislația agrară în Transilvania în perioada interbelică*, în „Revista Bistriței”, VII, 1993, p. 229-238.

¹⁹ Fond Arthur Comerth, în loc. cit., dosar: nr. 33, fila 5; nr. 34, fila 22; nr. 35, fila 98; nr. 36, fila 3; nr. 36, fila 82; nr. 37, fila 7; nr. 38, fila 18.

²⁰ *Ibidem*, dosar: nr. 35, fila 82; nr. 37, fila 7.

²¹ A.N.D.J.B-N, fond Biroul electoral județean Năsăud, dosar *Lista alegătorilor din 1927 din Bistrița*, fila 44.

²² Marcel Știrban, *op. cit.*, p. 144.

²³ „Patria”, 17 aprilie 1926.

au început a mă părăsi rând pe rând. La zvonul că ași putea trece și eu la Goldiș, m-au vizitat prietenii din partid. Aurel Dobrescu și Ghiță Crișan își exprimau regretul că nu i-am prevenit să treacă și ei. Sever Dan și Ilie Lazăr au căutat să mă rețină. Mihai Popovici mi-a telefonat, asigurându-mă că partidul îmi va purta grija și că el mi-a câștigat deja două locuri în consilii de administrație. Mihai Popovici, care era și casierul partidului, își încasa și subvenții de la firme cunoscute și necunoscute, era membru în nenumărate consilii de administrație, ca și nepotul lui Maniu, Ionel Pop... Toate acestea firește că mă indisplineau, dar totuși am ezitat ca să-l urmez pe Goldiș. Plimbându-mă cu Aurel Dobrescu pe Calea Victoriei, se oprește brusc o mașină și Eugen Savu mă invită să vin la depunerea jurământului ca subsecretar de stat. Am refuzat. În această stare sufletească, intervine Ciceo-Pop.

Nici considerentele de familie, nici cele personale nu m-ar fi putut determina să-l urmez pe Goldiș, dacă nu intervenea gafa lui Ciceo-Pop. Maniu l-a trimis pe Ciceo-Pop care m-a vizitat acasă. Ciceo-Pop era o cunoștință a familiei noastre. Sora lui, soția medicului Alexandru Pop din Bistrița, era cea mai bună prietenă cu mama soției mele, care în acest timp locuia la noi la București.

Deci Ciceo-Pop a fost ales ca să mă convingă să nu-l urmez pe Goldiș, dar în loc să caute cu argumente convingătoare să mă rețină, Ciceo-Pop a pornit-o cu tunete și fulgere. În fața soției mele și a mamei acesteia a început cu blesteme să nu avem noroc de copila noastră dacă voi trece la Goldiș. Această gafă total lipsită de bun simț, și-a produs efectul. Ciceo-Pop în loc să dreagă, a stricat totul. La plecarea sa, femeile au observat: – Dar mai poți tu sta cu aceia care-ți afurisesc familia?. Ciceo-Pop membru în consiliul de administrație al băncii liberale, care în tot timpul de patru ani n-a suflat un cuvânt în Cameră împotriva acestora...nu era indicat să-mi facă morală. Și încă tot am mai ezitat. Din partid nu am demisionat, la jurământ nu m-am prezentat.

În această situație au intervenit cei din județ, dornici de putere, în frunte cu dr. Vasile Pahone, care îndrăgise prefectura, dr. Laurențiu Oanea, care nu fusese ales în legislatură și dr. Leon Scridon jr.

Evenimentele m-au copleșit. Am rămas cu Goldiș, fapt pe care l-am regretat mult, suferind în conștiința mea până în ziua când am reintrat iar în partid, care după fuziune se numea Național-Țărănesc²⁴. Era așadar o mișcare a întregului cerc politic căruia îi aparținea și Victor Moldovan.

În preajma alegerilor generale, fixate pentru 25 mai 1926, Comitetul județean al Partidului Național Român dădea un manifest către alegători, în care arăta cauzele pentru care a acceptat colaborarea cu partidul lui Averescu, prezentându-și cu acest prilej și candidații pentru Senat și Camera Deputaților. Victor Moldovan era primul pe lista candidaților de deputat ai partidului. Deoarece atât lista pentru Senat²⁵ cât și cea pentru Adunarea Deputaților²⁶

²⁴ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 276-278.

²⁵ „Dezbaterile Senatului” (în continuare D.S.), 11 iulie 1926 (ședința din 12 iulie 1936), p. 19 și p. 25.

²⁶ „Dezbaterile Adunării Deputaților” (în continuare D.A.D.), 24 iulie 1926 (ședința din 7 iulie 1926), p. 266-267.

reprezentau candidații averescani, ei obțineau o majoritate a voturilor exprimate de alegătorii județului Năsăud. Victor Moldovan își reînnoia astfel mandatul pentru a patra oară în ultimii cinci ani și jumătate, dar de data aceasta sub o altă siglă politică: a Partidului Poporului, și pe un loc în Parlament care nu i se potrivea deloc. Se găsea, așa cum afirma în memoriile sale, pe băncile care „nu-mi aparțineau”²⁷.

Această nouă situație îl va determina pe Victor Moldovan să-și desfășoare activitatea mult timp în afara Parlamentului, continuând să reprezinte și să apere comunele din județ și cele câteva din județele Someș și Mureș în cadrul reformei agrare, câștigând sute de mii de lei ajutoare pentru biserici. În calitate de inspector al Căminelor culturale, l-a adus în județ pe arhitectul, specialist în clădiri de cămine, Flore Stonculescu din Ministerul Agriculturii, împreună cu care a vizitat cele mai multe comune românești, alegând locurile potrivite pentru clădirea unor cămine ce trebuiau să cuprindă: sală de sfat, biblioteci, bancă, cooperativa, magazin, dispensar etc., planurile urmând a se întocmi gratuit.

La 29 mai 1926 a fost proclamată câștigătoare în alegerile județene „singura listă depusă în termen”, lista averescană, avându-l cap de listă pe Victor Moldovan. Ca urmare a remanierii guvernamentale din 7 martie 1927, Victor Moldovan a fost numit, „la stăruința lui Goga”, subsecretar de stat la Ministerul de Interne²⁸. În memoriile sale, Victor Moldovan arată că el nu a ocupat acel post și nu a funcționat nici o singură zi ca demnitar, curând după numire plecând la Bistrița pentru a se interesa de nevoile județului²⁹.

Căderea de la conducerea țării a ultimului guvern Averescu, în iunie 1927³⁰, marca începutul unei perioade de patru ani de inactivitate parlamentară a lui Victor Moldovan, singura de altfel pentru acesta în cadrul celor 18 ani de regim parlamentar democratic din istoria interbelică a României. Alegerile parlamentare din iulie 1927³¹, decembrie 1928³², și cele parțiale pentru alegerea unui senator al județului Năsăud, la 22 septembrie 1928³³ și la 27 martie 1931³⁴, nu i-au dat câștig de cauză.

²⁷ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 283.

²⁸ *Ibidem*, p. 286; „Gazeta Bistriței”, Bistrița, 1 martie 1927, p. 2.

²⁹ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 286-288; „Gazeta Bistriței”, 1 mai 1937, p. 1-3.

³⁰ Marcel Știrban, *op. cit.*, p. 144; Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național-Tărănesc*, București, 1994, p. 77-78.

³¹ A.D.J.B.-N., Fond Biroul Electoral Județean Năsăud, cutia Alegeri 1927-1937; „Gazeta Bistriței” 11 iulie 1927, p. 2; D.A.D., 20 august 1927 (ședința din 17 august 1927), p. 6; D.S. 24 august 1927 (ședința 17 iulie 1927) p. 7.

³² D.A.D., 6 ianuarie 1929 (ședința din 22 decembrie 1928), p. 6; D.S., 11 ianuarie 1929 (ședința din 22 decembrie 1929), p. 23; „Săptămâna”, Bistrița, 1 decembrie 1928, p. 2; *Ibidem*, 15 decembrie 1928, p. 1; *Ibidem*, 22 decembrie 1928, p. 5.

³³ „Gazeta Bistriței”, 28 septembrie 1928, p. 3; Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 293-300; D.S., 19 octombrie 1928 (ședința din 16 octombrie 1928), p. 7.

³⁴ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 311-313; „Gazeta Bistriței”, 16 martie 1931, p. 1; *Ibidem*, 1 aprilie 1931, p. 1; „Săptămâna”, 28 martie 1931, p. 1.

La 18 aprilie 1931, Nicolae Iorga forma guvernul de uniune națională³⁵, fixând alegerile pentru 1, 4, 6 și 8 iunie 1931. Cu acest prilej, Victor Moldovan era însărcinat a reprezenta Partidul Poporului în alegerile din județul său pe toate cele trei liste (Adunarea Deputaților, Senat – colegiu universal și Senat – colegiul consiliilor comunale și județene)³⁶. Se punea capăt perioadei sale de inactivitate parlamentară prin obținerea mandatului de deputat³⁷. În ceea ce privește activitatea extraparlamentară a lui Victor Moldovan, în cadrul acestui mandat de deputat sunt demne de amintit: sprijinul pe care l-a acordat unor comune din județ în probleme sociale, economice, judiciare, culturale precum cele de genul contractării unor împrumuturi financiare, de menținere sau reînființare a unor notariate comunale sau circumscripții sanitare, de construire a unor poduri, de menținere a unor așezăminte de cultură și învățământ (gimnaziul de fete) din Năsăud, în condițiile în care guvernul cerea reducerea unor cheltuieli pentru a face economii.

La 25 octombrie 1931 a avut loc Congresul Partidului Poporului³⁸, în vederea realegerii mareșalului Al. Averescu ca șef al partidului. După acest congres la care Victor Moldovan s-a numărat printre cei 46 de membri ai Comitetului director, a urmat, după cum precizează el în memoriile sale, o polemică între Averescu și Goga, pe calea circularilor, polemică care a dus la convocarea Comitetului executiv pentru ziua de 12 martie 1932 și apoi la scindarea partidului, Goga formându-și Partidul Național Agrar.

Referitor la acest moment, Victor Moldovan face în „*Memorii*” următoarele precizări: „eu nu l-am urmat pe Goga. În timpul acesta mă găseam acasă bolnav de lombogo-isis. M-au vizitat prietenii lui Goga [...] pentru a mă determina să plec cu ei. Am refuzat, luându-mi și eu libertatea de acțiune. În urma insistențelor de ani de zile a prietenilor mei din Partidul Național-Țărănesc și în special a lui Maniu, pe care l-am vizitat personal, am revenit în acest partid care în acel moment se găsea în opoziție. În prealabil, i-am scris mareșalului Averescu o scrisoare, în care am arătat frământările mele sufletești ce le-am avut tot timpul cât am fost despărțit de Partidul Național-Țărănesc. L-am vizitat mai apoi personal pe Averescu, care m-a înțeles ce i-am destăinuit și mi-a declarat că nu se supără pe mine, dar că îl condamnă pe Goga”³⁹.

Guvernul Iorga nu a reușit să combată criza economică, astfel încât la 6 iunie 1932 a fost însărcinat Al. Vaida-Voievod cu formarea unui nou guvern⁴⁰.

Preluând știrea din ziarul național-țărănesc „*Patria*”⁴¹, în nr. 204 publicația „*Săptămâna*”⁴² aduce la cunoștință că în ședința din 14 iunie 1932 a

³⁵ Marcel Știrban, *op. cit.*, p. 145.

³⁶ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 318-321; „*Gazeta Bistriței*”, 27 mai 1931, p. 3; *Ibidem*, 18 iunie 1931, p. 1.

³⁷ D.A.D., 18 iunie 1931 (ședința din 15 iunie 1931), p. 8-9; D.A.D., 25 iunie 1931, p. 232 ; D.S., 26 iunie 1931 (ședința din 16 iunie 1931), p. 41.

³⁸ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 340-341.

³⁹ *Ibidem*, p. 343-344.

⁴⁰ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 172; „*Săptămâna*”, 11 iunie 1932, p. 1.

⁴¹ „*Patria*” 1 iulie 1932, p. 1.

⁴² „*Săptămâna*”, 18 iunie 1932, p. 1.

comitetului P.N.Ț., secția Ardeal, Mihai Popovici, cel care prezida ședința, a anunțat comitetul că deputatul Victor Moldovan a cerut înscrierea sa în P.N.Ț. În ședința organizației județene a P.N.Ț., ținută la 21 iunie 1932, Victor Moldovan a schițat un program de luptă personal pe baza căruia intenționa să activeze în cadrul P.N.Ț. El declara în respectivul program că nu a revenit în partid pentru a-și realiza anumite scopuri personale, ci și pentru a-și pune puterile în slujba țării și a neamului. Se angaja: să apere ideea monarhică, pe care o considera însăși ideea statului român, să-și apere patria prin respectarea legilor și să apere Constituția. Considera că în rândul P.N.Ț. avea prilejul să dezvolte o muncă rodnică pentru întărirea coroanei și înflorirea țării.

După cum indica Victor Moldovan în memoriile sale, cu ocazia revenirii sale în partid și chiar mai înainte, toți conducătorii partidului declarau - ori de câte ori era vorba de acest eveniment - că nu încapă nici o îndoială în ceea ce privește recunoașterea sa ca șef al organizației județene a acestui partid. Președinte era în acel moment Leonida Pop, vărul lui Ionel Pop, nepotul lui Maniu. Încă de la 8 iunie 1932, Ghiță Crișan, secretarul regional pentru Ardeal și Banat al P.N.Ț., îi comunica lui Leonida Pop fixarea candidaturii lui Victor Moldovan de către conducerea provincială a partidului. Victor Moldovan arăta de asemenea că Leonida Pop nu a respectat această hotărâre a partidului, astfel încât dorind să evite de la bun început crearea unei tensiuni în cadrul partidului, a trecut pe listele pentru Senat.

Alegerile urmau a se desfășura pe 17 iulie 1932 pentru Adunarea Deputaților și la 23-24 iulie pentru Senat. Victor Moldovan candida pe listele P.N.Ț. la Senat - colegiul universal și la Camera Deputaților pe locul al doilea după premierul Vaida-Voievod și înainte de președintele în exercițiu al organizației județene, Leonida Pop⁴³. Obținând majoritatea la toate cele 3 colegii⁴⁴, ocupă mandatul de senator, iar în ședința Senatului din 4 august 1932 Victor Moldovan va fi ales vicepreședinte al acestei camere a Parlamentului⁴⁵.

La revenirea sa în partid, potrivit spuselor acestuia⁴⁶, în județul Năsăud nu exista nici o organizație statutară a partidului, singurele organizații în teritoriul județului fiind cluburile lui politice. Pentru a contopi aceste organizații, Victor Moldovan a înțeles să le desființeze caracterul personal, fuzionându-le în cadrul P.N.Ț.; în acest sens, el adresează tuturor președinților sfaturilor comunale o circulară prin care le cerea acest lucru⁴⁷. Ca urmare, în numeroase comune ale județului au format organizații național-țărăniști puternice⁴⁸.

În ziua de 16 octombrie 1932 a avut loc în sala Hotelului „Central”, din Bistrița adunarea generală a organizației partidului național-țărănesc a orașului

⁴³ „Săptămâna”, 16 iulie 1932, p. 4.

⁴⁴ D.S., 11 august 1932 (ședința 1 august 1932), pp. 42-43; D.S., 11 august (ședința 3 august 1932), p. 53; Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 345; „Săptămâna”, 18 iulie 1932 p. 1, *Ibidem*, 30 iulie 1932, p. 1-2.

⁴⁵ D.S., 24 august 1932 (ședința din 4 august 1932), p. 97.

⁴⁶ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 346.

⁴⁷ „Săptămâna”, 30 iulie 1932, p. 3; *Ibidem*, 10 septembrie 1932, p. 2.

⁴⁸ *Ibidem*, 10 septembrie 1932, p. 2; Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 346-347.

Bistrița⁴⁹, deschisă și prezidată de medicul dr. Leon Bârsan, președintele în exercițiu al organizației orășenești. Cu acest prilej s-a arătat importanța revenirii lui Victor Moldovan în partid. Noul comitet îl avea ca președinte pe Victor Moldovan, ca vicepreședinți pe dr. Leon Bârsan, protopopul Ioan Petringel, arhitectul Ioan Sasu, casier general pe dr. Arghir Popa, director de bancă, iar ca secretar general pe prof. Emil Molnar.

La nivelul organizației județene a partidului, întrucât Leonida Pop tergiversa convocarea congresului județean, reprezentanții a peste o treime din comitetele locale și cu majoritatea absolută a membrilor vechiului comitet județean, au hotărât convocarea congresului pentru ziua de 8 noiembrie 1932. Leonida Pop, președintele organizației, nu a respectat hotărârea de convocare a Congresului nici la intervenția vărului său Ionel Pop. La cererea lui Maniu, Congresul a fost amânat pentru 18 noiembrie. În preajma aceluși Congres, pe fondul tensiunii din cadrul organizației județene dintre Leonida Pop și Victor Moldovan, prefectul Vasile Buta, cumnatul lui Leonida Pop, îi cere lui Victor Moldovan să-l convingă pentru a-l alege în cadrul viitorului congres pe Leonida Pop ca președintele de onoare, pentru a nu fi considerat învins. La congres însă, după fixarea candidaturilor pentru Consiliul județean (cap de listă fiind Victor Moldovan), Leonida Pop suspendă în mod arbitrar ședința, amânând-o după Crăciunul aceluși an, dar Congresul nu s-a mai reluat nici la începutul anului următor. În urma cererii adresată de Victor Moldovan conducerii regionale a partidului, o comisie compusă din Costăchescu, președintele Senatului, și Virgil Potârcă comunica, la data de 16 martie 1933, hotărârea ca Ghiță Crișan să fie autorizat să ia măsuri pentru convocarea congresului cu scopul de a alege noul Comitet. De asemenea, congresul urma să fie prezidat de Ghiță Crișan sau de vicepreședintele Comitetului, în prezența acestuia.

Între timp, la 4 decembrie 1932 s-a ales Consiliul județean, cu Victor Moldovan în frunte și cu Leonida Pop pe locul al doilea⁵⁰. După multe tergiversări, dr. Leon Bârsan a convocat Congresul pentru ziua de 30 mai 1933. Comisia specială de la București a aprobat procesul verbal al Congresului, însă la data de 6 iunie Al. Vaida-Voievod, devenit președinte al partidului, trimite o adresă prin care se declarau nule și neavenite hotărârile Congresului din 30 mai, constatând convocarea ca fiind nestatutară, și se dispunea ca Leonida Pop, care rămânea pe mai departe președinte, să convoace un alt congres simultan cu celelalte congrese ale partidului din Ardeal și Banat. În urma demersurilor național-țărăniștilor, susținători ai lui Moldovan, Vaida-Voievod a fost convins de modul statutar al convocării congresului și a promis că va trimite o anchetă la Bistrița.

⁴⁹ „Săptămâna”, 18 octombrie 1932.

⁵⁰ Fond Prefectura județului Năsăud, dosar 9877/1932, fila 3 și dosar 5244/1932, la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Bistrița-Năsăud; fond Biroul Electoral județean Năsăud, în loc. cit cutia *Alegeri județene 1932*, dosar: *Dosarul alegerii Consiliului județean Năsăud, din 4 decembrie 1932* (tabloul de centralizare a rezultatelor alegerilor județene de la secția de votare din județul Năsăud, efectuate în ziua de 4 decembrie 1932).

Divergențele dintre Victor Moldovan și Leonida Pop nu dădeau semne de ameliorare, din contră, în ziua de 6 iunie comitetul județean ce fusese dizolvat la congresul din 30 mai, a hotărât excluderea din partid a senatorului Victor Moldovan, a lui Leon Bârsan și a lui Ștefan Lupu, însă această hotărâre a fost anulată de Vaida-Voievod⁵¹.

Abia în ziua de 3 aprilie 1934, într-o nouă ședință a comitetului organizației P.N.Ț. din județul Năsăud⁵², Leonida Pop și-a prezentat demisia din funcția de președinte al organizației. Victor Moldovan, președintele recunoscut de această dată de întreaga organizație, arăta cu acest prilej că în situația în care în cercurile politice din țară se lasă să se întrevadă eventualitatea unui guvern de dictatură, P.N.Ț. era chemat să facă cu hotărâre și energie front pentru combaterea lui. Congresul din 10 iunie 1934⁵³, confirma definitiv calitatea de președinte al organizației județene a P.N.Ț. a lui Victor Moldovan.

Dintre realizările vicepreședintelui Senatului Victor Moldovan pentru județul Năsăud în timpul legislaturii de peste un an de zile a național-țărăniștilor, nr. 225 al „Săptămânei”⁵⁴ prezintă doar câteva dintre ele: iertarea delictelor silvice ale țăranilor grăniceri (care din cauza iernii grele au fost nevoiți să ducă neautorizat din propriile lor păduri lemne în valoare de 14 milioane de lei) și grațierea obținută prin decretul regal nr. 1062/1933, în urma audienței la rege a lui Victor Moldovan din ziua de 7 aprilie 1933. De asemenea, printre alte realizări ale lui Victor Moldovan se mai amintesc: legea privitoare la defalcarea pădurilor și pășunilor grănicerești, legea pentru modificarea unor dispoziții conținute în legea pentru administrarea pădurilor locale, comunale, din fostul district Năsăud, obținerea de fonduri pentru ridicarea monumentelor grănicerești ale lui Vasile Nașcu și Tănase Todoran și a monumentului poetului Andrei Mureșanu la Bistrița.

Noile alegeri organizate de guvernul liberal I. G. Duca în luna decembrie a anului 1933 îl aduceau pe Victor Moldovan pe băncile opoziției național-țărăniste din Camera deputaților, ca singur parlamentar al acestui partid ales în circumscripția județului Năsăud⁵⁵.

Ca urmare a divergențelor iscate în P.N.Ț. de tendința de dreapta a lui Al. Vaida-Voievod, începând din luna iunie 1934, acesta, împreună cu alți național-țărăniști care-l urmăseră în opiniile sale, erau excluși din partid în ziua de 19 martie 1935, prin retragerea atribuțiilor acestora de către Delegația

⁵¹ „Roata”, organ al Partidului Național-Țărănesc din județul Năsăud, Bistrița, 16 iulie 1933, p. 4.

⁵² *Ibidem*, 7 aprilie 1934, pp. 2-3.

⁵³ Victor Moldovan, *op. cit.*, pp. 390-391.

⁵⁴ „Săptămâna”, 26 aprilie 1933, pp. 1-3.

⁵⁵ D.A.D., 26 februarie 1934 (ședința din 16 februarie), 1934, pp. 359-396, p. 401; D.S., 12 februarie 1934 (ședința din 3 februarie), p. 36; D.S., 20 februarie 1934 (ședința din 5 februarie), p. 74; „Săptămâna”, 27 ianuarie 1934, pp. 1-2; fond Tribunalul județean Năsăud, dosar 49/1933, fila 129 (*Tabloul de centralizare a rezultatelor voturilor circumscripției electorale a județului Năsăud, secții de votare și pe liste de candidați, la alegerile generale pentru cameră, desfășurate în ziua de 20 decembrie 1933*) la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.

permanentă a P.N.Ț. Vaida-Voievod, care era președinte de un an pentru Ardeal și Banat, era înlocuit datorită excluderii sale din partid, de către Mihai Popovici, iar ca secretar general (pentru Ardeal și Banat) după decesul lui Ghiță Crișan era numit Victor Moldovan⁵⁶.

Cea de a doua jumătate a anului 1935 a fost dominată de hotărârea P.N.Ț. de a declanșa campania de răsturnare a guvernului, în mai multe locuri din țară și s-a încheiat cu o grandioasă manifestare la București, proiectată pentru 14 noiembrie 1935. Victor Moldovan, în calitate de secretar general al partidului, a participat la toate aceste adunări organizate în Ardeal și Banat. În ziua de 13 octombrie 1935 era rândul său să primească delegația național-țărănistă, în frunte cu Ion Mihalache, președintele în exercițiu al organizației naționale și Mihai Popovici președintele organizațiilor din Ardeal și Banat, la adunarea național-țărănistă din județul său⁵⁷. Victor Moldovan, în calitate și de președinte al organizației județene a partidului, arăta în deschiderea adunării, după cum prezintă nr. 272 din „Săptămâna”, atașamentul național-țărăniștilor bistrițeni și năsăudeni la ideea făuririi statului național-țărănesc: „Vă prezentăm azi, domnule președinte, batalionul de gardă și de elită năsăudean, gata pentru luptă. Cu toții facem zid în jurul dumnevoastră pentru crearea statului țărănesc, pentru crearea viitorului de aur al acestei țări”. Viața politică din România avea să ia însă în anii următori o altă direcție.

Pe fondul transformărilor politice ce se petreceau în România la sfârșitul anului 1937 și începutul lui 1938⁵⁸, Victor Moldovan a găsit de cuviință să demisioneze din P.N.Ț., renunțând la toate demnitățile pe care le avusese ca secretar regional și secretar *ad interim*. În scrisoarea adresată lui Maniu, Victor Moldovan și-a motivat – conform memoriilor sale – retragerea din partid ca fiind cauzată de chestiuni profesionale și materiale, adică probleme datorate tocmai faptului că el personal nu a înțeles să amestece îndatoririle sale politice, folosindu-și influența pentru a face afaceri și condamnând în acest sens afacerismul și nepotismul tolerat de șeful partidului, precum și duplicitatea unor alți lideri.

În acele momente tensionate, Victor Moldovan a înțeles să stea de o parte, deși Armand Călinescu, devenit între timp prim-ministru al guvernului, îl trimisese la locuința sa⁵⁹ pe Dinu Simion pentru a-l invita să intre în guvern, oferindu-i protofoliul pe care și-l va alege. După cinci luni de la înființarea Frontului Renașterii Naționale⁶⁰, Victor Moldovan i-a trimis o scrisoare lui

⁵⁶ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 412.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 414; „Săptămâna”, 20 octombrie 1935, p. 3.

⁵⁸ Al. Gh. Savu, *Dictatura regală 1938-1940*, București, 1970, pp. 99-171; Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 302-330.

⁵⁹ Victor Moldovan locuia în București pe strada Polonă, Nr. 6, după cum mi-a declarat personal dl. subinginer Iuliu Moldovan (n. 1917) în discuția pe care am avut-o în seara de 25 martie 1997, la locuința d-sale din Bistrița, str. Liviu Rebreanu, nr. 61. Dl. Iuliu Moldovan a declarat că deși nu a fost rudă cu Victor Moldovan, l-a cunoscut personal încă din 1927.

⁶⁰ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, pp. 192-194; Victor Moldovan, *op. cit.*, pp. 424-426.

Armand Călinescu, prin care arăta că a luat hotărârea să se înscrie în Frontul Renașterii Naționale⁶¹.

La 1 iulie 1939, în conformitate cu prevederile noii „Constituții”⁶², au fost organizate în întreaga țară primele și ultimele alegeri parlamentare de după instaurarea dictaturii regale. Victor Moldovan, după cum precizează în memorii, a fost nevoit să-și depună candidatura pentru aceste alegeri, dar nu s-a deplasat nici măcar o zi în circumscripție. Nu dorea să fie ales, pentru a nu da impresia că s-a înscris în F.R.N. pentru a parveni și, drept urmare, nici nu a fost ales.

Cu prilejul instaurării noului Consiliu al regiei cooperatiste „Regna” la începutul lunii august 1939, Victor Moldovan era numit președinte al acestei regii⁶³. În această calitate, el urma să înainteze președintelui Consiliului de miniștri, Armand Călinescu, o expunere asupra situației din Ardeal și un program de realizări în chestiunea comunității de avere a descendenților foștilor grăniceri năsăudeni și de ridicare a unor cămine culturale.

Regimul autoritar a lui Carol al II-lea a cunoscut în a doua jumătate a lunii octombrie a anului 1939 o nouă etapă, prin realizarea celei de a doua faze a organizării F.R.N.⁶⁴. Cu acest prilej, Constantin Giurăscu a fost numit în noua funcție de ministru al Frontului; el avea în subordine trei secretari generali: Apostoleanu la agricultură și muncă manuală, Vâlcovici la industrie și comerț și Victor Moldovan la „ocupațiuni intelectuale”, funcție pe care o primea la 21 octombrie 1939. Instalarea noilor conducători ai F.R.N. urma să aibă loc în ziua de 24 octombrie, la sala Adunării Deputaților, în cadrul ședinței Consiliului Superior al Frontului.

La câteva zile de la instalare, în Consiliul de palat, Victor Moldovan a luat cuvântul și a arătat felul în care a înțeles să procedeze în acțiunea de propagandă pentru consolidarea F.R.N. La 27 octombrie 1939 acesta, în noua calitate pe care o avea, a inaugurat seria de adunări în județul său, la Năsăud⁶⁵. Cu acest prilej a subliniat importanța publicației „Granița Năsăudeană” ca „izvor de energie națională, focar de suflet și slovă românească” și a mediat numirea celor trei secretari ai F.R.N. la nivelul județului în persoanele următorilor: Cornel Pop – agricultură și muncă manuală, Nicolae Onoae – industrie și comerț, Teofil Tanco – „ocupațiuni intelectuale” și a lui Leon Scridon jr. ca secretar de ținut pentru agricultură și muncă manuală.

Adunarea de la Năsăud a fost continuată în munca de reorganizare a F.R.N. depusă de Victor Moldovan de alte adunări similare: la Alba Iulia în ziua de 10 noiembrie 1939, la Cluj în ziua de 12 noiembrie 1939, o alta la Alba Iulia cu prilejul serbării zilei de 1 decembrie, la Ploiești și Cernăuți în cursul lunii decembrie 1939.

⁶¹ Victor Moldovan, *op. cit.*, pp. 427-429; „Năzuința”, Bistrița, 28 mai 1939, p. 2.

⁶² „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 42 din 20 februarie 1938, p. 954.

⁶³ „Năzuința”, Bistrița, 6 august 1939, pp. 1-3.

⁶⁴ *Ibidem*, 29 octombrie 1939, p. 1; Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 446.

⁶⁵ Victor Moldovan, *op. cit.*, pp. 448-449; „Năzuința”, 12 noiembrie 1939, p. 3.

Victor Moldovan, a inițiat o acțiune vie pe teren pentru îndrumarea cadrelor F.R.N., prezidând în ziua de 13 decembrie 1939 o conferință la Timișoara la care au luat parte toți secretarii de ținut și de județ și toți parlamentarii din Transilvania și Banat, prilej pentru a se discuta „problemele ardeleni și bănățene în cadrul solidarității naționale”. Au urmat alte adunări la Oravița și la Lugoj (la care de asemenea a participat Victor Moldovan) și o alta la Satu-Mare în ziua de 14 ianuarie 1940, la care au participat cadrele Frontului din Satu-Mare și Maramureș.

După conferința ținută în ziua de 20 ianuarie 1940 la Cluj, Victor Moldovan s-a deplasat la Oradea unde, a doua zi a ținut o întrunire cu conducătorii asociațiilor culturale și cu intelectualii bihoreni și ai regiunii de vest a țării, ocazie cu care, după toate cuvântările susținute, a răspuns la câteva chestiuni, după cum urmează: la problema inferiorității elementului românesc în economia țării, la chestiunea tineretului și la cea a unirii celor două Biserici românești în vederea „apărării patrimoniului național și pentru a putea repune în drepturile sale firești elementul românesc”.

În ziua de 29 ianuarie 1940 Victor Moldovan a participat la o adunare desfășurată la Huedin, la care Al. Andrei, vorbind despre minorități, a constatat că: „am dat deja de la început o largă posibilitate de afirmare minorităților etnice, asigurându-le toate libertățile”, cuvântare și manifestare care, în opinia lui Victor Moldovan exprimată în memoriile sale, a contribuit la crearea spiritului de răzbunare a maghiarilor din Huedin cu ocazia invaziei trupelor horthyste.

Ca urmare a noii legi privind reorganizarea F.R.N., lege dată de rege la 19 ianuarie 1940, la 23 ianuarie 1940 erau numiți noii conducători ai partidului în persoana lui Al. Vaida-Voievod ca președinte al F.R.N., Gh. Tătărescu vicepreședinte, Constantin Giurăscu secretar general și trei prim-secretari: Nicolae Corlățeanu pentru agricultură și muncă manuală, I. Bujoiu pentru industrie și comerț și Victor Moldovan pentru profesii intelectuale.

La 14 martie 1940, regele a făcut o nouă reorganizare a F.R.N., pe care Victor Moldovan o consideră - în memoriile sale - ca fiind faza a patra⁶⁶. Giurăscu a fost mutat la ministerul propagandei, iar în locul lui a fost numit Victor Moldovan (ca secretar general al F.R.N.). Victor Moldovan afirmă în memoriile sale, referitor la această numire a sa, că: „Urdăreanu, ministrul palatului, i-a comunicat că Vaida-Voievod îl propusese în locul lui Giurăscu pe ministrul Victor Cădere, însă Urdăreanu l-a propus pe Victor Moldovan ca urmare a impresiei ce o făcuse la Palat, cu ocazia conferinței prezidate de rege”.

Cu ocazia solemnității de instalare⁶⁷, Victor Moldovan susținea că la baza programului său stau: „acțiune pe teren, acțiune vie și dinamică în toate colțurile țării pentru a înviora spiritele, legându-le de idealuri”.

⁶⁶ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 470.

⁶⁷ Vezi: „Năzuința”, 17 martie 1940; Fond F.R.N., Garda Națională județul Năsăud, dosar 1, fila 258, la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.

În zilele de 16, 17 și 18 martie 1940 a avut loc conferința convocată de către Al. Vaida-Voievod, cu toți președinții ținuturilor și județelor, conferință unde s-au discutat probleme de organizare, precum și situația politică și administrativă. Victor Moldovan precizează în memoriile sale că, în ceea ce privește numirile demnitarilor F.R.N., regele i-a cerut să lase la o parte preferințele lui Vaida în acest sens, fapt ce l-a surprins pe Victor Moldovan, având în vedere că acesta era președintele Frontului. Victor Moldovan mai arată că Vaida-Voievod i-a lăsat puteri depline și nelimitate în ceea ce privește organizarea și conducerea partidului.

Ca urmare a foarte deselor audiențe de lucru pe care le avea la rege, Victor Moldovan a reușit să-l cunoască mai de aproape pe suveran, despre care spune că era foarte apropiat, familiar chiar, comunicativ, intim și glumeț, interesându-se de ținuta conducătorilor politici și de felul acestora de gândire; „era inteligent, citit, așa că o discuție cu el privind programele și ideologiile țării, nu era ușoară”.

Ca urmare a programului de acțiune pe teren a lui Victor Moldovan, el dă la 9 aprilie 1940 o circulară către președinții organizațiilor F.R.N. prin care dispune convocarea sfaturilor județene, de plasă și comunale subliniind că, în spiritul tradiției ardelene, slujba religioasă pentru depunerea jurământului să fie oficiată de preoții celor două biserici într-o frățească colaborare, iar în sfatul comunal să fie numiți preoții ambelor Biserici. Victor Moldovan cerea ca, respectând sentimentul poporului, să se procedeze la numirea sfaturilor prin „consultații-quasi rostiri-populare”, considerând că numirea cadrelor locale însemna intrarea în realitățile importante și profunde ale vieții românești.

În ziua de 7 aprilie 1940 s-a desfășurat la Bistrița o mare adunare cu prilejul depunerii jurământului de către garda națională și a constituirii sfatului județean. Și de această dată, Victor Moldovan a ținut să inaugureze în orașul său natal acțiunea pe teren în noua sa calitate, aceea de secretar general al Frontului Renașterii Naționale.

Au urmat alte adunări: la Săliște în ziua de 14 aprilie 1940, la Făgăraș în zilele următoare, prilej cu care Victor Moldovan a asistat la deschiderea Școlii superioare țărănești, la Târgu-Jiu în ziua de 24 aprilie 1940, la Gura Humorului în ziua de 5 mai 1940, la Chișinău în 12 mai 1940, la Silistra în 19 mai 1940, la Tulcea în 26 mai 1940 și la Năsăud în 16 iunie 1940⁶⁸.

Între timp, la 20 aprilie 1940 Victor Moldovan a emis o circulară pentru eternizarea memoriei eroilor neamului prin ridicarea monumentelor naturale și a parcurilor în fiecare localitate și prin serbări ce urmau a se desfășura în ziua de 5 iunie 1940 pe întreg cuprinsul țării. A doua zi, la 21 aprilie, Victor Moldovan a vorbit la Radio în cadrul emisiunii „Ora națiunii”, într-un ciclu de trei conferințe ale sale difuzate în zilele în 21 aprilie, 21 mai și 8 iunie 1940, având ca temă „Rolul F.R.N.”, „Unitatea românească în serviciul apărării țării”, respectiv „Noua ordine morală și politică a României”.

⁶⁸ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 487.

La 28 mai 1940, Victor Moldovan a emis o nouă circulară către președinții de ținut, municipii, județe și plase, referitoare la obligativitatea salutului „în ordine ierarhică” în cadrul partidului, la uniforma frontului și la semnele distinctive ale uniformei F.R.N.

În ziua de 2 iunie 1940 a avut loc în București, la Arenele Venus, o mare adunare⁶⁹ la care au participat peste 15.000 de oameni, cu prilejul sfințirii steagurilor organizațiilor comunale și de plasă din județul Ilfov. După această adunare prezidată de către Victor Moldovan, acesta, în calitate de secretar general al F.R.N., a raportat regelui că perioada de organizare a F.R.N. era încheiată și că organizațiile erau gata „să pornească la drum spre a-și adânci rosturile în opera de întărire morală și materială”⁷⁰.

În memoriile sale, Victor Moldovan arată care a fost suportul moral al muncii sale pentru organizarea F.R.N.: „solidaritatea națională a fost de la început leit-motivul tuturor manifestărilor mele începând cu înscrierea în Front – impusă de datoria de a mă încadra într-o solidaritate națională față de primejdiile ce ne pândeau de pretutindeni, și la fel, la toate întrunirile, toate cuvântările și toate exteriorizările gândirii mele. Nici o aluzie la alte doctrine, și acțiuni politice străine, ca fascism, hitlerism etc. M-a preocupat unitatea națională, unitatea sufletească, românească... Fidel acestei tradiții, m-am străduit să mențin în cadrele Frontului unirea sufletească, frățască a celor două Biserici surori, ceea ce mi-a reușit la toate întrunirile... Tradiția aceasta ardelească de bună înțelegere între cele două confesiuni am avut-o în sânul familiei noastre: tatăl meu era unit, mama era ortodoxă. Nu am auzit acasă un cuvânt, o aluzie cu privire la confesiune...”⁷¹.

În urma raportului predat de către Victor Moldovan regelui după adunarea ținută la 2 iunie 1940 la București, regele s-a declarat satisfăcut, dar totuși s-a hotărât să facă o nouă organizare a Frontului, eveniment pe care Victor Moldovan – în memoriile lui – îl consideră faza a V-a în reorganizarea partidului⁷². Victor Moldovan a fost invitat cu acest prilej la Palat, unde regele urma să țină o conferință. La această conferință, desfășurată în prezența lui Urdăreanu, a lui Victor Moldovan, secretar general al F.R.N., a lui Cornățeanu, Bujoiu și Bențoiu, în calitate de prim-secretar, a generalului Georges, comandantul gărzilor F.R.N., a lui Al. Andrei, președinte de ținut și ministru al educației și a lui Ghelmegeanu, de asemenea președinte de ținut și ministru de interne, s-a pus problema transformării Frontului în „Partidul Națiunii”, al cărui conducător suprem urma a fi însuși regele Carol al II-lea.

La 22 iunie 1940, regele a dat trei decizii privind Partidul Națiunii. Prima dintre ele se referea la uniforma și conducerea partidului (Stat major, secretariat general), prin cea de-a doua erau numiți Ernest Urdăreanu ca șef al Statului

⁶⁹ Fond: F.R.N. Garda Națională. Județul Năsăud, în loc. cit., dosar 18, fila 78.

⁷⁰ Victor Moldovan, *op. cit.*, p. 489.

⁷¹ *Ibidem*, p. 493-494.

⁷² *Ibidem*, p. 524-528.

Major al Partidului și Victor Moldovan ca secretar general al Partidului Națiunii, în timp ce a treia decizie se referea la organizarea teritorială a partidului.

Referitor la această numire, Victor Moldovan precizează⁷³ că nu se aștepta, întrucât nu a fost nici întreat, nici inițiat și nici consultat în prealabil în ceea ce privește transformarea F.R.N. în Partidul Națiunii, și cu atât mai puțin în ceea ce privea numirea sa ca secretar general al acestui partid. El mai afirmă că, de la prima sa numire în conducerea Frontului, la 21 octombrie 1939, a fost menținut fără întreruperi, deși nu a fost omul Camarilei, în timp ce toți ceilalți conducători au fost rând pe rând înlocuiți. În ceea ce privește transformarea Frontului în partid, Victor Moldovan considera că prin această manevră organizațională activitatea acestuia a intrat într-un punct mort⁷⁴. După părerea lui, în acel moment exista un partid fără norme, fără organizare, funcționare și disciplină, fiindcă lipsea conducerea supremă și Statul Major. Exista un șef de Stat Major, în opinia lui Victor Moldovan, dar fără Stat Major; exista un partid, dar fără o așezare pe o bază nouă și exista un conducător suprem al unui „partid născut mort”. Abia la mijlocul lunii august avea să se discute, într-o comisie prezidată de Gigurtu (prim-ministru și șef al Statului Major al Partidului Națiunii), alcătuirea unei organizații centrale, însă acest proiect, așa cum indică Victor Moldovan, nu s-a mai realizat din cauza evenimentelor internaționale.

Ca urmare a tensionării relațiilor româno-germane, la 4 iulie 1940 Victor Moldovan a primit din partea regelui, prin Urdăreanu, însărcinarea de a pleca la Berlin cu scopul de a „sonda terenul politic la Berlin, luând contact cu oamenii guvernului și ai partidului național-socialist”⁷⁵. Referindu-se la această perioadă, Victor Moldovan afirmă în memoriile sale că, încă de la început a constatat o atmosferă nefavorabilă regelui Carol. Ca urmare a schimbării de guvern intervenită în țară, după o săptămână Victor Moldovan a fost nevoit să se întoarcă pentru a lua contact cu Ion Gigurtu, noul premier, și cu Mihail Manoilescu, ministrul de externe care împreună cu regele îi înaintează o declarație, prin care-l însărcinează să ia contact cu membrii guvernului și ai partidului nazist. Victor Moldovan, în situația în care a constatat existența unei atmosfere ostilă regelui, a evitat acest contact, considerându-l inutil, mai ales după ce aflase că Hitler avea intenția să-l detroneze pe Carol, și că ar fi existat condiția acceptării unui „gauleiter” pe lângă rege. Victor Moldovan a avut o întrevedere, în afară de câțiva frunțași ai partidului nazist, cu un singur om al guvernului din Berlin, și anume Dr. Ley, ministrul muncii.

Între timp, Victor Moldovan a primit la Berlin două telegrame semnate de Manoilescu pentru a se întoarce la București, „fiind reclamat de nevoile partidului”.

În timpul șederii sale la Berlin, de la 4 iulie la 11 iulie, și de la 20 iulie la 3 august 1940, Victor Moldovan, după cum spune în memoriile sale⁷⁶, s-a

⁷³ *Ibidem*, p. 529.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 535-536.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 537.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 539.

întâlnit cu o serie de frunțași legionari stabiliți la Berlin și reținuți acolo de dispozițiile hitleriștilor; de asemenea, a cunoscut pe câțiva dintre membrii legației române de la Berlin, printre care pe atașatul cultural Tulescu care-l informase cum că Hitler ar avea de gând să facă din Transilvania un stat tampon între România și Ungaria, informație pe care Victor Moldovan a primit-o și de la un tânăr austriac care pretindea că lucra la Viena la acel proiect. În timpul șederii sale la Berlin, pe întreaga perioadă Victor Moldovan a fost supravegheat de Romalo, confidentul regelui, secondat de serviciul secret nazist.

În momentul sosirii sale la București, Victor Moldovan a fost așteptat la aeroport de către un trimis al regelui care i-a transmis solicitarea acestuia de a se prezenta de îndată la Palat. La această ultimă audiență pe care Victor Moldovan a avut-o la regele Carol al II-lea⁷⁷ au fost prezenți Gigurtu, Manoilescu și Urdăreanu. După ce Victor Moldovan a prezentat în mod deschis tot ceea ce a constatat în urma vizitei sale la Berlin, Urdăreanu a propus continuarea conferinței a doua zi, însă cea reluare a discuției nu a mai urmat. La patru săptămâni după această audiență, a urmat Dictatul de la Viena, iar la cinci săptămâni abdicarea regelui.

A doua zi după abdicare, la 7 septembrie 1940, Victor Moldovan a prezentat generalului Ion Antonescu demisia sa din Partidul Națiunii. La 8 septembrie Victor Moldovan i-a comunicat ministrului de interne faptul că suma de 9.925.000 lei ce fusese dat Partidului se găsea neatinsă la președinția Consiliului de miniștri. A arătat de asemenea că nu a întrebuințat aceasta sumă deoarece nu vedea încă întrunite condițiile politice necesare pentru a putea organiza partidul pe temelii sănătoase și folositoare țării. În ziua de 9 septembrie, Victor Moldovan a înaintat Consiliului de miniștri declarația sa pentru controlul averii, fiind primul care și-a depus declarația, cu toate că numele său nu era trecut în lista demnitarilor publicată în „Monitorul oficial”. Cu aceeași ocazie a primit de la ministrul de interne adresa prin care, din ordinul generalului Antonescu, Partidul Națiunii era desființat. Ion Antonescu a instituit la Consiliul de miniștri, în afară de Comisia de control a averilor foștilor demnitari, și o comisie pentru controlul fondurilor F.R.N., a Partidului Națiunii și a Serviciului Social. Victor Moldovan nu a așteptat să fie citat și, după cum precizează în memoriile sale⁷⁸, de îndată ce a aflat de existența acestei comisii, a depus toate dosarele privind gestiunea fondurilor. De asemenea, el a arătat în fața comisiei că fondurile erau secrete și, deși ar fi putut distruge toate actele privind întrebuințarea fondurilor, le-a păstrat pentru a dovedi că poate da socoteală de fiecare ban din fondurile secrete; totodată, a menționat că a economisit aceste fonduri și nu s-a aventurat la mari cheltuieli pentru propagandă, limitându-se doar la a zecea parte din suma pe care era obligat să o alocă în acest sens.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 539-540.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 544-545.

În ziua de 19 septembrie 1940, Victor Moldovan a reprezentat pentru ultima dată în mod oficial interesele României, chiar dacă într-un moment dureros al istoriei noastre, plecând la Budapesta pentru a pleda în fața Comisiei româno-maghiare interesele județului Năsăud⁷⁹. Cu acest prilej a căutat să salveze județul de a nu intra sub incidența Dictatului de la Viena, în baza unei oferte de schimb din partea senatorului Gyarfás, care propunea României schimbul teritorial între o parte a județului Năsăud cu orașul Diciosanmartin și a unui teritoriu cu populație majoritară maghiară. Gyarfás se angajase să obțină aprobarea guvernului de la Budapesta însă, în urma raportului oficiului statistic al părții române, oferta Gyarfás n-a putut fi acceptată, fiind în dezavantajul României.

În încheierea memoriilor sale, Victor Moldovan afirmă că, odată cu demisia sa din Partidul Națiunii, s-a retras și din viața politică. El considera în momentul încheierii redactării memoriilor (în jurul anului 1960) că acei ani au reprezentat o perioadă de viață agitată, zbuciumată, în care a înfruntat cu pasiune și temperament, în luptele politice, situații delicate și uneori primejdioase. Una dintre greșelile care consideră că i se pot reproșa, a fost faptul că l-a urmat pe Goldiș, lăsându-se antrenat de rude și de lipsa de tact a lui Ștefan Cicio-Pop, iar o altă eroare o considera intrarea sa în F.R.N., consolându-se însă cu ideea de a fi fost de bună credință în acțiunile sale, și prin faptul că a fost copărtaș politic cu mari politicieni români ca: Iorga, Vaida-Voievod, Dinu Brătianu, Mihalache și alții.

În perioada iunie 1950 – iulie 1955⁸⁰ a fost întemnițat la Sighet, în același moment în care în acel loc se stingea majoritatea elitei politice a României interbelice. Despre acest moment, având în vedere și perioada în care își redactase memoriile, Victor Moldovan se limitează la a aminti doar existența aceluia fapt.

Dl. Iuliu Moldovan⁸¹, având prilejul să-l cunoască pe Victor Moldovan încă din 1927, și-l amintește ca pe un bun român, un om de caracter ce primea la locuința sa din București (str. Polonă nr. 6) pe mulți ardeleni care aveau nevoie în diverse moduri de sprijinul său. În ceea ce privește activitatea sa, după retragerea din viața politică se pare că Victor Moldovan a primit în continuare cazuri de proces de la conjuđenii săi Vasile Buta, Onoie, Simion Turcu, cazuri pe care le urmărea la Curtea Supremă din București. Ultima dată când Iuliu Moldovan l-a vizitat pe Victor Moldovan la București a fost în anul 1956, prilej cu care l-a găsit pe acesta într-o stare de sănătate nu tocmai bună. Victor Moldovan nu i-a povestit nimic cu acest prilej lui Iuliu Moldovan, ca de exemplu faptul că ar fi fost întemnițat în anii precedenți. După această dată, Iuliu Moldovan nu a mai aflat nimic despre Victor Moldovan, cu excepția faptului că fiica acestuia, plecată fiind din țară încă din anul 1949, locuia în Germania de Vest.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 543.

⁸⁰ Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, București, 1996, p. 213.

⁸¹ Din discuția personală pe care am avut-o cu Iuliu Moldovan, la data și locul citat.

Victor Moldovan s-a stins din viață la 17 ianuarie 1977, în localitatea germană Langenfeld⁸², după o viață de 93 de ani, cu urcușuri și sinuozități inerente unui om politic din acea perioadă. Faptele vorbesc de la sine și lasă loc astăzi diferitelor interpretări. Prin personalitatea și prin activitatea sa politică, Victor Moldovan s-a impus ca fiind cel mai de seamă reprezentant al județului Năsăud în perioada interbelică, realizând o permanentă legătură, la cel mai înalt nivel, între „centru” și „provincie”.

A Biographical Outline regarding Victor Moldovan (origin, school, political activity)

- Summary -

This work is a biographical outline of an important figure, Victor Moldovan – born in Bistrița-Năsăud. His activities as a lawyer and, especially, as a politician are attentively analysed during an agitated period in the Roumain history.

⁸² I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 213.

POMPEI BOCA

- PERSONALITATE A ISTORIEI LOCALE -

Leonora FEȘTILĂ

Istoria locală a fost întotdeauna apreciată de istoricii de profesie și considerată un obiect auxiliar al istoriei europene. Importanța sa este că poate conduce la o varietate de perspective, reprezentând de cele mai multe ori o cale de a ajunge la conexiunile naționale, europene sau internaționale¹.

Lucrarea de față se vrea a fi o scurtă biografie a lui Pompei Boca, față de care mă leagă adânci sentimente de recunoștință și prețuire – sentimente firești din partea celei pe care a inițiat-o în munca și cercetarea manuscriselor de arhivă.

De ce Pompei Boca? Pentru că a fost unul dintre intelectualii de seamă care au ieșit de pe meleagurile ilvene, pentru că a reușit să dea acestei zone identitate și a făcut-o cunoscută și pentru că, în ciuda numeroaselor imputări care i s-au adus, a rămas atașat de spiritul locurilor până la trecerea sa în neființă.

S-au spus multe despre persoana sa, în mare măsură referitor la perioada în care a fost membru al Partidului Comunist, însă nimeni nu a putut să-i conteste munca și valoarea care l-au ridicat și au dat strălucire vieții și timpului său.

Pompei Boca s-a născut la data de 5 mai 1908 în comuna Ilva Mare, ca fiu al lui Nicolae Boca (gospodar, cârciumar și măcelar, dar totodată făcând parte din elita locală a partidului lui Iuliu Maniu) și al Virginiei. A fost primul venit pe lume, fiind urmat mai apoi de trei surori și un frate: Reghina, Virginia, Ionel și Viorica. Deoarece tatăl său plecase la război iar mama părăsise această lume destul de curând după nașterea sa, el va fi crescut de bunici și de restul neamurilor. În aceste condiții, după mărturisirile sale, școala primară va fi făcută mai mult la treburile gospodărești. Pompei va fi înscris la școala confesională din sat în plin război – 1916 – iar aici îi va avea ca învățători pe Onisim Sasu și Leon Leonte.

La 13 ani ajunge la Năsăud pentru a-și însuși meseria de tăbăcar, dar fuge după câteva luni. Va fi readus anul următor de către tatăl său la Liceul „George Coșbuc”, unde va termina clasele gimnaziale în 1924. Datorită unor probleme familiale, clasa a V-a de liceu o va face în particular, angajându-se și ca învățător suplinitor la Școala Primară de Stat din Lunca Ilvei (1925-1926).

¹ Mihai Manea (coordonator), *Predarea istoriei secolului 20, Buzău*, p. 58.

În perioada imediat următoare intră la școala de impiegati de mișcare C.F.R. din Cluj, pe care o va părăsi ulterior pentru a se înscrie la Școala normală Clujeană, absolvind-o în 1928 ca secund de promoție. În urma absolvirii acestei școli va fi numit, prin ordinul Ministerului Instrucțiunii Publice, învățător la Lunca Ilvei, unde va rămâne până în 1930. În acel an va fi transferat la Școala Generală numărul 2 din Ilva Mare, unde profesează până în 1940. Tot acum se va căsători cu Elisabeta Ușeriu, ambii fiind transferați la școala mai sus-numită.

În perioada 1940-1945 va reveni la școala din Lunca Ilvei, unde va fi numit director (1944-1945), deținând ulterior funcțiile de subinspector școlar agricol și profesor la Gimnaziul Agricol din Bistrița în 1946. În anul 1945 este numit președinte la Regia Cooperatistă Forestieră „Regna”, societate care administra averea celor 44 de comune grănicerești din Țara Năsăudului. Aici s-a ocupat cu repunerea în funcție a fabricilor de cherestea de la Vatra Dornei și Valea Mare-Șanț, cu refacerea fabricilor distruse prin incendiere la Bistrița-Bârgăului și Ilva Mică, precum și a căilor ferate forestiere, aprovizionarea muncitorilor cu alimente și îmbrăcăminte, achitarea salariilor restante și reînceperea activității la pădure, sprijinirea frontului antihitlerist și împlinirea obligațiilor la armistițiu. În tot acest timp au fost dotate școlile, liceul și gimnaziul din Bistrița cu cherestea necesară pentru reparații și mobilier, iar elevii școlilor primare din cele 44 de comune foste grănicerești au fost dotați cu manuale gratuite.

A participat la întocmirea documentației și a fost delegat la minister pentru înființarea Gimnaziului Agricol din Bistrița, pentru înființarea Școlii de contabilitate și comerț cooperatist Bistrița și la Ministerul Agriculturii pentru înființarea Școlii de brigadieri silvici și pădurari Năsăud. În această ordine de idei va activa ca profesor de contabilitate și cooperatie la Școala Normală din Năsăud (1946-1947) și ca profesor și director al Școlii de contabilitate și comerț cooperatist Bistrița (1946-1948).

În 1947 este numit director al Oficiului Economic Năsăud. Aici va controla și îndruma activitățile industriale și meșteșugărești, comerțul și băncile, colectarea produselor agricole și aprovizionarea populației conform dispozițiilor guvernamentale, combaterea inflației și speculei.

În anii următori va fi numit prefect al județului Năsăud (10.XII.1947 - 11.IV.1949), secretar al Comitetului provizoriu județean (aprilie-iunie 1949), președinte al Comisiei de organizare și al Uniunii județene a cooperativei de consum (1949-1951), director Iprodcoop Bistrița (1951-1953), director al Întreprinderii de construcții și șef al serviciului de investiții a Uniunii regionale a cooperativei de consum Cluj (1963-1965). În timpul activității sale, la prefectura județului au avut loc o serie de evenimente: proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947, unificarea partidului, constituirea Frontului Democrației Populare, alegerile pentru constituentă și votarea Constituției R. P. România, naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și transporturi din 11 iunie 1948. A fost aplicată legea

pentru reforma învățământului și au fost naționalizate instituțiile medico-sanitare. S-au efectuat o serie de lucrări de reconstrucție și s-a realizat întreaga rețea telefonică. În această perioadă, cooperativa de consum a suferit un proces de reorganizare, dobândind noi filiale în toate localitățile administrative din județ.

Beneficiind în 1954 de un decret care dădea dreptul corpului subinginerilor care aveau o activitate de cel puțin 10 ani ca, pe baza unui colocviu ținut la Institutul Politehnic din București, să devină ingineri, el va deveni inginer de construcții. În aceasta calitate, Pompei Boca a organizat și condus timp de 12 ani, până la pensionare (1968), Întreprinderea de construcții și amenajări a U. Reg. C.C. Cluj, realizând depozite de mărfuri în mai toate orașele mari din zonă (Beclean, Huedin, Jibou, Aiud, Năsăud, Dej, Bistrița, Câmpeni), precum și uscătoare electrice de fructe și legume, centre de ouă, complexe comerciale și de alimentație publică (Sărmaș, Luduș, Năsăud), magazine universale și mixte, iar în mod special a proiectat și condus construcția căminului cultural din Lunca Ilvei, iar după pensionare a Complexului de plante medicinale Someșeni-Cluj.

Activitatea sa a fost de multe ori criticată, considerându-se ca s-a rupt de sufletul și viața ilvenilor, iar implicarea sa ca membru al Partidului Comunist a fost condamnată². Această situație nu avea însă să dureze mult deoarece a fost scos din rândul acestora pe motiv că a lipsit la lecțiile privind credința în Dumnezeu, ajutorul reciproc da diferențele prin care recuperau perioadele pierdute din timpul ocupației horthyste. Astăzi, o mare parte a lor au devenit intelectuali de prestigiu, medici, ofițeri sau profesori și se bucură de prețuire acolo unde s-au situat. A rămas apropiat de zonă și de oamenii ei.

După pensionare a continuat o febrilă activitate de cercetare arhivistică, realizând o serie de lucrări de mare însemnătate. A răscolit arhive, matricole parohiale, conșcripții fiscale și militare, cărți funciare, recensăminte, statistici, în instituțiile arhivistice din Cluj-Napoca, Bistrița și Năsăud. A citit cărți și lucrări cu caracter monografic, precum și îndrumare metodologice privind teoria și practica investigației în genere, lecturi ce îi vor folosi mai apoi la realizarea monografiei comunelor Lunca Ilvei și Ilva Mare. A inițiat colective de muncă și îndrumare, a reușit să antreneze o multitudine de colaboratori, a organizat simpozioane, stimulând pofta de muncă a tuturor în opera sa de anvergură care, după cum bine afirma Teodor Tanco în „Argumentul” lucrării, a reprezentat supremul omagiu adus trecutului, prezentului și viitorului acestui neam daco-roman și acestui popor sortit la sacrificii în toată existența sa istorică³.

El a reușit să scoată și o serie de date inedite și de mare importanță pentru plaiurile ilvene, în special în sfera literară. Astfel, ajutându-se de studiile lui Teodor Tanco, a reușit să refacă genealogia lui Ion Creangă, identificând niște strămoși ai săi emigranți ca fiind plecați din Ilva Mare. Tot în domeniul literar publică în 1976, în „File de istorie”, un articol prin care sublinia trecerea

² Mircea Vlădică, *Oameni de seamă ilveni. Oameni care au fost, oameni care sunt*, Cluj, 2000.

³ Teodor Tanco, *Argument*, în: Pompei Boca, *Monografia comunelor Ilva Mare și Lunca Ilvei*, vol. 1, Partea 1, Cercul cultural-istoric Plaiuri năsăudene și bistrițene, Cluj-Napoca, 1988, p. X.

lui Liviu Rebreanu în zona Ilvelor, precizând că debutul său ca scriitor a avut loc aici (Măgura Ilvei, Ilva Mare și Lunca Ilvei)⁴. Referitor la publicațiile sale din „File de istorie”, mai putem aminti o serie de articole de demografie sau istorie locală: *Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud. Secolele XII-XIV* (1971), *Structura etnică, socială și economică a populației din districtul Bistriței la mijlocul secolului al XVIII-lea* (1974), *Populația județului Bistrița-Năsăud între anii 1720-1870* (1976) și *Populația județului Bistrița-Năsăud între anii 1870-1970* (1974).

Însă lista lucrărilor sale nu se încheie aici. Este prezent cu numeroase articole în diferite publicații:

- „Arhiva Someșană” Năsăud: *Portul popular din Ilva Mare și Lunca Ilvei, Cu privire la conscripția grănicerilor năsăudeni din 1763-1764, Învățămintul românesc în județul Bistrița-Năsăud la mijlocul secolului al XVIII-lea*;

- „Bistrița-Năsăud – studii și cercetări etnografice”: *Considerații istorice – epoca feudală, Evoluția demografică – de la păstorit la zootehnie, Păduritul*;

- Ziarul „Ecol” Bistrița: *Începutul învățământului românesc din județ, oameni de seamă – Pavel Gălan, Centenarul școlii generale din Lunca Ilvei* (1983), *Știința de carte în județul Sălaj 1880-1930, Aspecte privind demografia istorică din județul Bistrița-Năsăud între anii 1720-1970*;

- „Plaiuri năsăudene și bistrițene”: *Filiația ilveană a familiei Moșil, Familia Moșil – note și comentarii, Tânărului septuagenar Onisim Filipoiu, Localități la 650 de ani de atestare documentară, Două secole și jumătate de învățământ românesc în ținutul Năsăudului; Medalioane: Aurel Sasu și Titus Slăvoacă, Pavel Gălan*⁵.

A susținut o serie de comunicări la sesiuni și simpozioane. Menționez doar pe cele mai semnificative: *Considerații asupra statisticii ocupațiilor în țara Bârsei 1715-1966* (Brașov, 1968), *Vechimea documentară a localităților din județul Sălaj* (Zalău, 1972), *Contribuții la istoricul așezărilor omenești de pe teritoriul județului Bistrița-Năsăud* (Bistrița, 1969), *Așezările omenești rurale din județul Bistrița-Năsăud – Topologie geografică, structurală și funcțională* (Bistrița, 1969, în colaborare), *Legislația școlară din Transilvania până la 1918* (Bistrița, 1982), *Începuturile și formarea comunei Lunca Ilvei* (1978), *Valea Bârgăului în conscripțiile și recensămintele dintre anii 1721-1966* (1972), *Valea Bârgăului în epoca străveche și veche* (1982), *Valea Bârgăului – Monografie – Plan tematic și elaborarea lucrării* (1982), *Soldatul grănicer năsăudean în procesul Horia* (1984), *Liviu Rebreanu la Ilva Mare și Lunca Ilvei* (1984) și *Ecol Unirii din 1859 în județul Bistrița-Năsăud* (1985).

Pompei Boca s-a stins din viață în 1994, lăsând în urma sa urmele unei munci impresionante, reprezentată de numeroase studii și lucrări. Am vrea să subliniem: *Monografia comunelor Ilva Mare și Lunca Ilvei*, o lucrare amplă de istorie locală, cu care s-ar putea mândri orice cărturar. Ea este o adevărată enciclopedie a celor două localități dragi autorului, urmărind apariția și dezvoltarea lor sub toate aspectele vieții materiale și spirituale, pe întreaga durată a existenței lor.

⁴ *Ibidem*, p. 397.

⁵ Pompei Boca, *Autobiografie*, mss., p. 5.

„Prin calități care țin de-ale omului însuși, de o rară noblete și efervescență, onestitate și competență, ca virtuți morale ce-i aparțin, această monografie îi face cinste – evident – autorului ei. Face cinste comunelor a căror carte de vizită rămâne pentru mult timp de acum înainte și – de ce să n-o spunem? – cele două Ilve, îngemănate în lucrare, nu au avut și nu vor avea în curând un om care să le cunoască mai bine, care să-l egaleze pe Pompei Boca și – prin forța tradiției – în alt ceas – cu aceeași dragoste și pasiune să-i continue munca. (...) Opera sa rămâne o sursă de bază a informației pentru multă vreme. Vor trece anii și ea nu va fi uitată, ci invocată și consultată mereu. Generații întregi vor găsi în ea povestea unor comune care – o spun fără teamă – intră, prin ea, în analele culturii naționale”⁶.

Bibliografie

Pompei Boca, *Monografia comunelor Ilva Mare și Lunca Ilvei*, vol. 1, Partea 1, Cercul cultural-istoric Plaiuri nășăudene și bistrițene, buletin intern nr. 20, Cluj-Napoca, 1988.

Idem, Liviu Rebreanu la Ilva Mare și Lunca Ilvei, Cercul cultural-istoric Plaiuri nășăudene, buletin intern nr. 19, Cluj-Napoca, 1988.

Idem, Monografia Școlii Generale nr. 1 din Lunca Ilvei, alcătuită cu sprijinul corpului didactic al acestei școli, 1987.

Idem, Autobiografie – manuscris în posesia autoarei.

Mihai Manea – coordonator, *Predarea istoriei secolului 20*, Ed. Tipogrup press, Buzău.

Mircea Vlădică, *Oameni de seamă ilveni. Oameni care au fost, oameni care sunt*, Ed. Napoca Star, Cluj, 2000.

Idem, Ilveni în vâltoarea vremurilor, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2001.

Pompei Boca – a great figure of the local history

- Summary -

This work is a short biography regarding Pompei Boca (1908-1944), one of the remarkable figures of the county Bistrița-Năsăud. Even if he had important jobs during the communist system, being a controversial character, he had a great scientific contribution. He remarked himself as being a passionate researcher of archives documents. He published numerous works which had great importance for the local tradition and history.

⁶ Alexandru Husar, *Cuvânt înainte*, în: Pompei Boca, *op. cit.*

RESTITUIRI

ÎNCĂ O ISTORIE A REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ DE LA NĂSĂUD (2)

Mihai GEORGIȚĂ

Comandamentul Regimentului

Baron von Enzenberg. În 1763 Preaînalta curte a numit la comandamentul Regimentului pe maiorul Enzenberg, în 1764 avansat la gradul de colonel, care era un bun cunoscător al limbii românești unul perfect al obiceiurilor neamului. Totodată, au fost promovați câțiva studenți români cunoscători ai limbii germane ca ofițeri superiori pentru a îndruma regimentul în cunoașterea limbii germane. Ofițerii au primit indicații severe să se supună ceremonialului religios formal, și sub pedeapsa amenzi să nu mai suduie sfânta cruce.

De asemenea, populația regimentului a fost anunțată că drepturile regimentului prin intermediul unei patente imperiale vor fi stabilite și confirmate cu precizie.

În 1764 s-a introdus în ținutul regimentului noi reglementări. Grănicerii au trebuit să-și constituie din mijloace proprii fondul de montură (echipament), să plătească taxa pe cap și taxa funciară, iar taxa pe cap o scăzuseră numai cu o treime. Pentru companiile de dragoni au fost mai reduse.

În 1765 douăzeci și patru de grădini pentru cultură din cartierul ofițerilor au fost achiziționate de grăniceri. În cartierul stabului din Năsăud a fost construită o velniță.

Din 1763 până în 1765 a domnit o mare foamete între grăniceri, deoarece nu s-a făcut recolta. Energice măsuri luate de colonelul Enzenberg în vederea aducerii de cereale în regiment și împiedicarea sustragerii lor pentru comerțul ilicit.

În 1765 s-a introdus exploatarea forestieră și comerțul lemnului în comitatul Solnoc de unde grănicerii aduceau sarea pe râu.

Morala și măsurile polițienești au fost îmbunătățite, paznici comunali au fost angajați, și au fost instalate case sătești. Cei în vârstă aveau o mare contribuție în decizii în toate chestiunile și abuzurile. Astfel, au fost tunse bărbile. Ca jurați trebuiau să fie aleși numai subofițerii cei mai în vârstă, dacă aceștia erau grăniceri născuți și proveniți din populația românească. Pentru stațiunea stabului din Năsăud a fost emis de către forurile tutelare un privilegiu de târg. În toate comunele au fost introduse parade bisericești, care se țineau

după terminarea serviciului divin. Pentru cler a fost introdusă stola și a fost stabilit ca o directivă ca preoții să fie aleși numai din rândul indivizilor din graniță care aparțin populației românești.

Îmbunătățiri în agricultură și în drumuri. În 12 noiembrie 1766 la Viena a fost dată o patentă imperială de către împărăteasa Maria Terezia și semnată de ea, prin care toți grănicerii fără excepție au fost ridicați la starea de oameni liberi.

Localitățile au fost arondate, regularizate, iar casele aflate la munte au fost coborâte și aliniate. La Năsăud a fost construită o moară de măcinat în patru piue și un han, în Maieru și Parva câte o moară de tăiat lemne, și grănicerii au fost învățați cum să câștige bani prin comerțul cu lemn. Munții și pământul au fost complet trecuți în domeniul și proprietatea grănicerilor. În acest sens, colonelul Enzenberg a făcut cunoscut la 30 decembrie 1766 regulamentul Grăniceresc din 12 noiembrie 1766.

În 1767 la Năsăud a fost construită o clădire destinată comerțului și un abator.

În 1768 Regimentul a primit portretul maiestății sale Împărăteasa Maria Terezia. Primul contact sau inspecție a avut loc în acest an și a durat două luni. Generalitatea a fost mulțumită de prestața soldaților grăniceri.

În 1769 a fost ridicat de către grăniceri o tabără pe ambele șanțuri de apărare din Rodna. O sută de bărbați au fost instruiți în arma artileriei. Au fost luate măsuri defensive, s-a realizat un cordon de apărare pe care se patrula până la Cucureasa. La Rodna s-a introdus un contumaț (punct sanitar). La 12 decembrie 1769 a fost înaintată granița spre Moldova în toate punctele, fixând astfel hotarele monarhiei, unde ele au și rămas.

În 1770 la Năsăud a început construcția unei impunătoare cazarme pentru stabul regimentului. Grănicerii sunt recenzați pentru contribuția pe cap și pentru o treime din contribuții. Toți munții, care prin înaintarea graniței au fost dobândiți, au fost concedați comunelor grănicerești. La Rodna și Toplița s-au format două tabere grănicerești. În Rodna sunt realizate fântâni cu apă minerală și băi de tratament. Sunt reduse ultimele două companii de dragoni, astfel încât acum regimentul este format numai din infanterie. În 1770 în Năsăud s-a construit o biserică romano-catolică. În 1771 tabăra de la Năsăud în care se afla poligonul pentru artilerie s-a dat spre exercițiu. Se instruiău 300 de artileriști. Construirea unei săli de ședință și a unui poligon de exercițiu.

Comandantul colonel Schlaun.

În 1772 iarăși tabăra de artilerie. Șase din cei mai buni artileriști au fost onorați cu medalie de argint. În acest an a fost ocupat de grăniceri postul de cordon Priporu Candri în teritoriul Bărgăului, care corespundea numărului 25. Acesta era important pentru linia de demarcație între Transilvania și Bucovina.

În 1773 Împăratul Iosif al II-lea a vizitat regimentul, au mai fost arondate alte localități la regiment cu această ocazie și a determinat avansarea

cătorva plutonieri la gradul de ofițeri, s-a propus ridicarea unui institut militar pentru acest regiment de Graniță.

În 1774 propunere pentru angajarea de personal silvic neremunerat.

În 1775 grănicerilor din Năsăud le este adjudecat pământul de pe malul stâng al Someșului și retras din posesia sașilor.

În 1776 bilanțul succesului transportului sării la Solnoc. În zece ani 154,689 tone au fost transportați din care a rămas câștig sigur de 455,892 florini.

În 1777 pentru a spori averea bisericilor s-a introdus punga milei în biserică. În Parva a fost construit un cuptor de ars var. În acest an Bucovina a trecut din stăpânirea turcilor în cea a austriecilor. Posturile din cordon totuși nu au fost desființate pentru a face față atacurilor lotrilor.

În 1778 în Monor a fost ridicată o școală româno-germană. De fapt, școala românească a fost transformată într-una româno-germană.

În 1779 două companii au mărșăluit spre Silezia, pentru a forma cu alte patru deja plecate un batalion.

În 1780 Împăratul Iosif al II-lea urcă pe tron. Granița a fost extinsă mai departe spre Moldova.

În 1781 se extinde transportul sării. Sunt emise instrucțiuni silvice.

În 1782 este construită la Năsăud o școală.

În 1773 prin decizia preaînaltă din 11 iulie 1783 a fost integrată în regiment Valea Bârgăului cu cele 7 sate și 819 de gospodării.

În 1784 a fost înființată școala națională pentru 50 de băieți și 10 fete. Locurile pentru fete au fost mai târziu mutate. Pentru comunitatea din Năsăud, ca și pentru Monor, Zagra și Prund s-au înființat școli triviale.

Din 1785 până în 1787 recolta a fost foarte proastă. În consecință, o vacă costa numai 4 până la 5 florini, o oaie 24 până la 30 de crăițari, în timp ce un fărtaș de grâu sau de cucuruz era 1,20 florini.

Comandantul colonel Heidendorf.

În 1788 și 1789 regimentul este convocat la Năsăud și 3320 de soldați au fost trimiși în războiul cu turcii sub comanda generalului prinț Fridrich von Hohenlohe Kirchberg.

Comandantul colonel Devsich.

În 1790 împăratul Iosif al II-lea a decedat. Mare tristețe în rândul armatei. Leopold al II-lea a urcat la tronul imperial. Comandamentul general a fost preluat de generalul baron Josef von Mitrovski.

În 1791 Regimentul s-a întors din războiul cu turcii, iar grănicerii români au fost gratulați de înaltul consiliu belic cezaro-crăiesc pentru vitejie și devotament.

În 1792 Regimentul a făcut o expediție militară în Moldova. Mulți ofițeri și subofițeri din granița națională puteau să scrie și să citească, chiar dacă numai binișor. Conform cu instrumentul de reambulare din 14 noiembrie 1792

între Transilvania și Moldova a fost regularizată și stabilită, granița țării de la regimentul de graniță 1 secuiesc până la Petriile Rosu sau la granița cu Bucovina, care se acorda cu înaltul ordin al comandamentului general transilvănean din 1 noiembrie 1804 numărul 1240. Împăratul Leopold a decedat la tronul imperial a urcat Împăratul Francisc al II-lea.

În 1793 primul batalion a mărșăluit spre armata de pe Rin.

În 1794-1795-1796 munții sunt împărțiți între comunitățile grănicerești cu consimțământul populației lor, sub raportul reprezentantului domeniial și a câte doi bătrâni ai locului din fiecare comună. Totodată, în acest an (1796) toate hotarele comunelor grănicerești au fost reambulate, iar pășunile alpine, pădurile urbariale și râurile domeniiale au fost stabilite.

În 1797 din populația regimentului s-a format încă un batalion de infanterie, care de asemenea a fost trimis în expediție.

În 1798-1799-1800 primul și al treilea batalion de infanterie au luptat în Italia, iar al doilea în Germania. O mare lipsă de forță de muncă în regiment la activitățile agricole.

În 1801 toate cele trei batalioane s-au întors în patrie. Împăratul Francisc I scutește pe grăniceri de contribuții și clarifică taxele pentru ambele regimente românești de graniță.

Comandantul colonel Ferdinand von Szecen.

În 1805 cele două batalioane de infanterie sunt trimise în Germania.

În 1806 s-au întors în patrie. Recolta a fost foarte slabă.

În 1807 prin intermediul prealaltei decizii din 15 ianuarie 1808 grănicerii au fost scutiți de taxa silvică de către Maiestatea Sa împăratul. Comandamentul general transilvănean atestă prin înaltul ordin din 8 aprilie 1807 nr. 1329 împărțirea pășunilor montane la comunitățile grănicerești cu sarcina expresă ca pădurile montane concesionate comunelor să fie înregistrate în comunele urbariale, sarcini care au revenit de asemenea comandamentului regimentului.

În 1808. În acest an granița a fost reambulată și regularizată între districtul grăniceresc și Bucovina prin protocolul de regularizare din 12 iulie 1808.

În 1809 un batalion a marșat spre Galiția.

Comandantul colonel Ignaț Lenk von Treuenfeld.

În 1812 regimentul a plecat în Polonia.

În 1813 un batalion a rămas în patrie pentru a efectua serviciul de garnizoană, celălalt batalion a plecat în Italia.

Comandantul colonel Johann Reitter.

În 1814 grănicerii au fost convocați la comisia de la Sighet pentru reambularea graniței către Maramureș.

În 1815 a luat ființă comisia proprie la abrogarea comisiei pentru latroni de la Bistrița, cu care s-au cheltuit mulți bani dar fără nici un rezultat.

În 1816 la proiectul pentru stârpirea hoților au fost angajate 70 de persoane din rândul grănicerilor. Din cauza recoltei proaste sau aproape insuficiente, grănicerii au fost nevoiți să facă un împrumut de la stat în valoare de 442.045 florini, sumă pe care a trebuit să o restituie eșalonat.

Comandantul colonel Zateczki.

În 1817 a sosit la Năsăud Maiestatea sa împăratul Francisc I. A fost instituită o carte funduară (cadastru), a fost reglementat avutul obștesc și particular.

În 1818 cazarma ștabului a fost mutată în Năsăud. Au fost îmbunătățite băile de la Rodna.

În 1819 au fost cumpărate 19 case de grăniceri pentru adăpostirea partidului stabului, portretele maiestății sale au sosit în Năsăud, la 22 iunie s-a ținut aici o sărbătoare comemorativă, care a fost sărbătorită de școlari de la gimnaziu din toți anii de studiu, un capital de 300 de florini a fost format de către pupili militari pentru sărbătorile jubiliare.

În 1820 cele două companii de infanterie au fost concentrate la Năsăud și Salva pentru a exersa în execuții, și le-a lăsat apoi să plece acasă.

Comandantul general contele Emanuel von Schahtech.

În 1821 potrivit protocolului, Dorna și Poiana Stampi la 11 și 21 septembrie au stabilit definitiv granița între Transilvania și Bucovina ceea ce a mulțumit în final și pe reprezentanții Bucovinei și i-a determinat să semneze protocolul în mod voluntar. În acest an înaltul comandament general cezaro crăiesc din Transilvania a emis directiva pe baza ordinului din 9 iulie 1820 cu privire la dreptul liber de moștenire a sesiilor grănicerești, cu privire la adopții și căsătorii și la dreptul lor de moștenire a sesiilor.

În 1824 folosul neprețuit și exclusiv al izvoarelor saline care se află pe teritoriul comunităților grănicerești, care a fost dăruit de către maiestatea sa regele grănicerilor români, a fost reglementat în acest an pe 4 iulie și această prerogativă a fost asigurată pe veci. În acest an cu rescriptul înaltului consiliu de război din 26 septembrie 1824 nr. 3733 le-a fost asigurat grănicerilor dreptul de folosință neprețuit folosirii stejarilor și fagilor din toate pădurile pentru îngrășatul animalelor, și totodată dreptul de a ține capre.

În 1825 a fost ridicată școala de fete din Năsăud.

În 1826 s-au ridicat în toate comunele din regiment școli ordinare de iarnă, iar copiii au fost constrânși să frecventeze școlile prin utilizarea măsurilor de constrângere. 14 grădini au fost cumpărate prin fondul de provente de la grăniceri și livrate pentru grajduri.

Comandantul colonel de cavalerie Sebzelttern.

În 1829 străzile din întreg ținutul grăniceresc au fost puse în bună stare. Pentru instruirea pedagogică au fost trimiși trei indivizi din ambele regimente valahe la Lemberg.

În 1830 companiile au fost pregătite să mășăluiască în Galiția. Holera a făcut câteva victime în regiment, regimentul grăniceresc a fost puternic întărit și mult mai lărgit pentru a putea stăvili holera.

În 1831 regimentul a fost distribuit în garnizoana țării și s-a întors regrupat acasă din nou mai târziu.

Comandantul General contele Ignatz Hardeg Leopold von Rothkirch

În 1832 a ars în Năsăud clădirea școlii, dar a fost refăcută în acest an din nou. Târgul din Năsăud a primit o diplomă de piață de la maiestatea sa împăratul Francisc I, potrivit acesteia doi ani era scutită.

Comandantul colonel Franz Herman von Heldenberg.

În 1833 locotenent colonelul Reiniger a construit o stradă peste Strâmba în Maramureș.

În 1834 a sosit înălțimea sa arhiducele Ferdinand I în Năsăud. S-a ținut concentrarea în luna septembrie în comuna Salva. S-au construit clădirile școlii naționale din Năsăud și Salva.

Comandant generalul conte Paul von Warmhardt.

În 1835 a avut loc pe 14 martie o mare paradă bisericească la slujba de pomenire a împăratului Francisc I. Împăratul Ferdinand I a urcat pe tronul Austriei. Întreg regimentul a participat la această manifestare.

Comandant colonelul Simeon Stekevich, care a preluat comanda în luna august 1835.

În 1836 holera a făcut o tragică devastare în rândul grănicerilor.

În 1837 cele cinci școli românești triviale din Monor, Prundu Bârgăului, Telciu, Zagra, Sângeorz, au trebuit să fie transformate în școli româno-germane cu obiectele de studiu prescrise pentru o școală principală cu trei clase.

În 1838 cele 44 de școli naționale de iarnă sunt transformate în școli stabile de un an întreg și pentru plata mai bună a salariului profesorilor s-a apelat la fondul școlar.

În 1837 cu înaltul rescript al consiliului de război din 24 iulie 1837 nr. 5415 au fost date directive cu privire la posturile de curieri comunali, prin care situația precară a curierilor comunali a fost înlăturată în mod special prin faptul că ea a fost confirmată de comandamentul general al Transilvaniei și reglementată după normele existente pentru funcționarii cezaro-crăiești.

Comandantul colonel Rudolf Lucetich von Lichtenfeld.

Din 1839 au fost introduse ca discipline obligatorii la gimnaziul din Năsăud Geometria, Algebra, Topografia militară, Agronomia, recepția militară și economică. S-a deschis un drum de la Leșu la Ilva Mică.

În 1840 în comunele din prima divizie s-au ridicat școli comunale, pentru a da posibilitatea copiilor de a accede la învățământ, de asemenea și în celelalte comune ale Regimentului.

În 1841 s-a construit la Năsăud cartierul superior. Pentru a lega regimentul de celelalte provincii s-a construit la marginea Năsăudului în apropiere un pod acoperit cu stâlpi din piatră peste râul Someș.

În 1842 și 1843 s-au finalizat lucrările la pod.

În 1844 comuna Monor a primit o diplomă de târg pentru a putea ține piață săptămânală și anuală. Timp de 14 zile o comisie mixtă a mediat totuși fără rezultat conflictul cu sașii în localitatea Szamosfalva. În Telciu, Rebrîșoara și Prundu Bârgăului au fost construite noi școli.

Comandantul colonel baron Alexander Iovich von Sigenberg.

În 1845 comandantul de divizie Hauer a vizitat regimentul și s-a vorbit atât de spiritul milităresc excepțional al populației grănicerești cât și despre starea excelentă a instituțiilor de învățământ care se arătau foarte viabile.

În 1846 unul din cele două divizii de infanterie care formează regimentul a mărșăluit în Galiția. Trei sferturi dintre subofițeri puteau să citească și să scrie în germană, iar ceilalți puteau să citească și să scrie în românește, iar dintre soldați mai bine de jumătate puteau să scrie și să citească în limba română, fapt pentru care comandantul general din Galiția baronul Hammerstein și-a exprimat încântarea. În Galiția divizia s-a distins printr-o disciplină de fier și s-a remarcat printr-o ținută care amintea de vechiul soldat roman, de aceea comandantul general a remarcat-o în mod special dintre toate celelalte trupe.

În 1847 s-a întors divizia din Galiția acasă.

Comandantul colonel baron Carl Urban.

În 1848 luna septembrie locotenent-colonelul Urban a preluat comanda regimentului pentru a cere și explica în public populației grănicerești să rămână credincioasă cauzei imperiale. Luptele vor fi prezentate în capitolul despre istoria războaielor.

În 1849 se retrage regimentul în Bucovina de unde apoi atacă în două rânduri repetate pe insurgenți în Transilvania. Rușii au intrat în luna iulie în teritoriul regimentului, ocupă valea Bârgăului și valea Rodnei. La Bârgău și în împrejurimi se dau lupte cu insurgenți, în cele din urmă îi bate și îi pune pe fugă. Mărșăluiesc peste Monor la Szasregen, unde au loc iarăși lupte cu insurgenți și sunt alungați la Târgu Mureș, aici rușii îi lovesc zdrobitor pe insurgenți. În același timp o armată rusească a ocupat o parte din Gyordy Sânmiclăuș, astfel încât în vestul Transilvaniei revoluția a fost înăbușită. În luna octombrie școlile au fost redeschise și la gimnaziul din Năsăud s-a ținut un curs de preparanți pentru învățătorii din graniță și din regiment.

În 1850 colonelul Urban a fost avansat la gradul de general.

Comandantul colonel Szabo Antal.

În 1851 regimentul a fost transformat într-un regiment de infanterie de linie, a primit numărul 50 și a fost trecut în rândul celorlalți locuitori din principat. În ziua desființării regimentului pe 30 martie 1851 districtul dispunea de 2400 de soldați și alți 300 de recruți pentru completare.

În 1852 regimentul de atunci dădea 1600 de recruți ca și celelalte districte ale Transilvaniei, și taxele generale au fost impuse și aici în acest an.

În acest an fiscul a încercat să ia comunităților grănicerești toate pădurile fără excepție, și să pună pe acestea în dificultatea de a procura lemn împotriva favorurilor făcute grănicerilor de înalta curte. Ei au protestat împotriva acestor reglementări imperative și din cauza introduceri personalului silvic plătit, care era întreținut cu cheltuieli.

Istoria războaielor regimentului Campaniile la care a participat regimentul

Campaniile din Prusia.

În 1778, 4 companii a 300 de oameni au mărșăluit la Ichlason.

În 1779 regimentul s-a distins în lupta de la Troppau, sub comanda căpitanului Helmagy.

Campaniile din Turcia.

În 1788 au mărșăluit 3429 de grăniceri în forță împotriva turcilor în Bucovina sub comanda colonelului Heidendorf. Artileristii regimentului sub comanda locotenent-colonelului Ștefan Arady de Kajan, au participat la asediul Hotinului care a capitulat pe 29 iulie, mai târziu regimentul s-a întors în Moldova până la Iași și s-a remarcat la Durășani, Fălticeni, Baia, Botoșani și Larga, în iunie la Horten, în septembrie la Aschud.

În 1789 la Valea Mieri în pasul Torzburger și în Câmpulung în Valahia.

În 1790 sub comanda colonelului baron Kray s-au dat lupte la Nicopole; căpitanul Scharda, pe 8 iunie acest an a salvat regimentul la Giurgiu prin curajul său și prin dârzenia sa, armata ajunsă în degringoladă era deja încolțită de dușman. Plutonirii Despot și Bobb, au fost premiați cu medalii de aur, iar soldații Grigore Pintilie, Holotscha și Ioan Scridon cu medaliile de argint ale vitejiei, de asemenea caporalul Ioan Butha din Mijloceni, care a salvat pe căpitanul Zwillich din strânsoarea unui grup de turci. Regimentul a fost laudat de prințul feldmareșal Koburg, care în Wiener Zeitung din 13 Noiembrie a vorbit despre comportamentul regimentului în timpul războiului cu turcii: „dacă regimentul 2 român de graniță ar avea mereau ocazia să aducă dovezi despre virtuțile sale războinice, atunci se potrivește indiscutabil simbolul ales acestui popor războinic de „virtus romana rediviva”.

În 1791 august după încheierea păcii s-a întors regimentul înapoi în district. Pierderea regimentului în războiul cu turcii a însumat 1218 de grăniceri.

Campaniile din Franța.

Prima divizie sub comanda colonelului Stoianovich a mărșăluit pe 9 martie 1793 spre Franța și a primit destinația la Stheinarmmer, unde a participat la următoarele lupte.

În 7 august 1793 la Zabernberg, unde căpitanul Kallianisch cu 12 soldați din compania sa au rămas pe câmpul de luptă, apoi în 11, 12, 13, 14 în Badenthale au rămas căpitanul Richter, locotenent-colonelul Berar, locotenentul Wiez.

La 12 octombrie la Zaberberg s-au remarcat locotenent-colonelul Gratze la Weisenburg locotenent Berar, la 26 octombrie la Strassburg locotenent-colonelul Gratze, stegarul Gallan, mai apoi căpitanul Montag, locotenent-colonelul Csihaczek și Kray, și locotenentul Schmid, pe 18 Noiembrie în Krauderwalde la Strassburg locotenent-colonelul Scharda, pe 12 decembrie la Hagenau locotenentul Berar, și stegarii I, Ittul și Deway, comandatul armatei era baronul Wurmser.

În 1794 pe 23 mai la Schifferstadt, căpitanul Herzing și locotenentul Popp, pe 29 și 2 iulie la Schweigerheim și Treispach, ca și locotenent colonelul Scharda și comandantul Ilieș, care au primit aceleași medalii.

Pe 16 și 24 August la Mundenheim, unde grănicerii trei escadroane dușmane au bătut și și-au susținut poziția lor, locotenent-colonelul Pfeifer și locotenent-colonelul Marinkovich au fost felicitați de înălțimea sa arhiducele Albrecht, bravura diviziei a ajuns la cunoștința maiestății sale împăratul, înălțime care a ținut să-și exprime mulțumirea sa specială față de grăniceri.

La 1 decembrie la Mainz și Mundenheim, pe 22 și 29 decembrie la Mainz și Carlberg au lovit sublocotenent-colonelul Stoianovich două redute dușmane și au cucerit artileria locotenentul Branovatzki și plutonierul Andrath.

În 1795 la 20 septembrie la Welmichens, locotenent-colonelul Scarda, locotenentul Karb și stegarul Grama, pe 12 octombrie la Geisheim, pe 10 noiembrie la Bingenwald și Stremburg, lc. Scarda, locotenentul Ittul și stegarul Măjeri, pe 13 noiembrie la Drehlinghausen, pe 26 la Bingerwald pe 30 la Bingen, lc. Scarda, locotenentul Trautmann și stegarul Grama, pe 17 decembrie la Ohlenburg și Bachrach.

În 1796 pe 1 iunie la Sonnenwald, pe 30 iunie la Sorgheim, locotenent-colonelul Scharda și locotenent Berar, pe 10 și 20 august la Salzbach și Wolfung a fost felicitat corpul grăniceresc de feldmareșalul Kray.

În 1 septembrie la Schwartzfeld, pe 3 la Salzbach, pe 10 la Anhaffenburg, unde locotenentul Berar a luat 600 de prizonieri, pe 12 și 16 o divizie a corpului a distrus sistemul de apărare la Limburg. Căpitanul Reisinger și 32 de soldați au căzut, locotenent-colonelul Stoianovich, căpitanul Groth, colonelul Donath, locotenentul Ittul și 61 de soldați au fost răniți, generalul Karl a dat următorul ordin către armată: „după ce în apărarea orașului Limburg, unde întregul divizion valah a dat dovadă de multă putere în cauza noastră nobilă, plutonierii Majer și Gabalini s-au distins în mod deosebit, așa că eu am decis să li se acorde acestor plutonieri medalia de argint”.

În 1796 în octombrie la Altkirschen sub comanda colonelului Lenk.

În 1799 pe 21 martie la Pfallendorf, pe 24 la Egen, sub comanda căpitanilor Lenk și Swind, și locotent Gabalini, pe 25 tot acolo locotenent-

colonelul Berar, locotenetul Deak și Orltkowich, pe 3 Aprilie la Friedberg, pe 6 noiembrie la Koksheim, și Brundsmal, pe 8 și 16 la Mingolsheim, pe 1 decembrie la Koksheim, pe 3 decembrie la Wiesloch, căpitanul Arady.

În 1800 pe 26 mai la Ehrbach, pe 2 iunie la Bibrach, pe 12 la Roth, căpitanul Lenk, locotenet-colonelul Harting și Zdelarwich, pe 12 iunie la Zelch, căpitanul Zwilach, pe 1 decembrie la Obach nu departe de Regensburg locotenet-colonelul Ittula a luat prizonieri 650 de oameni, pe 23 decembrie la Grundbach nu departe de Nürnberg.

Al doilea divizion în anul 1796 pe 9 septembrie sub maiorul baron Westenroth a plecat la armata din Italia, și a participat la următoarele lupte:

În 1796 pe 30 octombrie la Piave a apărat căpitanul de Kis Kun în fruntea companiei sale poziția sa cu un succes strălucitor împotriva a 2000 de dușmani, timp de 6 ore, a primit felicitarea publică din partea generalului Liptay. Pe 15, 16 și 17 septembrie la Aredo a luptat divizionul împotriva generalului Bonaparte în persoană, și sa distins prin bravura sa și dârzenia din timpul celor trei zile de luptă, astfel că generalul Bonaparte în raportul său către directorat a menționat vitejia acestor soldați. Generalul baron Alvincz a lăudat de asemenea divizionul printr-un ordin pe armată. Pe câmpul de luptă au rămas căpitanul Wagner cu 135 de soldați. Pentru vitejia lor exemplară au fost menționați căpitani Mehazy, Nemeș, și Horvat, locotenet-colonelul Schidth și Bobb, au fost răniți stegarul Pavel Rău și 630 de soldați, în captivitate au ajuns căpitanul Lang și 45 de soldați, apoi a fost lăudat plutonierul Gabriel și stegarul Herzog.

În 1797 pe 16 și 17 iunie la Rivoli și Monte Baldo, sub locotenet-colonelul Westenroth, căpitanul Remetey, locotenet-colonelul Balint și Deway.

În 1799 a plecat divizionul din Italia la armata de pe Rin și a participat pe 12 și 15 Martie la Grandbundler, pe câmpul de luptă a rămas căpitanul Lange, pe 30 august la Zusccka, sub comanda locotenet-colonelului Rechland.

În 1800 în iulie la Atacul din Ulm unde stegarul Barb a rămas.

Divizionul 3 a plecat în 1796 pe 30 februarie la armata din Italia sub comanda maiorului Rohals, și a participat la următoarele lupte.

În 1796 pe 16 și 17 noiembrie la Alkaredo.

În 1797 pe 14 ianuarie la Rivoli căpitanul Remetey și locotenet-colonelul Davay, au primit lauda din partea prințului Heinrich al XV de Reih, pe 31 ianuarie la Cavalese și la retragerea peste Penzer la Slerzing în Tirol divizionul a suferit pierderi însemnate. Pe 2 aprilie la Mutterwalde nu departe de Stening locotenet-colonelul Wegetzky, stegarii Schupp și Wiletz; divizionul a primit felicitarea în scris din partea feldmareșalului Kerpan și a generalului maior Wukasewich.

În 1799 la atacul prin surprindere a corpului militar sub comanda generalului maior Affenberg în Kuks prin Mosena, în timpul orei de încetarea a luptei, pe 6 martie 1799 ajunge în captivitate și acest divizion împreună cu alte trupe de linie după o apărare vitează și pierderi pe măsură, deoarece el a vrut să străbată atacul, 174 de soldați s-au salvat și steagul prin retragerea la Turin,

pe 15 iulie 1799 a fost eliberat maiorul Rohals și o mare parte a ofițerilor precum și soldați. Divizionul s-a regrupat și pe 15 august a fost la episcopatul Wiblinger în Ulm. Pe 10 octombrie al doilea și al treilea divizion a fost întregit. Pe 22 decembrie al treilea divizion a plecat la armata de pe Rin.

În 1800 pe 9 iunie au demolat o fortificație inamică la Offenhausen, maiorul Rohals a fost rănit. Pe 1 decembrie la Obach locotenet-colonelul Tonitz. Pe 2 decembrie la Lehnfeld o divizie de grăniceri au luat prizonieri printr-un atac neașteptat de noapte 22 de ofițeri inamici și 870 de soldați. Au primit felicitare publică a feldmareșalului Klenau. Pe 18 decembrie la Feucht.

Compania de artilerie a regimentului de graniță înființată în 1793, a fost comandată până în 1796 de căpitanul Rohals, apoi de căpitanul Frantz Richter, ei sunt menționați în următoarele locuri. În 1795 la Tauffler. În 1799 la ambele sedii ale Alexandriei din 10 până în 22 iulie. În 15 august la lupta de la Novi, iar pe 2 și 3 decembrie la asediul de la Genua.

În 1801 după încheierea păcii, pe 15 februarie s-a întors regimentul în districtul său. Campaniile din Franța au costat regimentul 1534 de soldați, care parțial au murit pe câmpul de luptă și parțial în spitale. În 1805 din nou au mărșăluit diviziile 1 și 2 până la Wasserburg și Ampfing. În 1806 pe 26 februarie s-au reîntors în țară.

Campaniile în Polonia.

În 28 februarie 1809 a plecat un divizion sub comanda maiorului Kreitter la Cracovia, unde a ajuns pe 9 aprilie și a participat la următoarele campanii scurte din Polonia. Pe 14 aprilie a mers la tabăra de la Kares la graniță cu Varșovia. Pe 17 aprilie la Pitrikoltzki; tirorul Roșca; pe 19 aprilie la asediul de la Varșovia, în noaptea dinspre 25 spre 26 aprilie 4 companii au apărut cu succes sub comanda locotenet-colonelului Ilieș și a stegarului Morar o pădure împotriva generalului polonez Kamentzki. Pe 26 la Praga, locotenet-colonelul Ilieș și stegarul Morar, au fost luați prizonieri locotenet-colonelul Adamovich și medicii Ohr și Wilhelm. A fost lăudat divizionul român pentru vitejia și bravura sa de către înălțimea sa împăratul Ferdinand I. Pe 2 și 10 iunie la Kava și Paltnic, pe 11 la Salkovska-Walla, unde trei companii de grăniceri cu cavaleria au luat 1500 de inamici prizonieri, pe 21 iunie o luptă sub comanda maiorului Kreitter la Konski. Pe 12 decembrie după încheierea păcii, acest maior a fost avansat ca locotenet-colonel. În 1810 pe 15 ianuarie s-a întors divizionul la Năsăud. În 1813 primul divizion, sub comanda colonelului Beck, a mărșăluit la armata principelui feldmareșal Schwartzenberg, totuși pe 26 iunie s-a reîntors și a pornit să facă cordonul sanitar împotriva ciumei de la Brașov.

Campaniile din Franța.

În același an a plecat al doilea divizion sub maiorul Kapsarment în Italia și a participat la următoarele lupte: Marco Pieva pe 28 octombrie, locotenetul Morar, pe 20 noiembrie la Wesza, unde căpitanul Marinkovich și plutonierul

Bokocsel s-au remarcat, pe 27 noiembrie un divizion sub comanda căpitanului Marinkovich ocupă castelul Tonab de la Numiglio, unde caporalul Nica Bicisanu cu 20 de soldați ia prizonieri o companie de artilerie inamică împreună cu tunurile, el a primit medalia de argint clasa a doua pentru vitejie, pe 7 decembrie la Monte Tomole locotenent-colonelul Scheidel, stegarul Ștefani, și subfelcerul Palfy.

În 1814 la 12 februarie la Solo, pe 16 februarie luptă cu mult succes divizionul trimis de către armată împotriva unei brigade de grenadieri conduși de însuși viceregele Italiei Eugen, unde s-au remarcat căpitanul Branovetzki, locotenent-colonelul Bertloff, locotenentul Motz și stegarul Ștefanovici. La încheierea păcii pe 19 aprilie 1814 divizionul a fost felicitat de feldmareșalul Belegarde. Pe 24 august divizionul se întoarce acasă. În 1815 un divizion pleacă spre Franța.

În 1816 s-a reîntors el iarăși în patrie: campaniile din Polonia și Franța a costat regimentul 790 de soldați. Regimentul a rămas acum pe durata păcii până la izbucnirea revoluției de la 1848 din Ungaria în districtul său pentru a-și îndeplini serviciul său. În această perioadă sunt următoarele date demne de menționat:

În 1817 a sosit la Năsăud pe 16 august 1817 maiestatea sa împăratul Francisc I și înălțimea sa împărăteasa. El a rămas la Năsăud 5 zile și a mulțumit reprezentanților comunelor grănicerești pentru spiritul nemaipomenit al soldaților din graniță, apoi pentru campaniile din Franța în care a dovedit vitejie, credință și disciplină de fier.

În 1820 ambele divizioane au fost concentrate la Salva și Năsăud fără ca să pornească la marș, dar au făcut numai exerciții.

În 1830 un divizion a primit ordin să plece în Galiția unde să rămână pe poziții, cordonul a fost întărit pentru a asigura protecția împotriva holerei și 40 de zile au fost cantonați la pasuri.

În 1831 regimentul rămas în garnizoană pentru a asigura liniștea în interior, s-a întors totuși în același an înapoi în patrie.

În 1834 regimentul a fost concentrat la Salva, a sosit excelența sa împăratul Francisc I în Năsăud, pe 19 septembrie s-a organizat o mare paradă bisericească, după-amiază au fost trase salbe. Pe 22 septembrie artilieriști, câțiva tirori au fost premiați, mari sume de bani au fost împărțite ca și cadouri regimentului, apoi la fiecare grănicer, care a participat la campaniile din 1809, în fine 6000 au fost împărțiți nevoiașilor, apoi au fost aduse muniții și trei tunuri pentru artilieriști de către Înălțimea sa, care au fost expuse în fața posturilor de pază principale până la izbucnirea revoluției din 1848.

În 1835 pe 14 martie are loc o mare paradă bisericească în cinstea zilei de încoronare a maiestății sale Ferdinand I, iar regimentul a fost concentrat la Năsăud unde a fost depus jurământul de credință, și pe urmă a fost lăsat acasă.

În 1842 regimentul a fost concentrat la Năsăud și Salva, de fapt ultima concentrare, cu mult fast organizată și unde generalul comandant de divizie

Wernhard a vorbit foarte laudativ despre extraordinarul spirit milităresc al grănicerilor.

În 1846-1847 un divizion combinat sub comanda maiorului Hasfeld a fost detașat în Galiția pe timpul revoltei, unde s-a remarcat printr-o disciplină de fier față de toate celelalte trupe, în urma acestora acest divizion a fost felicitat de generalul baron Hamerslaein într-un ordin.

În 1848 regimentul a primit numele de regimentul 2 românesc de graniță infanterie nr. 17. Comandant a fost colonelul Jowich.

Marșul primei companii în Ungaria

În 1848, 23 iulie mășăluiește spre Ungaria o companie care compune cele 12 companii, la comanda conducerii sale locotenent colonel Ștefan Reichs Palatin de Ungaria, sub comanda maiorului Leon Pop din Năsăud pentru a veni în sprijinul armatei imperiale aflată în această țară.

Colonelul baron Jowich a anunțat că este bolnav și a fost preluată comanda de locotenent interimar Urban; înainte ca baronul să meargă spre Ungaria a fost ținută în Năsăud o adunare compusă din ofițerii graniței naționale, oficialitățile militare, profesori, clerici și alți intelectuali și au decis de comun acord să amintească companiei de jurământul depus Înaltei Case Imperiale cu ocazia plecării sale din zona regimentului și să-i ceară acestuia să rămână credincios acestui jurământ în toate cazurile, aceloră însă cărora li se poate cere probabil să recunoască Constituția Ungariei și să nege cu hotărâre jurământul.

Această decizie a fost adusă și la cunoștința companiei înainte de a pleca și soldații au promis că vor rămâne credincioși jurământului depus pentru vecie de părinții și strămoșii lor și credința lor o vor pecetlui cu moartea.

La 26 iulie 1848 la revizia din Kozárvár plutonul avusese deja ocazia să-și amintească de acest avertisment, atunci când din partea comisiei de brigadă și în special din partea comisarului de război de atunci Schupf care fusese însoțit de câțiva agenți ungari, deoarece nici calomniile nici amenințările nu i-au putut determina pe soldați să depună jurământ pe constituția maghiară. Însă plutonul a rămas ferm la principiile sale, rămânând credincios cauzei drepte imperiale, și această dispoziție antimaghiară a fost raportată prin comisarii rebeli ministerului maghiar la Budapesta.

Deoarece brigadierul maghiar Jablovsky a văzut că plutonul nu poate să se abată sub nici o împrejurare de la principiile sale, fapt pentru care el s-a bucurat în sinea sa, atunci același a lăsat soldații să ceară să jure pe vechiul jurământ pe care aceștia l-au jurat cu un entuziasm vizibil și rămâne să arate comisiei ungare că grănicerii rămân credincioși împăratului cu neclintire și că prin apostrofările și amenințările cele mai dure nu i-au lăsat nici o impresie îndată ce s-a dorit ca el să renunțe la credința sa pentru Înalta Casă.

Acum la ordinul brigadierului Jablovsky al divizionului a fost continuat marșul până la granița Ungariei unde iarăși au fost folosite toate mijloacele

ordinare pentru ca plutonul să se dispună la anularea credinței față de imperiu, dar totul fără rezultat.

Ajunși în Tileagd plutonul a primit ordinul să se întoarcă cu marș grăbit cu ajutorul căruțelor la lagărul maghiar de la Becze. Acesta în mod unanim totuși nu a dat curs acestui ordin, deoarece el nu aștepta nici un ordin de la ministerul maghiar și de altfel nici nu dorea să lupte împotriva trupelor imperiale care se aflau la O-Becze, totuși plutonul a făcut propunerea de a se retrage la armata din Italia, sau să se întoarcă iarăși în Transilvania. Acestei dorințe nu i s-a dat ascultare de către comisarul militar maghiar, de aceea plutonul s-a decis ca în mod secret să se întoarcă spre Transilvania, unde terorismul maghiar a început să ia amploare. În Oradea s-au dat din nou indicații plutonului, el a rămas totuși la principiile sale și s-a întors apoi la Szeged unde primește următoarele ordine:

De la comandamentul trupelor mobile în O-Becze către comandamentul primului divizion a regimentului doi român de graniță la Szeged.

Comandamentului plutonului i s-a recomandat ca-n următoarea zi să se retragă în tabăra de aici cu un anumit vapor cu aburi și două șleperi.

În cazul în care echipajul ar refuza să îndeplinească asta atunci va fi decimat conform legilor de război existente, iar ofițerii vor fi retrași și concediați conform uzanțelor războiului.

Ohne Datum und Nummer

Berchtold

În ciuda acestui ordin plutonul a rămas consecvent la deciziile sale de a recuceri granița transilvană; s-a adunat în final potrivit unei înțelegeri precedente, ofițerii superiori și divizionul fără a fi trecut tot în revistă și într-o liniște completă la 12 noaptea s-a adunat în piața din Szeged în fața cartierului comandamentului divizionul, maiorul Popp a adus drapelul și apoi au mărșăluit cu drapelul fluturând și jocul spre Beba.

Maiorul Popp s-a retras și a predat comanda diviziei temporar comandantului mai în vârstă Petricevici, a urmat totuși divizia și în momente de criză după cerințe, necesități a repreluat comanda. Locotenentul Filipovici și plutonierul Dimitrie Rus s-au distins în timpul expediției grele de noapte prin dispoziții specifice scopului. S-au distins în special în timpul transportării bagajelor pe celălalt mal al Tisei.

În Beba divizionul a fost ajuns din urmă de un referent militar maghiar al Ministerului Maghiar de Război, care cu toate mijloacele avute la dispoziția sa a încercat să-l convingă pe acesta să se întoarcă la Szegedin și să marșeze spre O-Becze. Mai apoi a apărut un comisar maghiar de la comandamentul cetății din Arad, pentru a-i face cunoscut divizionului că în cazul în care acesta în drumul său spre Transilvania care trece prin Arad, Timișoara și Bihor, din aceste două cetăți vor fi loviți cu tunurile și dezarmați. Echipajul n-a vrut să știe absolut nimic de întoarcere și a urmat abia apoi ordinele ofițerilor săi după ce aceștia au dat asigurarea de la Szegedin încotro ar trebui ei să facă marșul de reîntoarcere conform ordinelor care solicitau să nu treacă prin Banat ci pe la Presburg.

În 14 august 1848 la 4 dimineața divizia a ajuns din nou în Szegedin. A ocupat imediat vasele deja rezervate și apoi au plecat spre Szolnok, Petch, Weizen la Presburg fără să facă altă oprire în afară de Weizen pentru a debarca numai o jumătate de oră. În Presburg divizia a ajuns pe 19 august 1848. Aici divizia a staționat pentru a se reface după efortul extenuant și a primit răsplata cuvenită pentru dârzenia arătată în această expediție prin felicitarea călduroasă a comandanților regimentului și din gura excelenței sale domnul mareșal conte Lemberg a primit laude și asigurarea unei răsplăte și îngrijiri pe măsură.

Divizionul a trebuit să rămână în garnizoana de aici și s-a bucurat acum cu atât mai mult de aceste favoruri deoarece a putut să stea acum sub oblăduirea Înaltei Curți. Din păcate această bucurie a durat foarte scurt căci deja câteva zile mai târziu compania a III-a și a IV-a sub comanda căpitanului Petricevici a mășăluit la Udenburg. Cea de-a IV-a companie împreună cu ștabul – maiorul Popp preluase iarăși comanda – a pornit spre Leopoldstadt. După 14 zile întregul divizion s-a regrupat iarăși la Presburg și după 8 zile de repaus s-a despărțit din nou. Două din cele mai întărite companii au rămas sub comanda căpitanului Olsmolski și în Presburg, celelalte 4 companii au mășăluit împreună cu ștabul diviziei din nou spre cetatea Leopoldstadt unde la sfârșitul lui septembrie 1848 l-a întâlnit pe feldmareșalul Lemberg. A fost salutat cu entuziasm de divizie deoarece au primit prin acesta o altă garanție din partea majestății sale Ferdinand, a loialității sale, totuși această speranță fusese zădărnicită în modul cel mai urât prin sabotajele organizate de magnați unguri, cu un entuziasm înnoit ministerul ungar de război a căutat să forțeze această mică trupă militară să depună jurământul și să renunțe la credința lor în imperiu.

Pentru a se îndepărta de la toate aceste atacuri, divizia a decis să se alipească imediat nu departe de Leopoldstadt la Freistadt cu un pluton de dragoni care venea în această direcție și cu ei să ajungă să se întâlnească la Mahren. Se făcuse o înțelegere reciprocă deoarece se știa că comandantul cetății, baronul Ribra, încearcă să împiedice marșul din Leopoldstadt. Dragonii care așteptaseră de 3 zile degeaba își continuă singur drumul și ajunse din fericire la scopul propus.

Comandantul Petricevici a plecat spre Presburg și a primit acolo ordine de la generalul maior ca cele 4 companii aflate în garnizoana de la Leopoldstadt trebuie să se întoarcă cât mai grabnic la Presburg, acest ordin n-a fost totuși recunoscut de Ribra și el cu ajutorul comisarilor maghiari a oprit marșul diviziei.

Pe 6 octombrie 1848 mășăluise întreaga garnizoană de la Presburg de asemenea și a II-a companie aflată sub comanda căpitanului Osmolski și el s-a unit la Kitsee cu divizia din Croația a baronului Jellacic. Plutonierul Rus a fost trimis ca și curier de la Leopoldstadt la Presburg pentru a aduce la cunoștința generalului maior Karger despre situația disperată a celei de-a IV-a companii. El găsisse la Presburg plin de rebeli maghiari cu gărzile naționale și miliții unde el a fost capturat de aceștia. Totuși după 3 zile a fost eliberat și s-a grăbit să ajungă iarăși cu depeșa sa bine ascunsă la Leopoldstadt și acolo să aducă la

cunoștință despre retragerile trupelor imperiale din Presburg: Lepoldstadt ocupat de cei 400 de soldați, era înconjurat de jur împrejur de poziții dușmane, în această parte a Ungariei, era singura trupă imperială fără nici o provizie, rău înarmată și cu un comandament neremunerat.

Garnizoana, inclusiv colonelul Ribra au luat de aceea decizia ca neutilizarea puștinelor tunuri și din cauza lipsei de provente totuși să părăsească acel loc pe timpul nopții și să se retragă spre Austria.

La ora decisă, anume la 9 seara când întregul ambarcaj a fost pregătit de plecare dar Ribra s-a opus iarăși și la ordinul său s-a închis poarta cetății și a ordonat echipajului să mai rămână câteva zile, care fusese foarte grele pentru toți participanții.

În timpul acestor zile a apărut comisarul maghiar baronul Teszanak în cetate și a dorit în numele guvernului rebel de la Pesta recunoașterea acestor autorități prin depunerea jurământului pe Constituția maghiară precum și acceptarea tricolorului în locul drapelului imperial. El a crezut că această cerere datorită greutăților combatanților se va îndeplini, iar în cazul refuzului va împiedica orice transport de alimente spre cetate. Neluînd în seamă acestea divizionul a refuzat și de asemenea s-a opus în mod fățiș la aceste cerințe. Comandantul cetății Ribra să nu-și facă nici o neplăcere nu interveni să le aducă tricolorul grănicerilor. După ce însuși Teszanak se convinsese personal că toate mijloacele-chiar doi deputați români au fost trimiși în aceste zile de la Pesta pentru a convinge divizionul să abzică de la convingerile sale corecte de altfel au fost degeaba, el a promis divizionului că prin calitatea sa oficială îl va împuternici plecând la Pesta să plece spre casă nestânjenit.

Divizionul a trecut pe la Weitzen, în ultimul oraș au fost întâmpinați cu arme de generali maghiari și de trupe de ocupație, și din nou au început prin amenințările, promisiunile și toate mijloacele amintite până aici să obțină jurământul divizionului pentru cauza lor. În final le-a arătat că numai dacă depun jurământ pe constituția ungară vor fi salvați, iar divizionul aflându-se fără comandant pe propriul lor risc, au explicat că nu depun nici un jurământ și în loc să se lase dezarmați mai degrabă vor face uz de arme. Marșul spre Pesta s-a făcut sub constrângerea armelor. Pe 16 octombrie 1848 a ajuns divizionul să fie adăpostit în clădiri noi alături de corpul de prizonieri ai generalului maior Rotschen, și să fie păziți de gărzile naționale, dimpotrivă ofițerii au fost găzduiți în hanuri.

Prezentarea drapelului a fost refuzată de divizion, maiorul Pop a fost încartiruit la Tieger, și de aceea fără un sprijin necesar, divizionul își pierduse încrederea în acest comandant, și din proprie inițiativă ordonase către fiecare companie să dispună 18 oameni pentru protecția drapelului în cazarmă, cu misiunea ca orice încercare a insurgenților de a lua drapelul să se riposteze cu forța armelor.

Ministerul ungar de război precum și comisia de apărare a țării nici nu au vrut să audă de cele propuse de Jeszanak. La o mare paradă bisericească a

trebuit să se facă o ultimă încercare pentru a convinge divizionul să depună jurământ, cerându-le să nu mai lupte împotriva ungarilor. Lucru categoric respins de grăniceri. Nici din fericire la încercarea lui Koșut în persoană în ciuda tuturor promisiunilor și amenințărilor întreg divizionul n-a cedat. În asemenea împrejurări s-a decis de către Koșut dezarmarea celei de a patra companii. Din clădirile noi grănicerii au fost duși în cazarma Jozeph și păziți. Deoarece totuși se evita să se folosească forța, atunci s-a dat ordin divizionului într-un mod mișelesc ca grănicerii să se adune imediat în curtea cazarmei, honvezi și gărzi naționale înarmate au ocupat treptele și intrările în camerele, unde erau depuse armele, într-o liniște deplină un divizion al grănicerilor secui de atunci era postat cu armele pregătite către poarta cazarmei, șase tunuri au fost aduse în curte în fața frontului divizionului român și a apărut încă o dată Koșut cu mare suită să le aducă la cunoștință grănicerilor nu vor avea o soartă bună dacă nu vor renunța la decizia lor de a rămâne fermi pe poziție.

I s-a comunicat divizionului că este dezarmat, că oameni care au rămas în camere și intrări, la bucătărie sau ca servanți erau fără arme, că li s-au luat armele, toate pozițiile sunt ocupate și riposta este oprită de un asalt al honvezilor înarmați. Soldatul Dionisie Nicolaie a fugit din curtea cazarmei și-a făcut loc numai cu baioneta în mână printre honvezi, a ajuns astfel la etajul superior, unde restul soldaților opreau asaltul și încercau să respingă pe honvezi; dar a fost prea târziu, căci s-au găsit trădători.

Acum divizionul era amenințat ca în cazul în care nu se vor preda de bună voie se va face uz de focul tunurilor. Cazarma era înconjurată de jur împrejur de soldați regulați și honvezi înarmați, accesul în cazarma unde erau păstrate armele era ocupată de soldați. Grănicerii dezarmați erau grupați unul lângă altul în curte. Ce era de făcut acum? Nimic altceva decât noile împrejurări. În timpul acesta în curte se transportau armele soldaților din camere. Sub paza divizionului trădător al secuilor divizionul a fost adus într-un cartier de la periferia Pestei și puși în niște șuri, timp de 5 zile n-au primit nici pâine nici mâncare, astfel încât 30 de oameni s-au îmbolnăvit și murit, fără să li se acorde nici cel mai mic ajutor, dovada excelentă a libertății maghiare. După opt zile soldații celor patru companii cu locotenenții Reiner și Liska, cei doi ofițeri care nu s-au despărțit de ei, au fost duși ca prizonieri de război la Jacszbereny și Nagy Karoly. Reiner a ajuns în luna noiembrie 1848 la corpul de soldați ai locotenent-colonelului Urban, Liska rămâne cu cea mai mare parte a grănicerilor până la terminarea campaniei în Ungaria ca prizonier de război. Steagul și crucea regimentului în momentul decisiv al dezarmării a fost salvat din fericire de către tirorul Scridon Olăruța din Sângeorz și dus în Transilvania.

Căpitanul Petriczevich și locotenent-colonelul Kohl au fost în concediu acasă, când divizionul a mărșăluit spre Leopoldstadt restul ofițerilor celor patru companii cu maiorul Pop au rămas după dezarmare în Pesta. După stabilizarea ordinii în Pesta sub comanda principelui Windischgratz, pornesc împotriva insurgenților la Perlasi. Pe 7 iunie 1849 divizionul luptă la Raacs, în 12 iunie la

Wikovatz, pe 15 iunie tot aici, și pe 25 iunie la Petrowaradin, fără ca vreun om să ajungă în captivitate la insurgenți.

Apărarea cauzei imperiale în Principat

Cele două divizii rămase în principat, adică al doilea divizion de infanterie și al treilea de rezervă au declarat în luna septembrie 1848 la adunarea ținută la Năsăud, că nu vor accepta absolut nici un ordin al ministerului de război și că nu se vor debarasa niciodată de brava armată austriacă imperială, ci în toate cazurile și în toate împrejurările vor rămâne credincioși dinastiei conducătoare.

Însă aceste decizii ale grănicerilor au fost înregistrate sub formă de protocol, și depus nemijlocit prin doi deputați la preaînaltul tron.

Între timp s-a declarat cu deosebire în luna Octombrie de la comamentul general din Transilvania că s-a hotărât cu fermitate să fie apărată cauza imperială, iar excelența sa generalul comandant baron Ruchner să preia conducerea administrației militare și civile din Transilvania, situație care să fie adusă la cunoștință populației și armatei cezaro-crăiești.

În timpul acestor trei luni de martiraj s-a evidențiat în principal din rândul grănicerilor, care formau acum jandarmeria, plutonierul Rus, prin energie și zelul grănicerilor în păstrarea abnegației.

Compania a 3-a și a 4-a a diviziunii, care sub comanda căpitanului Osmolski rămăseseră la Presburg, așa cum am arătat, și se uniseră cu corpul feldmareșalului baron Jelawich, și care din rațiuni tactice a rămas pe întreaga campanie în acest divizion, și în timpul acesta a luptat cu armata din sud în următoarele locuri. În octombrie 1848 la lupta de la Viena divizionul a ocupat Insula Leobin de pe Dunăre. Din această poziție a capturat un transport însemnat de provizii trimis din Ungaria la Viena. Feldmareșalul baron Kempen a felicitat acest divizion pentru activitatea sa deosebit de remarcabilă. Din 18 până în 29 noiembrie 1848 divizionul a ocupat avanpostrurile împotriva insurgenților la Prellenkirchen. În 6 mai 1849 același întreprinde o expediție la Baia, și pe 26 mai și 4 iunie 1849, deoarece națiunea română din principat din nordul Transilvaniei au jurat la Năsăud și Monor în luna septembrie și octombrie că vor rămâne credincioși casei imperiale, astfel că au refuzat să-i lase pe copiii lor să intre în regimentele insurgenților, și-au alungat autoritățile lor comitatense, când aceștia au folosit măsuri coercitive, și s-au subordonat de bunăvoie ordinelor comandamentului din districtul regimentului grăniceresc 2 român.

Pe 11 octombrie 1848, al doilea pluton din Năsăud, sub comanda locotenent-colonelului Urban, s-a alăturat cu întăriri celui din Szasregen ca urmare a ordinului comandamentului general transilvănean cezaro-regesc, deoarece colonelul Jowich a comunicat că este bolnav, și au operat ca și coloană independentă împotriva țării secuilor, care s-a revoltat pentru cauza ungurească. Românii din comitatele din Nordul Transilvaniei s-au alăturat în

jurul districtului de regiment și au format o armată de miliție de aproximativ 8000 de oameni, care însă, din păcate, era înarmată doar cu lance, având până în acel moment doar puțină experiență în a mânui armele și organizată în rânduri închise, fiind aproape neutilizabilă în timpul luptei. Ca urmare, autoritatea comitatensă a început să-i terorizeze pe românii din provincii, cum va arăta clar ceea ce urmează. Contele Cornici din Somkerek, maior pensionat cezaro-crăiesc, a luat cu el, dintr-un îndemn al autorității comitatense din Dej, 200 de insurgenți înarmați cu flinte și mai multe sute de milițieni unguri din Dej, s-a pus în fruntea lor sub pretextul de a păstra ordinea în comitate, tot împreună cu aceștia au prădat mai multe sate românești, a asediat satul Dobric și a amenințat să facă același lucru cu comuna de graniță Mocod, îndată ce va fi atras alături de el întăriri.

După ce comandantul de stație plasat în Mocod, Mihalasch, a primit vestea, s-a pus în fruntea a 120 de grăniceri, s-a întărit cu mai multe sute de bărbați din miliția română și a mărșăluit spre Beclean, unde se afla Cornici cu grupul său de insurgenți. Ajunși în Beclean, grănicerii au împrejmuit comunele și apoi au mărșăluit cu mâner răsunătoare și baionete la armă au dat curând de insurgenți și au pornit lupta, care s-a terminat prin aceea că insurgenții au înțeles că aici era vorba de o luptă pe viață și pe moarte, mai mulți dintre ei fiind ușor răniți, au depus armele și, alături de conducătorul lor, contele Cornici, s-au predat și, astfel, au fost escortați triumfător cu arme, construite chiar de ei, săbii, pistoale cu tot, la 24 octombrie 1848 la Năsăud și arestați acolo.

În același timp, locotenentul Moț Dâmbul din Turmtal din districtul Chioar apoi în comitatul Solnocul de Mijloc a luat jurământ de credință acestor locuitori români la Năsăud, a organizat miliția și a instalat noi juzi, lucru prin care autoritățile comitatense, care aveau gând dușmănos, au împiedicat organizarea insurecției și a fost obligată să își schimbe jurisdicția teritorială.

Grănicerii secui, care au luptat în anii trecuți pentru mai mult timp alături de grănicerii români împotriva dușmanilor monarhiei, au declarat încă înainte de Adunarea din Agyakfalva, că nu mai vor să știe de înalta casă imperială, au sfâșiat steagul imperiului, au preluat tricolorul unguresc, au depus jurământ pe Constituția ungurească, au format o brigadă de aproximativ 6000 de infanteriști și 800 de cavaleriști, ambele alcătuite din grăniceri secui regulați, s-au întărit cu milițiile ungurești, și au mărșăluit spre Szasregen, pentru a se lupta cu foștii lor aliați, grănicerii români; rolul pe care l-au jucat ofițerii grănicerilor secui cu această ocazie a fost dăunător și infam.

Pe 28 octombrie 1848, a mărșăluit dintre cei 13000 de oameni, peste jumătate înarmați cu flinte, armata de insurgenți, o divizie ca trupă de avangardă, spre Sarpatak, pentru a ocupa această localitate.

Locotenent-colonelul Urban a primit, încă la timpul potrivit, veste despre acest lucru, s-a pus în mișcare cu grănicerii săi din companie și cordonii companiei împotriva acestui sat, a dat acolo și el de un divizion de secui, a intrat în luptele începute, i-a bătut, lăsând în urmă mai mulți morți și

răniți, a fost așa de fericit; nu a luat prizonieri doar 30 de insușenți, ci și pe comandantul de divizie Löwitz de pe frontul diviziei sale.

În Sarpatak Urban a lăsat ca ocupare doar o jumătate de companie de grăniceri și o jumătate de companie de cordoniști, care, la 31 octombrie 1848, au fost împușcați de pe trei părți de către o divizie de secui, pe o parte era Mureșul cu malurile sale înalte și, în ciuda acestui fapt, grupul curajos nu s-a lăsat prizonier, ci și-a croit drum, cu pierderi de 75 morți, și a dat de corpul militar al lui Urban.

Dintre insușenți au rămas 160 de morți și răniți, cu prilejul încăierării, deoarece cordoniștii și trăgătorii cu arme bune de la graniță și-au schimbat rareori țelul și, deja din aceea că 200 de bărbați, împușcați din toate părțile, s-au ridicat împotriva a 1200 de bărbați, și-au croit drum, și au ajuns la propriul corp de armată, duce cu gândul la o luptă disperată.

La 29 octombrie 1848, Urban a respins din nou lângă M. Bölköny un divizion de secui, i-a pus pe fugă, le-a ars și confiscat steagul cusut cu aur, mai multe tobe, arme și un car de muniție, a executat peste 10 dușmani, a luat 75 de bărbați ostatici și i-a expedit pe cei din urmă în Galiția.

La 30 octombrie 1848 s-a remarcat că întregul puhoi de insușenți era împărțit în trei linii de luptă, ale coloneilor Dorschner, Stambary, Dambay, apoi miliția condusă de Berzenei contra localității Szasregen în ordine de bătălie, mărșăluind cu tricoloruri fluturânde. Fiecare detașament era alcătuit din 2000 de trupe regulate, și la fel de mulți voluntari iregulați, dar bine înarmați. Colonelul Urban a luptat cu cei 1400 de grăniceri români ai săi, 350 cordoniști și 200 regulați în două întâlniri, precum un leu, a respins în jur de 11 dimineața un pluton de insușenți lângă Abafaya și după-amiaza la Szasregen, și i-a obligat să se ferească de două ori, doar în urma unei bătălii formale, putea să se gândească la aceasta cu atât mai puțin, de vreme ce secuii regulați îi erau de patru ori superiori și diviziunea miliției române nu era încă decât împodobită și prost înarmată cu lance.

La consiliile de război ținute s-a hotărât așadar să se retragă la Monor și să aștepte acolo trupele care vin din Galiția. La Terciu, lângă Monor era conjunctura de o așa natură, încât Urban împreună cu corpul lui ar fi reușit să învingă ușor dușmani de trei ori superiori, chiar să nimicească armata de insușenți, în cazul în care aceasta ar fi îndrăznit cu adevărat să atace această poziție la sosirea întăririlor din Galiția, și să ofere vârful pentru un timp. Urban spera prin această retragere să salveze și orașul Szasregen, însă puhoiul de insușenți se apropia și el de oraș, conducătorii au confiscat 70000 de florini de pradă și, când cetățenii promet să dea această sumă și urmau să adune acești bani, pretențiile au fost așa de mult crescute până când, în sfârșit, cetățenii au explicat că nu pot să mai împlinescă cerințele lor și tocmai aceasta era dorința căpitanului rebelilor Bercenze. A pus să fie asediat Szasregen, peste 150 de cetățeni au fost predați pentru a se face comerț cu bucata nemilos cu ei, a predat orașul întregii armate și națiunii secuiești pentru a o pradă, ceea ce a durat

peste trei zile, și secuii au săvârșit în aceste zile așa niște barbarii în Szasregen, încât nici beduinii deșertului nu îi puteau depăși. Locuitorii români din Szasregen, care fac parte dintre cei mai bogați și inteligenți români din Transilvania, au suferit cu această ocazie nespus de mult.

După patru zile, această hoardă de mongoli și-a instalat cartierul general în Tg. Mureș, de unde au fost alungați după câteva zile de către mareșalul Gedeon. Locotenent-colonelul Urban a detașat la 8 noiembrie 1848 pe locotenentul Bogza cu 200 de grăniceri spre Szasregen pentru a dezarma comunitatea maghiară și a proteja pe supușii imperiali, el împlinindu-și exact misiunea, încât a prestat serviciu la garnizoană chiar până la sfârșitul lui decembrie 1848 și s-a alăturat cu trupa sa, corpului lui Urban. La 5 noiembrie 1848, maiorul Wardener a sosit cu 2000 de infanteriști și 400 de cavaleriști și 12 tunuri în Bistrița, s-a unit lângă Beyersdorf cu corpul lui Urban, a mărșăluit spre Dej a ocupat acest oraș la 10 noiembrie 1848, după-amiaza a nimicit împreună cu grănicerii o mulțime de ingurgenți, i-a împrăștiat pe aceștia, a dezarmat garda națională a orașului și a pus stăpânire pe acest oraș, ai cărei supraveghetori maghiari necredincioși, lipsiți de cuvânt, au tras ucigător în trupele imperiale și după cea de-a doua predare de bunăvoie, cu o taxă impusă pentru asigurare contra incendiului de 10000 de guldeni.

După ce grănicerii au declarat cu patimă că nu vor recunoaște ministerul unguresc, și nu se vor despărți de curajoasa armată austriacă, guvernarea rebelă le-a dat autorităților comitatense și caselor de economie, misiunea de a confisca banii de întreținere care corespundeau celui de-al doilea regiment de graniță românesc, și să îi folosească pentru repararea altor cheltuieli.

Că banii de îngrijire/întreținere lipseau tocmai în acel moment, în care Urban se afla cu grănicerii în garnizoana din Szasregen, colonelul Urban le-a cerut grănicerilor să îi înmâne din fondurile școlare comunitare și din ajutorul pupilar 14000 de florini ca despăgubire din tezaurul public, ceea ce, ca urmare, grănicerii au și făcut.

Ca recunoaștere a vitejiei grănicerilor și cu demna considerație de a fi făcut același lucru fără cea mai mică împotrivire, suma de bani însemnată în valoare de 14000 de florini, înmănată pentru îngrijirea trupelor imperiale, și peste care au trecut cu vederea autoritățile, colonelul Urban le-a oferit imediat din banii lichidați obținuți în urma predării de la cetățenii orașului Dej și Szentujvar, suma însemnată de 14000 de florini. Ordinul corespunzător al regimentului regional sună, după cum urmează:

Numărul 1479/5061 Comandament de regiment! Năsăud, 18 noiembrie 1848.

Domnul locotenent-colonel, mult îndrăgitul comandant de regiment și, în același timp, al armatei de stat din Nord, numit de autoritățile imperiale, Karl Urban, a considerat de cuviință să ofere suma însemnată de 4000 de florini comunelor regimentului, ca recunoaștere a meritelor, pe care poporul român de

la graniță le-a dobândit prin lipsa de frică și curajul dovedite prin învingerea dușmanilor noștri. Banii au fost obținuți prin impunerea de taxe de război de la dușmanii Majestății Sale și a populației deosebit de loiale.

Le-am adus acest lucru la cunoștință companiilor, că oferirea de 4000 de florini, trebuie să se vireze, potrivit dorinței domnului locotenent-colonel Urban, în relații de mărinimie sufletească ale fiecărei comunități de graniță în casa de economie comunale, deoarece aici încă apasă asupra comunităților serviciul și este solicitat să fie săvârșit.

Mă simt fericit să fiu îngrijit în mijlocul acestui regiment strălucit al domnului locotenent-colonel Urban, la capătul unei vieți lungi la pensionarea mea, aleasă să aibă loc în mijlocul acestei populații de graniță, cu acest comandament care reprezintă cu atâta cinste înaltul tron al împăratului nostru milostiv, Ferdinand I, și să fi trăit acest moment, unde grănicerul, sub îndrumarea energică și neobosită, care a dovedit același lucru dușmanilor Majestății Sale, să se alăture ordinelor acestuia, și să fie atenți la națiunea română, după acesta transmit eu complet această donație în bani camarazilor cinstiți și propriu-zișilor și legitimirilor comandanți de regiment ai lui Urban, comunelor regimentului cu misiunea adresată domnului comandant, să publice cuvânt cu cuvânt acest decret în toate stațiile la parade bisericești, și, cu această ocazie, să-i prisosească locotenent-colonelului Urban ca Dumnezeu Atotputernicul să-l încoroneze cu cea mai strălucitoare victorie împotriva dușmanilor maiestății sale, cu sabia trasă, până la restabilirea totală a păcii. În cele din urmă se vede, că, până stabilirea păcii, suma de bani rămâne în păstrare în acest loc, ca și ceilalți bani ai comunelor.

Din Dej, trupa unificată, corpul Urban, a mărșăluit ca avangardă spre Ujvar, a ocupat la 11 noiembrie 1848 această localitate, a învins pe 13 noiembrie 1848 chiar și de patru ori superioara forță armată a insurgenților lui Baldaci și a mărșăluit spre Cluj, oraș care a fost părăsit chiar și de insurgenții care au staționat acolo; s-a supus în urma unei dispute generalului Wardener la 17 noiembrie 1848 și a cerut ca doar armata regulată să fie încartiruită în oraș.

Apoi, trupele imperiale au nimerit câteva zile în Cluj, astfel, locotenent-colonelul Urban a primit vestea că Katana Miklos s-a ridicat împotriva Dejului, prin Baia Mare cu 14000 de oameni și 16 tunuri, pentru a ocupa acest oraș; în Nordul Transilvaniei să organizeze răscoala din nou și să se îndrepte spre Cluj, pentru a se bate cu trupele imperiale.

Locotenent-colonelul Urban a spart încercuirile și două linii de infanterie ale diviziei, apoi 600 de cavaleriști și 8 tunuri din Cluj, a mărșăluit spre Dej, s-a întărit cu 8000 de oameni de milițieni români, a găsit Dejul deja ocupat de Katana Miklos, a luptat cu acesta pe 24 noiembrie 1848, a distrus trecerea peste Someș și împreună cu grănicerii săi a luptat cu puhoiul unguresc, l-a pus pe fugă, a executat 350 de insurgenți, peste 100 s-au înecat în Someș, a luat mai multe sute de prizonieri, a cucerit 7 turnuri, a jefuit 5 transporturi de armament și 2 de provizii, a urmărit apoi, căci deja generalul major Wardener a

sosit cu alte trupe, puhoiul unguresc care era pe fugă, care s-a oprit din nou nu departe de sat, l-a învins a doua oară, a executat 63 de dușmani și l-a împrăștiat.

Din partea trupelor imperiale, a căzut curajosul cavalerist Lamberg și 12 oameni au fost omorâți, au fost răniți 13.

Urban și-a continuat acum marșul spre Baia Mare, a curățat această parte de țară de hoarda de insurgenți și s-a întors, apoi, împreună cu generalul Wardener la Cluj, unde, acesta din urmă a rămas cu o parte a trupelor, până când Urban a sosit în Cluj. Pe 2 decembrie 1848, a fost atacată de către dușmanii superiori ca număr, chiar și o diviziune detașată a regimentului sub comanda căpitanului Petricevici, cu tot cu un mic detașament de Dragoni Sovaien sub locotenent-colonelul Necote, au fost luați prizonieri de război și deportați în Ungaria.

Pe 18 decembrie 1848, Urban a luptat alături de corpul său lângă Jibou, împotriva insurgenților, a executat peste 100 dintre aceștia, i-a fugărit pe restul până în Ungaria și a împrăștiat încă câteva mici grupuri de insurgenți, din păcate, această victorie a costat și viața bravului cavalerist Saint Quentin. De asemenea, au rămas din partea noastră 8 oameni pe câmpul de luptă, 16 oameni au fost ușor răniți.

În timp ce locotenent-colonelul Urban lupta în depărtare cu grănicerii, un pluton de dușmani cu flinte a încercat la 20 noiembrie 1848 din Maramureș peste munții de lângă Romuli un atac. Locotenentul în retragere Miron, pe care grănicerii l-au numit comandant al lor, a adunat luptători bătrâni, a ocupat strâmtoarea de la Romuli, a format mai multe galerii de înaintare, și a așteptat insurgenții în această poziție, care au traversat strâmtoarea într-un ritm hotărât fără a fi atenți, când au fost atacați dintr-o dată de grăniceri, aceștia din urmă au ucis 12, au rănit 17, au luat ostatici 260, și pe ceilalți i-au pus pe fugă, prizonierii au fost duși în triumf la Năsăud cu 6 căruțe de provizii, 300 de puști și mai multe tobe și săbii.

Din Jibou grănicerii au mărșăluit spre Fekete To, au înfrânt în drum insurgenții pe culmile din Ciucea, au executat 70 dintre aceștia, au alcătuit resurse financiare de război cu 18000 de florini, au împrăștiat mai târziu mai multe mici puhoaie de insurgenți, i-au risipit pe aceștia și i-au obligat să se retragă în Ungaria și să evacueze complet Transilvania.

Deja se credea că s-au încheiat conturile cu rebelii în Transilvania, când Urban a primit știrea certă, conform căreia comitetul de apărare al rebelilor unguri, în urma trupelor imperiale din Transilvania, a trimis două armate, una peste Fekete To și una peste Baia Mare spre Transilvania, și din cauza revoltării grănicerilor secui veșnic necredincioși, a ocupat toate răsturnările de situație pe la spatele lui Urban, și s-au pregătit să-l împingă înapoi și să-l ia ostatic pe Urban, iar că comandantul uneia dintre aceste armate ar fi faimosul general polonez Bem al Revoluției.

Auzind această veste, colonelul Urban a făcut cale întoarsă pentru a se uni cu generalul Werdener, nu bine s-a apropiat cu al său corp de Cluj, că i-au

adus la cunoștință niște români ieșiți în cale, că orașul Cluj ar fi ocupat de rebelii unguri, iar generalul Werdener s-a retras cu toate trupele sale spre Turda, pentru a se uni mai târziu cu trupele generalului comandant Ruchner.

De aici - de sub Cluj - a mărsăluit la 25 decembrie 1848 corpul izolat al lui Urban, pentru a nu fi depărtat de districtul regimentului, 30 de ore pe drumul scurt, fără nici cea mai puțină odihnă, fără mîncare și băutură până la Lechința, unde a sosit la 26 decembrie 1848, sat de lângă Bistrița și, prin aceasta, a câștigat un avans de trei zile în fața insurgenților. Urban a lăsat echipajul să se odihnească trei zile și i-a pus pe picior de luptă.

În districtul regimentului, al treilea divizion, apoi o mare parte a populației, înarmată și se putea estima cifra celor înarmați la 4000: la Năsăud, Schomkerek, Lechința ca puncte principale ale poziției erau ocupate, în timp ce insurgenții se aflau în Dej, St. Benedek, Kosar și în următoarele localități, le-au reunit și regrupat pe cele din urmă, iar Urban a făcut tot posibilul pentru a obține căruțele cu arme pentru români, pentru a putea astfel să împiedice distrugerea trupelor sale de către generalul Bem.

Grăniceri veterani au năvălit acum spre Lichița și și-au echipat copiii, nepoții și rudele cu haine de iarnă și i-au pregătit pentru a putea face față frigului aspru și dezavantajului sănătății în timpul lungii campanii militare. La 2 ianuarie 1849, spre ora 8 dimineața, generalul Bem s-a apropiat, împreună cu armata sa de insurgenți, de satul Lechința și a întâlnit corpul lui Urban aranjat în dispozitiv de bătălie, care însă, în parte din lipsa de provizii, a muniției, s-a și retras în parte cedând în fața superiorității numerice peste Bârgău spre Bucovina, mai întâi în Tihuța, granița cu Bucovina, dar la jumătatea drumului spre Poiana Ștampi s-au oprit într-o strâmtoare de munte, a ocupat-o bine, așteptând în această poziție puhoiul de insurgenți urmăritor, a utilizat la momentul potrivit cele 6 tunuri pe care le avea cu sine, și puternicul avantaj de teren. Doreau să le ofere aici lupte insurgenților, pentru că bătea un vânt puternic, care arunca spre dușman zăpadă. Fără alte încercări, s-au retras și au mărsăluit înapoi spre Bârgău, pentru a se odihni acolo un timp.

În timp ce Bem ocupa Valea Bârgăului, două divizii de insurgenți mărsăluiau spre Năsăud și Mocod, pentru a ataca din două puncte simultan regiunea regimentului, au înlăturat la Mocod și Năsăud grăniceri veterani lăsați în urmă pentru a apăra districtul, care erau înarmați cu muniție, după desfășurarea a trei lupte au ocupat la 7 ianuarie 1849 localitatea comandamentului, Năsăudul.

Locotenent-colonelul insurgenților Riczka a emis din Bistrița o proclamație, în care prezenta localitatea Năsăud ca rest al tuturor nenorocirilor și a dispus starea de război și asediu pentru districtul grăniceresc.

În același timp, mai mulți juzi, care nu au livrat armele care se găseau în comune, au fost arestați, transportați la Cluj și împușcați.

La 20 ianuarie 1849, comandanții de brigadă Fischer și Springenstein s-au unit cu colonelul Urban în Vatra Dornei, locotenent-colonelul Malkovski a

preluat comanda acestui corp reunit. Locotenent-colonelul Urban a fost avansat în gradul de colonel, și a primit, cu regimente cu tot, dispoziția de a ocupa pozițiile strategice la avanposturile din Transilvania.

La 4 februarie 1849, colonelul Urban a pornit, împreună cu brigada sa și ștabul slăbit, pe cont propriu, fără ordin superior de la Vatra Dornei a trecut peste Munții Carpați spre Transilvania, a atacat la 6 februarie 1849 noaptea, localitatea de graniță Mureșeni, ocupată de inamic, a luat ostatică întreaga trupă de ocupație maghiară, compusă din maiorul Kofler și 10 ofițeri, un doctor, 60 de infanteriști și 4 husari, i-a dezarmat pe aceștia, a distrus 2 tunuri, au capturat bagajele inamice și arme, și a dus insurgenții prizonieri spre Bucovina. La această acțiune nu a căzut nici un om din corpul lui Urban, un noroc rar în cazul unor astfel de acțiuni.

Pe 11 februarie 1849, au intrat trupele diviziei Malkovski împreună cu corpul lui Urban în Transilvania, ultimul formând avangarda. Generalul Malkovski a luat cu divizia sa de trupe cartierul general în Tiha Bârgăului, colonelul Urban cu al său corp în satul Iad. Urban a pornit în noaptea de 1 februarie 1849 din Iad, a mărșăluit cu cea mai mare băgare de seamă și în cea mai profundă liniște prin Bistrița spre Bayersdorf, a atacat în zorii zilei divizia hoardelor de insurgenți care se afla acolo, a pus-o pe fugă după o luptă aprinsă de două ore, a luat prizonieri pe colonelul Risko, 200 de ofițeri, un medic 200 de oameni ai legiunilor politice, a distrus două steaguri, 3 tunuri, mai multe căruțe de muniții, apoi arme și bagaje și și-a stabilit apoi cartierul general la Bistrița. În această luptă s-a remarcat căpitanul Axente, care a ocolit cu noroc puhoiul de insurgenți și l-a atacat pe la spate.

Curajul și entuziasmul trupeii a avut o mare contribuție la această victorie, care în ordinea de zi a colonelului Urban a fost și recunoscută cu prisosință. Pentru ca Urban să nu poată fi atacat pe flanc de către insurgenții reguțați husari ai escadronului, situați în Tekendorf, în timpul operației întreprinse împotriva colonelului insurgenților Riczka lângă Regendorf, acesta l-a detașat pe locotenentul Bota la 17 februarie 1849 cu 200 de oameni spre Tekendorf, pentru a ataca inamicii în noaptea din 17/18 februarie 1849 și a riposta.

Locotenentul Bota a sosit cu cei 200 de oameni la Kis Saya, s-a întărit cu încă 150 de oameni, grăniceri veterani, a mărșăluit de acolo spre Tekendorf, i-a atacat în mod neașteptat pe insurgenți, i-a pus pe fugă, i-a urmărit o bucată de drum și s-a întors la revărsatul zorilor înapoi la corpul lui Urban.

Pe 24 februarie 1849, colonelul Urban a primit știrea certă, că generalul insurgenților Bem, mărșăluiește cu două armate spre Bistrița pentru a-i tăia calea. Se spune că s-ar fi retras pe 26 februarie 1849 la Susenii Bârgăului, a staționat la cel mai mare pod din Susenii Bârgăului, a distrus capul de pod situat în apropiere de Bârgău, a ordonat apoi să se tragă de câteva ori cu tunurile, i-a predat căpitanului Schrott ariergarda și s-a retras la Bârgău: aici Urban a lăsat trupa să staționeze din nou, căpitanul Schrott a și sosit acolo;

capul de pod a marelui pod peste Bârgău a fost distrus, întreaga brigadă a lui Urban a fost dispusă în dispozitiv de bătălie, și a așteptat armata de insurgenți.

Insurgenții au sosit curând și s-a desfășurat o luptă aprinsă la acel pod, care a durat peste 2 ore, și a costat pierderi de ambele părți. Când Urban a făcut observația, că muniția s-a distrus prea puternic, ar irosi prea multă muniție la prelungirea luptei, iar apoi nu mai era în stare, a ordonat retragerea spre Bucovina, să apere un timp Pasul Tihuța și să oprească înaintarea insurgenților.

După ce au fost respinse de către grăniceri mai multe atacuri ale insurgenților pentru a lua cu asalt podul Bârgău, Urban a ordonat să se tragă cu tunuri spre pod, a distrus terenurile și mai multe grinzi portante, și a început să se retragă spre Bucovina, fiindcă trupele nu doreau să ofere ajutor diviziei Malkovski în timpul luptei, ci au pornit retragerea spre Bucovina fără să tragă un singur foc.

În lupta de la podul din Prundul Bârgăului au căzut comandantul de artilerie locotenent-colonelul Panberg și locotenentul Fogoșari, căruia după restabilirea păcii i s-a construit acolo chiar un monument: pierderile de partea noastră au constat în 15 morți și 21 răniți.

Pe 27 februarie 1849, Urban s-a retras până la Tihuța, a ocupat această strâmtoare, și-a pus brigada din nou să staționeze acolo, a distrus sub această poziție un pod și a așteptat acolo chiar el insurgenții, care au sosit curând, dar dintre care au avut de suferit mulți din cauza focului tunurilor și al trupeii, și, ca urmare a acestui fapt și din pricina frigului pătrunzător, au fost obligați să se retragă la Bârgău. Locotenent-colonelul insurgenților Tolnai a căzut în captivitate. Urban a rămas în Tihuța încă cinci zile împreună cu brigada sa ca și ariergardă, câmpând sub cerul liber, și și-a continuat marșul spre Bucovina abia după 2 martie 1849.

După retragerea corpului lui Urban în Bucovina, generalul insurgenților Bem s-a întors prin Kis Saya și Monor spre Tg. Mureș, însoțit doar de 30 de husari, fapt ce a avut ca urmare că unii grăniceri ai primei comunități (Kis Saya) au avut cutezanța de a-l lua ostatic pe generalul Bem împreună cu însoțitorii săi, s-au adunat împreună pentru îndeplinirea acestui scop, i-au urmărit pe aceștia până la Monor, au încercuit această localitate și l-au împins în strânsoare pe general împreună cu acoperirea sa în așa fel încât ar fi ajuns în captivitatea grănicerilor, dacă nu li-ar fi sărit în ajutor, deja anunțați printr-un aviz, 300 de infanteriști și 80 de cavaleriști din satul următor Monorului, Batosch; prin aceasta oricum micul grup de grăniceri a fost înfrânt, împrăștiat și generalul insurgenților Bem a fost salvat; în această ambuscadă au rămas 65 de morți, 13 oameni au fost răniți, astfel aproape întreaga grup a acestor grăniceri credincioși a fost nimicit. După ce în același timp s-a răspândit vestea, în rândurile comunei provinciei situată la liziera primei divizii, că grănicerii acestei divizii, în unire cu provincialiștii de naționalitate română, au avut intenția să facă o răscoală în favoarea cauzei imperiale drepte, din partea guvernării insurgenților au fost expediați 400 de infanteriști și 100 de cavaleriști

cu două tunuri, spre Magyara, o localitate situată în apropierea frontierei, să atace prin surprindere localitățile de frontieră Marosaras și Marosfalva, să-i împrăstie pe grănicerii adunați acolo, să reprime, cu toate mijloacele pe care le aveau la dispoziție, răscoala generală plănuită. Această divizie de insurgenți i-a atacat la 13 martie 1849, în zorii zilei, pe grănicerii pregătiți de luptă, adunați în comunitatea Marosfalva, i-a împrăștiat după o luptă scurtă, dar aprinsă, din care au rămas morți 57 de grăniceri și 13 au fost răniți, în plus, grănicerilor le-au fost confiscate toate vitele, au fost puși pe fugă spre Szasregen, iar vitele au fost cedate în favoarea armatei maghiare.

Faptele îngrozitoare, pe care insurgenții le-au săvârșit în aceste patru localități, rămân de neînțeles. Prin aceste avantaje obținute momentan de armata insurgenților sub comanda lui Bem, a fost împiedicată divizia de trupe a mareșalului Markovski să-și realizeze legătura cu armata comandantului general-mareșal Ruchner și a rămas pentru o vreme în Bucovina. Cele două divizii ale regimentului nu au mai operat alte derulări ale campaniei, au fost încartiruite în garnizoana de la Cernăuți și ulterior într-o tabără de lângă Premisel, și abia după terminarea campaniei în Ungaria, regimentul a părăsit, sub comanda locotenentului Szabo, Galiția și a avansat în aprilie din nou în Transilvania.

Colonelul Urban s-a alăturat corpului rusesc imperial al generalului Grollenhilm, după trecerea diviziei lui Markovski în Bucovina: și i-a prestat foarte bune servicii acestuia datorită minuțioaselor lui cunoaștințe din timpul operațiunilor din Transilvania. Apoi a activat pe lângă generalii ruși Grollenhilm și Pavlov. Căpitanii Domide și Woraran datorită bunelor prestări de servicii au fost onorați cu Ordinul Sfântul Gheorghe.

Mai târziu, după înfrângerea insurgenților, Urban a devenit comandant al districtului militar din Cernăuți și, pe 6 iulie 1850 a fost numit general-maior, unde a predat de fapt comanda regimentului locotenentului Szabo.

La despărțirea sa de regiment, colonelul Urban a dat următorul salut de rămas bun:

„Către onoratul comandament al celui de-al doilea regiment de graniță cezaro-crăiesc nr. 17 de infanterie român din Năsăud.

După o hotărâre a ministerului de război din data de 6 a acestei luni, Maiestatea Sa cezaro-crăiască apostolică m-a numit general-maior bazându-se pe experiența mea. Cu sentimentul celui mai călduros devotament și misiunii recunoscătoare, mă retrag din regimentul meu, care prin loialitatea sa exemplară și dârzenia din timpul năvălirilor revoluției, a favorizat prilejul câte unei decorații. Găsesc în numirea mea de serviciu mai îndepărtată consolarea aici în țară să port înapoi în amintire, adesea personal, cel de-al doilea regiment al grănicerilor infanteriști români, și rog acum să fiu privit, în viitorul apropiat sau îndepărtat, ca și membru al regimentului și să nu mă feresc de devotamentul care este cea mai mare mândrie a unui superior. Oricât ar fi fost de mare onoarea de a fi fost comandantul celui de-al doilea regiment al grănicerilor, care prin hotărâre îndrăznească a arătat vigilență sentimentelor

oscilante din țară, și a făcut pe drumul cel bun primul pas ferm, atât de mari îmi vor fi mândria și norocul, dacă în zilele de primejdie regimentul ar ajunge să îl conduc din nou.

Rog comandamentul regimentului onorabil să transmită salutul meu inimos tuturor organelor regimentului, întregii populații, crudei tinerimi școlare însetate de învățat și tuturor grănicerilor. Locotenentul Karl Urban, repartizat la comandamentul districtului clujean, cred că e datoria mea de aghiotant să încerc să îi prezint această calitate.

Cluj, 17 iulie 1950, Urban, general-maior.

(Pierderile regimentului între 1848-1850 însumează: 320 oameni)."

Pentru evidențieri deosebite în campaniile din 1848-1850 în Ungaria și Transilvania următoarele persoane ale regimentului au primit decorații imperiale austriece: colonelul Karl Urban, cavaler de onoare al Ordinului Mariei Tereza și Leopoldin; căpitanul de cavalerie Axente, crucea de cavaler a Ordinului Leopoldin; locotent-colonelul Storch, crucea de cavaler a Ordinului Leopoldin; locotenentul Bota, crucea de cavaler a Ordinului Leopoldin; locotenenții Todai și Rus, crucea serviciului militar și, cel din urmă, și medalia de vitejie de argint clasa I; plutonierul Borgovan, medalia de vitejie de argint clasa I; plutonierul Macarie Pop, medalia de vitejie de argint clasa I; stegarul Iacob Ghițu, medalia de vitejie de argint clasa I și a II-a; plutonierul Gavril Pop din Feldru, promovat locotenent, medalia de vitejie de argint clasa a II-a; trăgătorii Ioan Moroșan și Luca Crețu, precum și soldatul Dionisie Nicolai, medalia de vitejie de argint clasa a II-a; trăgătorul cu arma gata de foc Spiridon Haruța din Sângeorz, medalia de vitejie de aur clasa I; profesorul Dologa din Tiha, crucea de serviciu de argint.

După înfrângerea completă a armatei de insurgenți din Ungaria și Transilvania, la o zi după catastrofa finală din Villagosch din 14 august 1849 s-a recuperat partea primei divizii, compania a patra, dezarmată și luată ostatică la Pesta și căpitanul de divizie a districtului luat ostatic, Petricevici, s-au unit în Timișoara, formând o divizie, și s-au îndreptat spre Bistrița ca și garnizoană sub comanda căpitanului Petricevici.

În luna aprilie 1850, a sosit în Bistrița partea garnizoanei care a fost detașată în Galiția, după cum am amintit, și anume a doua și a treia divizie, unde, întregul regiment rămâne unit până în toamna acestui an, moment în care se îndreaptă spre Tg. Mureș.

Pe 16 februarie 1851, regimentul 2 român a fost transformat în regimentul de infanterie 50 de linie și primește drepturi ca și ceilalți locuitori ai principatului în prezența generalului de cavalerie Friedrich Hannibal von Turn. Această transformare a fost anunțată grănicerilor după următoarea comunicare a guvernului militar și civil.

Nr. 3598 din 1851 - Comunicare pentru populația Transilvaniei din ambele districte grănicerești românești.

Maiestatea Sa, împăratul, a ordonat prin solicitarea consiliului ministerial prin intermediul înaltei hotărâri din 22 februarie 1851 desființarea Instituției

graniței militare din această provincie a coroanei și, în locul celor cinci regimente de grăniceri de până atunci, să fie format același număr de regimente de linie și un regiment de husari de linie: în același timp Maiestatea Sa a ordonat, ca la publicarea acestei dispoziții să fie anunțată public populația celor două districte de regiment românești, trupe de graniță care au prestat serviciu, atât în interiorul țării, cât și în fața dușmanului, pentru deplina mulțumire imperială.

Se aprobă pentru Înalță recunoștință acestui serviciu onorabil și preaînalt al celor două regimente de grăniceri românești, fără excepție, folosirea pe viitor a munților revendicați, în urma unui mod provizoriu a autorităților pentru examinarea și constatarea obișnuită a modalității și extinderii acestei preaînalte favorizări din grația deosebită. Conform declarației de voință exprimată la cel mai înalt nivel, Maiestatea Sa va anula și suspenda de îndată administrația militară existentă în cele două districte grănicerești românești din motive de stat superioare, iar populația acestor districte trebuie predată administrației civile, având statut de egalitate absolută față de celelalte părți ale principatului.

Realizarea acestei schimbări de administrație, pentru care se face instruirea corespunzătoare, intră în vigoare la 1 aprilie anul curent, până atunci va rămâne în toate drepturile desemnările cu privire la relațiile din graniță de până în acel moment, și toate organele grănicerești militărești trebuie să își continue obligațiile și executarea serviciului.

Transformarea celor două regimente grănicerești românești în regimente de infanterie de linie, împreună cu trecerea în rezervă de opt ani existentă pentru militarii de linie cezaro-crăiești va fi de asemenea comasată.

„Grănicerilor români!

Ați dobândit, prin poziția și purtarea voastră, prin îndeplinirea obligațiilor elocvent de onorabile și memorabile în mod corespunzător, precum și prin loialitate de supuși regali în trecut și prezent, care prin recunoașterea preaonorabilă a împăratului vostru, primește o legitimitate pentru toate timpurile, într-un mod nemaiauzit.

Întrucât mă bucură și să fiu ales să vă acord această mărturie venerabilă, aștept de la sufletul bun și simțul lucid, pe care l-ați dovedit mereu, cum voi depuneți acum armele ca și corp militar comun, și vă veți dedica în totalitate ocupațiilor pentru menținerea păcii, prin devotament continuu față de Maiestatea Sa, și Casa Imperială preluminată, prin supunere și îndeplinire a obligațiilor în mod credincios față de noile voastre autorități, care va arăta întotdeauna recunoștință, îndurare și cinste față de bunul nume câștigat în mod just, pentru ca astfel cu atât mai mult să deveniți cetățeni mai curajoși și mai loiali, decât ați fost în calitatea voastră dublă de până acum ca soldați și cetățeni curajoși și loiali.

Sibiu, 18 februarie 1851, Guvernul Militar și Civil din Marele Principat al Transilvaniei, mareșalul baron Ludwig von Wolgemut”.

În luna martie 1852 al 2-lea și al 3-lea divizion a mărșăluit sub comanda colonelului Ștefan Masko la Klagenfurth și divizionul al 4-lea a fost ridicat în Transilvania. În Klagenfurth prin intermediul excelenței sale feldmareșalul Kellner von Kollenstein la 20 mai 1852 a fost decernat cu medalia de aur din partea maiestății sale, și într-un cadru festiv a fost prinsă de steag. Preaînalta hotărâre, prin care marea medalie de aur pentru steag a fost acordată primului divizion, sună după cum urmează: Ordinul comandamentului armatei nr. 14.

Primul divizion al regimentului 2 român de graniță, acum de infanterie provincial de linie nr. 50, în anul 1848 a păstrat jurământul pe drapelul său în împrejurările cele mai dificile, el n-a dat ascultare multiplelor promisiuni și excelente șiretlicuri ale rebelilor, toate amenințările lor, prin dezarmare încercând să-l constrângă la ruperea jurământului, au fost respinse cu dispreț, s-a opus cu multă cinste la toate defăimările aduse jurământului lor, și când el de puterea majoritară a fost dezbinat, dezarmat și declarat ca prizonier de război, a trebuit să-și salveze drapelul.

Pentru ca astfel de credință să păstreze amintirea și cinstea pe veci, acord acestuia o medalie de aur cu imaginea mea și cu legenda: pentru dârzenia nestrămutată în credința jurată în anul 1848. Aceasta trebuie să fie cu toate ocaziile festive prinsă la drapelul divizionului și purtată așa. Schonbruun 24 august 1851, Franz Joseph.

După ce generalul Kellner von Kollenstein a prins această medalie la 20 mai 1852 de drapel, colonelul Mesco a ținut următoarea cuvântare.

„Voi, urmașii și fiii celui de al doilea regiment de graniță român, cuvintele mele la această ocazie festivă sunt: patru ani sunt de atunci de când spiritul rău al trădării a amenințat cu prăbușirea din interior și exterior casa imperială a Austriei și mulți din aceia, care și-au găsit sub aripile sale puternice cea mai bună protecție, au părăsit-o fără credință, atunci ați arătat cum se cuvine a fi soldat și creștin, care nu fără îndrumarea lui Dumnezeu ați rămas alături de ea, în cele mai grele împrejurări și în cazurile de năpastă.

Divizia 1 a regimentului a fost aceia care acum împotriva propriei voinți a părăsit pământul patriei, deoarece dușmanul secular începea să amenințe iarăși. El a fost acela care a refuzat să se dezică de drapelul imperial, a luptat sub grănicerii sârbi la Szent Tamas, și a urmat mai târziu cu divizia a 2-a sub conducerea maiorului Osmolski aflat aici prestigiul diviziei din Croația, în timp ce celelalte două divizioane, din fericire tot atât de loiale, dârze în orice serviciu, au împiedecat pe rebeli, și cu brațele înarmate s-au grăbit în ajutorul patriei pustiite de dușman, pentru ca totul să fie iarăși bine și să se restabilească drepturile.

Așa cum armata imperială știe mereu să-și răsplătească soldații credincioși, a simțit nevoia ca generalul să înmâne divizionului întâi drapelul cu această medalie de aur: pe care sunt înscrise următoarele cuvinte „pentru dârzenia nestrămutată în păstrarea credinței jurate în anul 1848”.

Primiți soldați acestea! Ca monument a ceea ce tații, frații voștri au făcut și au răbdad, primiți soldați acestea ca moștenire a credinței și abnegației

voastre, pentru a putea arăta fără reținere moștenitorilor voștri, care vor face serviciu pentru împărat, să aleagă drumul onoarei, și când datoria le cere să moară cu demnitate pe câmpul de luptă”.

În anul 1853 cele patru divizii au mărșăluit sub comanda colonelului Mesko în Italia la Veneția și Trevito. În luna iunie 1854 a mărșăluit regimentul din Italia sub comanda locotenent-colonelului Osmolski. Colonelul Mesko a fost numit interimar comandant la armata a 3-a. Diviziile 1, 2, și 3 au mărșăluit la principatele danubiene la completarea armatei pusă pe picior de luptă, au staționat la Craiova în Valahia Mică. Divizionul 4 a rămas pentru scurt timp în garnizoana de la Viena și s-a întors mai târziu la Semlin. La Craiova, Mesko a preluat din nou comanda, aici unde drapelul a fost consacrat noului înființat divizion de grenadieri.

Drapelele au fost suplinite de către prințesa Elisabeta Știrbei a Valahiei, la care au fost cusute banderole. Patru drapele au primit banderole anume cele ale diviziilor 1, 2, 3, apoi fiecărui divizion de grenadieri au fost împărțite pe 30 iulie 1855. Regimentul a trebuit să poarte culorile la drapel stabilite de către cinstitele doamne după cum urmează: Divizionul 1 maiestatea sa Elisabeta de Austria, născută ducesă de Bajern. Banderolele de culoare albă, verde și argint. Deviza „fiți credincioși ca părinții voștri la 1848”; Divizionul 2, arhiducesa Sofia de Austria, născută principesă de Bajern, cu banderola albastru și argint, iar deviza „perpetua fide”; Divizionul 3 înălțimea sa ducesa Louise de Bajern banderola albastru și argint, cu deviza „în credință tare”; divizionul 4 principesa Aurora Thurn, banderola verde și argint, cu deviza în românește „ne jurăm pe Dumnezeu cel atotputernic, cu cinste vom muri și trăi”. Divizionul de grenadieri principesa Elisabeta Știrbei Ghica de Valahia, cu banderolele roșu și aur și cu deviza în românește „pentru împăratul onoare și cinste”

Conform copiei cu originalul Ioan Bruj în anul 1863 oficial poștal la Prundu Bârgăului: „să se știe că în anul 1783 luna iulie 20 au trimis înălțatu nostru împăratu Iosif al doilea de au venit nemții de au scrisu Bârgău supt cătănășat, și i-au luat de la domnii de supt mâna Becleneștilor și apoi înaintea crăciunului nașterii lui Isus au venit domnul general Rall de au dat armele Bârgovenilor și Rusenilor, și s-au strâns tot Bârgăul în Prundu Săcului când au dat armele și au jurat tot Bârgăul subț steag. Scrisam eu popa Ionică Ilea din Bârgăul Josenilor”.

Nr. 332/846 comandamentului regimentului de la Năsăud pe 3 martie 1851.

Prin intermediul înaltei decizii din 22 ianuarie anul curent a maiestății sale împăratul la solicitarea consiliului ministerial din Transilvania în locul regimentelor de până acum se va înființa tot atâtea regimente de linie, și anume patru regimente de infanterie și unul de husari, și să fie adusă la cunoștință populației din districtele grănicerești că vor îndeplini aceleași servicii pentru maiestatea sa ca și până acum atât în interiorul țării cât și în afară în luptele cu dușmanii, și că maiestatea sa va acorda și pe mai departe

posibilitatea de a folosi dreptul asupra pădurilor revendicate fără excepție, precum și faptul că modalitatea și extinderea acestei favorizări în înțelegere cu ministerul de război și cel de finanțe.

Conform acestei publicații, comandanții companiilor au primit sarcina de a lua măsuri de prevedere în ceea ce privește prezența domnului guvernator în stațiunea companiei, prezență care va avea loc duminică, sâmbătă în data de 9 a acestei luni după terminare serviciului divin. Domnul guvernator va fi primit cu ospitalitate de către localnicii postului (Seitenposten) lateral, reuniune la care vor fi invitați ofițerii pensionari și alte persoane de onoare.

În numele domnilor guvernanți, localnicilor li se vor face cunoscute, prin prezența autorităților și organelor administrative, mulțumirea și grația maestății sale împăratul față de obligațiile acestora, pe care aceștia le-au îndeplinit cu sinceritate.

În urma hotărârii luate la această reuniune, trei dintre reprezentanții domnului guvernator au făcut cunoscută această publicație în toate localitățile și au predat-o în cele din urmă conducătorului companiei cu numărul 9, ca acesta să reunească localnicii din Năsăud și Salva în fața paradei în urma liturghiei, iar toți ofițerii prezenți să formeze o paradă – atât ofițerii cât și conducătorii pensionați – paradă la care vor fi invitați și domnii civili.

Referitor la obligația militară, perioada de prestare a serviciului până la primul trecere în rezervă este de opt ani ca și pentru trupele de linie, conform transformărilor stabilite de regimentul de infanterie linie 50, compus din două divizii și o divizie de rezervă – doar acel echipaj va fi reținut pentru a continua prestarea serviciului care până cel târziu în luna octombrie a acestui an nu a îndeplinit cei opt ani de serviciu.

Contrar acestui lucru, echipajul care până la datele menționate mai sus va îndeplini cei opt ani de serviciu sau îi va depăși chiar, în urma hotărârilor luate de regimentul de rezervă, acesta va fi învoit pentru trecerea în rezervă odată cu eliberarea unui certificat.

În cazul în care echipajul mai are de prestat serviciul până la îndeplinirea acestei perioade, iar acesta pretinde însă învoirea din motive economice sau familiare, conform regulamentului stabilit de către trupele de linie, această problemă poate fi rezolvată doar de către autoritățile politice prin propunerile făcute de autoritățile militare.

Pentru a putea judeca desfășurarea acestei perioade până la terminarea ei, ea trebuie raportată guvernamentelor civile și militare. Necesitatea învoirii acasă a unui echipaj, încă înaintea încheierii perioadei de opt ani de prestare a serviciului, din motive economice sau familiare, este stabilit de către hotărârea districtului care va elibera o dovadă a urgentării acestei învoiri alături de legitimație. Ca urmare companiile districtului vor primi instrucțiunea pe baza formularului întemeiat, deoarece scadența legitimației va fi depusă printr-o cerere de urgentare și cu cea mai mare exactitate regimentului, cel târziu până la data de 10 a acestei luni – se vor lua în considerare și serviciile prestate de

către cei aflați la frontieră, informații care vor fi predate companiilor. Înregistrarea celor indisponibili pentru prestările serviciilor militare nu se va mai face, ca în trecut, după numărul acestora ci după numărul inițial al familiei – aceasta este luată în considerare odată cu toate persoanele aparținând unei sesii.

Conform ordinului gubernial amintit acestea vor intra în vigoare în administrația civilă a acestui district de regiment la data de 1 aprilie a acestui an, astfel funcțiile companiilor ca organe ale administrației militare și ocupația militară a posturilor de cordon se vor desfășura până la sfârșitul acestei luni, iar până atunci trebuie să fie rezolvate primirea și predarea, astfel încât până la terminarea acesteia predarea militară către organele de administrație civilă să fie rezolvată în totalitate.

Districtul regimentului este împărțit în districte și subdistricte districtului și subordonat districtului Reteag și se află sub conducerea baronului general Stutterheim și a subsemnatului, care este în colaborare cu comisarul de infanterie von Fillenbaum. Intenția generalului este aceea ca până la data de 20 a acestei luni, toate companiile să fie instruite în această privință. La primirea acestui ordin, toți comandanții companiilor sunt nevoiți să închidă casele și să se ocupe personal de încasarea fondurilor.

La baza acestei închideri stă predarea și primirea, efectuată cu ajutorul biletelor de caserie, folosite pentru încasarea fondurilor comunale, bisericești și școlare și de fapt sortate pentru fiecare din acestea, totuși completate pentru toate stațiunile împreună, astfel că pentru casa bisericească una, pentru casa comunală alta și iarăși alta pentru casa școlară. Se va întrebuița un singur bilet de către toate companiile, bilet care va fi compus din câte o rubrică pentru toate tipurile de încasare, atât o rubrică pentru fondurile bisericii și ale comunei cât și pentru cele ale școlii. Legitimația aceasta cu dreptul de încasare a fost pusă la dispoziția tuturor companiilor odată cu formularul scris, hotărâre care se află în ordinul cu nr. 1962, din 4 octombrie 1850.

Ținându-se seama de tutela lichidităților și capitalurilor puse la dispoziție, reiese modalitatea specifică unică, există însă și cazul în care acestea vor rezulta din lichiditățile casei unei sau altei companii, fapt care pare a fi menținut și în biletul de caserie pentru toate sumele deținute de tutelă și pe urmă predarea corespunzător acestora.

Atât aceste bilete de încasare cât și indicațiile primite de către companii în urma acestui ordin și felul în care acestea au fost cuprinse, rezultă faptul că o parte din acestea se află în grija personală a domnilor comandanți ai companiilor – deoarece celelalte două sunt necesare pentru rezolvarea predării și care se află tot în grija acestora – în data de 6, a acestei luni, ele vor fi predate în întregime serviciului de comandă a garnizoanei regimentului:

- a. dovadă despre toate casele existente ale companiei, aparatele, rechizitele și mobilierul pe care aceasta îl deține;
- b. dovadă despre parohiile existente, despre clădirile, mobilierul, aparatele, cărțile și alte rechizite care se află în proprietatea acestora;

- c. dovadă despre străzile construite, rechizitele și materialele de construcție folosite pentru acestea;
- d. dovadă despre conscrieri;
- e. indexul tuturor cărților serviciului, nu cele a serviciului militar ci doar cele care cuprind evidența administrativă a garnizoanei regimentului, referitoare la problemele economice, politice și juridice care au existat;
- f. dovadă despre comunele îndepărtate și construirea bisericilor din localități;
- g. dovadă despre grădiniile și câmpiile care au ajuns în proprietatea familiilor;
- h. dovadă despre provizile clădirilor care se află în proprietatea statului, aparatele și rechizitele acestora, iar proprietarii celor mai apropiate câmpii sunt numiți la punctul g.

Toate aceste declarații au ca suport mențiunea lor separată în ordinul cu nr. 1962, din 4 octombrie 1850 și în formularul care a fost făcut cunoscut odată cu acest ordin.

Odată cu înființarea administrației civile la 1 aprilie 1851, toți acei indivizi care au fost plătiți din fondurile de provente a regimentului - sunt: personalul forestier și cel al învățământului, veterinarii și medicul șef Pfizzinger, moașele, preotul din Romuli; în sfârșit toți acei indivizi care își obțin salariile și medalile primite din aceste fonduri, la fel se întâmplă și cu domnul profesor Georgiță, consilierul silvic văduva Ana-Pirner, Maure Gold, văduva Ihorski împreună cu copiii, stegarul Nicolae Popp, Nicolae Schirigan, Iacob Gița, Ioan Damian, Pavelian, Hangan, Schudetz, Vrăsmaș, Curtean și Luca David al celei de-a VII companii cu toate cheltuielile lor din casa camerală cezaro-crăiască, iar companiile vor primi sarcina de a le comunica pentru liniștea lor.

Îndată ce comandamentul districtului de regiment a primit din partea înaltului guberniu sarcina să alcătuiască un nou buletin la serviciul de ținere a evidenței despre acești indivizi prin introducerea și atașarea copiilor conexe la ordine, la care se vor adăuga angajările și venitul acestora. Astfel companiile aflate în cauză vor ridica aceste ordini impuse de persoanele amintite sau ordinele impuse de către comandanții companiei, pe care le vor trimite comandamentului districtual al regimentului printr-o expediție urgentă.

Conform însă ad literam acestui înalt ordin gubernial, rămân fondurile alcătuite din contribuția voluntară a comunelor ca fonduri de montură, la fel și fondurile școlare vor deveni pe viitor o proprietate incontestabilă a acestora și de aici rezultă dreptul lor de proprietari odată cu retragerea frontierelor militare.

Comandamentului districtual al regimentului i s-a dat ca sarcină în urma acestei legături, audierea localnicilor din comune pentru a afla decizia acestora referitoare la dorința de schimb reciproc, cu acordul tuturor, a capitalurilor cuvenite lor și rezultatul acestei audieri să fie prezentată împreună cu explicația asupra acestei hotărâri într-un proiect.

În urma explicațiilor date asupra hotărârii luate, în care toate cele 44 de comune a regimentului au fost de comun acord, iar apoi explicațiile și dorințele acestora asupra utilizării pe viitor a munților care au fost revendicați, comandamentul districtului de regiment a primit aprecierea din partea guvernului pentru deosebita grijă cu care acesta le-a întreținut.

Astfel va avea loc joi, în data de 13 a acestei luni, o reuniune a localnicilor din comune, consfătuirea va începe cât mai devreme, la ora 8 dimineața, ca aceasta să poată fi încheiată în aceeași zi.

La această consfătuire vor participa din fiecare comună cei mai de preț localnici, iar în afară de aceștia în funcție de numărul locuitorilor a comunelor 4 - 6 bărbați ai comitetelor în care comunele au foarte mare încredere și a căror renume sunt ireproșabile.

Semnează locotenent colonel Rezner

Către conducerea cezaro-crăiască a districtului

Hațeg

Înaltul guberniu militar și civil cezaro-crăiesc, din motive de circumstanță a desființat pădurile comunale din regimentul de infanterie de graniță românesc și le-a trecut la cel ale fiscului din cauza opreliștilor întâmpinate la preluarea administrației în primul regiment și care încă n-a putut fi executată, mai exact din motivul că odată făcută predarea către fisc a pădurilor comunale, comunele de la graniță vor rămâne în pagubă. Ca urmare întreaga schimbare este în defavoarea comunelor deoarece pentru aceasta pădurile au fost predate reprezentând o necesitate, comunele își aprovizionau gospodăriile cu lemne din aceste păduri.

Aceeași schimbare a creat probleme și în rândul proprietăților domnești ale foștilor iobagi până când s-a observat necesitatea reglării generale a acestor condiții. Astfel la data de 19 decembrie, anului curent, s-a stabilit o hotărâre, hotărârea cu numărul 28201 în care s-a ordonat faptul că este cu neputință și totodată nefiresc ca comunele să rămână fără provizii de lemne iar acest lucru nu se poate întâmpla atâta vreme cât acest lucru nu este menționat în documentele eliberate de către comisie, referitor la pădurile comunelor. O mare parte a acestor păduri a fost dată în protecția unui număr necesar al personalului silvic pentru a se evita apariția infracțiunilor silvice, iar totodată pădurile vor putea fi date spre folosire doar în urma unui ordin forestier rațional.

De aici se poate deduce faptul că comunele erau obișnuite până în prezent cu consumul mare de cantități de lemne provenite din aceste păduri. După aceleași principii a decurs și supravegherea utilizării și respectării ordinului forestier din comune în regiunea fostului prim regiment român de frontieră, atât cu privire la pădurile din proprietatea statului cât și în cazurile necesare în care comunelor li s-a îngăduit aprovizionarea cu lemne din pădurile menționate.

În urma încheierii efectuării predării și preluării de la districtul primului regiment român de graniță, de această dată împreună cu actele care au fost emise, au urmat o serie de documente cu referire la pădurile statului și care au fost predate deja aproape în totalitate comisarilor.

Astfel se întâmplă că de aprovizionarea comunelor cu lemne din pădurile fiscale, se va ocupa în acea regiune, la fel ca în condițiile de până acum, oficialii cezaro-crăiești din această regiune.

Acest lucru se întâmplă cel puțin în regiunile în care aceste împuterniciri pot fi puse la îndoială cu privire la eventualele păduri din comune și astfel se va putea hotărî de comun acord cu direcția districtului financiar cezaro-crăiesc, stabilind dispozițiile în scopuri de serviciu.

Ca urmare aceste informații ale administrației vor fi prezentate oficiului cezaro-crăiesc.

Karlsburg, la 8 februarie 1852, colonel Springfield

Nr. 655

Sibiu la 5 februarie 1852

Ministerul KK comandamentului de district din Karlsberg

Referitor la preluările finale a pădurilor de stat, din districtul fostului prim regiment român. Păduri care au trecut în grija și administrarea ministerului ierarhic de silvicultură și care au fost predate comisiei ministeriale cezaro-crăiești din această zonă pentru problemele montane și silvice odată cu ordinul din 5 ianuarie 1852, numărul 6234, după diversitatea poziționării și întinderii de suprafață a pădurilor și anume valea Hațegului a fost predată ministerului silvic cezaro-crăiesc din Ungaria, valea Cugirului a fost predată ministerului silvic din Cugir, iar toate celelalte au fost predate deocamdată oficialului ministerial silvic cezaro-crăiesc Karl von Lachenfeld.

Comandamentul districtului cezaro-crăiesc i se va face cunoscută sarcina pe care o are de îndeplinit în urma comunicatului din 19 decembrie 1851, numărul 28201 și anume faptul că aceasta va trebui să îngăduie regiunii și subregiunii Hațegului și regiunii Devei pădurile libere, respectiv supravegherea acestora de aceleași autorități ale comandanților companiei – primul regiment român de graniță a fost nevoit odată cu desființarea graniței să predea regiunile silvice autorităților și organelor silvice și odată cu aceasta să predea și personalul silvic pe care o avea în dotare, iar comunelor în cauză să li se aducă la cunoștință de către administrația silvică austriacă cezaro-crăiescă tranzacțiile pădurilor de stat și în aceleași timp să se interzică orice abuz silvic, și la orice sustragere de lemn din aceste păduri, precum și organelor și autoritățile forestiere referitoare interdicției sau alte nevoii din partea comunităților sau membrilor acestora pentru ai sprijini cu tot ceea ce se poate.

De altfel, guvernul a căzut de comun acord cu comisia ministerului în problemele montane și forestiere cu referire la principiile aprovizionării

cuprinse în hotărârea luată în această zonă, ordinul din 7 aprilie, 29 august respectiv 29 decembrie 1851 cu numărul de înregistrare 7900, 18598, 28201, că fiecare comună care deține una sau nici cel puțin o pădure pentru aprovizionarea necesară de lemne, la final, ca și până acum de altfel, ultimul fost regiment de infanterie de graniță depindea de una sau alta de pădurea fiscalului; chiar mai mult de atât, capacitatea de exploatare asupra acestor păduri se efectua după măsurile și cantitățile necesare și satisfăcătoare a lemnului pentru uzul casnic, combustibilul și lemnul care se utilizează pentru confecționarea diferitelor unelte, până la reglarea generală a condițiilor de servire cu lemne care se face pe baza recomandării autorităților forestiere sub supravegherea regulilor forestiere. Contrar acestora, lemnele din pădurile fiscale pot fi date spre folosirea, în scopurile comerciale de către fabricanții comunelor respectiv membrilor acestora, după cum este prevăzut în contractul organelor montane și forestiere, doar în schimbul unui vărsământ, care va fi stabilit a se oferi, după condițiile localității respective, într-o zi stabilită. În ceea ce privește, așa numiții munți revendicați din regiunea fostului regiment român de frontieră, respectiv pădurile care se găseau în acea zonă, proprietatea superioară cu privire la acești munți și păduri îi revine statului, iar acestea pot fi întrebuințate temporar de către comune cu aprobarea maestății sale, în urma desființării graniței militare a primului regiment român de graniță.

Dacă nu a avut loc imediat folosirea munților revendicați de către comune, atunci administrația orașului va trebui să ia în evidență și să sezeze proprietatea superioară care se află în dotarea statului, faptul că pădurile care se află aici pot fi folosite doar după pricipiile unei hotărâri raționale ale organelor forestiere cu menționarea posibilității extinderii a aceluiași teritoriu.

Având în vedere acest lucru, din necesitate va intra în vigoare obligația ca pădurile munților revendicați să intre sub supravegherea organelor forestiere cezaro-crăiești și rămâne deocamdată până când va fi acceptată modalitatea de folosire a acestor păduri în favoarea comunelor. Despre decursul tratativelor se poate spune că acestea sunt admise doar sub aceleași condiții, ca cele întocmite la cererea pădurilor fiscale.

Această răsturnare este mai necesară ca niciodată, dacă înaintea reglementării acestui lucru s-a dorit utilizarea gratuită și nelimitată a pădurilor din partea comunelor pentru nevoile casnice. Urmările acestora poate duce la exploatarea exagerată a pădurilor care se află în apropierea comunelor și de către cei înstăriți, gospodării înzestrate cu o mai mare forță de muncă și de tracțiune care ori vor exclude pădurile ori în caz contrar le vor transforma pentru avantajele private.

Unde însă distanța între comune și păduri este mai mare sau chiar dacă aceasta este ușor accesibilă, însă forța de muncă și posibilitățile de tracțiune ale proprietarilor sunt mici, aceștia nu pot beneficia de pe urma acestor păduri, s-au chiar dacă reușesc acest lucru cu un avantaj relativ scăzut. Acest lucru a încălcat evident deopotrivă dorința și intenția maestății sale apostolice cezaro-crăiești,

în urmă ce utilizarea a munților revendicați a fost luată în considerare ca o binefacere comună a tuturor comunelor fostului prim regiment de graniță și de aceea organele au obligația de a observa faptul că la această binefacere comună n-a fost micșorată s-au exclusă nici o comună în cauză. În timp ce de supravegherea pădurilor montane revendicate, amintite mai sus, se ocupau de asemenea organele montane cezaro-crăiești.

Deciziile mai clare referitoare la administrație în favoarea comunelor în cauză vor fi făcute cunoscute, ținându-se seama de dorințele și posibilitățile pe care comunele le au cu privire la veniturile din prezent.

De importanță sunt acele păduri care în timpul existenței frontierelor militare nu au fost primite ca fiind păduri montane fiscale sau revendicate și nici nu au fost tratate astfel, ci fără decență au fost date ca urmare în folosința corespunzătoare a comunelor.

În interesul proprietății generale, cât și în special în toate comunele respective și urmașii acestora, pentru care obținerea pădurilor este de mare importanță, ca urmare acestea vor fi totuși supravegheate atât de către organele forestiere cezaro-crăiești, cât și de cele politice. Folosirea pădurilor de pe lângă comune să se facă potrivit unui ordin, iar în cazul de abuz, care se va face, de îndată acestea vor duce înapoi la limitele stabilite anterior.

Comandamentul districtului militar cezaro-crăiesc dorește astfel să stabilească în conformitatea dispozițiilor de față, introducerea unor dispoziții corespunzătoare, de comun acord cu autoritățile și organele forestiere, o hotărâre care să respecte atât drepturile conducerii fiscale cât și cele ale comunelor.

Schwarzenberg

Notă: autorul continuă studiul din numărul anterior.

Encore une histoire du régiment de frontière de Năsăud

- Résumé -

Le régiment de frontière de Năsăud exige une importance speciale de la part de l'historiographie moderne. Parmi les ouvrages qui ont étudié l'histoire de ce régiment au XIXème siècle, il y a un ouvrage anonyme rédigé en allemand par un roumainophone dans les premiers decenies après la disparition du régiment de frontière. L'ouvrage se trouve atuelement sous la forme manuscrite aux Archives Nationales de Bistrița, lefond documentaire Virgil Șotropa, dans le dossier 340. Il s'agit d'une contribution originale dans ce domaine. L'auteur de l'étude reprend la deuxième partie de la traduction du manuscrit.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVIND ISTORICUL DISTRICTULUI NĂSĂUD (1861-1876)

Adrian ONOFREIU

Perioada care a debutat în zona fostei granițe militare cu reședința la Năsăud o dată cu instaurarea *regimului liberalist*¹ a reprezentat o revigorare a unei forme de organizare politico-administrativă, juridică, religioasă și culturală a populației românești; influențele benefice ale hotărârilor favorabile națiunii române adoptate de Dieta de la Sibiu își vor pune amprenta asupra trăsăturilor definitorii ale perioadei.

Cercetată mai puțin în trecut² și mai sistematic în ultimii ani³ perioada de existență a districtului a marcat definitiv – prin realizările sale – evoluția zonei în anii ce au urmat.

Dintre mărturiile documentare asupra perioadei prezentăm în continuare un *manuscris inedit*, redactat cel mai probabil în perioada imediat următoare desființării acestei forme administrative de organizare a populației din zona districtului năsăudean⁴.

¹ Caracterizarea generală a perioadei în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, 2003, p. 723-748; Simion Retegan, *Reconstrucția politică a Transilvaniei în anii 1861-1863*, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 272.

² Pentru istoriografia problemei Districtului Năsăud vezi Adrian Onofreiu, *Considerații privind istoricul fostului district al Năsăudului (1861-1876)*, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”, II, 2003, p. 171-173.

³ *Poruncile primăriei Năsăud (1863-1867)*, 2000 (studiu introductiv, note și text Simion Lupșan și Adrian Onofreiu); *Districtul Năsăud (1861-1876). Contribuții documentare*, 2003, (autori Simion Lupșan și Adrian Onofreiu); Adrian Onofreiu, *Organizarea administrativă a Districtului Năsăud (1861-1876)*, în Centru și periferie, Lucrările colocviului național, Bistrița, 23-25 aprilie 2004, p. 249-273; Idem, *Correspondența dintre Vasile Nașcu, Ioachim Mureșan și George Pop (1861-1866)*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, III, 2004, p. 439-467; Idem, *Nestor Șimon – manuscrise inedite*, în *Ibidem*, p. 469-494; vezi și studiul aceluiași autor, *Aportul Districtului Năsăud la mișcarea națională românească din Transilvania (1861-1876)*, în volumul de față.

⁴ Deși am fost tentați de a atribui manuscrisul lui Nestor Șimon – care a mai elaborat multe materiale privind istoria zonei rămase în manuscris (vezi Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon, istoric al graniței năsăudene*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, I, 2002, p. 383-413; Idem, *Nestor Șimon. Correspondență (1915-2005)*, Supergraph, 2005, p. 277), după o analiză mai atentă a textului concluzionăm că acesta a fost redactat de o persoană implicată – ca funcționar districtual – în evenimentele pe care le descrie. Din manuscrisele păstrate și după stilul redactării, putem presupune ca autor pe judele cercual și mai târziu proto-notarul districtual Nicolae Beș(u)an. Forma în care s-a transmis manuscrisul poate fi atribuită unei eventuale redactări revăzute și cu multe note marginale, aparținând lui Nestor Șimon. Cu certitudinea se poate desemna ca autor o persoană implicată în evenimente pe care le relatează.

Manuscrisul⁵ – din care am *decupat* pentru început perioada Districtului Năsăud – se constituie într-o *cronică evenimențială*, urmărind relatarea celor mai importante momente din fiecare an, cu accent pe *latura națională și rolul important* avut de districtul năsăudean în această perioadă. Aflăm și lucruri mai puțin cunoscute, aspecte mai puțin reliefate, dar definitorii pentru perioada la care se referă. Stilul direct, cât și cunoașterea temeinică a actelor fundamentale ale entității năsădene definesc trăsăturile manuscrisului și întăresc cu putere probatorie principalele atitudini ale conducătorilor de aici. Sunt reproduse actele și pozițiile fundamentale ale districtului rezultând astfel o cronică esențială pentru cunoașterea trecutului acestei perioade.

Pentru frumusețea limbajului și a stilului din epocă am păstrat redactarea originală, intervenind în text doar pentru a elimina unele inadverențe de exprimare specifice perioadei descrise. Alături de explicarea unor termeni specifici epocii sau a actualizării denumirii unor localități, intervențiile noastre – marcate în notele de subsol – largesc prin trimiteri bibliografice aria informațiilor. Sublinierile din manuscris sunt marcate prin *caractere cursive*. Documentele din manuscris publicate în alte surse le – am marcat prin semnul [...] urmat de trimiterea bibliografică.

Publicarea acestui manuscris pune în circuitul științific și la dispoziția cercetării istorice un instrument de lucru definitoriu, un fragment din *cronica graniței năsădene*; mărturiile și informațiile aduse la lumină pot servi ca exemplu pentru viitoare cercetări în domeniu și ca argument pentru o *nouă abordare istoriografică* a unei entități economice, politice, spirituale definită prin *spiritualitatea graniței militare năsădene*. Să urmărim în continuare cronicarul care derulează în fața noastră trecutul, începând cu marcarea momentul instalării căpitanului suprem: „în urma circularei nou denumitului căpitan suprem Alexandru Bohățel datată Cluj în 6 iunie 1861 s-au adunat în 18 iunie 1861 locuitorii și proprietarii îndreptățiți din districtul Năsăud precum și deputați comunelor acestui district în locul pretorial adică în opidul Năsăud pregătiți pentru congregația marcală la 10 ore s-au ales două deputațiuni numeroase, una sub conducerea prepozitului capitular greco-catolic al diecezei Gherlei Macedon Pop și cealaltă sub conducerea vicarului foraneu Grigore Moisil din Năsăud, din care una invita pe comisarii guberniali: comitele Gabriel de Bethlen și pe secretarul gubernial Alexandru Pal, iar cealaltă pe căpitanul suprem Alexandru Bohățel.

După scurt timp veniră comisarii guberniali și căpitanul suprem între exclamări: „de se trăiască” – între care cuprinzând contele Gabriel de Bethlen

⁵ Intitulat *Chronologie des k. k. Romanen National Grenzt Infanterie Regiments* manuscrisul cuprinde perioada anilor 1762-1889, subliniind ideea de *continuitate* a spiritului graniței militare. Partea până la anul 1861 este redactată în limba germană, iar de aici în continuare până în anul 1889 în limba română. Se păstrează la Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, fond *Administrația fondurilor grănicerești năsădene*, dosar 3/1762-1889, 269 file; textul reprodus se află între filele 86-155.

prezidiul mai înainte de toate făcu a se citi adunării ce se afla înaintea quartirului vigilei principale decretul gubernial datat 5 iunie 1861 numărul 1910/1861 prin care sunt denumiți contele Gabriel de Bethlen, consilier gubernial și Alexandru Pal secretar gubernial, de comisari guberniali spre săvârșirea actului introducerii căpitanului suprem și oficiului său de șef al jurisdicției, și după aceea deschise adunarea în limba română cu una vorbire acomodată jurustărilor.

După aceasta denumi președintele comisiei guberniale pe Ioan Florian de notar interimar spre ducerea protocolului congregațiunii de sub acest act, și apoi a depus nou denumitului căpitan suprem jurământul în limba română.

Contele Gabriel de Bethlen a ținut o vorbire către căpitanul suprem, și acesta apoi i-a răspuns, au mai ținut vorbiri Ioan Florian și Basiliu Bașotă.

Spre a se pregăti antelucrările la obiectele ce vor fi a se dezbate în ședința congregațiuni de mâine s-a ales o comisie constatatoare sub prezidiul căpitanului suprem din membrii: Macedon Pop, Grigore Moisil, Petru Tanco, Pantilimon Domide, Grigore Mihăilașu, Albert Szöcs, comitele Bethlen Sandor, Clemente Lupșiai, Paramon Găzdac, Ioan Ștefan, Toader Vrajmaș, Toader Anton, Dionisie Parie, Basiliu Petri și Ștefan Manu.

În 19 iunie 1861 căpitanul suprem face cunoscut adunării, că comisia pentru pertractarea chestiunii comitetului reprezentativ denumită în sesiunea de ieri după îndelungate dezbateri și-a concentrat opiniile în următoarele:

Comisiunea află de cea mai mare apăsare restrângerea constatărilor, află de apăsare împiedicarea cuiva a putea lua parte în consfătuirile hotărâtoare pentru soarta lui, află contrariul egalității și periculos libertății constituționale, ca cârmuitorul vreunei jurisdicțiuni să formează comitete cu oameni aleși după placul său, precum și aceea că comitetul să se întregească pre sine, și așa comisia se declară pe lângă articolul XII din 1791 cu extinderea drepturilor în asemenea măsură și la cei care până acum nu au fost îndreptățiți, fiind însă timpul lucrului și neputând atâția petrece un timp atât de îndelungat cât se poștește la atâtea lucruri, cât sunt de a se isprăvi acum la organizarea cea dintâi a districtului, și ca să nu influențeze și să hotărască două sau trei comune vecine despre soarta întregului district pentru exigența juristărilor prezente a districtului – se învoiește ca să compună provizoriu un comitet după principiile reprezentațiunii poporului și această propunere s-a și primit, așa însă că comitetul reprezentativ să se aleagă provizoriu, și toate comunele să fie reprezentate după o dreaptă proporție a numărului locuitorilor lor prin membrii din acea comună aleși cu reflexiune la inteligența și religie, naționalitate, încredere publică și alte cerințe, însă așa ca din acest fapt al lor pe viitor să nu se poată face nici o cenzură să nu se periclitizeze dreptul congregației marcale, și protestând ca acest comitet afară de treburile organizației și primirea actelor și alte afaceri secundare să nu se lase deosebi în niște afaceri care ar periclita autonomia și libertatea patriei bazată pe Diploma Leopoldină și Sancțiunea Pragmatică.

Pe principiile acestea s-au ales prin majoritate de voturi de membrii ai comitetului reprezentativ provizoriu următorii [...]»⁶.

În 19 iunie s-a ținut ședința în care s-a făcut împărțirea districtului în 6 cercuri, și adică: 1. Cercul Monorului; 2. Cercul Borgo Prundului; 3. Cercul Rodnei Vechi; 4. Cercul Sângeorzului; 5. Cercul Năsăudului; 6. Cercul Zagrei.

La cercul Monorului s-au împărțit următoarele comune, și anume: 1. Monor, opid; 2. Morăreni; 3. Ruși Munți; 4. Gledin; 5. Șieut; 6. Nușfalău; 7. Sântioana; 8. Budacul Românesc; 9. Ragla, cu 6650 locuitori și cam 4 miluri pătrate⁷.

La cercul Borgo-Prundulu s-au împărțit comunele:

1. Borgomoroseni; 2. Borgoprund opid cu prediul Tihuța; 3. Borgobistrița; 4. Borgojoseni; 5. Borgomijloceni; 6. Borgosuseni; 7. Borgotiha; 8. Borgorusu; cu 9185 suflete și cam 9 miluri pătrate.

La cercul Rodnei Vechi la care s-au împărțit următoarele comune, și adică:

1. Rodna Veche, opidu; 2. Carlibaba sau Stănișoara; 3. Rodna Nouă; 4. Ilva Mare; 5. Maieru, 6. Cușma; 7. Măgura cu 5505 locuitori și cam 13 miluri pătrate.

La cercul Sângeorzului, la care s-au împărțit următoarele comune și adică:

1. Sângeorz. 2. Leșu; 3. Ilva Mică, 4. Feldru; 5. Nepos; 6. Sâniosif cu 7356 locuitori și cam 11 miluri pătrate.

La cercul Năsăudului, la care s-au împărțit următoarele comune și adică:

1. Năsăud, opid; 2. Parva; 3. Rebra Mare; 4. Rebrîșoara; 5. Salva; 6. Hordou 7. Telciu; 8. Bichigiu; 9. Romuli cu 9428 locuitori și cu un teritoriu de cam 8 miluri.

La cercul Zagrei, la care s-au împărțit comunele:

1. Zagra; 2. Găureni; 3. Suplai; 4. Poieni; 5. Mocod; 6. Mititei; 7. Runcu cu 4547 locuitori și un teritoriu cam de 7-8 miluri pătrate.

Aceste 6 cercuri corespund acelor 6 diviziuni, în care a fost împărțit fostul regiment al doilea român nr. 17 fiecare divizie a constatat din câte două companii.

Corpul funcționarilor districtuali aleși [...]»⁸.

În ședința din 20 iunie s-a ales o deputație din: Macedon Pop prepozit capitular, Grigore Cavaler de Botta, Maximilian Lica, Vasile Nașcu, Ioachim Mureșan, și Dr. Ștefan Pop, ca să se mulțumească atât Majestății Sale Cesaro Regești și Apostolică și cât și înaltului guvernii regesc transilvan, și înaltei Cancelarii de Curte în numele acestui district, pentru că părăntește s-au îndurat a concede, ca teritoriul fostului regiment al doilea român național transilvan confiniar, sau așa numitul district român confiniar al Rodnei Vechi să se reactiveze în o jurisdicție autonomă cu numele de Districtul Năsăudului cu pretoriu de asemenea nume.

În ședința din 21 iunie 1861 s-a decis de limbă oficială pentru toate afacerile oficiale ale districtului, ca jurisdicție autonomă atât înăuntrul raionului districtului cât și față cu locurile înalte „limba română”.

⁶ Vezi protocolul în *Districtul Năsăud 1861-1876. Contribuții documentare....* (autori Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), 2003, p. 122-168.

⁷ 1 milă pătrată austriacă = 57,5 km².

⁸ Vezi numele acestora în *Ibidem*, p. 155-165.

Această concluzie în privința folosirii limbii române de limbă oficială în toate afacerile dregătoriilor districtuale s-a așternut la înaltul guvernii regesc transilvan, înaltul care documentat a întărit numai provizoriu acest conclud, și care apoi așternându-l la prea înalte locuri cu recomandare de a se întări, cu prea înaltul decretul regesc datat Viena în 6 septembrie 1861 nr. aulic 2600 din 1861 s-a sancționat și de către Majestatea Sa Cesaro Regească și Apostolică, și așa limba română devenii în acest modoficială în toate afacerile dregătoriilor și funcționarilor districtuali în întreg districtul Năsăudului, de care binefacere s-au și folosit autoritățile acestui district în toată esența, de sine înțelegându-se, că față cu indivizii de altă naționalitate, adică, care nu țin de națiunea română, s-a observat principiul de egalitate, adică ei au fost îndreptățiți de a-și așterne supliciile lor în limba maicii lor atât la dregătoriile politico-administrative cât și judecătorești, fasiunile⁹ lor s-au luat la protocol în limba acelora și sentințele, rezoluțiile, decretele, mandatele și cu un cuvânt toate scrisorile și încunoștințările li s-au tradus și în limba lor națională, așa încât în raionul districtului Năsăud a existat o egalitate deplină în privința folosirii limbilor patriei noastre Transilvania la toate dregătoriile districtuale și comunale, adică a existat deplina egalitate în privința folosirii limbilor: română, germană și maghiară.

Și așa foștii grăniceri români ai regimentului român al doilea național transilvan confiniar Nr. 17, acum populația Districtului Năsăud a ajuns, după atâtea jertfe făcute pentru prea înalta casă domnitoare Habsburgico-Lotaringiană sau împărătească, a se folosi, în urma prea înaltei grații a Majestății Sale Cesaro Regie și Apostolică, Francisc Iosif I de limba română în toate afacerile, atât înlăuntru, cât și cu toate autoritățile de țară superioare, documentând într-un timp de peste 16 ani cum că, folosirea limbii române de limbă oficioasă nu este cu nici o greutate împreună și că folosirea a toate trei limbi ale patriei, de limbi oficiase fără nici o greutate se poate uza de toate dregătoriile publice, fie acelea politico-administrative, fie judecătorești sau fie financiare, fără de vreo stagnare în administrația publică din egala folosire a acelora, și prin aceasta este nerăsturnabil constatat, cum că susținerea acelora care voiesc a dovedi că, prin egala îndreptățire a tuturor limbilor din patrie s-ar cauza stagnări în administrație nu este bazată pe adevăr, pentru că funcționarii sunt pentru popor, și nu poporul pentru funcționari.

După ce s-au finit pertractările obiectelor congregației generale în 21 iunie 1861, ivindu-se lipsa unui sigiliu oficios, membrii congregațiunii au satorit pe baza dreptului istoric ca, până când se va putea esopera¹⁰ prea înaltă concesiune, să se folosească de sigiliul cel vechi de pe timpul graniței și însemnele pe acela aflătoare, prefăcut după jurustările prezente, și așa s-au luat semnul unui soldat, care ține în ambele mâini un scut, pe care stau scrise vorbele: „Virtus Romana Rediviva” – adică cuvintele simbolului regimentului românesc al doilea național confiniar transilvan, care simbol s-a dat poporului menționatului regiment român confiniar de Maiestatea Sa Împărăteasa Cesaro-Regească și Apostolică Maria Theresia de glorioasă

⁹ Cereri, solicitări.

¹⁰ Obține.

memorie, și a fost scris atât pe *flamuri*, cât și pe *sigiliile* aceluși regiment, spre eterna memorie a virtuților militare a *fiilor acestui district*, *soldați grăniceri*, și că au *apărat marginile țării*; *borcutul*¹¹ e semnul produselor naturale, și *vulturul cu crucea e însemnul nobililor din Transilvania*, în memoria că înainte de 1472 *Valea Rodnei a acestui district a fost cuprinsă între nobiles de Dăbâca*, mai încolo *lupa cu doi prunci în alegorie*, că *locuitorii acestui district sunt strănepoți romanilor*¹².

Prin introducerea mărcii sigiliului oficios pentru Districtul Năsăud nu s-a făcut nimic din nou, Universitatea Districtuală¹³ a dispus numaidecât folosirea sigiliilor la toate dregătoriile districtuale, atât politico-administrative cât și judecătorești și, în anul 1863 a și urmat prea înalta concesiune în privința susținerii mărcii sigiliului oficios sus descris, și pe viitor.

Cu prea înaltul autograf împăratească din 27 august 1861¹⁴ s-au statorit, pe baza propunerilor Cancelariei Aulice Transilvane regești principiile după cum se zice în privința definitivei regulări a posesiunilor și proprietăților populației din fostele regimente de graniță transilvane și pentru efectuarea acelorora s-au esmis¹⁵, pentru fiecare regiment român de graniță câte o comisie constătătoare din câte trei membrii. De membrii a comisiei ce s-au esmis pentru fostul district al regimentului II român național confiniar transilvan, în prezent a Districtului Năsăud, s-au denumit: *generalul-maior Poeck*, ca președinte; *directorul finaciar* a direcțiunii financiare cesaro-regești din Bistrița, *Suchanek*, ca apărător a erariului statului și *consilierul în disponibilitate a fostei cesaro-regești Locotenente Transilvane*, *Schweiger*, ca referent al comisiei, care după denumirea lor, au și pornit către Năsăud, unde a funcționat vreo două săptămâni, însă cu finea¹⁶ lunii septembrie 1861 s-a mutat cu locuința în cetatea Bistrița.

De fiscal au numit pe cesaro regescul consilier judecătorească de la judecătoria din Bistrița, Berger, a cărui misiune a stat în aceea că, în toate cazurile în care s-ar decide în favoarea foștilor grăniceri sau a comunelor foste grănicerești să recurgă, dacă după părerea lui ar fi fost a se decide în favoarea erariului statului sau a familie Keményană, -adică familia Kemény încă a fost identificată cu erariul statului; deci fiscalul a fost mai mult pus de aceea, ca să apere interesele private ale acelei familii!. (s.n.)

La început s-a denumit de membru la acea comisie, numită Comisiunea regulatoare a posesiunilor din cercul fostului regiment al doilea român confiniar transilvan, deși numai cu vot consultativ, cesaro-crăiescul căpitan auditor în pensie *Josef Schottl*, care a fost servit în al doilea regiment român de graniță peste 30 de ani și căruia referințele de posesiune și proprietate, precum și de drept a foștilor

¹¹ Izvor de apă minerală neamenajat.

¹² Vezi descrierea sigiliului și la Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 385; descrierea oficială și în *Districtul Năsăud...* p. 260.

¹³ Organul colectiv de conducere a districtului.

¹⁴ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 37, 4 octombrie 1861, p. 289-291; textul rezoluției, emisă la Laxenburg și în Nestor Șimon, *op. cit.*, p. 407-413.

¹⁵ S-au numit.

¹⁶ Sfârșitul.

grăniceri i-au fost foarte bine cunoscute; după ce însă s-au încredințat-adică convins membrii comisiei reglatoare – că el – adică Schotll – e un bărbat conștiincios, pe care nu-l pot seduce a se abate de la adevăr și de la dreptate, au propus aceea, în co înțelegere cu fiscalul-înconjurând¹⁷ Guvernul Regesc Transilvan-ca să declare participarea acestuia la ședințele acelei comisii reglatoare de superfluă și să-i retragă dietele¹⁸, și această propunere din partea Cancelariei Aulice Regești s-a și satisfăcut.

E tare bătător la ochi că, până când erariul statului a fost prin trei membrii și tot acel erariu și familia Kemény prin un fiscal¹⁹ reprezentați, populația română fostă grănicerească nu a avut în mijlocul aceleia nici un reprezentant, ba și vederea în actele aceleia i s-a oprit și luarea de copii de pe documente aflătoare la acea comisie reglatoare favoritoare pentru foștii români grăniceri nu s-a conces²⁰. (s.n.)

Ca Cancelaria (sic!) Aulică Transilvană să poată lucra necurbată după principiile sale cele apăsătoare, despoitoare pentru românii foști grăniceri a propus la prea înaltele locuri eschiderea²¹ Guvernului Transilvan de la participarea în afacerile regulării posesiunilor și proprietăților grănicerești românești și în adevăr, acel Guvern Transilvan, în afacerile memoratei comisii reglatoare de posesiuni, în urma prea înaltelor dispuneri nu a luat nici o parte, luându-i-se dreptul de a decide în a doua instanță, statorindu-se pentru recursuri date în contra deciziilor comisiei reglatoare de posesiune numai două instanțe, fiind instanța primă acea comisie reglatoare și a doua și ultima, Cancelaria Transilvană Aulică Regească.

Compunerea comisiei reglatoare de posesiunile și proprietățile grănicerești nu e bazată pe legile patriei, și deciziile ei nu se pot privi de legale și drepte, ci în toate privințele arbitrare.

Autorul acestei nedreptăți și rele a fost vice-cancelarul Cancelariei Aulice Transilvane Regești, baronul Reichenstein, care a fost un inamic neîmpăcaver²² a românilor foști grăniceri, informând acesta înadins – adică anume fals – și scâlciind²³ adevărata stare a lucrurilor, pe prea Înalta Curte, spre a-și ajunge scopurile sale cele infernale, proiectate spre a despuia pe românii grăniceri de posesiunile și proprietățile lor, legal întăbulate în cărțile funduare.

1861. În acest an s-a denumit de Majestatea Sa Cesaro-Regească și Apostolică de președinte la Guberniului Transilvan Regesc, generalul Folliot de Crenneville, și tot guvernul regesc s-a organizat din nou.

În 12 decembrie 1861 s-a emanat instrucțiunea despre regularea provizorie a constituțiunii municipale din comitate, Districtul Făgărașului și a Năsăudului și a scaunelor secuiești în Marele Principat al Ardealului, care cuprinde în sine sfera de

¹⁷ Ignorând.

¹⁸ Mandatul.

¹⁹ Procuror.

²⁰ Încuviințat.

²¹ Omiterea.

²² Neîmpăcat.

²³ Falsificând.

activitate și modul tratării obiectelor acestor comitete, precum și pentru comiții supremi în comitate, pentru căpitani supremi în districte și pentru juzii supremi regești în scaunele secuiești, și pentru ceilalți oficiali a acestor jurisdicțiuni.

Această instrucțiune a fost scrisă în toate trei limbile patriei, adică în limba: română, germană și maghiară. Tot odată îi satorit în această instrucțiune, ca toate ordinațiunile și demandările²⁴ la comunități, sunt de a se în acea limbă, care e oficioasă în afacerile comitetului și ca protocoalele, examinarea martorilor, declararea pricepătorilor de lucru și altele sunt a se subscire în una din cele trei limbi a patriei, pe care își vor alege-o acestea, adică partidele²⁵.

Vice-cancelarul Cancelariei Aulice Transilvane Regești a fost un inamic neîmpăcat a foștilor grăniceri români; a fost președinte la comisia înmediată din Viena, ce avea de a hotărî în a doua și ultima instanță în cauzele de posesiunile și proprietățile grănicerești.

Deciziunile acelei comisii s-au făcut toate arbitrare, ținându-se într-acolo, spre a dezbrăca pe românii foști grăniceri de posesiunile lor pe cale potrivnică; până a sustat²⁶ Cancelaria Aulică Transilvană, nu s-a așternut Instrumentul Fundațional pentru Instituțiunile de Învățământ în raionul regimentului al doilea românesc, acum a Districtului Năsăud, la Majestatea Sa Cesaro-Regească Regia și Apostolică spre a se sancționa, ba, din toate puterile au lucrat ca în Năsăud să nu se înființeze gimnaziul superior.

Pe vice-cancelarul Cancelariei Aulice l-a chemat baron Reichenstein.

Cu prea înalta deciziune regească din 3 ianuarie 1862 s-a dispus ca instrucțiunea municipală despre regularea provizorie a municipiilor, din 12 decembrie 1861, atât în privința treburilor administrative, cât și a Sedriilor Generale²⁷ din Transilvania să se efectueze.

Pe baza sus amintitei prea înalte deciziuni, s-a organizat și Sedria Generală a Districtului Năsăudului în privința funcționarilor în un mod mai corespunzător, denumindu-se personalul judecătoresc de Gubernul Regesc Transilvan, și respectiv, de președintele acestui guvern.

De funcționari la Sedria Generală a Districtului Năsăud s-au denumit următoarele persoane, și adică: Leontin Luchi, de președinte; Maximilian Lica, Florian Porcius, Ioan Mărginean, Basiliu Axente și Ioachim Mureșan, de asesori judecătorești, dintre care unul să fie președintele judecătoriei singulare districtuale; Ariton Mărcuș, de vice-notar; Ioan Florian, de fiscal; Ioan Micheș, de vice-fiscal; Elie Burduhos și Ioan Ionașc, de asesori la Sedria Orfanală. *La manipulațiune s-au denumit de căpitanul suprem: Ioan Pop, de protocolist; Nistor Ganea, de arhivar. La administrația politică s-a denumit de vice-căpitan, Grigore cavalier de Botta, fost adjunct cercual cesaro-regesc. De vice-notar s-a denumit Paramon Salvan; de jude de cerc în cercul Rodnei, Ioan Timoce și în cercul Sângeorzului, Dimitrie Vaida.*

²⁴ Actele oficiale adresate de autoritățile superioare.

²⁵ Părțile.

²⁶ Existat.

²⁷ Tribunal.

Din 25 până în 29 septembrie 1862 s-au ținut ședințele Universității Districtuale, în care s-a decis ca municipalitatea districtului să-și exprime în numele poporului reprezentat, bucuria pentru reînșănătoșirea Majestății Sale, împărăteasa Elisabeta și tot odată, s-a așternut și o adresă scrisă în limba germană, de-a dreptul Majestății Sale.

Tot odată s-a concluzionat a se așterne și Majestății Sale Cesaro-Regești și Apostolice, o adresă de mulțumire pentru că s-a dat prin instrucțiunea cea nouă despre organizarea municipiilor și mulțimii poporului, și în special și populației, de naționalitate română, o ocazie de a fi reprezentată în comitetul reprezentativ districtual, care reprezentațiune s-a și așternut la locul destinat.

Mai încolo s-a hotărât tot în sus amintita congregațiune, ca să se repare, adică prunduiască toate drumurile din district, asemenea să se repare podurile și podețele punându-le în stare bună.

După ce deregătoriile municipale au lipsă de edificii de cancelarie, s-a statorit a se face o reprezentație la guberniul țării și a se cere ca mai multe quartire²⁸ așa numite a fondului proventelor a fostului District al Năsăudului să se dea deregătoriilor municipale spre folosire, și anume pentru Oficiul Central Districtual, edificiul sau quartirul destinat pentru fostul colonel; pentru Sedria Orfanală, quartirul așa numitului vice-colonel; pentru oficiul cercual din Năsăud, quartirul așa numitului supra medicului; pentru oficiul cercual din Borgo-Prund, quartirul maiorului și pentru juzii de cerc din Rodna, Sângeorgiu și Monor, fostele quartire a căpitanilor, care spre atare scopuri din partea deregătoriei financiare din Bistrița, ca administratoare provizorie s-au și dat spre acel scop, și adică pentru Oficiul Central Districtual, Sedria Generală, apoi pentru oficiul cercual din Borgo-Prund și Rodna, vechiul quartir; pentru celelalte oficii cercuale fiind edificiile cerute esarendate²⁹ pe lângă plățirea de chirie din partea comunelor³⁰.

1862. În a doua parte a lunii iulie și a zilelor prime a lunii august 1862 s-au întâmplat între locuitorii comunelor Feldru și Nepos din Districtul Năsăudului, de pe o parte și între locuitorii din comunele Dumitra Mare³¹, Pantic³² și Iad³³ din Districtul Bistriței, pe de altă parte, pentru părțile de hotar ce zac de-a stânga țarmurelui râului Someș dincolo de culmea dealului, mai multe excese, între care unul a fost împreunat și cu o pierdere de viață omenească din care cauză, nefiind statorită granița hotarelor în un mod vizibil, adică lipsind movilele, din partea Guberniului Regesc Transilvan în urma cererilor locuitorilor din satele sus amintite din Districtul Bistriței, s-a esmis³⁴

²⁸ Reședințe.

²⁹ Arendate.

³⁰ Vezi pe larg dezbaterile în *Districtul Năsăud...* p. 193-226.

³¹ Azi Dumitra.

³² Azi Slătinița.

³³ Azi Livezile.

³⁴ S-a numit.

un comisar gubernial în persoana consilierului gubernial Pop Alois, ca cu ajutorul inginer și cu folosirea unei mape din anul 1842, să statoricească linia de graniță între sus amintitele comune din ambele districte, însă după ce protocolul din anul 1851, în care an s-au reambulat după cum se zice de o comisie mixtă emisă din partea Comandei militare districtuală a fostului District al Reteagului cea graniță nu s-au aflat, așa s-a statorit și desemnat granița numai după buna chibzuială a acelei comisar gubernial, din care cauză fostele comune confiniare, nevoind a recunoaște linia cea nouă de hotar trasă, ca pe linia cea adevărată, deoarece cea linie nu-i tot una și aceiași cu linia așa numită Horvathiană statorită în anul 1842, și întâmplându-se între ambele părți și niște excese, a trimis guvernatorul țării comitele Crenneville miliția, jandarmi și călăreți ca execuție militară în comunele Feldru și Nepos, și a venit el – adică guvernatorul în persoană – la Năsăud și Feldru, dispunând modul în privința evitării de excese între de atâtea ori amintitele comune din ambele districte, *demandând³⁵ tot odată, ca judele cercului Sângeorgiului, până la stabilirea păcii să locuiască cu cancelarie cu tot în comuna Feldru, de unde mai ușor să poate supraveghea pe locuitorii acelor comune, și să poată folosi la timpul său miliția și jandarmii spre a evita ori și ce fel de excese.*

Cavaleria după 8 zile s-a rechemat la Bistrița, unde a fost staționată, infanteria și jandarmii însă au rămas și mai încolo în comunele Feldru și Nepos, și locuitorii acestor comune trebuiau să le dea gratis carnea; pâinea și celelalte victualii³⁶ le-au bonificat³⁷ mai târziu.

Pe linia trasă între hotarele comunelor Ilva-Mică, Feldru, Nepos și Rebrîșoara, apoi Iad, Pintic³⁸ și Dumitra Mare s-a așezat miliția peste zi în cordoane, ca să nu poată trece locuitorii acestor comune peste acea linie, și noaptea patrulau patrile de miliție și jandarmi pe țarm, de-a stînga râului Someș, pe hotarele comunelor românești. Judele de cerc Dimitrie Vaida fiind morbos³⁹ a abzis din oficiul său, și în locul lui s-a denumit de jude de cerc în luna august 1862 fostul jude de cerc a cercului Monor, Nicolae Beșuan pe care l-a introdus în oficiul său căpitanul suprem Alexandru Bohățel.

După ce s-a statorit pacea între de atâtea ori menționatele comune, s-a dispus de la guvernatorul țării de s-a ridicat execuția militară pusă în comunele Feldru și Nepos, și așa în finea lunii septembrie s-au reîntors miliția la Bistrița, jandarmeria însă a rămas încă staționată în comunele Feldru și Nepos cu destinul⁴⁰ de a patrula de-a lungul liniei Horvathian-Pop Aloisiană.

În luna octombrie 1862 în 16 s-a denumit judele cercual a Sângeorzului Nicolae Beșuan, de protonotar districtual și în locul lui s-a denumit de jude de cerc Maximilian Burduhos, cesaro-regesc cancelist în disponibilitate, dispunându-se ca să locuiască în comuna Feldru.

³⁵ Poruncind.

³⁶ Achiziții.

³⁷ Achitat.

³⁸ Azi Slătinița.

³⁹ Bolnav.

⁴⁰ Misiunea.

Tot în acest an s-au făcut din partea Universității Districtuale dispoziții ca fiecare școală locală să aibă grădină de pomărit, ca în acele grădini să se semene sămburi de meri, peri, pruni și nuci, merii și perii să se altoiască și apoi să se împărțească la școlarii cei mai diligenți⁴¹ gratis, precum și la locuitori, ca în acest mod pe încet-încet să se înmulțească pomii nobilitați în grădinile locuitorilor, dispunându-se să se îngrădească sau cu palanturi⁴², sau cu nuiiele.

În privința conservării pădurilor și evitarea prevaricațiunilor⁴³, încă s-au făcut dispozițiile necesare, demandându-se la juzii cercuali ca să se pedepsească pe prevaricanți cu toată rigurozitatea, ca așa să se poată pune capăt la prevaricațiunile cele multe de păduri ce se comit din partea unor locuitori, fără ca prin specula de lemne să-și îmbunătățească starea lor materială.

Ce se ține de drumurile așa numite de țară și jurisdicționale, s-au demandat juzilor cercuali ca să lase să se curățească șanțurile și după puțină să se prunduiască toate drumurile.

1863. Majestatea Sa Cesaro-Regească și Apostolică cu prea înaltul manifest din 24 octombrie 1862 îndreptat către Excelența Sa Cancelarul Aulic Transilvan s-au îndurat a demanda ca să se aducă la cunoștința locuitorilor din Districtul Năsăudului recunoștința Majestății Sale pentru manifestarea simțămintelor sale cele loiale și de supuși credincioși și de bucuria descoperită prin adresa din 25 septembrie 1862 făcută în numele tuturor locuitorilor acestui district prin Universitatea Districtuală, pentru fericita însănațoșire a Majestății Sale.

Pe reprezentațiunea Universității Districtuale din 25 septembrie 1862 adresată Majestății Sale în privința relațiilor de stat a Transilvaniei față cu monarhia a urmat altisima rezoluție din 24 februarie 1863 a Sacratissimei Majestății Sale, și s-a publicat de guvernul transilvănean cu ordinațiunea din 10 martie 1863 nr. 8358 în limba română, precum urmează: „Prin umilita mulțumită a Comitetului Districtual pentru decisiunile extradate cu diploma împărâtească din 20 octombrie 1860 și pentru instrucțiunea provizorie a municipiilor sancționată cu prea înalta decisiune din 12 decembrie 1861, s-a îndurat Majestatea Sa Cesaro-Regească și Apostolică a o primi cu adevărată îndestulare⁴⁴ și a comite Cancelariei Regești Aulice, ca în urma înaltelor demandări a Majestății Sale să grăbească pe cât se poate trebuincioasele pregătiri pentru cât mai curândă convocare a Dietei Transilvaniei, fiind dorința cea mai fierbinte a Majestății Sale Cesaro-Regești și Apostolice, ca deciziunile prea înalte din 20 octombrie 1860 și 26 februarie 1861 privitoare la treburile interne și la relațiile dreptului de stat al Transilvaniei către întreaga monarhie să se efeptuiască⁴⁵ într-un mod pentru toate națiunile conlocuitoare mulțumitor.

⁴¹ Cei mai buni la învățătură.

⁴² Garduri.

⁴³ Devastări.

⁴⁴ Mulțumire; satisfacție.

⁴⁵ Înfăptuiască.

De almintrelea s-a îndurat Majestatea Sa Cesaro-Regească și Apostolică prea grațios a demanda ca comitetului districtului să i se descopere prea înalta recunoștință pentru purtarea sa cea loială și corespunzătoare intențiilor M.S. C-R. și A.⁴⁶ „jiitoare la fericirea patriei.”

Comitetul reprezentativ în ședința ținută în 24 martie 1863 a așternut la înaltul Guberniu Transilvan Regesc o reprezentațiune, ca pentru fiecare jude de cerc să se sistematizeze⁴⁷ câte un post de adjunct, pentru că oficiile cercuale sunt împreunate cu multe afaceri politico-administrative, și așa fiind legați de a-și petrece timpul tot în cancelarie, nu călătoresc prin comune ca să se încredințeze, că împlinescu-se ce se ordonează de deregătoriile superioare.

Guvernul Regesc Transilvan cu ordinațiunea din 18 martie 1863 nr. 11.977 intimată⁴⁸ cu ordinațiunea oficiului Districtului Năsăud din 28 martie 1863 nr. 848 recunoaște activitatea comisiei, respectiv comitetului grăniceresc școlar cu următoarea expresie: „Comitetul grăniceresc dispune și până atunci, adică până se va sancționa de M.S., dedicarea fondului de montur, ca fond de stipendii și a fondului de provente, ca fond scolastic, despre averile fondului de îmbrăcăminte și a școlilor comunale”.

Din partea oficiolatlui districtual s-a așternut la guvernul țării o reprezentațiune, ca să se binevoiască a înmulți personalul Sedriei Orfanale sau, măcar de a-i da un ajutor, ca așa averile orfanale să se poată aduce în cel mai scurt timp în ordine bună, pentru că pentru orfanii din cercul Monorului, sub timpul absolutismului s-a făcut foarte puțin, ba, mai nimic, fiindcă sunt cazuri de ereditate și de 10 ani nepertractate⁴⁹, care cazuri sau agende acum trebuiau o dată rezolvate, deoarece numai așa pot pupili⁵⁰ ca să-și capete din casa pupilară banii ce au să-i capete din averile rămase după părinții lor și incurși⁵¹ din arenzile pentru pământurile exarendate, și din averea lor mișcătoare vândută și, în această privință s-a și făcut de Excelența Sa domnul Guvernator al țării dispoziții foarte categorice prin esmiterea unei comisii care a fost însărcinată a rezolva toate restanțele cauzelor pupilare din comunele cercului Monor. În privința ținerii cadastrului în evidență, încă s-au făcut de Universitatea Districtuală dispuneri energice, punând la comune termene peremtorice⁵², în care să fie toate schimbările urmate în posesiuni susceptibile în evidențe, și coalele cadastrale în sensul normelor, rectificate, însă așa, ca să se vadă, că în ce stă schimbarea față cu pământurile cumpărate, schimbate sau ereditate⁵³.

Taxele care sunt a se plăti purtătorilor de evidență încă s-au statorit cât se poate de moderate.

⁴⁶ Vom utiliza în continuare prescurtarea de mai sus, pentru economie de spațiu.

⁴⁷ Înființeze.

⁴⁸ Trimisă.

⁴⁹ Nedezbătute.

⁵⁰ Tutorii.

⁵¹ Rezultați.

⁵² De îndeplinit.

⁵³ Moștenite.

După ce edificiul de locuit a vicarului episcopesc din Năsăud a avut lipsă de reparații, s-a statorit ca să se facă un preliminar despre lucru, materialul necesar și despre spese⁵⁴ și apoi sumele necesare pentru acele reparații să se repartizeze pe comunele districtuale, a căror locuitori se țin de religia greco-catolică.

În 18 iunie 1863 au serbat toate comunele din Districtul Năsăudului aniversarea militarizării locuitorilor români din așa numitul district militar al Rodnei, și încă anume deasupra comunei Salva pe terenul de către nord-est, adică pe locul pe care au fost strânse în 18 iunie 1763 – adică înainte cu una sută de ani – în comuna Salva, atât regimentul român confiniar pedestru, cât și cel de dragoni, spre a lua parte la sfințirea flamurilor și spre a depune jurământul după sfințirea flamurilor împărătești, ca beliducele suprem⁵⁵ a tuturor armatelor cesaro-regești austriece.

Serviciul dumnezeiesc s-a efectuat tocmai pe locul unde repausa țărâna⁵⁶ lui Tănase Todoran și a soților săi.

La această serbare au luat parte sub conducerea căpitanului suprem a districtului toți funcționarii politico-administrativi, judecătorești și financiari, membrii comitetului diferitelor fonduri școlare și de stipendii grănicerești, toți ofițerii și funcționarii militari pensionați, mulți preoți din comunele foste grănicerești sub conducerea vicarului foraneu episcopesc Grigore Moisil, din fiecare comună districtuală mai mulți reprezentanți, o parte mare a locuitorilor din comunele așa numite foste provinciale, care zac aproape de marginile Districtului Năsăud și peste trei mii de locuitori foști grăniceri de ambele sexe.

Ofițerii regimentului de linie nr. 63, în care servesc astăzi fii și nepoții foștilor grăniceri au fost expres invitați a lua parte la această serbare, și în adevăr au și venit la Salva, împărțându-se la această memorabilă sărbătoare.

Regimentul de linie nr. 50 cesaro-regesc care e continuatorul regimentului al II-lea românesc nr. 17, încă a serbat aniversarea zilei înființării regimentului al II-lea românesc confiniar la Ceneda în 20 august 1863 ca serbare seculară, cu care ocazie s-au sfințit și flamurile batalioanelor acestui regiment, așa rupte, încât altul nu se mai puteau folosi.

Augustele două prea înalte doamne: Majestatea Sa prea iubita noastră împărăteasă Elisabeta și prea înalta mamă a augustului nostru monarh, prea înălțata sa cesaro-regească doamnă arhiducesă Sofia au binevoit prea grațios a lua locul de matroane (nașe – s.n.) la sfințirea acestor flamuri.

Spre a lua parte la această serbare au fost toți invalizii foști grăniceri români invitați, fie ofițeri, fie amploiați militari⁵⁷ și, și acei foști grăniceri români care sub aceste flamuri vechi s-au distins prin virtuți militare, fiind decorați.

Colonelul regimentului al 50-lea Schwaiger a invitat și pe generalul Urban, fost colonel în regimentul al doilea român, ca să ia parte la această serbare, și acesta i-a adresat următoarea scrisoare: „Dacă-mi vor permite afacerile serviciului, voi urma

⁵⁴ Cheltuieli.

⁵⁵ Comandant militar suprem.

⁵⁶ Odihnesc rămășițele.

⁵⁷ Funcționari militari.

desigur nu numai amicabilei invitări, ci și îndemnului inimii mele și voi veni între vechii mei camarazi.

Dieta din Transilvania pentru împrejurările Austriei este de importanță imensă; cea dietă mai că nu ar lucra astăzi, dacă credincioșii români în anul 1848 nu ar fi luat exemplu de la Năsăud (s.n.); așadar tulpina regimentului nr. 50 este acel agru fierbinte, pe care a început a se dezvolta un popor deținut în servitute îndelungată⁵⁸.

În ședința comitetului districtual reprezentativ ținută în 3 iunie 1863 s-a citit ordinațiunea Guberniului Transilvan Regesc din 11 mai 1863 nr. 15.655, cu care se împărțesește acelui comitet:

a) Altisimul rescript al Sacratissimei Majestății Sale Cesaro-Regia și Apostolică în privința convocării Dietei Transilvaniei pe întâi iulie 1863 în Sibiu,

b) Regulamentul provizoriu de treburi pentru Dieta Marelui Principat Transilvania;

c) Regulamentul provizoriu de dietă, ordonând totodată, ca să se aleagă membrii comisiei centrale districtuale pe baza regulamentului provizoriu de dietă.

De membrii a comisiei districtuale centrale s-au ales: 1. Ioan Florian; Leontin Luchi; 3. Grigore Moisil; 4. Vasile Nașcu; 5. Teodor Anton, 6. Florian Porcius; 7. Florian Marian; 8. Petru Tanco; 9. Ioachim Mureșan; 10. Dimitrie Vaida; 11. Maxim Lica; 12. Ioan Purcelea; 13. Nicolae Beșuan, de notar.

Acest comitet a conscris pe cei îndreptățiți și a condus și alegerile, alegându-se de deputați dietali: Ioan Florian și Ioachim Mureșan.

În urma propunerii Cancelariei Aulice Transilvane a decis Majestatea Sa cu prea înalta deciziune din 24 septembrie 1863, ca de la comunele române Mărișelu, Șieuf, Borgo-Joseni și Ragla să se ia 9 munți, să se dea la familia grofească Kemény și să mai dea la această familie de la erariul statului încă și o dezdăunare, pentru că în timpul trecut s-au folosit acei munți de românii foști grăniceri, și apoi să se împărțească a doua oară munții foști revendicați, între comunele foste grănicere, așa că comunele ce pierd munții, să fie încâtva, dezdăunate.

În propunerea sa zice Cancelaria Aulică Transilvană Regească expres că pe cale judecătorească, familia Kemény nu poate documenta dreptul său de posesiune și proprietate pe acei munți, și așa propune ca în cale politică să se ia de la românii foști grăniceri și să se dea familiei Kemény.

Nu a fost destul comisiei regulatoare de posesiunile grănicerești că a hotărât, ca comunele române foste grănicere din regimentul al doilea român să piardă 9 munți, dar a mai hotărât ca opt comune din Valea Borgoului să piardă pășuni, păduri și părți de hotar în o arie – adică mărime de 7 miluri pătrate⁵⁹ și că pe lângă acestea enorme daune să mai plătească comunele din cercul Monorului și a Văii Borgoului încă și sumele bănești ce s-au spesat⁶⁰ din fondul lor propriu de provente pentru salarizarea personalului de păduri în timp de 13 ani – o decizie ce nici satrapii vechii Persii nu ar fi

⁵⁸ Vezi și „Transilvania”, anul VIII, nr. 7, 1 aprilie 1875, p. 80.

⁵⁹ 1 milă pătrată austriacă = 57,5 km².

⁶⁰ Cheltuit.

făcut-o, adică mai întâi să ia toate veniturile proventelor sub sechestru, să se folosească banii arbitralmente și apoi, încă să refuze cele sume luate din banii proprii a grănicerilor, iar acestea din alte venituri a lor în vistieria statului.

Ca să pună nedreptăților cortina, a mai propus menționata comisiune regulatoare, în coînțelegere cu Direcțiunea de mine, silve și saline ces. reg. din Cluj, ca spre a se refunda sumele sus amintite în vistieria statului, să se folosească capitalurile școlilor locale române confesionale a foștilor grăniceri români, sau măcar interesele acelor capitaluri, și o parte din veniturile de pe munții Dosul Stânișoarei și Crăciunelul.

În această privință dau datele necesare scrisoarea Direcțiunii montane din Cluj dtto. 27 noiembrie 1864 nr. 6511/1766 și a comisiunii regulatoare dtto. 22 decembrie 1864 nr. 769/1864 și 616/1865.

Cu prea înaltul rescript regesc din 21 aprilie 1863 s-au împărțășit Dietei Transilvaniei proiectele de legi care sunt a se face, și adică:

1. înfăptuirea egalei îndreptățiri a națiunii române și a religiilor ei;
2. întrebuintarea celor trei limbi uzitate în țară în comunicația publică;
3. compunerea și ordinea Dietei;
4. regularea definitivă a modului trimerii deputaților din Marele Principat Transilvania la Senatul Imperial;
5. schimbările de lipsă în împărțirea politică a țării spre mijlocirea mai ușoară a unei administrații ordonată politică și de justiție,
6. regularea administrațiunii politice;
7. a celei de justiție;
8. organizarea tribunalelor și mai ales constituirea tribunalului de întâia instanță;
9. întregirile și interpretările de lipsă a unelor determinațiuni a patentei imperiale din 21 iunie 1854 despre punerea în faptă a desărcinării pământului⁶¹;
10. introducerea protocoalelor funduare;
11. înființarea unei bănci de ipotecă.

Articolul de lege a Dietei Transilvaniei din 26 octombrie 1863 despre primirea ambelor diplome împărătești din 20 octombrie 1860 și 26 februarie 1861 în legile țării Marelui Principat al Transilvaniei, care articol îi scris în toate trei limbile patriei, adică în limba germană, română și ungurească, și în toate trei limbile subscris de Majestatea Sa, s-a publicat prin deregătoriile publice poporului, trimițându-se la fiecare comună câte un exemplar din acel articol spre păstrare în arhivă.

În 4 octombrie 1863 s-a deschis clasa a I-a a Gimnaziului Român Greco-Catolic din Năsăud, și așa succesiv, în tot anul câte o clasă până ce în anul 1871 s-a deschis clasa a opta, adică clasa ultimă.

La deschiderea acestui gimnaziu au luat parte toți funcționarii politico-administrativi și judecătorești, ofițerii români grăniceri din activitate și

⁶¹ Pentru amănunte vezi Comentariu la prea înalta Patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardealul lucratu pentru poporul român de Ioane Pușcariu c.r. Pretor, Sibiu, 1858, fascioara I, p. 179; fascioara II, p. 182.

pensiuene, corpul învățătoresc, profesorii gimnaziali nou denumiți, o parte mare din preoțime și din reprezentanțele comunelor din district, precum și o parte mare din veteranii români grăniceri. Domnul vicar foraneu episcopesc Grigore Moisil a celebrat o misă.

Spre eternizare se serbează ziua a patra din luna octombrie în fiecare an de studenții⁶² gimnaziali.

Tot în acest an s-a întărit de Majestatea Sa Cesaro-Regească și Apostolică și articolul de lege a Dietei Transilvaniei din 26 septembrie 1863 privitor la efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei, care sună în limba română, în care încă-i scris, precum urmează: „*Noi Francisc Iosif I din grația lui Dumnezeu Împărat al Austriei, Rege Apostolic al Ungariei, Boemiei, Dalmației, Croației, Slavoniei, Galiției și Lodomeriei, Mare Principe al Transilvaniei, facem prin aceasta de știre și cunoscut; Reprezentanții iubitului nostru Mare Principat al Transilvaniei, conchemați⁶³ prin regescul nostru rescript din 21 aprilie 1863 pe 1 iulie a celui an în libera noastră cetate regească Sibiu și adunați acolo în Dietă, au subșternut pe cale constituțională un articol de lege privitor la efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei, pe lângă prea umilita lor rugămintă depusă în reprezentațiunea lor din 7 octombrie 1863, pentru ca să dăm acestui articol prea grațioasa noastră acceptare, confirmare și sancțiune.*

Cuprinsul acestui articol de lege este următorul:

Articol de lege

Privitor la efectuarea egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor ei

§ 1

Națiunea română, religia greco-catolică ca atare și religia greco-orientală⁶⁴ se recunosc prin lege în înțelesul constituției Transilvane întocmai ca și celelalte trei națiuni și patru confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

§ 2

Biserica greco-catolică ca atare și biserica greco-orientală au tot acea poziție de drept de sine stătătoare în Marele Principat al Transilvaniei, și tot acea libertate de a se organiza în afacerile lor interne, care le ocupă celelalte biserici ale țării, recunoscute prin lege și repte după dreptul de stat, adică: biserica romano-catolică, biserica de religie evanghelică augsburgică și biserica unitariană, pe baza legilor țării care garantează pe deplin libertatea religiei și a conștiinței.

Pe lângă observarea dreptului de supra inspecțiune al coroanei, determinat prin legile Marelui Principat al Transilvaniei, ce-i compete a-l exercita în înțelesul constituției, sunt așa dar toate acestea biserici îndreptățite de a-și regula, administra și conduce toate afacerile lor eclesiastice în înțelesul așezămintelor lor canonice și bisericești, precum și afacerile lor școlare, fundațiunile, fondurile și institutele lor, independent de ori care influență a vreunei alte biserici.

⁶² Elevii.

⁶³ Convocați.

⁶⁴ Ortodoxă.

§ 3.

Cele patru națiuni recunoscute prin lege și adică: națiunea maghiarilor, secuilor, sașilor și a românilor față una cu alta sunt pe deplin egal îndreptățite, și ca atare se folosesc în sensul constituției Transilvane de asemenea drepturi politice. Liberul exercițiu religios, precum și egalitatea de drept cetățean⁶⁵ și politic a tuturor locuitorilor țării, fără distincție de naționalitate și confesiune nu suferă prin aceasta nici o restrângere.

§ 4.

Numirile diferite ale părților țării nu întemeiază și nu dau pe seama naționalităților singurate nici un fel de drepturi politice.

§ 5.

În marca Marelui Principat al Transilvaniei se va suscepe⁶⁶ o emblemă proprie pentru națiunea română.

§ 6.

Toate legile țării, care stau în contradicție cu determinațiunile legii acestea sunt desființate și fără putere de lege.

§ 7.

Puterea obligatorie a legii acestea intră în activitate fără amânare.

Această prea umilă rugămintă a credincioșilor noștri reprezentanți ai iubitului nostru Mare Principat al Transilvaniei adunați în dietă, primind-o noi cu plăcere, dăm articolul de lege trecut mai sus în tot cuprinsul lui, cesaro-regeasca și domneasca noastră acceptare, confirmare și sancțiune, iar pe memorajii credincioși reprezentanți ai acelei țări îi asigurăm, cum că acest articol petrecut prin aceasta în cartea de legi a Marelui Principat îl vom observa⁶⁷ atât noi înșine, cât și vom face, ca să fie observat prin toți credincioșii noștri, întocmai precum noi pe același în puterea acestui document al nostru de acum îl acceptăm, ratificăm, încredințăm și confirmăm.

Datu-s-a în castelul nostru de desfătare Schönbrunn în 26 octombrie anul unamieoptsuteșazecișitrei, al împărăției noastre al cinsprezecelea.

Francisc Iosif, m.p.

Francisc comite de Nádasdy m.p.

Eugeniu baron de Friedenfels m.p.”

1864. Cu ordinațiunea guvernului din 27 aprilie 1864 nr. 13.855 s-a făcut oficiolatului districtual cunoscut, cum că în 4 mai 1864 va ieși pe hotarul comunei Nepos în fața locului comisarul gubernial Popp Aloys la movila a 18-a trasă prin dânsul în anul 1862 pe terenul de ceartă între comunele Ilva-Mică, Feldru, Nepos și Rebrîșoara din Districtul Năsăudului, pe de o parte, iar de altă parte, Iad, Pintic și Dumitra Mare, din Districtul Bistriței, spre a publica cu toată

⁶⁵ Cetățenesc.

⁶⁶ Introduce.

⁶⁷ Respecta.

fermitatea sentința definitivă adusă de Majestatea Sa în 31 martie 1864 în diferența teritorială între sus menționatele comune.

Din partea Districtului Năsăudului s-a esmis de comisar protonotarul Nicolae Beșuan, cu acea însărcinare, ca în 4 mai să se afle în comuna Feldru și acolo înainte de ce ar ieși reprezentanții comunelor Ilva-Mică, Feldru, Nepos și Rebrîșoara la punctul mai sus desemnat, să țină peste ei o reviziune, apoi să-i învețe, ca înainte și în față cu sus numitul domn consilier și comisar gubernial să se poarte cu cea mai mare decență și respect, de vor fi întrebați despre ceva, mai întâi să se coîntealeagă cu toți reprezentanții laolaltă, apoi să răspundă în coîntelegere din fiecare comună câte unul, sau de vor avea de a da ceva la protocol, să facă asemenea, ținându-se strâns între hotarele bunei cuviințe și a legilor, să nu arate nici cea mai mică expresiune a vreunei amărăciuni a omeniei, să nu vorbească nici decât mai mulți, să observe atât cu ocazia publicațiunei rezoluțiunii altisime, cât și după aceea liniștea și ordinea despre ce va avea comisarul politic a Districtului Năsăudului a se pune în coîntelegere cu locotenentul de jandarmi din loco, care încă s-a încunoștiințat, coîntelegându-se cu el despre dispozițiile necesare spre susținerea ordinii și a liniștii, având grijă ca să nu se întâmple tulburări.

Protonotarul Nicolae Beșuan a ieșit la fața locului la a 18-a movilă, acolo a așteptat pe sus numitul consilier și comisar gubernial cu reprezentanții celor 4 comune a Districtului Năsăudului și cu opt jandarmi, la 11 ore antemeridiane a sosit și sus amintitul consilier și comisar gubernial însoțit de judele suprem a cetății regești Bistrița și cu o escortă de o jumătate escadron de ulani; după ce s-au adunat reprezentanții din toate 8 comunele a ambelor jurisdicțiuni s-a publicat amintita altisimă rezoluțiune în un mod sărbătoresc și apoi ne-am înturnat cu toții acasă. A doua zi am mers cu reprezentanții celor 4 comune din Districtul Năsăudului la Dumitra Mare, unde s-au susceput convenitele protocoale, în care și-au făcut reprezentanții observațiunea ca, după ce linia lui Popp Aloys nu-i tot una cu cea a lui Horvath, dâșșii nu voiesc a subscrie protocoalele suscepute.

În acest an s-a conces cu prea înaltul decret regesc din 4 mai 1864 nr. 529, înființarea unui gimnaziu inferior în Năsăud, reorganizarea școlii normale principale greco-catolice din Năsăud și școlile triviale din Zagra, Telciu, Sângeorgiu, Borgo-Prund și Monor.

Ordinațiunea gubernială cu care s-a încunoștiințat populația română fostă grănicerească despre sus amintitul prea înalt decret regesc sună precum urmează:

„Nr. 15.694/1864.

În numele Majestății Sale C.R.și Ap. Marele Principe al Transilvaniei, comitele secuilor, prea grațiosul nostru domnitor,

Ilustritășii Sale Căpitanului Suprem Alexandru Bohățel în Năsăud!

În urma grațiosului decret regesc din 4 mai nr. 529 se face cunoscut Ilustritășii Voastre cum că în principiu nu subzistă nici o dificultate în contra realizării lăudabilei intențiunea celor 44 comune din Districtul Năsăudului de a ridica un gimnaziu inferior în Năsăud și de a reorganiza școala normală

principală greco-catolică din Năsăud și școlile triviale greco-catolice din Zagra, Telciu, Sângeorgiu, Borgo Prund și Monor, a cărei aprobare prea înaltă s-a cerut, căci stă în voia acelor comune, ca acele venituri, care prin prea înalta scrisoare de mână din 27 august 1861 s-a ces⁶⁸ lor cu drept de proprietate și prin învoirea lor împreună din septembrie și octombrie 1861 și din 13 și 21 septembrie 1862 l-au întrunit într-un bun comun, sub numirea de fondul școlastic, să le consacre cu aprobarea prea înaltă spre astfel de scopuri comune, și așa din punct de vedere a dreptului de inspecție a regimului, numai acea dispozițiune devine necesară, ca acoperirea cheltuielilor să fie asigurată, și întemeierea, respectiv transformarea acelor institute de învățământ, precum și direcțiunea lor să se facă în înțelesul legilor ce sustau⁶⁹.

În respect, întinde destulă securitate conspectul despre veniturile fondului școlastic, nr. 7 iulie 1863, după care acelea, și cu toate că, în înțelesul punctului 14 din prea venerata scrisoare de mână are de a suporta și acele speze, care mai înainte, în interesul populației din Valea Rodnei, se acopereau din fondurile de provent, se vede a fi destoinic spre suportarea tuturor școlilor, în sumă totală de 9790 florini.

Deci luând în considerație acea legătură, cum că la școlile triviale cu câte 3 clase, clasa primă o vor reprezenta școlile sătești din loco, și așa la fiecare dintre acele școli numai doi docenți vor fi de lipsă, mai încolo, cum că școlile triviale vor da pregătirea trebuincioasă pentru trecerea la clasa a IV-a, clasa din școala normală din Năsăud, iar aceasta pentru trecerea în gimnaziul inferior din Năsăud, se aprobă planul despre personalul de învățământ și dotație după cum urmează:

I. În privința școlilor triviale din Zagra, Telciu, Sângeorgiu, Borgo Prund și Monor:

a) salariul anual la 10 docenți,	per 240 fl = 2400 florini;
b) pentru fiecare quartir natural sau relut ⁷⁰	de 30 fl = 300 florini;
c) pentru fiecare lemne de foc sau relut	200 florini;
d) pentru 5 cateheți remunerație de	câte 60 fl = 300 florini;
e) la 5 directori remunerație anuală de	câte 50 fl = 250 florini;

În privința Școlii Normale din Năsăud:

a) salariul anual al celor 4 docenți,	câte 300 fl = 1200 florini;
b) la fiecare quartir natural sau relut	câte 70 fl = 280 florini;
c) la fiecare lemne de foc sau relut c	âte 30 fl = 120 florini;
d) salariul anual a unui adjunct	300 florini;
e) renumerația anuală a directorului	100 florini;
f) renumerația anuală a unui catehet	200 florini;
g) paușal scripturistic	20 florini;

⁶⁸ Cedat.

⁶⁹ În vigoare.

⁷⁰ Compensație bănească.

III. În privința gimnaziului inferior din Năsăud:

a) salariile anuale a 6 profesori ordinari,	câte 600 florini	3600 florini;
înțelegându-se și catehetul între aceștia,	60 florini	= 360 florini;
b) pentru fiecare quartir natural sau relut		100 florini;
c) renumerațiunea anuală a directorului		40 florini;
d) paușal scripturistic		
	Suma:	4100 florini.

Acum dar va fi lucrul comunelor din Districtul Năsăudului, ca să-și facă un instrument fundațional despre toate veniturile lor consacrate spre scopuri instituționale, și școlile mai sus menționate astfel să le organizeze pe temeiul legilor ce sustau, cât să li se poată da dreptul de publicitate.

Instrumentul fundațional, fiindcă se va subșterne Majestății Sale spre prea înaltă sancționare, să se compună nu numai în limba română, dar și în germană.

Un punct esențial a instrumentului fundațional va fi determinarea influenței ce voiesc comunele a exercita prin Comitetul Școlar asupra direcțiunii institutelor menționate, și cu deosebire asupra administrării fondurilor școlare. Însă și până când s-ar putea înființa organizarea definitivă, se impune Ilustrității Voastre să însărcinați Comitetul Școlar, ca cel mult până în prima iulie a.c. să se subștearnă rațiunile⁷¹ despre modul cum au administrat veniturile percepte până acum, iar pe viitor să-și țină de datorință strânsă a subșterne atât calculii preliminari, cât și rațiunile totdeauna la timpul său.

Din ședința regescului Guvern a Marelui Principat Transilvania, ținută în Sibiu în 15 mai 1864".

1864. Articolul de lege despre sancționarea și publicarea articolelor dietale pentru Marele Principat al Transilvaniei sancționate de Majestatea Sa C.R. și Apostolică în 23 septembrie 1864;

Articolul de lege despre modul în care sunt a se alege prin Dieta Marelui Principat al Transilvaniei deputați la Senatul Imperial s-a sancționat de Majestatea Sa în 2 octombrie 1864;

Articolul de lege privitor la modificarea determinațiunii § 75 al regulamentului dietal provizoriu s-a întărit de Majestatea Sa în 6 octombrie 1864;

Articolul de lege despre înființarea și organizarea unui tribunal suprem pentru Marele Principat Transilvania s-a sancționat de Majestatea Sa în 8 octombrie 1864;

Aceste articole de lege s-au și publicat în toate trei limbile patriei, adică în limba română, germană și ungurească, fiind scrise în toate trei limbile și subscrise de Majestatea Sa în toate trei limbile patriei.

1865. *Articolul de lege a Dietei Transilvaniei privitor la întrebuițarea celor trei limbi ale țării în comunicația publică oficială, adică folosirea limbii române, germane și ungurești s-a întărit de Majestatea Sa și publicat în toată țara.*

⁷¹ Socotelile.

În 5 octombrie 1865 s-a emis⁷² din partea populației române fostă grănicerească o deputăție la Viena, care în 5 octombrie 1865 a așternut Majestății Sale suplica populației române din regimentul al II-lea român național transilvănean confiniar, acum a raionului Districtului Năsăud în întrebarea regulării proprietăților și posesiunilor române grănicerești, documentând și arătând nedreptățile care, de așa numita Comisiune regulatoare se fac populației române fostă grănicerească.

Majestatea Sa Cesaro-Regească și Apostolică, împăratul și Marele Principe al nostru cu prea înaltul rescript regesc din Laxenberg în 1 septembrie a.c. nr. 853, s-a îndurat a demanda⁷³ convocarea, respectiv a convoca dieta acestui Mare Principat Transilvania în cetatea Cluj pe 19 noiembrie a.c. pe baza articolului 11 de lege din anul 1791, cu acel adaos ca, la alegerile deputaților dietali să ia parte, afară de cei îndreptățiți în sensul legilor din 1791, toți aceia care plătesc o contribuție de 8 florini, afară de contribuția capului și adausuri, determinând agendele acestei diete singur la revizuirea articolului I din anul 1848, asemnând loc în acea dietă, între deputații celorlalte comitate și districte, al Făgărașului și pentru doi deputați trimiși din partea Districtului Năsăud.

În 16 noiembrie 1865 s-au adunat alegătorii îndreptățiți la alegerea deputaților dietali în Năsăud, dimpreună cu membrii comitetului reprezentativ, decidând a se face o reprezentațiune la Majestatea Sa, *în care să se plângă că regimul de acum merge-în ce se ține de Transilvania-retrograd, spre restrângerea, nu lățirea drepturilor constituționale; mai încolo, că prin regimul de acum se ignoră atâtea asigurări, atât prin cuvântul Majestății Sale, cât și prin legi sancționate de Majestatea Sa, care toate se fac numai spre dauna națiunii române, de care se ține mai totalitatea populației Districtului Năsăud*, (s.n.) și ca acea reprezentațiune apoi să se aștearnă la Majestatea Sa; această reprezentațiune, după ce s-a citit înaintea tuturor alegătorilor, apoi s-a scris frumos, s-a subscris de alegători și s-a așternut imediat Sacartisimei Sale Cesaro-Regie și Apostolică.

Districtul Năsăudului a avut să aleagă doi deputați dietali și, de atare s-au ales Ioachim Mureșan și Ioan Florian, efeptuind⁷⁴ alegerile pentru ambele cercuri electorale în opidul Năsăud. *După ce prin suscitatul rescript regesc s-a desființat Dieta de la Sibiu, așa Dieta din Cluj a hotărât ca Ardealul să se împreune cu Țara Ungurească și că aceste ambele țări să se privească numai ca o țară, care hotărâre mai târziu, pe lângă toate protestele românilor și a sașilor, s-a și efeptuit.* (s.n.)

1866. Majestatea Sa cu prea înaltul rescript împărătesc din 25 decembrie a.t. nr. 5580/1865 s-a îndurat a concede⁷⁵, în urma reprezentanței Dietei Marelui Principat al Transilvaniei din 18 decembrie a.t., ca acest Mare Principat să ia

⁷² Trimis.

⁷³ Porunci.

⁷⁴ Având loc.

⁷⁵ A permite.

parte prin regaliști și reprezentanți trimiși din partea jurisdicțiunilor în Dieta din Budapesta convocată pe 10 decembrie 1865, și tot odată a demanda facerea dispozițiilor necesare ca să se poată cât mai curând trimite reprezentanții jurisdicțiunilor, înțelegându-se între acestea și Districtul Năsăud, aleși pe baza articolului I de lege din anul 1848.

Guvernul Regesc cu decretul din 10 ianuarie 1866 nr. 895 a demandat grabnica convocare a comitetului districtual reprezentativ, și împărțindu-se atât prea înaltul rescript împărătesc, cât și articolul al II-lea de lege, după care au să se facă alegerile în toate trei limbile patriei în mai multe exemplare, a esmis tot odată și o instrucțiune, care cuprinde, parte deslușirile necesare, parte, dispozițiuni despre toată procedura la alegeri.

Din partea comitetului reprezentativ s-au ales membrii comisiei permanente spre a efectui alegerea deputaților dietali.

Instrumentul fundațional pentru instituturile de învățământ și educațiune din Districul Năsăud, compus și primit de comitetul școlar districtual român în ședința din 18 august 1865 s-a primit în ședința oficiolatlui districtual ținută în 26 ianuarie 1866 de toți deputații și plenipotenții, adică toți reprezentanții din toate comunele române foste grănicerești din Districtul Năsăudului, în tot cuprinsul său, despre care s-a luat un protocol oficial.

Acest instrument sună precum urmează: [...] ⁷⁶.

În Congregația Generală Comitatensă ⁷⁷ din 5, 6, 8, 9, 10 august 1867, s-au pertractat ⁷⁸ mai multe obiecte ⁷⁹ de mare însemnătate și mai întâi, s-a efectuit alegerea funcționarilor districtuali.

Alegerile s-au efectuit în 5 și 6 august 1867; înainte de alegeri însă, după ce – precum a încunoștiințat ministrul regesc unguresc de interne cu esmisul din 21 iunie 1867 nr. 2506/1867 pe căpitanul suprem Alexandru Bohățel – acesta s-a denumit de cap a Districtului Năsăudului, a depus căpitanul suprem înaintea congreгаției, în limba română următorul jurământ, și adică:

„Eu, Alexandru Bohățel, jur la unul Dumnezeu adevărat, Tatăl, Fiul și Spiritul Sfânt, Vergura Prea Curata Maria, și toți sfinții Lui, a promite și mă oblig pe credință către perpetuul meu Principe pământescu prea grațiosul domn Francisc Iosif I, că voi fi Majestății Sale totdeauna fidel, ascultător și devotat, mărimea, vaza și puterea Majestății Sale și a prea înalților lui erezi ⁸⁰ și succesori mă voi strădui a o susține și promova, precum și orice daună, după puțință a o împiedica; jur că voi respecta legile Ungariei, că în toate afacerile

⁷⁶ Vezi Instrumentu fundaționalu pentru instituturile de învățământu și educațiune de în Districtul Năsăudului în Transilvania, Clusiu, 1872, p. 45.

⁷⁷ Autorul face o confuzie de termeni; în perioada existenței Districtului Năsăud (1861-1876), forul cel mai reprezentativ era Congregația Districtuală; abia din anul 1876, se poate vorbi de Congregație Comitatensă, odată cu înființarea noilor comitate, pe baza Legii XXXIII/1876 (cf. *Törvények Gyujteménye*/1876, p. 456-472).

⁷⁸ Dezbătut.

⁷⁹ Probleme.

⁸⁰ Moștenitori.

mele oficiale, fără nici o deosebire, săracului ca și bogatului, fără rugare, premiere sau părtinire, fără frică, ură, predilecțiune sau favoare-așa precum voi fi convins după Dumnezeu și Sfânta Lui dreptate- cu privire la ori și ce obiect, din toate puterile, interesul legii, voi face și duce în dispoziție dreptul și dreptatea.(s.n.)

Așa să-mi ajute Dumnezeu, prea Curata Vergura și toți sfinții Lui. Amin!"

De funcționari districtuali s-au ales, și adică:

1. *Florian Porcius, de vice-căpitan politic;*

2. *Ioachim Mureșan, de vice. Căpitan și președinte a Sedriei Generale*

Districtuale;

3. *Ioan Florian, de fiscal primar*⁸¹;

4. *Maxim Lica, Vasile Buzdug, Ariton Mărcuș, Dănilă Lica, Ioan Mărginenan,*

George Cătu, de asesori la Sedria Generală sau Judecătoria Colegială Districtuală;

5. *Florian Miheș, de vice-fiscal;*

7. *Gavril Vârtic, Dimitrie Vaida, Grigore Sângerozan, de asesori la Sedria Orfanală Districtuală;*

8. *Nicolae Beșuan, de protonotar districtual;*

9. *Nicolae Matei, de vice-notar districtual;*

10. *Grigore Vârzar, de arhivar;*

11. *Paramon Salvan, jude de cerc în Monor;*

12. *Nicolae Rusu, jude de cerc în Borgo Prund;*

13. *Florian Marian, jude de cerc în Năsăud;*

14. *Maximilian Budurlean, jude de cerc în Sângeorgiu;*

15. *Ioan Isip, jude de cerc în Rodna;*

16. *Toma Hontilă, jude de cerc în Zagra.*

Denumirea perceptorului municipal, după ce casa domestică încă nu a intrat în viață, după intrarea aceleia în viață se concede căpitanului suprem.

Tot în această congregație s-a citit decretul gubernial pentru Ardeal nr. 14.053 24 iunie 1967, cu care se comunică rescriptul regesc din 20 iunie 1867 nr. 552 despre anularea concluziilor făcute de Dieta din Sibiu a Ardealului din 1863 și 1864.

După ce s-a citit rescriptul regesc din 20 iunie 1867 nr. 5520, congregațiunea generală și-a exprimat cea mai adâncă durere a inimii sale, pentru că prin prea înaltul rescript regesc dtto. Viena în 20 iunie 1867, care tocmai s-a publicat și este la ordinea zilei, cu durere profundă vede cum că Dieta din Sibiu, care toate rescriptele prea înalte de atunci au numit-o cu termenul de „Dietă”, acum se numește „Congregațiune provincială”, și cum legile aduse în acea dietă și prea înalt sancționate, se abrogă simplaminte, fără de a se înlocui pe cale constituțională, sau barem pe calea ordinațiilor cu alte asemenea sau mai bune legi, prin care înăscutele drepturi și prerogative a nației române să se vadă și ad. formam asigurate.

Tot în această congregațiune s-a proclamat fostul vice-căpitan districtual prim Leontin Luchi de vice-căpitan și de președinte judecătoresc districtual onorariu pe viață, și aceasta pentru că s-a distins prin virtuțile sale

⁸¹ Procuror.

militare, ca oficial politic și, în urmă, ca președinte a judecătoriei colegiale districtuale și ca primul vice-căpitan districtual.

Asemenea, s-a proclamat de protonotar districtual onorariu, vice notarul pensionat Ioan Bobu-Hangea.

Elie Cincea și Ioan Pavel, canceliști judecătorești, s-au denumit de căpitanul suprem de vice-notari onorari la judecătoria colegială, ce se aduc congregației generale spre știință.

În ședința congregațiunei din 10 august 1867 s-a votat ca să se facă o adresă la regimul unguresc, în care acesta să fie rugat ca, în interesul liniștirii spiritelor îngrijorate, precum și în interesul consolidării păcii între locuitorii Transilvaniei atât de certată, pe baza uzului de până acum, pe baza principiului de naționalitate, pe baza principiului de dreptate, frățietate și egalitate, apoi a reciprocității fraterne, să respecte în Districtul Năsăud de limbă oficială limba română, prin urmare, să îndrepte în toate afacerile sale, atât către oficiile politico-administrative, cât și către cele judecătorești, bisericești, școlare și financiare ale districtului numai limba română și până atunci, congregațiunea generală să împuternicească pe toate dregătoriile sale politico-administrative și judecătorești, a respinge ori și ce scrisoare ce le-ar veni de la înaltul regim și de la organele acestuia în altă limbă decât în limba română (s.n.).

Deci pe baza acestei concluzii, s-a compus o reprezentațiune adresată către înaltul minister regesc unguresc de interne, și s-a și așternut la înaltul minister unguresc de interne în calea oficială dicasterială⁸².

În această congregațiune generală s-a mai concludus ca să se înființeze trei expozituri judecătorești, și anume:

a) pentru cercul Monorului în opidul Monor și cu sfera de activitate mestecată proprie și împrumutată;

b) pentru cercul Borgo Prundului, asemenea, cu locuința în opidul Borgo Prund;

c) pentru cercurile din Valea Rodnei, și anume pentru a Rodnei Vechi, a Sângeorgiului și a Zagrei, pentru toate o expozitură cu reședința în Năsăud și cu sfera de activitate desemnată pentru judecătoriile de până acum.

Mai încolo s-a concluzionat ca să se ceară și sistematizarea⁸³ unui post de asesor, arătându-se necesitatea acestuia în o reprezentațiune bine motivată și că, până la exoperarea⁸⁴ sistematizării încă a unui post de asesor și înlocuirea acelui post, cu care apoi s-ar putea face o expoziție sau expozitură și pentru comunele din cercul politico-administrativ al Rodnei Vechi, încă să se ceară denumirea asesorului al șaptelea cu o reprezentațiune sprijinită cu motivele desfășurate în congregațiune, și, și până atunci înființarea celor trei expozituri, precum s-a indicat mai sus; mai încolo, să se întrebe respectivele cercuri, adică

⁸² Pe cale ierarhică.

⁸³ Înființarea.

⁸⁴ Obținerea.

reprezentanții comunelor acelora, că în caz, dacă înaltele locuri nu s-ar învoi ca să dea din vistieria statului spesele necesare pentru înființarea menționatei expozituri judecătorești pe anul 1867, oare nu ar fi aplecate⁸⁵ comunele a purta spesele necesare pe anul curent.

Ca termen pentru înființarea celor trei – respectiv două judecătoriai singulare în opidele Monor și Borgo Prund, fiindcă în opidul Năsăud a sustat⁸⁶ o judecătorie singulară – s-a definit întâi ianuarie 1868, ca așa, aceste schimbări în organismul judecătoriilor să nu se efeptuiască în luna a opta a anului, prin care mai mult sau mai puțin s-ar da din cauza sorțirii și transpunerii acelora la judecătoriile nou înființate ansă⁸⁷ la stagnarea treburilor judecătorești mai în mijlocul anului, ce prin începerea activității lor cu prima 1868 s-ar evita.

Direcțiunea montană regească din Baia-Mare a încercat a exercita în Valea Vinului, proprietatea fondului de stipendii dreptul de cârciumărit, și după ce nu i-a succes, apoi a cerut acel drept de la Guvernul Regesc al Transilvaniei. Pe baza actelor pertractate⁸⁸, apoi a decis de la guvernul regesc următoarele: Nr. 526/1867. În numele Majestății Sale C.R. și Ap., Marele Principe al Transilvaniei, prea grațiosul nostru domnitor, Înlitei⁸⁹ Universității a nobilului District al Năsăudului. Prin concluzia de astăzi respinge cererea Direcțiunii montane din Baia-Mare sub nr. 3783/1866 pentru concederea exercitării crâșmăritului în Valea Vinului; tot odată s-a îndreptat, ca montanului erariu îi stă în voie liberă a se pune în coînțelegere cu îndreptățiții de crâșmărit în locul de cură Valea Vinului, pentru exercitarea crâșmăritului.

Despre aceasta se încunoștiințează nobilul oficiolat districtual, pe lângă înapoierea acluselor raportului dtto. 14 februarie nr. 47 spre mai departe facere oficioasă.

Din ședința Guvernului Regesc Transilvan ținută în Cluj în 27 iunie 1867.

În luna lui septembrie 1867 s-a dizolvat comisiunea regulatoare de posesiune pentru cercul regimentului al II-lea român național confiniar transilvan.

În luna lui octombrie 1867 a întreprins Ilustrisimul Domn Episcop român greco-catolic a Diecezei greco-catolice a Gherlei, Dr. Ioan Vancea vizitațiunea canonică în mai multe comune din Valea Someșului și a Borgoului, și cu acea ocazie a vizitat în pretoriul Năsăud școala superioară populară, preparandia greco-catolică și clasele gimnaziale, exprimându-și mulțumita pentru progresul făcut de tinerimea școlară în studiile prescrise în toate institutele de învățământ, corurilor învățătoarești și profesorești, apoi membrilor comitetului școlar districtual a fondurilor școlare centrale și de stipendii și a tuturor fondurilor școlare locale române greco-catolice, precum și domnului vicar foraneu episcopesc Grigore Moisil, ca președinte a acelui comitet școlar grăniceresc, sub a cărui administrare s-a fundat gimnaziul român greco-catolic, s-au organizat școlile normale din Năsăud, Borgo Prund și Monor, apoi școlile triviale din

⁸⁵ De acord.

⁸⁶ A existat.

⁸⁷ Motiv.

⁸⁸ Dezbătute.

⁸⁹ Stimăte.

Sângeorgiu, Telciu și Zagra și se susțin în stare bună toate școlile locale române confesionale din teritoriul fostului regiment românesc național confiniar transilvănean.

1868. În 1 ianuarie 1868 și-a început activitatea sa judecătoria singulară a cercului Monorului; ca jude singular a funcționat asesorul Cătu George.

1869. În congregațiunea comitetului reprezentativ din 15 ianuarie 1869 s-a făcut acestuia cunoscut, că de la înaltele locuri s-a conces pentru Districtul Năsăudului înființarea unui post de esactore⁹⁰ districtual, spre a cenzura și scorta rațiunile⁹¹ municipale și comunale. De esactore districtual s-a ales cu majoritate absolută de voturi Atanasie Ușieri, care numaidecât a și început funcțiunea sa.

Fiind mai mulți redactori a gazetelor românești trași în cercetare de presă, s-a concluzionat în ședința din 16 ianuarie 1869, ca să se facă la întregul minister regesc unguresc o reprezentațiune, ca acesta să propună la Majestatea Sa C.R. și Ap. spre a se îndura grațios a ordona încetarea tuturor proceselor de presă urzite până acum, și îndeosebi, ca redactorul Gazetei Transilvaniei, Iacob Mureșan, tot odată și director gimnazial, care-i sub cercetare pentru publicarea în gazetă a Pronunciamentului român, să rămână iar în postul său.

În congregațiunea din 23 februarie 1869 s-a publicat prea înaltul rescript regesc dtto. Viena în 6 februarie 1869, adresat către Universitatea Districtului Năsăudului, prin care s-a convocat Dieta pe 20 aprilie 1869 la Budapesta, și tot odată s-a ordonat jurisdicțiunii, a face toate acele dispoziții, ca să se poată prezenta deputații aleși la amintita dietă, care vor fi a se alege în mod provizoriu.

Universitatea Districtuală, după o dezbatere serioasă luând toate împrejurările în considerare, a adus cu unanimitate următoarea: Concluzie!

Ca atunci când dispune acest comitet reprezentativ districtual ducerea la îndeplinire a acelor demandate⁹² în mai sus lăudatul prea grațios rescript regesc, tot odată își exprimă și durerea cum că uniunea s-a făcut cu neascultarea dorințelor națiunii române din Transilvania, că, deși s-a făcut uniunea, totuși s-a ținut în valoare articolul II/1848 din Cluj, prin care s-a scos inteligența din dreptul de a alege; apoi, că s-a sancționat legea de naționalitate adusă în Dieta din Budapesta prin care se scoate națiunea română din Transilvania în o parte însemnată din folosirea limbii sale materne, spre ce se simte îndreptățită nu numai pe baza legilor naturii ci, și a celor aduse din Dieta din Sibiu, sancționate de Majestatea Sa. (s.n. !).

Mai încolo s-a decis ca să se facă o reprezentație la Majestatea Sa C.R. și Ap. în care să-i arătăm toate durerile noastre și, mai ales să-l rugăm să se îndure grațios a lua toate rugămințile românilor în considerație și, mai ales votul separat a deputaților români de la Dieta din Cluj din anul 1865 și a mijloci, ca să se facă nouă lege electorală, sau să se schimbe din legea naționalităților, și cei asupritori pentru români.

⁹⁰ Inspector financiar.

⁹¹ Bugetul de venituri și cheltuieli.

⁹² Poruncite.

Această reprezentațiune, cu data de 4 martie 1869, s-a compus în limba română și maghiară, și s-a așternut Majestății Sale C.R. și Ap.

Cu ordinațiunea ministerului regesc unguresc de interne dtto. 14 mai 1869 nr. 163/1869 prezidială, înaintată cu ordinațiunea Guberniului Regesc Transilvan din 18 martie 1869 nr. 6201/1869, s-a împărtășit comitetului reprezentativ districtual că, cu 1 mai 1869 se desființează Guberniul Regesc Transilvan și că activitatea aceluia cu acea zi încetează de tot, emandându-se tot odată ante dispunerile necesare în privința curgerii pertractării cauzelor urbariale și a altor asemenea ca acestea, precum și a cauzelor politice, care formează abaterile și care până acum le-au hotărât Guberniul Regesc, ca a doua instanță.

După ce, precum s-a amintit mai în sus, cu 1 mai 1869 a încetat funcționarea Guberniului Regesc Transilvan, s-au concretizat⁹³ afacerile statului Guberniului Regesc la așa numitul nou înființat comisar regesc transilvan, și cu ordinațiunea ministerului regesc unguresc de interne dtto. 19 aprilie 1869 nr. 1362/1869 s-a satorit și sfera de activitate a celui comisar regesc, denumindu-se de comisar regesc transilvan comitele Emanuel de Pechy, care cu data de 1 mai 1869 și-a și ocupat postul său.

Acest comisar regesc transilvan esmis⁹⁴ provizoriu pentru Transilvania are de vigilat⁹⁵ în prima linie peste siguranța statului, deplina executare a legilor și a ordinațiunilor, susținerea siguranței personale și a proprietății și peste efectuarea măsurii uniunii, a decide de sine în toate acele cazuri, ce se referă la uniune, în cazuri extraordinare, în cazuri de necesitate, cu deplină putere, arătând tot odată astfel de procedură respectivului ministru. El este competent a mijloci dislocarea și întrebuițarea miliției din punct de vedere a guvernării, a ordona puterea militară, încât spre aceasta sunt chemate organele jurisdicționale de a le cere imediat, sunt a se cere acestea prin comisarul regesc.

Lui îi compete⁹⁶ dreptul de supraveghere peste mișcările politice și manipulara poliției de stat, așa se țin de el, mediate sau imediate, dispunerea peste estradarea⁹⁷ pașapoartelor de călătorie externă, concederea ținerii de arme, vindearea de arme și de pulbere de pușcă, concederea de teatre și alte lucruri și producțiuni publice, după ordinațiunile sus stătătoare până acum în Transilvania, și mai multe afaceri, care până acum s-au ținut de Guberniul Regesc.

1870. În acest an s-a organizat Districtul Năsăudului în sensul articolului de lege 42/1870.

Împărțirea districtului în cercuri (procesuri) administrative.

Districtul Năsăudului se împarte în următoarele 6 cercuri administrative și adică:

1. Cercul Monorului, cu o populație de 7521 suflete și 5 5/8 mile pătrate, cu următoarele comunități, și adică: 1. Monor, opid, cu 1336 suflete și 11.515 jug. 39 stj.p. mărime; 2. Gledin, sat, cu 1037 suflete și 8.049 jug. 897 stj.p.; 3. Budacul Român, cu

⁹³ Încredințat.

⁹⁴ Numit.

⁹⁵ De a veghea.

⁹⁶ Îi revine.

⁹⁷ Eliberarea.

854 suflete și 8441 jug. 1356 stj.p.; 4. Morăreni, cu 422 suflete și 1.534 jug. 235 stj.p.; 5. Șieuf, cu 895 suflete și 4.474 jud. 1112 stj.p.; 6. Sântioana, cu 546 suflete și 6.271 jug. 263 stj.p.; 7. Nușfalău, cu 881 suflete și 4.701 jud. 1109 stj.p.; 8. Ragla, cu 426 suflete și 3.248 jug. 1139 stj.p.; Ruși Munți, cu 1124 suflete și 8.125 jug. 710 stj.p.

2. **Cercul Borgo Prundului**, cu o populație de 10.535 suflete și 10 1/8 mile pătrate, cu următoarele comune: 1. Borgo Prund, opid, cu prediul⁹⁸ Tihuța, cu 2078 suflete și 18.120 jug. 1540 stj.p.; 2. Borgo Joseni, sat, cu 1224 suflete și 8798 jug. 961 stj.p.; 3. Borgo Suseni, cu 738 suflete și 9417 jug. 737 stj.p.; 4. Borgo Tiha, cu 1804 suflete și 23.666 jug. 123 stj.p.; 5. Borgo Rus, cu 970 suflete și 6.888 jug. 631 stj.p.; 6. Borgo Mijloceni, cu 1.072 suflete și 5.364 jug. 960 stj.p.; 7. Borgo Bistrița, cu 1853 suflete și 21.569 jug. 954 stj.p.; 8. Borgo Mureșeni, cu 796 suflete și 8.117 jug. 1.409 stj.p.

3. **Cercul Rodnei**, cu populația de 9.206 suflete și 12 5/10 miluri pătrate extensiune, cu următoarele comune: 1. Rodna Veche, opid, cu 2.597 suflete și 19.428 jug. 1593 stj.p.; 2. Rodna Nouă, cu 945 suflete și 25.599 jug. 973 stj.p.; 3. Ilva Mare, cu 1.904 suflete și 35.743 jug. 440 stj.p.; 4. Maieru, cu 2.225 suflete și 29.060 jug. 1.401 stj.p.; 5. Măgura, cu 903 suflete și 10.077 jug. 620 stj.p.; 6. Coșna, cu 345 suflete și 5.953 jug; 7. Cârlibaba, cu 287 suflete, teritoriul coloniei Cârlibaba este cuprins în teritoriul comunei Rodna Nouă.

4. **Cercul Sângeorzului**, cu populație de 8440 suflete și 9 2/8 miluri pătrate extensiune, cu următoarele comunități: 1. Sângeorgiu, cu 2.692 suflete și 28.416 jug. 143 stj.p.; 2. Sânosif, cu 702 suflete și 6.526 jug.; 3. Leșu, cu 980 suflete și 20.168 stj.p.; 4. Ilva Mică, cu 1.073 suflete și 12.522 jug. 375 stj.p.; 5. Feldru, cu 1.835 suflete și 15.240 jug. 1570 stj.p.; 6. Nepos, cu 1.158 suflete și 9.327 jug. 1056 stj.p.

5. **Cercul Năsăudului**, cu populație de 12.080 suflete și 12 4/8 miluri pătrate extensiune, cu următoarele comunități: 1. Năsăud, opid, cu 2.447 suflete și 9.285 jug. 1017 stj.p.; 2. Salva, cu 1.358 suflete și 7.733 jug. 708 stj.p.; 3. Hordou, cu 713 suflete și 6.369 jug.; 4. Bichigiu, cu 780 suflete și 11.169 jug. 1.544 stj.p.; 5. Telciu, cu 2.327 suflete și 40.913 jug; 6. Romuli, cu 530 suflete și 15.078 jug. 1310 stj.p.; 7. Rebrișoara, cu 2.371 suflete și 16.252 jug. 302 stj.p.; 8. Rebra Mare, cu 949 suflete și 7.897 jug. 1.167 stj.p.; Parva, cu 605 suflete și 9.835 jug. 544 stj.p.

6. **Cercul Zagrei**, cu populație de 4.906 suflete și 4 miluri extensiune, cu următoarele comunități: 1. Mocod, cu 918 suflete și 5.743 jug. 1.262 stj.p.; 2. Mititei, cu 653 suflete și 4.812 jug. 994 stj.p.; 3. Zagra, cu 1.196 suflete și 8.836 stj.p.; 4. Runc, cu 978 suflete și 6.967 jug. 126 stj.p.; 5. Suplai, cu 354 suflete și 5.053 jug. 1321 stj.p.; 6. Poieni, cu 506 suflete și 3.807 jug. 1.511 stj.p.; 7. Găureni, cu 301 suflete și 4.315 jug. 1134 stj.p.

Pentru fiecare din aceste 6 cercuri s-au instituit câte un jude procesual, care spre ajutor va avea un scriitor și un servitor.

Despre împărțirea districtului în cercuri electorale. Districtul Năsăudului constă din 54 1/8 miluri pătrate, pe care se află 46 comunități și un prediu cu o populație de 52.688 suflete.

⁹⁸ Cătunul.

Cu provocare la numărul sufletelor și la § 21 din articolul de lege 42/1870, s-a satorit numărul membrilor comitetului municipal din 120 de persoane.

După ce însă în acest municipiu numărul total al persoanelor îndreptățite de a alege deputați la dietă, de prezent nu trece peste 600, așa pentru alegerea celor 60 membrii, care fac partea de jumătate a comitetului municipal, se constituie din întreg districtul numai un cerc electoral.

Ca loc de alegere se statorește opidul pretorial Năsăud.

Sistematizarea⁹⁹ personalului oficiilor și a servitorilor, apoi a salariilor și ale paușalelor.

Pentru Districtul Năsăudului s-au sistematizat numărul personalului funcționarilor și a servitorilor, asemenea și sumele salariilor și a paușalelor în următoarele:

Vice-căpitan:	1.100 fl.; 100 fl. pentru servitori;
Protonotar:	800 fl.;
Vice-notar:	500 fl.;
Arhivar:	500 fl.;
Protocolist:	500 fl.;
Translator:	700 fl.;
Inspector silvanal:	300 fl.;
Canceliști a 400:	1.200 fl.;
Esactore:	500 fl.;
Inginer:	700 fl.;
Fiscal districtual:	500 fl.;
Perceptor:	800 fl.;
Cancelist controlor:	500 fl.;
Fizic ¹⁰⁰ :	700 fl.;
Veterinar:	400 fl.;
Chirurgi, a 400 fl.:	1.200 fl.;
Moașa:	80 fl.;
Asesori orfanali, a câte 600 fl.:	1.200 fl.;
Tutore general:	200 fl.;
Janitoriu:	280 fl.;
Servitori, a câte 23 fl.:	460 fl.;
Cursori, a câte 360 fl.:	720 fl.;
Pentru procurarea de mobile:	100 fl.;
Pentru repararea și ținerea lor în stare bună:	20 fl.;
Pentru încălzirea localităților:	140 fl.;
Pentru luminarea acestora:	100 fl.;
Pentru speze scripturistice:	320 fl.;
Pentru lucru de compactorie:	20 fl.;
Pentru procurarea tipăriturilor ¹⁰¹ :	100 fl.;

⁹⁹ Încadrarea.

¹⁰⁰ Medic districtual.

¹⁰¹ Imprimatelor.

Pentru speze de călătorie:	200 fl.;
Pentru susținerea edificiilor:	500 fl.;
Pentru speze de cură a servitorilor:	50 fl.;
Pentru curățirea casei pretoriale:	40 fl.;
Pentru fondul inquisitorilor politici:	200 fl.;
Pentru speze neprevăzute:	100 fl.;
Pentru scaunul orfanal:	230 fl.;
Pentru 6 juzi cercuali, a câte 700 fl.:	4.200 fl.;
Pentru 6 scriitori, a câte 300 fl.:	1.800 fl.;
Pentru 6 servitori, a câte 90 fl.:	540 fl.;
Spesele scripturistice la juzii procesuali a 100 fl.:	600 fl.;
Suma totală:	23.300 fl.

În salariile vice-căpitanului, a inginerului, a fiscalului districtual, a veterinarului, a chirurgilor și juzilor procesuali sunt cuprinse și paușalele pentru călătoriile oficiale.

Pentru călătorii întreprinse în cauze private vor avea respectivii privați a purta spesele de călătorie și de diurne cu sumele sistematizate în paragraful și alineatul următor.

În salariile janitorilor, a servitorilor și a cursorilor, sunt cuprinse și paușalele pentru montur¹⁰².

Ca spese de călătorie s-au statorit pentru toți oficialii executivi câte 1 fl. 50 creițari de o milă, apoi diurne pentru vice-căpitan, 3 fl; pentru ceilalți oficiali câte 2 fl; pe zi, numai în afaceri private, fiind datori cele publice a le face gratuit, iar cei neexecutivi, vor trage pentru călătoriile oficioase bani de milă și diurnă, și încă pentru acestea, din casa domestică.

Veterinarul, care deodată are să fie și chirurg, va ședea în Năsăud, iar dintre cei 3 chirurgi, va ședea unul în Borgo Prund, unul în Monor și unul în Sângeorgiu. Salariile oficialilor, a personalului de manipulațiune și a servitorilor, asemenea și paușalele pentru servitori se vor percepe de către respectivii anticipativ, în rate lunare egale. Scriitorii se numesc de juzii cercuali; salariile se asemează de vice-căpitanul districtual.

Directoratul Suprem Școlar, cu data de 8 ianuarie 1871, nr. 9, încunoștiințează, prin Ordinariatul greco-catolic din Gherla, cum că Ministerul Cesaro-Regesc de Culte și Învățământ, cu data din 23 decembrie 1870, nr. 28.389 a dat gimnaziului superior de 8 clase greco-catolic din Năsăud dreptul de publicitate provizorie și a conces ca de la începutul noului an școlar 1870/1871, pe lângă normativele statorite în această privință, să se poată depune examenele de maturitate și da testimonii¹⁰³ cu valori legale, cu acea adăugare, că dreptul de publicitate se va da cu ocazia întăririi Instrumentului fundațional. Despre dreptul dat de publicitate definitivă se va da cu ocazia Instrumentului fundațional. Despre dreptul dat de publicitate provizorie s-a încunoștințat Directoratul Suprem Unguresc și

¹⁰² Îmbrăcămintе.

¹⁰³ Certificate.

institutele, de-a dreptul, și în afară de aceea, s-a publicat și în foaia din Pesta: „Budapest Közlöny”. Normativele față cu examenele de maturitate încă de timpuriu s-au împărțit.

În ședința Universității Districtuale ținută în 10 februarie 1871 s-a citit înalta ordinațiune a Excelenței Sale Domnul Conte, comisar regesc dtto. 13 ianuarie 1871 nr. 122, cu care s-a împărțit conspectul judecătoriilor colegiale și singulare, propuse de comisia dietală pentru Transilvania, provocând Universitatea Districtuală spre a-și da părerea despre împărțirea comunelor la acele judecătorii.

Universitatea Districtuală a concluzionat:

a) să se facă o scrisoare către Excelența Sa Domnul Comisar Regesc, ca răspuns la sus lăudata ordinațiune, în care să se desfășoare opinia Universității în privința împărțirii comunelor la judecătoriile singulare propuse de comisa de 25;

b) să facă o adresă la înalta Dietă, în care să fie rugată ca să înființeze pentru Districtul Năsăudului o judecătorie colegială în loco Năsăud, separat de a Districtului Bistriței, și o judecătorie singulară în Borgo Prund, pentru cercul Borgo Prundului; asemenea, să fie rugați Excelențele Lor, Domnul Comisar Regesc pentru Transilvania și ministrul de justiție, fiecare prin câte o reprezentațiune, pentru sprijinirea adresei.

Reprezentațiunea care s-a așternut înaltei Diete este următoarea: [...] ¹⁰⁴.

Această reprezentațiune s-a așternut Dietei prin deputatul cercului electoral al Monorului, Ludovic Cséry. Elie Cincea s-a ales de jude cercual în cercul Monorului. În acest an s-a clădit podul cel artificial acoperit de peste râul Ilva, la comuna Ilva-Mică.

Majestatea Sa s-a îndurat grațios a dona domnului Florian Porcius vice-căpitan districtual, pentru serviciile cale, ordinul Coroanei de Fier, de a treia clasă.

În 12 martie 1872 s-a încheiat un pact între Ministerul de Finanțe regesc-ungar, ca reprezentant al erariului ungar și între plenipotenții celor 44 comune foste grănicere din Districtul Năsăudului și al Fondului central școlar și de stipendii, în privința dezlegării întrebării de drept de posesiune și proprietate, ivite în urma desființării institutului confinar militar transilvan, care pact sună precum urmează: [...] ¹⁰⁵.

În Congregațiunea din 19 decembrie 1872 s-a publicat ordinațiunea ministerului regesc unguresc de interne din 28 octombrie și din 29 noiembrie 1872, nr. 3.197, cu care demandă Universității Districtului a delătura ¹⁰⁶ sigiliul districtului cu inscripțiune românească, de care s-a folosit până acum Universitatea Districtuală, și a se folosi cu alte sigilii cu inscripțiune maghiară, iar sigiliile cu inscripțiune românească, să se aștearnă în sus.

Universitatea Districtuală a decis ca sigiliile să se facă cu inscripțiune în două limbi, adică în limba română și ungurească și, în acest sens s-a relaționat ministerului de interne regesc unguresc.

¹⁰⁴ Vezi textul în *Districtul Năsăud. Contribuții documentare...* p. 365-369.

¹⁰⁵ Vezi textul în *Ibidem*, p. 383-387.

¹⁰⁶ A retrace din uz.

În ședința Universității Districtuale din 20 decembrie 1872 s-a concluzionat ca să se facă la Majestatea Sa C.R. și Ap. o reprezentațiune scrisă în trei limbi, adică în limba ungurească, română și germană, în care să fie Majestatea Sa rugat a demanda regimului unguresc, ca același cât mai îndată, să pună înaintea legislațiunii, în locul articolelor 43 și 44 a Dietei din Pesta din anul 1865 alte proiecte de lege, care să mulțumească dreptele pretenții ale națiunii române, și să stea în armonie cu unitatea statului.

*Acea reprezentațiune, care s-a așternut Majestății Sale în calea ministerului regesc unguresc de interne, sună precum urmează: [...]*¹⁰⁷.

În acest an s-a efectuat restaurarea funcționarilor municipali și s-au ales:

Florian Porcius, de vice-căpitan;

Nicolae Beșuan, de proto notar;

Nicolae Matei, de vice notar;

Nicolae Bota Pop, de translator;

Ioachim Mureșan, de fiscal districtual;

Dr. Ștefan Pop, de fizic districtual;

Elie Cincea, de jude cercual al Monorului;

Nicolae Rusu, de jude cercual al Borgo Prundului;

Ioan Isip, de jude cercual al Rodnei Vechi;

Florian Marian, de jude cercual al Năsăudului;

Toma Hontilă, de jude cercual al Mocodului;

Atanasie Ușieri, de jude cercual al Sângerogiului;

Nichifor Ganea, de percepător districtual;

Ioan Ștefănuț, de controlor-cancelist;

Dorotei Cimbulea, de asesor orfanal;

Teodor Ionașc, de asesor orfanal;

Ioan Mureșan, de exattore districtual;

Elie Burduhos, de arhivar districtual.

De protocolist, s-a denumit Ioan Lazăr. De președinte la Sedria Orfanală a funcționat vice-căpitanul districtual, și de vice-președinte, proto notarul districtual.

În 11 și 14 mai 1873 se bucură gimnaziul superior român greco-catolic din Năsăud de prezența Ilustrității Sale Domnul Ferdinand Meszaros, comisar al Excelenței Sale Domnul ministru regesc unguresc de culte și de instrucțiune publică, A. Treffort, trimis de a vizita cu de-amănuntul starea internă și externă a gimnaziilor romano și greco-catolice din Transilvania; în 12-13 mai 1873, după curtenirea făcută din partea corului profesoral, asistă cu cea mai mare atenție și tact, însoțit de domnul căpitan suprem Alexandru Bohățel, domnul vicar foraneu episcopesc greco-catolic și președintele Comitetului școlar districtual a fondurilor școlare centrale și de stipendii, apoi a fondurilor școlare locale, Grigore Moisil și de directorul gimnazial, Ioan Marte Lazăr, la prelegerile fiecărui profesor gimnazial, ascultând metoda propunerii, întrebărilor și răspunsurilor școlarilor; în 13 mai 1873 la 4-6 ore, apoi de la 6 ore până la 8 ore

¹⁰⁷ Vezi textul în *Ibidem*, p. 433-435.

ținut conferința cu corul profesoral și ședința cu comitetul greco-catolic școlar districtual, unde-și arată mulțumita sa cu gimnaziul din Năsăud, descoperindu-și de o parte, dorința de a da propunerii limbii maghiare și române o direcție cât se poate de practică, de a se compune și tipări cărți școlare cât se poate de corespunzător. În 14 mai 1873 dis de dimineață se depărtă onoratul oaspete din Năsăud.

Universitatea Districtuală în ședința sa ținută în 28 noiembrie 1873 a rugat pe ministrul regesc unguresc de interne ca reprezentațiunea sa dtto. Năsăud în 28 noiembrie 1873 nr. 804/1873, ca să binevoiască a estrăda¹⁰⁸ pentru Universitatea Districtuală literele privilegiale în copie, referitor la relațiunile de drept din timpurile ante militare a locuitorilor din Valea Rodnei și respectiv din fostul regiment al doilea român național nr. 17.

1874. Ministerul regesc unguresc de interne cu ordinațiunea din 29 mai 1874 nr. 19.553/1874, răspunde la reprezentanța Universității Districtuale din 28 noiembrie 1873 nr. 804, că, rămânând acel minister pe lângă rezoluția sa din 11 aprilie 1874 nr. 12.947 emanată în coînțelegere cu ministerul de finanțe și de justiție, din literele privilegiale referitoare la relațiile de drept din timpul ante de militarizare a locuitorilor din Valea Rodnei – copii vidinate¹⁰⁹ de pe acelea nu se pot estrada.

Ministerul de culte și de învățământ regesc unguresc cu ordinațiunea din 15 iulie 1874 nr. 19.424/1874, demnadă la toate jurisdicțiunile patriei, ca recercărilor¹¹⁰ inspectorilor școlari, atât celor regești, cât și celor confesionali, să se dea tot sprijinul în treburile școlare.

Universitatea Districtuală a ordonat ca drumurile jurisdicționale să se pună în stare practicabilă.

1875. Ministerul regesc unguresc de finanțe cu ordinațiunea din 15 aprilie 1875 nr. 18,168 a ordonat Universității Districtuale ca pe baza articolului de lege VII/1875 să dispună a se face pregătirile necesare pentru introducerea unui nou cadastru; mai încolo, ordonează ca teritoriile cercuale cadastrale a districtului să se împărțească în 5 subcercuri care să fie cam asemenea de mari și ca membrii comisiei cercuale prețuitoare așa să se aleagă, încât prin acelea să fie toate subcercurile reprezentate proporțional.

Cu ordinațiunea ministerului regesc unguresc de comunicații și de lucrări publice din 18 iulie 1874 nr. 7.608 s-a dispus ca să se înceapă la lucru la secțiunea întâi a drumului de țară: Telciu-Romuli-Săcele, făcând tot odată Universității Districtuale cunoscut, cum că din vistieria statului pentru clădirea acelui drum nu se poate da nici un ajutor, și așa nu rămâne alt rând, decât clădirea acelui drum să o ia asupră-și districtul, și așa pentru clădirea atât a acelei secțiuni, cât și a celor următoare din puterile proprii ale districtului sau din partea Universității Comitatus, s-au făcut dispoziții.

¹⁰⁸ A elibera în copie.

¹⁰⁹ Legalizate.

¹¹⁰ Solicităților.

Cu prea înaltul rescript regesc din 25 mai 1875 adresat către Universitatea Districtului Năsăud, s-au convocat dieta pe 28 septembrie 1875 la Budapesta, și totodată, s-a ordonat jurisdicțiunii a face dispozițiile necesare pentru alegerea deputaților dietali. De deputați s-au ales, pentru cercul Năsăudului, Gedeon Tanarky și pentru cercul Sângeorgiului, Földvary.

*În ședința congregațiunii generale din 25 septembrie 1875 s-a concluzionat a se face o reprezentațiune la Majestatea Sa, în care să se arate gravamintele¹¹¹ populației Districtului Năsăud față cu apăsările și desconsiderarea națiunii române în folosirea limbii sale, care reprezentațiune suna în modul următor: [...]*¹¹².

Această reprezentațiune scrisă și în limba maghiară și în limba română s-a așternut în calea dicasterială, Majestății Sale.

În acest an s-au făcut dispoziții pentru zidirea podurilor de la Mocod, peste Țibleș și de la Hordou, peste Sălăuța, acoperindu-se ambele aceste poduri.

Tot în acest an s-a compus, în urma ordinațiunii ministerului regesc unguresc de interne dtto. 19 iunie 1875 nr. 29.786/1875, un statut despre clădirea de opuri de apă, la întărituri de țărmuri de apă și la regularea de râuri, care statut primindu-se de Universitatea Districtuală în ședința sa ținută în 25 septembrie 1875, s-a și întărit de sus amintitul minister.

Mai încolo, luând Universitatea Districtuală în considerație că, precum s-a desființat acum judecătoria colegială regească din Năsăud, tocmai așa se poate întâmpla, azi-măine, cum se citește prin jurnalele patriei, și cu municipiul, s-a concluzionat a se alege încă în ședința Universității Districtuale din 25 septembrie 1875 o deputațiune de trei inși, alegându-se domnii: Grigore Moisil, Ioachim Mureșan și Dănilă Lica, care reprezentațiunea statorită în sus amintita ședință, în acel moment, când va fi vorba de așa numita arondare a municipiilor din Transilvania, și ar deveni întrebarea și de autonomia Districtului Năsăud, să călătorească la Viena și să o aștearnă Majestății Sale, în numele populației Districtului Năsăud, rugându-se ca Majestatea Sa să se îndure grațios a susține autonomia Districtului Năsăud și a dispune și în privința schimbării legilor ce apasă naționalitatea română.

Locuitorii din cele opt comune din Valea Borgoului au concluzionat în 20 iunie 1875 că, pentru acelea să se instituie în opidul Borgoului un post de medic graduat, cărei cerere s-a dat loc, statorindu-se tot odată ca medicul graduat instituit este obligat a împlini toate agende¹¹³ unui chirurg și că, în caz dacă ar fi ca să se pună suna de 400 florini spre a se plăti o parte din salariul acelui medic din casa domestică municipală spre dispoziție la comunele suplimente, în acel caz va fi a se alege acolo medic de Universitatea Districtuală, de sine înțelegându-se ca pentru acest post numai medici graduați vor putea candida.

Înaltul minister regesc de culte și de învățământ cu ordinațiunea din 10 octombrie 1875 nr. 24.256 încunoștințează Comitetul fondurilor școlare, cum că

¹¹¹ Dorințele.

¹¹² Vezi textul în *Ibidem*, p. 558-561.

¹¹³ Atribuțiile.

pensionarea tuturor învățătorilor de la institutele de învățământ susținute din fondurile școlare grănicerești a românilor foști grăniceri din fostul regiment al doilea românesc confiniar transilvan se ține de competența Comitetului școlar grăniceresc, despre ce s-au și încunoștințat, atât comitetul, cât și comisia școlară grănicerească.

1876. Ministerul de comunicațiune și de lucrări publice cu ordinațiunea sa din 8 ianuarie 1876 nr. 19.509/1875 a întărit statutul Universității Districtului Năsăud despre conservarea drumurilor de țară și comitatense din Districtul Năsăudului.

În ședința Universității Districtuale ținută în 21 martie 1876 s-a publicat ordinațiunea ministrului președinte Koloman Tisza dtto. 23 octombrie 1875 nr. 1.794 prin care se împărtășește că Majestatea Sa, cu prea înaltul decret din 20 octombrie 1875, în urma abdicării de postul de ministru președinte a baronului Wenkenheim l-a denumit pe el de ministru președinte, apoi în urma propunerii sale, pe fostul ministru președinte l-a întărit în postul de ministru pe lângă Majestatea Sa, apoi pe Trefort Agoston ministru de culte și de învățământ, contele Pejacsevich Peter, ministrul Croației, Slavoniei și Dalmației, Szende Bela, pentru apărarea patriei, Perczel Bela de justiție, Széll Kalmann de finanțe, baronul Simony Lajos de agricultură, industrie și comerț și Pechy Tamás de comunicațiune și lucrări publice, încredințându-se împlinirea afacerilor ministrului de interne, provocând tot odată Universitatea Districtuală a se îngriji ca treburile administrative să se îplinească cu toată punctuozitatea.

În ședința din 22 martie 1876 s-a decis din nou, ca în cauza susținerii autonomiei Districtului Năsăud să se aleagă o deputațiune, care sub conducerea căpitanului suprem Alexandru Bohățel, să stăruiască la minister din toate puterile pentru susținerea autonomiei acestuia, ca așa să fim consecvenți cu trecutul și justificați cu viitorul, rămânând în istorie urme că ne-am îndeplinit obligamintele noastre.

A aștepta de la ministrul Tisza vreo dreptate, numai a gândi e păcat, pentru că el este cel mai mare inamic al românilor și a tuturor naționalităților nemaghiare, un bărbat ambițios, care spre a se susține nu se sfiiește a se folosi de ori ce scop infernal, precum va documenta viitorul; sub ministrul Tisza a început era corupțiunilor tuturor funcționarilor de stat și municipali, și în urmă, și comunali.

Pe lângă toate stăruințele însă, nu s-a putut susține autonomia Districtului Năsăud, și acesta s-a împreunat cu Districtul Bistriței, sub numirea de „Împreunatul comitat Bistrița-Năsăud” (s.a.).

Deși s-a satorit, cu pactul încheiat în 12 martie 1872 între populația română fostă grănicerească din regimentul al doilea român confiniar transilvan și între erariul finaciar regesc unguresc, în privința posesiunilor și proprietăților grănicerești ca în cale politică să nu se mai atace posesiunile acestora, nici să se facă vre-un schimb în titlurile drepturilor de posesiune și de proprietate prin dispuneri în calea politico-administrativă, și deși s-a și sancționat acel pact de

Majestatea Sa, totuși secretarul de stat al ministrului regesc unguresc de interne, ca să-și poată ajunge familia Kemény scopurile ei cele infernale de a dezbrăca pe foștii grăniceri români de o parte însemnată a posesiunilor și proprietăților celor drepte, și spre a storce de la stat și de la populația fostă grănicerească vreo câteva sute de mii de florini pe nedrept, și pe bază de niște documente false – a căror originale nu există, dezdăunare și, deși i-a fost cunoscut celui secretar de stat că pretențiile acelei familii spre a se schimba în cartea funciară titlurile de drept de posesiune și de proprietate s-au respins pe cale judecătorească, totuși a însărcinat pe fiscalul statului din nou cu ordinațiunea din 16 mai 1876 nr. 32.044/1876, în numele ministrului de interne unguresc, ca sub alte pretexte în privința schimbării titlului de drept, să înceapă din nou în contra populației grănicerești proces judecătorec și, să lucreze într-o acolo, ca în cărțile funduare să se schimbe titlul de drept așa precum voiește ministrul de interne. În contra acestui ordin s-au plâns foștii grăniceri la Majestatea Sa.

Aceasta e dovada nerăsturnabilă că ministrul de interne unguresc guvernează după principiile satrapo-polițienești și că de vreo dreptate nu poate fi vorba”.

Contributions documentaires concernant l'histoire du district de Năsăud (1861-1876)

- Résumé -

Paru à la suite du début de la période libérale, le district de Năsăud a marqué profondément, par ses réalisations, l'évolution de la zone qui était le régiment de la frontière de Năsăud.

La période de son existence a été peu étudiée naguère et plus systématiquement les dernières années.

Pour arriver à l'appui de la connaissance approfondie de cette période, on publie un manuscrit inédit dû à un employé du district de Năsăud, impliqué lui-même dans le déroulement des événements dont il parle.

Le manuscrit se constitue dans une chronique d'événements, représentant un instrument de travail pour une nouvelle opinion historiographique sur la frontière militaire de Năsăud.

VARIA

POPULAȚIA SATULUI BUDEȘTI (JUDEȚUL BISTRIȚA- NĂSĂUD) ÎN LUMINA CONSCRIPTIEI IOSEFINE REALIZATE ÎNTRE ANII 1784-1787

Dana-Maria RUS

„Demografia ajunge la esență pentru că ea decurge din cel mai intim dintre gesturi, pentru că ea este motivată printr-o atitudine generală în fața vieții, orice teorie globală de demografie istorică poartă mărturia despre cei care o construiesc și, prin extensiune, despre cei care o folosesc drept un instrument de înțelegere și cercetare... Registrele parohiale au încetat să mai fie gloata adormită a vechilor arhive... Ele rămân cea mai bună și aproape unica sursă de documentare pentru istoria celor umili. Aceste registre sunt o sursă pentru istoria demografică, dar, și mai mult, sunt o sursă pentru o istorie globală”¹. Această afirmație a cunoscutului istoric francez se validează pentru istoria populației din Transilvania în secolul al XVIII-lea și din perspectiva altei categorii de izvoare, respectiv actele conscripțiilor. Cucerirea Transilvaniei la sfârșitul secolului al XVII-lea de către austrieci va atrage după sine, printre altele, o riguroasă evidență a resurselor materiale și umane din provincie. Astfel, de la începutul secolului al XVIII-lea începem să dispunem, alături de vechile surse economico-demografice (urbaniile și registrele parohiale de stare civilă) și de alte tipuri de izvoare: conscripțiile fiscale, militare, religioase, șematismele etc. Cu alte cuvinte, putem să atribuim acestei perioade care începe de la venirea austriecilor și până la mijlocul secolului al XIX-lea apelativul de „etapa prestatistică”, deoarece sursele statistice și demografice se înmulțesc, se diversifică conținutul lor, sporește calificarea celor însărcinați cu elaborarea lor, cu alte cuvinte începem să avem o panoramă cât mai aproape de realitate a potențialului demografic și a resurselor materiale din Transilvania.

Prima mare conscripție generală cu caracter fiscal a fost efectuată în anii 1720-1721 (incluzând Banatul, Crișana, Maramureșul și firește Principatul Transilvania). Următoarea mare conscripție fiscală s-a efectuat la 1750, o altă conscripție fiscală având loc în 1776, iar între anii 1784-1787 s-au derulat operațiunile unei înregistrări complexe a populației Transilvaniei, mulți specialiști catalogând-o drept primul recensământ al provinciei (cunoscut sub numele de

¹ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, București, 1989, p. 212-215.

„recensământul iosefin”). În conscripțiile fiscale apar toate localitățile, chiar de la primele începuturi, dând informații destul de complete despre populația unei localități². Numai după datele acestor conscripții s-a putut reconstitui numărul locuitorilor existenți atunci în toate localitățile județului Bistrița-Năsăud de azi³.

În cele ce urmează vom analiza „recensământul” sau mai corect spus un fragment din conscripția iosefină realizată între anii 1784-1786, respectiv partea referitoare la satul Budești. La 31 ianuarie 1784, a apărut decretul imperial care prevedea întregirea regimentelor de graniță. Această conscripție militară a fost pusă în legătură cu conscripția generală a populației ordonată de la Viena la 16 august 1784. Înregistrarea populației din perioada 1784-1786 este considerată de către specialiști un izvor de mare însemnătate. Conscripția întrunește pentru prima oară în practica vremii, unele elemente caracteristice recensămintelor moderne. Concepută în spiritul vederilor împăratului Iosif al II-lea asupra importanței și rolului cunoașterii numărului și dinamicii populației, înregistrarea demografică transilvană din perioada 1784-1786, desfășurată concomitent cu recensământul similar din Ungaria, a urmărit cu precădere, obiective de natură militară, atinse prin modul de desfășurare al conscrierii și prin cel de înregistrare a datelor, prin căi ocolite pentru a se evita incidentele produse în vara anului 1784 în Munții Apuseni cu ocazia conscrierii militare⁴. Totodată, această acțiune a avut în vedere și obiective de natură socială și fiscal-administrative. Mulți specialiști apreciază că „recensământul” din 1784-1787 poate fi considerat drept prima conscriere cu adevărat sistematică a potențialului uman din provinciile ce depindeau de Curtea de la Viena. Din păcate, rezultatele detaliate ale acestui recensământ pentru Transilvania au rămas aproape necunoscute vreme de mai bine de o sută cincizeci de ani, deși de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în perioada interbelică au apărut în diverse reviste semnalări ale acestui izvor precum și date generale pentru anumite comitate⁵. Abia în anul 1938, cunoscutul demograf maghiar G. Thirring, a publicat la Budapesta o lucrare în care se regăseau sistematic informații demografice privind comitatele ardelene⁶.

Revenind la înregistrarea demografică transilvană din anii 1784-1786, să remarcăm faptul că ea prezintă o serie de caracteristici:

- a) a cuprins aproape întreaga populație a marelui principat, inclusiv nobilimea privilegiată, scutită până atunci de înregistrare cu ocazia diferitelor conscrieri;

² I. Teoran, „Urbarii și conscripții. Izvoare transilvane de statistică veche”, în *Analele Institutului de Statistic al României*, vol. II, București, 1945, p. 255-256.

³ P. Boca, „Populația județului Bistrița-Năsăud între anii 1720-1870”, în *File de istorie*, vol. IV, Bistrița, 1976, p. 295.

⁴ C. Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, vol. I, sec. XVIII, București, 1986, p. 13-14.

⁵ O prezentare riguroasă a acestor mențiuni la: Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, 1995, p. 294sqq

⁶ Gusztáv Thirring, *Magyarország népessége II. József korában*, Budapest, 1938

- b) a avut în vedere toate unitățile administrativ-teritoriale din Transilvania acelei vremi, excepție făcând teritoriul regimentelor de graniță;
- c) înregistrarea populației s-a făcut în liste nominale, tipărite în limbile celor recenzați;
- d) datele înregistrate au fost prelucrate și separate după criterii, între ele fiind apoi stabilite diferite corelații statistice;
- e) s-a preconizat, și în parte s-a realizat, ținerea unei evidențe a mișcării populației pe baza datelor înregistrate prin revizii anuale efectuate în fiecare localitate⁷.

Acestea sunt caracteristicile prin care se deosebește de conscripția din 1720-1721 sau de altele efectuate în epocă de către autoritățile militare, administrative sau ecleziastice. De aceea, unii specialiști sunt îndreptățiți să numească înregistrarea din 1784-1786 „recensământul general” al populației din Transilvania.

Astfel, au fost consemnate următoarele categorii de locuitori: **nobili** – indiferent de vârstă și situație patrimonială; **preoți** – indiferent de confesiune; **funcționari** – adică toți slujbașii nenobili, superiori și inferiori; **avocați**, toți cei cu o pregătire superioară, orașeni și meșteșugari; **țărani** – posesori de sesii, moștenitorii țăranilor; **jeleri**; **militari lăsați la vatră**; **femeile**. După cum se vede, înregistrarea pare a fi foarte complexă, însă datele prezentate în tabel nu arată detalieri.

Pentru perioada 1784-1786, în Arhivele Naționale Maghiare din Budapesta există un document inedit aflat în fondul F51, pachetul 30 și anume Urbariul referitor la satul Budatelke, efectuat la 9 decembrie 1785⁸. Documentul oferă date foarte interesante privitoare la situația satului, la locuitorii lui, la limba folosită pe atunci atât în vorbire cât și în scriere, la configurația terenurilor agricole, la dările care se percepeau etc. Documentul cuprinde două părți: în prima parte un chestionar realizat de trimișii puterii imperiale în care prin discuțiile cu juzii și jurații satului, autoritățile consemnează realitățile economice de la fața locului, iar în partea a doua sunt menționați țăranii (capii de familie) de la fiecare moșie în parte. Documentul consemnează chiar de la început numele a 16 persoane care alcătuiau conducerea satului. Aceștia nu trebuiau să fie neapărat dintre „bătrânii satului” deoarece studiind lista ce conține și vârsta lor se poate remarca faptul că cel mai tânăr avea 30 de ani, iar cel mai în vârstă era unul singur și avea 67 de ani.

La întrebarea autorităților dacă locuitorii satului au mai fost înscrși în vreun urbariu, ei au spus că nu, ceea ce înseamnă că nu au mai fost recenzați în totalitate până la acea dată, deși este greu de acceptat că la 1750 au rămas în afara mării conscripții fiscale organizate de către Guvernul Transilvaniei. Țăranii spun că prestează munci pentru nobili, dar fără contracte pentru că așa „s-au pominyit” din moși-strămoși. Iobagii lucrează trei zile pe săptămână, iar

⁷ C. Feneșan, *Izvoare de demografie istorică*, p. 13 sq.

⁸ Arhivele Naționale Maghiare Budapesta, Urbariul comunei Budești. Fond Wesselenyi. Fototecă 783.325.5

jelerii două zile pe săptămână. Țăranii vorbesc apoi despre pământuri care sunt bune pentru agricultură, dar pentru fân nu pot să cosească decât o dată pe an. În ceea ce privește valorificarea produselor, țăranii merg spre orașe unde dintotdeauna produsele au fost mai scumpe (Bistrița, Reghin, Gherla), dar și drumul e mai lung – 2 zile, sau spre localități mai mari (Teaca) unde parcurg drumul dus-întors într-o zi. Țăranii sunt hotărâți să-și construiască un loc pentru adăpat animalele, fiindcă au pășuni bune, dar nu au locuri unde să-și adape animalele. Sunt nemulțumiți că nu prea au lemne, păduri, vii, trestie, var, cărbune, sare. Dijmă din produsele lor nu au de dat decât „Domnilor” (adică nobililor). Pe teritoriul satului nu există nici o fabrică, așa că sătenii nu au venituri salariale. Au pâraie de topit cânepa, ceea ce înseamnă că în sat se cultiva și se prelucra cânepa, sătenii purtând îmbrăcăminte din cânepă, confecționată de femei în casă. Nici mori pentru măcinat nu există în sat, însă „cale de o zi” găsesc, ceea ce înseamnă că puteau să-și macine cerealele la o distanță nu prea mare de sat.

Urmează apoi mai multe întrebări despre greutățile sătenilor. Țăranii spun că au locuri joase, de cosit, destul de departe – o zi de mers cu carul. Dijmă dau nobililor tot a 10-a parte din grâu, mei, trifoi; pe lângă acestea la Crăciun dau o găină cu 10 ouă și o măsură de ovăz. Întrebați fiind dacă au locuri pustii, conducătorii satului spun că au 13 case pustii unele de 3-4 ani, fie pentru că le-au ars sau s-au stricat și nu au mai fost reparate. Despre statutul lor social, mai marii satului spun că locuitorii așa s-au născut iobagi, așa se știu din neam în neam și știu că trebuie să-și îndeplinească obligațiile către nobilii pe pământul cărora locuiesc tot timpul vieții.

Documentul prezintă o importanță foarte mare atât din punct de vedere istoric, dar și lingvistic pentru că oferă date prețioase despre limba vorbită la sfârșitul secolului XVIII. Acesta este și motivul pentru care am hotărât să redăm în cele ce urmează documentul prelucrat, în care am menținut însă în totalitate limbajul epocii, efortul fiind acela de a descifra scrisul de mână de la sfârșitul secolului XVIII și de a-l transcrie cu ajutorul mijloacelor moderne ale secolului XXI. Documentul original, transcris de pe microfilm va fi redat în cele ce urmează pentru a se sesiza și limbajul epocii.

Anno 1785 die 9-ta Decembris Inchoatur Operatio Urbarialis Pagi Budatelke Illustrissimi Comitatus Tordensis Circulo Colosiensi adjacentis et ingremiati

Nomina Judicis et Juratorum Seniorumque

1. Hegyes Vaszilie	Annorum circiter	30
2. Faur Stephan		40
3. Kodre Szimnion		45
4. Faur Lupp		60
5. Banai Lika		65

6. Tomse Filip	66
7. Oltyan Iion	66
8. Tomse Szimnion	67
9. Oltyan Gligoras	35
10. Molduvan Iion	37
11. Molduvan Togyer	44
12. Arankutyan Szimnion	42
13. Sztinsin Gavrilla	64
14. Jencsan Gyorgye	60
15. Papp Gligoras	56
16. Jusan Stefan	30

Puncta Interrogatoria

1. Are akuma Lokull a cseszta Urbarium? Gye are tse feljull a tsela, gye kite vreme szau o adusz in Lontru?

1-um. Navem Urbarium

1-um. Urbarium non habemus.

2. Dake nare Urbarium, pe linge Contractus szau legeture fak szlusbe tse Jobedsaszke, si Jobadcsi si dselleri? Kite vreme jesztye akuma de kind a jeszt Oblicsan szau intseput szau au pesith la acsasza legeture Lokull atseszta Ku Domnyi Lokuluj? Nuj asa dare, ke si pine a sze facse a seszt Urbarium, szau Contractus au foszt altile? Si de au foszt tse feljuri si kind szau intseput implinyira datorii a tsesztuj de akuma obitsej?

2-um. Gyepe szlusbe pene akum deczinute, nyitse un Contractus navem, asa nyam pominyit.

2-um. Super hactenus praestitis Servitis, Contractuales non habemus verum in his a longinus fuisse Ceminiscimur.

3. Unde nuj nicse Contractus, nicse Urbarium, din tse szte darul, szlusba si datorija Jobezsaszke tsi Zselleraszke ketre Domni Lokuluj, kare akuma szau obisnuit? Kind si in tse kip szau adusz inlontru atsa datorie, szlusbe tsi alte daruri

3-um. Urbarium szau Contractus pe szlusbe nu avind, pune akum Jobasi tri zile, zselleri doue zile nyau minat in Szeptemine, Domni lokuluj.

3-um. Urbarium, seu Contractuales cum non habeamus, Jobagiones per tres, Inquilini per duas cogimur inservire Dies omni hebdomanda nostris Domnini Terestribus.

4. Tcse Felury gye venituri si Dobinzi are Lokull si hotarul acseszta? szau Jares, tse feluri de pagube, szau Szkedery si Lipsze au obisnuit adsunse Lokull, si hotarul a cseszta?

Specificatio Beneficiorum

1. Lokul gye arat nyi gye nyilzsok, si gye rade, avem si tett hotarull Fordulasul, dave tett fel gye bukatye / in vreme cse de Dumnyezeu:/ fekindusze pe voie, putyem ara ku sasze boj.

1-um: Terrae arabiles sunt mediocris, qualitatis et Fertilitatis, omnis generis, tritici Feraces duarum Calcaturarum sex Bobus excoligibiles.

2. Finaczu Hotaruluj ii bunn, inkarile gye pagube api nu nye tyemem, numaj odate intru an putyemull all koszi, finuj fartye bun gye in gresatul Marhi, intro Gelate gye lok fin gye 15 mes sze fase.

2-um. Faenetum bonae qualitatis, a fregventiori exundatione omnino liberum Semel per Annum falcabile et pro saginandis, Pecoribus aptum producit foenum, notanter in uno Jugero Terreni quindecim id est 15 centenarios procreati admittimus.

3. Lokul gye Tirguri avem nu gye partye, pekumuj Tyaka, kale gye o dzi, ku mersz, ku vinit, kale gye doue zile si maj bunye tirgur avem, la Bisztricz, Regin, Gyerla, ungye vor csej dusem le vinyem ku mersz bun.

3-um. Emporia non procul dissita habemus, notanter ad distantiam unius diei oppidum Teke, ad duarum Bisztriczium, SzaszRegen, Armenopolim, ubi promota naturalia commoda via eundem facile distrahuntur.

4. Hotarul gye peszkut, tett feljur gye dobitok, pekum avem fartye bun asa nyi buget gye mare.

4-um. Pascuum pro omnis generis Pecoribus quemadmodum aptum, ita et omnimode sufficiens est.

5. Lokur adepetare nule pre avem amintirle, fere noj ku szatu gye nyom szili intra tita, sze nye facsem.

5-um. *Adaqvationem Pecorum non aliter habere possumus, nisi Comunitas in id manum moveat.*

6. Lemnye gye Lukru gye kit nu avem, dare jesztye la Szatull tett o peduricse gye nujele, a tita nyi tete avere lemnyilor.

6-um. *Lignatio aedilis nulla, verum Communitatis virgultea quae dam silvula existens, deservit in usum nostrum focalum.*

7. Lokul noszt nu avind Zsije nyis o indeminare nu avem.

7-um. *Ex vinearum cultura nullum merendi beneficium.*

8. Lokul gye ginde nu avem.

8-um. *Glandinatio nulla.*

9. Gyesma all navele Fiscusuluj a o dare nu nyam pominyit, numaj gyesma Domnilor a zese ve dem.

9-um. *Usum arendae Fiscalem praeter decimam Dominorum Terestrium praestitam nullum esse.*

10. Gredin gye pomny unyi gyintre Szetyeny au, si maj mulcz putyevar ave, agoniszituri dindusze, dare gridini gye kurety, szau legumuri bunye szint.

10-um. *Pomaria quidam Incolarum habent, industria adhibita plurim habent, est Caulitorum Viridariorumque hortis abundamus optimis.*

11. Lokur gye tresztyije nu avem.

11. *Arundinetum Comunitatis nullum est.*

12. Gyin purtatu Szeri nicse on vinyit, pintru Lokul gye gye partye nu putyem ave.

12. *Beneficium mercendi, ex Commoditate divectionis Salis omnino esse nullum ob nimiam Loci distantiam.*

13. Nicse ohazne nu avem gyin Fabris, pentru ke pe lokurile nosztye nu sze pominyeszk.

13. *Nullum beneficium fabricarum his in partibus haut existentium.*

14. Fiind noj gye partye, gye apile csele kuretare, hazna a cselora gyi vinyitu plutyilor, szau sejsilor nu le putyem ave.

14. *Ob Fluviorum distantiam, ex navigatione aut ratigatione nullum obvenit nobis beneficium.*

15. Nu avem in vesinetaty Lokur gye Zsii, a nye putye kepetare gyin Lukru noszt indeminare.

15. *Vicina promontoria majora vini bonae qualitatis cum sint nullae, hinc merendi beneficium aeqve nullum.*

16. Navem, nusze pominyesty var, kerbuny.

16. *Est hoc nihil beneficy.*

17. Tirg gye czare locul noszt, si fegedeul szeu nu avind pe aprape pesztye an geszim Tirgur gye czare, bunye si marj.

17. *In Loco huius Possessionis nundinae ex Privilegio, educilla in viis Regiis posita nulla adnumeramus, sed per annum in Pagis nobis advicinantibus ferme plurimas adimus nundinas.*

18. Peraje gye topit kinyepa avem bunye.

18. *Pro maceratione canabis habemus utiles rivulos.*

19. Mori gye mesinat in hotarul noszt navem, dare kale gye o zy kepetem.

19. *Molae in Loco non sunt, verum ad distantiam diei unius dantur inventu sunt plurimae.*

Maleficia

1. Lokul gye arat kumul avem am szpusz gyin tije.

1. *Circa Terras Arabiles, Comemoratum est, puncto beneficiorum 1-o.*

2. Rituri nu avem, numaj Funacz, kam gye partye, o dzi gye dare vom umbla ku karu.

2. *Prata nulla, sed solummodo fenile in Loco Longinquiori situatum habemus, quo per solam Diem Curru Ambulatu binnij vicibus est.*

3. Gye avere Tirgurilor am pominyit all triile punctam.

3. *Emporia commemoravimus puncto 3-o Beneficiorum.*

4. Ku pesunya Hutaruluj nye gyesztulim.

4. *Pascuo Locali contentos esse, comemoravimus puncto 4-o.beneficiorum.*

5. Maj mare szkegyere, ka din Lemnye, si Tresztije nu avem.

5. *Inter reliqua, lignationis, arundineti carentiam sentimus maximam.*

6. Gyn Lukru ku pelmy, sinyej harnyik, pates haznui.

6. *Opere manuali conantibus, obvenit beneficium merendi.*

5. Kitye, si cse felury de ferdase de arat, si gye Finacze are o gazde in Trage si kitye Ferdele ku Ferdela Szibiuluj, patye szemina intrun Ferdas de areture? De acsela felj isz ritorile, va ctsi gye douae voi szele patye koszi?

5-um. A jeszt fel gye intrebecsunye, maj inapoi sze reszpungye.

5-um. *De Jugeris Agrorum et Foenetor Possessionis habitis intra dicmus.*

6. Kite szlusbe, si cse felurj a fekut, pene akuma o gazde, si ku kitye vitye treszet are? Si kind szau dusz, si szau intorsz de la szlusba, szokotituiso Kallya si Umblarja in zilele Szlusbej?

6-um. Pekum am pominyit szlusba petranyilor, asa ku merhey daoze zile zselleru, tri zile joba zsu szluzsestye, gye mersz szau vinyitul la szlusbe numaj pominyim, tett gya una vreme la hotarull nosztru avind grisa gye szluzsit.

6-um. *Qvem ad modum comemoravimus palnarem Domnii Terestribus laborem praestitum, ita jugalibus etiam Inquilini duas, tre jobagiones in servitute ad implemus dies, de itineretione arca servitutem Dominialem ad dicendum nihil habemus, cum vell maxime hujate in Possessione exigatur omnis labor.*

7. Dau Lecuitori gye ajicsa Domnyilor Lokuluj a noua? dake dau,gyin cse feluri gye vinyiturj keszkute gyin pemint si averi o dau a tseja? Si gye

kite vreme? Si jesztie in oblicsej acseszte a nova csi pela altye Domnyii in acseszte csinstitute varmegyie? Afare gye acsasza, tsau obisnuit pene in zua de ajeszt, se maj de pe un an Jobasu Domnuszo in rindul altora feljuri gye datori, si maj alesz, datoriile atsele, akar in bani, akar in alt cseva din tse au sztat?

7-um. A noua nyis gye un fell venyit nu dem Domnyilor, dare numaj a zecse dem gyisma, din griu, si cselelaltye vinyitur kreszkutye a pemintuluj, asa din myej, trifoi; pelinge ajeszt a pela Krecsun o geine, ku 10 vouve dem Domnyilor, dare a Domnuluj Kordai voamenyi, nye aretem ku maj multe Danye, dind linge geine, si vouve, o nyercze gye ovesz, pela Krecsun, mujerile nasztie, tork si czesz.

7-um. Nonam nunquam, tantum decimam ex proreritis damus Domini Terestribus inteligendo etiam apum, agnellorum aeqve decimam, circa festum autem Nativitatis Anno singuloi Galinam, cum 10 ovis, tribuimus, eo plus Excelentissimi Comititis Georgii Korda Homines, quod ab omni inserviente tempore Nativitatis avenae metretae una exigatur, ab uxoribus nostris textura et filatura exigitur faeciter.

8. Kite ocsine, szau Lokurj gye kasze szint in Lokull acsesza pusztij? gye kite vreme, pintru cse pricsine szau pusztiit, si acsele Lokurj ku cele cse sze czin de jele, tsinye le sztepinyest

8-um. Ocsinye szau lokurj gye Kasze pusztij in Szatu nosztr. avem szame la 13.din karele o szame fartye gyemult, unyile gye tri, patru aj, in kasze szau sztrikat pintru ke o szame, szau pusztiit, foku ljo minkat,murind gazda din jele nu szau maj nyime ljegat gye sztepinyire unyilor, maj multye szau odavan gyin mulczile Anjilor, Lokurile avutye noj Tsinyes ku perczile le czinyem.

8-um. Sessionis desertae in hujate Possessione in simul ad numerantur numero 13. quae partim alongo temporis intervallo, partim vero a quadriennio magis sunt, desolatae, horum depopulationum ab una ignis, parte vero ab altera Hospitem interventa, mors, causavit, subinde eobstatio sessionum desertarum ex antiquitate promanavit etiam quarum appertinentiae ab Incolis coluntur.

9. Lokuitorii Lokuluj a csesztuje szint Jobads Urikas szau ba?

9-um. Karile szintyem Jobas, tett asa nyam pominyit, nu styim Urikas, vo gyim bany nye szte Datorie vesnyike.

9-um. Jugo Jobagionali esse quosdam obstrictos videmus est utrum sint Haereditary nec non ignoramus.

Partea a doua a conscripției cuprinde numele sătenilor (capii de familie), suprafața de pământ pe care o au în folosință și cât produce pământul respectiv. Țăranii sunt trecuți în funcție de nobilul pe proprietatea căruia se aflau. Sunt trecut separat colonii-țărani așezați cu contract inquilinii-țăranii așezați de bună voie care nu erau iobagi. Pentru a afla numărul total al populației satului Budești, se înmulțește fiecare cap de familie cu 5, deoarece în demografia istorică se acceptă pentru această perioadă o atare aproximare pentru a afla numărul populației. Astfel, s-a ajuns la cifra de 615 locuitori; adăugând și familiile nobililor și pe cele ale conducătorilor satului, rezultă un număr de 770 locuitori pentru satul Budești (pentru anul 1785).

Tot din urbariu aflăm ocupația locuitorilor - țărani cultivatori ai pământului nobililor și crescători de animale. Despre naționalitatea lor se poate spune că unele nume de români se păstrează și astăzi, puțin modificate: Moldovan, Hedeș, Oltean, Coprean, față de Molduan, Hegyes, Oltyan, Kopran, dar numele lor în urbariu au influență maghiară, întrucât urbariul a fost întocmit de autoritățile imperiale. Despre vârsta sătenilor știm că cei ce se ocupau cu administrarea și conducerea satului aveau vârsta cuprinsă între 30 și 67 de ani, astfel:

- 5 cu vârsta între 30-40 ani;
- 3 cu vârsta între 41-50 ani;
- 3 cu vârsta între 51-60 ani;
- 5 peste 60 de ani.

Fără exagerare, se poate afirma că actele conscripției de la sfârșitul secolului al XVIII din timpul lui Iosif al II-lea reprezintă o importantă sursă statistică pentru cunoașterea populației Transilvaniei într-o perioadă de mari prefaceri politice și socio-economice. Nu în ultimul rând, dincolo de relevanța demografică, să menționăm și valoarea conscripției din 1784-1786 din punct de vedere lingvistic și istoric pentru populația românească a provinciei.

Nomina §	Sessionis	Capacitas	Sessionales Terrae	Prata Sessionalia		
Cognomina	Qualitas	Fundi Intravilani	arabiles ex jugeris			
		orgyarum	1600 quadrat	Semper	Raro	Nunquam
		quadratarum	orgyarum	Bis Falcabilia		
				Jugerorum a 1600 orgiis quadr.		
				computand		
Domini	Illustrissimus Dominus Lib. Baro Antonius Josika de Branyiska					
1. Coloni						
Perpetuae obligationis.						
seu subditi , haereditary.						
integrae, mediae qvartalis						
et octavalis sessionis						
Filip Todor		550	4 1/2			1 1/2
Illyes Vaszily		952	4			1 1/2
Illyes Szand		840	4 1/2			1 1/2
Filip Kirila		672	5			1 1/2
Filip Paske		464	3 1/2			1 1/2
Makave Gavril		960	8			1 1/2
Filip Todor		672	5			1 1/2
Makave Gyorgy		640	4			1 1/2
Filip Todor junior		816	5			1 1/2
Filip Filip		528	4			1 1/2
Faur Lup		440	5			1 1/2
2. Coloni						
Liberae migrationis						
seu inquilini, integrae						
mediae, quartae vel						
octavalis sessionis						
Marsinan Gavril		384	4			1 1/2
Kodre Iuon		672	6 1/2			1 1/2
Kodre Vaszily		405	1 1/2			1 1/2
Pap Szimion		392	6			1 1/2
Sztinsin Vonye		355	3			1 1/2
Latus						

Nomina & Cognomina	Sessionis Qualitas	Capacitas Fundi Intravilani orgyarum quadratarum	Sessionales Terrae arabiles ex jugeris 1600 quadrat orgyarum	Prata Sessionalia		
				Semper	Raro	Nunquam
				Bis Falcabilia Jugerorum a 1600 orgiis quadr. computand		
Domini						
Translatum						
3-tio. Inquilini liberi, seu inquilini infra						
octavalem vel nullam						
Sessionis Domos						
tamen habentes						
Buzan Vonn.		80				
Pafia Lup		544				
4-to. Sub inquilini per-						
petui, seu subditi						
Haereditarii Dom-						
ibus destituti,						
apud alios habitantes						
Hurban Ursz						
5. Subinquilini liberi						
seu inquilini Dom-						
ibus destituti						
apud alios habitantes						
Dorhoj Iuon						
Bertalan Tanaszie						
Sztimsin Todor						
Dorhoj Vonusz						
2. Illusstrissima L. Baronissa Clara Hunter relicta vidua Michaelae Csereiana						
1. Coloni						
Perpetuae obligati-						
onis seu subditi						
Haereditarii, integrae						
mediae, quartae et						
octavae sessionis						
Girosze Pintye		1120	6	1 ^{1/2}		
Ignat Szimion		600	2	1 ^{1/2}		
Latus						

Nomina §	Sessionis	Capacitas	Sessionales Terrae	Prata Sessionalia		
Cognomina	Qualitas	Fundi Intravilani	arabiles ex jugeris			
		orgyarum	1600 quadrat	Semper	Raro	Nunquam
		quadratarum	orgyarum	Bis Falcabilia		
				Jugerorum a 1600 orgjis quadr.		
				computand		
Domini						
Translat						
2. Coloni						
Liberæ migrationis						
seu inquilini, integreæ						
,mediæ quartæ et						
octavalis sessionis						
Arankutyán Petre		624	3			1 1/2
Moldovan Szavu		382	5			1 1/2
Moldovan Iuon		960	8 1/2			1 1/2
Gyenyé Mitre		350	6			1 1/2
Mundre Kira		748	4 1/2			1 1/2
Florusa Gligorasne		768	8			1 1/2
Tofana Ignat		616	7			1 1/2
Botyezát Kirila		638	5 1/2			1 1/2
Bungerdan Irimia		624	6			1 1/2
Ketsudan Szimion		420	4 1/2			1 1/2
Banai Lika		672	9			1 1/2
3. Subinquilini						
perpetui, seu sub-						
diti Haereditary,						
Domibus destituti,						
apud alios habi-						
tantes						
Tvetyan Andre in cura degit						
Szakats Vonusz in Allodio Curia degit						
4. Subinquilini						
liberi seu inquilini						
Domibus destituti,						
apud alios habi-						
tantes						
Moldovan Vaszily iunior						
Banai Todor						
Lomperdan Vaszily						
Latus						

IZVOARE MONOGRAFICE BÂRGĂUANE (I)

Niculae VRĂSMAȘ

Lucrarea de față rezidă în încercarea de a identifica și aduna la un loc, cronologic, cele mai vechi documente și date cu caracter monografic despre ținutul bârgăuan. Reunirea acestor surse reprezintă primii pași spre realizarea unei viitoare monografii, complexe, a Țării Bârgaielor.

Printre cele mai vechi documente existente privind spațiul istoric al Bârgaielor, sunt chestionarele completate de către autoritățile locale sătești (juzi, jurați și notari), la ancheta toponimică din 1864-1865 a Guberniului Transilvaniei. Materialul documentar, care cuprinde date despre întreaga Transilvanie, a fost realizat la cererea istoricului maghiar Pesty Frigyes din Timișoara și se găsește la Biblioteca Szechenyi din Budapesta¹.

Chestionarele, scrise în limba română, constituie cele dintâi surse privind: denumirea (originea și evoluția numelui) și descrierea comunelor, numărul caselor, etnia, religia și proveniența locuitorilor (uneori și numărul lor sau al familiilor), ocupațiile acestora, hotarele și vecinătățile comunei, numărul, dimensiunea și felul terenurilor, a munților, apelor și drumurilor, natura vegetației și animalelor, numărul de mori și fierăstraie; oferind, de asemenea, și unele informații referitoare la istoria locală și chiar regională.

Ingenios concepute, aceste chestionare au pus la încercare capacitățile notarilor și a juzilor comunali. Rezultatele au fost însă mulțumitoare și extrem de interesante, iar chestionarele în discuție au devenit primele documente monografice ale comunelor transilvane.

Cele 8 comune bârgăuane, ale căror oficialități au completat în perioada 1864-1865 chestionarele anchetei toponimice solicitate de Guberniul Transilvaniei au fost: Rusu Bârgăului, Josenii Bârgăului, Mijlocenii Bârgăului, Susenii Bârgăului, Prundu Bârgăului, Tiha Bârgăului, Mureșenii Bârgăului și Bistrița Bârgăului.

Vom utiliza, într-o primă etapă, materialul documentar amintit, din colecția publicată de Simion Retegan, comparativ sau în completare, cu informații și date obținute din primele monografii propriu-zise, scrise de preotul Vasile Pavel², învățătorii George Georgiță³ și Ilarion Bosga⁴, s-au din alte documente referitoare la așezările de pe valea Bârgăului.

¹ Simion Retegan, *Satele născădute la mijlocul secolului al XIX-lea*, 2002, Cluj-Napoca.

² Teodor Ghițan, *Istoria Comunei Borgo-Bistrița*, de Popa Vasile Pavel, 1876, în *Arhiva Someșană*, nr. 23, p. 469, Năsăud, 1938.

³ A.N.D.J.B.N., Fond nr. 96. George Georgiță, *Însenări istorice și geografice despre comuna Mureșeni*, mss.

⁴ Ilarion Bosga, *Monografia comunelor din Valea Bârgăului*, mss.

Printre primele lucrări cu caracter monografic ale comunelor născădene, au fost manuscrisele colecționate de harnicul istoriograf al graniței militare, Nestor Șimon, care intenționa să publice o lucrare istorică a întregului ținut grăniceresc. Între acestea sunt menționate: „*Istoria parohiei Ilva Mare scrisă de parohul Grigore Gallanu, în 21 iuliu 1840*” și „*Istoria comunei Ilva Mare, scrisă de Paul Gallan în anul 1863 revedută, corectată și adausă de Nestor Șimon, secretariu și controlor al fondurilor centrale școlare și de stipendii din Districtul Născăudului în 1891*”⁵.

Tot printre primele monografii se află și: „*Istoria Comunei Borgo-Bistrița, de Popa Vasile Pavel, 1876*”⁶ și „*Însemnări istorice și geografice despre comuna Mureșeni, (1884)*”, a învățătorului George Georgiță⁷.

Lucrări dedicate comunelor bărgăuane s-au scris și în continuare, având ca autori pe: Ilarion Bosga (1931)⁸, Teodor Ghițan (1939)⁹ și (1947)¹⁰, Teodor Vrășmaș (1968)¹¹, (1980)¹², (1999)¹³, Grigore Moldovan (1968)¹⁴, Ioan Cernucan (1972)¹⁵, (1977)¹⁶, Eudochia Vonica Ghița (1974)¹⁷, (1985)¹⁸, Pompei Boca (1975)¹⁹, Traian Bălan (1980)²⁰, Ioan Cernucan (1977)²¹, (1972) Viorel Nemeș (1988)²², (1988)²³, George Mănarcă (1990)²⁴ și Titus Wachsmann-Hogiu (2003)²⁵.

Vom selecta și analiza în continuare datele cele mai vechi despre comunele bărgăuane, începând cu primelor monografii scrise pe care le cunoaștem.

Comuna Bistrița Bărgăului

Cea mai veche descriere cunoscută a acestei comune, a fost făcută la 31 ianuarie 1865, când Bistrița Bărgăului ținea de cercul Borgo Prundului,

⁵ Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon - istoric al graniței născădene*, în *Arhiva Someșană*, seria III-a, nr. 1, p. 383-412, 2002, Cluj-Napoca.

⁶ Teodor Ghițan, *op. cit.*

⁷ George Georgiță, *op. cit.*

⁸ Ilarion Bosga, *op. cit.*

⁹ Teodor Ghițan, *Contribuții la istoricul Văii Bărgăului. Delimitarea hotarului dintre Bărgău și comuna săsescă lad*, în *Arhiva Someșană*, nr. 35, 1939, p. 426-435.

¹⁰ Idem, *Valea Bărgăului. Monografie geografică*, lucrare de licență, Cluj, 1947.

¹¹ Teodor Vrășmaș, *Monografia comunei Tiha Bărgăului*, mss.

¹² Idem, *Valea Bărgăului*, monografie geografică, lucrare pentru gradul I, mss.

¹³ Idem, *Țara Bărgăului*, mss.

¹⁴ Grigore Moldovan, *Monografia comunei Bistrița Bărgăului*, mss.

¹⁵ Ioan Cernucan, *Ecouri memorandiste la intelectualii din Prundu Bărgăului*, în *File de istorie*, II, 1972.

¹⁶ Idem, *Contribuții la istoricul învățământului din Prundu Bărgăului*, lucrare pentru gradul I.

¹⁷ Eudochia Vonica Ghița, *Monumente ale naturii și locuri de interes turistic pe Valea Bărgăului*, mss.

¹⁸ Eudochia Vonica Ghița, *Mircea Eliade Platon, Peisajul geografic al Văii Bărgăului reflectat în viața spirituală*, mss.

¹⁹ Pompei Boca, *Populația Văii Bărgăului în conscripții și recensăminte de-a lungul veacurilor*, mss.

²⁰ Traian Bălan, *Valea Bărgăului - o vale a prosperității și a frumuseții*, Ecoul, nr. 1368/23. 02. 1980.

²¹ Ioan Cernucan, *op. cit.*

²² Viorel Nemeș, *Contribuții la monografia comunei Prundu Bărgăului*, lucrare de grad, mss.

²³ Idem, *Monografia istorică a comunei Prundu Bărgăului*, mss.

²⁴ George Mănarcă, *Trecutul satului, bisericii, școlii Mijlocenii Bărgăului*, mss.

²⁵ Titus Wachsmann-Hogiu, *Mic ghid prin Țara Bărgăului*, Bistrița, 2003.

districtul Năsăud. Descrierea este o mică monografie și se datorează comitetului comunal de atunci, care era compus din următorii membrii: Elias Csuria m.p., Maxin Niamț m.p., Maței Orban m.p., Lazar Pavel m.p., x Simion Ilie, x Grigore Ligaroi (Grigore Țigăroi, n.n.). Ioan Laba, jude com. și Theodor Monda [?] notar.

În chestionarul completat de către cei menționați, la cererea Guberniului Transilvaniei²⁶, despre această comunitate s-a afirmat că numele de Borgo Bistrița l-a avut de la început și că „*poate s-au primit numirea de la râul ce curge prin comună, așa numit apa Bistriței, care isvorăște din muntele Bistricioara*”. Despre formarea comunei se afirmă că „*s-au înființat sub imperatoriul Iosif al II-lea, după care, venind locuitorii din celelate comune la moșii, s-au așezat, [și-au] făcut clădiri și împopulat*”. Se mai spune că „*pe terenul al III-lea, Podereiul Piscului, fuseră în anul 1848-9, câmp de bătălie, pe care de către sud se află l monument, lucrat frumos, de piatră, cu (in)scriptiuni rusești, din revoluțiune, anul 1848-9, unde au picat un ofițir de la ruși (moscani)*”.

Patrimoniul comunei cuprindea la acea vreme 375 de case, dispuse în lungul văii Bistrița, 10 terenuri, între care unele aveau grădini cu odăi în câmp, mori de făină, fierăstraie, păduri, numeroase pâraie, stâncării, un munte numit Strunioru și 2 fântâni de slatină, una aparținând comunei Tiha Bărgăului. Reproducem în continuare textul care face referire la denumirile locurilor aparținătoare localității, unele foarte interesante sub aspect toponimic²⁷.

„Otarul comunității Borgo Bistrița se împarte în 10 numiri, table sau terene, și anume:

a. Locul comunității Bistrița, teren nr. I, care cuprinde 375 de locuințe, ce zac aproape de râul Bistrița.

b. Terenu al II-lea „Din Jos de Sat”, în care se află loc de fânaț, cam apăsos și e tot în țarină.

c. Terenu al III-lea „Podereiul Piscului”, loc cea mai mare parte fânaț, una parte arător, apoi loc de pășiune, cu hușiag de arin și mesteacăn; tot loc slab și steril, care devine tot în al 2-lea an în imaș.

d. Terenu al IV-lea, așa-numit „Lungimea Satului”, loc arător pe care se află mai multe locuințe, înființate de la desființarea regimentului român al II-lea, de la anul 1851 încoace, care toate de terenul nr. I se țin și sunt alternatoare, toate cam pre lângă râul Bistrița în sus stau, unde se află și mai multe mori de făină și fereastrău.

e. Terenu nr. V, „Brazii Buni”, cu „Dealul lui Pasăre”, loc de fânaț, puțin arător, loc de mișloc, pe care se află și nește grădini cu hodăi de câmp; partea cam de câtră ost e cam hușiag, tufărie și fâget, care se cheamă „Tăul” și „Bridirciu”, cu una stâncă „Piatra Bridireiulu”; în acest teren se află și 2 fântâni de slatină, una a comunei B. Bistrița și alta a comunei B. Tiha.

f. Terenu nr. VI, „Arșița Mare”, cu „Arinișu”, loc muntos, de pășiune, fâget, molizi și brazi, puține poieni de fânaț, cu tare multe culme de stânci, petrării sterile și anume „Piatra Mare”, „Vârvu Arinișului” etc.

²⁶ Simios Retegan, op. cit., p. 59-62.

²⁷ Ibidem, p. 60.

g. Terenu nr. VII, „Colibița”, loc de fânaș, cu poieni prin pădure de molid, pe care se află ici și colea mai multe odăi de câmp; se află și un părau, „Valea Măgurii”, „Gura Isoarelor”, apoi o culme înaltă de piatră „Petricea” numită; în acest teren se află lângă râul Bistrița mai multe mori de fârină.

h. Terenu nr. VIII, „Dialu Negru”, loc muntos cu tare multă pădure de molid, brad și mai la vale și fâget, puțin loc de pășiune și anume „Poiana Calului”, „Dialu Șiregleror” (Șireglă, parte constitutivă a carului), „Stâncioara”, „Vultura” și „Briază”; în acest teren se află mai multe izvoare, părae cu culme mari de stânci, adică „Isvolul Zăpezile”, „Șoimu din Sus” și „din Jos”, „Părau Maeri”, „Părau Tătărcii”, cu una culme de stâncă tare înaltă, numită „Piatra Tătărcii”, apoi părau „Petroasa”, apă de munte, repede, cu pești, lângă care se află nește mori de ferăstrău, cu mai multe odăi.

i. Terenu nr. IX, „Dialu Alb”, loc cam slab, parte fânaș, parte arător, ce devine tot în al 2-lea an în imaș; în partea de cătră sud se află nește dialuri cu pădure de fag și hușiag.

k. Terenu nr. X, „Bridireasa”, loc bun de fânaș, puțin arător; în partea de cătră sud se află mai multe dialuri cu hușiag și fâget: „Dialu Calului”, „Dialu Tecii”, „Dialu lui Tănăsie” apoi „Simegyia”, o poiană mare în pădure, de cătră sud, de unde curge „Părau Bridiresii”; în acest teren se află mai multe grădini cu odăi de câmp.

Comunitatea Borgo Bistrița posedă, fără aceste păduri descrisă, încă și un munte, numit „Strunioru”, care, parte loc de pășiune, parte pădure, ce se mărginește de cătră ost cu râul Dorna, ce curge din acel munte”.

În același chestionar apar date despre fauna caracteristică a comunei Bistrița Bărgăului: „În pădurile comunei noastre se află mai multe soiuri de animale sălbatice, adică: urși, lupi, capre, viezuri, șderi, vulpi, mâte și iepuri, apoi și mai multe soiuri de pasări și anume: gotșe, potârnică, fugei, etc”.

Dintre puținele lucrări cu caracter monografic cunoscute despre satele din Țara Bărgaielor, una dintre cele mai vechi este „Istoria Comunei Borgo-Bistrița”, scrisă cu litere latine de preotul Vasile Pavel, după anul 1876. Manuscrisul a fost păstrat de nepotul acestuia, tenorul Constantin Pavel, primul director de scenă al Operei române din București.

Lucrarea, scrisă în ortografie cipariană, a fost transcrisă, modificată ortografic și publicată de către Teodor Ghițan, în revista istorico-culturală *Arhiva Someșană*²⁸. În această mică istorie sunt prezentate unele evenimente și date din trecutul comunei Bistrița Bărgăului, dar și al celorlalte localități bărgăuane, a întregului ținut grăniceresc și chiar a unor regiuni mai îndepărtate ale Transilvaniei și Bucovinei.

Evenimentele descrise sunt cunoscute de la bătrâni, dar și trăite de preotul Vasile Pavel. Acesta a fost implicat activ în evenimentele revoluționare din anii 1848-1849, participând la luptele grănicerilor năsăudeni pentru izgonirea generalului Bem și a trupelor sale din satele bărgăuane. Tot el s-a aflat în luna mai 1848 la Blaj, alături de fruntașii revoluției române. Preotul Vasile a

²⁸ Teodor Ghițan, *Istoria Comunei Borgo-Bistrița ...*, p. 469.

fost iubit de săteni și a înfăptuit multe lucruri bune pentru comuna sa, după cum reiese dintr-o autobiografie menționată tot de T. Ghițan²⁹.

Multe din cele prezentate în această lucrare monografică se bazează pe documente, la care bătrânul preot a avut desigur acces. Acestea se aflau, probabil, în „arhivele companiei a 3-a și a plutonului de grăniceri ce se găseau în comuna Borgo-Prund și Borgo-Bistrița, în timpul cât dânsul a trăit. Dovada acestor izvoare este numele tuturor căpitanilor și locotenenților amintiți în manuscris pe cari nu putea să-i știe decât dela sediul companiei sau plutonului mai sus amintite”³⁰.

Redăm în cele ce urmează conținutul „transcris cu modificările necesare ortografice”, așa cum a fost publicat de către T. Ghițan³¹. Ne-am permis îndrăzneala de a comenta și a completa, pe ici pe acolo, unele informații prezentate în această lucrare, pe baza altor studii ulterioare pe care le-am cercetat.

„Înainte de militarizare comuna Borgo-Bistrița au fost tare împrăștiată, oamenii locuiau cu caselor lor, fieștecare unde-și avea locul său propriu, și atunci spuneau bătrânii că trăiau cu mult mai bine ca acum.

Iar cât a venit cătunia în Bârgău, la anul 1783, minten au strâns satul la olaltă, au croit drumuri lungiș și curmeziș; prin sat au împărțit grădini la fieștecare, cu numărș, și au așezat satul în rânduială regulată.

Mai înainte până a nu așeza satul unde stă acum, au fost așezați cu case pe moșia lor Gățanii, Ciurenii, Brumenii, unde stau și acum în ziua de astăzi. Mai către apa Bistriței au fost așezați Tăncanii, Frijenii, Andrei Mare și Găină.

Locul unde stă satul acum a fost mlăștinos acoperit cu arini, și a fost al oamenilor dela Joseni, și din celelalte sate din jos, și acelor li s'au dat alte locuri în hotarul Borgo-Bistriței. Și după ce au format grădini la fieștecare unde să-și pună casa, au hotărât să aducă și bisericile din sus să le așeze în sat.

Biserica gr.-ortodoxă a fost așezată în sus pe locul Băcanilor și cea unită în Strâmba pe locul Popenilor și spuneau bătrânii că înainte de militarizare nu se pomenea să fie uniți, toți erau de religia gr.-orientală și Bârgăul întreg slujia la domnii Bethlen Georg, Bethlen Pal și Bethlen Laios și se ținea de Varmeghia Dobâcii de jos. Iară după militarizare au strâns satele Bârgăului laolaltă și au înființat două companii, adică Borgo-Rus, Borgo-Joseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Suseni a patra companie, iar Borgo-Prund, Borgo-Bistrița, Borgo-Tiha și Borgo-Moroșeni a treia companie.

În Borgo-Prund au așezat un Maior, în Tiha au făcut cortel de căpitan și în Joseni iară.

Preoți de când a venit cătunia în Borgo-Bistrița au fost popa Alexandru din Galaț, al doilea popă Macaveiu din Joseni, al treilea popa Ionică din Rusu, al patrulea popa Luca de aicea din Bistrița și al cincilea sunt eu popa Vasile Pavel, feciorul popii Luchi.

Căpitanii după ce au venit cătunia în Bârgău au fost la companii: Jarodcu, Bohaci, Simini, Zaibingher, Nemeșu, Rațiu, Storvatu, Lang, Marincovici, Negovan, Craglici. Saifertici, Ditrihu, Ilicici, Seculici, Marchesici, Angherer, Osmolschi, Ioan

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

Mihăilașiu; și **Laitnanți** în Borgo-Bistrița au fost ca stațion-comandanți: Unguru, Androne, Ceheti, Bertel, Raupenstrauch, Bota, Paramon, Ilieșiu, Doci, Iordici, Popu, Oarbeșiu, Craus, Pruneanu, Buia, Mihăilașiu, Ușieru, Covaci.

Aceste două companii s'au ținut de regimentul al 2-lea românesc de grănițeri, Nr. Regimentului 17.

Anii mai însemnați au fost și neroditori 1812 până la anul 1816 și nerodirea a fost din ploile cele multe. Atuncea s'au scumpit bucatele dela 5 până la 15 florini merța, bani ușori (devalorizați, n.n.)”.

Despre această foamete relatează mai târziu G. Georgiță³², completat apoi de I. Bosga³³: „Cei mai cu putere aduceau bucate dela Moldova iar sărăcimea aducea scoarță de ulm, o usca și făcea fărină, o mesteca cu buruene, făcea turte și mânca. Apoi la un timp auzind împăratul Franț, a ajutat sărăcimea cu bani și bucate.

În anul 1817 a trecut împărații Franț prin Bârgău și anul acela a fost foarte roditor încât toamna a fost merța de mălai cu 1 florin 20 c r. m. v. Au scăpat oamenii de foame. În vremea foametei mulți oameni și-au lăsat casele goale și s'au dus în Moldova, acolo au fost bucate de ajuns.

La taberi în contra turcului au eșit grenzerii în anul 1809, 1812 și 1815, apoi s'a încheiat pacea”.

După cum menționează T. Ghițan: „Fiind folosită și tradiția în documentarea și expunerea faptelor, nu toate evenimentele amintite sunt verosimile, fiind în contradicție cu alte evenimente petrecute în ținutul grăniceresc, a căror autenticitate este suficient controlată prin diferite acte și documente publicate anterior în Arhiva Someșană”³⁴. Autorul se referă, pe bună dreptate, la afirmația de mai sus, arătând că: „se știe destul de bine că după istoria lui Gheorghe Barițiu și istoricul regimentului 50 «Thurn und Taxis», cari au folosit izvoare autentice, regimentul de graniță Năsăudean în acești ani nu a luptat contra Turcilor, ci contra francezilor, pe teatrul de operațiuni din Italia și Rin.

În anul 1836 au murit mulți oameni de coleră. S'a croit drum pe valea lui Ștefu. În anul 1839 sub comanda Domnului maior Bezmann, l-au scos până la Colibița tot pe lângă apă”.

Despre același maior se menționează ulterior, în 1884, în lucrarea lui G. Georgiță, referitor la reorganizarea localităților bârgăuane: „O atare spargere a pustelor sa întâmplatu la an. 1838. de maiorul Becmann”³⁵, relatare reluată și de I. Bosga, în 1931, care notează, corectând numele maiorului, care era diferit în cele două lucrări: „...la anul 1838 sub maiorul Betzman (despre acesta am act original)”.

„În ziua de Sf. Măria Mică am fost și eu preotul Vasile Pavel comăndăluit de domnul protopop Bogatu și am făcut o sfeștanie și rugăciune în gura părului Petri. Acolo au fost strânși feciorii din amândouă compăniile care era sub arme. De față au fost maiorul și doi căpitani, doi obări-lecmani și doi lecmani (Locot. și Sub. Lt.). O companie deoparte și una de altă parte. Tisturile (Ofițerii) în mijloc. A fost gătită o

³² George Georgiță, op. cit.

³³ Ilarion Bosga, *Monografia comunei Mureșenii Bârgăului*, mss.

³⁴ Ibidem.

³⁵ George Georgiță, op. cit.

masă unde am făcut rugăciunea, fiind cu toți de față. După rugăciune unde a stat masa, am pus o cruce pentru aducerea aminte, și de atunci locul acela s'a numit «Poiana Crucii» până în ziua de astăzi. Toți feciorii au fost sub arme în timpul muștrului (Instrucției) de 8 zile, au lucrat la drum”.

Dar însemnările preotului Vasile Pavel nu se limitează numai la comuna și împrejurimile acesteia. Fiind un mare patriot, acest bărbat al Văii Bărgăului a fost preocupat de soarta românilor din aceste locuri și a participat personal la cele mai importante evenimente istorice ale vremii. Acest fapt rezultă din notările sale, pe care le redăm în continuare.

„În anul 1846 a eșit un batalion din regimentul nostru la Galiția la Zalescic și a stat acolo până la anul 1847 în Iunie. Bătălie nu a avut, au venit feciorii acasă.

În anul 1848 în luna lui Mai, au prins a se face adunări la Blaj și la Năsăud în contra Ungurilor, unde am fost și eu. La Blaj a fost o mulțime de 40.000 de oameni din toate părțile Ardealului adunați. Președinții la acea adunare au fost domnii episcopi Andrei Șaguna și Ioan Lemeny episcopul Blajului și de față au fost un general și doi comisari cu un escadron de husari, două companii de cătane pedestre și un tun pentru apărarea păcii. La acea adunare au vorbit mai mulți: domnul Bărnăuțiu, dl Avram lancu, domnul Laurian, domnul Buteanu, domnul Pop Alexandru. Domnul George Barițiu și alți mai mulți domni inteligenți au poștit să aibă și Românii toate drepturile asemenea cu celelalte nații și să se ușureze și alte greutăți ce au fost în spinarea românilor.

După ce s'a împrăștiat adunarea cea mare dela Blaj, la puțină vreme au prins Ungurii a-și face gardă națională, Sașii încă, Românii așisderea. Au prins Ungurii a se împotrivi Românilor, iară Românii asupra Ungurilor.

În luna lui Iulie 1848 a eșit un batalion din Regimentul al 2-lea românesc de graniță în țara ungurească, în contra Sârbilor și maiorul cu acel batalion a fost Leon Pop. Și au silit feciorii, dacă au sosit în țara ungurească, să joare pe constituția ungurească și să ție cu Ungurii, neștiind ei că merg în contra Sârbilor. Dară feciorii nu au vrut a călca jurământul împăratului care i l-au fost pus lui. Mare necaz au suferit bieții feciori, au umblat închiși prin orașe și totuși 2 companii din batalionul acela au fugit la Sârbi, și din ceialalți au mai prins Ungurii, dar nu le-au făcut nimica. Au scăpat bieții feciori cum au putut.

Cu al doilea batalion ce a fost acasă ca comandant a rămas domnul obârslaitnantu Urban și în August 1848 au prins a veni țărani din toate părțile la Năsăud, și puneau jurământu că vor ținea cu împăratul, că vor lua și ei arme contra Ungurilor. În Octomvrie 1848 s'a și început revoluția.

La Sas Reghinu, Săcuii s'au sculat asupra Românilor și Urban a eșit la bătaie cu toți care au fost acasă cătane, și cei bătrâni și țărani și-au făcut cu toți lănci, au eșit și ei la bătae. S'au pus peste ei mai mari prefecți și tribuni, aceia îi povățuiau.

Urban de la Reghin s'a tras înapoi până la Bistrița, după aceia au mers Urban cu grănicerii spre Meseș și a avut în multe locuri bătae. În Decemvrie 1848 a prins Urban a se trage înapoi cu armadia lui.

Avram lancu și Axentie au avut decilin (separat, n.n.) armadia lor și ei au ars Aiudu și Turda și au scos mulți bani dela Unguri. Minteni după aceea au intrat multe armadii ungurești în Ardeal și pe ai noștri pe mulți i-au prins.

Urban s'a tras cu armadia lui către Bucovina. În 22 Decembrie 1848 Ungurii au mers după Urban până la Dorna și de acolo minten s'a întors înapoi și trupa s'a așezat în Prund și Tiha. Forposturile (avanposturile, n.n.) le-au pus Ungurii în Borgo-Bistrița și Borgo-Mureșeni. Urban cu armadia lui s'a așezat la Câmpu-Lung.

Iancu și Axente, cu ale lor cătane, s'au așezat în munții Clujului și de acolo au atacat cetatea Bălghăratu în multe rânduri și a avut bătae cu Ungurii și tot din munte nu l'au putut scoate.

Iancu nu a avut cătane regulate împărătești fără numai mocani de către Abrud cu puști de vânătoare cu cremene, dar toți iagări (vânătorii, n.n.) buni și tunuri de lemn și cu acelea încă se putea ajuta.

În luna Iui Februarie 1849 a venit Urban prin dealul Sănienilor și prin Braniște cu vre-o 200 de feciori harnici și noaptea au intrat în Moroșeni și a prins Ungurii care au fost acolo la forposturi, ca o companie de cătane cu tisturile lor. A fost și un maior, au fost vre-o 20 călăreți și i-au dus pe toți către Bucovina. Armadia ungurească apoi s'a retras la orașul Bistrița; după aceea a venit Urban cu grănicerii și cordoniștii și un batalion dela «Carl Ferdinand». Ungurii s'au tras la Dej, după aceea au avut puțină bătaie la Crainimănt.

Într'acea vreme au venit și doi generali cu un regiment de Poleci și vre-o câteva excradoane de sfeliegieri (cavaleria poloneză), ca ajutor lui Urban. Dară aceea n'au vrut a intra la bătaie cu Ungurii fără au stat 2 zile la gura Tureacului, și la sfârșitul lui Februarie 1849 a venit armadia ungurească cu generalul Bem, iar Urban s'a tras înapoi cu toată armadia lui, și la Borgo-Joseni au prins a se bate; de acolo Urban s'a retras până la podul Vrășmășenilor la Prund și acolo a stat la bătae. Au picat și Unguri și au picat și Români de ai noștri. La pod a picat comandașul care a fost la tunuri cu numele Pampert, și cât a picat acela minten au slăbit cu toții și au rătăluit (s-au retras) și cei doi generali cu armadia lor. Au stat la Moroșeni și Marți în săptămâna postului mare a trecut toată armadia împărătească dela Moroșeni la Bucovina. Ungurii după ei până dincolo de Moroșeni și după aceea armadia ungurească s'a așezat la Prund și s'au pus în toate părțile forposturi.

La noi în Bistricioara venea în toată ziua o companie de cătane la forposturi. Oamenii când a intrat armadia ungurească în Decembrie 1848 și în sfârșitul lui Februarie 1849, au fugit mulți la Bucovina, iar ai noștri la păduri în Colibița și Gura Izvoarelor. Și dacă au văzut oamenii că nu omoară Ungurii pe nimeni, afară de vre-o trei oameni care au fost în calea lor, au venit pe la casele lor, și așa au stat până în postul Sâmpetrului 1849.

Ungurii cât au stat în Bârgău și-au făcut 2 șanțuri: unul lângă curtea maiorului în Prund (pătării) și al doilea în Poderei la Maxim Gâțan. La șanțuri au lucrat Sașii câți au fost dela Beclean încoace și Români.

Cam pe la mijlocul postului Sâmpetrului 1849 au venit Moscalii pe toate părțile au intrat în Ardeal și atunci au avut bătaie mare cu Ungurii la Prund unde a picat lovit de tun un căpitan care era comandaș la tunurile Muscalilor, în Poderei la Maxim Gâțanu, și pe urmă au așezat în locul unde a picat un monument. Numele acestui tist a fost Alexandrovici.

Pe Unguri i-au scos Muscalii din Ardeal bătându-i crunt lângă Arad și a fost mântuit împăratul nostru de armadia ungurească care a fost supus toată Austria.

În anul 1851 în 31 Martie s'a desfăcut (desființat) regimentul nostru de grăniceri, al cărui ștab a fost la Năsăud, și l-au prefăcut în regiment de linie Nr. 50 și a purtat numele de «Thurn und Taxis».

La noi în Prund la darea de samă a fost: un general, doi comisari și căpitanul care a fost la compania noastră: Herseni; și ne-au făcut din grăniceri, țărani și am început a plăti dare regiască pentru case și pământ.

În ținutul Bârgăului ne-au pus un comisar poleac cu numele Mitcievici. În anul 1853 ne-au pus în locul comisarului un «Vorsteher» (pretor) iar poleac cu numele Zerlesci. În toate oficiile se purta limba germană.

În anul 1860 în 18 Iunie s'a înființat un district din cele 44 de sate care nu fost grănicere, și s'a dat un căpitan suprem cu numele Alexandru Bohățielu cu reședința în Năsăud, și numele s'a purtat «Districtul Năsăudului», limpede românesc. În toate oficiile s'a purtat limba română. Și așa au stat amployați toți Românii până la anul 1876 la care an s'a desfăcut Districtul dela Năsăud și s'a împreunat cu Districtul Bistriței care a fost district săsesc, și s'a făcut dintr'amândouă un comitat și s'a pus un comite suprem cu numele Hesler și un vice comite cu numele Lany. Amployații sunt mestecați Unguri, Sași, Români; iar în toate oficiile se poartă limba maghiară”.

Comuna Mureșenii Bârgăului

Prima descriere cu caracter monografic a acestei comune datează din 6 februarie 1865 și se datorează autorităților locale de atunci, reprezentate prin: „x Chirilă Hănganu, x Avram Belciu, x Dumitru Maseriu, x Florea Hănganu, membrii comitetului comunal, prin Casian Curea, notar; judele comunei: Leon Rusu, m.p.”³⁶. Aceștia au semnat chestionarul cerut de Guberniul Transilvaniei, din care selectăm în continuare datele mai importante:

„Districtul Năsăud, cercul Borgoului, de care să țină satul Borgo-Moroșeni, care s-a format în anul 1808, trăgându-să din comunitatea Borgo-Tiha; este așezat pe lângă drumul țării ce mere din Transilvania în Bucovina și constă din 106 casă, toate șiur pe lângă drum; e învecinată cătră ost cu Tihuța, ce e pe otaru comunității Borgo-Prund, partea a II-a, cătră sud, cu otarul Borgo-Bistrița, cătră vest cu Tiha Nouă, resp. atinenție în lungimea satului Tiha și cătră nord muntele Miroslava, pe care este una movilă, punct strategic în vâro, spre căutarea cu ochianu ingini[reșc]. Satul acesta au căpătat numele Moroșeni, după una familie așa numită Moroșanu.

De cercul Borgoului să țin următoarele sate: Rusu Borgoului, Borgo Joseni, Borgo Mijloceni, Borgo Suseni, Borgo Prund, Borgo Bistrița, Borgo Tiha, Borgo Moroșeni și să țină și Tihuța, unde-i poșta între Borgou și Poiana Stampii, în muntele Zîmbroaia; acestea nu au avut alte nume fiindcă locuiesc numai români”.

Se mai arată că „...înainte de militarizare, până în ano 1783 s-a ținut satele cercului Borgou de comitatul Dobociei; de la înființarea institutului militar s-a lipit de Regimentul al II-lea de frontieră română, la care au fost ștabu în Năsăud”.

Lucrarea mai arată că numele de «Borgo-Moroșeni» a fost de la început, când comunitatea «s-a împopulat din Borgo-Tiha», iar pe hotarul comunei „... nu se află monumente sau alte semne de memorii scrisă sau tipărite”.

³⁶ Simion Retegan, op. cit., p. 70.

Terenurile, pădurile, munții, apele și hotarele comunei sunt descrise cu denumirile lor specifice, făcându-se numeroase precizări privind poziția, felul și calitățile acestora. Denumirile acestor locuri sunt foarte interesante, în mare parte făcând trimitere la numele vechilor proprietari. Multe dintre ele se mai păstrează și astăzi. Redăm mai departe descrierea hotarului aparținător comunei:

„Numirile topografice în otarul comunității Borgo-Moroșeni, care se împart în 8 tereni (Ried) și anume: Terenu prim, de sub sat (Ostsried), loc arător, loc de munte, hotariș cu Bucovina. Terenu a doua [sic!]: pe partea de câtră nord „Fața Arșiții” loc de pășune, pe care să află pârău „Cilia”. Terenu a treia: „Dialu Rusului”, loc de pășune, de a doua clasă, „Pârău Rusului”, care isvorăște din muntele „Miroslava”; „Pădurea Braniștea”, cu copaci mari de fag, prin care trec două pârăie: pârău „Valea lui Cotruțiu” și „Valea Rinzișenilor”, care formează granița cu otarul comunității Borgo-Tiha; trecând apa „Valea Tihii”, pe partea de câtră sud, în Terenu a patra, care se numește „La Masereni” și „Tomorogani”, apoi un tufiș, așa numit „Pădurea Tomorogii cea Mare”; pe partea de câtră Valea Tihii se află o strâmtoare și două râpi; trecând câtră ost, tot pe partea de câtră sud să află un pârău „Feltiniasa”, pe lângă care sunt locuri de fânaș și de pășune. Terenu a cincea: „Pădurea Burdii”, resp. a „Nebunelii”, „Dialu Pintii”, „Dosu” și „Fața Blajului”, „Pădurea Grigoroșenilor”, numai cu fagi, „Pârău Blaju”, pe care se află locuri de fânaș, pășune și tufiș. Terenu a 6-a, „Poiana Pripoarele”, „Petricioaia”, care se numește după una stâncă „Piatra Văsăucii”, care este de un optar de milă de lungă, spre „Poiana Colibița”, ce e în otaru Borgo-Bistrița (adeacă între muntele Bugșoia și Poiana Colibița). Terenu a 7-a: „Picioru Cășariului”, picior de munte în muntele Bugșoia, lângă care „Isvoru Hoalbii” din Bugșoia, „Muntele Bugșoia”, „Vârșu Bugșoii”, vârv de munte, „Tomnatic” și „Măgura Sătenilor”, poieni în mișlocu pădurii, „Fața Muntelui Bugșoia”, pădure de brad și molid, ce e graniță cu muntele „Măgura Dragoșestilor”, a comunei Borgo-Mijloceni; trecând muntele în dos: „Dosu Bugșoii”, pădure de molid și brad, „Valea Străjii”, ce se numește după vremile de [de] mult, că au fost căși nemțești și le-au mâncat apa. Trecând drumul țării pe partea de câtră Tihuța în Terenu a 8-a, câtră nord, spre muntele Miroslava se află o petrărie și drumul țării trece pe o strâmtoare pe sub petri, așa numit „Pârău Sunător”, care curge din „Poiana Priponii Rusului”, „Poiana Borte”, locuri de fânaș, cam petroasă; pădure: „Arșița Bortelor”, pădure de fag; poiana „Stânicica”, loc de pășune sătesc; „Cifleica”, partea de munte a comunei Borgo-Moroșeni din muntele Miroslava, pe care părticică nu pot umbla numai iară vite mari (boi) pentru surupare. Toate isvoarele, pârăele câte curg în otaru comunității Borgu-Moroșeni, cură în apa numită Valea Tihii, care tre[ce] prin comuna Borgo-Moroșeni; aciastă apă are numele Valea Tihii pentru că isvorăște de la Tihuța și trece câtră cetatea Bistrița”.

În lucrarea sa intitulată: „Însemnări istorice și geografice despre comuna Mureșeni”, G. Georgiță aduce informații, date și fapte deosebit de interesante, pe care, cu unele intervenții, le vom reproduce în continuare³⁷.

Încă din capitolul I, intitulat „Înființarea comunei Mureșeni”, arată cum „comunele s-au înființat spre a se putea ajutara românilor”. Formarea unor comunități

³⁷ George Georgiță, op. cit.

prin concentrarea mai multor gospodării familiale într-o vatră de sat, era din cele mai vechi timpuri o mare necesitate. Oamenii se puteau astfel mai bine organiza, ajuta și apăra de hoți și năvălitori în caz de nevoie. Referindu-se la denumire arată că „Numirea Borgo o au toate comunele din lunca sau valea Bârgăului; e o numire veche a acestui ținut sau vale”. Tot aici se spune: „Comuna Borgo-Mureșeni își trage originea locuitorilor ei din Borgo-Tiha”, despre care spune că „...este rădăcina, leagănul, mama comunei Borgo-Mureșeni”.

În capitolul „II. Datarea originală” menționează că: „Încă înainte de an. 1800 aveu locuitori din Borgotiha poeni și târle de vară și ernatece (dar nu case) prin pădurile din fundul luncei „Bârgăului” unde adi e comuna B. Mureșeni. Până atunci comuna Borgotiha nu era situată pe locul unde se află azi ci sâmburele comunei era unde se dice adi la „Turiac” în „pustele Grigoreșenilor” iar biserica era în grădina ce adi e a jidovului Hersch Weis unde se cunosc urmele forte bine.

Reluând datele acestei monografii în 1931, I. Bosga face unele modificări și completări³⁸. Astfel, în fraza subliniată mai sus, apare următoarea modificare: „...biserica era în grădina fostă a lui Larion Duca (Cocoșul)”.

„Cu introducerea grenițeriei sub Maria Teresia la anul 1763... tăindu-se pădurile de arin ce erau pe unde se află comuna B. Tiha sau împărțitu locul în „delniți” regulate și comuna la mandatu militar sa tras mai spre vestu fiindu opritu oricui a mai avea casă „la puste” adică afară din comună și cari cutezau a-și face casă acolo i se spârgeo la mandat militar. – O atare spargere a pustelor sa întâmplatu la an. 1838. de maiorul Becmann”.

În lucrarea citată a lui Bosga se menționează astfel: „...la anul 1838 sub maiorul Betzman (despre acesta am act original)”.

„Din cauzele de sus au suplicatu oamenii ce aveu poeni în „fundul luncei” de nenumerate ori la tronul Mariei Teresia și Iosef II-le spre a concede înființarea unei comune în acel locu; care concesiune au căpățatu numai după ce au cerut și oamenii călători atât din Transilvania cât și din Bucovina ca: „călătorul ce trece spre est ori spre vest peste munți în timpul ernei se află în pericol de moarte, de nu sar concede înființarea unei comună în pasul dintre munți. Așa sa conces înființarea comunei la an. 1802”.

În al III-lea capitol, intitulat „Numele originalu”, se referă la originea numelui comunei, pe care o explică în cele ce urmează: „Familia „Mureșanu” din B. Tiha ave mai multă moșie proprie și erau mai mulți membrii care erau posesorii moșiei din gura Pasului Bârgăului unde azi comuna „Mureșeni” pentru aceea reprezentanții acestei familie au fostu cari au stăruitu mai tare prin suplici, deputațiuni, daruri de berbeci, căprioare, cocoși de munte spre a căpăta dreptul înființării comunei ca să poată fi lângă moșia loru estinsă. – Între acești membrii a familiei Mureșan, principalul era unu „Ioanu Mureșanu” vânătoru vestitu pe atunci, pe numele căruia sar și pusu numele comunei”.

G. Georgiță aduce o serie de informații pe care le considerăm extrem de importante, cu toate că acestea sunt, în marea lor majoritate, doar relatări verbale ale bătrânilor pe care i-a cunoscut.

³⁸ Ilarion Bosga, *op. cit.*

Despre proveniența locuitorilor comunei Mureșenii Bârgăului în capitolul „IV. Descendența adevărată a locuitorilor” scrie următoarele: „Unii susțin că locuitorii din B. Mureșeni nu ar fi descendenți din B. Tiha ci vor a afirma că sunt veniți ca emigrați din diferite regiuni streine așa dic: „că Sărețenii sunt de la „Sărețel” din jos de Bistriță; – „Mureșenii” din „Mara-mureș”, „Rușii” din „Besarabia rusească” este ceea ce e o aserțiune nefondată; – ba poate să conțină adevăru de vor dice că în Tiha au venit întâiu din atari locuri ceea ce e posibil că sa întâmplat în decursul necazuriloru câte au suferit bieții români.

Și aceea e dreptu că multe familii ce se află în Borgo-Mureșeni nu au nici urmă personală de familie prin Tiha așa de es. „Tomoroga”, „Beleiu”, „Măjeriu”, „Serețanu” etc. însă până adi sunt oameni care mai țin minte anumit dela care „număruș” cum se dicea pe atunci sau dus acele familii din Tiha în Mureșeni; – ba pot spune adi acele familii de acolo, că vatra părinților, moșilor și strămoșilor o mai sciu unde a fostu în Borgo-Tiha -. Cum că în Tiha ar fi veniți din alte părți locuitori emigrați se poate, ba se afirmă că familia „Pintican” se trage din „Pintic”.

În lucrarea citată a lui I. Bosga se aduc următoarele completări la ceea ce am subliniat mai sus: „Aceasta este posibil, căci după istoria regimentului al II-lea român de graniță transilvănean la pag. 8, autorul George Bariț, se scrie că în locul familiilor care pe la anul 1763 n-au voit să ia arme, s-au adus câteva mii de juni aleși feciori de preoți boiernasi și țărani căutați înadinsul de valoroși, cărora miliția le-au poruncit să se însoare cu fete viguroase și sănătoase ca ei și li s-au împărțit moșioare după număr și li s-au facilitat edificare de case prin care s-au fundat comunele grănicerești. Tot la fel, ca în comuna Tiha locuitorii ar fi veniți din alte părți, emigranți, se dă ca posibil, ba se afirmă că familia Pintican a venit din Pintic (astăzi Slătinița)”.

Se pare că datele consemnate de G. Georgiță sunt exacte. Familiile menționate, „Tomoroga”, „Beleiu”, „Măjeriu”, au ajuns ulterior și în Tiha, desigur prin căsătoria unor feciori veniți din Mureșeni și mutarea lor în gospodăria nevestelor. Astfel, se poate explica prezența acestor nume de familie tipic mureșene, prezente și azi în Tiha Bârgăului și nu numai. Multe familii, atât din Tiha cât mai ales din Mureșeni, își au originea în alte zone, aflate la mai mică sau mai mare depărtare.

Este foarte posibil ca „Mureșenii” să fi venit din Maramureș, așa după cum susține G. Georgiță, poate odată cu „Vlădenii” la Prund (n.n.). Având în vedere însă distanța, destul de mare, există și o altă explicație, mai verosimilă, anume aceea că „Mureșenii” ar fi venit chiar din ținutul Mureșului superior, trecând fără prea mare piedică Piemontul Călimanilor. Există și astăzi tradiția pășunatului animalelor de către familiile multor gospodari din comunele situate în lunca Mureșului, pe tot versantul sudic al Munților Călimani, și chiar pe cel nordic în toamnele târzii, când stănele bârgăuanilor se retrag mai timpuriu spre poienile submontane.

Acest fapt l-am constatat personal, timp de decenii, când am efectuat lucrări de prospecțiune geologică prin Munții Bârgăului și Călimani. Primăvara mă întâlneam prin valea Ilvei mureșene cu ciobani cărora le făceam de multe ori poze. Nu credeau că vor primi vreodată câte o poză și îmi spuneau că mulți

i-au fotografiat, dar nu i-au mai văzut niciodată. Îi întrebam care este traseul mutării stânei și nu le venea să creadă când mă reîntâlneam, cu unii dintre ei toamna, pe amplasamentul stânelor din Tihu, Gruiu sau Poiana Strunioru, de unde bărgăuanii coborâseră deja.

De ce nu ar fi venit, în vremurile anterioare formării comunei Mureșeni, familii de gospodari cu animalele lor, trecând definitiv peste Munții Călimani și așezându-se pe locurile actualelor proprietăți. Acestea puteau fi atunci libere sau obținute prin înțelegere, cu ajutorul unor schimburi în natură, sau prin cumpărare. Mai ales că după informațiile expuse de G. Georgiță, membrii familiei Mureșanu erau posesori de moșii, întreprinzători și vânzători vestiți, care *„... au fostu cari au stăruiat mai tare prin suplici, deputațiuni, daruri de berbeci, căprioare, cocoși de munte spre a căpăta dreptul înființării comunei...”*.

Privitor la familia Rusu, credem că afirmația despre posibila ei venire la Mureșeni din „Basarabia rusească”, deși poate să conțină un crâmpoi de adevăr, ar trebui raportată la un timp ceva mai îndepărtat. Informații suplimentare s-ar putea obține în schimb, prin raportare la alte localități din nord-estul Transilvaniei, unde acest nume este prezent. Nu este exclusă chiar venirea unei familii din Rusu Bărgăului, pentru că au existat multe vechi proprietăți, ale rusenilor și ale celor din Joseni, în Munții Bărgăului, dintre care unele se mai păstrează și azi.

În acest sens amintim și următoarea consemnare din monografia preotului Vasile Pavel care arăta: *„Locul unde stă satul acuma a fost mlăștinos acoperit cu arini, și a fost al oamenilor dela Joseni, și din celelalte sate din jos, și acelora li s'au dat alte locuri în hotarul Borgo-Bistriței”*.

Despre proveniența familiei „Serețanu” se poate afirma, aproape cu certitudine, că ar proveni din „Sărețel” (observăm aici că denumirea veche este identică cu denumirea populară actuală, pentru că oficial localitatea și gara se numesc în prezent Sărățel). Argumente privind proveniența de aici a familiei se regăsesc la G. Georgiță, într-o asociere de nume în legătură cu dăruirea unei biserici vechi. Textul menționează că *„Pe o ușă dela o biserică veche care a fost la „Turiac” cum sa dis mai sus, unde bătrânii i dicea la „Goncea” unde servia un „popa Maftieu”, carea ușă se păstrează și adi în biserica noastră din B. Tiha (cea nouă căci biserica veche de care e amintire s-a dat „pomână” comunei „Serețel” în a. 1860) se vede scris: „această ușă sa făcutu de căprariul ...Serețan și soția sa... în anul...”* - Astăzi nu mai este în Tiha nime cu numele „Serețan” - este dovadă că familia Serețan e veche ca militară pecând biserica amentită era la Turiacu”.

În capitolul „IV. Aședarea comunei Mureșeni” este prezentată construcția satului, aducerea bisericii din străvechiul sat Strâmba, existența acolo a unei mori și a unei alte biserici rămasă la Bistrița Bărgăului, precum și numele unor vechi preoți și familii înrudite din aceste comune.

„După cum sa dis mai sus familia Mureșan a fost cea de întâiu pe acolo și îndată ce sa căpătat dela Tron dreptul de comună ei au făcut cele întâiu case și încă în partea estică unde sunt stabilite aceste familii până în diua de adi. - Mai târziu s-au

tras din Tiha atât de aceia cari aveau locuri pe acolo, cât și cari aveau mai sus la munți spre a fi aproape de ele.

Biserica a duso din „Strâmba” în locul ce se numește „Hucii urâtului” popa Ioanu un strămoș a Pop – Andronescilor din Borgo Bistriță care se numia și „popa Ioan Urîtul”. (Numele lui se vede pe un clopot la biserică din Mureșeni) pe spesele sale; el a fost primul preot în Mureșeni de ani...

Se mai vorbește de o biserică și unde i dic „la Teu”, sub „Bredereiu” (care se pare a o fi scoborît în „Hucii urâtului” după ce sa dus de acolo cea amentită mai sus) apoi din „Huci” au scoborît în Borgobistriță, tot preoți Popeni („Popandroni”, I. Bosga, 1931, op. cit.) care familie mare e afînă cu Bosga-Pop și Pop-Ilies din Tiha.” În continuare se mai adaugă următoarele: „Din familia Bosganilor a fost un inspector de școli în comitatul Maramureșului. Numele l-am avut scris, însă mi-au ars documentele în anul 1889 în casa din Prundul Bîrguului, cu acea ocaziune mi-au ars și documentele însemnate scrise de Simeon Popandron pretor cu referință la monografia Bistrița Bîrgăului a invaziunii tătarilor”.

Redăm în continuare din lucrarea lui G. Georgiță:

„Tot acolo pe moșia unde sunt adi Oniganii se vorbește cu posivitate de o moră de măcinat „în cupe” a familiei pe atunci la „Ciocenu”, – sub „Bredereiu” sub Plaiul Bistriței”. Se înțelege de aici că străvechiul sat, existent pe Strâmba, a fost împărțit între locuitorii din Mureșeni și cei din Bistrița Bîrgăului. La început bisericile, apoi au urmat terenurile. La fel s-au petrecut lucrurile și cu terenurile din vecinătatea cu Tiha Bîrgăului și cu munții bîrgăuanilor, care au fost de asemenea împărțiți între comune.

Aceste schimbări au fost consemnate în capitolul „V. Împărțirea primă a hotarului”, în care se arată: „Hotarul ce la căpătat nou înființata comună „B. Mureșeni” asemenea sa rupt din hotarul comunei Borgotiha și anume sa rupt

- a) partea dintre „Părăul Rânzișenilor” – Plaiul puiului (prin Braniște) până în tărnița muntelui Miroslova (Ola, Gogoșa) de aici pe „Șdeabul Puturii” la vale spre „Lăzăroaia”, până la îmbinarea râului Lăzăroaia cu „Valea Străji” (ce isvorește din „Valea lui Toder” și „Părăul poștii”).-
- b) a dat în schimb „Tămăul” care munte pe atunci era a Tihei și au căpătat de la Dioseni și Bistrițeni „Căsarul” și „Vârful Ariilor” care i au dat comunei nouă.”

În monografia lui I. Bosga (op. cit.) se fac unele completări la împărțirea hotarului. Astfel la punctul a): „... părăul Rânzișenilor, care se mai numește și părăul Tătarilor, fiindcă acolo a avut luptă locuitorii de pe aici cu tătarii, aproximativ în anul 1717-18.” De asemenea, la punctul b): „Comuna Tiha a dat muntele Tămău comunei Josenii Bîrgăului și în schimb a primit de la Joseni și bistrițeni „Casariul” și „Vârful Arilor”, apoi muntele „Gruiu” în jumătate cu Tiha, iar ceilalți munți s-au dat mureșenilor”.

În capitolul „VI. Alte însemnări relative”, sunt menționate o serie de date și evenimente, extrem de importante din punct de vedere istoric, privind construirea drumului nou pe amplasamentul celui vechi, construit de primele colonii romane. Este un argument interesant în susținerea ideii că „drumul cel vechiu” sau „drumul romanilor”, cum se numește din cele mai

vechi timpuri, a fost într-adevăr construit de romani. G. Georgiță menționează aici următoarele:

„Lucrul la drumul cel nou dela Fântâna Iancului până la Măgura sa începutu în anul 1812. și sa gătat în 1820. Teritorul la desemnat Vasile Mureșanul căruia i era cunoscut locul prin păduri fiindcă ave plaiu pe apă la poena sa din „Delul Tihuții” unde până adi au membrii din familia „Mureșan” moșii. –

În durata cât a ținut lucrul la drumul amentitu a fost bătaie în afară și fomete mare. De această fomete se povestea de bătrânii ce au pomenito: că bucata se măsurau cu „merța mică” de 16 cupe și costa o atare merță 16 zloți a 3 husari (husoși).- Bucate nu se aflau nici scumpe cum erau dar vacile erau forte lăptose, prin ce se ajutau mult omenii. În mori se făcea farină de coceni și de scorță de ulm. Nu se afla o rădăcină de hren ne săpată”. La acest text I. Bosga (op. cit.) adaugă următoarele: „In vremea foametei mulți locuitori au emigrat către Moldova sau Basarabia. Așa și sora tatei lui Ilarion Bosga a emigrat și s-a măritat în Tulova după un ungur (cengău), au avut o mulțime de copii, care toți prin anii 1880-1889 ne-au frecventat și erau economi cu stare bună”.

În continuare G. Georgiță menționează:

„Conducător la edificarea drumului era un „Ujfalvyi” din o familie arist. Din Chîs Cău, (Cățcău, Kaczko, după Bosga, op. cit.), portfoiul de plăți îl ave „Lani” din Bistrița, supraveghitori peste lucrători grof. „Adam” și căpitanul „Schmick” („Smisk”, după Bosga, op. cit.).

Lucrul îl prestau numai iobagii dela țară din mandatul fiecărui „Domn” căci fiecare „Domn” (Nemeș)= nobil ave o anumită stațiune. La poduri se văd în diua de azi table de piatră cu însemnele respectivului „Domn” carele a făcut podul. –

Când sa început tăerea pădurilor, bieții omeni dela țară se periclitaau fiind că nu scieau tăia arborii cu așchie ci i tăeau împrejur apoi arborii cădeau pe ei. – La cererea conducătorilor sau dat omeni din regimentul nostru II-le cu plată bună cari conduceu pe țăranii ce tăeau pădurea. – Drumul vechiu cum se numesce adi a fostu zidit de primele colonii romane după cum se vede din ist. de I. Rus el a și fost zidit forte solid ce se pote observa și acum”.

Ultima frază subliniată este completată de I. Bosga (op. cit.), după cum urmează: *„Drumul cel vechi care s-a folosit pînă atunci și care trece peste vîrfurile muntelui la stînga de la Tihuța și se întindea peste Opcioară, Iliuța și ieșeau în Măgura Calului, a fost zidit de primele colonii romane, după cum se vede din Istoria de I. Rus. Acel drum a fost edificat foarte solid, ceea ce se vede și din existența da astăzi. In Iliuța Corchii a fost o casă de pază (comandă) în timpul grăniceriei. La locul cînd era Larion Șut și Niculai Rus din Tiha Bîrgaului a fost casa poștei”.*

În capitolul VII sunt prezentați *„Preoții și învățătorii, de cari se face amentire pînă în diua de azi sunt:*

a) preoți:

1. Ioanu Urîtul, primul păstor sufletesc
2. Gregore Rus, moșul și strămoșul familiei Rușilor din Mureșeni, păstor sufletescu (? , cuvânt indescifrabil, n.n.) și strictu a măsurat spiritului timpului său, econom renumit și zelos în tote, sa născut în 1810 a răposat în 16 Iul. 1880.

- (Datele nașterii și a decesului sunt tăiate, șterse în manuscrisul original, probabil că nu sunt cele reale, n.n.).
3. Cifor Cionca a fost după moartea precedentului ca administratoru ... ani, de altcum a servit 50 ani în B. Bistrița unde a răposat în a. 16 Iuliu 1880 în etate de 70 ani. A fost născui în B. Tiha la an. 1810. el sa făcut preot din „căprariu”. (În lucrarea lui Bosga, op. cit., se arată că: „ Acesta a servit ca administrator, pentru că preot servea în Bistrița Bîrgaului. El a servit o durată de 50 ani... Preot a fost ales din stadiu ca caporal la miliție, însă avea absolvită școala de subofițeri din Năsăud”.
 4. După moartea lui Cifor Cionca fu hirotonit ca preot în B. Mureșeni, Ioan Timariu născut în Măereu pe Mureș la an. 1856; după ce a trecut de la religiunea gr. or. („... a trecut de la religia greco-orientală la cea greco-catolică”, Bosga, op. cit.). El prin portarea sa a câscigat iubirea poporului ce păstorea. Consoarta sa a fost fica lui Ilie Buta din Mijloceni fostu odată conducător a bandei milit. a reg. II-le Năsăudean, Tenza și un copil (Ioan) se odihnesc sub glie în cimiterul bisericei din Mijlocenii Bârg. Iar preotul Timar (Timariu, n.n.), a răposat din cauza multelor necazuri ce le-a suferit prin pierderea familiei și morburi (?) în 25 Ianuar 1881. – Era om de autoritate și popular.
 5. După moartea lui Timar a administrat un an această parohie actualul preot a Borgo-Bistriței, Vasile Pop din Sângiorgiul-Someșan, carele a întreprins primii pași (planul și repartițiunea) pentru edificarea unei biserice nouă de carea se vede mare necesitate fiind actuala biserică mică și veche. – A fost adus dânsul în scurtul timp de administrare pe popor și la îndemnul de a frecuenta st. Biserică, și a regulat frecventarea scolei, – tote prin puterea cuvântului.
 6. Îndată după moartea preotului Timariu poporul dorind să mai aibă un preotu din sînul lor au suplicat și au tremes deputațiuni la veneratul capitlu dieces. Din Gherla spre ase pote hirotoni cât mai curend de preotu tînerul Iacob Rus a absolvit și maturat gim. din Năsăud, ce sa și întâmplatu, – și azi îl vedem chear la acel st. Altar servind unde era și moșul dînsului Gregore Rus”.

Referitor la preotul Iacob Rus, I. Bosga face următoarele precizări: „Îndată după moartea preotului Timar, poporul dorind să aibă preoți din familia Rus a trimis deputațiuni la Gherla și s-a rugat a le hirotoni pe Iacob Rus, student absolut de gimnaziu din Năsăud. Această cerere li s-a împlinit la anul 1883, cînd susnumitul a fost sfințit și a funcționat pînă la anul 1906 cînd a repauzat de gripă. Acesta a fost un individ tare străduitor pentru cîștigare de avere proprie. Din familia lui au rămas copiii: Valeria Rus, măritată după Vasile Coșbuc, preot în Leș; Cornelia, măritată după preotul Ion Bal; Emilia Rus, măritată după preotul Gelner; Măria Rus, măritată după un ofițer în Dej; Eugen Rus, care s-a căsătorit cu o fică a lui Simion Pop din Nepos, însă a decedat de tînr”.

În continuare prezentăm preoții care au urmat să slujească la biserica din Mureșenii Bârgăului în perioada 1906-1931, după datele consemnate de I. Bosga, în aceeași lucrare:

7. „Preotul Vasile Nechiti din anul 1906-1915 a funcționat. El este din Ilva-Mică, un preot tare agil, a stăruit la edificarea bisericii, care nu s-a terminat sub timpul funcțiunii sale.

8. „Victor Lazăr a funcționat de la anul 1915 pînă în prezent. S-a născut la anul 1886. 22. X. în Bălan, județul Sălajului. E un preot tare harnic, a terminat edificarea bisericii și a regulat învățământul în școală”.

Revenim la lucrarea monografică a lui G. Georgiță cu prezentarea primilor învățători ai comunei Mureșenii Bărgăului.

„Scola sa înființat la a. 1824. Între învățătorii foști pînă adi înseamnă:

1. Ioan Ilieș din Tiha fost contingent cu actualu preotu, el a fost învățător și în Tiha pe la a. 1835. More ca supravigil de stradă în Tihuță”. După I. Bosga (op. cit.), „supravigil” înseamnă „picher”. Despre acest învățător mai face următoarea completare: „De la acest învățător s-a născut inginerul silvic Alexandru Ilieș, care a servit în oficiul fondurilor grănicerești pînă la anul 1885-1886”.

2. Filimon Pudilic din Mureșeni; pe timpul său scola era mai mult în mod privat, învățătorii cu titlu de „jupân”. –

3. Ilie Ciurea din B. Bistriță, carele un timp lung a fost și notariu în Mureșeni. Leon Rus, astăzi crsnic bisericesc, supravigil silvanal a cerc...- le. În tot timpul vieței a arătat zel spre scolă și biserică”. După I. Bosga (op.cit.), „supravigil silvanal” înseamnă brigadier silvic, iar despre Leon Rus scrie că „A servit de la anul 1860-1869”.

4. Demetriu Candale din „Poenă” (St. Ios.) a servit ...ani.” I. Bosga (op. cit.) precizează că: „A servit de la 1864-1868”.

5. Nicolaiu Rus, fiul preotului Gregore Rus (frate cu D-l Leone Rus) a servit în mulți ani întrerupt.” I. Bosga (op. cit.) arată că „...a servit mai mulți ani neîntrerupt (1873/4-1867)”.

6. George Georgiță a servit din an. 1870-1873.” I. Bosga (op. cit.) completează aici următoarele: „El a compus monografia comunei cum a putut erua datele. A fost un învățător vrednic de laudă”.

7. De atunci Dionisiu Istrate din Nepos (Vărarea)”. Despre acesta I. Bosga (op. cit.) arată că: „Doniză Istrate din Nepos (Vărarea) a servit de la 1877-1890”.

Rămâne o mică perioadă în care nu se arată în cele două lucrări analizate, cine a fost învățător la școala din Mureșeni după G. Georgiță, respectiv între 1873 și 1877 când a venit de la Vărarea, după datele lui I. Bosga, învățătorul Istrate. Cum nu am găsit pînă în prezent alte date, înclin să cred că Istrate a venit în 1874 și că G. Georgiță are dreptate, lucrarea lui fiind scrisă în același an.

Din monografia lui I. Bosga (op. cit.), care de fapt prezintă, pentru comuna Mureșenii Bărgăului, exact manuscrisul lăsat școlii de învățătorul G. Georgiță, aflăm în continuare șirul de dascăli care au activat la școala din Mureșeni³⁹. Aici se menționează următoarele: „10. George Georgiță din Tiha. A servit din anul 1873-1884. El avea salar 200 florini la an. Acesta a fost un învățător foarte bun, înțelept, prietenos și în timpul ce a funcționat a descris întâmplările din comună și din comuna Mureșenii Bîrgăului”. Rezultă din aceasta că G. Georgiță

³⁹ Ilarion Bosga, *Monografia comunei Tiha Bărgăului*, în op. cit.

este al zecelea dascăl cunoscut la școala din Tiha Bârgăului. Redăm în continuare completările făcute în manuscrisul lui I. Bosga⁴⁰, privind învățătorii care au urmat la școala din Mureșenii Bârgăului:

8. *Ion Borș a servit de la 1890-1894.*

9. *Ion Mureșan din Coci, a servit din anul 1895-1905.*

10. *Niculau Ianul din Năsăud a servit de la 1906-1914.*

11. *Petru Tomoroga din Mureșenii Bârgăului a servit din anul 1908-1931. A fost un învățător foarte activ în afacerile școlare.*

12. *Laura Iepure măritată Lazăr servește din anul 1915 până în prezent". (29. 01. 1931, n.n.).*

Dintre toți învățătorii care au activat la începuturile școlii din Mureșenii Bârgăului, figura lui G. Georgiță se detașează în mod clar. Datorită lui avem o primă monografie a comunei, fără de care acești ani ai secolului XIX ar fi fost mult mai întunecați. Evenimentele istorice locale se pierd în decursul generațiilor dacă nu sunt înregistrate. Acest lucru a fost întrevăzut clar de învățătorul Georgiță, după cum reiese din cele scrise în continuare.

„Despre meritele ce vor fi avut unii preoți și învățători se pretinde dela cei ce le cunosc a le adăuga la ceste însemnări, spre a rămâne modelu posterității. – Scrisoarea va fi mai sigură decât tradițiunea”.

Lucrarea monografică se încheie cu următoarea *„Notă: Dacă faptele memorabile a fiecărui ținut se vor pune pe hârtie atunci scăpăm de necasul orbecărei la care au fost supuși moși – strămoșii noștri. Cu datele putem afirma adevărul, despre întâmplări trecute, despre susținerea unor drepturi etc. Datele unor întâmplări în anumite locuri, despre anumite afaceri și persoane conțin și orecari suveniri.*

Pătruns de aceste îndemnuri mam otărit a scrie pe scurt aceste (scurte) șire de până aici culese atât din documente cât și din tradițiune. E puțin ce am însemnat pe această hârtie dar rog pe D-nii preoți și învățători ca luminatori actuali și cei ce vor succede în comuna B. Mureșeni în a cărei bibliotecă școlară depun aceste, ca aicea se binevoiască a completa acest mic opșoru. Se scriem baremu de acum faptele și întâmplările bune ca o mulțămită a celor ce le au făcut, și cari vor servi pentru sprijinirea de zelu a următorilor.- Se scriem și cele rele chear spre a învăța următorii a le evita. –

Cei zeloși pe lângă altele vor binevoi a culege și însemna cât de pe larg următoarele:

- Evenimentele întâmplăte în 1848 la această comună.*
- Plantarea stejarilor pe podereiul sudvestic a braniscei în timpul milițiri.*
- Meritele bărbaților renumiți ca: D-l Constantin Hangănuț și fiul seu Dr. Nic. Hanganuț actualul medic a cerc. V., George Măjeriu, Chiril Hangan ca ajutător a St. Biserici, s.a.*
- Anii de coleră și foamete.*
- Inființarea scolei și fondului ei.*
- Fântâne de slatină a comunei, etc. etc.*

Borgotiha 15. Martie 1884. George Georgiță”.

⁴⁰ Idem, *Monografia comunei Mureșenii Bârgăului*, în op. cit.

Manuscrisul învățătorului G. Georgiță, care a profesat doar trei ani la școala din comuna Mureșenii Bârgăului, după cum reiese din propriile notări, conține date importante de istorie locală. Evenimentele trăite, datele culese din documente s-au aflate din gura bătrânilor satului, consemnate într-o lucrare bine structurată, ne ajută foarte mult la conturarea unei imagini cât mai apropiate de situația oamenilor și locurilor acestei părți, a Țării Bârgaielor, înainte de sfârșitul secolului al XIX-lea.

Des sources monographiques de Bârgău

- Résumé -

L'idée de cet ouvrage (Ière partie) consiste dans le demarche d'identifier et amaser, chronologiquement, des documents et données sur Bârgău pour rédiger une monographie. J'ai utilisé les documents publiés par Simion Retegan en les comparant avec autres monographies écrites par le prêtre Vasile Pavel et les instituteurs Ilarion Bosga et George Georgiță.

TEATRUL ȘI PRESA.

REPREZENTAȚII TEATRALE LA SIGHIȘOARA RELATATE ÎN PRESĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

Nicolae TEȘCULĂ

Societatea europeană în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea a suferit un amplu proces de modernizare. Acest proces a afectat profund și teritoriul mentalităților, având loc transformări care s-au manifestat în noile concepte despre lume și viață, și apariția unui nou „mod de viață”.

„Modul de viață” se situează la întâlnirea dintre stilul de viață și condițiile de viață. Stilul de viață este produsul alegerii personale și a gusturilor, fiind expresia libertății de decizie în viața cotidiană, iar condițiile sunt definite prin caracteristici în plan social ale individului. Putem spune că societatea sau indivizii pot influența alegerea stilului de viață¹.

În această perioadă avem de-a face cu o altă împărțire a timpului zilei, a anului, apare o distincție netă între timpul muncii și timpul liber și apare noțiunea de vacanță văzută ca o schimbare necesară de activitate. Odihna și binefacerile naturii sunt o alternativă firească la timpul de lucru². Astfel, omul se diferențiază profund de înaintașii săi; pentru el simbolurile și privilegiile tradiționale își pierd din semnificație și are un nou concept privind relațiile inter-umane și în legătură cu spațiul³.

Aspectele modernizării nu puteau să ocolească Transilvania, aflată într-un proces amplu de transformare, de industrializare; transilvăneanul de rând fiind, tot mai aproape de ceea ce se petrece în Europa, fiind în contact permanent cu paradigmele occidentale pe care încearcă să le modeleze și să le însușească.

În această transformare putem include și micul burg medieval de pe cursul mijlociu al Târnavei Mari, oraș cu o importantă tradiție meșteșugărească, în care tăvălugul modernității a adus noțiunea de „*Timp liber*”.

Acest nou concept de *timp liber* implica, pe lângă diverse acțiuni cum ar fi seratele, concertele, balurile, jocurile societății burgheze și o anumită

¹ Johanne Charbonneau, Madeleine Gauthier, *Introduction. Culture et mode de vie*, în „Loisir et société/Society and Leisure”, vol. 24, nr. 2, Presses de l'Université du Québec, 2002, p. 349.

² Philippe Aries, Georges Duby, *Istoria vieții private*, București, 1997, vol. VII, p. 188.

³ Ute Fervert, H.-G. Haupt *Omul secolului al XIX-lea*, Iași, 2002, p. 14.

predilecție pentru ceea ce înseamnă teatrul și arta dramatică, prin invitarea unor personalități artistice sau, de ce nu prin intermediul societăților itinerante.

Sighișoara în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se afla pe una din primele poziții din rândul orașelor ardelen. Din punct de vedere demografic situația se prezintă în felul următor: în anul 1851 număra în jur de 7206 suflete, situându-l pe un onorant loc 6 în cadrul orașelor transilvănene⁴, la 1866 crește numărul populației la 8354⁵, la 1880 avem 8788 locuitori; numărul lor va crește la 9618 în 1890 și se va ajunge la 10875 în 1900⁶.

Majoritatea elitei sighișorene era formată din comercianți, câțiva meșteșugari înstăriți care și-au deschis manufacturi și mici fabrici, profesori ai școlilor din oraș, îndeosebi cei ai Gimnaziului evanghelic din Cetate, clericii diferitelor confesiuni, câțiva avocați, medici și funcționarii aflați în slujba orașului și a comitatului Târnava Mare care își avea reședința la Sighișoara. Fiecare dintre aceștia făceau parte din una sau mai multe asociații în jurul cărora se va mișca întreaga „lume bună” a orașului și vor gravita principalele activități mondene.

Un bogat izvor prin care putem avea o imagine asupra acestei „lumi bune” sighișorene în această parte a secolului al XIX-lea este presa. Pe lângă importantul rol în analiza vieții politice și economice, presa ne relevă și o imagine asupra modului în care societatea sighișoreană se manifesta și care erau paradigmele la care se raporta.

A doua jumătate a secolului debutează cu apariția primelor jurnale locale. Astfel, în tipografia lui Friedrich Kraner iese în 1869 primul ziar sighișorean – *Das Sächsisches Volksblatt* care, deși a avut o existență scurtă de doar 10 luni, prin conținutul articolelor, prin problemele abordate asupra realităților locale și transilvănene, îl putem considera la aproape același nivel cu ziarele cu tradiție apărute în Brașov sau Sibiu.

Din 1872 până în 1900 va fi editat la tipografia lui Friedrich Jördens-*Schässburger Anzeiger*. Publicația va renunța la abordarea problemelor politice, însă pe lângă publicațiunile oficiale, problemele privind viața economică a asociațiilor, ziarul ne oferă din belșug date privind activitățile mondene la Sighișoara.

Din 1879, foaia lui Jördens va avea o concurență serioasă din partea lui *Groß-Kokler Bote*, apărut în tipografia lui Horeth. Ziarul se dorea a fi un oficios al comitatului, dar va fi un ziar care reflectă cât se poate de fidel societatea sighișoreană și modul în care aceasta se raporta la timpul liber.

În paginile ziarelor găsim destul de multe referiri la diferitele reprezentări teatrale care aveau loc în oraș. Astfel, aflăm că existau mai multe

⁴ „Schässburg. Bild ein Siebenbürgischen Stadt”, Rautenburg Verlag, 1998, p. 61 (în continuare *Schässburg...*).

⁵ Josef Haltrich, *Culturhistorische Skizze aus Schässburg*, în „Schächsischer Hausfreund”, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1867, p. 80.

⁶ „Schässburger Zeitung”, nr. 7, Sonnabend, den 10 Februar, 1901, p. 25.

stabilimente unde aveau loc reprezentațiile. O astfel de scenă era organizată în aer liber în curtea casei de oaspeți „La Mielul Alb”, iar pentru timp nefavorabil era utilizată scena din Sala orașului, construită special pentru comunitate de către municipalitate în anul 1873. Pentru reprezentații mai mici era utilizată sala casei meșteșugarilor.

Tot ziarele ne informează că vara, o dată pe an, o societate germană de teatru călca orașul pentru o perioadă destul de îndelungată, de la câteva săptămâni la o lună. Din păcate, asupra acestor reprezentații ziarele tac și se mulțumesc doar cu o simplă prezentare a spectacolelor fără a intra în analiza și prezentarea acestora.

Apariția unor trupe de teatru la Sighișoara era în mare parte facilitată de existența unor căi de comunicații care permiteau o legătură directă cu marile centre ale monarhiei dualiste. În anul 1872 orașul este legat prin calea ferată Oradea-Cluj-Brașov de întreaga rețea de căi ferate din Europa, deci de întregul circuit de comunicații al continentului.

Astfel, *Schässburger Anzeiger* informa în vara anului 1879 despre un ciclu de reprezentații teatrale sub conducerea lui Julius Köster, în sala casei orașului: „Teatru la Sighișoara. În sala casei orașului, sâmbătă 21 iulie sub direcția lui Julius Köstler vor avea loc următoarele reprezentații:

1. *Tata a îngăduit*, comedie într-un act de G. V. Moser

2. *Vraja dragostei*, operetă într-un act de A. Müller

Duminică 22 iunie

1. *Soția ușuratică*, vodevil cu cântec în patru acte de A. Brela. Muzică a dirijorului C. Millöker.

Marți 24 iunie începe abonarea la cele 12 reprezentații în care vor fi cele mai bune și mai noi piese de teatru, comedii, cu cele mai bune operete și vodeviluri cu cântece”⁷.

În numerele următoare continuă prezentarea pieselor susținute de această societate teatrală: „Joi 26 iunie [...]: *Datoria unei femei*, piesă în trei acte, după care: *O nevinovăție urmărită*, vodevil cu cântec într-un act de Anton Langer.

Sâmbătă 28 iunie: *Tuilipatan*, operetă comică de Jaques Offenbach, după care: *În salonul de așteptare clasa I*, comedie într-un act de Hugo Müller. Duminică, 29 iunie: *Bucătăreasa popii*, vodevil cu cântec în patru acte de A. Berla”⁸, apoi în alt număr: „... Marți 1 iulie [...]: *El nu vrea să moară*, snoavă într-un act de C. F. Stir. Joi 3 iulie *Înțeleptul din Lowood*, piesă în patru acte de Charlotte Biorch-Pfeiffer. Sâmbătă 5 iulie *Frumoasa Galathea*, operetă comico-mitologică de Franz v. Soupée”⁹ și „Duminică 6 iulie No. 28 sau *prima căsătorie civilă* în trei acte de D. F. Berg. Marți 8 iulie cu participarea cântărețului de operetă și a actorului Ferdinand Held, *Dorothea*, operetă într-un act de Jaques Offenbach; *Recept contra mamei*

⁷ „Schässburger Anzeiger”, VIII. Jahrgang, Samstag, den 21. Juni 1879, nr. 50, p. 198.

⁸ Idem, VIII. Jahrgang, Mittwoch, den 25. Juni 1879, nr. 51, p. 204.

⁹ Idem, VIII. Jahrgang, Samstag, den 28. Juni 1879, nr. 52, p. 207.

vitrege, comedie într-un act [...] de regele Ludwig von Baiern. Joi 10 iulie Unchiul iubit, vodevil original în patru acte de Rudolf Kneisel"¹⁰.

Moda seratelor în provincie și lipsa unor specialiști în domeniu, la nivelul orașelor de provincie, a determinat o organizare la nivel local între prieteni și care se constituie cu însuflețire în grupuri ce se întâlnesc regulat fie la unul fie la altul și astfel se suplinește această nevoie, fiind o modalitate în care se pot amuza și este găsit divertismentul¹¹.

În acest sens am aminti apariția la Sighișoara a unor asociații specializate; dintre acestea se remarcă activitatea Asociației Muzicale (Musikverein), care a reușit chiar să situeze la un nivel ridicat viața muzicală din oraș. În 1843 la inițiativa a 14 bărbați, se înființează o „Societate muzicală” sub conducerea dirijorului Franz Prohaska. În 1849 conducerea va fi preluată de Ferdinand Hessmann, care va duce mai departe activitatea realizând primele reprezentații de operă. După moartea lui Hessmann se va întrerupe activitatea orchestrei; ea se va relua în 1873, sub conducerea lui Emil Silbernagel (1841-1901). Absolvent al conservatorului din Praga, cu concerte la Paris, unde va obține un violoncel de la împăratul Napoleon al III-lea, sub oblăduirea sa, asociația muzicală va organiza concerte de orchestră și reprezentații de opere¹².

Lucrurile nu se vor opri aici și, grație unei bune colaborări între Emil Silbernagel și profesorul de literatură Michael Albert¹³, vor fi puse în scenă opere locale care aveau textul semnat de Albert și muzica de Silbernagel. Am aminti în acest sens *Bădăran și încăpățânat*, care între 1881 și 1893 a avut șase reprezentații, apoi *Sezia și Angelina sau turcii în fața Sighișoarei*¹⁴.

Asupra ultimei piese ziarele sighișorene vor relata pe larg. Spre deosebire de celelalte piese ale lui Albert, unde sunt informații detaliate asupra decorurilor, al actorilor și publicului, aici avem o prezentare asupra subiectului piesei. La premiera piesei *Groß-Kokler Bote* relata în toamna lui 1887: „*Noua operetă <Angelina sau turcii în fața Sighișoarei> pregătire pentru care a fost realizată premiera pe 19 și 29 noiembrie a.c. [...] Poetul și muzicianul, Michael Albert și Emil Silbernagel au realizat din nou pentru noi împreună o operetă, în care toate talentele angajate de la contra-basul precepției financiare, baritonul [...], și până la aspiranții de la seminar [...], de tânăra și înfloritoare doamnă, de domnișoara concertând cu puritate [și. n.n.] voce plină, până la îmbujoratele și înflăcăratele tinere fete de la cor, s-au înfățișat atât textual cât și muzical într-o operetă indigenă în orașul nostru*”. Prezintă apoi originea acestei piese: „*Motivul general al operetei, care ca formă specifică vrea să fie o piesă populară umoristică și care este preluată de poet în forma ei cea mai bună,*

¹⁰ Idem, VIII. Jahrgang, Samstag, den 5. Juli 1879, nr. 50, p. 215.

¹¹ P. Aries, G. Duby, *op. cit.*, p. 185.

¹² „Schässburg...”, p. 279-280.

¹³ Michael Albert (1836-1893) s-a născut în Apold (azi jud. Mureș), a urmat cursurile de teologie și filologie ale universităților Jena, Berlin și Viena. Se întoarce în țară și devine profesor la Gimnaziul sighișorean la catedra de limbă germană. Scrie poezii, drame, nuvele, povestiri, librete etc.

¹⁴ „Schässburg...”, p. 280.

este conținută în culegerea de legende a lui Müller, specifică pentru legenda sighișoreană *Neckerpfennig* și acest lait-motiv a reprezentat și un posibil titlul al operetei *Neckerpfennig*. Acțiunea nu este strict locală, ea este localizată de dorința poetului în titlu¹⁵.

Piesa ne introduce în atmosfera medievală a orașului, unde aspectele fantastice de basm sunt prezente. Orașul este înconjurat de turci, care cer pentru ridicarea asediului o sumă mare de bani. Este solicitat cronicarul orașului, Simeon, care în același timp era și magician, să consulte horoscopul său, dar viitorul este nebulos. Intervine atunci patricianul Lorentz în discuțiile cu turcii și intervenția soției sale Angelina, care era și vrăjitoare, determină ridicarea asediului. După cum vedem, genul speciei este unul romantic, specific epocii¹⁶.

Aceste premiere nu erau posibile fără existența unei preocupări în domeniul artei dramatice. În multitudinea de asociații și societăți existente în secolului al XIX-lea, la Sighișoara se remarcă *Societatea de teatru amator* care, cu diverse ocazii, mai ales în legătură cu alte asociații, va organiza, de obicei în scop caritabil, o serie de reprezentații. Legat de acest lucru, în paginile foilor sighișorene se relatează: „*Teatru amator în sala casei orașului [...] premierele a două piese: Cum gândiți despre Rusia, comedie într-un act de G. von Moser și Predicatorul gardian Kaudelis, comedie într-un act de G. von Moser. Veniturile [obținute, n. n.] vor fi împărțite pentru Asociația de ajutor a femeilor pentru Cruce Roșie și pentru fondul local al școlii de înot*”¹⁷.

De obicei, reprezentațiile aveau loc în ajunul sărbătorilor religioase. Astfel cu ocazia sărbătorilor de iarnă din 1883 se organiza: „*Teatru amator. Duminică 2 decembrie [va avea loc, n. n.] în sala casei orașului pentru prima dată [reprezentăția, n. n.] Ambițiosului bucătar, vodevil într-un act după Scibe și Mozeres de W. Lambert, după care Vremea în Bremen în versuri și într-un act de Th. Körne. Veniturile [obținute, n. n.] sunt pentru copii de școală săraci fără deosebire de naționalitate*”¹⁸.

Cea mai bună colaborare o va avea tot în scop caritabil societatea cu Asociația femeilor evanghelice. Astfel, în numărul 6 din 7 februarie 1897 al aceluiași ziar se arată: „[...] *Asociația locală femeilor evanghelice în asociere cu societatea noastră de teatru amator [va organiza, n. n.] sâmbătă 13, eventual duminică 14 a (cestei) I (luni) pentru bunurile fondului internatului [școlar, n. n.] o reprezentație teatrală Teorie și practică, comedie în trei acte de Hans Arnold*”¹⁹.

Observăm că teatrul la Sighișoara a jucat un rol important în preocupările locuitorilor săi, care nu se vor mulțumi doar cu simpla prezență la spectacole, ci vor dori să fie participanți activi. În acest scop se înființează o societate de teatru amator care grupa cetățeni dornici de a face un act cultural,

¹⁵ „Gross-Kokler Bote”, nr. 463, Schässburg, den 13. November 1887, IX Jahrgang, p. 1949-1950.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Schässburger Anzeiger*, XI. Jahrgang, Samstag, den 14. Januar 1882, nr. 4, p. 14.

¹⁸ *Idem*, XII. Jahrgang, Mittwoch, den 28. November 1883, nr. 95, p. 379.

¹⁹ *Idem*, XXVI. Jahrgang, Sonntag, den 7. Februar 1897, nr. 5, p. 22.

suplinind astfel lipsa unui teatru sau a unei trupe profesioniste locale. La aceasta am mai adăuga faptul că, grație unei colaborări între un muzician și un profesor de literatură, vor reuși să aibă chiar premiere mondiale ale unor reprezentații, deși nu dispuneau de atâtea facilități în domeniul artei dramatice ca și contemporanii lor din marile orașe ale continentului.

Theater und Presse. Theatervorstellungen in der Schässburger Presse der zweiten Hälfte des 19. Jh.

- Zusammenfassung -

Der Verfasser des Studiums versucht die Theatervorstellungen bei Schässburg -welche in der Presse der zweiten Hälfte des 19.Jh. geschildert wurden - vorzuführen. Diese waren von intineranten Theatergesellschaften unterstützt, aber auch von diletanten Schauspielern, die in einer Theatergesellschaft und einem Musikverein bei Schässburg vereinigt waren.

REVISTA „VATRA” (1935-1940)

- publicație învățătorescă din județul Năsăud -

Leon MUTI

I. Preliminarii

„Fără cultul trecutului nu există iubire de patrie”¹ – spunea Luceafărul poeziei românești. Această cugetare eminesciană ne-a îndemnat să aprofundăm studiul presei năsăudene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea, aplecându-ne cu stăruință asupra revistei „Vatra” – publicație învățătorescă din județul Năsăud, apărută între anii 1935-1940.

Presa are un rol important în cunoașterea vieții economice, sociale, politice, științifice și culturale a vremii, în afirmarea spiritualității românești din diferite ținuturi ale țării, fiind un seismograf sensibil al tuturor proceselor, fenomenelor și transformărilor dintr-o perioadă dată, un depozitar prețios de informații pentru generațiile viitoare.

În peisajul revuistic românesc – diversificat și diferențiat, cantitativ, calitativ și tematic – s-au înscris publicații de la cele de interes general, accesibile publicului larg, la cele de specialitate, în această ultimă categorie plasându-se și presa pedagogică. Trebuie subliniat faptul că aceste publicații, pe lângă articolele de specialitate inserează și materiale ce dezvăluie starea de spirit a românilor transilvăneni din perioada de dinaintea și după înfăptuirea marii Uniri din 1 Decembrie 1918.

Patrioți înflăcărați, redactorii și colaboratorii revistelor din Țara Năsăudului, harnici condeieri, oameni de aleasă cultură și ținută etică, dăruți total școlii, au militat pentru împlinirea idealului național – unitatea românilor; studiul revistelor scoțând în evidență nume ce merită să fie încrustate în răbojul luptei pentru libertate socială și națională, pentru continua perfecționare a învățământului în limba română pe aceste meleaguri, cum ar fi: Iacob Mureșanu, Ioan Marian, Vasile Petri, Maxim Pop, Cosma Anca, dr. A. P. Alexi, Ioan Papiu, Vasile Nașcu ș.a.

În perioada interbelică, diferite ținuturi românești își fac simțită prezența în viața spirituală și culturală, dând la iveală publicații locale care, prin circulație, acoperă întreg teritoriul țării. Este și cazul revistei „Vatra” ce se

¹ Mihai Eminescu, „Între legendele noastre ...”, în „Opere”, XII, Publicistică, București, 1985, p. 106.

impune ca o publicație de prestigiu, ea încadrându-se în seria revistelor ardelenene ale epocii: „HOTARUL” (1933-1940) de la Arad, „PROVINCIA LITERARĂ” (1932-1934) de la Sibiu, „GÂND ROMÂNESC” (1933-1940) de la Cluj, „PAGINI LITERARE” (1934-1940) de la Turda, „ȚARA BÂRSEI” (1929-1938) de la Brașov, „AFIRMAREA” (1936-1940) de la Satu-Mare, „FAMILIA” (1880-1943) de la Oradea sau „PROGRES ȘI CULTURĂ” (1933-1938) de la Târgu Mureș.

Aceste publicații, cu un conținut predominant cultural, au permis Ardealului noului secol să se manifeste cu puteri neașteptate, relevând o întreagă pleiadă de talente scriitoricești: Mihai Beniuc, Emil Giurgiuca, Pavel Dan, Ion Th. Ilea, Ion Vlasiu, Ion Moldoveanu, Maria Cunțan ș.a.

Presa nășăudeană cu un accentuat caracter pedagogic își are o bogată tradiție, aceste meleaguri fiind binecunoscute pentru instituțiile sale școlare. În acest ținut se înființaseră școlile triviale, institutul militar, școala latino-germană, școlile populare, școala de fete, preparandia și, în cele din urmă, gimnaziul românesc al grănicerilor, la 4 octombrie 1863.

Fiind atâtea instituții școlare în Năsăud, aici se fluturau idei pedagogice, se confruntau experiențe și se încercau metode didactice pentru îmbunătățirea muncii de predare și însușire a cunoștințelor. În lumea școlii, opiniile și informațiile pedagogice și psihologice își cereau un organ de presă, o tribună pentru afirmarea ideilor arzânde de pe altarul școlii. Iată de ce, aici apare o însemnată presă pedagogică concretizată-n publicațiile: „Magazin pedagogic”, „Școala practică” și „Școala română” înainte de anul 1900, precum și revista „Vatra” în deceniul 4 al secolului al XX-lea.

Prezentul studiu al revistei „Vatra” l-am întreprins din dorința de a evidenția aportul dascălilor la dezvoltarea învățământului românesc din fostul ținut de graniță, la abordarea teoretică și practică a unor probleme de pedagogie și psihologie, de a evoca personalitatea marilor dascăli și pedagogi: Ioan Marian, Iacob Mureșanu, Vasile Petri, Grigore Silași, Iulian Marțian, Sandu Manoliu, de a sublinia preocuparea unor învățători și profesori față de probleme de istorie, critică literară și folclor sau pentru creația lirică și epică, de a reliefa aspecte religioase, filosofice, istorice, culturale și politice, așa cum sunt ele percepute de diferite categorii de intelectuali. Totodată, cercetarea vrea să fixeze rolul și locul acestei publicații în peisajul revuistic ardelenesc, dorește să se constituie într-o contribuție modestă la alcătuirea unei viitoare bibliografii generale a presei nășăudene.

Pentru realizarea lucrării am utilizat izvoare scrise: documente de la Arhivele Statului Bistrița, Filiala din Năsăud a Bibliotecii Academiei Române, revista „Vatra”, precum și precedentele acesteia: „Magazin pedagogic”, „Școala practică”, „Școala română”, cât și izvoare orale: informații de la Gherasim Ludoșan, unul dintre redactorii revistei „Vatra”.

II. „Vatra – Revistă învățătoarească din județul Năsăud”

1. Apariție, colectivul redacțional, structurarea numerelor, „Cuvânt înainte” și argumentarea titlului.

Revistele pedagogice apărute la Năsăud: „Magazinul pedagogic” (1867-1869), „Școala română” (1876-1891) ori „Școala practică” (1882-1886) au fost deschizătoare de noi drumuri în școala românească ardeleană, în jurul lor formându-se destoinicii dascăli români: V. Gr. Borgovan, dr. D. Berceanu, T. Ceontea, și alții. Tot aici, și-au făcut ucenicia distinșii profesori ai gimnaziului, iar mai apoi ai Liceului „George Coșbuc”: Gr. Pletosu, dr. P. Tanco, M. Pop și dr. C. Moisil etc. Atmosfera științifică întreținută de aceste reviste create de V. Petri s-a transmis peste generații. Calitatea învățământului a sporit, „școala năsăudeană” fiind recunoscută de societatea românească ca o școală bună, iar roadele au fost gustate de mulți români.

În noile condiții interbelice când învățământul românesc cunoștea o puternică dezvoltare și cote calitative superioare, datorate în special reformelor lui Spiru Haret, se simțea nevoia acută a ființării unei reviste a învățătorilor în ținutul Năsăudului.

Astfel, în aprilie 1935 apare nr. 1 din „VATRA” – revistă învățătoarească din județul Năsăud, făurită de dascăli și adresată, în primul rând, confrăților din toate vetrele strămoșești ale ținutului.

Numele ei, cu siguranță, a fost inspirat de la poetul adorat al acestor meleaguri, George Coșbuc, și a revistei sale. Gândurile ne duc la vatra din casa părintească pitulată undeva la poalele unui deal pe care „... ard, pocnind din vreme-n vreme, trei vreascuri rupte dintr-un gard”. Dar mai pot fi prezentate și alte argumente ipotetice ale acestei opțiuni. E vatra copilăriei, pe care ne-am jucat și de pe care am căzut mulți dintre noi. Aici, lângă vatră, mulți am învățat cel dintâi „Tatăl nostru”, aici am făcut cunoștință cu Făt-Frumos și cu Ileana Cosânzeana, cu Pipăruș Viteazul, cu zmei vicleni și răutăcioși. În jurul vetrei s-a plămădit și s-a format limba noastră românească. Vatra este atât de strâns legată de viața neamului nostru, încât nu poate fi ruptă de acesta. Aici și-a alcătuit limba, aici a primit și ne-a transmis mai departe credința creștină, aici și-a trăit bucuriile și durerile, aici s-a format istoria noastră. Poate aceste gânduri, ca și altele, au trecut prin mintea celor care au ființat revista „VATRA”.

Primul număr al revistei apare cu cartea de vizită în alb. Nimic nu-i înzorzonează frontispiciul, nici redactor, nici director; și, în spirit democratic, se consemnau acestea: „Apare sub îngrijirea unui comitet”, iar redacția și administrația erau la Școala Primară de Stat „Vasile Nașcu” din Năsăud – moștenitoarea tradițiilor și spiritului fostei „norme” care făcuse epocă în învățământul românesc al grănicerilor. A ieșit de sub tipar la Tipografia „Cultura” din Năsăud. Abia la numerele 5-6/1935 apare înscris și comitetul care, în prima formulă era: Ion Barna, Petru Rogneanu, Silvan Dumitru, Lazăr

Zavaschi, Gherasim Ludoșanu, Dumitru Vranău, Petre Pop, iar administrator Teodor Zăgreanu. Cam pe la jumătatea perioadei, din anul al III-lea, nr. 9-10/1937 se desemnează și un redactor în persoana lui Petre Pop, care va îndeplini această atribuție cât va dăinui revista. Din anul al IV-lea, nr. 4-7 în redacție intră Aurel Groze, Dionisiu Maior, apoi Petre Son, de la nr. 10-11 ale aceluiași an, domnișoara Antonia Rebreanu din anul al V-lea nr. 1-5 și Iuliu Oprea de la nr. 6-12 /1939, în locul lui Ion Barna și Petre Rogneanu.

Intervin modificări și în ceea ce privește editura, la nr. 9-10/1937 se arată că aceasta este Regia Cooperativă „Regna”; deci cea cu banii ... Dar numai un număr făcu mențiunea. Schimbări survin și în privința tipăririi ei; se strămută de la nr. 1-3/1938 la Tipografia „G. Matheiu” din Bistrița. Format carte, în dimensiuni 14x21, circa 30 de pagini, o face îndemânoasă, hârtia și ținuta grafică fiind de calitate.

În legătură cu organizarea numerelor, pe ani de apariție, precizăm următoarele:

I	1935	1 (aprilie) - 9 (decembrie)
II	1936	1 (ianuarie) - 11 (decembrie)
III	1937	1 (ianuarie) - 10 (decembrie)
IV	1938	1 (ianuarie) - 11 (decembrie)
V	1939	1 (ianuarie) - 12 (decembrie)
VI	1940	1 (ianuarie) - 9 (mai)

Anul I al revistei, apărut în 1935, conține 5 numere separate: 1, 2, 7, 8 și 9, respectiv aprilie, mai, octombrie, noiembrie și decembrie, numerele 3-4 (iunie-iulie) și 5-6 (august-septembrie) fiind comasate.

Cel de-al doilea an, 1936, conține 3 numere separate: 1 (ianuarie), 2 (februarie), 3 (martie) și 4 numere comasate: 4-5 (aprilie-mai), 6-7 (iunie-iulie), 8-9 (august-septembrie), 10-11 (noiembrie-decembrie).

În 1937 apare anul al III-lea al revistei, structurat astfel: 6 numere separate: 3 (martie), 4 (aprilie), 5 (mai), 6 (iunie), 7 (septembrie), 8 (octombrie) și 2 numere comasate: 1-2 (ianuarie-februarie) și 9-10 (noiembrie-decembrie).

Anul al IV-lea al revistei, 1938, consemnează 4 apariții, toate comasate: 1-3 (ianuarie-februarie-martie), 4-7 (aprilie-mai-iunie-iulie), 8-9 (august-septembrie) și 10-11 (noiembrie-decembrie).

Două apariții ale numerelor revistei, și acestea comasate, înregistrăm în 1939, anul al V-lea, grupate astfel: 1-5 (ianuarie-mai) și 6-12 (iunie-decembrie).

În anul al VI-lea, 1940, consemnăm o singură apariție, comasată, a numerelor 1-5 (ianuarie-mai). O dată cu aceasta, revista „VATRA” își încetează activitatea, cauza majoră fiind de natură politică, ea fiind reliefată de redacție în penultimul număr: „Atât redactorii cât și sprijinatorii ei, cât și cei de la tipografie, au fost concentrați și chemați a-și apăra la graniță pământul scump și sfânt al țării”².

² Teodor Tanco, „Vatra” în „Virtus Romana Rediviva”, vol. II, Bistrița, 1974, p. 135.

În „Cuvânt înainte” se circumscriu coordonatele sociale și spirituale ale revistei și fundamentarea lor în împlinirea atribuțiilor profesionale. „E timpul când trebuie să ne cunoaștem. Să comunicăm unii cu alții. E timpul când trebuie să strângem rândurile pentru a putea fi mai folositori societății, și pentru a ne putea apropia mai iute de ținta idealului căruia ne-am închinat”³.

Cât despre problematica acestei interesante reviste învățătoresți, aflată la început de drum, subliniem cuvintele unui colaborator al acesteia, Emil Sângeorzan, care preciza: „În «Vatra» se va putea scrie poezie, proză, se vor putea purta discuții filosofice (...), se va putea discuta știință pură (...), știință experimentală, fizică, chimie, pedagogie”. În legătură cu limba utilizată de către autor, se arată că: „nu e nevoie să vâneze nimeni neologisme și radicale străine de firea limbei și sintaxei noastre. Dacă își va da silința, în «limba vechilor cazanii» va afla cuvinte potrivite, care să ne poată spune orice”⁴.

Relevant pentru a cunoaște problematica revistei ni se pare cuprinsul primului număr ce îngemănează materiale cu caracter religios, cultural, pedagogic, socio-moral, creații proprii în versuri și proză, recenzii, informații. Dar, iată sumarul său: Gh. Pteancu – „Cântă clopotele de Paști” – meditație; D. Vranău – „Lui Sandu Manoliu” – evocare; D. Maior „Pedagogie și educație” – studiu; I. Bunea – „Morală și sociologie” – studiu; P. Pop – „Meditații”, „Pornitu-mi-a dorul” – versuri; A. Rogneanu „De te Altissimo, porta significatione” – proză; Gh. Ludoșan – „Pentru memoria lui V. Lazăr” – evocare; G. Pop – „Fișa pedagogică” – considerații generale; C. Dăneț – I. C. Petrescu „Școalele experimentale” – recenzie; Informații.

Deși pe frontispiciu se înscrisa faptul că-i o „revistă învățătorescă” – problemele de pedagogie, psihologie, istorie a școlii și educație abundând – în cuprinsul acesteia vom întâlni și aspecte de istorie și de critică literară, de folclor, creații lirice și epice, probleme culturale, religioase, filosofice, istorice și politice, redacția găsind echilibru în selecția materialelor publicate, atrăgând un număr cât mai mare de colaboratori și extinzându-și relațiile cu scriitori și reviste din întreaga țară.

2. Conținutul revistei, domenii abordate.

2.1. „Vatra” – tribună a ideilor legate de teorie și practică pedagogică, de evoluție a învățământului județean.

O direcție principală a revistei își propune să evidențieze problemele de teorie și practică pedagogică, să releve istoria învățământului românesc din această parte de țară, să prezinte figuri de mari dascăli și pedagogi născuți, ori să aducă pioase omagii „celor duși”, dascălilor morți.

Acest domeniu este ilustrat cu autoritate de profesorul Dionisiu Maior care prin competența articolelor „Pedagogie și educație” (an I, nr. 1, 1935, p. 4-

³ Redacția, „Cuvânt înainte”, în „Vatra”, an I, nr. 1, aprilie 1935, p. 1.

⁴ Emil Sângeorzan, Un cuvânt înainte numit „Vatra”, în „Vatra”, an I, nr. 2, mai, 1935, p. 4.

9), „O nouă mentalitate” (an V, nr. 1-5, 1939, p. 32-44) sau discutarea în plan pedagogic a marilor gânditori, Platon (an III, nr. 6, 1937, p. 227-235) și Aristotel (an III, nr. 3, 1937, p. 59-68), ridică valoarea teoretică și informativă a materialelor. Despre „Educație și instruire prin cooperatie” discută Petre Pop în trei numere consecutive (an I, nr. 2, 1935, p. 10-14; an I, nr. 3-4, 1935, p. 77-82), subliniind necesitatea deprinderii elevilor cu spiritul de economie și muncă în grup.

Revizorul școlar Petru Son ne introduce în pedagogia și didactica lui Simion Bărnuțiu (an V, nr. 6-12, 1939, p. 115-124), care cerea îmbinarea fericită și armonioasă a educației corporale cu cea intelectuală, estetică și morală, recomandând, pentru cultivarea unor deprinderi morale sănătoase, puterea exemplului personal. Silvia Tomuța fixează scopul școlii complementare: de a pregăti buni gospodari și vrednici cetățeni, în care scop propune mai multe programe (an II, nr. 1, 1936, p. 282-284).

În legătură cu activitatea străjeriei, remarcăm articolele lui Dumitru Vranău care, în „Straja țării” (an II, nr. 3, 1936, p. 72-75), subliniază că aceasta este o modalitate de educație activă a tineretului, „în spiritul modestiei, credinței, a cinstei și a dreptății, a voinței și a voinței de neînving, precum și a iubirii față de Țară și Tron”. Învățătoarea A. Rebreanu ne recomandă o bogată literatură străjerească pentru copii: „Din viața unui Fiu de Rege” de comandantul Teofil Gh. Sidorovici, „Sunt străjer” de C. Enescu Bughea ori „Străjerul din cuibul II” de Eugen Ispir (an V, nr. 6-12, 1939, p. 125-130). Ne sunt prezentate și revistele străjerești: „De strajă” pentru elevii din școlile secundare și „Cuibul nostru” pentru cei din școlile primare. „Impresii de la centrul de îndrumare C.E.T.R. Breaza”, unde se pregăteau comandații străjerilor, ne furnizează D. Maior, făcându-se o analiză a seriilor 26-33 din anul 1933 și evidențiind rezultatele obținute de cursanți (an III, nr. 7, 1937, p. 270-276).

Lazăr Zavaschi, în numerele 5-6 (p. 126-132) și 9 (p. 231-240) din 1935, vorbește despre „Școală și democratism” subliniind situația deplorabilă a învățământului românesc: frecvența școlară era de 59,81%, se înregistrau 51% analfabeți, tuberculoza mina 20% din populația țării, iar sifilisul atingea în unele regiuni 35-50%. Copiii din mediul rural nu aveau asigurată, ca cei de la oraș, accesibilitatea în învățământul secundar. Din cei aproape 3 milioane și jumătate de copii de țărani abia 86.000, adică 2,3% puteau trece la școli secundare, pe când cei de la oraș, deși erau sub o jumătate de milion, ajungeau în învățământul secundar 24,3%. Concluzia: toate drumurile de jos în sus erau barate celor săraci.

Multe sunt și materialele de istorie a școlii și a învățământului românesc, de exemplu: Iuliu Moisiu – „Școala lui Marian” (an III, nr. 8, 1937, p. 328-334), ori S. Tomuța „Spiru Haret” (an I, nr. 3-4, 1935, p. 94-95). Despre Ioan Marian (1796-1846) aflăm că a activat pentru înființarea, în cele 44 comune grănicerești, „a școlilor populare naționale” ce aveau în proprietate grădini, unde elevii învățau pomicultura; s-a preocupat de pregătirea corespunzătoare a întregului corp didactic creând fonduri speciale pentru școlarizarea învățătorilor;

a introdus în școala din Năsăud geografia, istoria universală și științele fizico - naturale care, până atunci, nu erau în programele școlare; a înființat prima școală de fete și a fost întâiul dascăl ce a inițiat studiul istoriei patriei la clasa a IV-a. În semn de înaltă cinste și prețuire a activității distinsului dascăl și preot Ioan Marian, redacția revistei „Vatra” îi dedică în întregime numerele 8 și 9 din anul al II-lea. Gherasim Ludoșan prezintă „Atitudinea învățătorului în diferite ocaziuni” (an I, nr. 2, 1935 p. 15-18, an I, nr. 3-4, 1935, p. 82-85) insistând asupra relației dascălului cu sătenii în afara mediului școlar, poziția sa față de biserică și credința locuitorilor, cât și activitatea sa economică și socială - toate stând sub semnul exemplului personal, demn de urmat pentru săteni.

Nu scapă redactorilor revistei nici abordarea unor probleme legate de perfecționarea dascălilor, situația materială a școlilor primare și a învățătorilor, ca și retribuirea acestora, se evidențiază cauzele ce conduc la regresul învățământului primar la sate. I. Brendea în „Învățătorii și pregătirea universitară” subliniază complexitatea problemelor școlii și a nivelului atins de diferite științe, de unde necesitatea unei pregătiri superioare a învățătorilor. Prin „Importanța compozițiilor literare”, G. Georgescu oferă puncte de sprijin în organizarea și desfășurarea orelor de compunere, evidențiind necesitatea elevilor de a se exprima plastic, clar, precis, îngrijit, învățătorul și profesorul având obligația de a le dezvolta gustul pentru frumos. Învățarea corectă a limbilor străine, cu ajutorul patefonului, pe ale cărui plăci sunt imprimate 30 de lecții, este un mijloc pentru care pledează Iosif E. Naghiu în articolul „Linguafonul”. La acea dată erau plăci „linguafon” pentru însușirea următoarelor limbi: engleză, spaniolă, germană, franceză, italiană, rusă, suedeză, esperanto, chineză, irlandeză, persană.

Slaba prezență a elevilor din mediul sătesc la cursuri, ce se răsfrânge negativ asupra calității nivelului de cunoștințe este relevantă în paginile revistei, majoritatea școlilor confrutându-se cu această situație. Sunt însă și unități în care frecvența la activități este bună. Un astfel de exemplu ne oferă S. Dumitru ce analizează frecvența la Școala Primară din comuna Nepos, județul Năsăud, pe o perioadă de 55 de ani din 1881/1882 - 1935/1936, localitatea înscrindu-se cu un număr foarte mic de neștiutori de carte.

Legat de factorii ce frânează dezvoltarea învățământului, Petre Pop în „Constatări din ce cauză nu prosperă învățământul primar la sate” (an II, nr. 4-5, 1936, p. 133-134) evidențiază: instabilitatea guvernamentală ce provoacă multe reformări legii învățământului și programelor școlare - așadar discontinuitate în actul proiectării și desfășurării activității instructive - instabilitatea învățătorilor pe posturi și o bază materială necorespunzătoare. Cât despre încadrarea școlilor cu învățători calificați, reținem că județul Năsăud avea o situație mai bună „Monitorul Oficial” nr. 31 din 8 februarie 1937 - sublinia I. Porea în „Posturi vacante pentru transferare în județul Năsăud” (an III, nr. 3; 1937, p. 86) - înscrisa pentru acest ținut doar un număr de 23 de posturi dintr-un total de 309, suplinitori întâlnindu-se la Poiana Ilvei, Măgura Ilvei, Poienile Zăgrii, Bidiu, Corvinești, Romuli, Suplai și Băilele.

Petre Pop – în „Actualități din lumea școliei” (an II, nr. 4-5, 1936, p. 129-133) – condamnă faptul că programele școlare sunt încărcate, învățătorii nu se coboară la nivelul de înțelegere al elevilor – de unde dezgustul acestora pentru actul învățării – în unele localități frecvența e sub 50%, mulți părinți nu înțeleg rolul școlii și de aceea îi rețin pe copii la activitățile din gospodăriile proprii, achitând „cu plăcere” o amendă de 50 de lei.

L. Zavaschi, în „Definitivate și miserie” (an II, nr. 4-5, 1936, p. 125-129), ne supune atenției o altă realitate crudă: slaba pregătire profesională și de cultură generală a învățătorilor, evidențiată cu prilejul examenelor de grade didactice unde aceștia nu promovau în masă (60-70%). Se găsesc și explicații, valabile doar în parte: salarii mici, ruralizarea excesivă a dascălilor, neparcurgerea literaturii de specialitate – retribuiția nepermițându-le să-și cumpere o carte, să se aboneze la vreo revistă ori să citească un ziar.

În multe materiale se precizează starea precară materială a învățătorilor. În timp ce îndatoririle lor cresc, fiind antrenați la strejărie, premilitărie și alte activități extrașcolare, salariile scad. I. Dumitru în „Din situația materială a școliei primare și a învățătorilor” (an II, nr. 10-11, 1936, p. 281-287) arată că măturătorii de stradă primeau o retribuiție mai mare decât dascălii, iar M. Domide în „Retribuiția de azi a muncii învățătorului față de veacurile trecute” (an IV, nr. 1-3, 1938, p. 57-61) se arată total nemulțumit de salarii, un învățător suplinitor, de exemplu, câștigând doar 1.670 lei. Autorul articolului cere revenirea la tarifele salariale de după 1907 când „un învățător avea leafa lunară de 120 de coroane de pe care își putea asigura: un costum de cea mai bună calitate cu 50-60 coroane, întreținere, casă, masă, spălat – 30 coroane, o pereche pantofi sau ghetă de cea mai bună calitate cu 10 coroane, rămânându-i 20 de coroane – ceea ce însemna mult pe vremea aceea. Azi un costum de nu prea bună calitate costă 2.500-3.000 lei, întreținerea lunară 1.000 lei, o pereche de pantofi 500 de lei; ca să le poată procura toate acestea avea nevoie de cel puțin de trei ori leafa ce o primește”. Comparând salariul unui învățător cu cel al unor funcționari inferiori, se ajunge la jalnica constatare că o dactilografă cu 2-3 clase de școală primară primea lunar 2.400 de lei, iar un secretar de pretură cu patru clase de liceu circa 3.000 de lei. Această leafă mizeră, primită cu mari întârzieri, îl obliga pe învățător la tot felul de compromisuri, fapt ce-i știrbea autoritatea în comună.

Revista „Vatra” aduce în coloanele ei și figuri luminoase de dascăli, ce au activat în trecut pe meleagurile născădene, prilej de apreciere a muncii și a apostolatului lor, de respect, stimă și admirație. Pe lângă chipul lui Ioan Marian, despre care am vorbit, ni se prezintă viața și activitatea unor apostoli ai școlii din acest ținut: Iacob Mureșanu – născut la Rebrîșoara, Vasile Nașcu (an III, nr. 8, 1937, p. 328-334; p. 339-341), Vasile Petri (an III, nr. 5, 1937, p. 155-171), Grigore Silași (an IV, nr. 1-3, 1938, p. 62-65), Sandu Manoliu (an I, nr. 1, 1935, p. 3-4) ori Iulian Marțian (an V, nr. 1-5, 1939, p. 79-82). Pioase gânduri ori elogiile ale muncii lor neobosite, consemnate în necrologuri, sunt aduse învățătorilor:

Ioan Marcu (an I, nr. 5-6, 1935, p. 114-115), Silvestru Mureșan (an I, nr. 7, 1935, p. 187-188), Dorel Maiorean, (an I, nr. 8, 1935, p. 214-215), Anton Damian (an I, nr. 9, 1935, p. 252), Teodor Iepurean (an I, nr. 9, 1935, p. 253), Mihail Cotul (an II, nr. 10-11, 1936, p. 298-299), Ion Mihăese (an II, nr. 8, 1937, p. 369-370), Nicolae Pop (an IV, nr. 10-11, 1938, p. 178-182), Antonia Rebreanu (an V, nr. 6-12, 1939, p. 207-208) ori profesorilor: Victor Lazăr (an I, nr. 1, 1935, p. 16), Ion Tomuța (an III, nr. 4, 1937, p. 39-40) și Grigore Șuteu (an IV, nr. 10-11, 1938, p. 182-184), ce au servit cu credință și dragoste școala născădeană și au luptat pentru ridicarea morală și culturală a neamului.

Aspecte ce țin de practica pedagogică sunt relevate în articolele lui L. Zavaschi (an III, nr. 6, 1937, p. 239-244; an III, nr. 9-10, 1937, p. 414-417) și Petre Pop (an II, nr. 3, 1936, p. 83-87), ce comentează diferite planuri de lecții la clasele I, a II-a și a IV-a.

Și *problemele de psihologie-sociologie* își găsesc loc în numerele revistei. D. Maior ne vorbește despre aspecte psihologice întâlnite în filosofia lui Platon (an III, nr. 3, 1937, p. 59-68), Alexandru Tohăneanu în materialul „Psihanaliza în școală” (an I, nr. 2, 1935, p. 6-8), pornind de la teoria freudiană stabilește relația dintre nativ și învățare în dobândirea unor capacități intelectuale superioare, iar Iosif E. Naghiu prezintă „Scara Binet-Simon” (an III, nr. 5, 1937, p. 180-187) pentru măsurarea inteligenței la copii. Sunt numeroase cronici și recenzii legate de studiul individualității și inteligenței la elevi.

2.2. Domeniul literar. Poezie și proză prezente în paginile revistei. Studii de istorie, critică și teorie literară.

Sectorul literar este prezent în cuprinsul fiecărui număr, fie sub semnătura directă a autorilor, fie a recenzării operelor. În cele 58 de numere ale revistei au fost publicate 94 de *poezii*, scrise de 31 autori, cu o largă colaborare înscriindu-se Petre Pop (cu 32 creații), Titu Poienaru (14), Ion Moldoveanu (5), Arion Rogneanu (4), Emil Zegranu (3), Emanoil Cobzalău (3), ori Tr. Dumbravă (2), Al. Husar (elev) și alții.

Dintre aceste creații se impune și sub aspectul calității, nu numai al cantității, cea a lui Petre Pop, poezia sa înscriindu-se într-un registru larg, abordând *lirica filosofică* – „Meditații” (an I, nr. 1, 1935, p. 13-15), „Stăpâne” (an I, nr. 2, 1935, p. 22), „Destin” (an III, nr. 6, 1937, p. 245), „Întoarcere” (an III, nr. 8, 1937, p. 363), *pastelul* – „Înserare” (an II, nr. 6-7, 1936, p. 181), „Toamnă” (an II, nr. 10-11, 1936, p. 295), „Pastel” (an III, nr. 5, 1937, p. 198), „În parc” (an III, nr. 7, 1937, p. 245), *lirica erotică* – „Sfârșit” (an II, nr. 1, 1936, p. 282), „Mărgăritărele” (an III, nr. 6, 1937, p. 244), „Viorele” (an V, nr. 1-5, 1939, p. 15) ori cea *patriotică* – „Pământul meu” (an V, nr. 1-5, 1939, p. 45). Nici textele propuse de Titu Poienariu nu se află mai prejos din punct de vedere al realizării artistice, reținându-ne atenția poezii ca: „Din durerile mele” (an I, nr. 5-6, 1935, p. 152), „Suflete sihastru” (an II, nr. 1, 1936, p. 281), „Nostalgie” (an II, nr. 2, 1936, p. 58), „Munții” (an III, nr. 8, 1937, p. 356) și „În ochii tăi” (an III, nr. 9-10, 1937, p. 418).

Revista găzduiește și creațiile unor poeți ai vremii consacrați, precum: O. Goga (an IV, nr. 4-7, 1938, p. 88), M. Beniuc (an V, nr. 1-5, 1939, p. 2-3), Ion Moldoveanu (an I, nr. 3-4, 1935, p. 92; an II, nr. 1, 1936, p. 280; an II, nr. 4-5, 1936, p. 144) și Ion Th. Ilea (an V, nr. 5, 1939, p. 8). Dan Caba publică epigrame de bună calitate (an I, nr. 9, 1935, p. 251).

Nu atât de extinsă este *proza*, însă destule pagini i se acordă și acestea începând de la Aurelian Băltărețu cu „Între vis și realitate” (an II, nr. 10-11, 1936, p. 287-292), Dan Feldrișel – „Roua de lacrimi” (an II, nr. 4-5, 1936, p. 135-138) și Alexandru Husar – „Cascadă” (an III, nr. 7, 1937, p. 291-296) ori „Taina” (an IV, nr. 8-9, 1938, p. 141-146), la Petre Pop cu „Genica își sparge capul” (an I, nr. 8, 1935, p. 209-210), Ariton Rogneanu – „Gerdane de foc” (an I, nr. 2, 1935, p. 25-26), apoi la D. Copilu-Cheatră cu reușita sa creație „Răzmerița de la Scărișoara” (an V, nr. 1-5, 1939, p. 18-30), și până la Pavel Dan, care publică admirabila povestire inspirată din lumea studenției „Bătrânețe” (an II, nr. 4-5, 1936, p. 140-143). Paginile de proză nu prezintă o valoare literară deosebită, dar este lăudabilă inițiativa autorilor de a înfățișa chipuri de țărani și intelectuali.

Foarte interesante sunt studiile de *istorie, critică și teorie literară*. Emil Elefterescu realizează o pertinentă analiză a operei lui Andrei Mureșanu, subliniind că „Deșteaptă-te, române !” este „diamantul din coroana poetului, un imn ce nu va fi dat uitării, atât timp cât se vor mai găsi în țara noastră inimi simțitoare” (an IV, nr. 4-7, 1938, p. 94-101), în timp de Iuliu Moisil prezintă icoana de suflet a marelui poet născădean, George Coșbuc, cel care a rămas în inimile noastre de-a pururi pentru că însuși poetul în „Non omnis moriar” zicea:

„... Voi spuneți că-i mort ? Dar oare poate
Să moară omul, care dă vieți, care-i trimis!
Nu-i mort ! În mii de piepturi, în piepturile toate,
Trăiește el de-a pururi; nici moartea nu ni-l scoate
Din piept, unde ni-e scris” (an V, nr. 1-5, 1939, p. 61-78).

Revelatoare informații ne dă Eugen Naghiu despre „școlaritatea lui Coșbuc” prezentându-ne situația sa la învățătură din anii 1878-1884, precum și subiectele tezelor de bacalaureat (maturitate), examen în urma căruia Coșbuc a fost considerat „maturu” (admis cu suficient). Cred că nu-i lipsit de interes conținutul acestor probe, de aceea le prezentăm mai jos:

„**A. Limba română.** 1. Petru Maior, schiță biografică și literară

2. Cauzele și efectele expedițiilor cruciate

3. Datinile populare de la sărbătoarea Nașterii Domnului

Nostru Iisus Hristos.

B. Matematici. 1. Cineva cumpără un anelu (inel) cu o sumă oarecare, după aceea vinde anelu cu 144 florini și câștigă tocmai atâtea procente câți florini l-a costat anelu. Cât de scump a fost anelu?

2. Ambele baze ale unui trunchi piramidal sunt 54, 45 dm² și 28 dm². Ce volum are trunchiul la o înălțime de 96 dm?

C. Limba latină. Să se traducă din românește în latinește din Friederic Süplle, partea II, nr. 126 și începutul de la 127 „Virginile vestale”.

D. Limba maghiară. Traducere din românește în ungurește a bucății de citire „O faptă nobilă” din „Legendarul lui V. Petri”.

E. Limba germană. Traduceți din românește în nemțește: I. V. Rusu - „Părintele Matei, înfrământătorul beției în Irlanda”.

F. Limba greacă. Traducere din grecește. Herodot. Historion VI, 88 (an III, nr. 6, 1937, p. 236-238).

Profesorul Emil Sângeorzan ne oferă în „Toader Diacul” un interesant studiu asupra activității literare a acestui modest cărturar de slovă bisericească ce a trăit cu peste 300 de ani în urmă, pe la 1639, în satul Feldru, pe valea Someșului Mare. Însemnătatea „Cuvântului” lui Toader Diacul nu stă în ideile pe care le exprimă, ci în faptul că a îndrăznit să transpună urmașilor gândurile sale „scriindu-le de-a dreptul în limba românească, într-o vreme când această limbă era socotită prea săracă, prea neînsemnată și nepotrivită pentru asemenea scopuri”. În acest fel „Cuvântul” lui Toader Diacul rămâne un monument de limbă române veche (an I, nr. 5-6, 1935, p. 115-125).

Petre Pop ne dă o excelentă analiză a „Mioriței” (an III, nr. 4, 1937, p. 28-32), I. Miluță prezintă „Rânduri despre un țaran poet” (an I, nr. 8, 1935, p. 210-213) omagiind pe bădița Gavril Istrate din Neposul Nășăudului, un poet popular înțelept, ale cărui cugetări și versuri ne impresionează, în timp ce Gavril Bichigeanu evoca „Chipul literar al preotului în opera părintelui Ion Agârbiceanu” (an IV, nr. 1-3, 1938, p. 14-15).

Se recenzează destule cărți: I. Tomuța - „Răscoala” de Liviu Rebreanu (an I, nr. 3-4, 1935, p. 102-103), Ariton Rogneanu - „Șarpele” lui Mircea Eliade (an IV, nr. 4-7, 1938, p. 122-125) și „Cazul Eugenita Costea” de Mihail Sadoveanu (an III, nr. 5, 1937, p. 201), în timp de L. Zavaschi se ocupă de lucrarea lui Traian Șuteu „Mihai Eminescu - revizor școlar” (an I, nr. 8, 1935, p. 215-218), se fac consemnări legate de diferite momente din viața Veronicăi Micle (an I, nr. 7, 1935, p. 183-186), a lui Alexandru Odobescu (an II, nr. 4-5, 1936, p. 102-110) și Mihail Kogălniceanu (an I, nr. 2, 1935, p. 26-28), iar însemnările necrologurilor ne cernesc inimile, gândindu-ne la cei plecați dintre noi: Pavel Dan (an III, nr. 7, 1937, 286-287), Panait Istrati (an I, nr. 2, 1935, p. 29), Octavian Goga (an IV, nr. 4-7, 1938, p. 84-88) sau Maria Cuntan (an II, nr. 3, 1936, p. 88-89).

Literatura străină este prezentă prin unele recenzii ale lui Ion Bunea făcute romanelor „Prinț și cerșetor” de Mark Twain (an III, nr. 7, 1937, p. 297-298) și „Fabiola sau Biserica din catacombe” de cardinalul Wissemann (an III, nr. 9-10, 1937, p. 431-432). D. H. Marina consenuează „Două aniversări ce coincid - 319 ani de la moartea lui W. Shakespeare și M. Cervantes” (an I, nr.2, 1935, p.30). Cartea lui S. Smiles „Ajută-te singur”, în traducerea lui Al. Lascarov-Moldovanu (an II, nr. 1, 1935, p. 285-286), un cod de maxime dezvoltate care invita cititorii, prin exemple, la autodisciplinarea vieții sufletești. Petru Pop ne prezintă „Arta tăcerii” a lui B. Banchard (an III, nr. 3, 1937, p. 77), iar Ioan

Bunea pe Paul Doumer cu „Cartea copiilor mei” (an II, nr. 6-7, 1936, p. 183-184) și exemplele ar putea continua.

2.3 Aspecte etnofolclorice.

Nici *aspectele folcloristice și etnografice* nu scapă harnicilor redactori și colaboratori ai revistei, Țara Năsăudului fiind renumită în astfel de mărturii. Se prezintă colecția de folclor năsăudean a lui Chira I. Nistor, în timp ce Eusebiu Mărgărint realizează o recenzie a culegerii de folclor a lui M. Știopu: „Un strop de voe bună” (an II, nr. 3, 1936, p. 90-92). Teodor Onișor ne prezintă „Poeziile lui Ipate Dâmbu din Zagra” (an V, nr. 1-5, 1939, p. 83-94), creații ca: „A supărării” („Supărare ce visezi /De numai la mine șezi? /- Du-te-n foc măi supărare /Și-ți cată altă cărare /Că de cincisprezece ai, /Numai pe capul meu stai”) „A omului rămas”, „A urâtului”, „A nurorilor” („Dragile mele nurori /Faceți bine și-ascultați. /Veniți voi și mă cântați, /Tare rău nu vă supărați /De minte să vă stricați /Și pe dealuri s-apucați”), „A ficiilor” („Deschideți ficii poarta /C-amu mă duc de-aicea /Și altu n-oi înturna... /Căci câți ani noi am trăit, /Cu mine voi n-ați grăit, /Făr atunci când v-ați sfădit /Voi în loc de mulțumele, /Mi-ați dat numai vorbe rele, /Care nu le pot uita /Până-n pământ mi-ți băga”) fiind adevărate comori ale literaturii populare.

„Material etnografic și folclor ciobănesc din Munții Rodnei” ne prezintă Tiberiu Morariu (an II, nr. 6-12, 1939, p. 137-186). Sunt relevate obiceiuri legate de „băgatul oilor pe brânză”, stabilirea stânei în munte, povestea oilor, bolile și lecuirea lor, practici magice, descântece și superstiții în legătură cu ele, viața socială a ciobanilor (tradiții, povești, despre demoni, ființe fantastice, credințe, balade, doine, ghicitori și strigături). Acest studiu se întinde pe 50 de pagini constituindu-se într-un veritabil document al creației folclorice de pe aceste meleaguri.

Emil Elefterescu ne prezintă viața și activitatea marelui nostru folclorist Ioan Pop Reteganul evidențiind 25 de lucrări ale acestuia dintre care amintim: „Povești ardelenesti”, „Cazania țiganilor”, „Nuvele și schițe”, „Pintea Viteazul” ca și activitatea publicistică a folcloristului (an III, nr. 8, 1937, p. 357-362).

În ansamblul revistei se constată o pondere a literaturii în dauna problemelor pedagogice, având în vedere genul publicației, deoarece sunt unele numere din care aproape lipsesc temele specifice, ca de exemplul numerele 10-11/1938 sau chiar numărul festiv din ianuarie-mai 1939, ce consemnează 5 ani de la apariția publicației.

2.4 Viața și activitatea culturală.

Problemele culturale ocupă în revistă un loc aparte. Numerele 8-9 ale anului al II-lea sunt omagiale, fiind dedicate vieții și activității celui care a fost Ioan Marian (1796-1848) care prin preoți, în calitate de vicar foraneu, îndruma poporul să se hrănească corespunzător pentru a nu se îmbolnăvi de holeră, dădea îndrumări pentru tratarea bolii de friguri, lua atitudine împotriva

consumului de alcool care „numai moaie trupul și zăpătește și sănătatea se pune în primejdie de o coprinde tot felul de boli, vinarsul bagă boala în trup și tulbură mintea”; combătea luxul, elogiind portul țăranesc, îl preocupa viața familială și raporturile dintre soți.

Em. Elefetrescu ne prezintă personalitatea lui Ioan Papiu (1836-1902) cel care a contribuit la publicarea „Gramaticii limbii române”, compusă după Timotei Cipariu în 1883, a scris articole de bibliografie veche românească din secolele XVI-XVIII pe care le publică în foia „Gazetei Transilvaniei”, a descris pe larg „Praxul” tipărit la Brașov de diaconul Coresi între 1570-1580. Biblioteca sa cuprindea multe cărți bisericești vechi, foarte rare și prețioase (an III, nr. 9-10, 1937, p. 425-429).

Grigore Silași (1836-1897) a îmbinat cercetarea filologică cu cea culturală, o parte a marii sale biblioteci a fost arsă de către unguri la Cluj, iar ce a mai rămas a fost donată liceului român din Năsăud, de către nepotul său dr. Emil Filipan. Silași a fost un caracter ferm și integru devotat cauzelor poporului român, pentru care avea o iubire înflăcărată și pentru care a lucrat toată viața (an IV, nr. 1-3, 1938, p. 62-65).

Iosif E. Naghiu ne prezintă figura ilustrului cărturar Iulian Marțian (1866-1937) cel care, după primul război mondial, trăiește retras la Năsăud, casa lui devenind cu vremea un adevărat muzeu unde puteai găsi cărți, manuscrise, acte, portrete vechi și chiar diverse obiecte istorice. Bibliofil pasionat, are meritul de a fi conservat multe codice importante din istoria literaturii române. E cazul „Codicelui Marțian” și „Un fragment din cel mai vechi Molitvelnic românesc”, publicate de Nicolae Drăganu. Din vasta sa colecție de documente au publicat Al. C. Rosetti – „Lettres roumaines” – și A. Lapedatu – „Din grijiile și greutățile unei domnii” („8 scrisori ale lui Gh. Ștefan către Ioan Kemeny”). Ca o recompensă binemeritată, în 27 mai 1933, a fost ales membru onorific al Academiei Române (an V, nr. 1-5, 1939, p. 79-82).

Un însemnat moment cultural a fost sărbătorit la Năsăud, comemorarea a 100 de ani de la apariția „Gazetei Transilvaniei”, prilej ce nu putea să scape redactorilor revistei „Vatra”, dedicându-i în nr. 8-9, din anul al IV-lea, un articol de fond. Se menționează contribuția rebrîșoreanului Iacob Mureșanu, în calitate de colaborator intim al lui George Barițiu și a poetului Andrei Mureșanu, la ființarea acestei publicații. În „Gazeta Transilvaniei” și-n „Foaie pentru minte, inimă și literatură” se află cea mai mare parte a istoriei noastre din Ardeal dintru începuturi, „ele au propovăduit cuvântul libertății, al fraternității și dreptății, al înfloririi și înălțării neamului românesc”.

Activitatea desfășurată de **Fundația Culturală Regală „Principele Carol”**, în Țara Năsăudului este prezentată în două materiale ale lui S. Zavaschi (an II, nr. 2, 1936, p. 33-36; an II, nr. 3, 1936, p. 68-72). Scopul acestei Fundații era de a întemeia Cămine culturale care să reprezinte pentru sat un exemplu viu de muncă luminată, un focar de inițiativă și cultură. În județul Năsăud, Echipele Regale Studentești au făcut cercetări în 1935 la Leșu și Șant. Și la Rebrîșoara a

acționat o echipă benevolă ce a lucrat după metoda „Fundației ...”, în cadrul Căminului cultural de aici. Cu aceste ocazii s-au efectuat la sate consultații medicale, intervenții chirurgicale, injecții antisifilitice, s-au construit băi populare, dispensare, s-au desfășurat ședințe cu premilitarii și străjerii, s-au efectuat arături model, lecții practice de altoire și albinărit, în domeniul edilitar s-au realizat șosele, poduri, garduri, fântâni, școli, etc.

Se subliniază, în numeroase articole, rolul căminului cultural ca factor de civilizație, se releva de către N. Constantin „Valoarea educativă a șezătorilor” (an III, nr. 7, 1937, p. 282-285). Gherasim Ludoșan subliniază „Rolul cărții în viața neamului” (an III, nr. 4, 1937, p. 21-26), este apreciată pozitiv activitatea „Muzeului satului Nepos” de către Petre Rogneanu (an IV, nr. 8-9, 1938, p. 145-153).

Un loc distinct al activității culturale l-a constituit munca de elaborare a monografiilor unor școli românești din Rodna, Domnești sau monografia satului Iad, de către pricepuții dascăli Maxim Domide și Aurel Groze (an IV, nr. 4-7, 1938, p. 109-115; an V, nr. 6-12, 1939, p. 199-206; an VI, nr. 1-5, 1940, p. 252-261; an IV, nr. 4-7, 1938, p. 102-103).

Se înscrie la loc de cinste strădania grănicerilor de a ține mereu vie acea flacără ce arde în tot românul – patriotismul. În context, cităm câteva *articole cu caracter istoric* ce sunt apreciate mult de cititor: „173 de ani de la moartea lui Teodor Todoran” de D. Piciu (an II, nr. 4-5, 1936, p. 148-149), „1 Decembrie” de M. Domide (an I, nr. 9, 1935, p. 246-250) și articolul lui Leonida Pop „Zestrea noastră și destinul demiurgic grăniceresc” (an IV, nr. 1, 1938, p. 1-4). Sunt prezentate și articole ce preamăresc activitatea familiei regale, așa cum face V. Vâlcovici în „De Ziua Regelui”, sau redacția în necrologul „Regina Maria” (an V, nr. VI-XII, 1939, p. 113-115).

2.5. *Filosofia și religia reflectate în paginile revistei.*

Dintre *problemele de filozofie* sunt de reținut studiile pertinente ale lui D. Maior, legate de activitatea lui Platon și Aristotel (an III, nr. 3, 1937, p. 59-68; an III, nr. 8, 1937, p. 315-322; an IV, nr. 4-7, 1938, p. 89-93), cel al lui Petre Pop despre Socrate (an III, nr. 1-2, 1937, p. 31-39) ori cea făcută de Ioan Bunea lucrării lui Ion Petrovici – „Schopenhauer” (an III, nr. 8, 1937, p. 367).

Biserica și Religia ocupă un spațiu destul de mare în paginile revistei, între articole detașându-se cele semnate de Ioan Bunea: „Calea, adevărul și viața”, „Tâlcul învierii” (an I, nr. 9, 1935, p. 225-227; an II, nr. 3, 1936, p. 65-68), cele ale lui Iuliu Pop „Ziua învierii – să ne luminăm” și „Iisus Mântuitorul” (an III, nr. 4, 1937, p. 1-3; an III, nr. 9-19, 1937, p. 385-390), sau cel al lui Gh. Pteancu „Cântă clopotele de Paști” (an I, nr. 1, 1935, p. 2-3).

2.6. *Revista „Vatra” și Asociația „Mariana”.*

Problemele curente ce țin de viața Asociației „Mariana” își găsesc spațiu în revistă prin anunțuri și informații legate de convocarea unor adunări generale

ale învățătorilor din județul Năsăud, procese verbale ale Asociației, ordine ale Ministerului Educației Naționale, statutele Reuniunii de ajutorare în caz de deces a învățătorilor, activitatea-bilanț a Băncii populare a corpului didactic primar etc.

Sunt consemnate 138 de cărți, reviste și ziare primite la redacție, o revistă a revistelor pentru 18 publicații și 72 de cronici și recenzii pentru cărți din diferite domenii.

III. Concluzii

Revista „Vatra” deși nu s-a ridicat la nivelul periodicelor de largă circulație din Transilvania acelor vremuri, pe plan local a avut, totuși, un rol important în difuzarea actelor de cultură. Fiind o revistă cu predilecție pedagogică, a contribuit la dezvoltarea învățământului primar în județul Năsăud. Mulțimea colaboratorilor din cadrul revistei i-au imprimat un caracter variat prin largul evantai tematic abordat: literatură română (creații lirice și epice), studii de istorie, teorie, critică literară, folclor românesc, cultură, istorie, filosofie, religie.

A fost o publicație de mare importanță pentru învățământul românesc din Ardeal, înscriindu-și definitiv numele pe răbojul presei județului nostru (alături de antemergătoarele sale „Magazin pedagogic”, „Școala română” și „Școala practică”) și al presei pedagogice românești.

„Dacă ar fi fost mai angajată și mai curajoasă, ar fi avut și mai sporite șansele perenității. Rămâne, oricum, un model de presă onestă și vatră a altor reviste pedagogice, neurmată până acum”⁵.

“Vatra” – magazine (1935-1940)

~ a publication in the county Năsăud ~

- Summary -

This work presents “Vatra” (1935-1940) – a magazine which was an interesting publication in the country Năsăud and also an important element which helped the spiritual and cultural life in this old Romanian region. The author analyses different materials and works minutely, such as: pedagogical, psychological-sociological and historical problems (regarding school and Romanian teaching). We are also presented some teachers, literary works (poetry and prose), folklore and ethnographic aspects, cultural problems, historical, philosophical and religious topics.

⁵ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 135.

DEPRESIUNEA MOGOȘENI

- studiu geografic -

Paula BURDEȚI

Depresiunea Mogoșeni reprezintă o subdiviziune geografică bine individualizată în cadrul Depresiunii Transilvaniei. Este axată în culoarul Someșului Mare, imediat în amonte de confluența cu Șieul pe stânga, respectiv între localitățile Beclean și Salva. Depresiunea Mogoșeni este situată la contactul a trei unități fizico-geografice majore ale Depresiunii Transilvaniei: Podișul Someșelor (Dealul Ciceului), Câmpia Transilvaniei și Dealurile Bistriței.

Din punct de vedere al tipologiei peisajului geografic, acest sector aparține Dealurilor Bistriței, ca depresiune marginală, la această încadrare contribuind mai multe aspecte:

1. Este al patrulea culoar depresionar major, cu direcție NE-SV, din cadrul Dealurilor Bistriței, de la sud la nord, după Budacu, Livezile-Bârgău și Dumitra. Aceste culoare depresionare sunt încadrate de un relief cu energie mai scăzută, modelat în formațiuni sedimentare, friabile sarmatiene.

2. Culoarul Depresiunii Mogoșeni formează „corp comun” cu culoarul Șieului, cu un peisaj asemănător, aceste culoare depresionare realizând împreună laturile de NV și SV ale Dealurilor Bistriței.

3. Vatra depresiunii este mult mai extinsă spre Dealurile Bistriței, datorită teraselor, care se dezvoltă puternic în special sub versanții de sub Dealurile Bistriței, spre Dealurile Ciceului trecerea între vatra joasă și versanți făcându-se brusc, fără terase extinse.

4. Relieful acestei regiuni este legat de fascicolul de cute diapire din estul Podișului Transilvaniei, care traversează în întregime Dealurile Bistriței și care se termină cu extremitatea sudică a Dealurilor Ciceului, în perimetrul cărora nu mai apare orizontul salifer badenian pe baza căruia se dezvoltă tectonica diapiră.

Formarea depresiunii a fost favorizată de prezența zonei de diapir în care anticlinalele și sinclinalele se grupează în fascicule foarte strânse, iar tectonizarea formațiunilor destul de friabile (argile, nisipuri și marne) a determinat eroziunea, aceasta fiind amplificată și de confluența Someșului Mare cu Șieul.

Forma ariei depresionare este bifurcată datorită extinderii acesteia și pe pârâul Bratoșa, afluent de stânga al Someșului Mare, iar aspectul caracteristic al depresiunii este cel de terasă.

În cadrul depresiunii, terasa I (de luncă) și terasa II sunt dezvoltate pe ambele maluri ale Someșului Mare; referitor la terasele III și IV se observă extinderea lor mai accentuată și aproape continuă pe versantul stâng. Extinderea redusă a acestor niveluri de terasă pe versantul drept și prezența lor doar fragmentar, a fost determinată de poziția straturilor înclinate monoclinal spre sud și de afluenții care le taie transversal (Valea Zăgrii, Valea Pietrii și Valea Rituriei).

Trecerea spre sectorul deluros se face prin intermediul glacisurilor, care sunt foarte neuniforme ca pantă, extindere și poziție. Rama externă a depresiunii o formează Dealul Ciceului și Dealul Bistriței.

Pe versantul drept al Someșului Mare, rama depresiunii o formează Dealul Ciceului, cu o energie de relief net superioară față de Dealul Bistriței. În sectorul Chiuza-Mocod s-au format pe seama orizontului masiv al *tufului de Dej* (Badedianul inf.), suprapus *straturilor de Salva*, o serie de cueste orientate N-E. Aici tufurile dau și linia de maximă altitudine și prin care văile sunt silite să taie sectoarele de adevărate defileuri.

Pe versantul stâng al Someșului Mare, în sectorul Nimigea de Sus-Nimigea de Jos, rama extinsă a depresiunii este formată din Dealurile Prislopului, având aici aspectul unei cueste dedublate. O cuestă care se ridică cu peste 200 m pe versantul Someșului Mare (cuesta Someșului Mare), grefată pe diferite structuri aparținând Complexului Burdigalian-Badenian, și o cuestă de interfluviu, mai înaltă, determinată de apariția masivă a *tufului de Dej* (Badenian inf.), cu orientare N-V.

La sud de acest sector, dealurile au o energie de relief mai scăzută, cu interfluvii rotunjite, altitudinea cea mai mare fiind în Dealul Streaua (446 m).

GEOLOGIA REGIUNII

În cuprinsul depresiunii sedimentarul ocupă întreaga suprafață. Există două regiuni geologice, delimitate de o linie Chiuza-Florești-Nimigea de Jos-Mintiu:

- a) regiunea de monoclin nordică;
- b) regiunea cutelor diapire sudică.

Regiunea monoclinală de nord corespunde *straturilor de Salva* cu caracter de molasă, care înclină spre sud, suportând concordant nivelurile *tufurilor de Dej*. Ansamblul acestor straturi cade spre sud cu o înclinație de 5-7 grade oblic față de sistemul de drenaj.

Regiunea cutată de sud, deosebită față de cea nordică, cu un relief de energie mai scăzută și cu lărgimea considerabilă a Văii Someșului Mare (care capătă caracter de culoar depresionar), consecutiv alcătuirilor petrografice mai friabile și tectonicii sării, în care eroziunea s-a desfășurat mai puternic (Badenianul mediu și superior - Buglovian), eroziune amplificată și de existența confluenței cu importantul afluent de stânga al Someșului Mare, Șieul.

STRATIGRAFIA

Depozitele sedimentare sunt reprezentate prin:

- a) *Akvitanian-Burdigalian*, depozite denumite *straturi de Salva*;
- b) *Badenian*, complexul *tufurilor dacitice de Dej*;
- c) *Badenian mediu și superior*.
 1. Orizontul Breciilor sedimentare cu masive de sare;
 2. Orizontul Șisturilor de Radiolari;
 3. Orizontul Argilelor marnoase cu *Spiralis*.
- d) *sarmațian inferior* (Buglovian) nisipos-marnos;
- e) *Cuaternar*.

GEOMORFOLOGIA REGIUNII

a). *Relieful sculptural*. În cadrul depresiunii apare suprafața de eroziune (375-400 m), care rețeaază majoritatea interfluviilor.

b). *Relieful structural*. Este condiționat de stilul tectonic al subasmentului și de alcătuirea litologică, este relieful dominant în partea superioară a depresiunii, respectiv în regiunea monoclinală nordică. În cadrul acestui tip de relief se diferențiază versanții în cuestă și versanții în revers de cuestă. Versanții în cuestă s-au format pe seama orizontului masiv al *tufului de Dej*. În sectorul Chiuza-Mocod se dezvoltă o serie de cueste orientate N-E, iar pe stânga Someșului Mare, grefată pe diferite structuri ale complexului Burdigalian-Badedian. Versanții în revers de cuestă au o energie de relief relativ mare și sunt grefați pe roci dure, prezintă o degradare accentuată, generată de procese cu caracter consecvent. Suprafețele structurale sunt menținute în relief datorită rocilor mai dure din subasment.

c). *Relieful fluvial*. Este reprezentat prin luncile și terasele râurilor din depresiune. Pe Valea Someșului Mare în arealul Depresiunii Mogoșeni se desfășoară un complex de cinci niveluri de terase, având următoarele atitudini relative:

$$T_1 = 2-3 \text{ m}$$

$$T_2 = 6-7 \text{ m}$$

$$T_2^1 = 10-13 \text{ m}$$

$$T_3 = 17-25 \text{ m}$$

$$T_4 = 31-41 \text{ m}$$

$$T_5 = 54-55 \text{ m}$$

Cele mai bine dezvoltate sunt terasele II și IV, care ocupă aproape 70% din suprafața totală a teraselor.

Cu excepția terasei de luncă, în foarte puține cazuri fragmentele aceluiași ciclu sunt reprezentate pe ambii versanți ai văii. Un bun exemplu îl reprezintă sectorul dintre localitățile Nimigea de Sus și Mocod, unde pe versantul drept al Someșului Mare sunt dezvoltate toate cele cinci niveluri de terasă, în timp ce versantul stâng se prezintă sub forma unui front de cuestă, la baza lui fiind dezvoltată lunca și glaciul de cuestă.

În cazurile în care dezvoltarea terasei este bilaterală, ca ex: terasa a IV-a (*Piatra* pe versantul drept și *Florești* pe versantul stâng), altitudinea relativă a fragmentelor care stau față în față nu este aceeași.

În prezent, diferitele niveluri ale teraselor sunt greu de identificat, din cauza unui substrat litografic friabil, a proceselor de versant, a fragmentării lor prin văi longitudinale și transversale, iar în unele cazuri tranziția de la un nivel la altul este foarte atenuată.

În Depresiunea Mogoșeni terasele Someșului Mare, prin extensiunea și cvasiorizontalitatea lor, au o importanță deosebită pentru economia regiunii. Ele constituie principalele terenuri agricole. Localitățile s-au cantonat pe podul acestora, în special pe podul terasei a II-a, iar prin planeitatea lor constituie un terasament natural pentru terase și căi ferate.

TECTONICA

Tectonica regiunii este în general simplă. În partea de nord *straturile de Salva* cad monoclinal spre sud și intră normal sub *tuful de Dej*. În această zonă nu se poate vorbi de o tectonică propriu-zisă.

Tectonica diapiră începe de la nivelul brechiei cu sare, care se dispune transgresiv peste *tuful de Dej*. Primele cute încep să se schițeze la sud de la linia Ilișua-Căianu-Piatra. Cutele diapire sunt generate de plasticitatea sării, care sub impactul tectonismului din aria carpatică învecinată s-a deformat, cutând straturile de deasupra.

Limitele dintre brechiile sedimentare cu sare și depozitele badeniene de deasupra, așa cum s-a arătat, au în majoritatea cazurilor caracterul unor limite normale.

Legat de aceste limite, în câteva locuri s-au putut face unele observații interesante. Astfel, între Căianu și Dumbrăvița, *tuful de Dej* înclină ușor spre sud cu 4-7° suportând concordant brechia cu masive de sare. Tot în această regiune depozitele sarmațiene depășesc badenianul și ajung să se dispună transgresiv pe brechi sau chiar pe *tufurile de Dej*. Înclinările acestor depozite sunt totuși mai mari ca ale tufului (20-25°). La est de Dumbrăvița, *tufurile de Dej* cad spre S-E cu 5°, în timp ce nisipurile sarmațiene înclină cu 40°.

În dreptul localității Mireș *tufurile* înclină spre S cu 5°, în timp ce *sisturile cu radiolari* de deasupra brechiilor au 40°. Alteori, în imediata apropiere a brechiilor cu sare se observă că formațiunile din spatele lor sunt rupte și deplasate în sus, în jos și înspre lateral.

În toate aceste cazuri fundamentul brechiilor format din *tuful de Dej* rămâne liniștit, fără să fie afectat de tensiunile tectonice de deasupra lui. O altă observație este că la sud de zona în care apar la zi brechiile sedimentare cu sare, direcția straturilor se schimbă brusc, de la E-V la N-S. *Tufurile de Dej* nu sunt afectate de această schimbare.

La Mireș, la Dumbrăvița și la Căianu, *tufurile* înclină ușor și constant spre sud păstrând direcția E-V, în timp ce depozitele de deasupra brechiilor cu

sare au înclinări mari cu direcția NE sau NV, începând să schițeze flancurile cutelor ce se vor dezvolta spre sud, cu direcție perpendiculară pe cea a *tufurilor de Dej* și a *straturilor de Salva*.

Faptul că modificarea de stil tectonic coincide cu linia brechiilor sedimentare ce închid sarea, ne arată în mod clar aceasta. Datorită presiunilor litostatice, sarea se dezlipește de pe fundament și alunecă pe el, îngrădindu-se în zonele de minimă rezistență, unde ridică în spate formațiunile de deasupra, fără a deranja depozitele din bază. Există în acest fel posibilitatea ca sub o cută anticlinală evidentă deasupra masivelor de sare, depozitele să fie practic orizontale sau puțin înclinate.

Caractere distincte: *unitatea nordică, sinclinalul Vârful Mare, zonele anticlinale sudice.*

Unitatea nordică. Această unitate ocupă partea de nord și este limitată la sud de linia pe care, deasupra *tufurilor de Dej*, apar brechiile cu masive de sare. Despre o tectonică propriu-zisă nu se poate vorbi aici.

Straturile de Salva cad monoclinal spre Sud cu o înclinare de 5-6°. *Tuful de Dej* coboară și el spre Sud cu o înclinare de 3-7°.

Sinclinalul Vârful Mare. Acest mare sinclinal își reazemă flancul de nord pe masivele de sare bandeniene, iar flancul de Sud se sprijină pe o importantă linie tectonică, falia Beclean-Săsarm, care urmărește axul anticlinalului Săsarm, ce prezintă în parte caracterul unei cute diapire.

Cutele anticlinale sudice. Cuprind partea sudică a regiunii și se caracterizează prin prezența unor cute largi cu direcție N-S, ale căror flancuri sunt mai puțin înclinate, în general cu atât mai puțin cu cât ne îndepărtăm de zona de apariție a masivelor de sare, de la N la S. Toate cutele iau naștere în zona masivelor de sare de pe Valea Someșului Mare.

Accidentele tectonice ce se pot remarca sunt de mică importanță și nu produc denivelări cu caracter local. Cutele anticlinale sunt separate între ele prin sinclinale cu direcție generală de la N la S. Cuta sinclinală Săsarm-Rusu ia naștere pe Valea Someșului Mare la Săsarm și se întinde spre sud dincolo de marginea depresiunii studiate. Anticlinalul Chiuza-Figa-Bidiu ia naștere în anticlinalul de la Chiuza pe Valea Someșului Mare și se continuă 20 km spre sud.

Sinclinalul Mireș-Șieu Odorhei se continuă spre sud până aproape de localitatea Matei. Anticlinalul Feleac-Florești ia naștere în Valea Someșului la Florești și se continuă 25 km spre sud până la Corvinești unde dispăre.

Sinclinalul Nimigea de Jos-Șintereag ia naștere la Nimigea și se continuă mult spre sud. Cuta anticlinală Șieu-Tăure ia naștere din masivul de sare de la Tăure și se întinde apoi spre sud de-a lungul Văii Șieului unde prezintă și un maxim de ridicare.

Aceste cute au axul orientat NNE-SSV cu o ușoară buclă spre vest în zona confluenței Someșului Mare cu Șieul.

Concluzii

Din punct de vedere stratigrafic în bazinul Transilvaniei există o perfectă continuitate de sedimentare între Oligocen și Miocen.

Pe marginea bazinului însă, fiecare din termenii Miocenului poate căpăta un caracter de transgresivitate, acoperind în acest caz depozite mai vechi decât cele pe care stau normal. *Straturile de Salva* sunt de vârstă Oligocen-Burdigaliană. O separare a lor pe etaje nu poate fi făcută din cauza uniformităților de facies. *Tuful de Dej* este de vârstă Badeniană. Sarea este de vârstă Badeniană (Badenian mediu) și este cuprinsă între *tufurile de Dej* și argilele sistoase cu *radiolari*.

Sarmațianul dezvoltat în facies nisipos stă concordant peste badenianul marnos. Din examinarea condițiilor normale de ordin tectonic se desprinde ideea că o tectonică propriu-zisă nu poate fi remarcată în regiunea de la sud de linia unde depozitele miocene se interstratifică cu masive de sare.

Bibliografie

1. V. Gârbacea, *Dealurile Bistriței. Studiu geomorfologic*, Cluj, 1957.
2. I. Mac, *Geomorfologie*, curs, partea I, vol. I, Cluj-Napoca, 1976, Univ. „Babeș-Bolyai”, Facultatea de biologie-geografie.
3. T. Morariu, V. Gârbacea, *Terasele râurilor din Transilvania*, extras din „Comunicările Acad. R.P.R.”, București, 1960.
4. I. Mutihac, *Structura geologică a teritoriului României*, București, 1990.
5. I. Pătruț, *Geologia regiunii Beclean*, „Dări de seamă ale ședinței Consiliului Geologic”, vol. XXXVI, 1948-1949.
6. N. Raboca, *Terasele Someșului Mare*. Lucrările celui de-al II-lea Simpozion de geografie aplicată, Cluj, 1977, Catedra de geografie a U.B.B. Cluj-Napoca, 1980.

The Mogoșeni Depression

- Summary -

The Mogoșeni depression is a geographical subdivision well positioned Within the Transylvanian Depression. Situated between the Someșelor Plateau, the Transylvanian Plane and Bistrița Hills, it is crossed by the Someșul Mare.

The Mogoșeni depression is a region rich in salt, that was eroded by the Someșul Mare. It is wide, including some villages such as: Chiuza, Mocod, Salva. There are four teraces forming this depression: the first two lie along both banks of the river, while the third and the fourth are mainly developed along its left bank.

NESTOR ȘIMON. CORESPONDENȚĂ

Volum îngrijit de Adrian Onofreiu, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2005.

- RECENZIE -

Claudia Septimlia PETEANU

Volumul supus atenției noastre, apărut sub egida Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud și lansat într-un moment aniversar – împlinirea a 90 de ani de la trecerea în neființă a lui Nestor Șimon – reprezintă, în primul rând, o „reparație morală” pe care cercetătorul bistrițean Adrian Onofreiu încearcă să i-o facă lui Nestor Șimon, „un istoric omis al graniței năsăudene”, în fața istoriei și a istoricilor ținutului someșan. În al doilea rând, tomul răspunde unei cerințe tot mai des formulate în istoriografia ultimilor ani, respectiv de prezentare a informației documentare în formă brută, eliberată de constrângerile interpretării subiective.

Fundamentul lucrării este reprezentat de un număr de 170 de scrisori, majoritatea inedite, la care se alătură 6 cuprinse în addenda și un fragment din introducerea lui Nestor Șimon la studiul său despre istoria graniței năsăudene. Corpusul documentar se păstrează în fonduri și colecții la Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, iar intervalul temporal cuprins de acestea se plasează între anii 1885-1923. Scrisorile sunt însoțite de elementele structurale specifice acestui gen de prezentare documentară: argument, notă asupra ediției, o listă cu denumirile vechi și noi ale localităților din Districtul Năsăudului, postfață și lista corespondenților.

Datorită parcursului istoric deosebit, punctat îndeosebi de existența Regimentului II românesc de graniță și de realizările induse de acesta în plan material și spiritual, ținutul năsăudean s-a bucurat de o atenție aparte din partea istoricilor mai vechi și mai noi. Generații la rând de cercetători și cititori ai istoriei năsăudene s-au raportat la revista „Arhiva Someșană” (1924-1940) și la principalii colaboratori ai acesteia (Virgil Șotropa, Iuliu Moșil și Iulian Marțian) ca fiind deschizătorii de drum în istoriografia graniței năsăudene.

Volumul de față, cu îndrăzneală, „la Dumnezeu și în Năsăud, toate sunt cu puțință” (p. 48) își propune să răstoarne această falsă realitate și să ne prezinte cu obiectivitate travaliul intelectual și scripturistic depus de istoricul Nestor Șimon pentru așezarea pietrei de temelie în scrierea istoriei graniței năsăudene.

Din rândurile scrisorilor aflăm că preocupările lui Nestor Șimon pentru a scrie o istorie a instituției confiniere năsăudene se manifestă încă din anii stu-

denției la Cluj, dar cu adevărat, abia după ce se stabilește la Năsăud va iniția o veritabilă activitate, purtată pe cale epistolară, pentru depistarea și colecționarea de documente. Acesta este motivul pentru care, corespondența lui Nestor Șimon publicată în acest volum, se referă, cu precădere, la perioada în care a ocupat funcția de secretar al Fondurilor grănicerești năsăudene (1889-1914).

Scrisorile relevă două direcții principale ale activității lui Șimon: colecționarea materialului documentar și etapele principale în realizarea operei, gândită ca o istorie a dezvoltării instituțiilor grănicerești, din cele mai vechi timpuri și până în perioada contemporană acestuia: „Acuși se împlinesc 130 de ani de la înființarea graniței militare și noi nu putem zice că avem scrisă istoria noastră, nici chiar cea militară, căci cea scrisă de George Barițiu e numai un fragment scurt, iar cea germană scrisă de Amon Treuenfest, pe lângă aceea că are o mulțime de lacune - e tare defectuoasă în alte privințe” (p. 169). Pentru îndeplinirea acestui scop, Nestor Șimon a susținut o bogată corespondență atât cu autoritățile ecleziastice, cât și cu cele laice (foști grăniceri, dascăli, profesori) din cele 44 de comune foste militarizate. Acestora le cere să se implice în salvarea documentelor istorice și în consemnarea mărturiilor orale ale participanților la evenimente pentru ca „...urmașii noștri să vadă și să se fălească cu cei care au suferit și lucrat pentru dânșii” (p. 150). El va corespunda și cu redacțiile revistelor „Gazeta Transilvaniei”, „Minerva”, dar și cu personalități de frunte ale românilor transilvăneni: George Barițiu, Iosif Șterca-Șuluțiu etc.

Acribia, meticulozitatea și insistența manifestată de Nestor Șimon în epistolele sale se vor materializa în scrieri istorice deosebit de valoroase, dar din nefericire, vastul material documentar a rămas puțin cunoscut pentru că autorul l-a valorificat doar parțial, prin publicarea în presa vremii.

Principalul merit al volumului „anunțat” de cercetările anterioare ale lui Adrian Onofreiu este acela de a fi lansat „lovitura de grație” tuturor scepticilor care încă mai au îndoieli vizavi de pionieratul lui Nestor Șimon în formarea bazei documentare pentru istoria graniței năsăudene. În plus, treptat, lectura ne introduce într-un alt univers mental, în care facem cunoștință cu personaje, caractere și atitudini specifice sfârșitului de secol XIX.

Nestor Șimon. Corespondance

- Résumé -

Le tome soumis à notre attention est paru en 2005 sous la coordination de Adrian Onofreiu et sous l'égide du Complexe du Musée de Bistrița-Năsăud. Les lettres publiées se référant à une période de 1885 jusqu'à 1923, mettent en évidence les efforts de Nestor Șimon pour la rédaction d'un traité d'histoire de la frontière de Năsăud.

Profesorului Gavrilă Tomi

- *In memoriam* -

„A cinsti oamenii școlii este o datorie de onoare, un lucru extrem de important în perpetuarea tradiției seculare a acestui liceu” spunea profesorul Gavrilă Tomi la ultima ședință de catedră la care a participat, întâlnire care a avut loc la 4 octombrie 2005, cu ocazia zilelor Colegiului Național „George Coșbuc” din Năsăud. A venit vremea, mai curând decât ne așteptam, să-l cinstim și să-i dăm locul cuvenit celui care a fost profesorul Gavrilă Tomi.

La 14 decembrie 2005 ar fi împlinit 55 de ani. Destinul a făcut să fie altfel, plecând dintre noi înainte de vreme și lăsând în urma sa un gol imens. Cel care a devenit o personalitate de seamă a orașului Năsăud, s-a născut în anul 1950, localitatea Mocod, „poarta ținutului grăniceresc”, într-o familie de țărani, tatăl fiind respectat ca om înțelept al satului. Fiul își începe studiile în satul natal, le continuă la Nimigea de Jos, definitivându-le mai apoi la Universitatea Babeș-Bolyai, prin absolvirea Facultății de istorie în anul 1974. În studenție s-a remarcat atât prin rezultatele excelente la învățătură cât și prin participarea la diferite concursuri de cultură generală televizate sau radiodifuzate („Cine știe câștigă”, „Cel mai bun continuă”), devenind un model pentru tinerii din acea vreme. Ca o împlinire profesională și spirituală, va absolvi în 1980 și Facultatea de filozofie, în cadrul aceleiași universități.

Își începe cariera didactică la Poienile Zăgrii (1969), continuă la Mintiu (1973), iar din 1976 la școala din Nimigea de Jos. În urma concursului din 1979 ocupă postul de profesor titular la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud, ajungând să fie cunoscut și apreciat în zonă pentru calitățile sale de mare dascăl. În paralel, susține examenele pentru obținerea gradelor didactice: definitivul - 1976, gradul II - 1981, gradul I - 1986.

Dotat cu talent oratoric, cu o dicție foarte bună și o voce cu rezonanță deosebită, la care se adaugă o nemărginită pasiune pentru istorie, reușea să-și electrizeze auditoriul. Toate acestea erau completate cu meticulozitatea necesară omului de știință și o memorie extraordinară. S-a dedicat în întregime carierei de dascăl și a reușit s-o facă precum nimeni altul. A fost un model pentru elevi și colegi, exemplu de dăruire, de corectitudine, de colegialitate și prietenie.

Personalitate puternică, și-a pus amprenta asupra formării ca oameni a multor generații de elevi din Țara Năsăudului. Și-a iubit meseria, a îndrăgit

elevii, străduindu-se să le ofere cât mai multe cu putință din cunoștințele sale. Era conștient că avea „daltă și ciocanul” și trebuia să modeleze, fiind momentul cel mai bun pentru a face din cei aflați pe băncile școlii oameni de seamă. Conștient de misiunea sa, a pregătit numeroase promoții de pedagogi, mulți dintre învățătorii și educatorii care i-au fost discipoli solicitându-l ulterior pentru a le coordona lucrările de grad. A obținut rezultate foarte bune la concursurile și olimpiadele școlare la care și-a îndrumat elevii, o mare parte dintre aceștia urmându-i exemplul și devenind la rândul lor dascăli. Era bine documentat în ce privește istoria locală și se mândrea cu tradiția școlii născută, pe care dorea s-o ducă mai departe la aceleași înalte cote.

Mândru de rădăcinile sale, a rămas profund legat de istoria acestei zone și a încercat să scoată la lumină pagini de istorie neștiută. Adeseori a fost văzut studiind în clădirea Arhivelor Statului din Bistrița; a scris articole despre personalitățile zonei, precum Iuliu Moisil, Silvestru Tomi sau Ion Ciocan (ultimii originari din Mocod), prezentate în publicațiile locale sau cu ocazia unor simpozioane și sesiuni științifice. Reușea să te facă să fi mândru de originea ta, de locul în care te-ai născut și ai crescut și de faptul că ești român. A fost un intelectual de marcă a orașului, a participat la cele mai importante manifestări culturale, punându-și amprenta asupra acestora.

Închei acest omagiu citând din ultimul articol scris de profesorul Gavrilă Tomi, cu ceea ce consider că se potrivește și autorului. Studiul din care reproducem a fost dedicat vieții și activității profesorului Ion Ciocan, care, referindu-se la activitatea sa, spunea: „M-am născut dintr-un mediu în care toată puterea a fost în mâinile profesorului și directorului. Și am mângâierea sufletească, că mi-a ajutat Atotputernicul să le împlinesc până aici”.

Floare VAIDA

„Nu există popor care să fi lăsat fiilor săi un trecut mai glorios, decât cum
au lăsat străbunii grăniceri fiilor și strămoșilor lor”.

(fragment din lucrarea lui Nestor Șimon,

Părți alese din istoria teritoriului Daciei nordice ...)

ISSN 1583-3542

9 789737 186739 1

EDITURA MEGA

www.cimec.ro

